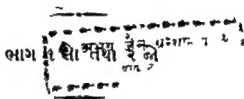

માનવતાનું મીઠું જગત

[કવિવર્ય પंडित महाराजश्री नानयद्रल स्वामीना
 घाटकेपर - मुजर्षि मध्ये यजेता
 सातुभीसिक व्याख्याना : स १८१-८२]

અવચનકાર

કવિવર્ય મહારાજશ્રી નાનચદ્રલ સ્વામી
 ' સતશિષ્ય '

સ પાઠક
 ' સ તળાલ '

મૂલ્ય રૂ. ૨૫

પ્રકાશક

શાહ વનમાલીદાસ ગુલાબચંદ
મત્રી, શ્રી સાધના સેવાસમિતિ
સાયલા (સોરાષ્ટ્ર)

આવૃત્તિ બીજી

પ્રત ૧૨૫૦

વીર મંવન ૨૪૭૭

વિ સવત ૨૦૦૭

૪ સ ૧૯૫૧

મુદ્રક

પરીજ સુરેશચંદ્ર પોપટલાલ
ધી હાયમડ ન્યુ પ્રિ પ્રેસ
સલાપોસ રોડ અમદાવાદ

નિવેદન

ખરેખર, વિગાદના ઘેરા વાતાવરણ વચ્ચે આજની મનુષ્યજાતિ અટવાઈ ગઈ છે. જ્યાં નજર નાખો ત્યાં માનવસમાજ નરી પાસવતાનો જ આલિષ્કાર હતો દેખાય છે. આજે માનવતાને જોવાની આખો જ ક્યા રહી છે? માનવતાને સ્પર્શી શકે તેવું જોઈ જ જાય છે. સિધિય બની ગયું છે, એવી કરુણ સીસો હૃદયના અંતરતમ પ્રદેશમાંથી બહાર નીકળે છે અને પાછી ઘેર અવકારમાં વિલીન થઈ જાય છે.

જગતના મહાન પુરુષ ગાંધીજીએ, માનવસમાજને નવો આકાર આપવા પ્રયત્ન કર્યો, જીવન જીવવાની સરકારસપજ દષ્ટિ રજૂ કરી, સમાજના અમુક ઘરેમાં તેની અસર થઈ-ન થઈ, ત્યાં તો કુદરતે એ મહાન વિજ્ઞાતિને ખેંચી લીધી થી અરવિન્દે, જીવનયોગની સાધના દ્વારા પરમ ચૈતન્યને માનવજાતિમાં અવતારવાની અપ્રતિમ ધારણા કરી, પરંતુ માનવજીવનની વર્તમાન પરિસ્થિતિ તેને પણ મધ્યેસની ન થઈ પરિણામે, આપણે જોઈએ છીએ કે, આખી મનુષ્યજાતિ આજે બારે વિપત્તિમાંથી પસાર થઈ રહેન છે.

જીવનનો ઘડક તાર્ત્વિક અનુભવ થયો છે એના ધર્મગુરુઓ- ધર્મનાયકો પણ આજે આ ભારત દેશમાં કંઈ જોડા નથી એ બનાવ જોછાવતા પ્રમાણમાં, માનવસમાજનું ધડતર કરવામાં પોતાનો ફાગો બાપી રહ્યા છે. સામાજિક અને રાજકીય મર્યાદા પણ માનવજીવનને સંસ્કારણિત બનાવવા માટે અનેવિધ પ્રયોગો કરી રહેન છે. એવું છે આ ગૂં માનવજીવન. માનવજીવનની એ સનાતન મમસ્મા ઉકેલવાનો પ્રામાણિક પ્રયત્ન કવિવર્ધ પંડિત મહારાજશ્રી નાત્યદ્રશ્ય મહારાજના આ મગજ પ્રવચનોમાં થયો છે. 'માનવતાનું મીઠું જગત' એટલે એમની વાણીનો અભિનવ અમી કુ. એના ત્રણ ભાગો એ પછી એક પ્રસિદ્ધ થઈ ગયા આજે સેકડો મનુષ્યો, એ અમીકુમાં અવગાહન કરી અનેરી નૃસિ

અનુભવી રહ્યા છે પહેલી આવૃત્તિ જોતજોતામા ખનાસ થઈ જવાથી, પહેલો તથા બીજો ભાગ સંયુક્ત રીતે અને આવશ્યક મંશોધનપૂર્વક આજે બીજી વાર પ્રસિદ્ધ થાય છે

આ નવી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવાની અણુમોત તક અમેને મળી છે તે બદલ અમે અમારી જાતને ધન્ય માનીએ છીએ હવેથી ઉત્તરોત્તર આવું શ્રેયસ્સાધક પ્રકાશન કાર્ય અમારાથી બનતું રહે એવી અમારી પ્રબળ ભાવના છે જનતા આવા જીવનઉપયોગી સાહિત્યનો છૂટથી લાભ લે એ હેતુથી નીચેના સંજ્ઞનોએ આ મરથાને જે ઉત્તેજન આપેલ છે તે માટે તેઓનો હાર્દિક આભાર માનવામા આવે છે

રૂા ૧૦૦૦) મધવી હેમચંદ જ્યેષ્ઠના રમરણ્યાર્થે તેમના સુપુત્રો તરફથી (વાકાનેર)

રૂા ૪૦૦) મધવી પ્રભાશંકર નીમચંદના રમરણ્યાર્થે તેમના ધર્મપત્ની સુરજબેન તરફથી (મોરબી)

રૂા ૪૦૦) શાહ રવજી રાધવજી તથા વેલજી રાધવજી તરફથી તેમના પુત્ર તથા ભત્રીજા ૨૧૦ જાદવજીના રમરણ્યાર્થે (મમાપોધા-કચ્છ)

આજની સખત મોઢવારી અને કાગળોની અછતને બીધે આ દળદાર પુસ્તકની કિંમત લગભગ પાંચ રૂપીઆ થાય પરંતુ ઉપરના ગૃહસ્થો તરફથી પ્રોત્સાહન મળતા આ પુસ્તકની કિંમત માત્ર અઢી રૂપીઆ રાખવામા આવેલ છે

સાચલા
કાગળુ રૂા ૫
મ ૨૦૦૭

}

મત્રી,
શ્રી૦ સાધના સેવાસમિતિ

શ્રદ્ધા જલિ

માતૃદેવો મય

પિતૃદેવો મય

માતા-પિતા એટલે પ્રકૃતિ-પુરુષનો મનાતન સમન્વય

*

*

*

સ્વર્ગસ્થ પૂજ્ય માતાજી તથા પૂજ્ય પિતાજી !

આ પાર્વિત્ર જગતમા, હજનધાન્યના આધારરૂપે આપને પામી ગામા ખરેખર કૃતાર્થ થયા ત્રીજો આનીમ ભૂતકાળના અમર જન્માન્તરો પડી આ જન્મમા જે સમયે આપના સુદમ અને ચૂલ સર્ગે આવે અનુકર્મ અમારો નબધ જોડાયો તે ઘડી-તે પણ અમાન માટે ફેટલી લબ્ય ગાને ઉજ્જવળ હતી !

સેના, પ્રેમ, ભક્તિ, ઉદાન્તા, નબલતા વગેરે દુદ્યના અશોનો સપૂર્ણ વિદાસ દેહધારી માતૃદુદ્ય રિના લગભગ અસંભવિત છે માનુષ્યે ગામાન હવનમા એ ગુણોનો પૂર્ણ વારનો અમોને પ્રાપ્ત થયો છે એવું કહેવાની ધૃષ્ટતા અમે ન કરીએ પરંતુ એટલું જરૂર થાય છે કે, જ્યાં જ્યાં અને જ્યારે જ્યારે કુટુંબ-જાતિ કે સમાજની નેવ કંવાની તક મળે, દેવ, ગુરુ અને ધર્મની ભક્તિ કંવાના સંજોગો પ્રાપ્ત થાય, બીજાને માટે કંઈ પણ અર્પણ કંવાન બની આવે, અથવા કુટુંબમાથી-મમાજમાથી વૈમનમ્ય ટાળવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય, ત્યારે ત્યારે અમાગથી બનતું અમે જરૂર કરી છીએ

સ્વ૦ પૂજ્ય માતૃશ્રી
મોતીબાઈ ડોંગ્રાજી, વાકાનેર

૦/૦૩ — મ નં ૧ ૫

મુદ્રણ — સંવત્ ૨૦૦૬ ફાગુન વદ ૬

જ

જ

જ

સ્વ. પૂજ્ય પિતાશ્રી
હેમચંદ ગેય દલાઈ નધરી, વાકાનેર

જન્મ — સંવત્ ૧૬૨૮

અવસાન — સંવત્ ૨૦૦૬ આવાજ પદ ૦))

વિનય-વિવેક-પ્રજ્ઞા, બગ-માહસ-પગકમ, નિર્ભયતા
 વગેરે નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિના અગોનો મપૂણ્ણ વિકાસ
 દેહધારી પિતાના કૃતનિશ્ચયી લેખ જગત અભણિત નથી
 પિતૃપક્ષે અમારા જીવનમા એ ગુણોનો ગિઠાસ ઓછા-વત્તા
 અશે થઈ રહ્યો હોય તો તે આપના જ અન્ડાગ્રખીજન
 પરિણામ છે હુઠામા આપબક્ષેના જીવનપોષક તત્વોએ,
 શ્રી વીતરાગદેવનું શામન જ્યાંથી અન્તઃકર્મપૂર્વક
 સ્વીકાર્યું ત્યારથી અમાના ભારિજીવનની મપૂર્ણ ગેખા
 દોરાઈ ગઈ છે એનો અચૂ-પુનવો એ જ કે, આજે અમે
 બન્ને ભાઈઓમા પરસ્પર અનન્ય પ્રેમભાવ જળનાઈ રહ્યો
 છે, એટલું જ નહિ પણ ધર્મ પ્રત્યેનો અનુનાગ પણ
 ઉત્તરોત્તર દંઢ બનતો જાય છે જાણ બંને દેવો પ્રત્યેની
 અમારી શ્રદ્ધા અને ભક્તિના પ્રતીકરૂપે ગાપ જ્યા હો
 ત્યા અમાગ તરફથી મદાને માટે આ અમારી હાર્દિક-
 ભાવ-અજલિ છે તેની પ્રતિક્રિયા રૂપે અમાના ઉપ-
 આપના સતત આશીર્વાદ વન્સ્યા કરે એજ મગજ ભાવના
 ઈ શાન્તિ ! શાન્તિ !! શાન્તિ !!!

સ ૨૦૦૭, ફાગુન સુ ૧૧ } રાયચંદ હેમચંદ સઘવી
 વાદાનર (સોરાષ્ટ્ર) } શાન્તિલાલ હેમચંદ સઘવી

અનુક્રમ

ભાગ પહેલો

સપા ડનુ આદિવચન	(૩)
થોડું કહી લઉં	(૫)
અવચન	૫૪
૧ સુખની સોધમા	૧
૨ શવનનું રહસ્ય	૬
૩ માનવતા	૧૪
૪ મનુષ્ય અવતાર - આ લોકનો રત્નચિંતામણિ	૨૩
૫ જીવદષ્ટિ અને માનવતા	૩૨
૬ સંસ્કારોની અસર (પૂર્વાર્ધ)	૪૩
૭ મરણોની અસર (ઉત્તરાર્ધ)	૫૩
૮ મરુજૂતિ અને કમડ	૬૯
૯ મરણગી	૧૧૦
૧૦ સ્ત્રીઓમા મરણગી	૧૨૬
૧૧ મહર્ષિની દષ્ટિએ માનવતાનું મૂલ્ય	૧૪૯
૧૨ આર્ય શુરકુળને સંદેશ	૧૭૦
૧૩ શક્તિનું મૂળ અને પ્રયોગ	૧૭૫
૧૪ પ્રદેશી રાજ્ય પૂર્વીર્ધ	૧૮૩
૧૫ પ્રદેશી રાજ્ય ઉત્તરાર્ધ	૨૦૭
૧૬ જૈનો અને અહિંસા	૨૩૨

ભાગ પીઠે

વિચારસરણી

૨૫૦

મપાદકીય

૨૫૩

અવચન

૧૭ કૌટુંબિક કર્તવ્ય	૭૫૫
૧૮ દામ્પત્ય	૨૭૮
૧૯ સમાજધર્મ સંગ્રહ	૨૯૯
૨૦ સ્વધર્મ	૩૧૦
૨૧ રાષ્ટ્રધર્મ ૧	૩૨૧
૨૨ રાષ્ટ્રધર્મ ૨	૩૩૩
૨૩ યુગધર્મ	૩૪૭
૨૪ સેવાનો રાહ	૩૬૦
૨૫ જન્મોદ્ધતીનું રહસ્ય	૩૬૪
૨૬ સંસારમા સ્વર્ગ	૪૧૩

માનવતાનું મીઠું જગત

ભાગ પહેલો

પ્રવચનકાર
કવિવર્ય મહારાજશ્રી નાનયદ્રા સ્વામી
'સ તસિધ્ય'

થોડું કહી લઉં

" ખરેખર, આપના પ્રવચનો લોકપ્રિય-લોકજોગ્ય તો છે જ પરંતુ તે ઉપરાંત જનહિનકારી દેવાથી શ્રેય.સાધક પણ છે આ અમૃતવાણીને સિપિંગદ કરી પ્રગટ કરવામા આવે, તો જનના ઉપર કેટલો બધો ઉપકાર થાય ? "

એ પ્રમાણે જૈન-જૈનેતર સજ્જનોનાં જ્યારે મારી પામે છતાં કંઈ કોના દોષ છે અને એવી જનો એની પ્રસિદ્ધિ માટે જ્યારે આગ્રહપૂર્વક વિનંતિ કરતા દોષ છે, ત્યારે એમાંથી દું એટલો જ સાર ખેંચુ છું કે જનમમાજ દરે ખરી સામર્થ્યથી માનવતાને જ ખેંચે છે, કારણ કે મારા વ્યાખ્યાનોમા માનવતાનો જ મૂર પ્રધાન પડે વહેતો દોષ છે બીજા કેમ કાળ કરતાય, આને જગતમા માનવતાની બારેમા બારે ખોટ પડી છે વરોના અનુભવથી મને લાગ્યું છે કે માનવતા એ જ આધ્યાત્મિક જીવનો પાયો છે તેથી શાસ્ત્રો કે અનુભવી પુરોના સિદ્ધાંતોને ચોખ્ખે રાખી જ્યારે જ્યારે વ્યાખ્યાનો દ્વારા, માનવતાનું દારું સમજાવવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો છે ત્યારે ત્યારે શ્રીનૃવર્મમાંથી અન્યક્ત આવે પ્રસન્નતાની સહેર પ્રમરી જતી હું જોઈ શક્યો છું એ એક જ કારણ પૂરતું છે કે જેણે વ્યાખ્યાનોને સિપિંગદ કરવાની મારી મદ બારનાને પુન પુન ઉત્તેજિત કરેલ છે

ખરું જોતા, વક્તા અને લેખકની નિરપણસૈનીમા પ્રત્યક્ષ ભેદ દેવાથી, વ્યાખ્યાનોને જેવા ને તેવા રચણે જ્યારે અક્ષરાત્મક કરવામા આવે છે, ત્યારે તે તદ્દન લૂખા અને શીકા જની જાય છે તેથી રોડો જનોની આગ્રહભરી વિનંતિ છતાં, પ્રસિદ્ધિ માટે જેણે મેં ઉદારસીનતા સેવી છે

લેખનશૈલી અને વક્તૃત્વજ્ઞાની તાત્વિક ચર્ચા મારે ^{આજ} અહીં અવકાશ નહિ દેવાથી મારે માત્ર એટલું જ કહેવાનું

ઘાટકોપર અને મુંગઈના ચાતુર્માસ (મેવત ૧૯૯૧-૯૨ની સાનમા)ના વ્યાખ્યાનોની એક પ્રસિદ્ધ દૈનિક છાપાના રિપોર્ટરે અક્ષરશ નોંધ લીધેલી તેનું આ તૃતીય સંસ્કરણ ગમી શકાય તૃતીય સંસ્કરણ એટલા માટે કે આ વ્યાખ્યાનોને હું એક વાર જોઈ ગયો ત્યારે બાળા શુદ્ધિ કરેની, ખીજી વાર શુદ્ધ લેખન કરતી વખતે ઘણે ઠેકાણે વખાણુને યોગ્ય વાક્યરચના કરવી પડેલી, અને છેલ્લે ઠેલે સંતમાનજીની વિદ્વાપૂર્ણ ભાષાલેખીને આપ ચડ્યો છે એટલું જ નહિ પરંતુ વિષયોનું વર્ગીકરણ તેમ જ મથાળાઓમા પણ મપાદક તરીકે તેમને જ મોટો શ્રાવો ૩

ટૂંકમા, ખીજીઓની માગણી પ્રત્યે હું ઉદારસીન રહી શક્યો, પરંતુ સંતમાનજીના મહાજ તરફથી વ્યાખ્યાનો પ્રગટ કરવાની અને જોઈતો સફાર આપવાની હતાપૂર્વક વિનંતિ થઈ ત્યારે મે મૌન સંમતિ આપી મે એ દષ્ટિએ સમાધાન મેળવ્યું કે, આખરે એક વિદ્વાન વ્યક્તિ તરફથી મારા ભાવો લિપિમદ્ થાય અને એ રીતે પણ આમજનતાના હેતુ સુધી મારું વક્તવ્ય કેઈ પણ સ્વરૂપે પડેલે તો તેથી એટલ લાભ જ છે વળી જે જે વ્યક્તિઓએ આ પ્રવચનોનું સાક્ષાત્ સંમપાન કરેન હશે તેઓમા પણ એની સ્મૃતિ જરૂર તાજી થશે

હેવટે, આ વ્યાખ્યાનો આટલી ઝડપથી પ્રગટ થરામા ' વિશ્વ વાતસંદર્શના મેપાદક નવનખાની સંતન મકેનન અને કાળજી પણ ન બૂલી શકાય તેવી છે

ઠઠ ચાન્તિ ।

મેવત ૨૦૦૪

માગસર શુદ્ધ ૬ ગુરવાર

થાનમદ

મુનિ નાનચદ્રજી

સંપાદકનું આદિવચન

હું સમજ્યો છું ત્યાગી પરમ પૂરુષેવે પોતાના વ્યાખ્યાનોમા એમની દષ્ટિ મમદા નજી પુરો રાખ્યા છે (૧) થી રામ, (૨) ભગવાન મહાવીર અને (૩) મહા મા શ્રી કૃષ્ણચંદ્ર તેઓ રામાયણના રામચરિતની પાછળ આત્મક શુદ્ધિયાચમની કરજો બરાબર બજાવવાનું માનવનામર્યુ મીઠું જગત ખડું કંઠે છે ત્યારે ભગવાન મહાવીર અને શ્રી કૃષ્ણચંદ્રની પાછળ આનંદજનની આધ્યાત્મિક સૃષ્ટિ ખરી કરે છે શ્રી આચારીશ્રીના ભગવાન મહાવીર અને શ્રી ભગવદ્ગીતાના મહાત્મા કૃષ્ણચંદ્રના તત્ત્વનિરૂપણમા કેઈ તાત્ત્વિક બે નથી, પણ રેનીબેદ જરૂર છે એટલે કે એક પ્રજ્ઞાસિક્ષા નિરૂત્તિપ્રધાન ત્યાગ તરફ અખડ વહી જાય છે, બ્યારે બીજી પ્રગતિપ્રધાન નિઃકામ કર્મયોગ તરફ વહી જાય છે, પરંતુ બન્ને ઠેકા વીનરાગતાના અખાનમા બરાબર મગી રહે ઇ તેમ આ વ્યાખ્યાનોમા પણ એ જ પ્રવાહ વહે છે આ વ્યાખ્યાનોનો મેમદ બે કે ત્રણ ભાગમા પ્રગટ થશે

પરમપૂજ્ય ગુરુજીવ પોતાની એ રિચારસરળી પત્રમા દર્શાવતા ને લખે છે તે ઘોડા શાખિક ફેરફાર સાથે અહીં લાકુ છું

“ આશય એ કે ખરો આવક એટલે કે સત્યાર્થી સાધક જનના પહેલાં એલે એવદષ્ટિ પછીની આર દષ્ટિ (એટલે કે મિત્રા, તારા, જતા અને દીમા) પ્રાપ્ત કરવી જોઈએ

આરક થયા પછી કે સત્યાર્થી જનવા પછી, પણ ભૂમિકાઓ તો એજ મવાની છે જ અત્યંત પુરુષાર્થ પણ કરવાનો તો છે જ પરંતુ રાજમાર્ગ દામ લાગી ગયા પછી યથાવસ્થાને પડોઅવાને નિષ્વ દામ છે એટલે અતિમ ખ્યેમે વહેલુમોકુ બને પડોચાલ ખાગેકરામા પડવુ, આપનુ પડે પણ પાકે પાપે એટલે કે અન કરણની શુદ્ધિપૂર્વક ને પુરુષ તે ભૂમિકાએ પડોઅવે ૩ તે જરૂર પાર પામશે જ આ રીતે જેતા ખરુ કામ તો એકડો

ધૂટીને પાકો કેમ કરેલા તે જ છે " એકડો એટલે માનવતા-માનવહૃદય આથી એમના વ્યાખ્યાનેનો ઉદ્દેશ મોટે ભાગે માનવતાનો એકડો શીખવવા અને પાકો કરાવવાનું વલણ લે છે

હવે પરમપૂન્ય ગુરુદેવે વિકાસપદ્ધતિનો જે નકશો મોકલ્યો છે તે, તે જ રૂપે સાથે જ આપીશ જેથી

બોખ્યાનોના વિગતની સાકળ સમગ્રવામાં સરળતા થશે

આત્મવિકાસની નિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ

જેન દષ્ટિએ

જેતર દષ્ટિએ

આત્માનુશરણ ની ક્રમ	પ્રાન ક્રમ	વિકાસ કાળ	ગાન-પ્રકાર	ચોખદષ્ટિ	અણગ ચોખ	અવસ્થા	મોખ્ય મત	પ્રેયાર્થી
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૧૦
૦	૦	રોડ-આર્ત	૦	ઓષદષ્ટિ	૦	મુદ્રાવસ્થા	તમેરાણ	પ્રેયાર્થી
૦	૦	" "	૦	" "	૦	" "	" "	" "
૦	૦	" "	૦	" "	૦	" "	" "	" "
૧	૧	આર્ત-રોડ	તૃણામિતુલ્ય	મિત્રા	યમ	શિષ્ટા વસ્થા	તમ	"
૧	૧	" "	ગોમયામિ	તારા	નિયમ	" "	" "	" "
૨	૨	" "	કાટામિ કણ્ઠતુલ્ય	બના	આમન	વિકસિત	" "	" "
૩	૩	આર્ત-રોડ	દીપપ્રભા	દીપ્તા	પ્રાણમામ	" "	" "	" "

૪	આર્ત-રૌદ્ર ધર્મ	વિકાસ કાળ	રત્નપ્રભા	રિચરા	પ્રત્યાહાર	ઝોકાવ	રત્ન સત્ત્વ	એવાર્થો
૫	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "
૬	આર્ત-ધર્મ	" "	" "	" "	" "	" "	સત્ત્વ	" "
૭	ધર્મ	" "	તારાની પ્રભા	કલ્પા	ધારણા	" "	" "	" "
૮ થી ૧૨	ધર્મ-શુકન	" "	સૂર્યની પ્રભા	પ્રભા	ખાન	નિરહ	પરમ સત્ત્વ	" "
૧૩	શુભ	પૂર્ણ વિ કાળ	અદ્રિશા તુલ્ય	પરા	સમાધિ	" "	શુભ્રાતીત	એપરૂપ
૧૪	પરમ શુભ	" "	" "	" "	" "	" "	" "	" "

જેન આગમોની પરિભાષામાં કહીએ તો માનવતાનો પાયો બરાબર ન હોય તો તે અધ્યાત્મના માર્ગમાં કંઈ નથી ભરી શકેતા, અર્થાત્ આગ્રહશુંને લાક નથી જાતો, એટલું જ નહિ પણ સપાટી ઉપર ભવાન્તરના ચક્રર માર્ગો કરે છે એટલા માટે જે વ્યાખ્યાનો, માનતાની પ્રાપ્તિ પડેના સાગતું ખાતે જગત અને એની પ્રાપ્તિ પછી જગત મીઠું જગત રખૂ કરે છે, તે પ્રથમ વિભાગમાં રાખ્યા છે અને જે વ્યાખ્યાનો આતરવિશુદ્ધિ એટલે કે મિત્રા, તારા, ભયા તે નિષ્ઠા એ ચાર દૃષ્ટિ પછીની ભૂમિકા દર્શાવે છે તે બીજા વિભાગમાં રાખ્યા છે

“સતપ્રભાલ”

સુખની શોધમાં

પહાના શ્રીનાનનો ।

સર્વં સર્વસ્ય સદા પ્રવૃત્તિ
 દુઃખસ્ય નાશાય સુખસ્ય દેતૌ ।
 તથાઽપિ દુઃખ ન વિમાશમેતિ
 સુખં ન કસ્યાપિ મજેત્ સ્થિરસ્વમ્ ॥

ઉપરના ગ્રંથમાં એક યોગી પુરુષે કહ્યું ■ કે નાનામાં નાના કાંડાથી માડી દેવદેવે સુધીના સઘળા જીવોની એકધારી પ્રવૃત્તિ દુઃખ કેમ દળે અને સુખ શી રીતે ટકી રહે એ માટે જ હોય છે પણ અને છે એથી ઊનદુઃખ અહીં આપણે માનવજાતિનો જ વિચાર કરીએ શારીરિક, માનસિક, આર્થિક અને કૌટુંબિક વગેરે સેકડો પ્રકારના ઉપદેવોથી મનુષ્ય ઘેરાયેલો નજરે પડશે મનુષ્ય માને છે કે, જો એની પાસે પ્રુષ્ઠળ ધન હોય તો તે મનમાન્યા સુખો ભોગવી શકે તે માને છે, જમતમાં જે કાર્ક દુઃખ છે તે લક્ષ્મીને અભાવે જ છે હવે તમે કેઈ લક્ષ્મીનંદનના હૃદયને તપાસો તેની પાસે સુખના વિપુલ સાધનો હશે પણ સુખ નહિ હોય, લક્ષ્મીનો સમદ હશે પણ તે પુત્રના અભાવે પુત્રની અભિનાયામાં ખૂરતો હશે કદાચ પુત્રપ્રાપ્તિ માત્ર તો કર્મવગાત્ એમ પણ જાને કે, પોતાની ટૂંકી જિંદગી માદગી ભોગવી ભોગવીને જ પૂરી કરી તે ચાત્યો જાય ને મહાદુઃખ ઊભુ થાય. કેમને વળી પુરો હોય તો તેમના પેટ ભરવાની ચિતામાં ને બાકુળ

હોય. આમ શારીરિક, માનસિક, આર્થિક, સામાજિક, વ્યાવહારિક અને રાજકીય એમ ચારે બાજુએથી માણસ દુ ખથી ઘેરાયેનો હોય છે. 'સાધીએ સાન ત્યા તેજ વટે' જેવી દશા એ ભોગવી રહ્યો હોય છે. છતાં, માની લાકડે કે, મનુષ્ય જે જે ઇચ્છે તે તે સાધેના તેને મળતા રહે તો પણ શું તે સુખી થઈ નહીં ખરો? પૂછો એવા કાર્થ મનુષ્યને

રાજા-મહારાજા હોય, બધા મહેનમા રહેતો હોય, વૈભવો અને રંગબેરંગી કુનિયા તેની ચારે બાજુએ પથરાઈ હોય, છતાં બહારની કુનિયાના ખ્યાનમા ન હોય એવો દુ ખનો કાડો એ મહારાજાના દિનને ઠેકરી રહ્યો હોય છે. દશ હજારની મોટરમા બેસી પમાર થતા એકાં શ્રીમતને જોઈ જોનારના દિનમા થાય, અહા! આ ડેવુ સુખ માણી રહ્યો છે! ડેવો બાબવાન છે! પણ તે તો મોટરથી રાજનો ટેવાઈ ગયો છે, તેનું તો તેના તરફ લક્ષ મુઢા હોતું નથી એના મનમા તો લાખો મનુષ્ય-વિકાસની જાન બરેથી હોય છે. દગ લાખનું નુકસાન થયું ત્યાં તો તેને ખાવાનું મુઢા બાવતું નથી, પછી ભોજન ગમે તેટલું મુઢર કા ન હોય!

આમ થવાનું કારણ શું? આનું કારણ એ છે કે, સુખ બહારના પદાર્થોમા નથી, છતાં બાહ્યને કારણે પદાર્થોથી સુખ મળે છે એમ તેને લાગે છે. પણ સુખ આપણુ એ એમનો અભાવ જ નથી કારણ કે જે પદાર્થથી એક માણસ સુખ અનુભવે છે તે જ પદાર્થથી બીજુ માણસ દુ ખનો અનુભવ કરે છે, એ અનુભવની બીજા છે લક્ષ્મી કે અવિકારને યોગે તે સુખ વેગે છે એ વાત ખરી પણ જેમ જાગવાના જળ દૂરથી પાણીરૂપે દેખાય છે છતાં તે અમન પાણી નથી તે જ પ્રમાણે, થોડી વાર છે, હમણા જ ઇશ્વર વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી લઈશ, એમ માની આશામા ને આશામા જીવ પદાર્થ પાછળ દોડી રહ્યો હોય છે, પણ છેવટે સુખી દુ ખ મટવું નથી, સુખ ટકવું નથી-અને છતાં જ શ્રમબા ભાગતી નથી.

આ જમણા જ છવને જુઠાવે છે કુખ અને કુખના કારણેમાં જ છવ સુખ માની રહ્યા કરે છે આવી ગિનિમા મુખ સાગી સમજાને પજ કપવો । કરી રહ્યો નથી તે દાણે મગને કુખ વડોરે છે એક દાખનો કઈએ કાનનાં પરેણાં । બોળાવી બાળને કુખ થતું હોય, તે વાગમા બરાળા દોષ, દમેતાના બારથી કમ તૂટી જવાની અબી પર દોષ, છતાં તે એમ માની ને છે કે, મેં કમને તો બીરાજડેમ સુવર્ણના પરેણા પડેલાં છે ને । એને તેથી કદ પડતું દોષા છતાં એવા સજમારમા તે સુખ માને છે મારવાઃ તરની નીચો પોતાના ખંતે દાણને ખના મુધી દાણીદતના ચૂાધી બરી દ છે દાણ સાથે થતા નથી, ખડખડા ધાવ છે, દાણમા કુખ છે પણ પહેરનાર માને છે કે દાણીદત છે ને । પાવ વરમે નાખો મૂડા ફગીધી તવો કરાવવો પડે છે બે દાણીદત નેટસો માન કાઢી નાખવો પડે છે પણ પહેરનારના દિલમા થતું નથી કે એક દાણીને બાગે મારા આ અલકાર બન્યા છે, માગ નિમિત્તે દાણી મગે છે આનું કારણ એ છે કે, 'તું મુંડ દેખાડે તું' એવી જમણા એવી વળગી છે આ જમણા કે વળગાને સીરે જ તે તેમા સુખ માને છે મારવાળ જડેનને જોખા ધેરવાગો પાધરો દોષ તો કુખ ધાવ છે પણ બમે કદાચ આખા મોટા તાકા નેટસું કાપ- વળગાડી ગુડુ દોષ અને કદાચ તે પણ જાડુ દોષ છતાં એને મુર અને સુખદ સાગે છે આનું કાનજ છે દેવ આ પરથી દું કહેતા તો એ હંમતુ હું કે, અગાનને કારણે છવ કુખદ વજુને સુખ માની લે છે

આ અગાનનો ચેપ ધર્મને પણ સાગે છે પરિષદ મજાનો કે જમન કહેવાનો માણમ એટલું તો ગરાગર સમજે છે કે, અપોત્ય વર્તન, હેતરપિટી, દોષ મા છગ-ખપટ ધમમા ન હોય છતાં એ । આગરવાનું આવરે છે અને કહે છે, "શુ કરીએ ? મંસારમા રીએ એટલે આવુ કયો વિના કાછ થોડુ નારે ? ધર્મરથાનમા દોષએ ત્યા મુધી તો ધર્મ સાથે મંનંવ રખાય, પણ બહાર તો ખડુ જ કરવુ પડે

છોકરા-છોકરી પરણાવવાના છે તમે ન સમજો વ્યવહારમાં તો એમ જ ચાલે ” આમ માની તે અધર્મ આચરે છે એનું કારણ એ છે કે એને એના જીવનનું લક્ષ્ય હોતું નથી શા અર્થે જીવન છે ? શાની મોક્ષમા હું જીવું છું ? શા હેતુથી હું ધર્મ-ક્રિયાઓ કરું છું ? એ વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ કે નહિ ? ન પ્રાપ્ત થઈ તો એનું કારણ શું ? આટલાંટલાં વખતથી ક્રિયાઓ કરવા છતાં મનની મલિનતા કેમ હટતી નથી ? શાંતિ, સુખ, સિંધરના, નિર્મિતતા અને કેમ પ્રાપ્ત થતા નથી ? આવો વિચાર કરવા કોઈ યોગ્યનું નથી અંધપર પરાએ જેમ ચાલ્યું આવ્યું હોય તેમ જાંધુ ધાતી દોડાંએ જ જાય છે લોક-પ્રવાહ જેમ આચરતો હોય તેમ જીવ આચરે છે મારી ભૂમિકા, મારી યોગ્યતા, મારી ફરજ કે મારો માર્ગ કયો એ વિચાર એ બાંધે જ કરે છે અને જો કરે છે તો તે પણ સ્વનત્ર રીતે નહિ આને લીધે જ તે કલવ્ય ભૂલ્યો, મારમ પણ ભૂલ્યો સુખના સાનનો જ બંધનરૂપ થતા જે શક્તિ ચાતરના દુસ્મરોને હાંસુવા માટે હતી તેનાથી તે પોતે જ હણાયો જે ઇન્દ્રિયો વિજ્ય માટે મેળવી હતી તેનાથી તે પોતે જ પરાજય પામ્યો સુખ મેળવવા જતા દાનાનજ દુ ખ પ્રગટાવ્યું

હું એ કહેવા માગું છું કે, અજ્ઞાન એ જ દુ ખનું મૂળ છે એ મૂળમાંથી સુખની આશા રાખવી જ વ્યર્થ છે, માત્ર વતખા છે પણ જીવને એનું જ્ઞાન નથી પતનિયુ દીવાના તેજમાં અગ્નિને હોમાર્થ જાય છે હું બળી જઈશ એમ જો એને જ્ઞાન હોય તો તે આમ ન જ કરત દુ વપાકમાં ઝેરી પદાર્થ પડી ગયો છે એવી મહેજ પણ રાકા જતા મનુષ્ય તરત જ એને ફેંકી દે છે, પણ જો ખમર ન હોય તો મનુષ્ય હોસે હોસે પીએ છે અને મોતને ભેટે છે આ રીતે જીવ જ્ઞાનને અભાવે સુખ મેળવવા જતા દુ ખને નોતરે છે

ત્યારે હવે સુખ કેમ મળે અને દુ ખ શાથી ટળે ? અથવા તો જ્ઞાન શાથી પ્રાપ્ત થાય ?

સુખ સાચી સમજણથી જ પ્રગટે છે કુખ અધાનને। નારા
ચનાથી મટે છે જ્ઞાન મત્પુરુષની મેવા કરતા કરતા પ્રાપ્ત થાય
છે ને અજ્ઞાન પણ ત્યારે જ દહે છે સપુરપો પ્રથમ ચોખ્ખતા પ્રાપ્ત
કરાવે છે ચોખ્ખતા પ્રાપ્ત થયે મિથ્યાત્વને ટાળવા આત્મજ્ઞાન કરાવે છે
આત્મજ્ઞાન થયે પરમાત્માનો મહિમા, શક્તિ તેનું સામર્થ્ય વગેરે
સમજાય છે, અને ત્યારે જ તેના પ્રત્યે અનન્ય પ્રેમ ઝગે છે સાચી
અદા પ્રગટે છે, ત્યારે તેની શ્રુતિમા, ભજનમા, અમરજીમા આનંદ
પ્રગટે છે પછી તે તૂટી તૂટી પોકાળી ગોંડે છે ને પછી વહે છે

‘જગતના નાથને જોયા વિના સૌ પૂજાધારી છે’

અને સ્તવે છે

મુચ્યત પથ મનુજા મહસા સિર્નેદ્ર !
રૌદ્રેરુપદ્રવશતેસ્ત્યપિ વીક્ષિતેઽપિ ।
ગૌરુગામિનિ મ્પુરિતતેજસિ કૃટમાત્રે
ર્ષૌરૈન્નિવાશુ પશુશ્વ પ્રપન્થાયમાનૈ ॥

હે પ્રભુ ! તારા પર જીવની દ્રષ્ટિ પડે, એની સૂરતા તારી
માથે લાગે તે જ સજે દગ્ગરો ઉપદ્રવો આપોઆપ ટળી જાય છે
પશુઓને ચોરીને ભાગનાર ચોરો દેવપ્રમાદ તેજસ્વી માક્ષિકને
જોતા જ જોમ પશુઓને પડતા મખીને લાગી જાય છે તેમ તારો
પ્રકાશ હ્રદયમાં પડે અને વેતર કે તરત જ અવકાર આપોઆપ
નાશ પામે છે, સુખોનો સાગર બિખરાઈ જાય છે પણ તો મારે
‘તારી સાચી પિછાન થવી જોઈએ’

‘શુદ્ધ શુદ્ધ ચૈતન્યધન, સ્વયન્વૌતિ સુખવામ,
બીજી કદીએ કેટલું, કંઈ વિચાર તો પામ

(શ્રીમદ રાજચંદ્ર)

જીવનનું રહસ્ય

ત્યમેવ માતા ॥ પિતા ત્યમેવ,
ત્યમેવ ઘન્યુષ્ઠ સસ્રા ત્યમેવ ।
ત્યમેવ દયામી શરણાગતાનામ,
ત્યમેવ સંસારનિવારકોઽસ્મિ ॥

હે પ્રભુ ! આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ એ ત્રિવિધ તાપથી અમારુ આ જીવન સંતપ્ત બન્યુ છે, વાસના અને વિનાશિતાની વિઠળણાઓમા અમારુ જીવન વટોત્તિ બન્યુ છે, કામ ક્રોધાદિ વડૂરિ પુઓની આદીઘૂટીઓમા અમારુ જીવન અટવાઈ રહ્યુ છે, સંમારનેા સળગતો દારાનળ અમારા જીવનને બાળી રહ્યો છે આવી કુ ખા અવસ્થામા અમે માતા, પિતા, બાઈ, ભિત્ર, સમાસંબંધીઓનું શરણ પાડીએ છીએ પરંતુ તેઓ પણ અમારી જેમ ત્રિવિધ તાપથી મતભ છે, પીડિત છે, મજબૂત છે પંત્રી તે અમાને શાંતિ ક્યાથી આપી શકે ? હે પ્રભો !

માત તાત હે શુરે કહુ, સંખા કહુ શિરતાન,
જે ઠહુ તે ઝોણુ બધુ, મે માન્યુ મહારાજ

અમારા કુ ખી જીવનથી આજે અમે નિરાશ થયા છીએ અનેક નિરાશાઓમા હે પ્રભુ ! તારુ એક શરણુ જ આશાકિરણુ પ્રગટાવનાર છે, બધકારમાથી પ્રકાશ નરહ અને મૃત્યુમાથી અમરતાને

પવિત્ર માર્ગે લઈ જનાર છે. દુ ખી અવસ્થામાં માનવી જેમ મમતા બતાવી તું જો અમારા જીવનને સાત કરે છે, પિતાની જેમ પ્રેમજના બતાવી પ્રજુદ કરે છે, માતાની જેમ ભક્તિવા વળાવી દેખે આપે છે વસ્ત્રાવમા હે પ્રજુ ' અમારે માટે તું જ માતા, પિતા, બાઈ, મિત્ર ને કહો તે હો, અસરજીને યરજી, અશાતને સાતિ અને સસારના બધેનોમા જકડાયેલાને મક્ત કરનાર પણ તું જ હો

હે પ્રજુ ' તું કોણ ? તારું સ્વરૂપ શું ? તું હુદદેવ હો ? મહાવીર હો ? નિનદેવ હો ? કૃષ્ણ હો ? શકર હો ? બ્રહ્મા હો ? ખુદા હો ? ક્રાઇસ્ટ હો ? અદુરમજદ હો ? આમાથી તું કોણ છે ? પ્રજો ' અમે તારું વધાર્યું સ્વરૂપ સમજતા નથી અને તેથી જ અમે તારે માટે સહીએ છીએ ક્રોધ, કામ, ક્રોધ, લોભ, વેરવિપત્તિ વધારીએ છીએ અશાનિ કેનારીએ છીએ હે સર્વશક્તિમંપત્ર ' સર્વબ્યાપક ' રૂપાનિધાન ' તું ને ને તે અમેને કહી દે, અથવા તારું સ્વરૂપ સમજાવ એવી ક્યા કરે—જેથી અમે તારું સ્વરૂપ જાણી શકીએ, તારે ચરણે સર્વજ્ઞ સમપણ કરી તારા પવિત્ર પદે ચાલી શકીએ, સુખશાંતિ મેળવી શકીએ આપણે દિનપ્રતિદિન પ્રજુને નામે આવી જ પ્રાર્થના કરીએ છીએ એના સ્વરૂપને સમજવા મથીએ છીએ પણ એને સમજી શકના નથી પ્રજુનું નામ જાણીએ છીએ, પ્રાર્થના કરીએ છીએ, તેને નામે ધર્મક્રિયાઓ પણ કરીએ છીએ, છતાં એવું કંયુ બાધક કારણ છે કે, આટલાટલું કરવા બા તેનું સ્વરૂપ સમજી શકતા નથી ? આ જ જીવનનું ગૂઝા ગૂઝ રહસ્ય છે જે દિવસે એ સમજીશે તે દિવસે જીવન સાર્યક બનશે પણ જ્યાં સુધી જીવનનું રહસ્ય સમજાયુ નથી, ત્યાં સુધી માનવજીવનની સાર્યકતા પણ સમજીશે નહિ

વહાવા સ્ત્રીતાજનો ! તમે પૂછો, મહારાજશ્રી ! જીવનનું રહસ્ય શું ? માનવજીવનનું રહસ્ય જાણવું હોય તો એકાગ્રચિત્તે માનપૂર્વક સાંભળો શ્રવણનું રૂપ તેને જ મળે છે કે જે શ્રવણ-પિપાસુ હોય,

શ્રદ્ધાળુ હોય અને તે પણ ત્યારે જ રહે છે કે જ્યારે શ્રવણ પેહી ચિંતન, મનન અને નિદિધ્યામન થાય તમારામાં એવી ઓછા રાખીને જ હું મારું આ પ્રવચન શરૂ કરું છું

શ્રવણમાં શ્રદ્ધા રાખી, જીવનરહસ્યને ગોપી કાઢી, જીવનને ઉચ્ચ શ્રુતિકાએ લઈ જળે, માનવતાની માનીમાથી દિવ્યતા પ્રગટાવળે આ રહસ્યને સમજ્યા પછી ‘હ્રુ’ રાખી રહસ્યને રહસ્યમય બનાવગો નહિ જેને જીવનનું રહસ્ય જાણવાની ઇચ્છા થઈ છે તેને હું પૂછીશ કે જીવનનું રહસ્ય તમે શું સમજ્યા છો ?

કદાચ કોઈ કહેશે કે, ખાવું, પીવું, મેળ જરૂરી એ અમારા જીવનનું રહસ્ય છે વળી કોઈ કહેશે કે મનુષ્યમાત્ર ઉપર વિજય પ્રાપ્ત કરી તેમના પર આધિપત્ય જમાવવું એ અમારા જીવનનું રહસ્ય છે તમારામાંથી કોઈ કહેશે કે, વૈશ્વવ, વિનાસ મારે ધન-ધાન્ય એકઠા કરવા એ અમારા જીવનનું રહસ્ય છે તો બીજા કહેશે કે, લક્ષ્મી મેળવી પુણ્યના કાર્યો કરી નામના મેળવવી એ અમારા જીવનનું રહસ્ય છે તો કોઈ બોલી બોલે, નિષ્વાકળા અને કુન્નરો હસ્તગત કરી કનાકાર તરીકે પ્રમિદ થવું એ જીવનનું રહસ્ય છે ત્યાં વળી કોઈ કહેશે કે, બાણ પહોળું આપણે કાર્ધન સમજીએ, વડીનો કરતા આન્યા છે એમ કહેવું જનું, એ છે જીવનનું રહસ્ય પણ, આ મધા રથૂળ દૃષ્ટિના રથૂળ વિચારો છે અનુભવી જનો કહે છે કે ‘જીવન-રહસ્યને જેણે જાણવું હોય, તેણે હું શરીર નથી પણ શરીરમાં ધ્યાપેન આત્મનત્વ છું એ જાનની નપૂર્ણ શ્રદ્ધા પ્રગટાવવી જોઈએ જ્યારે પોને પોતાને પિછાને છે ત્યારે જ તે જીવનને પિછાની શરૂ છે અને તે મનુષ્યને જ પ્રભુની ઓગળ થાય છે ત્યારના કયા પ્રભુને સરખે જવું તે તો આપો-આપ મમજાઈ જશે જીવનની માગી શરુઆત આ પછી જ થાય છે વિશ્વમેત્રી ત્યારે જ કરી વકાશ છે આ છે જીવનરહસ્યની ચારી ત્યારે હવે, પોતાને પિછાનવા શુ કરવું એ પ્રશ્ન તમારા દિલમાં

જામે સત્યપુત્રો કહે છે, પ્રથમ હ વવિશુદ્ધિ અથવા જેને જેન વિશુદ્ધિ પણ કહે છે તે કરી તર્જ જીવનને પ્રામાણિક, ન્યાયીત અને વિચારણીય બનાવવું આ જીવાતની ચારી સત્યમા રહેત છે એ સાધન, સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપક, જગતના કલ્યાણકર પ્રભુને પ્રાપ્ત કરવાને માટે સૌથી પ્રથમ જીવનને સત્યને માર્ગે વાળવું એ સત્ય સ્વરૂપ એ જ ભગવાન છે મહા ભગવાન । અર્થાત્ સત્ય એ જ ભગવાન છે આ શરણે જવાનું સૂત છે જે મત્યભગવાનના પમને પગને ચારી પોને ભગવાન બન્યા તે મદાતીર પ્રનુનું આ વચન છે વાગવમા પ્રનુ એક છે અને તે સત્ય છે મત્ય-ભગવાનને પમને ચાલી જેઓ સત્યમય બન્યા છે તે જધા જ ભગવાન છે

આને તો આપણે બનવાનને જૂની તર્જ ભગવાનને નામે અનેક અનર્થો જમા કરીએ છીએ, વાગને નામે દૂધી દરિયા બે પાડી કવડા મચાવી પોતાને જૂલા, વાસનવિષ ધર્મને જૂલા, કારણ કે, સત્ય જૂલા એટલે જુ જૂલા

વાસ્તવિક જીવિકાએ પ્રભુના અરપનો વિચાર કરીએ તો સત્ય એ જ સાચાભગવાન છે સુદ, મદાતીર, જિન, દરિ, દર, વદ્યા, ખુ ૧, કાષ્ટ, અદુરમજદ એ જધા મત્ય ભગવાન ॥ જ ગુગાનુ । દેશ, કાગ અને જુદીજુદી માનવપ્રજામા પોતપોતાની કક્ષા ધમાને થયેના ઉદારકરપે જુદાજુદા ન્યાયિકારો છે વિષમ દરિને કાગો અથવા આત્મમાનના અભાવે મત્યભગવાનના મતનેને આપણે પરમ્પર વહેચી લીધા અને ભગવાનને નામે જ્યેષ્ઠ કાસ કરવા વાખ્યા જે દિવસે આપણે વિષમ દરિના ચરમા ઉતારી, સમદરિના ચરમા આપણી આખે ચડાવીશું, અર્થાત્ આપણે સમ્યક્ દરિથી જોના છીપીશું તે જ દિવસે આપણને મત્ય-ધર્મની, સત્ય-માર્ગની, સત્ય-ભગવાનની સમજ આવશે અને તે જ નિવેસે જીવનનું રહસ્ય અને સત્યભગવાનનું સ્વરૂપ સમજી શકીશું સત્ય-ભગવાનના સ્વરૂપ જે ન હોઈ શકે

ધર્મ અનેક છે રે, શાસ્ત્ર અનેક છે રે,
 સૌનો હરિવર છે એ એક,
 સ્થાન અનેક છે રે, ધબ્બ અનેક છે રે,
 સહુમા વહેનો વાયુ એક (ધર્મ)

જૈન-જૈનેતરના ભગવાન બે નથી ખુદ અને ઈશ્વર એ માત્ર ભાગ્ય-
 બે છે, મર્યાદા નથી એ સત્ય-ભગવાન તો મર્યાદાપટ અને
 સર્વત્ર છે આખું વિશ્વ એનું પોતાનું જ છે જે સત્ય છે, જે
 વાસ્તવિક છે, જે મ્વાભાવિક છે, તે બધું સત્ય જ ■ સત્યને કોઈ
 બનાવતું નથી સત્ય એ સત્ય જ છે એ અસત્ય ન હોઈ શકે અને
 અમત્ય એ અમત્ય છે એ કદી મત્ય હોઈ ન શકે આકાશની અનનતા,
 પૃથ્વીની પૃથુતા, સમુદ્રની ગભીરતા એ વાસ્તવિક છે અને તેથી જ
 સત્યના આવારે તેની વાસ્તવિકતા સિદ્ધ થાય છે

આકાશની અનનતા એ કૃત્રિમ નથી, એટલે જે મત્ય વસ્તુ છે,
 મ્વાભાવિક છે, એ વસ્તુ કદી કૃત્રિમ બની શકે નહિ અને આકાશનું
 હૂન એ અમ્વાભાવિક હોઈ અમત્ય છે તે તો સત્ય ન બની શકે
 વહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, આપણે સત્યને સત્ય અને અસત્યને અસત્ય
 માનતા શીખીએ તો સમદષ્ટિના બળે સત્ય-ભગવાનની સમીપ જઈ
 પડોની શખીએ બો જીવનશુદ્ધિ સાંપી જીવનનું રહસ્ય જાણી
 સમજી શકીએ

એક વાત અત્રે ખાસ યાદ રાખવાની છે કે, સત્ય-ભગવાનની
 સમીપ જાવી જવા સારું સમદષ્ટિ કેળવવી એ મુખ્ય માધન છે સમ
 દષ્ટિ કેળવવા માટે વિશ્વમેત્રી અને જીવનશુદ્ધિ પણ જીવનમા ઉના
 રવા બોધને પ્રજાની જોળખાણ કરવી તે સરળ કામ નથી એ તો
 ખાડાની ધાર પર ચાલવા જેવું મુશ્કેલ અને કષ્ટકારી છે અદિર
 અગર ઉપાદ્યમે જાણે સમજણ વિના અધપગ પરાયી ક્રિયાકાંડ કર્યે
 જવાથી આપણે પ્રજાને કે પ્રજાના માર્ગને ન પામી શકીએ, આ

ક્રિયાઓ આપણા માટે પર્વોત્ત છે એ માન્યતા જૂનભરેલી છે પ્રથમ તો જેને પૃથ્વીએ ને બગ્ગએ છીએ તેને ઓળખવો જોઈએ તેની ઓળખાણ ત્યારે માથ કે જ્યાર આપણે આપણને ઓળખીએ આપણી ઓળખાણના માર્ગે જ્યાર માર્ગનુસારીએ પોતાના જીવનને સંકુચિત રાખવું ન ધટે મન મોટું રાખવું ધટે, વિચારો ઉદાર રાખવા ધટે એનું હૃદય વિશાળ હોય, જેને મન જમતના બધા જીવો મિત્ર સમાન હોય, વસ્તુધરા કુટુંબ સમ હોય ત્યાં મારામારીની મારામારી ન હોય, જાતિપાતિની ભાવના ન હોય તે સંવર્ધનનું પાનન કરનાર જીવનશુદ્ધિની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હોય અન્યારે આપણે પરમેશ્વરના પૂજારી કહેવડાવવાનું ઔરવ બને લેના હોઈએ પણ જ્યાં સુધી પ્રજા પૂજનનું રહસ્ય ન જાણીએ અને તેને જીવનમાં ન ઉતારીએ ત્યાં સુધી પ્રજા-પૂજનો દોગ જ કરીએ છીએ આવી પ્રજાપૂજ એમ ન થઈ શકે સત્ય ભગવાનના પૂજારી બનવા માટે સર્વત્ર સમદષ્ટિ, સિંધુમૈત્રી અને જીવનશુદ્ધિના પ્રાયશ્ચિક્ષ પામે સમજાપૂર્વક જીવનમાં ઉતારવા પડે છે અને જીવનમાં ઉતારતા ઉતારતા ધણું સહન પણ કરવું પડે છે નહીં અને મારામત જીવનને તજવું પડે છે દુઃખની ભાવના દુઃખો વ્યવહાર, દુઃખની વાણી વગેરે છોડવા ધણું કष्ट વેઠવું પડે છે ધણું કાળની આ ત છોડવાની ઈચ્છા હોવા છતાં છૂટતી નથી ધણી વખત તો હવે હું મમજીએ છું, સુખેથી છું, ધર્મને માર્ગે જ એમ લાગે, પણ જીવનમાં તેમાંનું કશુંય નથી હોતું દુઃખની પ્રકૃતિથી દુઃખાભેદ માન્ય કરે કે, હું વજો આગળ વધ્યો, મને નકામી નવ ન ગમે મને સત્ય જ ગમે હું અસાર-વ્યવહારથી કટાજીએ છું એવી એવી માન્યતા તે ધરાવતો હોય છે ધણું ખૂન ગિજાલથી જુઓ તો એમાં ભ્રમણા સિવાય બીજું કશું જ હોતું નથી એ માટે તો માનવને કેટલો વ્યાત્મ ભોગ આપવો પડે છે અને જીવનની શુદ્ધિ માટે કેટલીય વહાનામાં વહાવી ચીજને જતી કરવી પડે છે આપણે અત્યારે એમ માની બેઠા છીએ કે ભગવાનના માર્ગમાં તો ઉચ્ચ વર્ણનો હોય, ઉચ્ચ મુજનો

હોય, ઉચ્ચ જાતનો હોય તે જ જઈ શકે, એમની વાળીનો નાશ પણ તે જ લઈ શકે આ માન્યતામા આપણે સાચી વાત જૂલી ગયા છીએ મત્તની પ્રાપ્તિને કુળ માથે સંગઘ નથી પણ ગુણ અને સુસંસ્કાર સાથે સંગઘ છે જિયા કુળમા જન્મવા માત્રથી ઉચ્ચ થવાનું નથી જિયા-નીચાનું આ ધોરણ ખોટું અને અવાન્તવિક છે જિયા કુળમા જન્મવા છતાં જો માચી કુલીનતા ન હોય તો તેને કુલીન ન કહી શકાય, અને નીચા કુળમા જન્મવા 'જ્ઞાતા' જો સાચી કુલીનતા હોય તો તે સાચો કુલીન કહેવાય કહેવાનું તો પર્ય એ ■ કે, જિયાનીચનું ધોરણ જન્મથી નહિ પણ ગુણથી આકર્ષુ જોઈએ આમ હોય તો જ જીવનનું રહસ્ય જરામર સમજી શકાય જૈન કુળમા જન્મવા માત્રથી જ તેને જૈન ન કહી શકાય 'જૈન' એટલે જીવનના અંતરની વાસના, આસુરી વૃત્તિ, નિમ્ન પ્રકૃતિ, વિકૃત ભાવોને જીવનનાર ને જૈન તે વિજેતા હોય એટલે જ વિધૈની અને જીવનશુદ્ધિ અથવા જ્ઞાન-ક્રિયાની એ 'માત્રા' ધોરણ કરનાર શક્તિશાળી હોય તે જ ખરો જૈન ગણાય. આજે આપણે જૈન કુળમા જન્મ્યો તે જૈન, વૈષ્ણવ કુળમા જન્મ્યો હોય તે વૈષ્ણવ, એમ માનીએ છીએ એ બ્યવહાર પૂરતું છે, પણ વાસ્તવિક નથી ચકાવના કુળમા જન્મ્યો હોવા છતાં પણ જ્ઞાન અને આદિ-યતો અધિકારી બન્યો હોય તો તે જાતિનો ચકાવ છતાં ગુણથી માથે જૈન કહી શકાય આ વાત તમને કદાચ ખટવશે, પણ જૈન ધર્મ જાતિનાઈને માનતો નથી એ તો ગુણવાદને માને છે, તેથી જ તમને આ વાત કહેવી તે મારું કર્તવ્ય સમજીને જ કહી રહ્યો છું જો હું કર્તવ્યપાલન જરામર ન કરું તો હું કર્તવ્યજન્ય થયો કહેવાઈ જોવી રીતે 'જૈન' બનવા માટે પાત્રતા જરૂરી છે તે જ ગીતે વૈષ્ણવ, બૌદ્ધ, ખ્રિસ્તી, ઈસ્લામી અને જરથોસ્તી બનવા માટે પણ કક્ષા પ્રમાણેની યોગ્યતા મેળવવી જોઈએ પણ મૌથી પહેલાં તો મનુષ્યમાત્રે માનવ ધર્મ સમજવો જોઈએ માનવધર્મની મહત્તા સમજીને તો સાધનો અને સમયની મહત્તા સમજીને, અને ત્યારે જોનાર ચચાર્થ ઉપયોગ કરતા

એવી દષ્ટિ પ્રગટશે કે નેથી પ્રજુની પ્રજુતા જરૂર સમજશે અને સાથે સાથે જીવનનું રહસ્ય જે છુપુ રહ્યું છે તે પણ સમજી શકશે. અત્યારે માનવતા મોઢી ચર્મ પડી છે. આપણા દેશમાં દર વર્ષે હજારો વિદ્યાર્થીઓ બી. એ., એમ. એ.ની પરીક્ષામાં પસાર થઈ જઈને છે પણ માનવતાની પરીક્ષામાં પાસ થવાનું જ નથી અને કદાચ મને તો તે પણ વિરત આ બધું શું મૂલ્ય છે ? આપણે ‘જીવનરહસ્ય’ મોઢવાને બદલે વધારે રહસ્યમય જીવન બનાવી રજા છીએ પણ જ્યારે માનવતાના મૂલ્ય બાકતા શીખીશું ત્યારે જીવનનું રહસ્ય મહેજે સમજી શકીએ માનવતા એ જીવન-રહસ્ય મમજવાની અણમોન ચાવી છે. **હૃદયં શાન્તિઃ** । । ।

માણસાઈ વગરનો માનવ

મદમાતા મઝરાળા મૂરખ માનવી,

નથી સમજતા માનવબવતું મૂલ્ય જો,

સત્યકથન શ્રવણે કહીયે નર સામ્રાજ્ય,

પ્રવાર ધાનારા નર એ ખર તુલ્ય જો મં.

x

x

x

x

પોતાના ડહાપણમાં એ ડોને સદા,

અવર તારી ઉત્તમ સીંખ ન ધર કાન જો,

નિરુદ્ધિ મોહનશામાં ફાટલ ચર્મ ફરે,

અથડાવે એને એજ અભિમાન જો મદ.

માનવતા

ચત્તારિ પરમંગાણિ કુલ્લદાણીઠ જન્તુણો ।

માણુમત્તં સુરં સદ્દા સંજમમ્મિ ય વીરિયં ॥

ચાર આ શ્રેષ્ઠ અંગોની, દેહીને પ્રાપ્તિ હૃલંભ,
મનુષ્યત્વ, શ્રુતિ, શ્રદ્ધા ને વીર્યોદ્ધાસ સયમે

ભગવાનને ત્યારે પરમજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું ત્યારે પોતાના આ અનુભવોને જગતને લાભ આપવાને તેઓથીએ, નિષ્કામ ભાવે, એકાત દ્વિતણુદ્ધિએ અનેક ગૂઢ તરવોની પ્રવૃત્તિ કરી આ ગાથામા તેઓ શ્રીએ દરમાણ્યુ છે કે, આ લોકમા જીવને ચાર અમ મળવા ફુર્તભ છે જગતની સર્વ મપત્તિ એને હજુ ય મળી શકે, પુત્ર, મિત્ર, સ્ત્રી અને વૈભવવિલાસ વગેરે મહેવાધથી મળી શકે, પણ મનુષ્યત્વ, શ્રુતિ, શ્રદ્ધા અને સયમએ ચારને વિરે પરાક્રમ ફેરવવું એ જ અતિ ફુર્તભ વસ્તુ છે પરંતુ તમારો અનુભવ ભગવાનના અનુભવથી જુદો પડે છે ભગવાને જે અતિફુર્તભ લાખ્યું છે તે અમે જે તમોને પૂજવામા આવે તો તમે જરૂર જહેશો કે આ વાત તો અમારા અનુભવથી જુદી છે અમોને મળે જિતરતી નથી અમે માણુસ તો છીએ જ શ્રુતિ એટલે અમારા મહારાજની વાણી પણ અમારા માટે તો સહજ છે, શ્રદ્ધા પણ અમારા હૃદયમા ભરી પડી છે અને સયમ પણ શક્તિ પ્રમાણે આત્મીએ છીએ આમાથી જ્યોત્સ્નુ અમારે માટે ફુર્તભ છે । જોનહુ જેને અર્થે અમે રાતદિન પ્રયત્ન કરીએ છીએ તે ધન, વૈભવ, અમલ, ઈશ્વરત્વ અને સન્માનને ફુર્તભ કહોતો તે મળે પણ જિતરે

પણ આ વાત અમારે મને જિનરતી નથી ત્યારે સાચુ કશુ ? તમે કે બગવાન ?

આ જ વસ્તુ હું આજે તમોને મને જિનરાવવા માણુ છું ન્યા મનુષ્યત્વના સ્વરૂપનો જ ખ્યાન ન હોય ત્યા ઘાઝસિદ્દાતની વાત જ થી કરવી ? મનુષ્યત્વને જરાજર જાણવા માટે આપણે સૌથી પહેલાં જીવના સ્વરૂપને ખૂબ જાણીથી વિચારવું જોઈએ

જીવનું સ્વરૂપ કેવું છે ?

શાસ્ત્રિમા નવ તત્ત્વના મુકપ જનારી આત્મા આત્માની મમત્ત્યા ખૂબ વિન્તારથી સમજાવી છે જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આસ્રવ, સવર, નિર્ગર, બધ અને મોક્ષ એ નવ તત્ત્વ છે વેદાત એક અતિતીય વક્તને માને છે, ન્યારે જૈનદ્ધને કુખ્યત બે તત્ત્વોને માને છે (૧) ચેતન (૨) જીવ એ બેના મંત્રપને લઈને કૃત નવ તત્ત્વો જન્મા છે જીવના મુકા અને બદ એમ બે મુખ્ય ભેદ છે બદ અથવા મંસારી જીવોની ત્રિવિધ બુમિકાઓને કારણે તેમના અનેક વર્ગ પાડવામા આવ્યા છે, અને તેના લક્ષણો, સ્થિતિ, સક્તિ, સ્વરૂપ, સખ્યા તમેરે અનેક પ્રકારે વિવેચન કરી ખૂબ વિન્તારથી સમજાવવામા આવ્યું છે આ સ્થળે તેની મામાન્ય રૂપરેખા જતાવવા પ્રયત્ન કરું છું તત્ત્વની મામાન્ય વ્યાખ્યા—

મૂળે આત્મા ન્વન ન હોવા છતાં અગ્નિ-દધાને લઈને બધાપ ઈ શા ત સ્ફટિક પાસે ગુલામતુ કૂપ મુકીએ તો સ્ફટિકમા ગુલામની છાયા પડે છે અને તેથી સ્ફટિક સમજે કે કું ગુલામી છું, તો એ જોમ એની બમજા છે, તેમ આ જીવ જન્મા સસર્મમા રહી પોતાને જડ માની ભેડો છે જો કે એ જડ નથી, ચેતનમુકપ છે, અખડ છે, અકપી છે, છતાં એ માની ભેડો છે કે હું જડ છું, હું આવા રૂપવાળો છું, આ આકૃતિવાળો છું, એજ વિભાવિક બમજાથી જીવ જડતત્ત્વના માનિધ્યમા રહી તેમા જોનપ્રોત જન્મેા અને એને કારણે રાગદ્વેષની પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યો રામ અને દેવ એ બે બાવકર્મ છે એ જ કલ્પ કર્મના કારણે છે આ પ્રમાણે જીવ જડ માથે બ્યવહારદષ્ટિએ

બધાયો અને જોડેલે અંશે રાગ ઉત્પન્ન થાય એટલા પ્રમાણમાં એ બધાય, શુભ ક્રિયા વડે મધાય તે પુણ્ય અને અશુભ ક્રિયા વડે મધાય તે પાપ આત્મા પ્રતિ કર્મનું આગમન થાય એનું નામ આસવ આવતા કર્મોનું રોગાણુ એ સવર પુણ્ય-પાપનું નીકળી જવું એ નિર્જરા પુણ્ય-પાપથી આત્મા જોડાય—બધાય એ મધ અને કર્મ—બધનથી છેક જ મુક્તિ થાય એ મોક્ષ મોગ એટલે બધા કર્મોથી મુક્ત થવું તે આમ મળ નવ તત્ત્વો છે તેમાં પશ્ચ પડેલા એ તત્ત્વો (૧) ચેતન (૨) જડ એ બેના સબધને લીધે બીજા પુણ્ય, પાપ, આસવ, સવર, નિર્જરા, મધ અને મોક્ષ એ સાતની નિષ્પત્તિ થાય છે અને કુલ નવ તત્ત્વો બને છે

કેટલાક જૈનાચાર્યો પુણ્ય અને પાપને આસવમાં સમાવી સાત જ પદાર્થો માને છે ઉપયોગ, સુખકુળનું જ્ઞાન, સામળી યત્રી એ જીવ અથવા ચેતનના લક્ષણ છે એજ ચેતનને જૈન સામ્યકારો પ્રાણ, જૂત, જીવ અને સત્ત્વ એ નામથી ઓળખાવે છે સ્પર્શનેન્દ્રિય આદિ પ્રાણને ધારણ કરે છે તે પ્રાણ, બે ઇન્દ્રિય, ત્રણ ઇન્દ્રિય, ચાર ઇન્દ્રિયવાળા જાતુ એટલા મોટા પ્રાણી કહેવાય છે વનસ્પતિના જીવોને ‘જૂત’ સમા આપી છે પૃથ્વી, પાણી, વાયુ અને અગ્નિના જીવો તે સત્ત્વ અને પ્રગટપણે જીવન જીવે તે પચેન્દ્રિય જીવો તે ‘જીવ’ કહેવાય છે

આપણે અહીં જીવ સંજ્ઞા વિચારણા કરીએ છીએ વિદ્યમાની દૃષ્ટિએ જીવના અવસ્થામોઢે સામ્યકારોએ ત્રણ વર્ગ પાડ્યા છે બહિરાત્મા, અંતરાત્મા અને પરમાત્મા મસારમાં રચીપથી ગયેનો જીવ બહિરાત્મા કહેવાય છે સમમાન્યથી જીવ ન્યારે પોતાની સ્વરૂપ દશા સમજે છે, પોને પોતાને પિછાને છે, ત્યારે અંતરાત્મા કહેવાય છે જો કે, પૂર્વના સંસ્કારો ધણા જળવાન હોવા છતાં નિરંતર કર્મક્રમ આદરીને અથવા પુરુષાર્થ સેવીને અંતરાત્મા વધુ જળવાન બની, ન્યારે કર્મમાત્રથી મુક્ત થાય છે, એના આસવજીમાં છૂટી જાય છે, ત્યારે તે પરમાત્મદશાને પામે છે

બહિરાત્મા, અનરાત્મા અને પરમાત્મા એ ત્રણ દશામા ૮૫ એકનો એક હોય છે, પણ વિવિધ પ્રકારના આવરણોને લીધે બિન બિન ભાસે છે. આવરણવાળો આત્મા મન, પ્રાણ અને ઈન્દ્રિયો દ્વારા બ્યવહાર કરે છે. સાત્ત્વોમા આત્માને અગમ્ય, અજોયર, દિવ્યોત્થી ભળી શકાય નહિ, મોત્થી બોની શકાય નહિ એવો અને અનંત જતાવવામા આવ્યો છે. અનંત એટલે જેનું સ્વરૂપ અંતરહિત છે એવો. એનું મૂળ જ્ઞાનસ્વરૂપ ખુદ જ્ઞાનીઓ. પણ કહી શક્યા નથી અવાચ્ય વસ્તુને વાણીમા લાવવાનો. યત્ન થાય, તોયે વાણીમા તે ન આવી શકે માત્ર એનો અનુભવ જ થાય. ૮૦ તો આપણે જે કહેને પૂછીએ કે સાત્ત્વ કેવી ? તો જવાબ દેનાર કહેશે કે મીઠી પણ મીઠી એટલે કેવી ? તો તે ગેરજ કરતા વધારે ગળા એમ જ કહેશે, પણ એને વાણીથી વર્ણવી નહિ શકે એ તો અનુભવથી જ વળી શકાય. આ દશાન તર્કન વ્યાસદારિય છે. એ જ પ્રમાણે આત્માના સત્ત્વમા પણ જનજનુ આત્માના લક્ષણમા આપણે જે જ્ઞાન વિષે કહી મ્પા તે જ્ઞાનનો પથાય શબ્દ વેદ છે. વેદ એટલે જનજનુ જેણે અનુભવ કર્યો હોય તે જ જનજો ૮૫ જ જીવને જનજી શકે જડ કદી જીવને ન જનજી શકે કારણ કે, લાગણી થવી, વેદનુ એ આત્માનો ગુણ છે. આત્માનુ સ્વરૂપ —

મામ્ય અને વે ૧૧ દર્શન આત્માને કૃદચ્ચ નિત્ય માને છે. એમા કોઈ જનનનું પરિણામ સ્વીકારતા નથી. સુખ, ખાદિ પરિણામો તેઓ પ્રકૃતિના માને છે. વૈશેષિક અને નૈયાયિકો જ્ઞાનાદિને આત્માનો ગુણ માને છે. ખરા પણ તેઓ આત્માને એકાન-નિત્ય અો અપરિણામી માને છે. તવીન મીમાસકોો મન વૈશેષિક અને નૈયાયિક જેવો જ છે. બૌદ્ધ દર્શનીઓ આત્માને એકાન-ક્ષણિ અર્થાત્ત નિરન્તર પરિણા મોતો પ્રવાહ માત્ર માને કે જ્યારે જૈન દ્રશનનુ માનનુ એવુ છે કે કૃદચ્ચ નિત્યતા ચે નથી તેમજ એકાન ક્ષણિમ્તા પણ નથી, પરિ પુમી નિત્યતા છે, એટલે કે મૂળ વસ્તુ ત્રણે કાળમા ચિત્ત રહ્યા

છતા દેશ-કાનાદિ નિમિત્તે તેમા કારકેર થાય છે એ પ્રમાણે આત્મા પણ પરિણામી નિત્ય છે એથી જ જ્ઞાન, સુખદુઃખ, એ આત્મા ॥ જ પર્યાયો જાણવા જોઈએ

આત્માના પર્યાયો બિજ બિજ અવસ્થામા બિન્ન બિન્ન હોય છે તેમને બાવ કહે છે તેના પાચ બે (૧) જૌપરમિક બાવ (૨) ઉત્પન્ન (૩) ક્ષાયિકબાવ (૪) ક્ષયોપરમિકબાવ (૫) પારિણામિકબાવ આ પાચે બાવો પણ આત્માનું સ્વરૂપ ગણાય, કારણ કે, મંમરી કે સિદ્ધ કોઈ પણ આત્માના પર્યાયો આ પાચ બાવોમાના કોઈ ને કોઈ બાવમા હોય છે મુક્ત-આત્મામા ક્ષાયિક ને પારિણામિક એ બે બાવો હોય છે અને મસારીમા, કોઈમા નજી બાવ, કોઈમા ચાર બાવ અને કોઈમા પાચે બાવ હોય છે

જે બાવો ઉદયિક પર્યાયવાન છે તે વૈભાવિક છે ને બાકીના ચારે જ્ઞાન સ્વાભાવિક છે ઉપયુક્ત બાવો જન્મમા હોવાનો સંભવ નથી જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ છે જીવ કે જેને આત્મા અથવા ચૈતન્ય કહે છે તે અનાદિ સિદ્ધ દ્રવ્ય છે એ અક્ષી દોવાથી એ જ્ઞાન ઈન્દ્રિયો દ્વારા થતું નથી સ્વમંવેદન પ્રત્યક્ષ તથા અનુમાન આદિથી થાય છે જગત અને જડ અને ચેતન પદાર્થનું મિશ્રણ છે એમાથી જડ અને ચેતનની પિછાણ કરવી હોય તો તે ઉપયોગ દ્વારા જ થાય છે.

ચેતન અને જડનો લક્ષણભેદ —

ક્રટિયર મેન થજો વેગવાન છે પણ તે તેના નિયન વરેન માગે જ જઈ શકે, કેમકે તે જડચન છે ત્યારે કુથવા જેવા નાના જીવનો વેગ બલે ગમે તેટલો ધીમે હોય પણ તે રેતવેના પાટા પરથી ઊતરીને તેની મરજીમા આવે અને કાલે ત્યા જઈ શકે છે ક્રટિયર મેન મહાન ગતિમાન હોવા છતા કુથવા પ્રમાણે આડો અવરો જઈ શકતો નથી, કેમકે, કુથવામા સ્વરૂપ પણ જ્ઞાન છે, વાગણી છે, મંદા છે, ચૈતન્ય છે, તેથી ગાડીના ધમધમાટથી પોતાની જાતને બચાવવા પાટા પરથી ઊતરી જાય છે, પણ રેલવે-પુન

રસતામાં તૂટ્યો હોય ને ફાઈવરને જાન ન હોય તો આ જડ ન હતી
 મતિ ચાતુ રહે છે ને તૂટેલા પુનર્માં મજબૂત પડે છે આનું કારણ
 એ જડ પાસા જાન નથી, જ્યારે આ મામા જાન છે

હવેનું સફળ ઉપયોગ કશું છે ઉપયોગ એટલેજોષકપ વ્યાપાર
 જેમ જેમ હવેનું આવરણ હવેનું જાણ અને વિશ્વાસ થતો જાય તેમ
 તેમ જાનની મામા વધતી જાય એક દિવસમાં ઘણો મજા વ્યતીત થયા
 પડી જ્યારે આવરણો ધો ત્યારે તે હવે જે દિવસોની નહિને પામે
 છે, ત્યાં અને જાનના કણો અનુભવના ઘણો કાળ રહે છે એ બે-
 દિવસ હવે અને પ્રકારના કુ જો વેડીને આવરણો ખસેડે છે, ઉત્પન્ન
 થાય છે ને મરે છે વગી પાજો ઉત્પન્ન થાય છે અને મરે છે આમ
 ઘણું કાળે જાણ દિવસવાગો થાય છે જાણ દિવસવાગાને શરીર, જામ
 ઉપરાંત નામ મરે છે ના તા જોડીને જોસો તો જાણસો કે તેની
 નાસિકે દિવસ ઘણી જ તીવ્ર હોય છે આપણને જાની મધ માનુષ
 ન પડે તેની મધ જોડીને આવી સહે છે એમ કમે કમે રખડના
 આખડના ચાર દિવસોની સામગ્રી મળે છે, એટલે કે શરીર, મોડું,
 નાક અને આખો મગજ છે ચાર દિવસો મુખીના હવેના મધા મર્મજ
 નહિ પણ સંમૂર્ણ હોય છે તેથી અમળા ગણાય છે એના પડી
 પણ ઘણો વિકાસ માધવાથી જાણમાને કાળ મગજ છે અને તે પહે
 ન્દિવસ હવે થાય છે એમા કેટલાક મર્મજ અને કેટલાક સંમૂર્ણ
 હોય છે આ વિવિધ પ્રકારના નાના પચેન્દિય હવેમા પડીએ
 અને પશુએના પણ અમળ્ય પ્રકાર છે એમા જન્મમરણ કરતા,
 અનુભવ લેતા, એમ ઉત્તરોત્તર વિશ્વાસ પામતા તે ઉપયોગી જાનવર
 થાય છે ત્યાંથી જાણી માણસ ઘર્ષ અનેક અનુભવને અને અનાર્
 માથી આર્જૂમિકાવાગો માનવ બને છે માનવની પણ અનેક કક્ષાઓ
 છે જેમ જેમ આવરણો ખગી જાય છે તેમ તેમ તે આગળ વધે
 છે, અને નોટલા પ્રમાણમાં જેના આવરણો ખસી ગયા હોય તેટલા
 પ્રમાણમાં તેનો વિકાસ ઘણો મજાવ છે એકેન્દિયથી નીચીને અહીં

સુધી આપતા જીવને અનનકાળ જાય છે અને તેટલા કાળમાં અનેક સુખદુઃખના, પરાંતીનતાના, અમહાપનાના અનુભવો થાય છે તે તે યોનિઓમાંના મસ્કરો, સ્વભાવગત આતો પણ સાથે રહી ગયેન હોય છે કે જોનો આજે ખ્યાન નથી, છતાં પ્રમંગ પડે કે તે જૂના મસ્કરો પ્રમાણે વર્તન કરે છે હવે હું માનવ છું, આ વ્યવહાર મારાથી ન થાય, મને ન શોભે એ વિચાર પૂર્વના પાશવી મસ્કરોને હીરે એને નથી આવતા માનવ યતા પડેના પશુયોનિનું જીવન કુદરત ઉપર આધાર રાખનાર હતું એના જીવનનો મોટો ભાગ કે રત નિભાવી લેતું પણ માનવ થયા પછી એને જીવિતત્ત્વ સાપડે અને તે ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામે છે એ તત્ત્વ એને ઝડપથી નવા નવા અનુભવો કરાવે છે, પણ પાશવી મસ્કરો સહવિચારમાં વિન નાખે છે અને તેને નીચેની જૂથિકામાં જકડી રાખે છે, તેથી જે સાંપનો તરવા માટે મળેના છે તેનો એ સદુપયોગ કરી શકતો નથી

લોકો ધાર્મિક ક્રિયા કરના હોય છે છતાં તેમાં સફળતા નથી મળતી તેનું કારણ આ પાશવી મસ્કરોનું ગાઢ અસ્તિત્વ છે એ કેમે કયાં નીકળના નથી કારણ કે, માણસોનું તે તરફ લક્ષ્ય નથી હોતું મનુષ્ય શારીરિક દૈન્ય નામૂ કરવા જોડેથી ચિંતા સેવે છે અને ઉપાસ કરે છે તેમાંની થોડી પણ ચિંતા પ્રકૃતિની જડતા અને તેના દોષો કાઢવા કરાતી નથી એટલે સર્વથી પ્રથમ સમ્યક્-વિચાર દ્વારા પાશવતાના સરગરો દૂર કરવાની જરૂર છે એ ક્રિયાને ક્ષેત્રવિશુદ્ધિ કહેવામાં આવે છે એવા સાવચેત પછી આભાવિક રીતે જ નીચેના પ્રશ્નો જોડે છે —

કોડ્દ કથ વેન જુત સમુદ્ગતો

યાસ્યામિ ચેત કથ શરીસક્ષયે ।

વિમસ્તિ ચેદ્દાગમને પ્રયાજન

વાસોડ્ય મે સ્યાન્ન કતિ વાસરાજિ ॥

હું કોણ ? કેમ હત્યન્ન થયો ? શાવી થયો ? આ-પ્યાન પ્રયોજન શું ? શરીરમાંથી ની-ળીને ક્યા જવાનો ? હું અહીં

કેટલુંક રહેવાનો ? સિદ્ધિ થયે ત્યાં જાયું શું ? એવા વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનું સમાધાન જોઈ છે અમારા માટે ગોઠવે છે અને ઘણા પ્રયત્નો અને તે સત્યપૂર્વકે તોરે છે ત્યારે જ એને તાત્તિ વગેરે કે સત્યમયી મમજવા નાગે છે કે, અનેન-નકિતમાન મારો આત્મા આજે જડના પરિચયથી જ નેવો ન્યે છે, સિદ્ધિ છતાં બધરા નેવો બની ગયો કે આ વાત સમજવા માટે સામ્યોમા એક દૃષ્ટાંત છે

એક ભરવા. જ મનમા મકરા ચારવા જતો હતો આમા એક નાનું મુંડ સિદ્ધનું મન્યુ ગુફામા પડેલું જોયું તેને લેવાનો વિચાર તેને થયો સિદ્ધિ દરવા ગયેની, ત્યાં કોઈ સિનારીનો ભોગ બની જવાથી પાડી આવે તેમ ન હતું ભરવા. આ મન્યાને પોતાની સાથે નહીં ગયો ત્યાં તે બધા બેઠું દરતુ રહેલું અને ચરતું સમયના વહન માથે એ મોટું થયું અને જ રાખો માથે જ ગિરેલું હોવાથી એ પણ એમ માનતું કે આ પણ મારા જાતબાઈ છે અને હું પણ બધર જ છું એને ખબર ન હતી કે હું સિદ્ધિ છું અને આ બધરા છે એટલે બધરા માથે ખાલ, પીએ અને વગડામા પણ જલ્પ એક નિવમ જ મનમા એજો સિદ્ધિ દરે પ્રથમ મિલે નકરાને જોઈ નાડ પાડી મકરા બીજી નામ, માથે એ મિદ્ધનું મન્યુ પણ નાહું એટલે એ સિદ્ધિનાજો નાસનો જોડો મિદ્ધ વિચારમા પડ્યો અને કંડવા નામ્યા “તું ક્યા જાય છે ? તું તો મારા નેવો સિદ્ધિ છા હું તને નહિ મારુ” પણ તે બીકનો માથો પાડો આવે નહિ આ ગિતિ જીવની કે ઉવટે પેના સિદ્ધિ બકરાના ટાળામા બિઠેલા સિદ્ધિ પોતાની બાતમા કહ્યું “અરે બાઈ” હું નેવો છું તેવો જ તું જ તો ખાતરી ન થતી રોપ તો જળાશયમા ગર્જના કર અને તારુ પ્રતિબિંબ જો” ઇસિરો કરીને વળી કહ્યું, “મારે નેવી કેટલામી છે તેવી જ તારે પણ છે” આ પરથી જુલેનાને જ્ઞાન થયું, અને જ્ઞાન થયું કે તરત બીક દળી મહા આત્માનું પણ એમ જ છે જ. સાથે રહીને એ જડ થઈ ગયો છે એથી જ એ વિષય પ્રધાનતા બીજામા બદલે છે તમે જ વિચારો તે

તમારામાના ઘણાએ શરીર ઉપર હીરા, માણેક અને મોતી લાદ્યા છે
હું પૂછુ છું કે, એ હીરા, માણેક, મોતીની કિંમત કરનાર કોણ ?
ચેતન્ય ન હોય તો એમની કિંમત શી ?

આત્મા વગરના શરીરને બલે પાંચ ધન્દ્રિયો હોય, રેશમ જેવા વાળ
હોય, કોઈ દેખના જ મુઘ્ધ થઈ જાય એવું કંપ હોય, છતાં ય બધા
કહેશે કે એમાં કંઈ નથી જે હતું તે નીમ્ણી મધુ પદ્મક જેવો ખડનખ
શરીરવાળો સોળ વરસનો નવલુવાન મરી જાય પછી એનું માથું મળતું
હોય તોય કહેશે, એને બાળી મૂકો કારણ કે વસ્તુ નીમ્ણી ગઈ

આ વાત સર્વાવિનિ સાચી હોય છતાં ઘણા કાળના અધ્યામથી
માણુમ શરીરને જ હું માનીને મર્ત ક્રિયા કરે છે, શરીર અને
તેને ઉપયોગી વસ્તુની મહાગ રાખે છે, પણ ખુર પોતાની સભાગ
નથી રાખતો કારણ કે, અચાનકતાને લીધે પોતાને જુદી ગયો છે
એથી જ એમ કહે છે કે, અમે દાનિય, અમે ખાલિય, અમે વાણિયા,
આ શદ્, એનાથી અમે વટલાઈ જઈએ, અભડાઈ જઈએ ' પણ
એને ખમર નથી કે, અમે બધાવ આત્મા એક છીએ આ પિછાણ
થવાનું સ્થાન માનવદેહ અને ત્યાર બાદ માનવતા—માનવપણું—
વિચારનું ક્ષેત્ર, ત્યાં જ આત્માની ઓળખાણ થવાનો મબવ છે
સાચા ધર્મનો પણ ત્યાં મબવ છે શ્રવણ પણ તે જ કરી શકે
અને પત્રી જ શ્રદ્ધા પ્રમો અને શ્રદ્ધા પછી નયમ હોય મધુઓ '
એકડા વગર સો, હજાર ને એક લાખ મીંડા હોય તે નકામા કારણ,
મીંડા આગળ એકડો નથી મોટા આગળ એકડો આવી જાય એટલે
એકડાવાળા એક જ મીંડાની દીમન ત્યાં થઈ ગઈ પેટલો ચમત્કાર '
ધાર્મિક ક્રિયાઓ સેકડો પ્રકારની કરી પણ હું એટલે 'આત્મા'
એવી ઓળખાણ ન થઈ ત્યાં લગી બહુ વધ્યા ઓળખાણના એક જ
કિરણમાં એટલી અનુપમ તાકાત છે કે, એનાથી જીવનો બહિર્ભાવ
ટળી, વૃત્તિ સડેજ નિર્ભય થાય છે મારાસ કે, "ચેતન વિના
દેહ જેમ થઈ છે, તેમ માનવતા વિના ધર્મ થઈ છે "

મનુષ્યઅવતાર — આ લોકને

રત્નચિંતામણિ

આ કવ રત્નચિંતામણિ સરખો, વારવાર ન મળશે રે,
ચેતલું હોય તો ચેતી લે પ્રાણી, અવસર એવો ન દેખશે રે
વહાના શ્રોતાન્તો !

ગત વ્યાખ્યાનમાં દુ કહી ગયો છુ કે દુર્તમમાં દુર્તમ ચાર
વસ્તુ છે (૧) મનુષ્યત્વ, (૨) અવણ, ( ) શદ્દા, અને (૪) સપ્તમશક્તિ

શ્રીમાન્ સકરાચાર્ય પોતાના વિવેકચૂડામણિ નામના ગ્રંથમાં
લખે છે કે,

દુર્લભ પ્રયમેવૈતદ્ દેવાનુમદદેતુકં

મનુષ્યસ્તં મુમુક્ષુર્લ મહાપુરુષર્મયય ૧

ભાવાર્થ — દેવતા અનુમદ વિના આ ત્રણ વસ્તુ મળતી નથી
તેમાં પ્રથમ મનુષ્યપણ, બીજા મુમુક્ષુતા અને ત્રીજા મહાપુરુષની
મગતિ જુઓ, મહાપુરુષોના તત્ત્વજ્ઞાનમાં કેટલું સામ્ય છે ? જગવાન્
મહાવીર ને દુર્ભાવે છે તેને જ શ્રીમત્ સકરાચાર્ય પોતાની દમે રજુ
કરે છે મનુષ્યઅવતારમાં જ મનુષ્યત્વ આવે મારે સૌથી પહેલા
મનુષ્યત્વ જ દુર્તમ છે પરંતુ આટલું રહસ્ય ધણા ચોડા સમજે છે
તેથી જ તેઓ મોઘુ જીવન વેઠી રહ્યા છે પૌદ્ગલિક પદાર્થો જેવા કે
માનપાન, દુકમકેદા, જગતની વાદવાદ, ધન-નૈમવ, કુટુંબકળીયા,

અરે ! રામની સમૃદ્ધિ પણ સુખ જ છે પણ ઉપર પહોંચે તે ચાર વસ્તુ
જ ફૂટી જાય છે અને યુગોના પ્રવલન પછી જ મનુષ્યઅવતાર મળી શકે
જગતના મહાવીર ગૌતમને હૃદયેથી કહે છે, ' હે ગૌતમ ! આ
પાપ ઇન્દ્રિયોથી યુક્ત એવો મનુષ્ય હ તને સડેજ નથી મળી ગયો
અસખ્ય પ્રકારના ભોગ આપીને, પાશવી જીવનની પરાધીનતાના
દુઃખ વેરીને ધણા પુરુષાર્થથી તે મળ્યો છે માટે એને સદા કરવા-

હવે જાત તજવીજ કર તું ત્યાંની,

કેડા જિનવંત પથે જવાની

હવે

આ ભવસાગરમાં તનનૌકા, મેળવી છે તે મજાની,

તૂટે નહીં ત્યાં સુધી તરી લે, મુઘડ જનીને સુકાની હવે

મનુષ્યઅવતારમાં પણ માનવતા પ્રાપ્ત કરવાની જેને સગવડો
મળી હોય તે મહાપુણ્યશાળી પુરુષ જે મનુષ્યઅવતાર પામ્યા પછી
વાળી, જુદી, અને શક્તિના સારનો પ્રાપ્ત થવા કાંઈ છે ધણા
મનુષ્યઅવતાર પામ્યા પછી પણ ઇન્દ્રિય-વિકલ, અપંગ અને અશક્ત
હોઈ જઈ જરી શક્તા નથી પણ ઉપરના સાધનો મળ્યા હતા જેને
માણુમાધ-વિચારશક્તિ ન પ્રગટાવી અને સાધનોનો વ્યય પૈમા એકા
કરવામાં કે સત્તા ચનાવવામાં કયો તેને મહાનિર્ભાગી જીવ જાણવો
માનવતા જીવનમાં અને પશુના જીવનમાં એજ મેટો ફેર છે મહાપુ
રુષોએ માનવજીવનનું વક્ષણ આ પ્રમાણે ગ્રહ કર્યું છે —

આદારનિદ્રાદિ મમ શરીરિપુ,

ધેરોષ્યમેક દિ નરે વિચારણમ્ ।

તેનોજિજ્ઞત પશ્ચિપશૂપમ સ્મૃત

તસ્માદ્ વિચારૈકપરાયણો મયેત્ ॥

પશુ અને મનુષ્યના વ્યભાવમાં ઘણો ફેર હોય કે પશુ
પોતાની પડી હોઈ, તેને ખીજના દુઃખનો ખ્યાલ ન હોય બેસ

કોઈ સીંગડું બરાબે કે કુનરો કાઢીને કરડે તો તેને એ ધરાયેલા
 માણસોનો વિચાર ન આવે કેમ કે તે પશુ છે આર જનવરમા નગો
 ખાવા નામો ને એકને ન નામો તો ખાનારને એમ મુખ્ય ■ તેનો
 ખ્યાલ ન આવે પોતાના જાનમાઈની પણ એ ચિંતા નહિ કે કેમકે
 એનામા વિચારનું તત્ત્વ નથી એ પ્રમાણે માણસ ને બીજાને થીકા
 આપવા છતાં તેના કુખનો વિચાર ન કરે તો તે નરપગ દાખવે.
 માણસ હોય પણ તેનામાથી પુત્રો મ્વભાવ છૂટી ગયો ન હોય જો
 પારકાના કુખનો ખ્યાલ ન આવે, તે સારીરે બને માણસ હોય છતાં
 પણ માણસાઈવાગો માણસ નહિ કહેવાય તે નરપગ કહેવાય ' નર
 હૈ પશુ સમાન, વિચાર બિન નર હૈ પશુ સમાન ' માણસ હોય
 તે પારકાના કુખ બાગવાનો વિચાર કરે અને પશુ એ વિચાર ન કરે
 એટલે માણસ અને પશુ વચ્ચે તરાવન રહેશે છે ભણા માણસો
 માથી હક્કી ઠાગીના પાસથીય મરમરિય ગયેલા હોતા નથી, અને
 વાલદીપડા જેવી તેમની મૂર્તિ હોય છે ખરા વાલ અને દીપડા
 કરતા માણસ રૂપનો વાલ કે દીપડો વધુ બરાકર હોય છે મામાન્ય
 રીતે જેતા જાનવરો ઉપયોગી હોય છે યોગ, મધેના, મગફ પાસે
 તમે જે આવો તેટલો બાર જેમે છે વળી માલ, બેસ, બકરી જેવા
 પ્રાણીઓમાથી દૂધ, દહીં, માખણ વગેરે મળે છે તેનું સર્વાંગ ઉપ
 યોગી છે માણસમા ને પરોપકારનો, સેવાનો, ઉપયોગિતાનો ગુણ
 ન હોય તો તે પશુ કરના પણ ખરામ ગણાર માણસમા જ્ઞાન, વિવેક
 અને વિચાર હોય તો તે સારો, નહિ તો કાળા નાગ કરના પણ
 બપકર છે કાળો નાગ એક કે બે માણસને મારે, પણ જુદા માણસ
 તો હજારોનું સત્તાનાત્ત વાજે એટલે કે મહાન મધકા, મહાન મુદ્દો
 કરાવી દાવાનજ સજાવા, નિર્દોષ ઉપર આગ જોગડે જો ન કરવાનું
 કરી મૂકે મનુષ્યદેહ મળ્યા પછી જેનામા માણસાઈ ન આવી હોય
 તેના વ્યવહારો, તેના આચરણો નથી ન્વાર્થી હોય છે, તેની રીતમાન
 બપકર હોય છે

પશુપક્ષીઓમા જેમ મોટા છવો નાનાનો બક્ષ કરી જાય, મોટાં પ્રાણીઓ નાનાને મારી નાખે, તેમ રાક્ષસી વૃત્તિવાળો માણસ પણ પોતાના અર્થ માટે નમણાં ચૂસીચૂસીને પોતાનું મુજરાન ચલાવે કેટલાક પિતા પુત્રમા અર્થ માની તેના અભ્યાસ માટે ખર્ચ કરે, કાળજી રાખે પણ તેની કાળજી પુત્રીની ન રાખે કેટલાક તો દીકરીને વેચીને તેમાથી જ જીવન માટે વિચારશીલ માણસ એમ નથી કરી શકેતો આ મર્વનું કારણ મદવિચારનો અભાવ છે, અથવા માણસાઈ નથી હોતી, એનામા કુણુંદિનું જોર હોય કે અને નો સત્સગનો ભાગ મળે, વિચારની જૂમિ પર આવે તો ખીમનું અદિત નો નહિ કરે પણ પોતાનું સુખ જાતું કરીને અન્યનું બહુ જ કરમે

માણસાઈ આવે છે ત્યારે ખીમનું પચાવી પા-વા ા નીતિને બે બક્ષમનમાર્ગ સફળ આવે છે એ દશેશા બક્ષણ કરવામા નહિ પણ રક્ષણ કરવામા મોટાર્ક સમજે છે એના દિનમા રક્ષણ કરવાની ભાવના સ્વયં પ્રમદે છે એ માને છે કે, માત્ર જા અને માધનો નમણા કે માધનહીનની સેવા માટે છે, અન્યને હેરાન કરવા કે પજ વવા માટે નહિ માણસાર્ક પછીનું ખીમનું દુર્વંશ અગ યુનિ છે યુનિ એટલે સામજીક માણસાર્ક હોય ત્યારે જ ધર્મરક્ષકની વાત સામજીક શકે અને સમજીને પચાવી શકે તે સમજે કે માતું જ્ઞાન કન્યા-ક કામ મટા-વા માટે છે, વધારવા માટે નહિ માણસનો ચોખ્ખો સ્વભાવ કેળવાયો જોત ત્યારે તેના મનમા યાવ છે કે, આ કાર્ય ધાર અને આ તો ન જ યાવ મારા ધરાકે મારામા વિધાસ મુક્યો એને કું ખરાગ કે ઓજો માન કેમ આપી શકું કે એવું જોતા દયમા હોમે તે ધમધ્યાનમા હોય કે ઘેર હોય પણ પોતાની ફરજ, પોતાનું કર્તવ્ય સર્વન સરખું સમજે છે માણસાઈ આવ્યા પછી દુર્કર્મ કરતા પહેલા વિચાર જ આવે કે, મને કોર્ક ગાળ આવે, અપમાન કરે કે છેતરે તો કેવું લાગે, એ વિચાર આવતા જ એવું વર્તન નહી કરી શકે વળી કોઈ સું ગી એની દષ્ટિએ પડતા કુષ્ટ વિચાર આવે તો તે

એમ વિચારશે કે આ રથને મારી મા, તીકરી કે બહેન પર ઠાઠા આવી ખરાબ દષ્ટિ નાખે તો એ માણસ મને કેટલો નીચ અને અધમ લાગે ? આ વિચાર એને પિંગળાતી નાખે એને એમ જ થાય કે હું કેટલો નાવાયક છું ! અરેરે ! મારી દષ્ટિમા અમૃત ઝરવાને બદલે વિકાર આવી ગયો આજે મારાથી કેમ ખવાય ? આવા આવા વિચાર થાય એ માણુમાર્ગનો મુખ્ય ગુણ છે માણુમાર્ગ આવે તો જ આવા સુવિચારો આવી શકે

આ મનુષ્યત્વને સદ્ગુણ રાખીને જ સત તુલસીલાસજીએ માનવ દેહની અનોખી કિમત આપી છે એ સાર્થજી બોલે છે —

નર તન સમ નહીં પવન હી દેહી, જીવ ચરાચર યાચત જોહી ।
સરગ-નરક-અપર્ણ નિમેણી, જ્ઞાન ચિરાગ મક્ષિ સુસ દેણી ॥

આ મનુષ્યના દેહ જેવો ઠોઠ અવતાર નથી, કારણકે એ અવતારવડે જ શુદ્ધ સ્વર્ગ નરક કે મોક્ષમા જઈ શકે છે માટે જ એને ચિતામણિ જેવો કહ્યો છે કારણકે એ અવતારમા જ જેનું ચિત્તવીએ તેવા ધર્મ શકવાની બધી શક્યતાઓ રહેલી છે મનુષ્ય લોખ્ખા રહેલો માણુસ ત્યાં જવું હોય ત્યાં જઈ શકે છે જેને પૂજે તેને સ્વર્ગમા જ જવું છે એમ કહે છે છતાં એની કિમત બરવી નથી મક્ષત જવું ■ એને સોનું ચાદી, પિત્તળ કે કોઈ ધાતુ ખરીદી હોય તો પૈસા આપે, પણ સ્વર્ગની સહેન એને મક્ષત નોંધાય છે કેવો મૂઠ ? મુખ્યમા માગીના પણ પૈસા દેવા પડે છે તો જેને સ્વર્ગમા જવું હોય તો શું મક્ષત જઈ શકાય ? એને માટે તો મહામૂળ દેહનો ઉપયોગ કરવો પડે અને જો એનો દુરુપયોગ કરી એ રત્નને ફેંકી દેવો તો આપણે કેવા મૂર્ખ ગણાઈએ ?

એક પટેલની વાત છે એક ગામના પટેલે પોતાના ખેતરમા જુવાર વાવેલી ખેતરને ફરતો જીંડો પાનાળ સુની પેહોચેનો ધરો હતો વચ્ચે ફક્ત બે ચાર ગાડા જાથ એટલો જ માર્ગ હતો ખેતરમા જુવાર પાખી પક્ષીઓ ખાવા આવતા હોવાથી તેણે પક્ષીઓ ઊડાડવા માટે એક માડવો

ધાવ્યો પછી તે ઉપર ચડી ગોરુખા પથરા નાખી દૂર કંઈ અને પહોંચી. ઉગડે પથરાઓ મેળવવાની મુશ્કેલી ટાળવા તેણે ખેતરની બહાર જઈને એક ખાડો ખોદ્યો ત્યાં માડ્યો અને તેમાંથી પથરો નીચે ત બેગા દગા વા થો ખો તા ખોના તેમાંથી એક ધણા ઠાળતો પડી રહેયો ધરો. ઊંચે નેગા ધૂળથી ન કાપેલા કિંમતી કીરા હતો, પણ અને બાન ન હતું એથી એ તો ધામા કાકરો બરેતા સમયને આપો ધરો માગા ઉપર લઈ ગયો અને ગોરુખા તે કાકરો મળી પાછો પહોંચી ઉગડા સાથે એ બધા કીરાઓ પેલા ઉગડામાં પડતા હતા એમ કરના કરના બપોર થયું પટલાળી બાત લઈ નાના દીકરાને તેડીને ખેતરે આવ્યા પટેલ બાન લખને ખાવા બેઠો, અને છોકરો રમવા લાગ્યો. રમતા રમતા ગોરુખા બરાવેતો. કાકરો છોકરાએ લઈ લીધો. પછે ખાતને માંવા ઉપર ચાંચા પટલાળી તેના દીકરાને લખે ધર તરફ વળી પણ છોકરાના હાથમાં એક માકરો રહી ગયો હતો પટલાળી બાનમાં થઈને પોતાના ધર તરફ જતી હતી રગ્તામાં એક ઝવેરીની કુકાનમાં બેઠેલા ઝવેરીની નજર પેલા છોકરાના હાથમાં રહેના કીરા પર પડી અને તે બોલખી ગયો તો પટલાળીને બોલાવી પૂછ્યું, 'પટલાળી આ શું છે તો મારા બરેનો છે પણ મારે મન નથી જોઈતો, તમો પાચ રૂપિયા રોકડા આપુ, હાલો પટલાળી મમજી મારે રાહિયો આમ રૂપિયા પાચ આપે નહિ એની કાઈ પણ વધુ કિંમત દોતી જોઈએ પટલાળીએ કહ્યું, "જો ખરી કિંમત હોય તે કહો" વાણિયે રૂપિયા નસ આપવા માડ્યા પટલાળીના મનમાં થયું કે પાચના છ નહિ ને સીધા નસ મયા, માટે જરૂર કિંમતી કાકરો હોવો જોઈએ રકમક કરતા વાણિયો સો રૂપિયા આપવા તૈયાર થયો એ કહ્યું, બોન હવે રાખો પટલાળી સિરિમન થઈ ગઈ હાના કરતા વાણિયાએ રૂ. ૨૦૦, ૩૦૦ એમ વધતા ૧૦૦૦, પાચ હજાર, ૫૫ હજાર કીધા પટલાળી કહે, શેઠ, તમારા દીકરાના સોમ" આપને કહ્યો કેટલા રૂપિયા આપશો ?

એવે પદર હનર કહ્યા અને તેમાંથી વધતા વીમ હનર થયા પટલાણીએ એવે ધર્મના સોગન આપ્યા કે, માથે બગવાન રાખીને કહે, ત્યારે વાણિયો થતો ગયો અને સીવા તોમ કહ્યા પટલાણી કહે, ઠા. જવેરીને બતાવીને વેચીશ એવે વાણિયાએ વિચાર કર્યો કે મને આ હીરાના સવા સાખ તો સડેજો જિપબ્દો એટલે વગી ચાનીસ કહ્યા પટલાણીએ હીરા પાઠો માથે કે સાથે નથી વેચવો આખરે તેણે રૂપિયા એ સી હનરમા રાખી લીધો પટનાણીને થયું કે હુ પાડી જટ ખેતરે જાઉં, નહિતર પટેલ બધાવ હીરા ફેંકી દેશે એમ ધારી સેડો નકી કરી છાકરાને સર્જ ખેતરે આવી પટેલને દૂરથી સાના હાથ કરી મેટા અવાજે કહ્યું કે, ‘વા ન કરો’ એમ રાડો પાડવા માડી, પણ પટેલે તો એવે એક હીરા રહ્યો તે પણ ફગાવી દીધો

પટલાણીએ કહ્યું, “ હેડા જીતરો ” પટેલ કહે, “ પણ છે શું ” પટનાણી અટકીને બોલી, “ તમે શા કરો છો તે કાપશ નથી પણ હીરા છે હીરા ” અને તે પણ સાખ સાખની કિંમતના ‘ તમે શું કર્યું ? ” પટેલ વિચારમા પડ્યો માણુ, મે આ શું કર્યું ? હવે તો એટલે નથી રહ્યો ! બધા ધરામા જઈ પડ્યા પટેલે અનાજ બચાવવાના હેતુથી પક્ષીઓ ઉડાવવા માટે સાખ સાખના કિંમતી મખ્યા બધ હીરા અજબજે ગોણમા ધારી ફગાવી દીધા બધા જ ધરામા પડ્યા, એટલે બાકી રહ્યો નહિ પોતાને જ હાથે આવી રીતે વગર સમજ્યે કરોડોનો ગેરગણો થયા જન પટલને ખુશ જ ખેડ થયો અને રડ્યો “ મે સાખ સાખના હીરાઓ ફેંકી દીધા ” એમ મનમા કહી પસ્તાયે. બસ, આ જ રીતે નરતન-ચિંતામણિનું છે મનુષ્યજનની ધડીઓ તે ધડીઓ નથી પણ કિંમતી હીરાઓ. છે એને વણુસમજે મનુષ્યો આગસ, પ્રમા, કૂચી, કોચ, વિવધ અને વિચાર એ અર્થે એમ જ ફગાવી દઈ પાઠાગથી પસ્તાય છે હવનની એક જ મિનિટમા સદ્બુદ્ધિથી સ્વર્ગમા, અને ધ્રુવદ્વિથી એ જ મિનિટમા નરકમા જઈ પડાય છે માનવો. જેને દેહ મળ્યો અને આ અમલા સાંને મળ્યા

હતા જેણે જીવ, આજસ, વેપારરોજગાર અને ધન ઉપાર્જન દરવાખા ખાતી ધડીઓ વ્યતીત કરી નાખી અને કંઈ મેળવ્યું નહિ એના પશ્ચાત્તાપનો જો પાર ? પણ ખજાર નથી ત્યાં લગી તો એ ચિતમણિ પેટ ભરવામાં, વિષયમાં, કનિષ્ઠાક કાસમાં, કોઈ એ પોતાની નિદ્રાગીનાં ૩૫, તો કોઈએ ૪૦, ૫૦, ૬૦, વરસો કાઢી નાખ્યા છે આ ગદા વરસો દરમ્યાન, તેમણે ધર્મની વાતો નથી સામગી એમ નહિ, પણ ધર્મનું ખડુ રહસ્ય મમન્યા નથી જ્યારે એ રહસ્ય સમજાશે ત્યારે જીવ રહેશે પણ એ તો જાગશે ત્યારે કુ ખાતી વાત એ છે કે, અત્યારે જાગ્યો નથી જ્યાં સુધી ચારે તરફ પણ હાથમા દોરકું હોય ત્યાં સુધી કુવામાંથી જાળમયો ધડો નીકળે દોરકું તૂટ્યું કે ખાસ થયું ધડો ગમે અને જાળ પણ મધુ આપણી જીવનદોરીનું પણ તેમ જ ૨૫ હાથ ગઈ છે કે ૩૫ હાથ, ૫૦ હાથ ગઈ કે ૭૫, પણ હજી હાથમા થોડી બાબ ૭ મહાપુરોએ હતું છે કે—

“હજી છે હાથમા બાજી—કરી લે રામને રાજી,
કહું શું વાતને ઝાઝી—હજી સમજાય તો સારું ”

બકિત, સેવા અને જ્ઞાન રંગેર મનુષ્યત્વ દ્વારા જ થઈ શકે દેવ-લાકના દેવેન્દ્રો એ ન માંધી શકે બહાર નીકળવાની આ યોનિ છે એ જ દરવાજો છે પણ વિતાસ-વિકારરૂપી અજવાળા આવવાથી માણસ દાર ચૂકી જાય છે ને પાંખો તક્ષ્યોર્ણસી યોનિના બહાર ચડે છે. માડમાં મનુષ્યદેહનો આરો આવે પણ જેનામાં મનુષ્યત્વ ન હોય, તે મૂંઝવણને એ વિચાર સૂઝતો નથી ને વધારે પાપના પોદતા બાધીને આ-ત્યા તેમ પાંખો જાય છે ખરી વાત તો એ છે કે, મનુષ્યત્વ વિનાનું ધન, વૈભવ, શક્તિ, માધનમામયી એ વધારે પાપ કરાવે છે અને સાધ. યવાને જાણે માધકરૂપ બને છે મોટે ભાગે એ બધું અહિતકર બને છે તેમ જ ૨૫ વિષવાદિ અજવાળામાં વાર વાર દારૂ ખૂંડે છે અને બટકે છે

એક મોડું નમર હતું ચોપોંચી માઉનો તેનો વિચાર બહાર નીકળવાને રૂઠા એક જ દરવાજે હતો. એક આધરો માણસ દરવાજે સીધવા થયું રખડપો, પણ દરવાજે જડે નહિ તે કાળે રવવેળા વ્યવહાર ન હતો અને રત્ન વાકાચૂકા હતા લોકો પોતાના વ્યવમાપમા, કોઈને કુરસ નહો કાળ એ મિચારા સામુ જુઓ પણ એના નમીએ એક વિરસ મનુષ્યે દયા ભાતી તેને સદાદ આપી કે, થોડે હેટે મામને ફરેનો મન છે તે પર દાય મૂકતો મૂકતો જાગે એટલે દરવાજે આવશે ને તેમાથી નીકળી જાગે આધરો સનાહ પમ પડી અને તેના અમત પણ કયેલે રાત પડે ત્યા બેગી જાય બીખ માગે ને બીજે દિવસે વગી પાપુ પ્રવાણુ આનુ રાખે એમ કરતા કરતા કેટલાક દિવસે ને દરવાજા પામે આવ્યેલે પણ એના ડુભોંએ ત્યારે જ ખજવાળા આતી અને બને દાથે ખજવાળા ખજવાળા માનવા માણુ, એક સામા દરવાજે નીકળી ગયો, અને રૂઠી ચોપોંચી માઉના ચક્કરમા પગો ફરારે આરો આવે એમ એના મનમા થાય. પણ ખજવાળામા એણે મંપમ ન રાખ્યો. પછી આરો આવે જ ક્યાંથી પાડે ચોપોંચી માઉની મજાપ કાપે ત્યારે ને !

તેમ જ આ જીવને સાન્નકારો કહેછ, “ ચોપોંચી સાખ જીવ ચોનિમા ઉત્તમ એવો માનવનો દેહ કવચિત જ મળે છ ” તે મેળના ચર અને અચર સદૃષ્ટી રચા ઇ માનવદેહ એક ઉચ્ચ ક્રાંતિની કર્મજમિ ■ અને મનુષ્યજન્મ એવો મું ર દરવાજે ■ કે એ જડે તો ચાર માંતરપ ચક્કરમાથી નીકળવા ધારે તો નીકળી મેણ મેળવે અથવા અમ મળે અને નહીતર પશુના કે નરક મળે

“ નરદેહ એટલે સર્વ સક્રિયોનો બહાર ”

છઠ્ઠા શાનિ

ઓઘદષ્ટિ અને માનવતા

વહાણા પોતાના ।।

તમે જોઈ ગયા કે સૂકું પાણી પાનથી રખડે તેમ કર્મનંદ આપા મીઠાણી પો રખડે છે. વગર મન ન સ્વર્ગના જેવી એવો પરાઈન જા પોતાના ન અતાનથી રખડે છે, અને તેને રખડાવનાર કમ છે કર્મના કારણે સર્જિત આપા જન્માપા આ ન્યેયી તે ગમે અને આ જોયી તે ગોવર્ધા ના જાનમાથી તે જાનમા અને તે જાનમાથી બીજા જાનમા, એમ મનિ, જનિ, મોત, રૂપ, રમ અને આગ્નિના પરિવર્તન કરના કરના આપા વિધના પૂરક પૂરક ઉત્પન્ન થાય. વિવિધ પાત્ર અમલ છે અને એનીમા રખડે છે જેના પ્રકારના ક્રમો આ દ્વારા તેની ગતિ અને ત્યાં જવા ગયને જા

દેવમોખા, રમ્મોનિમા અને કદમિત્ત આમુર્ગી મોનિમા મમન કરે છે એ જીવ ક્રમો, જીડી અને મોઝા જેવા કુ છોડો અવતાર શર્ત કાલ સુમારે છે નગી પમુ થઈ અનેક પ્રકારના નરકના નારખીરુપે અવતરે છે. અને એ જ આત્મા રાગ, રક, મગીમ, તમમ પમુ થાય છે અને તેની જ ગતિ અકાલ પમુ થાય. આમ જેડીદા માફ એ સમનો કરે છે. હવે પ્રથમ થાય છે, સુ આ જીવ કર્મ ન કરે છે. કર્મો નાથનાર અને છે નાર ગાયને એકમા કર્મ કાર્ધ નદિ કરી થો મિત્તવ કે ગાયને પ્રદબ્ધ કરીએ આમ કરવાથી

કર્મ બંધાય છે એમ જરોનર જાન હોય તો કર્મ બંધાય તેવું કામ
કોણ કરે ? પણ જીવને એવું અજ્ઞાન છે કે હું કોણ છું, આ હું
પુ કહી રહ્યો છું, કયે માર્ગે જઈ રહ્યો છું ? એનું લેણ પણ જાન
નથી હોતું એ અધપર પરાએ પૂર્વના સસ્કાર પ્રમાણે કાર્ય કરે
જાય છે એનું માફું પરિણામ આવે ત્યારે ખેદ કરે, રડે, પશ્ચાત્તાપ
કરે અને પાછો કરતો હોય તેમ કર્યે જાય છે આ જ અજ્ઞાન દશા
એકલે દૂ કામા આપણે પોતે જ કર્મને બાધીએ છીએ આપણી ઈચ્છા
સિવાય કર્મ કોઈ વિસ જાય જ નહિ જેમ દારૂનો શીશો પડ્યો
જોય પણ જો એનો ઉપયોગ ન કરીએ તો નશો ન થઈ શકે તેમ
સારા કે નરસા કમો બાધનાર આપણે પોતે જ છીએ

આત્મા પોતાના સુખ અને દુઃખને કરનાર છે આત્મા જ
પોતાનો મિત્ર અને દુસ્મન પણ છે આપણું જુરુ કરનાર આપણે જ
છીએ આપણા કર્મોનો ઉત્પન્ન થાય ત્યારે આપણને સવળા મતિ
સૂઝતી નથી, અને અવળું જ કર્યે જઈએ છીએ આ રીતે દુઃખનું
મૂળ કારણ વિભાવ (અજ્ઞાન)મા પડેલો આત્મા જ છે એની ઉપરના
આવરણ મટે અર્થાત્ આત્મા જાગૃત થાય, પોતાની વિભાવિક દશાને
જાણે ત્યારે જ તે આ રહત્યને સમજે છે, નહિ તો ત્યાં સુધી દડાની
માફક રખડપા કરે છે આ રખડપટ્ટી મનુષ્ય । થયો હોય ત્યાં સુધી
તો અવસ્થા હોય ■ પણ માણસ થયા પછી એને જો જુદી મને છે
તેનો સહઉપયોગ કરતા દુરપયોગ વધુ કરે છે કોઈ વખતે સત્તાધીશ
થાય તો પણ દહાડો ન વળે, કારણ કે સત્તા મળ્યા પછી તે સત્તાના
કેમા અનેક કુકર્મો બાધે છે થોડા સુખને ભોગવવા અર્થે અને
દુઃખના કારણુપ કર્મોને એકઠા કરે અને પછી મરીને લગ્ન
મતિ પામે

આ પ્રમાણે અનેક યોનિમા પર્યાટન કર્યા પછી જીવને હરીને
મનુષ્યયોનિનું સહજાત્ય પ્રાપ્ત થાય છે તેમ જન્મ આગેગની
યોનિઓના દુષ્ટ મંત્રનરો જાગવત્તર હોય છે એ તેને બહુ પડે છે

જરા જાગ્યો કે પાઠો પ્રમાણમાં સુકાતી દે છે બારે ધેનવાજો માણસ
જેમ આખા જગતી નથી કરી શકેતા, તેમ તેની દ્રશ્ય તેને સુકાતી
નથી તેથી અધપર પરાએ જ જીવન વિનાવે છે જેનામાં મનુષ્યત્વ
ન હોય તેનામાં સારાસારનો વિચાર પણ ન હોય તમે કદાચ માનતા
હો કે મોટા રાજા, મહારાજા કે યીમનમાં માણસાઈ હોય જ, તો
તે જૂથ છે માણસાઈનો આધાર મંગાર પર છે, નહિ કે ધન
અથવા કે પરશુનજ પર

માનવનો દેહ પ્રાપ્ત કર્યો પછી પણ, મનુષ્ય જે કુળમાં જન્મ્યો
હોય, જે સમાજમાં ઉગ્યો હોય તે કુળ અને તે સમાજમાં જે જે
ક્રિયાઓ અથવા જીવન વ્યવહારો ચાલતા હોય તે તે કદાચ પણ વિચાર
વગર ચલાવ્યે રાખવાની મોટે ભાગે તેને આત્મ પડી જાય છે અને
આધર્મિકતા કહેવામાં આવે છે પરંતુ જ્યારે તેનામાં વિચારશક્તિનો
સહજ પણ વિકાસ થાય છે ત્યારે દરેક પ્રમેયે તે માથું ઊંચું કરે
છે અને વિચારપૂર્વક ખુલાસો માગે છે આ સ્થિતિમાં ધણો સમય
પસાર થાય છે એટલે કે માનવતા મળ્યા પછી પણ આધર્મિક
સમૂહગી ન જાય એવું ધણા જીવોના મનંધમાં બને છે પણ માન
વતા પહેલાં અને પછીની ભૂમિકામાં ફેર ધણો પડે છે વસ્તુસ્વરૂપ
આજખવાની રુચિ જાગે, જડ તરફનું એ ચામું ધીરેધીરે મદ થાય,
શ્રવણની સાયકાત આવે, ભૂમિકા શુદ્ધ કરવા પ્રેરાય અને જેની
જેવી દૃષ્ટિ તેવું તેને દેખાય એવી સમજ પ્રમટે છે જેણે કાળા

* આત્મવિકાસની દૃષ્ટા પ્રમાણે શ્રી રાવજીવોજના અજ્ઞાતયોગની
સાથે સરખામણી કરતા શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ આઠ દૃષ્ટિઓનું નિરૂપણ કર્યું
છે જે આઠ દૃષ્ટિના નામ આ પ્રમાણે છે ૧ મિત્રા ૨ તારા, ૩ બતા,
૪ દીપ્તિ ૫ રિચશ ૬ કાન્તા, ૭ પ્રમા અને ૮ પરા આ આઠ દૃષ્ટિ
ઓને ચોષ્ટદિ કહેવામાં આવે છે ચોષ્ટદિ પ્રાપ્ત થવા પહેલાં જીવ આધર્મ
દૃષ્ટિમાં હોય છે આ દૃષ્ટિઓની તારતમ્યતા મોટે સપાદકતા નિવેદનમાં
જુઓ વિકાસવંશી નમ્રો-આત્મવિકાસની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ

અરમા પદેયા હોય તેો માખણ અને મ્વેત શીજી પણ કાળા દેખાય.
અરમા ઉતારે ત્યારે વામ્નવિખ્નાની સાચી ખજર પડે આ સમજીયી
તે એતીને ચામે પણ આતી માનવતાની જૂમિકા પદેયા એટલે કે
મનુષ્યદેદ પ્રાપ્ત થયા છતાં માનવતા ન આવે ત્યાં સુધી સૂક્ષ્મ શરીર-
મા બિવાડાના, માદના, વાધના, નામના વગેરે અનેક પરુસંસ્કારોના
અવગેનો રહી અમ હોય છે કેઈ વખત રાજસમમાન ભાવના પણ
દેખે જે આત્મનિરીક્ષણ કરના છીએ છે તેો આતી જાણ જરૂર
ચાય છે કે પોતે કાળુ અને રાના જેવો છી.

મિત્રાદિ

સદ્યપૂર્વક જેણે સામ્યાખ્યપન કર્યું હોય તેના દિયમા ભે વિચાર
શી રીતે પ્રગટે તે ન જીવનમા જાગૃતિ આવે એ વિચારીપક મારે
સત્સામ્રાજીતેન, વૈરાગ્યપીવાટ, ચિત્તરૂપી જાગૃતિ (સુપાત્ર) અને યુગુતા
બેનરૂપ અમિનો યોગ જરૂરી છે ત્યાર ન વિવેકશી રીતે પ્રગટે છે
રીતે પ્રગટયા પછી પણ એને માનવો વાપુ ન અડે એનું પવનગરનું
સ્થાન જોઈએ નહિ નો માયા, મોદ, જગત્પદરૂપી વાપુથી તે હોવ
વાઈ જાય. જીવન ક્રોધ, માન, માયા, વિરાગ, વિકાર તૃષ્ણા, હર્ષો,
અહકાર, જમજા જેવા ઓક દોષાથી નરેતુ ૧ મિત્રાદિવાદો
સાધક સામ્યવળ કરના કરના પોતાના અનરને જોતા છીએ છે
પોતાની જાતને આ રીતે જુએ છે કે દુઃખા? મારું મ્થાન ક્યા? કેટલા બધેથી દુઃખ પામે છું? મારી સ્થિતિ કેટલી? મારે શું કરવું જોઈએ? અને શું કરી રહ્યો છું? વગેરે

આત્મ-નિરીક્ષણની આવશ્યકતા

રોજ જીવનને વપાસતા રીખો, જીવનનિરીક્ષણ કરતા રીખો,
અને જુઓ.

મત્યદે મત્યયેક્ષેત નરઘાગ્નિચ્ચમાત્મન ॥

વિન્નુ મે પશુમિસ્તુલ્યં વિન્નુ સત્પુરુષેરિતિ ॥

હું કેના જેવો છું ? મારું જીવન કેના જેવું છે ? સિદ્ધ જેવું ? દીપડા જેવું ? માદ જેવું ? ખિનાડા જેવું ? નામ જેવું કે રાક્ષસ જેવું ? કે સત્ પુરુષના જેવું છે કે સામાન્ય માણસનો જેવું છે ? એમ મનુષ્યે હંમેશા પોતાના જીવનનું અવલોકન કરતા રહેવું જોઈએ.

વેપારીનો દીકરો બાપના શિક્ષણથી દુકાનમાં દગો કરતા શીખે, બાપ આપના શીખે, તો પણ તેનો બાપ કહેશે, હોશિયાર તો બહુ થયો, એ મારા જેવી ગંધી રમત શીખી ગયો તેથી છેતરશે ખરો પણ છેતરાશે તો નહીં જ બાપ હરખાતે છે પણ વિચાર નથી કરતો કે, સાથે તો પાપ આવશે પૈસા વગેરે મેળવેલ તો પડ્યું રહેશે-તો આવો ધંધો છોડીને શા માટે શીખવું છું ? આપણા સ્થૂળ શરીરમાં આપણું સૂક્ષ્મ શરીર રહ્યું છે જેની જેવી ટેવ, આદત, રુચિ, ભાવના, તેવું સૂક્ષ્મ શરીરનું ઘડતર થાય અને તે ઘડતરને અનુરૂપ સ્થળે તે મરીને ઉત્પન્ન થાય.

સહવિચારથી, સહવાચનથી, સત્સંમથી મસ્કારિતા પ્રાપ્ત કરી હોય તો મરણાંતે સહગતિ પ્રાપ્ત કરે અને કુસંગ, સ્વાર્થવૃત્તિ, દુષ્ટ ભાવોથી જીવન નષ્ટ કરે છે તે દુઝનાયક દુર્યોધન જેવો થાય છે.

જૈન સૂત્રોમાં દુર્યોધન નામક દુઝનાયકનો અધિકાર વિપાત્રસૂત્રના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં આવે છે ત્યાં શ્રમણ ગૌતમના પ્રશ્નોના બગવાન મહાવીરે જવાબો આપ્યા છે. દુર્યોધન, સિદ્ધપુર નગરનો એક મહાદુષ્ટ અને અન્યાયી ફોજદાર હતો. સૌજન્યની સેવા અને દુષ્ટતાનો દડા એવી એની ફરજ હતી દુષ્ટ સંસ્કારોને લીધે તે મમજતો નહિ પૈસા મેળવવા, પોતાનું માની લીધેલું ગ્યાન જમાવવા માટે જસ મારવું, ફટવું અને ત્રાસ આપવો એમાં એને આનંદ આવતો અહા ! જીવનની દશા તો જુઓ જાણીન થઈને મરવા પડેલા ગંધડાનો વાસો ફાલતા દાગડાને ખગર નથી હોતી કે ગવેડાના જીવને ફેટલું દુધ થતું હશે ! કેણે સાચક અને ખાનદાન ટુંડનો દીપ્તો કરવામાં દૂખ્યો હોય તો શાસ્ત્રનાર એમ નથી સમજતો કે મારી પાસે પુષ્કળ દોનત છે, તે નહિ આપે તો શું થયું ? તેવી વૃત્તિવાદીને એમ ન થાય કે

દુઃખાપી હું મારામા કાગવૃત્તિ છે એ તો એક જ તત્ત્વ સમજે
કે માડુ લેણુ છે ને? અને તેમ કરીને 'એન એન પ્રકારેણ' તે
વસ્તુ કરવાનો મારો જન્મમિદ્દ દહ છે કરજાનની સ્ત્રીના અને
ખવ્યાના દાગીના વેચાઈ જતા હોય છતાં મદદનો હાથ આપવાની
વાત તો ડેરે રહી, પણ થોડી ધીરજ પણ ખમી રહે નહિ કોણ
કહેશે કે આમા માણસાઈ છે?

આ દુર્યોધને વોકાને લૂટવા, તેમની તાજ લેવી, ખોટા કેસો
જીભા કરી માય-સ્વત હાઈ છોડી દેવા, એવું કૂર જીવન ગાળતા
ધણે કાળ કાઢ્યો જેમ જેમ અધર્મ આચરતો ગયો તેમ તેમ
સક્રમી અને ખજ વધતું ગયું પણ એ જાની ગયો હતો કે દુઃખ
દેવાનું આખરી પરિણામ દુઃખ જ હોય છે, સુખ કદી નથી હોતું
એ તો વર્તમાનના ધમધમાટમા બિવિધ દેખતો નહિ પોતાના સુખ
સગવડ આડે બીજની મુસીબતો તરફ દુર્નિશ કરતો જેમ બીમાંથી
બાજરો કે પઠ નથી જીમતા, તેમ દુઃખ ને તિરસ્કારના વાવેતરથી
તિરસ્કાર સિવાય શું જીગે? અનંત વડોના ત્રણજૂત વડતું બીજ
એક જ હોય છે, તેમ અનંત દુઃખના કારણરૂપ પણ અન્ય પ્રાણીઓ
સાથે દુઃખદ વ્યવહાર જ હોય છે માણસના પાપમા અનેક પાપ
સમાયેનાં છે અનેક ભવની પરેવરા સુધી તેના જી બોગવવાના
હોય છે પણ જી એવું વિચારે તો ને?

ઈશ્વર છે જ ક્યા?

દુર્યોધન તો એમ જ સમજતો હતો કે માડુ નામ લેનાર આ
જગતમા છે જ કોણ? કોણ રખેવાળ બેઠો છે? ભગવાન જેવી
વસ્તુ જ શું છે? અને તે કરતો પણ ધારણ જ ધારે તેની આખર
લૂટે હાથ, કાન, નાક કાપી નાખે આખા સિંહપુર નગરમા
દુર્યોધનના નામમાત્રથી જ લોકો કપી જીરે રાક્ષસ જેવી એની
પ્રકૃતિ હતી ત્રાસ પમાડે એવા ચિદ્રી એના ચહેરા પર ચોખ્ખા
દેખાઈ આવતા હતા દુષ્ટ પ્રકૃતિની કનિયાળી સાસુને જોઈ વહુ
ત્રાસે, કાળા નાગને જોઈ માણસ ત્રાસે કારણ? તમે જાણો છો,

એનામા કદ બધું છે એમા ઝેર બધું છે તે છતાં આવો કાળો નાગ તો બે, ચાર, પાંચ માણસોની જ જિંદગી ખુવાર કરે પણ માણસની હૃદયગુફામાં તો એવા અનેક વિકરાળ સિંકો, દીપડાઓ અને કાળા નાગો ભર્યા છે જે હજારોના જીવલે એક મમળપૂર્વકની સાચી ધર્મકરણી જ એ રાક્ષસી બાબોને દર્શાવે છે, પાપગતિઓ દૂર કરે છે જેમ લાભ-ખોટનો દિસામ વેપારી મેળવે તેમ આપણે પણ અહીં તાણો મેળવી શકીએ કે કેટલી પાપગતિઓ હતા પણ જીવે છે જ કોણ ? વિચારે છે જ કોણ ?

કસાઈના દીપરોને વિચાર ન આવે કે મશ્વરો આટલો કેમ તરફડે છે ? એ તો હમેશની ટેવથી મ્વાઈ જ ગયેલો હોય છે ફુકાનમાં બેઠેલો વેપારી અનાજ છવડાવણું અને ઓઢુ આપે માથમાં દગો કરે, પણ પોતાની આ ખામીઓ તે કે ખીમતો કદાચ કળી ન શકે પણ લેનાર તો જરૂર કળી જાય કોથળામાં પાચશેરી ભરીને ફૂતરાને મારી હોય તો ખીમત બતે તરત ન કળી શકે, પણ ફૂતરાને ખમર પડે જ કે કોથળાની બહાર સખન કંઈક છે ખીમતે ન મમજી શકે એટલે અચળો પામે કે ખાડી કોથળાના મારથી ફૂતરો શોડો કેમ પાડતો હશે ? તેવી રીતે ભગીને જરા ફુર્ગિય હોય તો તે જખ્યાતી નથી, પણ હમેશ કરતા વધુ હોય તો જ જખ્યાય છે, તેવી જ રીતે જે પ્રકારના પાપોથી મન ટેવાઈ ગયું હોય છે તે પાપ તેને તરત ભરે નથી ચડતું

ફુર્ગિયન પણ તેની પ્રવૃત્તિમાં ટેવાઈ ગયેલો હતો પણ જેમ જેમ મોટર મજલ કાપે તેમ તેમ તેના મોટરનો આકડો ચડતો જાય છે તે જ પ્રમાણે માણસ જેમ અધર્મ આચરે છે, તેમ તેમ તેના કર્મનો મોટર પણ ચડે છે વળી જેમ પેટ્રોલ પૂરું થતા ગાડી ચડકે છે તેવી જ રીતે પુણ્ય હોય ત્યાં સુધી માણસ તામડ ધિન્ના કરવાનો સિંહપુર નગરો ફાજદાર ગમે તે કરે તે ચાંચુ હતું, કારણ કે તેનું પુણ્ય પહોંચતું હતું પુણ્યના અને પાપના પ્રકાર સમજવા જેવા છે

દુર્યોધનનું પુણ્ય એટલે કે માધનસંપત્તિ ખરી પણ દષ્ટિ નિર્મળ નહિ એટલે તે પુણ્યો ઘણા પાપને કરાવે, તેના પાપાનુકૂળી પુણ્ય દત્તા દાણ સુખ મળતું હોય, પણ તેમાં ઘણા કાળના દુ ખો મિથ્યાધર્મો હોય છે, એની એને ખબર નહોતી એટલે આના પાપ કર્યો કરતા કરતા એક દિવસ પાપનું પરિણામ ઉત્પન્ન આવશે અને આખો ક્રમ ઉત્પન્ન થશે પછી " જેમ નાખે તેમ પાસરા " ને બદલે માફ આપ બિધુ જ ચાલશે એમ એને ખબર હોય તો ? તો તો કેવળા છવન ખાટા કરી નાખ્યા, કેટલાયના બિધા વાળા છવન બરખીમૂન કર્યા તે કલ્યાય તે ન કરત

ખરેખર પાપનો ઉત્પ જ્યારે થાય છે ત્યારે પાપી માણસ પણ પાપર બની જાય છે જેની દષ્ટિ નિર્મળ થઈ જાય છે, જેને સાચો રાહ સમજાય છે કે આ પરિપાક મારા જ વાવેલનો છે, તે હોઈ વડે પોતાના પૂર્વકર્મજન્ય દુ અને સમજાવે સદન કરે છે અને એનીને ચાને છે નર્ત્ત કર્મ નથી બાધનો અડો ' પાપનો ઉત્પ થાય ને વ્યાધિ ઊપડી આવે ત્યાર પછી વૈ, રોકડો, દળમો કેવા નકામા ઘણ જાય છે ? એવો માણસ રાડો પાડવા કરે અને એક મિનિટ પણ એન ન પડે તો દિવસ સુખેથી ક્યાથી જાય ?

કલ્યાય પાપીને આ બંને કશું ન થાય, તો લોહો કહેશે કે મર્ગવાન હોય છે, કુરતમાં ન્યાય નથી, નહિ તો વ્યાઢલો અધર્મી મોજ કેમ કરે ? પણ એમ નથી એટલે બાને તો ઢેવટ સુધીમા પાપો તેનો ઘોડો પરચો બનાવે છે કદાચ આ બંને ઉત્પન્ન ન આવે છતાં પાપના દળ તો મેકડો વર્ષ પછી પણ ચક્રદિ વ્યાજ સાથે મમે ત્યા અને મમે ત્યારે ભોગવવા જ પડે છે

આ સંપ દેક માણસ સાબળો, મમળો, અને સમગ્ર સમજીને બીજાને દુ ખ ન આપે અને પોને અધર્મી ન બને

દુર્યોધનનો છેવટનો અ જામ

પાપ કરવામાં પામન થયેલ, પોતાના તોરમાં બેરામ બનેલ દુર્યોધન મરતા પહેલાં અસંખ્ય વ્યાધિથી ઘેરાઈ મરેા વૈ અને

દક્ષીણેના સર્વ હિપાયો નિષ્કળ ગયા ન દેખી શકાય, ન વર્ણવી શકાય એવી વેદના નિર્ધારણ ભોગવી ધીમે ધીમે આયુષ્ય પડું થયું અને દુર્યોધન મરણ પામ્યો સાત્ત્વકારો કહે છે, એનો આત્મા ખતીમ સાગર નેટવા સાગ્રા કાળ સુધી નરકની તીવ્ર વેદના ભોગવવા મથેલા ત્યા અપાર વેદના નિષ્કળ કાળ સુધી ભોગવીને ત્યાથી નીકળી મથુરા નગરીમા થીનામ રાજાને ત્યા એણે જન્મ લીધા.

પણ મૂળ મરમરો ગયા નહિ નદીવર્ધન એનું નામ તેનામા એવી બાવના રહી ગઈ કે, રાજ્યની સમાપ્ત મારા હાથમા આવે તો હું મારી સત્તાનો દોર ચનાવું બાપ હશે ત્યા સગી મળ નહિ આવે અને બાપ કાણ જાણે ક્યા સુધી જીવશે ? પૂર્વ કાળની રાક્ષસી બાવના એરી પ્રગળ હતી કે, એ ઓનદષ્ટિના છેના પર્ગાથવા પર હતો એના મનમા એવો વિચાર ઘૂટાવા કરતો હતો કે, મારા પિતાને મારી નાખવા સારુ હું શુ કરું ? એર આપુ ? હરે ચનાવું ? દશે કરું ? કે ખીજ કાઢની પાસે મારી નખાવું ? વિચાર કરી કરીને તેણે આ દુષ્ટ કામ એક ચિત્ત નામના હજમને હાથે કરાવી લેવાને નિર્ણય કયો હજમને ધનની, વજરપદની સાન્ય આપીને લનયાબ્યો હજમે સાન્યથી લતચાર્જ હા કહી પણ એ કામ કરવું કેવી રીતે ? હજમન કરતી વખતે રાજાનો પ્રાણ લેનાનો વિચાર તો તેણે ગોળ્યો એ પણ બચ્ચાનો ખેવ ન હતો તેનામા એટલી દ્વિમ્મત પણ ન હતી અને કષ્ટક પ્રશ્નોના કર પણ હતો એટલે માડમાડ અસ્ત્રો તો તૈયાર કયો અને હજમત કરતા કરતા જેવો ગડો થા કરવાનો વિકલ્પ કરે છે, ત્યા કાય હેમનાઈ મયો ' રાજા પણ ભેદ પામી ગયો. હજમના ભાવોની તેને ખગર પડી ગઈ રાજાએ કહ્યું, ' તું સાત્ત્વ બોલી નાખીશ તો તારો ગુનો માફ કરીશ ' હજમે ગુનાનો એકરાર કાઢ્યો કોઈ દિવસ એવું કામ કરેલું નહિ એટલે હજમ દીલો પડી ગયો અને રડી પડ્યો તેણે તમામ અરી માન કહી દીધી. કારણ ? રાજાનું પશ્ચ અને આયુષ્ય જળવાન હતા.

રાક્ષાળી ભાવનાનો જૂરો અજામ

રાજના પ્રનમા એમ થયું કે, નીચીનમારો પુત્ર છે, સુરાજ છે, છતાં તેણે તરત જ તેને ઠેક કરાવ્યો, અને ઝાડી પિટાવી નમરમાં બહેર કરાવ્યું કે, કુવરાળનો રાજ્યાભિષેક કરવો છે મારે નગરના મુખ્ય ચોકમાં તૈયારી કરે. ને જીજી બાપુ તાના કલર્મના કડકડતા રસો તૈયાર કરાવ્યા લોકોની મેઢી ચોકમાં બધી છે પણ તેઓએ રાજ્યાભિષેકને બદલે ખીજી જ કાંઈ ભેળું ' રાજાએ બહેર ચોકમાં ધગધમતી સિદ્ધાસન પર બેસાડી અભિષેક કર્યો, અને 'હવે ને મોતે મારી નાખ્યો રાક્ષાળી ભાવનાનો અજામ આવી ગયો

"તેવી કરે જે કરણી તેવી દુરત રહે છે,

બદલો બતાવૂરાનો અર્હાનો અર્હો મરે ૧"

આ ઉપરથી હું એ કહેવા માણુ છું કે, આપને આપણા આવા સેતાનપણા કે હેવાનપણાને પ્રથમથી જ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને માનવતા પ્રમટાવવી જોઈએ ત્યારે મિત્રાદશિ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે માણસ પોતાના જીવન તરફ, નિત્યના કાર્યમાં થતી ગેરફાટી તરફ ધ્યાન આપવો સહેજે થાય છે, અને જમતનાં ગિનજરી કાંઈ તરફ એણે ધ્યાન આપે છે મતાનુમતિ કરનારાઓ જગત એની પ્રશંસા થઈ જાય છે

મિત્રાદશિ પ્રગટે ત્યારે તે સદ્વિચારની જૂમિ પર આવે છે જીવનનું વહરવ્ય બાણુવાં મધે ■ અરે ' માણસ પોતાના હાથે પોતાનું જ જૂડું શાં મારે કરતો હશે? હવેથી મારે મારા પ્રપનો માગે મોઢવો જોઈએ આવું આવું ચિંતન સહેજે કરે છે યોગ્ય અયોગ્ય સમજી રહે છે જોષ સાંભળવા આવે ત્યારે પણ ખૂન વધુપૂર્વક સાંભળે છે સાંભળ્યા વિચાર કરે, અને પોતાને જરૂરી ખીના સમજી પછી મારે શું -રવું અને શું ન કરવું એનો વિવેક કરે

કેતવ્યપરાયણ થાય કયાદે ૧

હવડી જૂમિકાના માણસોમાં તમોણુણ વધારે હેલ છે તમોણુણ કરતા રજોણુણ વધે ત્યારે કઈક અંગે તેને ફરજનું બાન થાય તે

પ્રમાણિત અને સાથે ખૂબ પ્રવૃત્તિશીલ અને તેને પોતાનો દેહ, ધર, કુટુંબકપીતા પાઠળ મમાજનો વિચાર થાય મારાથી એકલપેદુ કેમ થયાય ? દયા ને વીણાના, વાણિયા, બ્રાહ્મણ ને ક્ષત્રિયના એવા શાંતિ બેઠે જૂની જર્ઝ કાઠને દુ ખી જોતા પોતાના સુખ પ્રત્યેથી મોઢે ઊતરી જાય એવી બાવના પ્રગળ અને જેમ જેમ માણસાંધ વધતી જાય, રત્નોગુણ સાથે સત્વગુણ બળે, તેમ તેમ આર્થનો ત્યાગ કરતો જાય પોતાના અંતર તરફ ચિત્ત વળે ક્રમેક્રમે તારાદષ્ટિ પ્રગટે ત્યાર-બાદ બનાદષ્ટિ અને ત્યારમાઁ દોષાદષ્ટિ પ્રગટે આ ચાર દષ્ટિ સુધી આત્મભાન-સમ્યક્દષ્ટિ-નથી હોતી ગુણસ્થાન પ્રથમ હોય છે પણ ત્યારે પાંચમી ગિયરાદષ્ટિ પ્રગટે છે ત્યારે આત્મભાન થાય છે પ્રથમની ચાર દષ્ટિ જૈન શાસ્ત્રપરિમાર્ગાનુમારીમા ગણે છે એ દષ્ટિઓમા ક્રમેક્રમે ક્ષેત્રવિશુદ્ધિ થાય છે અને પછી અતીતિ, અન્યાય, અપ્રમાણિકતા, દબ, દ્વેષ, વિશ્વાસપાત જેવા કાર્યો તરફ સહજ અણગમો પ્રગટે છે એવા અટપટા પ્રમંથે પણ પછી એવી અધમતા નથી આચરતો એ આ દષ્ટિનો પ્રભાવ છે એ માને છે કે, જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયો ઉપર, વિષયો ઉપર વિજય ન મેળવાય ત્યાં સુધી તે જૈન નહિ પણ જે માણસ ખરા જૈન જેવા જ આચરણો પાળતો હોય તે જ જૈન પછી તે ગમે તે મત્ર માનો કા ન હોય ? એનામા જાહેર દિશ્મત આવે, ન્યાયમાર્ગે જીવન ચલાવે, દુ ખો સહીને પણ પરતું રક્ષણ કરે, એને આત્મનિરીક્ષણની સમગ્રી લાગે, સત્ય અને અહિંસાનો આલક અને, સમયનો, શક્તિનો દુર્વ્યય કરે નહિ, એ ન બોલવા જેવું બોલે નહિ, ન આચરવા જેવું કદી આચરે નહિ, પછી પોતાનું ગમે તે થાય તે સાચો માર્ગાનુમારી અને તેને ખરી વસ્તુ કંચે ને ખરી વસ્તુનો તે અધિકારી અને દ્રુકમા તે પવિત્ર અને શુદ્ધ અને. આટલી જુમિયા આપ્યા પછી જ એ આધ્યાત્મિકતાનો અધિકારી બની શકે ॥ ૪૮ શાંતિ ॥

સંસ્કારોની અસર

[પૂર્વાર્ધ]

વહાવા ઓતાળનો,

મનુષ્યત્વ પહેલાની અને પછીની સામાન્ય રૂપરેખા કહેવાઈ ગયા પડી એ પ્રશ્ન થવો સ્વાભાવિક છે કે, ‘ જીવ જોડીદારની જેમ અધ્યાપ છે શાથી ? જો કે કર્મને લીધે એમ બને છે એ કહેવાઈ ગયું છે વળી કર્મ પોતે તો જડ છે, એટલે જો જીવ ન બને તો તે કશું કરી શકે તેમ નથી, એ પણ કહેવાઈ ગયું છે પણ અહીં તમે કહેશો કે જીવનો સ્વાભાવિક વેગ તો બચે જવાનો જ છે, તો પછી શા માટે નીચે જાય છે ? અથવા એને કાશું નીચે લઈ જાય છે ? આ પ્રશ્નના સમાધાનને લગતો વિષય આજે ચર્ચીશું

કર્મ અને જીવ એ બેનો મંત્ર અનાદિ છે એ સંમત થી પેના થતા અજાનને લીધે જીવ જૂને ડ આ જૂલવણીને કર્મભંગી જીવ પર પડતા ખૂરા મસ્કાર તરીકે અને એ જૂલવણીના ચક્રમાધી જીવને પાઠા ફરવા પ્રેરતા તત્ત્વને આપણે સારા મસ્કાર તરીકે ઓળખીશું આ રૂપકથી કર્મનું તત્ત્વજ્ઞાન સમજવામાં સરળતા થશે એ સંસ્કારોની તારતમ્યતાથી માનવ માનવ વચ્ચે ની ભિન્નતા પ્રગટ તમે જોઈ શકો છો એને પણ અદૃશ્યથી સમજાવવા પ્રયત્ન કરીશ

પ્રથમ તો તમેને એટલું કહું કે, મનુષ્યો સામે જ તમે દૃષ્ટિ ફેંકી જુઓ મનુષ્ય મનુષ્ય વચ્ચે કેવી ભિન્નતા દેખાય છે ? સરખા

બૂરાઈ, મામાહાર કરવાની, કોઈનું દરામનું ખર્ચ જતાની, પારકાની બધી કમાણી પચાવી પાડવાની અને પારકાની મહેનત પર તાગડધિના કરવાની, કપટથી દસાવવાની, મામા ધુરકવાની, કુદાડા મારવાની એવી હવના પ્રકારની સ્વાર્થો અને વિકારી વૃત્તિ કોઈમા પ્રમળ તો કોઈમાં જોવા પ્રમાણુમા રહી હોય, તે તેના જીવનઅવહાર પરથી સાર દેખાઈ આવે છે પોતાના અધમ સ્વાર્થ મારે બીજાને મારવા કે રજાડવા અને બીજાને ભોગે પોતે જીવુ, એવી મહા સ્વાર્થવૃત્તિ એ પાશવીય કાનીના સંગઠરોનું જ પરિણામ છે આ તે મરકારોનું મનુષ્યદેહ મળવા છતા એક મા બીજી રીતે પોપણ થાય છે તેથી જ તે મરકારો ધીમેધીમે એવા જડ ધાતી એસે છે કે, પગી મનુષ્ય એમ જ માનતો થઈ જાય છે કે આ તો અનાદિ કાળનો રસભાવ છે, તેનો હિપાય નથી

નિકાસની ધાર

પરંતુ એ સાચી નાત નથી નમજા મરકારોને અસ્ય પનટાવી શકાય છે, પણ તેના પર સૌથી પડેલા વક્ષ આપતા શીખવુ જોઈએ પાશવવૃત્તિને નકલપશકિત વડે ધીમેધીમે દૂર કરવી અને માનુષીવૃત્તિને સાવવી જોઈએ માણુસાર્થ પ્રગટાવવી કે સાવક બનવુ એ જ માનવજીવનનો પ્રાથમિક પુરવાય છે સહવિચાર, સત્તમંગ, સહવાચન ને ચિંતન એ બધા હિંચ મરકારો ધવનાના મુંદર સાધનો કે મનુષ્યદેહ મળવા છતા જે માનવી આવા હિંચ મરકાર જનમૂત કરવા ન રેરાય તો તે મનુષ્ય પણ જેવો જ રહે છે અને પણ જેવું જીવન જ જીવે છે જ્યાં સુધી પાશવીય મરકારો નાશ ન પામે ત્યાં સુધી એ સત્યશ્રવણનો અધિકારી જનતો નથી, એમ ભગવાન મહાવીર પુન પુન પોકારીને કહ્યું છે

જ્યાં સુધી મનુષ્યમા સાચી વિચાર-શક્તિ જનમૂત ન થઈ હોય, વિવેક-મુદ્ધિ ન પ્રગળી હોય, અનરની જાડી બ્રૂષ ન જન્મી હોય, ત્યાં સુધી એ ધર્મશ્રવણ કરે તોય શું ? તે ધર્મકરણી કરે પણ ધર્મ

એના જીવનમાં જોતરે નહીં પ્રથમ એ કુસરકારોને દૂર કરવા જોઈએ
આજે જોનનાર સાથે દેખાય છે પણ વર્તનનાર વિરલ જ દેખાય છે
એવી દરિયાદનું મૂળ કારણ આ છે ન્યા અધર્મ, અર્થ, અને કુદરતિના
સરકારો બરાબ ખેડા હોય, જીવનને કુતુખિત કરી રહ્યા હોય, ન્યા
કૂટેલો, કુલ્યમનોના જેવે કાચમ રેડાઈ રહ્યા હોય, ત્યા તેવા અધોગ્ધ
પાત્રમાં આધ્યાત્મિક વિત્તના બી વાતવાથી નુશ્માન જ થાય અકાલે
અને અપાલે આધ્યાત્મિક વિચારો દોળવાથી જ પલે બાજે સમાજને
અજીણું વધી પડ્યું છે મારે સૌથી પહેલા પુર્વકાળના ધર કરી
જોવા પાશ્વીય મંડકારોને તોડીફોડી મનુષ્યે સાચા મનસ્વી બનવું
જોઈએ ધર્મશૂરઓએ પણ એવી જ ટ્રેરણા પાત્રી જોઈએ

મનુષ્યત્વ પછી જ વિચાર, વિવેક, જિજ્ઞાસા, કર્તવ્યાકર્તવ્યનું
જ્ઞાન, માર્ગક્રમાર્ગની સમજ, દિનાદિતન જ્ઞાન એમ ક્રમેક્રમે આધ્યા
ત્મિકતા પચાવવાની યોગ્યતા આવે છે પેરો કે દાક્તરો બધાને ચિકિત્સા
કપો વિના એક જ પ્રકારની દવા પાસા કંઈ તો પરિણામ શુ આવે ?
જેની હોજરી જ સાફ નથી થઈ તેને પૌષ્ટિક કે બારે ખોરાક
કેવી રીતે પમે ?

પરંતુ મહાખેલી વાત એ છે કે શરીરશાસ્ત્રના નિષ્ણાતો
દીર્ઘકાળ સુધી અભ્યાસ કરીને શારીરિક જ્ઞાન જેમ મંપાન કરી
શકે છે તેમ જાગના અધ્યાત્મનિષ્ણાનોએ માનસશાસ્ત્રનું જ્ઞાન
અનુભવપૂર્વક સંપાદન કર્યું હશે કે કેમ તે પ્રથમ વિચારવા યોગ્ય જ છે
નહિ તો, સૌથી અને સાગી વાત છે કે જેવો દર્દી હોય તેવી જ દવા
અપાય. બધાને એક સરખી ન અપાય અને નવાની અસર પણ
ત્યારે જ થાય કે ન્યારે હોજરી સાફ હોય આ જ રીતે, આધ્યાત્મિક
યોગ્યતા મારે પ્રથમ હૃદયશુદ્ધિની જરૂર છે પછી જ બી વવા
હૃદયશુદ્ધિ વિના આધ્યાત્મિકતાના બી ન વાવવા જોઈએ અને વવાય
તો પરિણામ શૂન્ય જ આવે મહેનત નશામી ન્યા બીજ ન જોગે અને
કિન્ટા અદર સડી ન્યા સડી મપેલા બી કામમાં પણ ન આવે

આ જ રીતે ધર્મશ્રવણની ચોખ્ખી વાત કેમ જૂની જવાબ ?
કહ્યું છે કે,

અમૃત મળ્યું ને અમર થયો નહિ, પીવાની જુગતિ ન બાણી રે જી,
હા તો ઘટમા મધુ નહિ, હા પીવામા આવ્યું પાણી,
મારા મતો જુનો ધરમ લ્યો બાણી રે જી

તમે હમેશા ગીતા, ભાગવત, ભગવતી જેવા અમૂલ્ય ગ્રંથોનો વચનામૃતો સાબળો છો, વાચો છો, છતા જીવન રસમય અને સત્યમય, સુંદર કેમ બનતું નથી ? એનો વિચાર કોઈ વખત ક્યો છે ? હા તો દેનારમા અને હા તો લેનારમા કોઈ ને કોઈની જોડી ખામી હોવી જ જોઈએ ગાની જનો વારવાર કહે છે કે વડુમા વધુ કોઈની પણ કિંમત હોય તો તે સત્પુરુષોની વાણીની જ છે પણ હીરાની પારખ તો ઝવેરીને હોય જરા વિચાર કરો આજે હીરા, માણે, મોની, સોનું, ચાદી એની વાત જવા લો, પણ હિંમ દુબાર કે મીઠા મરચા જેવી વસ્તુઓ લેવા જતા પણ તમારે મૂલ્ય આપવાનું હોય છે વસ્તુના પ્રમાણમા કિંમત આપવી પડે છે રિસેપ શું કહીએ ? માદીના પણ પૈસા આપના પડે છે ત્યારે આવા સ્થૂળ પદાર્થો માટે પણ એકીવધતી મધૂળ કિંમત આપવી જ પડે છે ત્યારે કેશન મૂલ્ય વિના આજે સોધામા મોઘી કોઈ વસ્તુ હોય તો તે ધર્મનું વ્યાખ્યાન જ કેવી ખૂરી દયા ધર્મવ્યાખ્યાનની ।

શારીરિક રોગ જેવા માટે ઠાકતરને શરીરશાસ્ત્ર બજાવું પડે છે શરીરના અગત્યજોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરવું પડે છે રોગના નિવાર માટે ચિકિત્સાના અનેક પ્રયોગ કરવા પડે છે વર્ષો સુધી અખતરા કરવા પડે છે એટલું જ નહિ પણ શરીરમા કેટલા અને કયા હાડકાં છે, કયા હૃલ્ય છે, પાસળા, નસો, ચાનતત્ત્વ અને નાડીઓ કયા કયા અને કેટલી છે, લોહીનું પરિભ્રમણ કેમ અને કેવી રીતે થાય છે, આદિ શરીરમાએનો પૂર્ણ અભ્યાસ કર્યો જાદ શરીરના રોગની ચિકિત્સા કરી શકાય છે

આ તો શરીરના દર્દોના અભ્યાસની વાત થઈ ત્યારે આત્માના અને મનના રોગો મટાડવા માટે તો કેટલો બારે ઊંડા અભ્યાસ ને અનુભવ જોઈએ ? પ્રાણ, મન, શરીર અને આત્માનો મંડળ કેવો હોય ? મનની ક્રિયા કેવી હોય ? કેમ વચ થાય ? ક્રોધ, માન, માયા, મોહ આદિ વિકૃતિઓ થઈ જાય તો તેને કેમ મટાડી સકાય ? એ કેમ પ્રમટે છે ? તેના નિવાસસ્થાન ક્યા છે ? સૂક્ષ્મ શરીર શું કાંઈ કરે છે ? વળી અંત કરણનું સ્વરૂપ, આસુરી ને દેવી પ્રકૃતિઓ અને તેનો સ્વામી કેવો છે ? આ સાથે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને સ્વભાવનો ખરાબર અભ્યાસી, આત્મરોગ-ગિગિત્મક ધર્મોપદેશ દોષ તો જ આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિને પિછાને ને ક્ષેત્ર તથા કાળ જોઈને બોધ કરે તે સમજે કે—ભગવાન મહાવીરના કાળની રચિતિ શુદ્ધ હતી—૨૫૦૦ વરસ પહેલાની અને આજની નિયતિમા મોટો તફાવત છે આ વિષય કાળમા પ્રાયમિક શાની જરૂર છે ? જેમ પહેલી ચોપડીવાળાને પાંચમી ચોપડી વચારીએ તે સમય અને શક્તિનો દુરપયોગ છે, તેમ પહેલી જૂમિયાવાળાને પાંચમી જૂમિકાના ઉપદેશમા મમય અને શક્તિનો દુર્પય જ છે

‘અરે’ ધર્મોપદેશ હમેશા સાબળવા હતા, ધર્મરથળમા કેમ દાખલ થયું ? કેમ બેસતું ? કેમ સાબળતું ? એટલા પ્રાયમિક અભ્યાસનું પણ જ્ઞાન થતું નથી ખીજ દેશોમા આવેા ધર્મજોય સાબળવાનું આજુ સડેનાઈથી નથી મળતું હતા બેસવાની, જોવાની, વાત કરવાની, સાબળવાની કેટલી નધી સમ્યતા હોય છે ? કોઈને અમેતાય અપાંચ નહિ, સામા માજસની જૂન દોષ હતા તેના પર ગુરમેા કરાન નહિ, એની સમ્યતા ત્યા જોવામા આવે છે જ્યાર સનાતન તાનો દાવો ધરાવતા દેશની પ્રજાને સમ્યતાનો પાઠ પણ શીખવેા પડે એ કેટલી યરમની વસ્તુ ક’ વ્યાખ્યાન ચાન્તું હેતુ ત્યાં વાનો ન કરાય, બાળકો કેમ ન રડે, ઘોષાટ ન કરે, વ્યાખ્યાનમા ખૂન શાંતિ જળવાન, વિરોધ ન પડે, એટલું પણ કરી કરીને કહેતું પડે’

શુ ધિમ્તી લોકોને બાગડો નહિ હોય ? પણ તેઓ ધર્મરચાને જતા પડેના પાકો પ્રયત્ન કરી રાખે છે ધર્મરચાનમા શાંતિ અને સમ્યક્તા જાગવવા જ જોઈએ એવું તેમને પૂરેપૂરું જ્ઞાન હોય છે પણ આમા મુખ્ય ખામી અમારી (ઉપદેશકો-વક્તાઓની) જ છે ઉપદેશકોનું કર્તવ્ય

ઉપદેશ દેનાર સાધુને દેરાનું, લોકોના સ્વભાવ, ક્ષેત્રનું અને કાળનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ તો જ તે સામજિક આત્માના માણસ કાણ છે ? કેવો છે ? તેમના સ્વભાવ અને માનસ કેવા છે ? તેમને શુ દર્દ છે, અને શુ દવા આપવી જોઈએ ? તેનો પૂર્વચિન્ત્યાર કરીને ધર્મોપદેશ આપે તો જ કળાથી થાડાં સાડાં પરિણામ તો જ આવે કે જો દેશ, કાળ, મંચોગો અને જૂમિકા જોઈને ઉપદેશ અપાય જેમ ત્વા આપવામા સધારણુ જુનામ જોઈતા હોય ત્વા વસંત માનતી કે અશ્વિનરમ જેવી દવા ઊંચી ડાંગીની હોવા છતાં નકામી છે તેવી જ રીતે ભગવાનના બાપેના સૂત્રો ધણી ઊંચા પણ મમય ધર્માનુસાર સમજાવવામા ન આવે તો તે ધર્મસૂત્રો તો ન સમજી શકે પણ શ્રદ્ધાને ઊનગી મુમારી બેસે શારીરિક વૈદ કરતા માનસિક વૈદથી ઉપદેશકોની ઝોટી જવાનવારી નથી જે સમાજમા કન્યાના પેસા બેવાતા હોય, કન્યાવિકર થતો હોય તેમને વરવિક્રયના દુર્ગુણ નહિ પણ કન્યાવિક્રયના દુર્ગુણ મનથી મુખ્યત્વે કહેવું જોઈએ તેવી જ રીતે વરવિકર ન્યા વાપી ગયો હોય ત્વા કન્યાવિકરની વાતો નકામી ગણાય એમ જે સ્થળે જે જાતના ઉપદેશની જરૂર હાગે તે સ્થળે તે જ ઉપદેશ પૂર્વે અભ્યાસ અને અનુભવ દ્વંદ્વે જોઈએ જોઈએ જેવી જૂમિકાનો માણસ તેવો તેને ઉપદેશ અપાય.

પણ આજે પાનામા ચલુતર જ ખોટું છે તેથી ત્યાગી થયા પછી પણ પદવીનો મોહ અને ધર્મને નામે ગ્રધા ડિમા થાય છે 'જેનો નેતા આધજો એનું કટક કુવામા પડે' એમા શી નવાઈ ? ભગવતી સૂત્ર એમ બાપે છે કે—મોક્ષની સિદ્ધિનું પ્રથમ સોપાન

મતસમાગમ તેનાથી માનવતા પ્રગટે અને માનવ થયા બાદ તે યોગ્યતા પ્રમાણે ધર્મશ્રવણ કરી શકે પછી જ્ઞાન, વિજ્ઞાન પછી ત્યાગ અને મંવમ, આ સ્વભાવિક ક્રમ છે પણ જ્યાં શિષ્યમોહ દ્વારા ત્યાગ યોગ્યતા તપાસવાની સ્થિતિ ક્યાથી આવે? જેનામા પૂરી માનવતા ન પ્રગટી હોય, દીક્ષાની જવાબદારીનો ખ્યાલ ન હોય, સમજ પૂર્વકનો વૈરાગ્ય ન દોષ, મમત્ત્વપૂર્વકનો ત્યાગ ન હોય, આરદ્રદષ્ટિ-ભયો બધો વ્યવહાર હોય, એવો સ્વપ્ન વિનાનો માણસ જેને કોઈ ખબર હોય નહિ તેને દીક્ષા આપે અને પછી કપડો આપે કે સાધુઓ કળિયા કરે છે સાધુથી આરા કામરો-આરા મમત્ત્વે ન કરાય, પણ સાધુ હતા જ ક્યારે? વેશ જનતાથી સાધુતા આવતી નથી ત્યાગ કરવાની શક્તિ ન હોય અને સાધુપત્ની મળી, સોડો તેને પૂજવા લાગ્યા, પછી એના પરિણામ શા હોય? જે ત્યાગબુ જોઈએ તેને ત્યાગે તે જ ખરો ત્યાગી એને સન્માનમોહ ન હોય, આત્માની ઝોગખાણ હોય, વૈરાગ્ય ભરપૂર હોય, સમદષ્ટિ ને સમતા હોય, તેને સત્યની જ સમતી હોય જગત શુ બોલે છે તે સાબળવા તે બોલે ન રહે છતાં સદૃષ્ટિ અને ચરણે સિર ઝૂકાવે અને પ્રેમમા ભીંજાઈ જાય.

ગાંધીજીનો તખ્તો હઈએ અને હિંદુ, મુસલમાન, ખ્રિસ્તી સહુ કોઈ માધુ નમાવે છે ગાંધીજી ક્યારે આવવાના છે એમ જાહેર થતા દર્શન માટે લોકોના ટોળા મળે જવા જાણે, ક્યારે આવશે અને ક્યા જીતરશે? સહુ કોઈ તેમના દર્શન માટે હિંદુકે હોય છે જ્યારે અમારા જેવા ઉપદેશકો દરિયા કરે છે કે, સુવરેના સોડો સાબળવા કેમ આવતા નથી? અજકિત વધી ગઈ છે ખરી વાત એ છે કે એમા દોષ અમારો છ મૂળ ખામી અમારી, પણ અમે જોઈ શકતા નથી જેને જે આપણે જોઈએ તેને તે મળતું નથી, અને ધરડ મુજબ ટેવાયેલાં એનું એ અપાય છે.

એવા શ્રોતાઓ ધણું સાબળવા છતાં 'બે-નીડા' માકલા જ

પર માનવતાનું મીઠું જગત-ભાગ ૧ લો

નથી અને પિપાસુ-નિશાસુ-મુમુક્ષુ લોષએ તેવા ગુરુ પણ મળતા નથી લોકોને કાષ્ઠક નવું લોષએ છે સમાધાનપૂર્વક વ્યવહાર મામલે બતાવનાર, હૃદયની ધૂમ કાઢનાર, અંતરના બગ્ગાને છુટાવનાર એવા સત્પુરુષો—અનુભવી માના તોટા છે તેમ સાગા નિનાસુઓ કે મુમુક્ષુ શ્રોતાઓના પણ તોટા છે જૂની ઘરે. પ્રભાતે ચાલનાર, સમજ્યા વિના આવળી ક્રિયા કરનાર, પોતાનું રમસિયુ ગાડું ચના ચે રાખે છે નથી એને હૃદયપટ્ટાની ચીવટ કે નથી મંરકારી બનવાને હૃદયશુદ્ધિની ધગત એમને નો મારે કશું કહેવાનું નથી પણ નિશાસુ વગરને હું ફરી ફરી કહું છું કે જરા નયન ખોલો, જગો અને જીવનનું દાર્દ આલો. ખત કરણમા નકામી ભરી રાખેન ચીને, કુર્સરકારો અને કાજતોને બગ્ગપૂર્વક દૂર ફેંકી દો એને મંભળાવી આપો કે તમારી હલે મારે જરૂર નથી, મારે ખસી જાઓ, દૂર હો! એવા દડ મેકલ્યુ કરો અને તે ખાતી જગ્યામા ઉપાદેય— સંધરવા યોગ્ય વસ્તુ— ભરો હૃદય મુગ્ધકારી બનાવો. જીવન ઉપર લક્ષ આપો કે આજે શું મેળવ્યું? તજવા યોગ્ય શું તજ્યું? જાણવા યોગ્ય શું જાણ્યું? હું કંઈ જામિ પર છું? મારે શું કરવું લોષએ?

રાત્રે રોજ વિચારો, આજ કમાવા શું અહીં રે? શાત પળે અવરોડો, નિજ ધરમા ગડે જઈ રે કરવાના શા કાર્યો પ્રીધા, અજકરવાના શા તથ દીધા? કામ-ખેડમા વધેન બાળુ છે કયા રે? રાત્રે.

સંસ્કારોની અસર

[ઉત્તરાર્ધ]

સંસ્કારવાંશુઓ '

અહીં સુધી તો આપણે મરકારોને લીધે દેખાતી વિવિધતા, મરકારના માતા કે પોતાકે કોનું બની શકે અને એમણે કેને કેવો પાઠ શીખવે એ સ્ત્રોતોએ એ નવું મંત્રધારણી બાળે એ ચર્ચા ગયા હશે “ સંસ્કારોની અસર ” એ મળ વિષય પર પાઠ આપીએ

પૂર્વકાળના સંસ્કારોમાય જૂરા મરકારોની ડાપ એટલી તો ગાઢ અને ઊંડી દેખા છે કે એમને દૂર કરી એ સ્થાને સારા મરકારોની બરતી કરી એ બગીચા માય છે માનવી નીચેની કોળીઓમાંથી વિકસતા વિકસતા અનેક પમથિયા ચડીને આ મા છે એથી જોમ એની કિંમત વધી છે તેમ એને જુગ મરકારોનો મરસો પણ ખૂન મળ્યો છે, અને જ્યાં માગી પણ વધી છે તેને કે એમ છતાં એને કુદરતી રીતે જ સાધનો પણ જિયા મળ્યા છતાં એ બધાનો વિવેક અને વિચારપૂર્વક મહુપયોગ કરે તો એ બગીચા કાપ એને માટે સાવ સરળ થઈ પડે છે

જીવન પર નજીયર મરકારોની અસર થાય છે (૧) પૂર્વકાળના પોતાના સારા કે નરસા મરકારોના પોષણ અપોષણની, (૨) ‘ માતા

પિતા' ના સારામાઠા મરકારોની, (૩) સામુદાયિક વાતાવરણમાં રહેના સારામાઠા મરકારોની

આ પ્રમાણે હોઈને ઉપર કહેના જગીરમ કાર્યમાં જેમ પોતાનો પુરુષાર્થ ઉપયોગી થાય છે, તેમ મામાપની ચીવટ, શિક્ષકોની ઉચ્ચ ઈજ્જતશી અને સામુદાયિક સારાનરસા આવી મળતા મરકારા પ્રત્યે જાગૃતિ એ ત્રણ પ્રકારે જીવનનું ઘન્ટર થાય છે. મરકારા સારામાથી માત્રા અને મામામાથી સારા એમ નકમજી થઈ શકે છે એનો આધાર એ માગેની ચીવટ કે જેલગરી પર રહેના છે.

'અભિમન્યુ' મહાભારતપ્રમિદ્ધ વ્યક્તિ છે. તમે એની કથા કદાચ વાંચી નહિ હોના, પણ માભળી તો હશે જ. એ નરવીર કેમ બન્યો? એ મનમા કહેવાય છે કે, એની માતાએ તે ગર્ભમાં હતો ત્યારે વીરનાના નન્કારો સિંચ્યા હતા. વ્યામનિજ એમનું જીવનચરિત્ર આ રીતે દોર છે.

અભિમન્યુના માતૃથી "સુમદ્રાજી" એક વાર શ્રીકૃષ્ણ પાસે ધર્મકથા સાભળતા હતા. કથાનો વિષય યુદ્ધના કોહાનો અધિકાર હતો. સુમદ્રા સગભાઈ હતા જેથી ગર્ભસ્થ અભિમન્યુ પણ સાત કોહાનું સ્વરૂપ, એની વ્યૂહરચના, એમા ત્રિજન કેમ પ્રાપ્ત થાય વગેરે સાભળતો હતો. તમે કહેશો કે ગર્ભસ્થ જાળક કથાના વિષયને શું મમજો? જાળક ગર્ભમાં હોય છે ત્યારે માતા પાસેથી જે મરકારો મેળવે છે તે મરકારો આખી જિન્દગીમાં મળતા નથી. માતાની અસર ગર્ભસ્થ જાળક ઉપર પડે છે. માતા અને ગર્ભની નાડીનો મંત્રધ હોય છે. એટલે માતાના જેવા આચારવિચાર હોય છે તેવી તેની અમર જાળક ઉપર પડે છે. માતા જીજ્ઞાસના પુનઃ સિવાજનું દષ્ટાન તો ઇતિહાસની ગર્ભ દાનની જ ઘટના. આ ઉપરથી સગભાઈ સ્ત્રીઓએ આચાર-વિચારમાં, બેનરા-વાત્સામાં, ખાવા-પીવામાં કટલો વિવેક અને મુખમ રાખવો જોઈએ એ સમજવાનું છે. જગતી પ્રજા એ ભવિ-

બની બાબ્બવિધાત્રી છે માટે જિજ્ઞાસી પ્રશ્નને બળવાન, ધૈર્યવાન, સક્રિયમાન બનાવવા માટે માતાએ એ સરકારોને ગર્ભાવસ્થાથી જ ઝેળવવાની જરૂર છે ગર્ભાગ્રય બાળકોએ બે બક્તિની વાત માબગે તો બાળક બક્ત બને, વીરતા પી વાન સાબજે તો વીર બને, ઉત્તરતાની વાન સાબજે તો ઉત્તર બને અને માતા બચતું સેવન કરે તો બરાન્વિત બને માતા રડયા કરે તો રોતાન થાન. એ વાત વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિબિન્દુએ પણ સાત્ય કરી છે એક યુરોપિયન કુદે બના શયનખડમા હમ્મી (આફ્રિકાની કાળી પ્રજા) તો ફેટા રહેતો. યુરોપિયન બાર્ડ હમેશા એ ફેટો બેઠેને કમ્પના કરતી કે ડેવે. મુંદર બાળક છે ' આ કમ્પનામા તે પ્રતિદિન વધુ ને વધુ જીડી જિતરતી ગઈ તેણે ગર્ભ ધારણ કર્યો ને પૂરા માસે બાળક અવતર્યું બાળક રંગે અને શરીરે હમ્મી જેવું જ હતું તે બાળકે પ્રાણપ્રિય પતિ વહેમાયો બન્નેની પ્રજ્ઞાસામ્રાજ્ય ખજિત થઈ ફેટે' ચા'ચા કેસ ચામ્બો. બાળકે ફેટ'મા જુનાની આપી ' એ મારા પતિ મિવાય ક્યાય મારા શરીરને અભાગવા દીધું જ નથી ' બાર્ડના સરળ અને સચોટ કથનથી ન્યાયાધીશ વિવારમા પડયા છેવટે એક કુશળ માનસશાસ્ત્રીએ આનો બેદ પકડી પાડવાનું બીડું ત્રડધુ બારીકે તપાસે અને જણાય કે આ હજમીના ફેટાનું નિરીક્ષણ અને ચિંતન જ એમા કારણરૂપ છે. હસ પૂરો થયો પતિપત્ની બન્નેનો પ્રણય સાધવામા મનોવિજ્ઞાન સફળ થયું બાળકે ખમર પણ ન હતી કે આ ચિંતનનું આનુ પરિણામ આવશે, છતાંય આનુ કર્મમથન કે સંસ્કાર બધન જાણે અજાણે આ રીતે જ થાય છે.

અહીં સુભદ્રાદેવીને પણ ખમર ન હતી કે ગર્ભાગ્રય અભિમન્યુ આ યુદ્ધના ફેટાની વાત સાબજી રહ્યો છે છ ફેટાની વાત ચર્ચિત્યા સુભદ્રાદેવીને નિદાનું ઝેડું બારી ગયું, એટલે ચાનની વાન બધ પડી. અભિમન્યુ સાનમા ફેટાની વાત સાબજી ન સમ્યે. મહાભારતનું જે મારુણ યુદ્ધ ચાનતું હતું તેમા અભિમન્યુને ■ ફેટાનું જ્ઞાન હોવાથી

મહાયુગ્ત સનાતની ચાડાનો પડછાયો પડે તો પણ અમદાઈ જવાય એવું એવું તે સનાતન ધર્મમાંથી શીખ્યા હતા, અને પાછા ચુરત એટલે પછી પૂછવું જ શું ?

તેઓ ચાડાનો પડછાયો શી રીતે સહન કરી શકે ? માનતા માનતા એક બાપુ બનેલી ઝકલીનો પડછાયો પોતા પર પડ્યો કે ચિમનરાયના મગજનો કાળૂ ભોંયો કોધથી તેમના નેત્રો લાન્થોળ થઈ ગયા મોટેથી ઘાટો પાડીને જરાડવા માંડ્યું કે અમે નાકીપ્રોઈ પવિત્ર ધર્મ પૂજાપાઠ કરીને આવતા હોઈએ ત્યાં આ અભાગિણી ક્યાં આવી પડી ? નીચ, હનપટ, અધમ, પાપી અહીં ક્યાંથી આવી ભગણી ? અને એથીયે અસહ્ય શબ્દોમા તેમણે તો માળો દીધે જ રાખી તેમને જરાયે બાન ન રહ્યું તેમની હડપચી અને આપુ શરીર કે પવા માંડ્યું તેમનું હડપણ, અન્નામ અને પદની જવામતારી એ બધું ચાલ્યું ગયું

ઝકલી બગિચાને અંતિ દીન બાવે હતું કે, બાપુ ! મરી સાકડી છે તેમા હું શું કરું ? એટલા માટે કે પ્રથમથી જ એક બાપુ બોલી રહી ગઈ, માટે કોપો છો સા માટે ? અમે શું કરીએ ? સાક ન કરવા આવીએ તો તમે જ ગુસ્સે થશો આ ઉત્તર સાબળીને તો ચિમનરાયના ગુસ્સાનો પાર જ ન રહ્યો અમદાવીને વળી સામે જવાનું આપે છે ? એમ કહીને તેમણે દાત કચકચાગ્યા ઝકલીથી ન રહેવાયુ તેણે હતું કે આમા મે અપરાધ કર્મ જાતનો વ્યો છે તે આટલી બની ગણો આપો છો ?

બગિચાનો આ ઉત્તર માબળીને તો ચિમનરાયના રામેરામમા આગ લાગી ગઈ અને કોષે ધમધમતા તે બહુ અણુજાનતા વચનોના ગોળા છોડવા મડી ગયા ત્યાં જ ઝકલી પણ જરા આમળ વધીને બોલી કે, આમ માલો રાત્રી આપો છો ? ખર્ચ ખૂદીને વિઠાથી સડાસ જગાડો તે પવિત્ર અને એ બધા મદવાડને સાક કરનારા અનૃત્ય, એ તો ક્યાંનો ન્યાય ? ચિમનરાય જેવા રાજના જમણા હાથને

ઝકલી જેવી બમિયણુ બાટલું સબળાવે અને પાઠો કીધો. અમિ સળગે. હોય તેમા પગી બાટી શુ રહે ? વિવાદ વધ્યો અને ચિમન રાવ તો કીધો અને એમ આવે તેમ ગાળો બાડવા મડયા આ બખેડો. બેઈ મામના માણસો એકદમ ભેગા થઈ ગયા આ તકનો સામ સર્વ ચમરાક ઝકલીએ બાજુ ફેરવી તુરત જ કું. નીચે મૂકી ચિમનરાયનો છેડો તાળી કહેવા લાગી કે હાનો હવે ધણુ થયુ, ધરે હાનો, અહીં ન હાજો જેવો ચિમનરાયનો છેડો પડ્યો કે ચિમનરાય તો હડગાર જેવા બની ગયા આ દરમ બેઈ વહેંચી માનસને વેગ મળ્યો એવા લોકો કહેવા લાગ્યા, “ ઝકલી ” આ શુ કરે છે ? ચિમનરાયનો છેડો કેમ પડ્યો ? ” ઝકલીએ કહ્યું, “ એમા તમે ન સમજો, તમે તમારે રસ્તે ચાલ્યા બન્યો ” આ ઉત્તરથી લોકો વધુ વહેંચાયા બાતર અદર અનેક પ્રકારે ફાવે તેમ બોલના લાગ્યા ચિમનરાય તો કાળા મેથ જવા થઈ ગયા કીધ બિતરી ગયો તદ્દન લીલા થઈ ગયા ચતુર ઝકલી ચિમનરાયની સ્થિતિ જોતા છેડો મૂકી હઈ ચાલી મઈ ચિમનરાય મનમા બનડવા લાગ્યા, “ ઝકલીએ તો માત્રુ જીવનર ખાતું કરી નાખ્યુ હવે હું બહાર શુ મોડુ બતાવું ? ” તેમનું માયુ ફરવા લાગ્યુ જેમ જેમ ઘેર તો પહોંચ્યા પણ પછી ધર બહાર પગ ન મૂક્યો.

બીજો દિવસે હાકારે ચિમનરાયને કચેરીમા ન જોયા એટલે ઘેર તેકુ મોડલ્યુ બતાવે “ મારી તમિયન બરાબર નથી ” એવુ બહાનું કાઢી તે ગયા નહિ હાકારને આસપાસના માણસોએ તક બેઈ વાત કરી કે, “ બાપુ ! ચિમનરાય હવે શુ મોડુ બતાવે ? કારે સાકડી શેરીમા ઝકલીએ રોઝડી કરી નાખી છે ” આ વાત સાંભળી હાકારે ચિમનરાયને ખાસ ખાનગી તેકુ મોડલ્યુ ત્યારે નીચ્યા રસ્તામા અનેક જણની આગળી તેમના ઉપર ચીંધાળી કે, આ બાકશી ! બીજાએ કહ્યું, “ એય, જુઓ ઝકલી ! ” હાકારે તેમને એક બાજુ બેસાડીને પૂછ્યુ કે, “ ઝકલીવાળુ પ્રકરણ શુ છે ? ” હવે

રહેવાયુ તે રહી પડ્યા નિશ્વાસ મૂકતા એમણે કહ્યું, “અત્રી તા’ હું કશુંયે બન્યો નથી, ઝકલીએ તો મારું જીવન બગાડ્યું છે” એમ કહેતા વળી રહી પડ્યા “મારું શું થયું તે સંજોગ નથી” તરત જ હાકારે ઝકલીને ખોનાળીને પૂછ્યું, “ઝકલી, જોય ખરી વાત શી છે? ચિમનરાયને તે શા માટે પકડ્યા હતા?” “અન્ન-દાતા” ચિમનરાય તો મહાપવિત્ર, મહાગુણવાન અને શકર ભગવાનના ભગન, તેમને હું શા માટે પકડું?” હાકાર જોડ્યા, “ત્યારે કાશ્વે તે તેમનો છેડો પકડેન તે સાત સાચી કે ખોટી?” “બાપુ” એ છેડો તાણ્યો હતો પણ તે ચિમનરાયનો નહિ” હાકારે કહ્યું, “ચિમનરાયનો નહિ ત્યારે કોનો?” ઝકલીએ કહ્યું, “ચંદાનનો” હાકાર જોડ્યા, “ચંદાન કોણ?” ઝકલી ખોલી, “ક્રોધ એ જ ચંદાન તે ચિમન રાયના કોરામાં હતો એટલે મને સાચું કે ચિમનરાય જેવા સમજાવના કોરામાં આ ચંદાન ન શોભે એ ખાતર જ મેં એમનો છેડો પકડ્યો હતો” આમ બની ગયેલી જાદવી હમીકત ઝકલીએ કહી બતાવી હાકાર તો ટિંગ થઈ ગયા અને ઝકલીએ તો આગળ ચલાવ્યું, ‘અન્નદાતા’ એમે મામના મનાસ સાંકરીએ ને અમારો અપરાધ? અને ચિમનભાઈ જેવા માથોની ઝડી વરસાવે? અને તે પણ વગર વાકે? ધણી નમ્રતાથી તેમને સિનવ્યા પણ કોરામાં ચંદાન પેડેન તે માને જ શના? એટલે અન્નદાતા’ આ ઢારજે જ મેં એમનો છેડો ત્રાંચો” આ સાંભળી મો ઝકલીની કરામત પર ખૂબ ખૂબ ખુશ થઈ ગયા અને બધાના મનમાંથી વહેમ નીકળી ગયો ચિમનરાય તો હવે પોતાની ખો જૂની ગયા ફરી ક્રોધનો પ્રમગ આવે ને ઝકલી સામે દેખાય એટલે હાગાગ અર્ધો તે ઝકલી તેમની મુઠું અને ઉમ્તાદ બની ગઈ ને ચિમનરાયને ક્રોધે બરાતા અટકાવી દીધા

કોવની અસર જીવન પર કારગી થઈ જાય છે ક્રોધ કરવો એટલે પોતાના શરીરમાં જ્વાળા ઉત્પન્ન થયેલી આપુ શરીર તપાળી સાવચેતી થયું ક્રોધના પરમાપુજો મહાએગી હોન ॥ તેથી જ આજો

હાન થાય છે તીખા બાળુ જેવા કારમા સન્દો નીકળે આખુ શરીર ડોનમડોન થઈ જાય અને તોફાન મચે અનરમા વાવાઝેલુ થાય ત્યા બાન ન રહે પછી જે હાથ આ યુ તે મળે મારે, છાતરાને મારે, બાપડીને મારે સાગનરમાની કે કાપઅકારની શુદ્ધ શુદ્ધિ તે વખતે ન રહે પોને જ પોતાની મેળે ઝેરનો પ્યાનો પીએ છ તેનો કોપીને ખ્યાલ મુદા । હોય આવે વખતે આખા શરીરના રામેગમમા વિચિત્ર ઝેરની અમર હોય છે ક્રોધમા ને ક્રોધમા ધમધમના માતા બાળને ધરડાવે તો પરિભ્રમ વિષમ આવે છે એવા દશાતો ધણાવે સામન્યા દશે

ક્રોધ આટલુ પ્રત્યક્ષ નુકસાન કરે છ એટલું જ નહિ પરંતુ શાસ્ત્રમરો કહે છે કે અનેક કાળથી મમહિત કરેના મંયમ ત્યામ અને તપધર્મોના કળનો પશુ તે નાશ કરે છે અને ઉત્તમ સંસ્કારો કે જેના પર જ ભાવિ જીવનનું અવતબન છે તેમને દુષ્કેસની આ નરાળા વિકૃત કરી મૂકે છે

સસ્કારો અને પૂર્વજીવન

મસ્કારો પર જ જીવનનો સમગ્ર આધાર હોઈને જેવા મંસ્કારો ભેગા ઘાર તેવી જ ચોર્નમા અને તેવા જ વાતાવરણમા તે જીવ જાય છે અને તેવા જ કુદૃશમા તે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે તેવી જ સંસ્કૃતિને અનુકૂળ માતાના ગર્ભમા તેવા જીવનો જન્મ થાય તેવો જ પિતા તેનો જન્મવિધાતા નીવડે

પુનર્જન્મની સિદ્ધિ નસ્કારો પરથી જ થાય છે બોદ્ધ ર્થન સંસ્કારોનો સંપૂર્ણ ક્ષય એટલે નિર્વાણ દગા માને છે અને તે રહે ત્યા સુધી સંસારના પરિવર્તનશીન ચક્રમા જમલુ પડે છે એટલે સંસ્કૃતિસુધાર એ જ એક આપણા જીવનનું પ્રધાનમૂલ કાર્ય હોવું જોઈએ આ ધ્યેય પર જ આપણી પ્રમતિ, વિગમનો માર્ગ અવલબી રણો છે

સસ્કારોની જીવન પર પડતી સારીમાડી અસર એ જ પૂર્વજીવન,

અધર્મ, પુણ્ય અને પાપ છે. પાપનો પ્રવાહ કદાચ બહારથી થાયી આવીને ઘોટી જાય છે તેનું કશું નથી. પાપ એટલે ખૂરી આદતના ખૂરા મસ્કારોની સ્વચ્છ શુદ્ધિ અને નિરાકૃત માનસ પર પડતી ઘોટી છાપ. આ છાપ પર જેમ જેમ ખીજ લેવો લાગતા જાય તેમ તેમ તે દુઃ થતી જાય અને આ જીવાત્માના આતરપટ ઉપર તે આચરણભૂત થતી જાય. પત્રી તો તે જીવનમાં શાન્તિ અને આનન્દને બદલે ચિન્તા, પરિતાપ અને ખેડ રહ્યા કરે.

આદત અને આદતથી પડતા સંસ્કાર

હવે હું તમને આત્મ અને સંસ્કારોના મંત્રમંથમાં કહું. આદતથી સંસ્કારો બધાય છે અને તે પ્રમાણે આચરણ થાય છે એક ચોર કે ધાતકી મનુષ્ય પણ સ્વભાવથી અથવા મૂળથી કદાચ ધાતકી બન્યો હોતો નથી. પ્રથમ અધર્મ આચરતા તેનો આત્મા તેને ડાખે છે. છોપ છે તેને ન મણકારતા તે દરી કરે. એમ ધીમે ધીમે દેવાનો જાય ગમે તેવું ખરાબ કામ હોય તો પણ પ્રથમ તેને ડાખતું હોય, તેવું લાગ્યા વખતે ડાખતું નથી. દેવને બોલે તે જાતના કુષ્ટ સંસ્કારો ધીમે ધીમે જામતા જાય અને એવા મંત્રારને અમે હું આ અયોગ્ય જુઝુ એવું એને લાગતું નથી. પત્રી તો હવાણાને મેં આમ કર્યું તે ઠીક કર્યું એમ તે માનવા લાગે છે. આ રીતે જ મનુષ્ય અધર્મની અને પાપની પરપરા જન્માવતો જાય છે તે અનિષ્ટ કાર્યની અનિષ્ટતા કદી વિચારવા બેસતો નથી. તેથી એને લાગતા કાર્યો કરી સંસ્કારને પોણે છે અને જેમ જેમ મંત્રારના મૂળ ગોડા જતા જાય છે તેમ તેમ તે પતનના ખાડામાં નીચે ને નીચે ચાલે જાય છે. સંસ્કારો દૈનિક યથા પત્રી સામાન્ય રીતે ગમે તેટલા પ્રયત્નો કરે પણ પત્રી અસર શું થાય? તેના માનસમાં પ્રવેશોની કુષ્ટ વાસના અને કુટેવાને તે ચોખ્ખે જ જાય છે, અને તે દેવો સુધારવાનું કામ કહે તો બિનની તેની વિપરીત શુદ્ધિ તેને તરૂંની જાળમાં પકડીને ઘોટા જગાવ કરવા લાગે છે. પોતાના દોરો બહાર ન થકે તે ખાતર તે અનેક જાતના દબ અને પાખડ બેલે.

છ આ પ્રકારના દુભેદના વ્યવહારથી દેતો ઘટવાને બદલે બિચટા તેના મૂળ હીમ જતા જાય છે

સરકારોનો સુધાર માધી થાય ?

સરકારોના સુધારમાં જનપુરુષોના સન્દેહની તાકાત પણ એાહી અસર નથી કરતી અને તેવા કુદને પણ એક જ અમોઘ વચન દાણ વારમાં સુધારી શકે છે જુઓ, તમેને તે એક નાનું દેશન આપીને સમજાવું

એકદા એક માનવસામ્રાજના અનુભવી મહાપુરુષ કીધના પરિણામ અને જ્ઞાન-સરકારોની દષ્ટાનપૂર્વક અનુભવયુક્ત વાત કરતા હતા આવું મયોદ વર્જન એ ચારિત્ર્યશીલ પુરુષના મુખે સામગીને ઓતાઓ પેટી રમણતાત નામના એક યુવાનને એમ થયું કે, આ મહાપુરુષ કહે છે તેમ જ વપા કરે છે કીધ મારા જ્ઞાનમાં એ સત કહે છે તેટલું જ ઝેર રેડી રહ્યો છે કીધ ખૂરી ગીજ છે આ વર્જન અને બરાબર બંધ બેસતું છે મારામાં પણ આવેા જ કીધ છે જ્યારે કીધ ચડે છે ત્યારે માતા, પત્ની, ડેખરા અને મિત્રો ઉપર કીધ ઉતારુ છું અને જ્યારે એ નહોતો બિતરે છે ત્યારે ખૂનખૂન પરનાકિ છું, અને ક્યારે જડવું પણ આવે ■ પણ આજ સુધી મે તેનો ઉપાસ માધવા પ્રપલ્લ કયો નથી, તેથી જ મારું તે દૈ વધતું જાય છે નિમિત્ત ન મળે ત્યા સુધી હું રાગો અને શાન્તિમિત્ર દેખાકિ છું પણ નિમિત્ત મળે કે માડુ જહાપખ, મમજખ અતોપ થઈ જાય છે, ને જમજા જોરથી કીધ જાએ છે આ માણસ મનમાં ધણો જ પરતાવા લાગ્યો. આટલા તીવ્ર પચાતાપ પછી જ ઉપદેશની અસર થાય એક જ ઉપદેશથી તેને ખૂન અસર થઈ, કારણ કે તે આ દૈથી બારે કટાગી મયો હતો એટલે તુરત જ સુધરવાની પિપાસા પ્રગી અને તે મહાપુરુષ પાસે આવી પગમાં પડ્યો, અને કહ્યું, પ્રતુ ! આજે આપે જે દોહનું વર્ણન કર્યું અને તેનું પરિણામ સમજ્યું છું તે આજેહમ મારામાં છે આપે આજે મારા સ્વભાવનું જ આખ્યાન કર્યું ■ હું એનાથી બારે કટાજ્યો છું, તો કૃપા કરી એ

ક્રોધના આવેશમાં મેં તેમના પર અને મારી પત્ની પર ઘણો જ અન્યાય કર્યો છે તે ખૂબખૂબ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. આજ સુધી ક્રોધને અંગે એના કાન જ બંધ થઈ ગયા હતા માતાની વાણીની મીઠાશ તે આજ સુધી સાબળી શક્યો નહોતો. આજે તેના ઘટકાના દ્વાર ખુલા થઈ ગયા. રોહના અમૃતે તેને પશુને બંને દેવ બનાવ્યો. તે માતાના પગમાં પડ્યો અને ગદ્ગદ કંઠે મારી માગી, “મા ! મા ! મને ક્ષમા કર. મેં આજ સુધી તારા પ્રત્યે ભારે અન્યાય કર્યો છે.” બંને ખૂબ રડ્યા. રોહ અને વાત્સલ્યના બે પ્રવાહો આજે એળા થઈ પડેલા લાગ્યા. માતા પુત્રને પ્રેમથી બેઠી પડી અને આશીર્વાદ વરસાવવા લાગી. અરે ! હું મૂર્ખ, અધ, પિશાચ, એવા આત્મનિદાના વચનો, માન્યો, વાત્સલ્યભાવ દેખીને, તે પોતાના જીવને કહેવા લાગ્યો. પશ્ચાત્તાપે તેની શુદ્ધિ કરી. તેને લાગ્યું કે આ જીવન તો આનંદનો બહાર છે, પણ હાથે કરીને જ પાશવીય પ્રકૃતિને અધીન થઈ, મનુષ્ય તેનો લાભ લઈ શકતો નથી. આજે મને મહારાજે સાચો મનુષ્ય બનાવ્યો. મારા કુષ્ટ આવરણો દૂર થયા, કુચ્છો નીકળી ગયા, દષ્ટિ પનટી એમ એધદષ્ટિમાંથી કમચ મિત્રાદષ્ટિમાં, તારાદષ્ટિમાં, બલાદષ્ટિમાં જેમ જેમ ભૂમિકાઓમાં આગળ આગળ વધતો ગયો તેમ તેમ તેને સંસારરહસ્ય સમજાતું ગયું. એણે પછી ગુરુ પાસે જઈને કહ્યું, “ઓ વૈષ્ણવ ! આપની દવાથી મને ઘણો ફાયદો છે હવે મને વિશેષ સમજાવો.” ગુરુએ તેને બીજો પ્યાલો પાચે. જીમરનું માજન કરી બધા ક્રોધાદિ અશુ અને પરમાણુ કાઢવાનો માર્ગ બતાવ્યો અને દેવ બનાવી મૂક્યો. ઠેકઠેક સુદર પરિણામ ! પણ એ બધું ક્યારે, કે ત્યારે એ પોતાના દોષોથી થાક્યો હોય, એ દોષો એને ખૂચતા હોય, કાઢવા મથતો હોય અને ત્યારે તેનામાં સાબળ્યા પછી વિચારવાની ઇચ્છા પ્રગટી ત્યારે, તેનામાં પિપાસા બેઠરાઈ નીકળી ત્યારે કારણ ઊડી ઊડી ત્યાં નિરાસા હતી પોતાનામાં જગાડો છે એમ તેણે જોવાની કુરસદ લીધી હતી, ત્યારે જ તે સુધરી શક્યો તેમાંથી અશુભ નીકળ્યું અને

માણસ બન્યો અને એ માણસ બન્યા પછી મુમુક્ષુ બન્યો. આ બ્રહ્મિકા સંકેતો નથી એ વિશે કમપૂર્વક આમળ પ્રસંગે પ્રસંગે હજી કહેવાશે. આ દૃષ્ટાંત પરથી હમણાં તો માનવ પ્રજાપ્રકૃતિ અને માનવ પ્રકૃતિમાં કેટલોક ફેર છે તે જ વિચારવાનું મળે તે બસ છે. કદરત તો મનુષ્ય મંસ્કાર-સુધાર માટે પળે પળે આત્મા અનેક દશ્યો બતાવે છે, પણ વિચારસૃષ્ટિ જરા વિકસવી જોઈએ પણ નજર કરતા આત્મા તો ચોમેર દેખાય છે. વિચારસૃષ્ટિનું દેવાળું જીવનવિકાસ રાધાયે છે, અને સરકારોની શુદ્ધિ મરી પરવારી છે.

શુદ્ધિ કેને કહેવાય ?

આત્મા સરકારોની શુદ્ધિ પાછળ જોટલું મહત્ત્વ નથી અપાતું. તેટલું બાહ્યશુદ્ધિ પર અપાય છે, અને આ જ ભાવનાએ માનવને માનવ મટાડી પશુ કરી દીધો છે તે શરીરને અડકવામાં પાપ માને છે, પોતાના જ માનવખિરાબરથી અભગાધ જાય છે, અને વળી શાસ્ત્રોનું એકું લઈને તેની સાથે આપે છે. 'સ્વીચિયનતા' શાસ્ત્રકારો તો સ્પષ્ટ બાપે છે કે મનુષ્ય અદ્ભુત નથી પણ માનવમાં ધર કરી રહેલ વિચારાધિપત્ય, અધસ્વાર્થ, ક્રોધ, મિત્રોહ, વિશ્વાસઘાત આ બધા ખરા અસ્પૃશ્યો છે, ચાડાનો છે. આ કહેવાના ટેકમગી વગેરે તો નિચારા તમારી સાચી સેવા કરનાર છે. માટે જીવનને અભગાવનાર, બદલ કરનાર, અને પતન કરનાર દુર્ગુણરૂપી ચાડાનથી દૂર રહો, એને કાળા પ્રયત્ન સેવા વારુ, આ બધા અદ્ભુત સેવકો તમારા હિંદુ ધર્મમાંથી વદતાઈને ઈતરધર્મો ખની જાય તો તમે એને બાકી રાકો છો, ખરું ? કેટલું અવિચારીપણું ! કેટલી ચરમજનક બીના ? ખરી રીતે વદાગવૃત્તિ એ કેઈ પણ ધર્મનું અંગ જ નથી, એ વાત એ અજ્ઞાન ગણાતા લોકો પણ સમજ્યા છે અને અસ્પૃશ્યતાને ખાતર તેમણે ધર્મ તન્યો નથી, એ ખરે જ એમની વિગેયતા છે. આ કહેવાના અદ્ભુતો મદિરમાં આવે તો ભગવાન અભગાધ જાય છે, તે પણ તમારી બ્રમણ છે. સેવામાંથી મનુષ્યોથી ભગવાન અભગાધ જતા હોય તો

તે જગવાન જ ન કહેવાય. અછૂતો પતિત છે જ નહિ, છતાં તમે જમથી માનો તો પણ જગવાન તો પતિતોને પાવન કરનાર છે પાવન કરે તે જ જગવાન, અધમનો ઉદ્ધાર કરે તે જ જગવાન જગવાન તમારા જ નથી, જગવાન તો આખા વિશ્વના છે, અને વિશ્વમા તો સૌનો સમાવેશ થાય છે જ પણ આખી સીધી અને સ્પષ્ટ વાન નથી સ્વીકારાતી તેનું કારણ સામુદાયિક વાનાવરણમાથી મળેલું દ્રવ્ય છે સમાજની જા ભય કરે જૂન ક્યારથી શરૂ થઈ તેનો ચોક્કસ ઇતિહાસ નથી, પણ એ જૂઠું કરીને સમાજે એક મહા પાતક વહેણું છે

ક્રોધ, માન, મગરૂરી અને ઈર્ષ્યા તેમજ દ્રેવના મા' મંસ્કારોએ અંગત અને સામાજિક જીવન ઉપર ગંભીર અસર કરી મૂકી છે તેથી આખા ઉલાડી હોવા છતાં ખરું શું છે તે ચિમનરાયની જેમ દેખી શકાતું નથી પણ આખરે ચિમનરાયના આત્મચક્ષુ જિધકયા અને ખરું જ્ઞાન થયું, તેમ મનુષ્યત્વ આવ્યા પછી જ્યારે જ્ઞાન થયે ત્યારે આજના સેકડો માટે આવરણો પ્રત્યે, મૂર્ખતા પ્રત્યે વારંવાર રડવું આવશે તોય એ પાપના પરિણામને ભોગવ્યા વિના છૂટકો નહિ થાય આવા જ્ઞાન માટે સામાજિક પાપો, વારસાથી મળેલા પાપો અને વ્યક્તિગત પાપો એ ત્રણે પાપોને પખાળવાના છે એ પાપો માત્ર પાણીથી કે વાણીથી નહિ ધોવાય, એને માટે તો ખસીને વાળવો પડશે, અને ખસીનાથી પણ નહિ ધોવાય તો અંતર નિચોવીને પણ ધોયે જ છૂટકો

॥ શરૂ સાતિ ॥

મરુભૂતિ અને કમઠ

પ્રિય આત્મનધુઓ અને માતાઓ !

‘સંસ્કારોની અસર’ પર વળાબુપૂર્વક કહેવાઈ ગયા છતાં, એની વધુ ચોખ્ખટ કરે એવું કોઈ ઉદાહરણ અપાય તો વિશેષ સારું એવી તમેને અપેક્ષા તો રહે જ એમ લાગતા ભગવાન પાશ્વનાથનું ચરિત્ર કહેવું અહીં પ્રાસંગિક હોવાથી કહીશ એમના અને એમના બાહ વચ્ચેના છેલ્લા દસ જવના સબધમાથી કમઠ અને સરકારોની ખરી અમલકારિકતોનો અને જીવના વનજનો ખરો અ્યાન આવશે

તિજોરીમા ધન પડ્યું હોય, પણ ચાવી ન મળે ત્યાં લગી એ ધન શા કામનું ? તેમ જીવનમા અતંત જ્ઞાન અને અનંત શક્તિનું ધન છે પણ અતરતા તાજાની ચાવી ન મળે ત્યાં લગી એ ધન શી રીતે મળે ? અને જ્ઞાન કેમ મળે ? ચાવી ન મળી હોય ત્યાં લગી જીવ કેવી દશામા બમે છે કેવી ઠીનીચી ભૂમિકાઓમા જાય છે, એની સામાન્ય દુખરેખા અપાર્થ મર્થ છે આ ઉદાહરણથી તે વિશેષ સ્પષ્ટ થશે

મરુભૂતિ અને કમઠ

ધણા વરસતી વાત છે પોતનપુર નામના નગરમા અરવિંદ રાજ રાજ્ય કરતો હતો તેને વિધ્યભૂતિ નામના મહાન સરકારી ફાવાન હતો રાજદિન સચવાય અને પ્રજાને અન્યાય ન થાય એ

રીને એ બન્ને છાપડાને જરાગર રાખવા મથના સત્યનું સુકાન જરાગર હોય તો ન્યાય અને પ્રેમનો તાગો મળી જ રહે છે, એ એમનો મૂળ સિદ્ધાન્ત હતો. પ્રગ્ન કઈ કહે, સબળાવે તો ત્રીણી વાન પણ શક્ત્યપૂર્વક સાબળે પટપટારો ન કરે, પણ ધ્યાનમાં રાખી થોડા પ્રસંગ બિમો થાય ત્યારે એવું માફમ્સર બોલે કે, અબજને રૂપિયાના અર્થથી પણ એવું વચન ન મળે. અને જે બોલે તે પ્રાણ સારે પાળે અને પજાવવાનો સત્યાગ્રહ રાખે. આરા સચિત્ત જે રાજ્યમાં હોય તે રાજા પ્રજાવચન કે મરકારી કેમ । બને ।

•

એવા જ એ દોવાનની વાન છ એક બાદશાહ પ્રથમ તો બહુ જુદી હતો પણ એના સદ્બાળ્યે વિશ્વનૃતિ જેવો ઝાંઝો વજર તેને ત્યા રહ્યા પછી માલ્યાદની ખાસિનો જોઈ અને બહુ ખેદ થતા સામ્યેલ પણ સમય ન આવે ત્યા સુધી બોખવાની કશી કિંમત નહિ એમ મનમાં વિચારી રાખ્યું એક નિવસ માલ્યાદ અને વજર બન્ને ઘોડેસવાર ઘર્ષ સિંકાર કરવા મથેલા જ મથમાં ઘોડા ઘોખાવી સામાન પાથરી બન્ને એક વૃક્ષ નીચે વિસામો કરવા બેઠા હતા તેવામાં બાદશાહની નજર હોનાહોલીની એક દોડી ધૂ ધૂ ધૂ કરે છ તેના પર પડી તે સાબળી વજર જાણે એના ધુધરાટનો મર્મ સમજતો હોય તેમ મસ્તક અને અશુની એવી એટાકરી કે બાદશાહનું વજરની એટા તરફ ધ્યાન દોરાયું એટલે માલ્યાદે વજરને પૂછ્યું ત્યારે વજરે તેનો મર્મ સમજાવ્યો “ ગરીબ પરવર ’ આ હોતો વેવાઈ અને હોલી વેવાણુ થવાની વાત કર છે હોનો કહે છે, ‘ મારી દીકરી આપુ પણ દાવજો દેટનો આપશો ? ન્હા નામ આપશો ? ’ હોલી હોખાને કહે છે, ‘ ના શાહ મનામન હમે નો ધણા ગામ ઉભાગ કરી મુખો, માટે દસ શુ પદર આપીય, શુ કામ મબરાઓ ઝા ? ’ ”

બાદશાહ ટાટો જ થઈ ગયો. “ હે શુ બોલો છો ? તમે શી રીતે જાણ્યું ? ” “ જહાપનાહ ’ મે પક્ષીની બાખાનો અભ્યાસ કર્યો છે ” બાદશાહ

વિચારમા પડી ગયેલ “મારો વ્યવહાર આટલો ખરાબ ? અને પશુપક્ષી એને પણ મારા વ્યવહારનો ખ્યાલ આવી ગયો ?” ઉત્તર- ગામેમા ગઢેવાનું હોય તો દોના ઘણા ખુશી, અને તેથી આ દોના એમ માનતા હતા કે બાત્શાહ જુસ્મી દોવાથી ઘણા મામ ઉત્તરક ખનાવશે. બાત્શાહ ઉપર ઘણી ઊંડી અસર થઈ “આ મારી કુરતાને અધમતા ઘણી મળ્યાય” વજરનો અભિપ્રાય પૂછ્યો “શું કરવું ?” વજરે કહ્યું “આપ નામદાર ધારો તો વસાવી શકો નેટના ગામ ઉત્તરક ધયા હોય એટલા પાગ વમાવવા” વજરના એ જ વચનથી દળરોને સુખ થઈ ગયું મારે કહેવત છે

“વચન થકી મરતો જાયે, વચને શિર કપાય,
વાદળીયુ વાએ મળે, વાએથી જ વીંખાય”

વિશ્વભૂતિ દીવાન પણ જદુ સાવક હતો. જદુ મારા મંરકાર હતા એનાથી પ્રજા સુખી અને પ્રમત રહેતી તેની એનું નામ અનુધરા હતું એને બે દીત્રી હતા એનું નામ મરુભૂતિ, બીજાનું નામ કમા મરુભૂતિ નાનો અને કમઠ મોટો કહ્યું છે કે —

एकौदरसमुपमा एकनभत्रजातका ।

न मयन्ति समाशीला यथा बदरीर्वज्रका ॥

બેરડીના કાઠા જેમ એક સીંગે અને એક વાકે તેમ બન્ને બાઈ સરખા નથી દોતા એક શુદ્ધિસાળી, પુરુષાર્થી, પાપખીર અને સેવાભૂતિ હોય, તો બીજે તેનાથી જીવા જ મુજબાગે પણ નીકળી આવે આ જ અપેક્ષાએ મરુભૂતિને જાપના સંસ્કારનો વારસો મળ્યો હતો તે સામગ્રીપ્રધાન અને સાવક હતો. ત્યારે કમઠ કુટ, મૂર્ખ, લપટ અને મદાપાપી હતો.

વિશ્વભૂતિને હવે સાત વરસ થવા આવી હતા. આત્મા હમેશા જન્મ, જરા અને મૃત્યુ ક્યો જ કરે જન્મરૂપી સાગરના મોજા ઉપર નીચે થવા જ કરે ત્રિસમા જરતી એવી યાવ કે કોણ જાણે શું

કરી નાખશે? એવી ધમાધમ કરે પણ પાઠો ઓટ થાય એટલે શાત આ રીતે વિશ્વભૂતિ સાગરને તીરે બેસે અને તેને હ મેળા આવા આવા ગોડા વિચારે। આવ્યા કરે વિશ્વમા ઠેર ઠેર આવા બોધ-સૂત્રો બધા છે જેને અંતર્યમુ નથી તે નથી જોઈ શકતો।

માણસને હિંમત થઈ હોય, મૃત્યુ હવે દૂર છે એમ જાણે છતાં ધમાધમ કર્યો કરે “આટલું રહી ગયું ત્રણ પરણ્યાવ્યાં હવે મકાનો બધાવી ત્રણે ગમાને ભાગે પડતા આપી જાઉં” આટલું અધૂરું રહી ગયું તે પૂરું કરી પછી ત્યાગના ચિંતનમા રહું” પણ વિશ્વભૂતિના જીવ અધિકારી હતો। વિચાર વિવેકને અંતે એક દ્વિસ એત વાળ દેખાયા અને એને વૈરાગ્ય થયો। પોતે આ તથા છોકરાઓ સમક્ષ આ વાત કરી પોતે રાજ પાસે ગયો અને કહ્યું, “મારું સ્થાન મારા નાના પુત્રને સોંપી દું જે કામ કરુ છું તે હવે એ કરશે” મહારાજાએ એમની તીવ્ર વૈરાગ્યધારા જોઈ છતાં ક્યો અને મરુભૂતિની ચોગ્યતા જોઈને ખૂબ દળદબાબરી રીતે પ્રધાનપત્ની ભૂપિત કર્યો

*

માતાપિતા જન્મેએ દીક્ષા લીધી અને મરુભૂતિ પિતાના સ્થાન પર દીવાન તરીકે આવ્યો। આ જોઈને કમળની આખમા એ વ્યાધુ મરુભૂતિ મિત્રાદષ્ટિમા હતો ત્યારે કમળ એકદષ્ટિમા હતો મરુભૂતિ મહાપુરુષ અને આખરે તીર્થંકર પ ને ચોગ્ય થવાનો હતો, એટલે એનું જીવન સરળ હતું પોતાની પ્રજ્ઞાસિમા લેશ પણ જૂલ થતી હોય તો એ ચોક્કો લોકે અને સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો વગર જ પે નહિ કમળનો માર્ગ તેથી છેક જ બિયટો હતો માળાપ ત્યાગી થયા પછી કમળને એમ થઈ ગયું કે મને રોકટોક કરનાર જે હતા તે હવે નથી, હવે શી ફિકર છે? એમ માની અવગ્રહી બન્યે જતાં હતો એની અધમતાથી લોકો ત્રાસતા અને મરુભૂતિની ઉત્તમતાની સદૃશ સ્તુતિ કરતા જન્મે એક જ માળાપના પુત્રો છતાં કેટલો દેર?

મોહમદિગને નરો

જેણે મોહમદિરા પાંધી છે તેને કલવ્યાકર્તવ્યનું લેઈ પણ જાન રહેતું નથી નીચતા વાપરવામા તે પાઠો દડતો નથી મોહ મદિરા જેની ગિતરી મહ હોય તેજ જોઈ શકે વિશ્વમા લોકોને મૂગા મૂમા પણ જુઓ, સૂર્ય, ચંદ્ર કે મહાદિ સમગ્રની રજા છે કે “ઓ માનવ” તારું અહીંનું અસ્તિત્વ આ ચાર દિવસના મુસાફર તરીકેનું છે જન્મ્યું ત્યાં મરેલા સમયમા જીવનને ચરણ કરી લે” પણ આ મૂંઝાણીને બોધ થતો નથી કારણ, આણુ જન્મન ધૈર્યગામા છે મોહમદી મદિગને નરો ન થઈ ત્યાં સુધી માણસ કઈ કરી શકતો નથી મરજૂતિ દીવાન થયા પછી થોડા વખતમા અરવિં મહારાજને વજ્જીવં નામના ગાંધી માથે મુદમા ગિતરવુ પડ્યું અને પોને ગાંધીની લગામ મરજૂતિને સોપી મુદમા સિધાયા

કમહની કુદિલતા

હવે તો પિતા અને મહારાજ બેવ નથી અને રાજ્યની લગામ મરજૂતિને સોપાયાથી કમહના કુસરકારો ઊઠ્યા જો કે મરજૂતિ એથી હાથો તો નહિ, પણ સ્વભાવે નરમ દેવાથી એમ થયું કે હરો, મોટા બાળને ન દુભાવેલ જસ, એ નરમ બાવનાનો રાજ સહ મહાકૂર અને મહાભયકર એવા કમહને જે માધનેા મળ્યા તેમનો ઉપયોગ જુઓ, અનીતિ અને અત્યાચારમા રૂચા નાઓ મરજૂતિ અતિ સરળ અને અતિ બનો હતો પણ પ્રજાના ન્યાયાધીશને તો પોતાનો ધર્મ પડેનો પછી બાળી તાગશી રાજ્યની રૂચ જળવવાની હોય ત્યાં “બાળને કેમ દુબાવું” એ નજળાઈ કહેવાય, તેમ છતાં કમહે મમે તેવી છે. કરી નાંચ, મુનો કથો હોય, ગાંધીમા વાતો ચાને ત્યાર મરજૂતિએ અનેકવાર વાગેલ, ખાટામીઠા વચનથી સમજાવેલ, પણ મરજૂતિના વચનની અસર કમહ પર ન પડી થોડા દિન છાત રહે, વગી પાઠો એના સ્વભાવ પ્રમાણે

કરે મરુભૂતિને એના માઠા વર્તનથી ઘણું દુઃખ થાય, પણ પ્રકૃતિનો નરમ હતો એટલે કશું કહી શકતો નહિ એ પણ એની જૂન તો હતી જ મરુભૂતિ જ્યારે કામળામાં કામળા હતો, ત્યારે કમલ કઠોરમાં કઠોર હતો. લાગણીમાં વિવેક ન હોય તો નખખોલ વાળી નાખે એવી રિયલિટી જિભી થાય. મરુભૂતિના પક્ષે તેણે જ બન્યું ન્યાય આપનાર કેટલો કડક હોય તેનું એક દષ્ટાંત કહું અમદાવાદના સૂબા અહમદશાહનો જમાઇ એવો ખજાને નફદ જની ગયો કે સામાન્ય પ્રસંગમાં પણ નિર્દોષ માણસોને બારે હેરાન કરતો, બારે ત્રાસ આપતો અને પ્રાણ પણ લેતો. સૂના પાસે તેની ફરિયાદો આવી ત્યારે સૂનાએ પોતાનો જમાઇ હોવા છતાં તેને પકડાવી કાઢી પામે ન્યાય કરાવ્યો. ન્યાયમાં ફાતીની સજા થઈ, જેનો અમન સૂબાએ માણેક-એકમાં ફાંસી દેવાનો પ્રયત્ન કરાવીને કડક રીતે કીધો અને ત્રણ દિવસ સુધી તેનું મુઠકું લટકતું રહેવા દીધું અન્યાય કરનારને ન્યાય આપવામાં તેની દીકરી રાહી તેની પણ બાદશાહે દરકાર કરી નહિ, આ દષ્ટાંત સૂનાની ન્યાય પ્રત્યેની વફાવરીનો અશ દેખાડવા પૂરતું અહીં કહું છું.

મરુભૂતિ આવી મહામતા દાખવી શક્યો નહિ પોતાની દરજ બગાવવામાં લીધો. પડ્યો કમહનું ઝેર વધ્યું અને ફેલાવા લાગ્યું ફરાતમાંનો સ્વભાવ જ એવો હોય છે કે તેને સામાન્ય રીતે ખોલ ન જ લાગે હું કદ જૂમિકામાં છું તેનો ખ્યાન એ નથી કરતો' કમહો તો હવે હદ વાળી નાખી તે વગર કારણે કળિયા કરે, કે પારકું ધન અને સ્ત્રી પકાવી લે સ્વજનો અને સ્વધર્મીઓ સાથે સહિષ્ણુતા ન બતાવે ઠાઠને ગણકારે જ નહિ અને નિરકુશપણે વર્તે આના કારણમાં જૈન આગમકારો વર્ણવે છે કે દર્શન-મોહનીય અને ચારિત્ર-મોહનીયનો એ પ્રભાવ હતો. દર્શન-મોહનીયનો કેદ નીકળી જાય ત્યારે જ આખો ખૂલે, સાચી વાત ને સાચા માર્ગને જણે પોતાની જીવનું બાન થાય ત્યારે જ ઉ-માર્ગને છોડી સ-માર્ગે આવે

મરજૂતિની સ્ત્રી વસુધરા અને કમઠની સ્ત્રી વરણા હતા. કમઠને વરણામા મતોષ હતો નહિ. કેઈ કાઈ વધુ કહે તો તેને મારે એક વખત વસુધરા જમીયામા એકવી ફરે છે એ વખતે વિગયન પટ કમઠ નહતો જતો. તેની સાથે પોતાનો કનહ સમિત હતો. તેણે તેને ઘણું સમજાવ્યો. “કમઠ! નાના બાઈની સ્ત્રી એ તો તારી પુત્રી કહેવાય એના તરફ ખરાગ દિષ્ટિએ જોતું એ તો મહાન પાતક કહેવાય તું તારી દષ્ટિને સુધાર અને ખરાગ દિષ્ટિ ન કર.” પણ લપટને ચતુ ન હોય, અને કાન પણ ન હોય. એ છતી આખે આધળો હોય અને છને કાને જધિર હોય. કામને વશ થઈ ગયો. હોય તેને વિસ રાત્રિનું પણ જાન નથી રહેતું. કમઠને ખસ એક જ વાત મનમા હતી કે “વસુધરાને પત્ની જનાવું, નહિ તો મૃત્યુને બેઠું” એ કુષ્ટ વસુધરાની અસહાય દશાને લાજ સર્વ અત્યાચાર ગુજાયો. વાન દેનાઈ મરજૂતિને આ જનાવ તો કારી થા જોવો. ધણ પડ્યો પણ લોકાપવાતના બધથી કમઠને જે શિક્ષા આપવી જોઈએ તે ન આપતા સમજીને બેસી રહ્યો કાઈ કરી શક્યો નહિ.

એવામા જ પુદ્ધમા રત્નેદ મેળવી અરવિંદ મહારાજનું પાત્ર પધારવું થયું. આજ્ઞા વાર જ પ્રજામા બેઠેલી દેતાયેથી જોઈ કમઠના જુદામની અક્ષમ વાતો તેમજ સાબળી રાજ્યએ તક જોઈ કચેરીના એકાત ગ્રામમા મરજૂતિને બોલાવ્યો. રાજ્ય અને પ્રધાન જુને વચ્ચે જે વાતચીત ચાલી તે દરમ્યાન મરજૂતિનું દિન વયોવાઈ ગયું, આત્મા ઝડી જઈયો અને મહારાજને સર્વ હકીકત પ્રધાને જણાવી. “સાહેબ” એની નહતાર, દુરાચાર, ઉદ્ધતારનો અને ખ્યાલ છે છતાં જેટ બધું તરીકે હું કશું કરી શક્યો નથી.” છેવટે રાજ્યએ મરજૂતિને સાફ સાફ કહ્યું. “કમઠ જે નાનાયક અને નહત છે, તો હું મારા રાજ્યમા એની હસ્તી નહિ સહન કરી શકું એને તમે કશું નથી કરી શક્યા એ તમારી નજાઈ છે, અને હું જે સહન કરું તો રાજ્યધર્મને બેરકા નીવડે.”

મહારાજ અરવિંદ એકવચની તથા કર્તવ્યપરાયણ હોવા છતાં દિલના આર્દ્ર અને દયાળુ હતા રાત્રે સૂતા સૂતા વિચાર કીધો, કયા પ્રગર વડે કમકંઠે સજ્જ કરી દૂર કરવો ? ધણી વિચારને અંતે સવારે તેને પકડાવી, મોઢે મેસ ચોપડાવી, મડો કરાવી, માથે ચૂનો ચોપડાવી, ગળામાં ખામડાની માળા પહેરાવી, અવળે મોઢે ગધેડા પર એસાડી દાઢમાં પૂછકું આપ્યું એ રીતે ચક્રવે ચોટે, ફૂટે દોષ વમડાવી આખા નગરમાં ફેરવ્યો કાળો મણિધર નાગ છત્રી શકાર એમ ન હોય ત્યારે જેમ ફૂફડા મારે અને ધૂધવાય તેમ કમકંઠે કાઢ્યા ધૂધવાતો હતો પણ શુ કહે ? તદ્દન સાચાર હતો આ સજ્જ કરી રાત્રીએ ઉવટે તેને દેશપાર કર્યો એક તો માછ દીવાનનો દીકરો અને મરજૂતિનો મોટો બાલ, એ શરમ, અને બીજી આર્દ્ર દિલની દયા, એ બન્નેને પરિણામે ન્યાય જળવાય અને દયા પણ જળવાય એવી શિક્ષા કરી, વધ ન કરાવ્યો માણસ મોટે આ શિક્ષા દેહવધ કરતા તો આકરી જ છે, પણ માણસ હોય તો ને ?

કમકંઠ પારાવાર વેદના સહતો નાસી છૂટ્યો મરજૂતિને આથી કુ ખ તો ય્યુ પણ એ સિવાય અન્ય માર્ગ ન હતો પોતાની નિર્જાતાથી અન્યાયને ટોકા મળતો હતો આ તરફ કમકંઠનો આશરો છૂટ્યો, વતન છૂટ્યું પછી તો ખાવાનાય સાસા પડવા લાગ્યા પણ ગર્વ અને ક્રોધ તો વધતા જતા હતા, કારણ કે દષ્ટિ વિષમ હતી, એટલે બમડાંચો કે “ પોતે તો પામર કશું ન કરી શક્યો, પણ રાજ પાસે મને હડધૂત કરાવ્યો ” આ જાતના બાલ પરના વહેમથી એ દિને દિને હ વધારે ઝેરને ભર્યે જતો હતો

અહો ! અવગ્યાડાલિની વૃત્તિ આત્માને કૃપી બુતાવે છે !

આખરે કમકંઠ બમતા જૂતની પેડે જૂતાચન પર્વત પર પહોંચ્યો અને ત્યાં તાપસોના મઠમાં જઈ તાપસ યત્રને રજી બહારની કોઠારમાં કોઠાર તપશ્ચર્યાની ગ્રંથોમાં કમકંઠ અગ્રણી નીડ્યો, અને તાપસોમાં માનીતો યર્ષ પડ્યો જેમ બહાર ધૂણી ધખી ને ધખી રહેતી તેમ

કમઠના અંતરમાં પણ પોતાનપુર નગરમાં થયેલા પોતાના અપમાનના કબજી ધૂણી ધમધમ્યા કરતી, અને સાથે મરજૂતિનું રમરણ થતા જ તેના હાત કચકચતા. રથૂળ દષ્ટિ તો જહારનું જુએ, બીતરનું ક્યાથી બાજે ? આગુમાગુના પ્રદેશમાં કમઠે પોતાની પ્રશ્ન સાની જાળ ફેંટારી દીધી હતી મરજૂતિને કાને વાળ આવી કે કમઠ નામના એક અમલકારિક અને મહાતપસ્વી સાધુ પર્વત પર ઠંડોર તપશ્વર્ષી કરી રહ્યા છે !

ભાર્ગવે મળના આશુર મરજૂતિ

મહારાજની આજ્ઞા સ્પર્ધ, મરજૂતિને ભાર્ગ પાસે જવાનું અને દર્શન કરવાનું મન થઈ ગયું. જાણે હવે તો તે સુધર્ષી હશે, હમ્પવટી થયો હશે, હું દર્શન કરું, હાથા માણુ, એમ મમજી મહારાજની આજ્ઞા માગી

“ તમારા મનનો વેગ એવો છે કે રોકાયો રોકાશે નહિ ” મહારાજએ કહ્યું “ કારણ કે નંદુભાવનો સૂક્ષ્મ મોહ તમને ઢોરી રહ્યો છે, પણ કમઠની જૂમિકા જોતા અને એમનામાં તત્કાળ એવો સાધુ હૃદય પનડો અમ્ભવિત સાગે છે મરિ ન જવાય તો સારું છે તમારા જવામાં હું તો જરાએ હિત જોતો નથી પછી તમારી ઇચ્છા ” અરે, પોતાનો મનોવેગ ન રોકી શકાયો મોટા ભાઈના થયેના અપમાનની ચોખ્ખવટ કરું અને હાથા માણુ, જલ્લી જાહે, આવા આવા વિચારોથી પ્રેરાઈને એ ગયો. જૂતાચમ પર્વત પર જઈ તપાસ કરી ને પત્તો મેળવ્યો, અને જતાવેત જ કમઠના પગમાં ટળી પડ્યો

“ હાથા કરો ” આપનો હું અપરાધી છું, જો કે પ્રત્યક્ષ તો નહિ મહારાજથી બંધી વાનો છુપાતી પ્રધાનધમ તો ચૂક્યો છતાં એ વાત છાતી ન રહી, અને આપને અપમાનભરી સિદ્ધા થઈ મારા દિવમાં તે ખૂબ ખૂચતું હતું, પણ નિરુપાત હતો આટલી ચોખ્ખવટની ત્યારે જ જરૂર હતી પણ મારી દિગ્મત તે વેળાએ ન ચાલી મરિ

અતરભાર હળવો કરવા ખુદી રીતે એકરાર કરવો જોઈએ કે દેશપાર થયા, અપમાનિત થયા, તેમા મારુ અને વસુંધરાનું નિમિત્ત થોડું થલું પણ પરાક્ષ રીતે બળ્યું છે એથી આજે હું ફરી ફરી હૃદયપૂર્વક માફી માગુ છું, અને આપની સાધુવૃત્તિ વધુ ફૂલો ફાવેા એવી પ્રભુ પ્રાર્થના કરુ છું”

એકેએક વચનમા ભારોભાર ભાવના ભરી હતી, પણ કંઈ મિચારુ આખરે સાપની દાડમા વિપર્યયે જ પરિણમે છે કમહના મંમંધમા પણ તેવું જ બન્યું અંદર ભરેલો કુતાશન બપકર રીતે એકાએક પ્રજળી ઊઠ્યો

બે હાથ જોડ્યા કરી જે બે મહાપાપાણ્ય ઊંચકીને કમહ તપ કરી રહ્યો હતો તે જ પથ્થર મરુભૂતિના પગમા હથેના મસ્તક પર તાકીને જોરથી ઝીંકા નીધો, અને મરુભૂતિના મોમાથી ‘અરે બાઈ’ આટલો ધ્વનિ પૂરો ન થાય તે પહેલાં રામ રમી ગયા કમહનું આ કરપીણ કુખ્યત્વ જોઈને તો આખો તાપસ-મહ કંકળી ઊઠ્યો હવે કમહને તાપસઆશ્રમ પણ સંડરે તેમ ન રહ્યું સૌ તાપસોએ બેળા થઈ ભાગે ઠપકા આપી નાનાપક ગણી કાગી મૂક્યે!

“નાસ્તિ નષ્ટે વિચાર” એમ આખરે કમહના ચોરપદનીમા પગના થયા એક પરિત માકેની ખીણની બાજુના બોવરામા બીનો ખૂપડા બાધીને રકેતા હતા ચોરી અને લુટહાટ એ જ એમનો ધધો હતો ચોરીભરી, માસમદિરા એ બધી સાતે પૂરા ‘શુદ્ધિનો દુરુપયોગ કયું જૂઠું કૃત્ય ન કરે ?’ ‘વિવેકઅધાના ભરતિ વિનિપાત શતમુખ’ તે આનું નામ કમહની સરદારી પછી તો લુટારાની ટાળીએ મહારોદ્ર લીના મચાવી મૂકી

આ તરફ, મરુભૂતિના માથા સમાચાર સામળી મહારાજ અરવિંદને અત્યંત ખેડ થયો. પોતાને જે અનિષ્ટની આગાહી થઈ હતી તે ખરી ફરી મરુભૂતિ જતા રાજ્યને માત્ર અજોડ પ્રજાસેવક

પ્રધાનની ખોટ પડી એટલું જ નહિ પણ મહારાજને તો એક મહાન અમાત્ય અને હૃદયસખાની ખોટ પડી

એકદા વર્ષો-સત્તુની સખાએ આજ સામે એ નૃપતિ મીટ માડી રજા હતી રમઝેરની ચિત્રોત્તુ સૌ દર્શ અને જળના તરગોમા પડતી એની અદ્ભુત પ્રતિમા એમની દષ્ટિને આજ રજા હતી પણ અહો ! 'ત્રેવી એ અપ દાણ' દાણ બાદ જ અધારે વિધને વોટી લીધુ અને અરવિંદની આત્મ-ન્યાનો પાર ન રહ્યો અહો ! શુ આખરે પદાર્થમાનની આ જ સ્થિતિ છે !

વિદ્યુત લક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ, આયુધ્ય તે તો જળના તરંગ, પુરહરી આપ, અનંગ રંગ, શું રાચીએ જ્યાં દાણનો પ્રસંગ ! એ ઊંડા મધનમાધી વૈરાગ્ય જાગ્યો.

ખાતખાતના ઓનલા રાગીજીએ આખા, પણ જ્ઞાનમય વૈરાગીનો આત્મવેગ દેણ રોડી સહે ! પ્રજના રડતા દેપનિ આધાસન આપી, પુત્રને ગાદી સોપી, સાપ કાચળી ત્યજે તેમ સામારિક વૈભવને ત્યજી અરવિંદે યોગમાર્ગે પગના માડ્યા

સચકતનો આત્મા જોગમા ખરડાવા છતાં અતૃપ્તિ વધારીને આખરે અતરને જમાડ્યા વિના રહેનો નથી અતરમા જોડેના યોગ સંસ્કાર, મુક્તિ સાગીને જ જ પે છે એ સૂનાર્થ છે

અરવિંદ અને મરુભૂતિના આત્મમિલન

અરવિંદનું જ્ઞાતતેજ અને વીરના યોગમાર્ગમા મળકી જીક્યા નિ રપૂઠ મુનિની જ્ઞાનમય તપશ્વર્ષી એને સહજ વરી ચૂકી આત્મ-રમણુતાને માર્ગે જતા એમને અવધિજ્ઞાન થયું *

* અવધિજ્ઞાન થયું એટલે જગત માદેવા સધળા રૂપી પદાર્થોના જ્ઞાનની

આવી હાથ લાગી આ જ્ઞાન તો પ્રથમ આત્મસાક્ષાત્મારનું પ્રતીક છે

ન્યારે રૂપી અને અરૂપી પદાર્થમાત્રનું સર્વર્થ જ્ઞાન એટલે કેવળ જ્ઞાન થાય ત્યારે જ મુક્તિ સિદ્ધ થઈ ચૂકી સમજવી

વધારે ■ સપે હાથીને એવા તો જોરથી પડે બીડો લઈને ડખ માથો કે તેનું ઉગ્ર વિષ ચડી જવાથી હાથી જે ઘડી પૂરી ન થાય તે પહેલાં દેવગત પામી ગયો. ચં ચ ઘાડપિ સ્મરન માર્ગ ત્ય-જત્યન્તે કલેષર ।

આ પ્રમંજે મરતી વેળાએ મુખે ‘અરે બાઈ’ નહોતું પણ ‘ઝક યુરુ’ અને ઝં પ્રજુ હવે જીવંતરની લાલસા નહોતી રપસી, હામાભાવે, દિવ્ય ભાવે, શાન્ત મરણે મરીને તે આઠમા દેવતોડમા સત્તર સાગરોપમ જેવા લાખા આયુષ્યવાળો દેવ થયો, અને આખરે કુકંટ મરીને પાચમા નરકમા તેટલા જ દીર્ઘકાળના આયુષ્યવાળો નારક થયો.

દેવને ઐશ્વર્ય વૈભવાદિ ભૌતિક સુખની કોઈ સીમા નહોતી, પણ મરુજૂતિનું બાન એને જામત રાખતું. કમકનો કોષ એને અસહ્ય વેદનામા કાળી ચીસો નખાવતો. એકેનું જીર્ણગમન, બીજાનું અધ પતન એક જ માતાના જવા બન્ને, પણ સુમંગલો અને કુર્મંગારોએ ઠેઠ મહાન અતર પાડી નાખ્યું.

‘શુચીનામ ધીમતા ગેદે યોગબ્રહ્મોડમિજાયતે’ (ગીતા) દેવની આયુષ્યાવધિ પૂરી કરીને મરુજૂતિ ચોથા ભવે વૈતાલપર્વત ઉપર સુન્દર નામના વિજય વિભાગમા મહાવિદેહ (જ્યાં દેહ હોવા છતાં વિદેહી દશા વર્તે છે) એવા સૌભાગી આત્માઓના નિવાસ-સ્થાન)માના તિલકપુર નામના નગરમા વિષ્ણુતથાતિ રાજાને ત્યાં તિલકાવતી મહારાણીની કૃપે ઉત્પન્ન થયે.

“પુત્રના લક્ષણ પ્રથમ ગર્ભમા અને પછી પારણામા” એમ એના આવતા વેત જ વાતાવરણ સુગમથી મધમધી જિરમુ. માતા-પિતાએ એનું નામ કિરણવેગ પાડ્યું મૂળે જ મરકારી આત્મા અને વગી માતાના મરકાર પણ એવા જ જીવી ઠારીના, સાથે સુશિક્ષણનો સુયોગ થયે. જેમ જેમ કિરણવેગનું વય વધતું ગયું તેમ તેમ સદગુણો સોજે કળાએ ખીનતા ગયા ‘સમર્પણ અને સમ-ભાવ’ એ જે તો એના જીવનમા વાણાનાણાની જેમ વણાઈ ગયા હતા.

પૂનંદુ અને આજનુ આર્યાવર્ત

આ આર્યાવર્ત એક કાળે સદ્ગુણો જ કેળવવાનું મુખ્ય અંગ મણાતું, પણ આજે તો ધોરણ જ બ ધાર્મ ગયું છે હિસાબ મણતા, સખતા કે વાચતા આવડે એટલે થયું પછી જીવનમાં બનેલે ચારિત્રો. એકડોય ન હોય, સાવ મવાળી યાય તેની હરકત નહિ આજે મા બાપ એટલું જ જુએ છે કે ઠોંગાને મંસાર ચનાવના અને કામ કરતા આવડે છે ને, બસ પાસુ પછી પ્રકૃતિ કેવી ને વર્તન કેવું ? ચારિત્ર્ય કેવું ? પરિણામે શું ? તે કાઈ જોતું નથી જિંદગીનો મુખ્ય આધાર સખતા વાચતા કે હિસાબ મણતા આવડે એ ઉપર જ જિંદગી ટકતી નથી પણ સંસ્કારી ચારિત્ર્ય ઉપર જિંદગીનો આધાર રહે છે, કેમ કે જિંદગી, પશુ મનવા કે નરકમતિમાં જવા મારે નથી પશુતાને માનવતામાં પતડાવવા અને માણસને કેવલ કે સિદ્ધત્વ પમાડવા માટે છે

કિરણવેગના સમર્પણે અને સમભાવે એને સડેજ શીખ-યુ હતું કે “રાજ એ માતિ” નહિ પણ પ્રજાનો મોળે સેવક છે, સેવા બાવ તેનામાં પ્રધાનપણે હોય મદોન્મત થઈને દમન ચનાવે કે સ્વેચ્છાચારે વર્તે એ તો રાક્ષસ કહેવાય રાજ ન કહેવાય કિરણ વેગના પિતા દેવસમાં હતા એમણે પણ મૃત્યુને ભેટતા પડેલા રાત્યાભિષેક વખતે મંકર્ય કરામો હતો, “પ્રજાને પીડવી નહિ અને કુન્નરતી કાપે પિડાવ તો એની પીડાએ તારે પિડાવુ.” કિરણ-વેગના મહાજ સમકરોમાં આથી ગ્રેરણા મળી

રાજગાદી મળ્યા પછી રધુન્દનાયક શ્રી રામની પેડે રાત્રિ અને દિવસે વેશ-પન્ટો કરીને અધાર-પડેડા ઝોળીને કરવા નીકળવાનું એણે રાજ કયું પ્રજાના સીધા પરિચય વિના પ્રજાના હ બોલે ખરો ખ્યાન ન આવે એકદા મોટા મહાનના એક સૂચા સાથે આ રીતે પોતાની હકૂમત નીચેના પરગણા જોવા નીમ્બેયો સૂચાને તો બધા વધુ પરિચયથી ચહેરો જોઈ ઝોળખી કાઢે, એટલે એનો ચહેરો પણ

ફેરવી નખાવ્યો હતો, અને જન્મે સામાન્ય વેશમાં ગયા હતા એક ગામની ધમશાળામાં જન્મે બહારગામના મુસાફરો હોય તેવી રીતે જીતયા ધણી મનુષ્યો ત્યાં આવજા કરી રજા હતા રાત્રીએ ત્યાં ખેરતી તક જોઈ હજવેથી વાત શરૂ કરી “આ ગામમાં અમારું લેણું છે તે અમને હાનનો સૂચો અપાવશે કે ?” પેના માણસો કહે, “માયાપ ! એ શું બોલ્યા ? તમારો કરજદાર આપે એટલા સર્જ લો સૂચા પાસે ગયા તો પત્તો જ ખાતે નહિ રૂપિયાની કામળી વગર ફોઈને દાઢ જ ન દીએ એવા છે તમારું લેણું તો પતતુ પતસે પણ એથી બમણા એના ખિરમાં બરશે ત્યારે તો તમારી વાત સામજશે માટે બના થઈને બૂધેચૂક્યે પણ એને પડછાયે ન જતા, જો લાજ, આયર અને નાણાની ખેવના હોય તો !” સૂચો તો મનમાં સમસમી રહ્યો “એલે તો નખોદ વાગી નાખ્યું” બીજી વાત છોડવા પ્રયત્ન કર્યો પણ રાત્રી તો સમજી ગયો. એને ખેડ થયો કે હજી મારે ત્યાં આવ્યા જ સૂચા છે પછી રાત્રીએ બીજા પણ કેટલાક સવાયો પૂછ્યા જવામનો સાર એ હતો કે, “રાત્રી તો ધણી બના છે પણ ત્યાં આવ્યું તરત આવું હોય ત્યાં એ મિચારા શું કરે ? અમતદારોએ તો કહે હજી વાળી દીધી છે પ્રજાને ખાવા પૂડું ધાન રહેવા દીધું નથી છતાં નવા ને નવા કર નાખ્યા જ કરે કે અમે બના ગજા પાસે દાઢ લેવા જઈએ, પણ વચ્ચેના અમતદારો અમારો ગજા વાગવા દે જ શાના ? છતે ધણીએ અમારા આ હાન છે બાઈ ! વધુ શું કહીએ ?”

સૂચો તો હવે ધમધમી બિહારો પમથી માઈને શિખા સુધી એને જાણ થઈ, પણ રાત્રી સાહેમની હાજરીમાં શું કરી શકાય ? આમ બીજા એકાદ બે ગામ કરી તેઓ પાછા વળ્યા સૂચો પણ સાથે હતો. ધેર આ યા પંડી એને એન ન પડ્યું તે જુગત જ રીતે જે ગામમાં આ પ્રસંગ બન્યો હતો, તે જ ગામમાં ગયો અને બધા માણસોને ચોંટે બોનાવ્યા અને ધમકાવવા માડ્યા જે બાઈએ

પોતાની વાતો કંઈ હતી, અને તો જીવડો જ સીવડ આ પ્રમંજે રાજ્યમાઝેબ પશુ વેસપરિવર્તન કંઈ આ બધા માખસો વચ્ચે આવી ગયા હતા, કારણકે સૂઝાને થયેલી અસર એમણે જોઈ હતી, અને આથી હવે સૂઝો શા પગલા લેશે, તે પશુ એ કંઈ પી સક્યા હતા એટલે વેળાસઃ અદાં આવી પડેલ્યા હતા.

સૂઝાએ તો વાત કરનાર અને તે વખતે દાઝર રહેનાર બધાને દાયપગ બાધી અદર સદમાવવાનો કુખ કીધો અને દાયમા ચાત્રક ક્ષષ્ત તૈયાર થયે.

“તમે આ રીતે અમનદારોનું આપુ વાકું બોરો ઠો ?” એમ કહીને તેએને રૂઢકા મારવા સઃ કપો રાજ આ બધુ જોઈ રહ્યા હતા, અને બ્યારે રૂઢકા સઃ થયા ત્યારે રાજ, છૂપો વેસ કાગી પોતાના ખરા સ્વરૂપે પ્રમટ થયા અને સૂઝાને પૂછ્યું, “આ તમારી સૂઝાગીરી ?” સૂઝો શુ બોલે ? બો બોતરવા સાગ્યે બન્યી એના માને ઠાત્ર હીતા થઈ ગયા. રાજ્યએ તે જ પછે સૂઝાના ધરનાર જસ કપો અને તેને નોમરીમાથી બરનરફ કરી દાખવો બેસા.પો અમનદાર માત્ર સમજી ગયા કે “બરાનર નહિ ચાનીએ તો હવે માર જ વાગી જવાના.”

શિશુવેગની જેમ રાજ્યમદારાજ્યનો એ પ્રથમ ધર્મ છે કે પ્રજા કુખી તો નથી ને ? એવી ખાનગીમા ખાનગી રીતે ચોક્કસાધૂર્વક તપાસ કરી સર્વ પ્રજાની બને તેટલી સેવા કરવી “મારી પ્રજાને કુખ થયું ન જોઈએ” એવી જે રાજ્યને બંનરની ઘાત્ર હોય તે રાજ જ પોતાનો ખરો ધર્મ સમજ્યો છે એમ કહી સકાય. ગીતાજી કહે છે કે “સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મ મયાયદઃ” તે આ દષ્ટિએ સ્વધર્મનું માપ શુ ?

મનુષ્ય પોતે જે આત્મમા, જે ગ્યાનમા કે શ્રમિકામા રહ્યો હોય તે આત્મનું જે કર્તવ્ય હોય તે અનુસાર જોઈ એ સ્વધર્મનું મુખ્ય માપ છે પરંતુ-માનો કે બેજાસાયે જે કનબ્યો આવી પડે તો ?

તેમાથી પ્રથમ આચરવા યોગ્ય પ્રથમ આચરવું જોઈએ. દા. ત. એક ગૃહસ્થો એક બાળુ પોતાના માતા, પિતા, સ્ત્રી, પુત્ર કે બાઈ બીમાર હોય, બીજી તરફ ગ્રવણ, પૂજા પાઠ વગેરે નિયમનો સમય થયો હોય, ત્યારે માયાપત્ની મેવાનો ધર્મ એ એનું પ્રથમ આચારમા મૂકવાનું કર્તવ્ય છે. પણ એમા ધૂણા કે બેદરકારી સેવીને તે દેવળમા ધર્મકરણી કરવા જાય કે જાપ જાપવા જાય તો એવો મનુષ્ય, ગ્ર્યૂજારીતે ધર્મ પાળતો દેખાય પણ ખરી વાત તો એ છે કે એણે સ્વધર્મને હણ્યો. મળાય 'કારણ એની જમિદારી જોતા પ્રથમ કર્તવ્ય જનસેવાનું હતું તે કર્તવ્ય જનવલુ એની વૃત્તિને જડે જડે પણ આખું ધર્મ પાળુ હોવું જોઈએ એટલે એણે જ્યાં ધર્મને જોડે પોતાની શિથિલતા છુપાવવા આ પ્રયત્ન કર્યો દેખાય. એવો માણસ તો એવ જગાડે છે તે આધ્યાત્મિક ધર્મ અધિકાર વગર પચાવી શકે નહિ, અને કર્તવ્યધર્મ ચૂકીને સ્વધર્મ ગુમાવી એમે પ્રથમ પુસ્તકનો અધિકારી પહેલી પાખી કર્યો વગર પાચમી કરવા જાય તો એવ કાચી રહે.

કિરણવેગને મનકૃપાથી આ વસ્તુ ધર્માર્થ સમજાઈ ગઈ હતી એનામા વગાઈ સહજ હતી, પણ વડાનો વિકાર ન હોય, તેવો એ નમ્ર હતો. મહત્તા તે આતુ નામ આવી મોટાઈ મેળવવી હોય ત્યારે માણસ દેવની માફક મનાય કે પૂજ્ય છે વિદ્વતા કે સપદાથી મોટાઈ નથી આવતી મોટાઈ તો 'મોટા કામ કરવાથી, જાતનું બલિદાન દઈ દેવાથી' આવે છે.

શીખવવાના મુખ્ય પાઠો કયા ?

કિરણવેગને માટે ધર્મના આ પાઠ નવસિદ્ધ હતા, ખૂન પાકા હતા જેના દળનું ગૃહસ્થાશ્રમમા શીખવા લાયક પાઠ પણ કાચા રહી ગયા હોય, તે ત્યાગાશ્રમના પાઠો તો કેમ જ તૈયાર કરી શકે ? માત્ર આવે તેને સ્વર્ગ સાધનોથી કિરણવેગની વૃત્તિ મદદ કરવા

તત્પર રહે અને તે પણ નિસ્પૃહ બાવે જ આપણે મત-વ્યાખ્યાનમાં કહી ગયા તેમ પૂર્વબવથી જ આ પામે એણે પાકા કર્યા હતા.

સર્વોપરિ અધિકાર, સોદી જનો, કુટુંબકળીના તથા નોમ્મે વચ્ચે રહેવું છતાં સત્ય, હિમા અને ન્યાય સાચવવા સહેલા નથી મુન્ને સ્ત્રીઓના સખધમાં વારવાર આવવાના સયોગો ઊભા થતા હોય છતાં મનો ચચ્છા ન થરા દેવું એ મુશ્કેલ છે સારાશ છે આવી હશા અને જવના સરકારોથી પ્રમળ પુર્યાર્થે જ સાપડે છે.

સસાર એટલે શું? હૃદયની અનેક વામના, જેને કારણે વાર-વાર જન્મ ધારણ કરવા પડે તે જ્યાં સસારમોહ છે ત્યાં જ આવે. સસાર હોય છે કુટુંબકળીતા અને સાનતો કુખરૂપ મોહથી જ-આમકિતથી જ છે પૈમા પ્રત્યેનો મોહ, ત્તી પ્રત્યેની વાસનાજન્ય વિપર્યુદ્ધિ, એ મલી આસક્તિઓ છે એમાં વસ્તુ કે વ્યક્તિનો શો હોય? કૃષ્ણ, વાસુદેવ, રામ કે મહાવીર આદિ તીર્થકરોને જન્મ આપનાર માનાઓ જ હતી મીનાઓમાંથી જેઓ છત્પત્ત થયાએ માનાની જાતને 'કાળી નામણ, ઝેરનો પ્યાનો, નરકનું દારૂ' કહેવું કેટલું અયોગ્ય છે? કાળી નામણ તો કામવૃત્તિ છે, ઝેરનો પ્યાનો તો વિષ છે, ને નરકનું દારૂ તો વિકાર છે વામનાને બંને વસ્તુને ખરામ કળેવામાં આવે છે એ તો માત્ર વસ્તુનો પરિચય, મગ છોડાવવાને માટે જ કહેન છે આ રીતે જોતા અલ્પચર્ચા શ્રમના પાયા પર ઊભો થયેનો ગૃહસ્થાશ્રમ પણ એક પાઠશાળા છે જેને જિદગીપર્યંત નૈતિક અલ્પચર્ચાથી વર્તિસન સન્યાસ સુત્રમ ન હોય એને માટે ગૃહસ્થાશ્રમ પણ એક પગથિયું છે, અને ત્યાં રહીને પણ પાડો શીખનારને શીખવા મળે છે.

કિરણવેગના જીવન પર ધમધોય નામના સદ્ગુરુની છાપ આરપાર પડી હતી તે રાજઝારભારના જોગ વચ્ચે અને પારાવાર મુશ્કેલીઓ વચ્ચે પણ મનને હળવું અને પ્રસન્ન રાખવાની તાત્કાલિક ધીરે ધીરે કેળવે જતો હતો.

માર્ગનું પહેલું પગથિયું જે વીરનાથી બરાબર તે વીરતા જ એ માર્ગની સિદ્ધિમા મારું અવનબન બનશે ”

આખરે એ શરીર ગિરણીવેગ સત્યની સમશેર અને ક્ષમાની ઘાન લાંબે આતર-મગ્નિએ ચડ્યો એ સુપુત્રને ‘ માતા ’ ન રોડી શકી એ સમર્થને ‘ રાજવૈભવો ’ ન રોડી શક્યા એ નવજીવાને ‘ લનનાઓ ’ ન રોડી શકી એ સુરાજનીને ‘ પ્રજાગ્નેદ્ર ’ ન રોડી શક્યો એ તો પરમાત્માના બળકે, પ્રકૃતિના સ્વામી, આત્મસૌંદર્યના ભોક્તા અને વિશ્વહૃદયના રાજાની બનવું હતું બોનો, તમારે કેવા બનવું છે ? કાળનો ગપટો ક્યારે પડે એની ચોક્કસ તિથિ અને ધડી બને તમે નહિ જાણતા હો, પણ આયુષ્ય પૂરું થયે તો જવું છે, અને તેમ જવું મૂકીને, શરીર પણ મૂકીને ‘ આટલું તો જાણો જ છે, તો પછી તૈયાર થવાની ચીવટ કેમ નથી બના ’ એ તો ખબર છે ને, પુણ્ય અને પાપ, ધર્મ અને અધર્મ બંધાનું ફળ છે જ, જે વખતે જ કૃતિથી બધન થાય છે તે ઉદય આવે ભોગવવું પડશે જ તમે કહેશો કે ‘ ખબર તો છે ’ પણ ઉતાવળ શી ? થડપણમા મોવિડ ગાથું ‘ યાગમે, આત્મી આશા હમારી છે શરીર ન્વરથ હોય ત્યાં લગી જ શ્રેય કરી શકાય દશનાર વરસ તો બાપ્યાવચ્ચામા જાય અને ધડપણમા તો શરીર જ ધસાઈ જાય ત્યાં થવાનું જ શું ? કરવાના દિવસો તો થોડામા થોડા, જે કાઈ કરવું હોય તે જીવાનીમા જ કરી શકાય, પણ જીવ જન્મજમા એવો તો ફસાઈ પડે છે કે ગ્રન્થ શરીર હોય ત્યાં સુધી તો પૈસા રજામા લોહીનું પાણી કરે અને માને કે પુરુષાર્થ કરું છું પૈસા કમાવા આતરનો પ્રયત્ન, એમા પુરુષાર્થની ગંધ જ ક્યા છે ? પુરુષ એટલે આત્મા, એનો અર્થ એટલે એની સાધના, એ પુરુષાર્થ કહેવાય.

જે માર્ગમા જવું વધારે મહત્ત્વનું કામ છે તેનો તો અવકાશ જ નથી રાખ્યો એટલો વિચાર જ નથી કે ધર્મ તો યુવાની-

મા જ થાય તમે કહેજો કે અમે તો વ્યવહારિયા રહ્યાં. વ્યવહાર અને ધર્મને શી રીતે જોઈ કે કહું છું કે તમે બૂલો છો. વ્યવહારમાં ધર્મ ન આવરી શકાય એ જામ છે જે વ્યવહાર આત્મનક્ષ વિનાનો, ધર્મયુક્ત ન હોય તે ખરો વ્યવહાર જ નથી, એ અસદ્વ્યવહાર છે.

સમજાણુઓ જીવનની એક પણ ક્રિયા એવી નથી કે જેમાંથી તમે ધર્મને જુદો તાળીને તમા, જીવન મધ્યથી કાઢો. પણ જેને ખ, જીવન જીવવું છે તેને માટે આ બીના છે, જે મરવાની આગસે જીવે છે તેની આ વાત નથી એક માણસ બનેને મૃદુપ્રાથમનો વ્યવહાર મધ્યવર્તી દોર, પણ જો આત્મનક્ષ, એવાઈ, સત્યનિર અને બ્રહ્મચર પ્રમી હોય, નિષ્કપની દોર અને સેવાભાવી દોર તો તે મહાપુરુષધર્મી છે, અને ધર્મમાર્ગે ધણી રજો છે જેમ જાણવું શરીર દ્વારપ્રાપ્તી ધેરાયુ ન હોય, અસ્થ દોર, બાકુ જી તેર માલતું દોર અને ઇન્દ્રિયોની શક્તિ દર્શાઈ ન હોય, ત્યાં સુધી જ ધર્મ આવરવાની ઉત્તમ ધડી છે પછી તો શરીર કમઝો, પગ લથડે, કાંઈ સંભળાય નહિ એવી દ્વારસ્થામા, બાળવર અને જુવાની કરતા પણ અધિક પોરેથી તૂટ્યા, લાનસા, વાસના વધુ કૂનેશાયે એટલે ખરી વાત તો એ છે કે જુવાનીમાં જ સમજાણુ અને શક્તિપૂર્વક કામવાની મામે યુદ્ધ એવું જોઈએ કામના ધગડવી એનુંજ નામ ધર્મ અંતરમાં ગહેની ઇચ્છા એનો નિરોધ કરવો એ જ તપશ્વરી વૈવનમાં જેલો આત્મ જીવે દોર એને દ્વારસ્થામા ખૂન ખાવાનું કે આ કરવાનું મન જ ન થાય, કે બાળે જ થાય બોનો, કેવી મોજ ' સાચો ધર્મ શીખવો તેમ તે જ ઇચ્છાને દામી મેંચમ રાખી મકે જેલો આટલું ન કર્યું તેલે ધમ કર્યો જ નથી અથવા તે ધર્મ મમજ્યો જ નથી પડી ક્રિયાઓ મમે તેટલી ને મમે તેવી કરે તેથી સુ વળ્યું ?

આમ છામે ત્યારે કૂવો ખેલવો શા કામનો ? મોઢ મૂરખને આમ છામે ત્યારે કૂવો ખેલવાનું સૂઝે તેમ જ્યારે માણસ મરવા પડે ત્યારે ઉલ્લી ધડીએ કહેશે કે બોનાવો મહારાજને ને મજાગાવો માગસિક

અથવા બેનાવો બાહ્યભોને ને મળનાવો મોત્ર આખી જિંદગી મુખી તૃપ્તિ ન થતા જિવંતી વધારનાનું કામ કર્યું હોય, એને મૃત્યુ વખતે શાન્તિ કેવી ? આવે વખતે તુમસીના પાન કે રામના રમરણ એ તો જાણે ત્યારે કૂવો ખોદ્યા જેવું જ થયું એમ તુરતાતુરત કૂવો ખોદે ને લા જુગાલી હશે ?

કરી માલો કિરણવેગ બણી કિરણવેગે જેવા વેગે દીક્ષા લીધી, તેવા જ વેગે દિપાવવા માઠી અદિસા અને મયમની જોડીને પરિણામે તપ સ્વયં પ્રગટ્ય કામનાના જોડામાં જોડા મળને શોધનાના ચિંતન અને મયનમાં તે અહોનિશ અનુરક્ત રહેતા

હેમગિરિની એક ગુફાના એકાતમા તે આસન વાળી ધ્યાન ધરી રહ્યા હતા એવામાં એકાએક વિકરાળ ફણીધરે આવીને ૭ ખ માથો નારમાં ઝેરની અમણ વેળા થવા છતાં અત્મસ્થિરતાએ સમાધિ મરણ થયું, અને શુભ બાવને પરિણામે કાળ કરીને બાવીસ સાગરો પમના આયુવાળા બારમાં ફેવોડે જ શુક્રમાવર્ત નામના વિમાને દેવ થયા

એ કલિધર કોણ ? એ કલિધર ખીજે કોઈ નહિ, પણ પાંચમી નરમની અવધિ પૂરી જરી કરીને મહાકોષના પરિણામે મહાકલિધર દેહમાં પેરેને એ કમહને જીવ હતા નરકાવાસની યાતના બોગ્યા છતાં પણ આ જ દશા ' ભગવાન શુદ્ધ કહે છે કે —

નહિ ચેરં ચેરેણ સમન્તો ચ વદાવણ વેરથી પેર વદી શાન થનું જ નથી

મહાવીર કહે કે ચેર પેરેણ ચઢું વેગથી વેર રહે છે

પણ જીવને જ્યાં વમો 'ચન-મોહનીયનું જોર હોય ત્યાં સગી આવું સંકટ જ નથી. કર્મ તો કોઈને મુખતું નથી, એટલે કર્મના વિપાક વખતે કુ ખ ભોગવે તેમ્ણી વાર એમ લાગે કે 'હવે નહિ કડું,' પણ એ પીઠાની પળો ટળા કે પાઠી એની એ જ રિચતિ આદવશ

થઈને મરિા પડે અને ખાટવામા દોષ, શબ જમડી લોષ, પાત્ર દીકા ન
 મરે તેટલી વાર તો ખાદ ઉપર ખૂબ ચિડાન, પણ મા ગી મડી એટલે
 પાઠી એની એ લોનુપતા જે રીને આ નુ તે જગતે વિકારનુ અને તે જ
 ગીતે પોતાના મમનનું, કદાચહનું એકે વચનના મમન ખાતર કોધની
 મતિરૂપ મેધાગા શેઠની સીએ કાઢિયાવાડ આખામા કેવી રીને કેર
 વતીઓ. એ એક અનેથી ઘટનાની અહીં વાત કહું

મેધાશા શેઠના ચોઠાણી

કાઢિયાવાડના એક 'નગર' જેવડા મહામામમા મેધાશા નામે
 એક ધનાઢ્ય શેઠ રહેતા હતા એમની સીનું નામ હતુ કપાળીમા
 એક કપાળીમામા એટલા નો હતું હતા કે કપાળીમાની ઈચ્છા પ્રમાણે
 મેધાને ચાનુ જ પડે એક વાર કપાળીમા અને તેમની કેટલીક પાડોશો
 કુબારને ત્યાં હામ લેવા જતી હતી તેની સાથે એ જ કુબારને ઘેર
 ગામના મેઘાણી પણ મયા બધાએ હામ નપાળીને પમ કીધા શેઠા ઠીએ
 પણ ચારપાચ હામ બનાડયા (કરાયા), પણ તેઓ પાડોશો સાથે
 સહજ કરવા આવેન તેથી સાથે પૈમા નાવેન નહીં, જેથી પાંચ સાત
 આના પણ પાસે ન હતા, એટલે શેઠની કુમનેથી હર્ષ આવવાકુબારને
 કહું કુબારે તો એખુ સંભળાવી દીધુ કે " તું મેધાને સારી પેર
 એળખુ છુ તેમની પામે હું પૈમા લેવા નહિ જાઉં મેધાને
 બધે એવી ખેરી જર આપે છે કે ને જર મારા મરેડા પણ ખાર
 નહિ મરે જોએ તો માખમને પૈસા બધી મોડનએ કુ તમારા
 વામણ કેરે રાખુ છુ " પાડોશોની મામે એક કુબાર ખાટલુ અપમાન
 કરે તે પણ પાંચ સાત આના મરે મેઘાણી તો મનમા વૂવવાઈ જીડી
 કુબાર પર ખૂબ દાઝ ચડી ચુરસામા ને ચુત્સામા એ તો ઠી અને
 હામ વગર ઘેર આવી મેહું ચાલીને કાપશુદમા જઈને બેડી, અને
 મેક સાથે કસણ લીધુ પોતાની જ અધમ પ્રકૃતિ જીવને કવી પીડે ડ

એ જાણતી હતી કે કુ કહીશ એમ શેઠ કરમે અગિયાર વાગે મેધા

ધેર આ-વા, ને જુએ તો ગેદાણી કાપડમાં “ કેમ, શુ થયું છે ?
 ઠીક, જમવા ચાલો ” ગેદ બોલાવે તેમ શેઠાણી, ધમણ ચાને ને
 બરીમાં ડેનસા તતડે તેમ, ફફડા મારવા મડયા ગેદ કહે, “ મને કંડો
 તો ખરા કે તમને શુ થયું છે ? ” છતાં કાઈ બોલ્યા નહિ “ તમિયન
 ખરાબ છે ? કાંઈએ કાઈ કહ્યું છે ? ” શેઠે કલાક સુધી સમજાવ્યા,
 મનાવ્યા, ત્યારે શેઠાણી કહે, “ મને શુ કરવા બેસાવે છે ? તમારા
 તાબો ફિપિયાને નાખો આગમાં ” બનેલી વાન નબળાવીને કહે કે
 “ ગામમાં કેઈ ઉધાર આપે એટલેય તમારા બચવાર નહિ ? એ
 તમારી આગ ” પેતો ત્રણ દોકડાનો કુબારડો કહે, “ શેઠડા પૈસા
 આપીને હામ લઈ જાએ. હું શેઠ પાસે નથી જવાનો શેઠ જર આપે
 તે તો મારા ગધેડાને ન ખાય ” મારી બેઠેનપણીએ આગળ મારા
 શેવાએ મારો તો કાડે કાઢી નાખ્યો ” શેરે સનાહ આપી કે “ તેથી
 શુ થયું ? એવાનું આપણે સાબળાએ જ નહિ, અને સાબળયુ હોય તો
 મનમાં રાખીએ નહિ એવાને અછન શી ? ” પણ શેઠાણીને ક્રોધ તો
 જનરો વધવા માડ્યો “ તમે જ એવા છો પૈસાને જ સાચવતા શીખ્યા
 છો મારી પ્રતિષ્ઠા હણાગી તેનું કાઈ નહિ ? ” એમ કહી એણે તો
 શેઠને જ બેઠડા લીધા એના મનમાં તો એ જ શુમાન હતું કે હું
 તાપ્તપતિની ધણિયાણી અને એ ત્રણ દોકડાનો કુબાર મારું
 અપમાન કરે ?

શેઠે જુદીજુદી રીતે ધણું મમજાવ્યું પણ શેઠાણીને ક્રોધ શમે
 નહિ ક્રોધ, તૃષ્ણા, માયા એ બધા મહાભૂતોના વળગાડ છે એ
 વળગાડ હોય તે વેળાએ બાન ચાલું રહે ? શેઠે કાંઈ પણ રીતે શાંતિ
 થાય તેમ છે, એવા કાલવાના ક્યાં ત્યારે શેઠાણીએ પેતાનો છેવટનો
 નિર્ધાર કહી દીધો “ એ કુબારડો મારે ધેર માગવા આવેને હું તેને
 ખાસકું મારું ત્યારે જ માર સમાધાન થાય, બીજે એકે રસ્તો નથી ”

શેઠાણી બજાતા હતા કે શેઠ કેવી પ્રકૃતિનો માણસ છે શેઠ
 તો મુઝાયા શેઠાણી ખાય નહિ ત્યારે શેઠ પણ ખાય નહિ, પણ એ

સદાનુભૂતિ નહોતી, એ નર્મો મદામોહ હતો. એ મુજબલુમા સાજ પડી ગઈ અને શેઠને અચાનક એક માર્ગ સૂઝ્યો અને રાત્રે બાર વાગે પોતાની પિછાણવાળા સુખદેવજી નામના યતિ પાસે જવા બિપડયા ને ખડખડ હિંચકારી શેઠ પોતાની હકીકત રજૂ કરી બેઠો. વિચાર કરીને સુખદેવજી કહે, “દુષ્કાળ પડે, ખાવા ધાન ન રહે, હવેરો માણસો અને દેરાની દુર્ગંધા યાત્ર એવો વખત આવે તો કુબાર મામવા આવે. પણ એ કંપના કેવી બપ કર છે ? એવી રોકડીના નજરે સ્થે જીવાન ?” શેઠ કહે, “ગમે તે યાન પણ રોડાણીને રાજી તો કરવી જ અને એનો રાજીપો બીજી કોઈ રીતે યાત્ર તેમ નથી.” યતિજી કહે, “પણ આ અથેર પાપ યાત્ર, મારી વિધાનો દુરુપયોગ ગણાય.” “ગમે તે યાત્ર, પણ ગુરુજી ! આટલું કામ તો કરવું જ પડશે નહિ તો અમે જન્મે મરીશુ જીઓ, દુષ્કાળની ચિંતા આપ ન કરો. મારે ત્યા રૂપિયાનો તોરો નથી હું અનાજ તથા ધાસને મધરીજી અને જો કોઈ મારે ત્યા આવશે તેમને આપ્યા કરીશ વળી આ પ્રમગ પૂરતી જ વાત છે કામ પતી જરી એટલે પાઠી ફેરવી તોળશુ ગમે તેમ કરો પણ આટલું કામ તો કરો જ.” શેઠે કહ્યું.

યતિજી ખરા યતિ નહોતા એટલે સિખ-મોહથી છૂટ્યા ન હતા અને વળી શેઠનો આશરો પણ એને બધી રીતે અચૂક મળ્યા કરતો. એક તો એ બધન અને બીજી, રોહ ધાસ દાણો સંજને આપવાની બાહેધરી આપતા હતા એટલે લપસી પડ્યા.

એ પ્રયોગ અર્થે સુખદેવે એક કાળિયાર મુગલાને મ માગ્યો ને તેના ચીંગડામા ડગળી પડાવી એક મેઘબધન જત્ર કરીને એમા નાખ્યો. દુષ્કાળનું નામ પડે ને કામ પતી જાય એટલે તુરત જ કાઠી નાખવાનું યતિજીએ ગેહને ખાસ સૂચન કર્યું. કાળિયાર એક વાગમા સુ રક્ષિત બધાઈ ગયો.

દુષ્કાળનો હાહાકાર

પણ શેઠને તો કામથી કામ હતું એ કામ થઈ ગયું શેઠાણીને

આ નાન કરી એ તો ખુશ ખુશ થઈ ગયા પગી ગેદાણીએ બોજન લીધું જતને બીધે વરસાદ ન થયો જેટલો પૈયો હતો એટલું અનાજ ગેડે બેળું કરીને તેનાથી બોવરા, ખાલો અને બડારો ભરી કાપ્યા ધામચારાની ગજની ગજ્યો બેગી મરી દુબકાળનું નામ પડે કે છૂટે હાથે સહુને અભે ભાવે આપવાનું હતું

ગેદ, 'અમડી જાય પણ 'મડી ન છૂટે' એવા સ્વભાવના હતા, પણ અચારે ઉદાર થઈ ગયા અયો' જીવ મમત ખાતર બહુમ કરે છે, મોહ ખાતર જાન પણ આપે છે, પણ પોતાના અરૂપ ખાતર કશું નહિ' જતી આખે કેવું અવાર છે।

અપાઠ માસ ખાવી ગયો લોકો ઉમે આમમા જોના લાગ્યા ક્યાય પાણીનો ઝગિય ન દેખાય આખર દુબકાળ જાહેર થયો અને ધામ તથા અનાજના ભાવો જમણા ત્રણમણા થઈ ગયા જે જે માથુસો માગના જાય એને શેડે મરત આપના માડપુ, પણ કુભાર તો ન ગયેદ ગામ છોડીને બીજે જાય એવુય ન રહ્યું કાળિયારની ખગર ન રહી ને તે છૂટી ગયું શેડાણીને મનાયા પછી મ' બીજી દરકારજ નડોતી રાખી આખા કાઠિયાવાડમા દુબકાળનો હાહાકાર પ્રવર્તી રહ્યો બાર મહિનામા તો કુભારના ધરમાર, ઠામ દીકરા અંગે ગધેદા પણ વેચાઈ ગયા આખું વરસ ગયું પણ તે માગવા ન આ-યો ગેદાણીને તો ત્યાં સુધી કુભાર માગવા ન આવે ત્યાં સુધી પૂરો જપ વજે તેમ ન હતું જેના હૃદયમા ઝેર વ્યાપ્ય હોય ત્યાં અમીના ઝરા ક્યાથી વહે ? કાળિયાર તો દૂર ને દૂર નાસી ગયેદ હાથ જ ન આ યો આખા કાઠિયાવાડમા ત્રાહિ' ત્રાહિ' વરતી રહ્યો એના મોતે કેટલે પડોયે ? આજે પણ મામજતા સામજતા ત્રાસ છૂટે એવી કરપીણ ઘટના કહેવાતો એક વાણિયો કેમ જોઈ શક્યો હશે ? એમ જરૂર લાગે, પણ દર્શન-મોહનીયવાળા જીવની દષ્ટિ જ એવી હોય છે એનું અંતર તો એવું જડ અને જૂઠું થઈ જાય છે કે ત્યાં અસર જ મતી નથી

રામના નીરોના નામથી કોણ અજાણ્ય છે ? તે એકદા પોતાની કુકડી સાથે એક પર્વત પર હતો ત્યાં પર્વત પરથી પોતાનો એક પહાડી દાથી ગમડી પડ્યો અને ખીલમા પડતા પડતા પ્રાણ ગતા પડેલા બચાનક ચીસથી પર્વત ગાજી બેઠ્યો નીરોના કાનને આ ધ્વનિ બહુ ગમી ગયો અને ફરીથી સાબળવાને ચળ ચર્ધ સાથેના માણસોને પૂછી એણે જાણી લીધું કે એ અવાજ દાથીના અકાળે થયેલા મરણની પૂર્વ પળનો હતો. પણ એથી શું ? ' આપણી પાસે બીજા દાથીઓ છે કે ? ' નીરોએ પૂછ્યું ' છ હા ' ' ત્યારે ઉપર ચડાવીને ગમ લો ' એક પછી એક દાથી ઉપરથી ગમડતા જાય અને ભારે ગરીરો લીધે અથડાય ને પડતા, મરતા રાડા પાડે, તે સાબળી નીરો રાજી થાય આમ એક ધ્વનિના અવજન માટે સો દાથીનો કચ્છરધાણ વાળતા એને જરાય આચકો લાગ્યો નહિ કહેવાય છે કે રામ જાળવા લાગ્યું ત્યારે નીરો પોતાના પ્રિય વાનિજ દિડને દાથમા લઈ વગાડી મેળા લૂટતો હતો. ત્યારથી અમેજીમા એ જ્યેવત થઈ ગઈ છે કે ' રામ બગે ત્યારે નીરો દિડન વગાડે ' છે કાર્ડ નિ ' યનાની અવવિ ' મનુષ્ય-દેહે રાક્ષસ તે આનુ જ નામ દિંદીના પાષતખત પર આવેલા નાગશાહે એક લાખ એશી હજાર માણસોની વિનાશકે કતલ અસાધ્યનો ઉત્તેજ મળે છે આખું દિંદી બળતુ હતું પણ એને ક્ષોભ નહોતો થયો તેમ અહીં શેડને પણ ક્ષોભ ન થયો.

ખીલે વગસે પણ કુકડાજ પડ્યો ને હવે કુબારના દાથમા વાત રહી નહિ અત્ર મિના ' અજ હું ન નિકસે પ્રાણ કોર નેટવી તૈયારી તો કુબારની નડોળી અને રોહમા સહાનુભૂતિ જેવી લાગણી રહી ન હતી આમ આપવાથી એ- । કુબાર માગવા આવશે એવી ધારણાથી આપતા હતા રોહાણી તો એ જ બેઈ રથા હતા કે ' કુબારડો ક્યારે આવે અને સાદુ વાળુ ' નીચું મોઝરી કુબાર પણ માગવા આવ્યો ને કહેરા લાગ્યો, ' રૂપાળીયા ' આપોને ' અમે ગરીબ માણસ છીએ ' પણ રૂપાળીયાને કુબારને આપવું જ કપા

મળે, અને તે પ્રમાણે જ આગળ વધાય આ વિદ્યાર્થીમા ક્રોધ, મિથ્યા
ભિમાન, માયા, લોભ અને આસક્તિ ન રહેવા જોઈએ આદર્શમય
જીવન ગાળવાનું હોય

એકનાથનો સંયમ

તમે એકનાથ મહાત્માનું નામ તો સાંભળ્યું જ હશે એકનાથ
એમની ખરી પરીક્ષા લેવાઈ હતી, અને તે ક્ષમાની પરીક્ષામાથી એકનાથ
ઉત્તીર્ણ થયા હતા પ્રસંગ એ હતો કે એકનાથ મહાત્મા રનાન કરીને
પાઠા વળે છે ત્યાં એક મયેચ્છ મળ્યો. એ મયેચ્છે પોતાના સાથીઓ વચ્ચે
એ મહાત્માને ક્રોધ ઉત્પન્ન કરાવવાની હોડ કરી હતી તેથી એનો પિયાર
એ હતો કે ગમે તેમ કરી આમને ક્રોધ કગારવો. એમ ધારીને એ તો
મહાત્માના અગ ઊપર ચૂક્યો. મહાત્માએ એની સામે જોયું કથાય
વાર કે ગુના વગર, હિંસાપૂર્વક એ ચૂક્યો હતો. પણ મહાત્માના
રુવાડામા પણ ક્રોધ ઉત્પન્ન ન થયો. પોતાની પરીક્ષાનો આ જ
અમૂલ્ય સમય છે એમ જાણી શાંતિપૂર્વક ચૂપચાપ પાઠા કરીને નાહી
ચાનતા થયા પણ પેનો માણસ તો તૈયાર જ હતો એ તો કરીને
ચૂક્યો. આમ એક, બે, ત્રણ, ચાર એમ સો વાર ચૂક્યો પણ
એકનાથની ધીરજ ન ખૂટી મયય ઘણો વીતી ગયો હતો પણ
એમણે માન્યું કે ખરી 'પૂજા' જ આ છે રોજ જે ક્ષમાના શ્લોકો
જોણું હું એને આચરવાનો આ અનમર છે આખરે મયેચ્છ થાક્યો.
એના હૃદયમા બારે અસર થઈ એ મહાત્માના ચરણમા ઢગી પડ્યો,
અને ક્ષમા માયવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે, " હું ઘણો અધમ,
અત્યંત દુષ્ટ, આપને મેં ઘણું કષ્ટ આપ્યું "

"ભાઈ" તારા નિમિત્તે તો હું ક્યા છું એની મને ખબર પડી,
એટલે તું એ દષ્ટિએ મારો ઉપકારી છે, છતાં ક્ષમા માગે છે તો હું
રાજ થઈને આપુ છું" મહાત્માના આ ચારિત્રના પારસથી મનેચ્છનું
હૃદય સુવર્ણનું બની ગયું આખરે એ મયેચ્છ ટળીને મારો મગ્ધારી
સંનમને મન્યો

ધનાનું અદ્વયર્થ

જેન આગમમા આવી જ એક ઘટના છે ત્યાં ધનાના વિવિધતા પરીક્ષાની વાત છે. ધનો પોતાના બાહ્યોની ઈર્ષાને લીધે માયાપ, બધુઓ અને પત્નીને હેડી બદલ નીચી પડ્યો હતો. ગંગાતે આત્મે મરેલ ત્યાં કામ પર દેવામનાએ આવી ધનાને ધજો લત આત્મે, પ્રતોભનો આપ્યા, પણ ધનો ઝ્યો નહિ. સુદર્શન શેઠ જેવું ધનાનું અદ્વયર્થ છેવટે દેવામનાનું સ્પર્શથી પણ પરીક્ષા કરી છતાં રામાયમાય વિચાર ન સ્પર્શ્યો અને બાળક મમી નિર્ભીત. અખંડ રહી ત્યારે દેવી પ્રસન્ન થઈ બોલી, “મે તારી પરીક્ષા કરી, અને તેમથી તું પાર જતયો છે. માટે બોલ તારે શું જોઈએ છે? તું માને તે આપું.” ધનો કહે, “મા’ મા’ મારે શું ન જોઈએ ‘મા’ જાતિનું વામન માગ દેહ પર કામ દોષાપ એટલે બમ.” નવયુવાન પુરુષ આવી કમોટીમા પાર જતરી શકે નહિ, પણ ધનો તે કિંમ્મ લાગી મારકે અચળ રહ્યો જરણ કે એની જૂમિમા એટલી ઈચ્છી હતી.

આપણા મુખ્ય કથાનાયક વજ્રનાને (પૂર્વના મરુભૂતિએ) આ બંને પણ કૌટુંબિક અને રાજકીય કાર્યો બરાબર અનવી, દીક્ષિત થઈ હોમ કર મહાત્માના સદવાસથી થોમ આદર્યો.

સરોવરથી વીંટળાયેલા મુંડ પહાડી પ્રદેશની એકવવાથી ગુફામા વજ્રનાભ એકદા ખાનમા હતલ તેટલામા પેનો કુરમક બીવ સિકાર બેનનો બેનનો કેઠ ગુફા પામે આવી પડ્યોએ અને અડોલ બેઠેલા આ પુખ્ત માને જોઈ તરન જ પૂવબવનું વૈર બિજળી આન્યુ અને મુનિરાજ પર નિશાન તાક્યુ લેશ પણ વિચાર કયો વિના દામદામાથી બાણ હોડી દીવુ જોરથી માયા પર લાગતા જ વજ્રનાભનો દેહ પડી ગયો તેના મોઢામાથી ‘અદ્વયર્થ’ સિવાય કશા ઉદ્દગાર ન નીચ્યા.

- તે શરીરથી છૂતીને મધ્ય પ્રવેશકના ઉચ્ચ કોળીના દેવનોકમા

હસિતામકુમાર નામે સત્તાવીસ સાગરના દીર્ઘાયુવાળો દેવેશ થયો. પેનો બીન તો ખૂબ કુલાયો. “જેવું જાણ્યું તેને માગ એક જ આણું પાર” હું કેવો નિશાનગ્રાજ બાણુતજ્ઞ” એ પાપાત્મા આ બવમા મરીને આખરે ડેસ્વી કાટીના તમસ્તમ નામની સાતમી નરકની અકથ્ય ચાતના બોગવવા ચાની ગયો.

આ બીન તે કમર, અને વજ્જનાળ તે મરજૂતિ બહોં આપણે સદુએ આપણી જાનને પૂઠુ જોડએ કે, “હું કમડ જેવો છું કે મરજૂતિ જેવો? કોઈ મને કમર જેવું કંઈ આપે તો હું શું કરું?”

આઠમે બવે

હસિતામકુમાર દેવેશ આલુધ્ય પૂર્ણ થયા પછી સુર્પુર નગરમા કુલીશમાફ નગરપતિને ત્યાં સુ ર્શનાંથી કે જે ‘યથાનામા તથા શુભા’ હતી એમની નુક્ષિમા ઉત્પન્ન થયો. આ પવિત્ર ગર્ભાધાન વેળાએ સુ ર્શનાને ઉચ્ચ માટીના શુભ-ભાવિ-સૂચક ચૌદ અંગ આપ્યા હતા. શાઓમા એવા ઉત્તેજો. ૬ કે સવા નવ મહિના દરમ્યાન માતાના જેવા વિચાર, જેવું અવશ્ય અને જેવું ચિંતન હોય તેવું નવા મન્કારો. પ્રમાણે જન્મ લેના બાળનું બેજી વડાય છે, કારણ કે માતાના આર્તવથી જ બાળના બેજનું બંધારણ થાય છે. મનોવિજ્ઞાન પણ એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. માટે આ દિશામા સ્ત્રીની ધણી મોગી જવાબદારી છે. જે સ્ત્રીનું ચારિત્ર એ મુદત દરમ્યાન આદર્શ ન હોય તો બાળક અણધાર અને આખી જિંદગી હું ખ બોગવે મુદર્શનાએ, બર્મરથ પુત્રને મન્કાર સિંચવામા, ખાવામા, પીવામા અને ગદન સહનમા સર્વ પ્રકારે જરામત જાતન ગણી, મવાનવ માસ પર્યંત ધાર્મિક-આધ્યાત્મિક-ભાવોથી મિચન પામેના દિવ્ય તેજસ્વી પુત્રને જન્મ આપ્યો. એનું નામ પાડ્યું સુવર્ણબાહુ. વખતના વહેવા સાથે સુવર્ણબાહુ મહાપ્રતાપી, સર્વ ખડોનો અધિપતિ અને અબ્યાસી રાજા થયો. તે ગ્લપુરના ખેચરેશ્વરી પદ્માવતીને પ્રથમ પરણેનો હતો, અને અને સુઝા સ્ત્રીઓને વરેન હતો.

તે સાથે શક્તિ, શુદ્ધિ અને ધર્મનો પણ વ્યર્થ ગ્રેન દેનો, એટલે
 એના હાથે સેવાના, પરોપકારના, દયાના અનેક કાર્યો થયા એણે
 અનુવિધ મંચની, સમાજની, પશુ જાનની અને દેશની અનુપમ સેવા
 કરી સેવાએ જ એનો આર્થ દેનો અનામકિતને પ્રથમથી વર્ષો દેને
 એ પુણ્યાનુકંપી પુણ્ય ઘોડો બોક્તા હતો કેજને માર્ગ પણ અર્પતા
 એને આનંદ આપતો હતો ત્યાગભાવ ગેભેરિતમા વ્યાપક હતો
 એકલા એને એક મદાદમાનો સુયોગ થયો અને પૂરનો બવ સામરી
 આળ્યો હતુ કામ પૂરુ નહોતું થયુ એટલે દરી પૂરના રાજમાર્ગે
 પ્રયાણ આરંભ્યું, જો જગન્નાથ તીર્થધરની પામે દીક્ષિત થયો જગન્ના
 થી બાણ સિદ્ધિ, સમૃદ્ધિ એો લવચાવે તેમ ન હતું પૂર્વના થાતુ
 મંરમારના પ્રભાવે એને વિશ્વવસનના પાડો કીક કીક તૈયાર થઈ
 મયા હતા શમ્પ એટલા બધા સેવાના સેવો અપર્યા અને જીવને
 અમૃતપૂર્વ જનાન્યુ જેની આટની તૈયારી હોય તે જ તીર્થકર ગોત્રના
 અધિધરી મજ્જાન જેમ જૈન શાસ્ત્રો બોલે છે આજ બવમા સેવાકારા
 તીર્થધર નામધર્મ એણે બાધ્યુ તીર્થકર એટલે આત્મમુક્તિ માથે
 વિશ્વમુક્તિ સાધનારા વિશ્વનારબુદ્ધાર પગમ પુરપ આ ૧૬ સર્વોપરિ
 ૬ સિદ્ધ પરમાત્માના પદેયા એ પાને નમસ્કાર કરાવ છે જે પદેવેથી
 જ સમર્પણનો એકડો થીખ્યો હોય, તે જ કમે કમે એ જુમિમ ઉપર
 થડે છે, તે આપણે મરુમૂર્તિના કમપૂર્વકના જીવનવિકાસથી જોઈ
 રહ્યા છીએ

આજની દુર્દશા

! આજે આપણે જે દેશમા જીવીએ છીએ, એની દુર્દશા તો
 જુઓ ! સમર્પણનો પાલ્લ નાણે બુવાઈ ગયો અને પેટ ભરવુ એ જ
 મધો મર્ડ પડ્યો છે હજી એટલા આ બારતરપના સદ્માત્ર્ય છે કે
 માધોજી જેવા સેવામર્તિ આ દેશમા પામ્યા અને જુમાયેવા પાડો
 તામ હગવ્યા આખ થયેલા અરણ્યમાં નદનવનના મધુર ખીજ વાળ્યા
 એક વખતે સયમ માર્ગમા આજ : થએલા સુવર્ણબાહુ ક્ષીરનામના

શિખર પર એકાંત રથજમા બેસીને અક્ષમચિત્તનમા તદ્દર્શીન થયા હતા, ત્યાં અચાનક એક સિંહ ધસી આવ્યો અને અન્યક્ત બાવે પૂર્વનું વૈર જન્યન થતા, તરતપ મારી મુનિનો ધાન કયો પણ—

“ અટોણ આસન ને મનમા નહિ દોખતા

પરમ મિત્રનો બાણે ચામ્યા યોગ જો ”

એ બાવે અહોંથી ઝાળ કરી દશમા પ્રાણુત-દેવ્યોન્મા સર્વોપગિ મહેન્દ્રદેવ થયા. આ સિંહ તે કમકનો જીવ હતો તે પણ થોડા જ કાળ પછી મૃત્યુ પામીને કરીને ચોથી નરકની સફર પહોંચી ગયો. મહેન્દ્રદેવ (મરમૃતિનો જીવ) આધુપ્ય પૂણું થયે વેનોકમાથી અવી વાણાગસી નગરીમા અશ્વમેન નૃપતિની વામાદેવી રાણીની દુખમા ચૈત્ર વદી ચતુર્થોએ અર્ધ રાત્રે ભગવાન પાર્થનાથ તરીકે જિત્વન્ન થયા તે સમયે વામાદેવીને તીર્થકરના જન્મના સૂચક ઔહ મહારવમા આવ્યા આ બાણુ સિંહ (કમકનો જીવ) ચોથી નરકનું આધુપ્ય પૂણું કરી કેટલાક કાળ સુધી તો બીજી ક્ષુદ્ર યેનિઓમા ભમ્યો અને એમ અનેક ભવો કરીને પાર્થનાથના સમકાળે એક બાહ્યજીને ત્યાં જન્મ્યો. ખચપણુમા હતો ત્યારે જ તેની મા મરી ગઈ, બાપ મરી ગયો અને બાઈ પણ મરી ગયો અને છેડેને બહેનો હતી તે પણ બધી મરી ગઈ તેથી એને બીજાની દયા પર જીવવાનું રહ્યું વખત જતા રખડતા ખાખીબાવાનું એક ટોણું મળ્યું એની પાસે દીક્ષા સર્વ એ તાપસી બાવો થયો અને તપશ્ચર્યા કરતા ક્રમેક્રમે બધાનો ઉપરી પણ થયો, છેડે ગુરુ પણ થયો પચાસિ તપ કરતા કરતા પોતાનું ટોણું સર્વને વાણાગસી નગરીમા આવ્યો નગરીના માણસો તેના દર્શનાર્થે કે કોઈ કુતૂહલથી જોના ગયા તેના સાગરીતો એ તપસ્વીનું માહાત્મ્ય વધારવા અનેક ચમત્કારની વાતો વહેલી મૂળતા હતા કોઈ કહે, સાધુ તો જમીનથી અધ્ધર રહે છે, એ તો ખાતા જ નથી. બીજો કઈ કહે, ત્રીજો કઈ કહે એમ નગરમા કઈક ચમત્કારની વાતો ફેલાઈ અર્ધ પછી તો જગતના લોકોનું પૂજન જ શું ? ‘મહાનુભવતિક’ એક ચાલે

તેમ પાછળ ખીજો ચાલે નગરમાં બાણગ્રામી માનતા આવતા સાગી
બધા આવી આવીને પહેલાં સાગી નેવેલ ચડાવે, પૈસા મૂકે, ત્યારે માડ માડ
ઠોઠાં વાર જ મામે દષ્ટિ કરે જોની મામે દષ્ટિ પડે તે પોતાની
જાતને મદાખા-પસણી મળે એમ મહાપ્રયત્નથી જાળવી લેડો તેને
મદાખાની, મદાગાની છે, એમ માનવા સાચા આ લોકોની વાનો
હે ઓ પાર્શ્વનાથને કાને આવી પાર્શ્વનાથ આ રખતે પુખ્ત ઉમરના
યર્ષ કુસચગતા રાજવી પ્રસેનજિતની કન્યા પ્રભાનતી માથે પરાગી
ગયા છે, અને એમનો ગળ્યાબિંદે યર્ષ ચૂસે છે

આ ચમત્કારિક વાત સાંભળી પાર્શ્વનાથને યશુ કે મારે એકનાર
જઈને જોવું તો ખરું કે શું છે ? તે ઘોડા પર બેસીને જાને ગયા
મદાખા, મદાખાનીનો ટોંગ કરી ખ્યાનમાં ભેગા દત્તા અને પારોના
સેવકો કહેતા દત્તા કે મદાખાને હાથેપથે દેવા બગે છે ને
રાત્રિદિન ખ્યાનમાં જ રહે છે અરે ' મદાખા તો જૂન, ભવિષ્ય અને
વર્તમાન બધુપ જાણે છે અરે ' આગાશમાં પણ જીડે છે ને પાણીથી
વેત જાયા રહે છે ઘડીકમાં નાના જની જાપ તો ઘડીકમાં મોટા '
આ વાનો કળાઓમાના ઠોઠાંએ પગીક્ષા લીધી ન હતી પણ આમ
ગોળા રોડવે જતા દત્તા

પાર્શ્વનાથે આ વાત સાંભળીને કહ્યું કે 'ત્યારે તો આ ધૂણીમાં
જે સાકડા બગે છે, તેમાં શું છે જે મદાખા જરૂર કહી આપશે'
આટલું સાંભળતા જ મદાખાનીનું ખ્યાન, ખ્યાનને ટેકાણે પડી રહ્યું
અને ડોળા ધુરકાવતા મોઝા — ક્યા હૈ ઇસમે, સાકડી કે સિવા ઓર
કુછ નહોં હૈ ' પાર્શ્વનાથે પોતાના માલસને તરત જ ઇશારો કર્યો
સાકડું કળા-ત્યુ સાકડું પોનરાણુ હણુ તે કાટ્યુ ત્યા તો એ પોષ
માથી નામ-નામણી ધૂણીમાં મોકાવાના અધમૂવા જેવા જની મપેલા
નીકળી પડ્યા ' દેખા ? ક્યા હૈ ઇસમે ? ' વાની કરનાર ચોક્કા
છિક્કા પેતો મદાખા તો બેડો પડી ગયો પોકળના કળાઈ
અર્ધ શિયો વેરાઈ અથા અને પોતે જગતમાં ચાલી ગયો આ

મહાત્મા બીજો કોઈ નહિ પણ એ જ થયો કમલ હતો બીજા અધઃ
મૂલા નામ-નામણીને પાર્શ્વનાથે તત્કાળ શાનિમત્ર સમર્પી સમરસ
રેડમી સમભાવની અદ્ભુત શક્તિ વડે બન્નેને શાંતિ વળી મર્ધને તેમને
પાર્શ્વનાથને હાથે ઉદ્ધાર થયો આ નામ-નામણી ખૂન મંડકારી જીવ
હતા એટલે બન્ને શુભ બાવે કાળધર્મ પામી નામકુમાર જાતના
જીવનપતિ દેવેન્દ્ર ધરજોન્દ્ર-પદ્માસ્તીની જોડથી થયા આ વખતે કમલ
તો કાળ કરીને પોતાના અજ્ઞાન-તપના પરિણામે મેધકોટીનો દેવ થયો

પાર્શ્વપ્રભુનો યોગમાર્ગ

આ બનાવ જોવા પછી પાર્શ્વપ્રભુજીએ કેટલાક સમય પછી
શ્રદ્ધાત્મા કયો પાર્શ્વનાથના જીવનચરિત્રનો ધણો વિસ્તાર છે તે
સર્વ છોડી ૧૪ માન મુદ્દાની વાત જણાવુ છુ રાત્ર્યઆદિ વિરાજ
વૈભવના સાધનો, માતાપિતા, મળધી સર્વને તજી યોગ ધારણ
કયો. ' જગત વસાવ્યું રે જોગીએ, તજી તનડાની આરાજી ' એ યોગી
અવધૂતના સમભાવમા ગ્રીનના એકના એકાતમા ધ્યાન ધરી રજા છે
ત્યા પેના મેધમાળીને વેર વાળવા ઠી શક્તિ કરી જામત થઈ જરા
વિચારો. ' કરી વિચારો. ' "

નવ બવ સુધી વેર વાળતો આવ્યો છતા તૃપ્તિ ન થઈ, એટલે
વળી એનું એ ચક્ર ચાલુ થયુ આટલું માનજના સાબળતામ કદાજો
આવે ત્યારે સહનારની શી ફશા? અરેખર, એ માર્મ શરવીરનો છે
એટલે જ કહ્યું છે —

“ સત્તો મારમ છે શરનો, નહિ કાપરનું કામ જોને ”

એ પદ માત્ર જોવવા મઠે નથી રચાયુ

કહેવાય છે કે પાર્શ્વપ્રભુને કષ્ટ આપવા એક કમલાસુરે
રાત્રીએ જઈને અને પ્રકારના પરિસહો- આપવા રૂપો વિદુર્યા
પણ પ્રભુ ન કગતા ત્યારે પ્રુના એકાત યોગાનમા એક દિવસ
પાર્શ્વનાથ શુકન ધ્યાનમા હતા અને ઝડપુ વિના એકાએક વરસાદનું
તોડાન જગાવ્યુ મેધગર્જના તથા વીજળીના ચમકારા માથે

મૂશળધાર વરસાદ તૂટી પડ્યો મર્ત રથને પાણીપાણી જ થઈ રહ્યું
ધરતી તો ક્યાય દેખાય નહિ આ વખતે ઉઘાડે માથે એ યોગી,
કમ્પનામાં ન આવે એવી શક્તિવાળા એ પરમ પુરુષ, ધ્યાનાવસ્થા
ગિમા દના પાણી વધના વધતા સમુદ્ર જાઓ અને પૂર
વધતા વધના શ્રી પાર્થનાથના નાક ઘડી પૂર્યું ભગવાન શ્વાસ
રુધીને સમાધિરથ થયા આ વેળાએ ધરજોદ્રોહનું આસન કપ્યું
એણે પોતાના શાનથી પ્રજુની આ દશા જોઈ એટલે એનાથી ન
ગહેવાયુ સાથે પદ્માવતીની પણ તૈયાર થયા ત્વરિત ગતિએ એ હૃદ
હ્રદાણી મૃત્યુનોકમા આન્યા જ્યારે ભગવાન અને જગદૃષ્ટિનું દિવ્ય
જોયું ત્યારે ધરજોદ્રે ભગવાનના રક્ષણ માટે મહાભય-મહાનાગનું
સ્વરૂપ નિકળ્યું અને ધરતીતળથી પોતાના શરીરનું મોહુ કૂડાણ કરી,
ભગવાનના શરીરને અધર કર્યું અને માથા ઉપર જરાય ઈજા ન
થાય એ રીતે વિશાળ ફેલાવું છત્ર બનાવી લીધું આમ ગમે તેટલો
વરસાદ પડે પણ એકેય છુદ્ધ અંગ ઉપર ન પડે એ પ્રકારની વ્યવસ્થા
કરી અને પદ્માવતીએ સમીપમાં જ પ્રજુને પ્રસન્ન કરવા દિવ્ય સાવનો
સહિત દિવ્ય નૃત્ય શરૂ કર્યું અનેક રૂપો ધારણ કરી નૃત્ય દ્વારા પોતાની
બક્તિ વ્યક્ત કરે છ પ્રજુને તો પ્રમન્નતા સહજ હતી પણ સેવકનો
બાપ જ સેવ્યની સેવા કરાવે છે

એ દિવસ થયા, ત્રણ દિવસ થયા, પણ વરસાદ રહે જ નહિ,
એટલે ધરજોદ્રો આશ્ચર્ય થયું સંશય પ્રગટ્યો એટલે શાનથી જોયું
ત્યારે સમજાયું કે આ તો ખેલા કમઠનું કામ છે. બીજી રૂપ ધારણ
કરી કમઠના કાનની છુટી પકડી ત્યાં લાગ્યા અને કહ્યું "તું જોજો
છે આ ઠાણ છે?" ધરજોદ્રના જગાણથી પોતાની બધી માથા તેણે
સમેટી લીધી અને વૃદ્ધિ અટકી ગઈ પાણીની માથા અનોપ થઈ ગઈ,
અને ભગવાનને નમન કર્યું ભગવાને ધ્યાન પાળ્યું અને કમઠને જોઈ
પ્રેમધારા વરસવા માડી "વહાના કમઠ" તુ જલુ જલુ રખડ્યો, ને
ધણ સહન કર્યું તું નરકયોકમાં ગયો અને છેલ્લનેલના અસલ

કુ ખો પશુ ધણા વેડ્યા દશ બવ હિપર તું મારો ભાઈ હતો.
આપણે વિશ્વજૂતિના દીકરા હતા તારા મનમાં ગમે તે વૈરભાવ હોય
પણ તું મારો કુશ્મન નથી” કુશ્મનનો ક્રમ સમજાવ્યો કે “પોતાના
સુખકુ ખનો કતો પોતાનો આત્મા જ છે હજુ સમજી જા' વૈરથી
વૈર વધે છે, ઘટતું નથી એને ટાળવાનો ઉપાય પ્રેમ છે પ્યારા
આત્મા, એતી જા'”

વૈર ન કરીએ કે વાંલા વેરા કેર કરાવે કાળા,
ભાના દિનમાં કે બોલે, પ્રણુના માગે જાતા રોલે વેર ૧
અરતા રાં છે કે એરો, વધુ બવ રખડાવે છે વેરો,
વેરો ભવભવ કે વળગે ઉપચારથી ન રહે અળગે વેર ૨
શુણુ તો નજરે કે નાંવે, જૂકું કરવાનું નિત્ય ભાવે
અધી આખે કે આવે, માનવ બવને મન મુમાવે વેર ૩
નિશ્ચિદિ દોષો કે ગોધે, અવર જનોને એહ જ બોધે,
હૃદયે કિન્નો કે રાખે, સામાના ગુણુ કુચુંધુ દાખે. વેર ૪
બય ઉપગવે કે ભારે, હિંમ સમય આવે છે જ્યારે,
હરદમ દિતને કે હરે છે, આતમ ગુણુની ધાત કરે છે વેર ૫
શસ્ત્રની પેડે કે ખટકે, પાતાળે લઈ જઈને પટકે
વેર તથને કે વાંલા, પિએા બરીબરી પ્રેમ પિયાના વેર ૬

ભગવાન પાર્શ્વનાથ સંકલ્પ માત્રથી આકે તે કરી શકે એવી
તેમનામાં દૈવી શક્તિ હતી, પણ તેના ઉપયોગ તેમણે ન કર્યો
અહીં જ પ્રણુતાની કસોટી છે પ્રણુના મુખેથી દસો બવનો અધિકાર
સાબળીને, આખરે કમરમાં પણ ‘આત્મા’ તો હતો જ તેથી બિડો બિડો
એ દહડી બિરચો અને આત્મગીવડાનું કિરણ પ્રગટયું ત્યાં તેણે
આજ સુધી કદી ન જોયેલું જોયું એનું દહણ દિવ નરમ
ચર્મ મધુ એની સામે એક પછી એક પોતાની જૂલો તરી આવી
તે તુરત પગમાં પડ્યો અને બોલ્યો, “જો પ્રણુ મારા આત્મતારક !

મને કામા કરો. અરો ! મેં કેટલો અપરાધ કર્યો છે ? અદા ! માગે કુકર્મોનો નતીએ દણ મો આવશે ?”

“ આત્મચુ ' ખિન થા મા ' જૂલ્યા ત્યાગી દરી મજુવાનું મુત્ર થા રાખ ” પ્રભુએ મધુર વાણીથી આશામન આપ્યું

આખરે કમઠ ઓમગ્યો અને પ્રભુએ તેને સન્માર્ગે વાગ્યો એમ સાચો બાપે છે

સામગ્રી

ક્યાનો સાર એ છે કે ' સુસન્ધરા અને કુમન્કારો ' છત્રનો ક્યા સર્વ જ્ઞાત છે ? વૈરનો કખ એવી ખગમ ચીજ છે કે સામાના દળર ગુણો હોય, પણ વૈરનો ખખ માખમો એ ગુણો દેખવા જ ન દે

કમઠ પચ્ચર જેવો દુતો છતાં ભગવાન પાર્શ્વનાથના ઉપદેશથી આગળો ગયો અને પાર્શ્વનાથનું રમરણ કરી પાર પામ્યો એ પાર્શ્વનાથ તે જીનોના રેવીસમા તીર્થંતર કહેવાયા તીર્થંતર એટલે વિશ્વમુક્તિના માર્ગદર્શક લોખનાથ પોતે મોક્ષ પામે અને અનેકને મોક્ષ પમા

આઠની બધી ઉચ્ચ જૂમિકા પર એ નિરેરી વૃત્તિએ સાતી મુક્યા વિશ્વનપુત્રની ઉપાસના મને સિદ્ધિનો સાર છે, અને નિરેરી વૃત્તિ એનું ખીજ છે માટે કદી ઠોછની સાથે જૂલ્યેચૂક્યે ' વૈર ન કરીએ ' છતાં ઠોડ વૈર રાખે તો એના ચરણમા વીરતાપૂર્વક અજુનમ મગતક મૂકી દઈએ, પણ સ્વખેય વૈર, કામ, કે કોવરૂપી આકાંક્ષાને બહવા ન દઈએ !

॥ ૭૬ શાંતિ ॥

મરદાનગી

હત્સાહી શ્રોતાજનો ।

અહીં સુધી તો માનવતાના એક અંશની અનેક દૃષ્ટિએ ચર્ચા થઈ ગઈ હશે બીજા અગ્ર તરફ તમારું લક્ષ્ય એ ચુ છે

જુદિ, શક્તિ અને હૃદય આ ત્રિવેણીના સંગમે જ માનવીનો આત્મા પ્રવ્યક્તીય જો છે એટલે માનવતાનું પહેલું લક્ષણ વિચાર, બીજું લક્ષણ વીરતા અને ત્રીજું લક્ષણ કૃષ્ણ હૃદયની લાગણી છે સુસન્ધાર અને સહવિચાર વિનાની વીરતા હોત્યા લગી પશુજન જ કહેવાય અને તે અનર્થ જ વધારે, એ મનજૂતિ ઓ કમના પ્રસંગથી સમજાયુ સ્વાભાવિક જ કોમળ હૈયુ પામલુ એ હજુ જરા દૂરની એટલે કે બીજી જૂઠા છે આપણે એની મુખ્ય ચર્ચા તો આગળ જતા કરીશું, * હમણા તો સુસન્ધારી વીરતા અથવા તો ખરી મર્દાનગીના મંગલમા કહેલુ પ્રસંગોચિત હોવાથી તે જ કહીશ

તમે કદાચ એમ કહેસો કે, ધર્મ કરામા કદા મોથ મારવાની છે ? તેમા મરદાનગી જોઈ એ ? એ તો હું અમુક ચારે સમજાવી જ ગયો છું કે ‘ધર્મ’ એ કાષ્ટ દેવણ, મસ્જિદ કે મદિરમા જ પુરાયેલી ચીજ નથી એ તો આપણા અણુએ અણુમા રહેલો સ્વાભાવિક ગુણ

* બીજા જાગમા એ જાણવને લગતા બહુમુલ્યા બ્યાખ્યાનો છે

છે, અને એમ જ છે તો પ્રત્યેક ક્રિયામાં ધર્મને ઉતારવા માટે જેમ વિચાર જોઈશે તેમ સમિતિ પણ જોઈશે એથી જ મહાપુરુષોએ ગાયુ છે કે —

“ હરિનો મારગ જી શૂરાનો, નહિ કાયરનું કામ જોને,
પરથમ પહેલા મસ્તક મૂકી, વળતી લેવું નામ જોને ”

માયુ મુખ્યા વિના એ માર્ગમાં ડગલું પણ જમરાડ ડગતે ડગતે કંઈ માયુ હુલ થવાના પ્રસંગો નથી જનના પણ લેવારી નો ત્યા મુખીની જોઈએ

સાચા મરદનું લક્ષણ

આવો મરદ જ મુખ્ય ધર્મોચિકારી જની શકે એ આપભોગ અથવા બલિદાનની જીવત મર્તિ દોષ છે જુલમ જેવી ગર્મિ એના દિનમાં જોડતી જ નથી તે જુલમ કરતો નથી તેમ સાખી પણ શકતો નથી સાખી શકતો નથી એટલે દિશની સામે દિસક કે પશુની સામે પશુ થાય છે એમ નહિ, પણ દિસની સામે મુખ અદિસક અને પશુની સામે અજનમ મનુષ્ય રહે છે આટલું સમ્બોધા કહેતું, સમજાવતું કે મીઠાવું જોઈતું સજેલું છે તેમજ કરવામાં સહેતું નથી

મહાપુરુષમાં જીવ અથવા ખીજ કોઈ લાનસા રાખી મરના જનાર સૈનિકો સાપડે, ઈજ્જતની ખાતર આપધાન કરનારા સાપડે, પણ કયાપ ગુના વિના માત્ર સત્ય ખાતર, નમદ-ધર્મ ખાતર, અજાનમ રહેનાર અને આવી પગલા દર્દ, આડળ, જગજગ કે મૃત્યુને કહી વૈરભાવ મનમાં રાખ્યા વગર અને ખાટા જવારના કો, પણ સાધે નોનો ઉપયોગ કરી વગર સદી લેનાર જગતમાં વિરલ જ પાકે છે પાગલ સહનત

મોગલ સહનનના અને લેમાય ઔરંગઝેબના સમયનો એક પ્રસંગ હતું કહ્યું છું તેથી કચનનો ખરો કવાસ નીખજો ઔરંગઝેબનું આતરિક વર્તન અને પરિશમટ્તિ ઇસ્લામને પ્રતિકૂળ ન હતી એમ

ઇતિહાસકારો કહે છે પણ એનામાં બરાબર ગેલેવી વટાળવૃત્તિએ ધર્માંધતાનું જનન અને દુરાગ્રહવૃત્તિએ એ ધરનામધર્મ ઉપર પીછી ફેરવવા જેવું કર્યું ધરનામનો કાર્ત આગેશ એવો નથી કે જેમાથી વટાળવૃત્તિની વાત નીમ્ણે બિદ્યુ એ તો આપુ જગત પ્રુદાતાનાનું છે, જીવમાત્ર એ ખામિદના બાળકો છે, સદુ સાથે ગિરાવરી ફળવો, આવા ઉનાર પ્રિયામને નામે વાળબધી કે કદામહ ચોભે જ શાનો? પણ નિચાર પિતા ધર્મનો મર્મ સમગ્રવ જ નહિ, પછી એ રાજ હો કે રક હો ધર્મના પક્ષે કાયરતા જેમ પાપ છે તેમ ધર્મના પક્ષે કદામહ-વટાળવૃત્તિ કે ધર્મ-જનન એ અધર્મ છે અને જે અધર્મ પર ધર્મની છાપ હોય એ અધર્મ જેટલો અનર્થ કરી શકે છે તેટલો ઉપાડા અવર્મ કરી નથી કરી શકતો કારણ કે ધર્મની છાપવાળા અધર્મની જળમા પરુવૃત્તિનો વારસો ભઈ આવેવો માનવી જન્મદો કસાર્ત ભય છે, અને એમા સાચીઓ પણ અસખ્ય સાપડે છે એ તો દેખીતુ જ છે કે ધર્મ-જનન માનવતાના હૃદયમા રહેથી મીઠી માનવતાને પણ ઝેરી અને દૂર બનાવી મૂક છે

કહેવાય છે કે ગાંધીજીથી માંડીને ન્યા ન્યા એની આજુ હતી, ત્યા ત્યા ઘોર ગજેએ ફરમાન કાઢેનું કે તૈયાર થયેના હરિયાળા ખેતરોનો પાક મુસનમાન થાય તે જ ઉતારે, હિંદુ નહિ કુરતે પાણી દીધુ અને માણસે જાત નિચોવી પાક ફેળવ્યો છતાં એના પર આજુ શાહી ફરમાન ' ધર્મજન, માણસનો કેટલો અધ પાન કરે છે કેક ક્યા સારી મૂઝી દે છે ' શાદગુદીનજેરીએ પચાસ હજાર હિંદુઓને વટબાન્યા ત્રવાડી આહ્વાજોમાથી વેરા, લુદાણામાથી ખોજ, કલ્કીમાથી મુમના અને બીજી અને- જાતિઓ જેમ પમટાઇ ગઇ હિંદુજ્ઞાનમા આજે મુસનમાનની મ ખ્યા ના કરોડ ઉપરાતની ગણાય છે અસન મુસન માનની સખ્યા તો આગળીને વેડે ગણાય તેટલી જ હતી પરતુ વર્મજનની વટાગવૃત્તિથીજ હિંદુઓમાથી ઉપર મુજબ નટવીને મ ખ્યાનો નધારો થયો છે

વગાળવૃત્તિથી શા લાભ ?

તે કેઈને પણ બગાળવૃત્તિથી વટનાવવાની કુરને છરીની આજ્ઞા જ મથી તો આ વટાવૃત્તિ કમ આવી? અને વટાવૃત્તિને આધારે જે દત્તાત્રેય કે અત્યાચાર ગુનારવામાં આવે તો તેમાં એના મતીએએ સો લાભ લેયો હશે? તમારા મનમાં આવે પ્રશ્ન કે, પણ એ તો તમે જાણો જ છે કે પોતાના પચમાં જો તો સારું એરી વાડો વધારવાની કનખી ખાસિયત, ધર્મગુણો નેનાસ ધારી પછી પણ (ખરી જૂમિયા ન દાવ તો) ખસતી નથી એથી એ ધર્મનું એકું વધ એવા પ્રમાણેના પક્ષે જોતો કડી આવે માટે નથી જાણ છ અને માનવ જાતને તથા ધર્મને કનક લગાડ તેવા કરપીણ કામો કરી નાખે છ ઔરમજેમ જેવા ધર્મ માટે આપબોગ આપવાને બદલે ખીજના બેગ ધર્મને નામે પોતે લે ડ માલસાદ એરી જ કોઈ બાણનુ પ્યાકું બની ગયો લેણ તો એ જાતનાં જ ડ સાચો કનકામી નવમ મા જાણ એ વાતો તે આ રીતે સમજ્યા લેણ કે મુસનમાન થાય તે જ નવો જાણ, એટલે દિફુને વટવાળીને પણ મુસનમાન બનાવું તો તેમનો ઉદાર ધાન ઓ કું માનિકના ચોપામાં ઉદાર તેરીકે ટોપાકે પણ જો ન બ્યાવ ન હતો કે છનામી અટલે હજી-પરમ, ખુલ-પરમ જે હજીને માટે થાયે છે તે જ હર-ભી, પછી લેખએ તો વગર સુખનો દિફુ હો કે લેખએ તો સુખત થયેલ મુમવમાન હો વટ જવામાં લેપ હોત તે ગુણ ન થાય, તેમ ગુણ લેણ તે હોય ન થાય જે એટલો ખ્યાન હોત તો તેવો રાજવી પ્રજાને પુજાવ પાગવાનો પોતાનો રાજધમ ચૂકીને પ્રજાને વટલાવવાનો જુલમી ધધી ન મારી જેમન આટલું પ્રાનગિક કદી હવે જે પ્રમગ વિરે હું કહેવા માણુ છુ તે તમ્મ વળીએ

જે કાળની છ વાત નહુ છુ તે કાળે બાલસાહે જગાતકારથી દિફુએને વટલાવવા માન્યા તે માટે શીખોનું વીરુવ જગાડી હોયુ

તેમનાથી ધર્મને નામે ચાનતો આ જુલમ ન ખમાયો તેઓ સંગઠિત થયા અને તે વખતે એમના ગુરુ તેગમહાદુર હતા તેમની પાસે આ યા તેગમહાદુર ખરા વીર ધર્મગુરુ હતા તેમણે માર્ગદર્શન આપતા કહ્યું કે “અહો! એમા શુ મૃંજાવા જેવું છે? જાઓ, બાદશાહને કહો કે” કે જ્યાં સુધી અમારા ગુરુ મુસનમાન ન થાય, ત્યાં સુધી અમે કેમ થઈ શકીએ? અમે તો બધા એમના અનુયાયીઓ અને વજમાનો, એટલે તેઓ જે માર્ગે જાય તે માર્ગે અમારે ચાલવું જ રહ્યું આપ એમને જો મુસનમાન બનાવો તો અમે તો પછી થઈ ચૂક્યા” સહેજે આ માબળી બા શાહને પણ સાચું કે વાત તો મુઠ્ઠાની છે તુરંત જ તેગસાહેબને દરબારમા બોનારી લાવવાનો હુકમ છૂટ્યો તેગમહાદુર તો ખરેખરા બહાદુર ધર્મવીર હતા તેમને વળી બય શાનો? જેવો દરબારી માણસ તેડવા આ પો કે તરત જ દરબારમા જવા તૈયાર થયા ત્યારે એમની આમપાસના કેટલાક મેલીઓ અને સેવકો વિનવવા માગ્યા “હે મહુ! બા-શાહ બડો વર્મજાની કે ત્યાં જવામા અમેને આપની સલામતી જાળા નામે છે” ધર્મવીર તેગસાહેબે કહ્યું કે “સ્વયમ પાનન એ ખાડાની ધાર છે બય અને ટેક એવનો મેળ કદી ન મળે બય કાચને જ ડરાવે છે ધર્મરક્ષણ કરતા કરતા મૃત્યુની ગોઠમા સુવુ એ તો જનેતાના અંધમા પોડના જેવું દિવ્ય સુખશયન છે તેમા બય શાનો? હું તમેને બાળથી એ જ કહું છું કે હમેશા વીરતાના ચાન્દો કાળે કંઈ કાચર કે પામરના મુખમા શોકો તેવું ન બેનતા એવી કાચરતા અને પામગતામા ધર્મ કાલુબર પણ ટકી શકતો નથી આપણા બાદિ પુરવ ધર્મગુરુ થી નાનકે માહેમે મરતા મરતા મોગન બા-શાહ બાબરને શુ કહ્યું હતું તેને તમે યાદ કરો. એમણે બવિધ બાબ્યુ હતું કે સત્ય-ધર્મની રખા માટે સાત સાત સંતોના મોઢેરા બલિદાન અપાશે અને એ વર્મખીરોના બલિદાનને પરિણામે ધર્મજનની મોગનાઈ હિંદમાથી અસ્ત પામશે કેવી એ ગુરુસાહેબની વીરતાબરી વાણી! જરા ફરીને

યાદ કરે। બસિાન વિના શાન્તિ ને આપબોગ વિન ઉપ શાનો ?
જ્યારે જ્યારે મહાપુરુષો ધર્મ, જાતિ, દેશ કે વિશ્વને માટે
બસિાન આપવાને પૂર્ણ રીતે તયાર થાય છે, ત્યારે જ ઉદય થાય
છે” એમ કહી પોતે ગ્રેગ આધ્યાસન આપી વિદાય થયા

તે મમ્મે એ એમજવાળી મોગન મકેનસાદતના તખ્ત
પર આરુ યથેતા બાશાહના મર્ગનો પાર નહોનો જેવા તેમ
બહાદુર રમારમા પ્રવેશ્યા તેવો જ બાદશાહ એમનો ચહેરો અને
વીરતા જોઈ અચ્ચો પામ્યો પ્રથમ તેમબહાદુરની ઝોળખ કાઢી
અને પછી પરીક્ષા કરવા માટે બાશાહે તુલન બાવે કહેવા માગ્યું
“બાપ ધર્મગુરુ હો” અને જો સાચા ધર્મગુરુ હો તો બતાવો
સમત્કાર” તેમબહાદુરે સ્મિતથી ઉત્તર વાગતા કહ્યું કે, “બાદશાહ”
હું કઈ જાદુગર નથી કે જાદુ કરવા આવ્યો પણ નથી એ તો
બાળક પણ સમજી શકે કે જાદુગર નેા તે જ સમત્કાર બતાવે

આ ઉત્તરે બા શાહના મર્ગને ઉશ્કરી મૂક્યો એણે આખરે
પોતાનું ખરું પોત પ્રકાશ્યું “હા તો મુમનમાની મજહમને અધીન
થાઓ, નહિ તો મોતને બેગ” “બા શાહ” મજહમ એ તો
દિનની ઝીંગ છે ખુ। અને કિસ્તારમા કશોય બદ નથી હિંદુ અને
મુમનમાન બેય મિરાતર છે વટનાનુ કે વટનુ એ ખુદાઈઈઝીથી
વિરુદ્ધ છે આપ જો એવી છંઝા રાખતા હો તો એવી છંઝાને
અડીન થવા કરતા મૃત્યુને બેટલુ પડે તો બેટલુ એ બહેનર છે,
એમ મને ઈસ્લાની મજહમ ફરજ પાડે છે” ઔર મજેમને આ
તાલિમ વચ્ચે મર્મબેગી થઈ પડ્યા

ધર્મને નામે પિશાચલીલા

કાઈ પણ પ્રકારે જ્યારે તેમબહાદુર ધર્માત્મ ન કર્યું, ત્યારે
બાદશાહે ધર્મજનને વશ થઈ તેમબહાદુરનું ચિર ધાર્થી જુદુ કરાવ્યું
તેના દેહને અગ્નિર્મસ્તાર સુદા ન કરવા દીધો જિનટ એ સુદાને

બરચોકમા જૂઠી હાતને સડવા માટે ફેકાવી દીધું. આ રીતે એ વીર
 ધર્મગુરુનો દેહ રાજમાર્ગમાં પડ્યો હતો. આ વાતની ગુરુ ગોવિંદ
 સિંહ કે જે માત્ર સોજ વરસની વયના હતા તેમને ખબર પડી ગુરુ
 તેગમહાદુરના શયની આ દશા સાબળતા જ શયને અગ્નિમંદાર
 આપવા તુરત જ તે દાડચા બાળક હતા છતાં તે સિંહનું બચ્ચું
 હતું રમતામા તેમને એક ગાડીવાળો અને તેનો પુત્ર સામા મળ્યા.
 તેઓએ ગુરુ ગોવિંદસિંહને આમ દેડના જોઈ પૂછ્યું, “આપ ક્યા
 પધારો છો ?” તે વીરને ઉત્તર આપવાનીચે ક્યા કુરસદ હતી કે
 પણ પૂજારની ચોખ્ખતા જોઈ જનાજ વાળ્યો કે, “બાઈ! તેગ
 બહાદુરનું શય અગ્નિસરકાર વિના રાજમાર્ગના ચોકમા પડ્યું પડ્યું
 સડે છે, એ મારાથી કેમ સહેવાય ? મારે જવની જવું જોઈએ મને
 વધુ વાર હવે ન રોકે. ગાડીવાળાએ કહ્યું કે, “ટપા કરી આ
 સેવાનો લાભ અમને સોપો. આ કામ અમ સેવકનું છે આપની
 બાવનાને આ સેવક પૂર્ણ કરશે.” ગોવિંદસિંહ બોલ્યા, “શી રીતે ?”
 ગાડીવાળો કાન પાસે આવી ધીરથી બોલ્યો, “ગુરુદેવનું શય
 ચોકમા દુર્ગંધ મારતું પડ્યું છે, એટલે જન્મેને લીધે ચોક્કાંગે
 તો દૂર બેસી બિંધતા ફરો અને કામ બરાબર થશે જો કે અમારા
 બેમાથી એકને મરણ પડશે અને તે મરણ તો અમારે મન સ્વર્ગની
 વરમાળા છે.” આ કંઈ જોતવાની વાત ન હતી, છગરની વાત
 હતી ગુરુ ગોવિંદને એની ગુરુભક્તિ અને મૃત્યુની નીડરતા જોઈ
 સમતિ આપવી જ પડી ગાડીવાળો અને તેનો દીકરો બન્ને તૈયાર
 થયા, પણ તે બન્ને વચ્ચે હરીફાઈ જગી દોકરાએ કહ્યું કે પહેલા
 હું મરુ અને બાપ કડે કે હું મરુ જિતિદાન આપવા તો બન્ને
 પૂરેપૂરા તૈયાર હતા બાવનામા એકબીજાથી કેઈ કિતર તેવું ન
 હતું, કારણ કે બન્ને સમાન વીર હતા છેવટે બાપે કહ્યું કે, “બેટા!
 તું મારાથી વધુ મજબૂત છો તેથી આ શયને સહેનાઈથી ઉપાડી
 તકીરા માટે મને જ મરવાની તક આપ” બ્યારે આમ પિતાની

પ્રશન્ત આત્મા થઈ એટલે પુત્રને એ સિરે ચડાવી પડી જોયું કે
આટલો જોને મરવાનો બા ન હોય, આટલી તૈયારી હોય, તે જ
પોતાનું જિંદગી આપીને દેશ કે ધર્મની રક્ષા કરી છે અને તે
આત્માને જિંદગી બનાવી રહે મરવાથી કરે તેનાથી તો કઈ પણ
ન થાય માટે જ દેશું છે, “હરિનો મારગ છે યરાનો, તમિ
કાપરનું કામ જોને”

મૃત્યુ સદાશ કેવું ?

મરવું તો મધાને મળે છે છવમાત્ર દેહપરિવર્તન કરે છે
પણ ધર્મને ખાતર, સત્યને ખાતર રહેને ખાતર કે જનમેવા ખાતર
જે મૃત્યુને રસીકારે તેને જ મરતા આત્મજુ મજ્જાત નેમમહાકુર
લાખો શીખ જેની તીર પ્રમળતા અગ્નેઃ પૂલપાન દત્તા વિચારો,
કેટલો આ મોહાગ

આ માહીવાળા (નાપ-ગંદા) પણ એ વાતને અક્ષરજ
સમજ્યા હતા એટલે એમને મૃત્યુ ઠી જીવેના વિચારેમ ન આવ્યો
એમને તો માત્ર ધર્મ કેમ પાળવો અને કાર કેમ પાર રાખવું
એટલા જ વિચારા હતા

ચોખ્ખોરો દૂર દૂર નિવા વીની જો મા કાઠા ખાઈ રહ્યા હતા,
તે પ્રમગનો લાભ સર્વ એ જન્મે વીરો (જાપ અને બેરો) મુઠ્ઠા
વાળી જમ્યાએ આવ્યા બેરો મુઠ્ઠા સેરવી લીડુ અને હપાડીને
માહીમા નાખી ચાન્યો થયો અને એ મુઠ્ઠાને બે ને જાપે પોતાના
પેટમાં કિરપાનું બોફી મુઠ્ઠાનું આત્મ યરાયર સમાવી લીડુ આ
મધી કિયા એટલી તો ઝપાટાનય અને સાચવેનીથી બની ગઈ કે
ચોખ્ખોરોને તો છેવટ સુધી કશો યચન જ ન આવ્યો

કેવા એ સીરતા જનિદાન’ આડુ જ નામ ધર્મવીર કે ધર્મ-
સેવક આખી મળે કે ધર્મ માટે જનિદા. આપતી વખતે તેણે
હિસામ જરાય ન કર્યો એવે સમયે હિસાબી ચૂકણા ચૂકે તે ધર્મ
પાળી પણ ન રહે એટલે જ રૂગી કરી એ માર નીકળે છે કે જે

વીર હોય તે જ જીવિદાન આપી શકે જીવિદાન આપવામાં પ્રમળ વીર જોખે છે

આત્યારની દુર્દશા

આજ તો જગવિહણા અને યૌવવિહણા, કોઈ આપબોગની તો વાતો જ શીખ્યા નથી ઠેર ઠેર આ દુર્દશા છ ઢોલુ જતણે શાથી આમાં પાપ ને તેમાં પાપ, પાપ પાપ ને પાપ, ચારે બાજુએ પાપ આવા ગોખી રાખના સન્દેશાનથી ગભરાયેના પામર માણસો ધણી વાર વગરસમજે મોટામાં મોટા પાપી બન્યે જાય છે કારણ કે પામર થઈ મૂંડવાઈમાં એવા તો સાર પડે છે કે કોઈ પણ પરમાર્થક્રિયા કરવામાં તેમની શક્તિ રહેતી નથી અને કુવિચારો કે કુવિકલ્પો જ કર્યા કરે છે

પાપ કેને ખીડે છે ?

મહાપુરુષોએ ખરી કરી કહ્યું ૭ કે પીનહીનને-પામરને જ પાપ વધુ મૂઝવે છે જે જાગ્રત અને વીર મરે છે તેને પાપ તો અડી પણ શકતું નથી, કારણ કે તે વિવેચપૂર્વક જ પગલું ભરે છે આથી તમે સમજ્યા હશે કે શરીરમળે જતો તમડા કે માગેતાળે એ વીર નહિ પણ તુનિનો વિતેતા તે જ વીર

જેન સાત્ત્વકરિના મને પાપની તરતમનાનો ધણો આધાર અધ્યનસાય એટલે મનોદૃષ્ટિ પર રહેલો છે

જય સ્વર જય ચિદ્રે, જયમાસિ જય સ્વ

જય મુક્તો મામંતો પાવકમ્મં ન થયદ્

શૈવકાવિઃ ૪-૮

ઉપયોગપૂર્વક ચાલતા, બિભા રહેતા, બાળન કરતા કે દરકોઈ કામ કરતા પાપક્રમ બધાનું નથી એમ ભાખ્યું કે જેનું મન વીરતા ભર્યું છે, તેની વિચારધારા કરતા કાયરની વિચારવાગ દમણા હલકી અને દૂષિત હોય છે વીર કદાચ સાદમથી કોઈ કામ કરી નાખશે તો પણ જો ને અયોગ્ય હશે તો પસ્તાગે અને કાયર કાન તો

નહિ જ કરી શકે પણ આપ્યા મમારનું જૂર કરવા ચુપીની મદિન વૃત્તિ સેવા કરશે, અને નિમિત્ત મળ્યે જૂર પણ કરવા નહિ ચૂકે વીરપુરુષ કદાચ પાપ કરી બેમજે, પણ અધર્મ કરતા તે જરૂર ડરશે એટલે મનુષ્યે પાપ કરતા અધર્મથી વધુ ડરવું જોઈએ પાપ તો પ્રાપ્તિત હોય પણ અધર્મનું પ્રાપ્તિત ન હોઈ શકે ધર્મ અને પુણ્ય વચ્ચેનો મદત્વનો એ ન સમજવાથી ધણો જોડાશે ધાર છે ઘરની પુરવ, ધર્મ સુ ડે કર્તવ્ય સુ ડે તેનો હ મેશા વિચાર કરે અને ધર્મ બળવવા જતા પોતાને મોટું સુ પરિણામ આવે, તેનાથી તે મ્હી ડર નહિ કોઈ અનાથ કે અત્યાચારથી પીડિત પોતાને શરણે આવ્યો, તેનું રક્ષણ કરવું જ જોઈએ એને તે ધર્મ સમજે અને તે જ બળવવા જોડના આરોના કુ મરાઓ આવી પડે તે બચાને પ્રેમપૂર્વક સદન કરીને પાર ઉતારે એ આહુતોથી ક ટાળે નહિ, બિન આખર આશ્વા જ ક ટાળીને ચાની જાળ આવી રિપતિમા ડર હાથ જ થાનો ડે આ પ્રસંગે જૈન આમમોમાની એવ ઘટનાના ઉત્તેજ કરવાનું અર્દો મન ધાર છે

*

મહારાજ એટકનું નામ તો તમે મામળ્યુ જ હમે કે જે મગધપતિ મહારાજ અધિકના શ્વસુર ધાર

કૃષ્ણ, અધિકના રાજાનો અધિભારી થયો ન હતો તે પહેલાં એધિકો દેવપ્રસાદથી જે ભેટ પ્રાપ્ત થયેલી તે દિવ્ય દાર અને દિવ્ય હાથી પોતાની હથાતીમા જ પોતાના વહાલા પુત્રો હન અને વિહનને એજિડે આપ્યા હતા

એધિકના અવસાન પછી કૃષ્ણ રાજ્યાધિભારી થયો તે વખતનો આ પ્રસંગ છે

જ્યારે હન કે વિહનના પત્ની દાર પહેરી નીકળે અને હાથી પર બેગી એ યુગન જલકીડ કરવા જાય ત્યારે તે હન કૃષ્ણના પત્ની પદ્માવતીને ખૂચવા વાન્યુ 'હ પટરાણી જેવી પટરાણી, રાજરાણી

અને આ કુમારોની મામાન્ય સીઓ, મને જે સ્થિતિ રોમે તે એમની પામે ?" ઈર્ષ્યાની આગથી પ્રેરાઈ પટરાણી પદ્માવતીએ એક વખત પોતાના પતિ રાજધિરાજને પ્રસંગ સાધી દોડ્યો. મારતા કહ્યું "તમારામા માન જ ક્યા છે ? નહિ તો દક્ષિ-વિહરને શાના દાર અને દાથી મલે ? તમે તો ધરમૂળથી માદીના ધણી એટલે રાજ્યની ઉત્તમ વસ્તુ તમારી જ માલિકી હી ગણાય" જવાબમા કૃષ્ણે કહ્યું કે "મને ત્યારે આપુ મગધેતનુ રાજ્ય મળ્યું, ત્યારે મારા બધું બધુંએતે દાર અને દાથી બે જ વાના મળ્યા તેમા ખોડુ શું ? આપણને તો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ રાજ્ય મળ્યું છ' આનંદ કરેને ' ના માટે દાર અને દાથીની પરવા કરવી ?" કૃષ્ણના આ ઉત્તરથી પદ્માવતીને જરાય સતોષ ન થયો. પણ એ એટલેથી થાકે શા માટે ? એ તો રોજ રાજવીના કાન બબરો કરે અને નવા નવા બહાના કરી કૃષ્ણને ઉડેયો કરે એકદા કૃષ્ણે કહ્યું કે "તું શા માટે ગિતા કરે છે ? દક્ષિ-વિહર તો મારા બાઈ છે હું માગુ એટલે તુરત તે વસ્તુ દાગર જ કરે પણ આપણી પાસે તો આવડું મોડું રાજ છે, ત્યાં એ દાર અને દાથી શા વિસાતમા ?" રાણીએ જરા મો મરડીને કહ્યું કે "માગો તો ખરા ખરત તો પડે કે દાથી તે દાર આપે છે કે જામ આપે છે ?" આવા વચનથી કૃષ્ણે જરા ચડમે બરાયો અને એ ચડસની પાછળ પોતાનો ધર્મ જૂની ગયો. આ અન્યાય કહેવાય એ ચોખ્ખી વાત તે નારીમોહને અધીન થઈ ચડમાચડસીના વેગમા દોરાઈ જૂની ગયો અને મોહાવેશે એવો તો જકડી લીધો કે પોતાના તેઓ બાઈ ૩ એ બાવના જ જુવાઈ ગઈ દાર અને દાથીની, જાતે ખોનારીને માગણી કરી વડીલ બધુના આ વચન સાંભળી બન્ને બાઈઓ દિગ્મૂ જ બની ગયા.

"વહાતા બધું" શું દરબારમાંથી બધા આમૂખણો નાશ પામ્યા કે રાજધિરાજ ચઢને આપની નજર અમો પિતાથીએ આપેતા આ એક દાર પર પડી ? વળી રાજ્યમા મહો-મત માતગો ક્યા નથી કે આ

હાથી ઉપર આપની નજર પડી ? વડીલ બધું 'આટલી અપાર રાજ સમૃદ્ધિમા જે મતોપ ન મળ્યો, તે શું આ એક હાર અને હાથી આપી ચકશે ?' વિદલ્લના આવા સમ્બો કુણિકને બિનટા ઉત્તેજક નીવડ્યા. પદ્માવતી પ્રત્યેની રાગદત્તિએ બધુનેદના સ્રોતમા વલ્લેપનું બીજ તો રાખ્યું જ હતું એમા વેગ મળ્યો.

રાગદત્તિના કુણિકનું મગજ હાથમા ન રહ્યું એલે જરા ઝડક અરે માણી કરી પણ બન્ને બાઈ મોત મ્હા થોડી વાર વાનાવરબ્ નિરતેજ અને મબીર નન્યુ કુણિક અને બન્ને બાઈએ. તે વખતે તો વિખૂટા પડ્યા પણ કુણિકની રૂનિ બળાત્માર તરફ પ્રેરાતી હતી કુણિકના પ્રકોપની સામે દલુ મરેહું ન હતું. રત્ન-વિદલ્લ વિચારમા પડી ગયા આખરે એમની દષ્ટિ ચેટક મહારાજ પડેલી કારણ કે મહારાજ ચેટકની ક્ષાત્રધર્મની રક્ષામા તેમનો અગ્ર વિશ્વાસ હતો.

દલ્લ-વિદલ્લ બન્નેને સાચ્ય કે બધું મધુધર્મ ચૂક્યો છે જે તેણે બાઈને નાને જ તે માગણી કરી દાન, તો એમને કુખ ન થાત પરંતુ બાઈ આજે માર્ગ નનાતી ખુમારીમા મહાને છે એટલે જ એ બળાત્માર કરશે બહુવતની આગને વગ થવું એના તો મેદની અનોખી સહાય છે પણ મળાત્મારને વગ થવું એમા કેવળ પામરતા છે ક્ષાત્રધર્મને એ પામરતા કેમ પાનવે.

તુરત જ તેઓને મોસાગ બણી પ્રયાચ્છ કર્યું આજે મ્હં મોસાગને નાને મોસાગમા જ મપાનવાનું ન હતું આજે તો માતા મેહ ચેટક મહારાજને ગરબે ત્થ મૂકવાનું હતું કુણિકના રાગત્વના પ્રમાણમા નાની છતા વિચાળ અને પુરાણી વિગાનાનમરીના મહા રાજ ચેટક પામે તેઓ પડોઆ બને ત્યા જઈને ચેટક રાગને કહ્યું કે 'પિતાના વાસનામારેક સમા બાઈ કુણિક આજ બધું ધર્મ અને ક્ષાત્રધર્મને એક બાજુ મૂકીને પોતાની રાજકલ્પિથી મતો નહિ પામતા અમારા પિતાનીએ અમને બંદેર રીને બેટ આપેના આ હાજર અો હાથીને પોતાના કરવા તન્સી રજા છે અો

તે પણ સત્તાની ખુમારીથી—જ્ઞાતકારથી આવી નિયતિમા અમને એક જ માર્ગ સૂઝ્યો છે કે આપની સનાદ અને સદાય બને લેવા. મૃગ વાન એ છે કે અમારી પામે પિતાના દીધેના આ જ માત્ર પુણ્ય અમરણો છે જ્યારે કૃષિક પામે રાજસમૃદ્ધિ, વૈભવ, બહાર અને વસ્ત્રા બ્રૂપણ એ બધુય છે છતાંય એ બંધુને જોઈતા હતા તો બધુઆત્માના બળથી તે જીવ શકતા હતા પણ આજે તેના પર ઠોઠ ખીજી વૃત્તિએ આક્રમણ કર્યું છે મારુ હૃદય પોકારે છે કે સત્તાને વશ ન થવાય. આ ગ્યજો મારે શુ કરવું એ આપ જ જ્ઞો જો દાનિસ-ધર્મની રક્ષા ઉચિત હોય તો તે જળનનાની મારામા ગકિન નથી આપને શરણે આવ્યો છું શરણ આપવું કે કેમ એ આપના અધિકારની વસ્તુ છે” બન્ને બાઈઓની નાન સામળી એટલે મહારાજાએ તેમને અભય બનાવ્યા.

કૃષ્ણને આ વાતની ખબર પડતા જ તે લાનચોળ થઈ ગયો તેણે ટુરત જ મુખટને રવાના કર્યો અને કહેજુ મોકલાવ્યું કે, હાર અને હાથી લઈને મારા બન્ને બાઈઓ મને જાના વિના ત્યાં આવ્યા છે, માટે હાર અને હાથી સાથે બન્ને બાઈઓને સુગ્રત કરો નહિ તો મુહૂની તૈયારી કરો.” એટલે મહારાજા પામે એ પ્રશ્નો ઉપરિધન થયા એ તરફથી શરણાગત માં ધર્મની રક્ષાનો પ્રશ્ન અને ખીજી તરફ હાર અને હાથી માટે હવરના નિર્દોષ માણસોના પ્રાણની આદુતિ સુખટ સાથે જ એટલે મહારાજાએ પૂર્ણ વિચાર કરી જાણવું કે “એ હાર અને હાથી તેના પિતાથીના આવેના છે, એટલે એમા તારો હક નથી” એમ વિવેકથી સમજાવટ કરી, પણ આમલી જીકે ને વાત ન માની વિચારો, અહીં જ કસોટી છે જે એક કૃતપાખડીને પણ દુઃખનતા થયે તે અનુપામયો હૃદયને હવરો નિરપરાધી જનોના સહારની કલ્પના પણ કેટલી ખૂબી હશે. એમણે પોતાની કક્ષા પ્રમાણે માનવરી રીતે સુનેહ સમાધાનના સધળા ઉપાયો લીધા, પણ કાં તો અધર્મત્યાગ અને નહિ તો લગાઈ એ બે વિના એકે માર્ગ ન દેખાયો ત્યારે એ સત્યની જે ભૂમિકા હતી, તે ભૂમિકા પ્રમાણે જે સૂઝ્યું તે આચર્યું ખીજા

અદાર રાજાએ એમની વહારે ધાન મહાબુદની તેવારીએ ચર્ચ
આવા બુદનું પરિણામ તો બીજું શું હોય ? એક કરોડ એથી
લાખનો માન-સમુદાયનો સદાર માત્ર દાર અને દાથી માટે ઠેવી
બચકર નહારવીલા ' આ રીતે પણ પશુમળની સામે પશુમળથી
સામનો કર્યો તે નિભેળ અર્હિસાની દૃષ્ટિએ તો ન નિતારી સખા, પણ
એમની જે શૂંભિમા હતી તે શૂંભિકા પર કામા રહીને ભેષ્એ તો નિર્મ
ળનાથી અધીન ધાન, એના ઝરતા અરીન ન થયો અને કામી નૈતિક
શૂંભિકાનો માગ એણે પમ કયો એટલે આ બુદ એને માટે કમ
મણ્યાન કૃષિકને માટે તે કેવળ અધર્મરૂપી હોઈ અમમ મણ્યાય એથી
જ જીનાગમે એમ જાણે છે કે એ બુદ મહારાજા એટકને જાવક ન થયું

ધર્મમા વાલિપાવટના હિમાન ન હોય. નિસ્વાય બાર અને
કર્તવ્ય ખાતરની છવન-અપશ્વતા જ ધર્મ પજારી સકે, અને તે
એટક મહારાજામા હતી, તેથી જ તેનું મળ એમ ॥ પક્ષે અનિષ્ટ ન
આવ્યું પણ મારે તમેને અહીં ચેતાવવા ભેષ્એ કે રખે કાઈ આહુ
અધ-અનુરણ કરવા મઠી જતા આટલો જ આ દૃષ્ટાંતનો માર છે કે
આ એટનું કાઈ કોઈ ધર્મજ્ઞતાથી પ્રેરાઈને નહોતું થયું માત્ર
સત્યધર્મને સમજીને, વિચારીને જ થયું હતું એટલે મૂળ યશુથી બને
હાર અને દાથી માટે આટલું બધું થયું હોય એમ લાગે, પણ ખરી રીતે
તો એમને માટે એ બુદ કેવળ નીતિની રક્ષા અર્થે અનિવાર્ય થયું
તેઓ મહાવીરના જ અનુયાયી હતા તેથી તેમણે છારે પણ બીજા
અગર દેશના રાજાએને પુત્ર પુત્રે શરણે આવેનાનું રક્ષાપ કરતું, એ
મારો અત્યારે ધર્મ છે કે શરણાગતને સોપીને બુદ અટકાવતું એ
ધર્મ છે ?" બધાય વીર હતા, મહાવીરના અનુયાયી હતા અને વિવેકી
પણ હતા એ સૌની એક જ સલાહ પડી કે અન્યાય સહન
કરવામા ક્ષાત્રધર્મનો જે દ્વાસ છે તે બુદમા નથી " અને તેથી
માત્ર અન્યાય અટકાવવો એ જ ધ્યેયે સૌ મયુક્તા થયા અને બુદો
ખેલાયા છતાં જે જૈન શંક પનેદ્રિના વધમા નરક મતાવે છે,
આપઘાતમા મહાઅધર્મ જતાવે છે, તે જ જૈન શંક એટક-મહા

રાગને દેવોના પડોચાડે છે, એકાવતારી જનાવે છે બસ, ત્યાં જ ધર્મના રહસ્યની ખૂબી છે માનવતાવાનો વીર મનુષ્ય મુદ્દ નોતરે નહિ, પણ અન્યાય થતો હોય તો જરૂર અટકાવે. કેઈ રીતે પણ જાણી ડરે નહિ આટની મરણી તૈયારી હોય તે જ વીરો ધર્મ નિભાવી શકે, બીજાનું મન જ નથી

મરણ આગમે તે ભરે મૂડી, દિલની દુબ્ધા વામે જોને,
તીરે ઊભા જુએ તમાનો, તે કોડી નવ પામે જોને દરિનો

આ જ જાવનાથી પેના ગાડીવાને આકૃતિ આપી અને મુન્ન-મેવાનો ધર્મ જરામર જળવ્યો તરવાર અને કુરાન હાથમા રાખી તત્તવારની ખીમથી કુરાન કખૂત કરાવીને લામેને મુમનમાન ગુનામ્યાની આવી વાત સાબળ્યા પછી એવા ધર્મજનન મટે આજે પણ માનવતા મર્યું અનર કક્ષણી જોરે એ સ્વાભાવિક છે પણ આટના ધર્મજનન અને રોનાનિપત દમ્યા સાથી ? એ જ એ મહાપ્રશ્ન છે

એનો ઉત્તર તે દાખો છે ઇતિહાસ જ આપે છે પશુમળ દી આત્મમળને જીતી શકે જ નહિ, પણ ખરી વાત એ હતી કે આવું વીર ભાગ્યે જ મળતા મરુને મરવાની બારે બીક હતી એટલે છુપાતા ને નાસતા મરતા, કેમ મરવા તૈયાર નહોતા ત્યાં વીરજીવનનીયે પરવા નહોતી અને ધર્મીયે પરવા નહોતી નહિ તો એ દુર્દશાની અસર દશ-બાપી ન થાત એ ભાગનારા માન પામર ન હતા પણ સારેસાથે મર્ખ પણ હતા તે કાળનું અન પાતમુચક કરુણ ચિત્ર આ પ્રખરનું હતું અર્ધ પાતનું શબ્દચિત્ર

એક તરફ ધર્મને નામે અત્યાચાર હતો, બરાબે ખીજી તરફ ધર્મને નામે મૂર્ખતા હતી આ જન્ને તત્ત્વોમા ધર્મની વિદ્યુતિ હતી જન્ને પ્રશે અનિષ્ટ હતા એકમા પાસવી જળ હતું ખીગમા નરી પામરતા, નાવરતા હતી હિંદુઓની મૂર્ખતા એ રીતે કે વટનેન હિંદુ મુસનમાન થયા પછી પાઠો હિંદુ ન થઈ નકે, હિંદુધર્મમા પાઠો લેવાય જ નહિ તે કાળના ધર્મનાડોએ પણ ન જોયો દેશકાળ, ન વિચાર્યું હિંદુ-નિતિ બાવી માન બી લીટિ ચાની રહેનાઓએ ધર્મના

મૂળ આશયને કે ખરા રહસ્યને સમજ્યા વગર સુકાન ચલાવે રાખ્યું
પરિણામે એક તરફથી વટાવજીવિથી ધમાતર મગરવાની-વટનાવવાની
ક્રિયા ચાલુ રહી, મુમુક્ષુમાનો વધવાને ધમ જનન વધ્યું ત્રીજી તરફ હિંદુ ધર્મ
ને વીરતા ધરી દશ્યુ આ રીસથી સગીમા આત્મે પણ આવેતો રજા છ
આ જૂમિ વધી નથી થઈ તેમાના અવસાથી દમણા જ દેડ સમય
પહેલાં બની ગયેલા બનાવને હું તમારી અમળ કહી ગયો છું
હું શું કહેવા માગું છું ?

ધર્મને નામે આવું ધર્મિગ જોઈ વેદ-ધર્મના હાનિ રૂઝિ સુસ્તોના
વિરોધ વચ્ચે મદર્પિ દ્યાન પોતાના મૂળધર્મને ચાદનારને અપનાવ્યા
શુદ્ધિ અને મંગલન એવા ધર્મના અર્થે પર એમણે બારે વજન
આપ્યું એ મદર્પિની દૃષ્ટિએ માનવતાના મૂલ્ય કેવા દત્તા એ હું પ્રમંથે
કહીશ મને હિંદુધર્મ અને હરનામ પ્રત્યે પોતપોતાની કક્ષા જોડાયે
ખરાબર સદ્બાન છે એટલે જ એ બન્નેની સામ્યવિષ્ણુ જતાવવા અને
વિકૃતિ હાલવા મા માનગીના વિચારમા નન્ને પામના દૃષ્ટિના ટાકર
જતાવ્યા છે મારા બ્યાખ્યાનનો માન તો એ છે કે હિંદુ હો કે
મુમુક્ષુમાન હો પણ ત્યાં નરી પામરતા છે નરી વર્મજનની
પાસવતા છે ત્યાં શુદ્ધ માણસ-ઈ-ઈ-સાનિયત છે જ નહિ અને જરા
શુદ્ધ માનવતા તથા ત્યાં ધર્મ તો દેડે જ માનો !

આટલું સમજાય તો !

હિંદુની બદેન ભેગીના અપહરણને ઇસ્લામી બન્ધે પોતાની મહેન
ભેગીના અપહરણ તુલ્ય બેખ પછી એવા કિન્સાએ નાજૂ ન થાય
ત્યાં સગી એના દિલને જ પ કેમ સ્નેહ ? જે જ રીતે હરનામી બન્ધાની
ભેકાગી કે દુર્લભા જોઈ હિંદુ બાલને ગમીનશ્યા કે મોટર પુ
મદાનવાનું મન કેમ થાય ? આ ગિંથિને ત્યાંથી જ હોય તો બન્ને
પક્ષના દીવદર્શી પુરોએ નિકટ આવવું જોઈએ આર્થત્યાગ અને
મદનશીલતાથી જ માનવતા દીપે છે

॥ ઝં સાનિ ॥

શ્રીઓમા મરદાનગી

પ્રિય આ મનુષ્યો અને જન્તો

‘મરદાનગી’ વાળા મત-વ્યાખ્યાનમાં વિચારપૂર્વકની વીરતા વિશે કહી ગયો છું એવી મરદાનગી પુરુષમાં જ હોય, સ્ત્રીમાં ન હોય, સ્ત્રી તો અનગા દહેવાય એવા વ્રમમાં તમે ન રહો, એ દષ્ટિએ આજે ‘શ્રીઓમા મરદાનગી’ એ વિષય પત્રક કયો છે

જો કે આ અને પુરુષના દેહનિધારણ એને પ્રકૃતિમાં મૂળ ફરકો છે જ, અને એ ફેરકોને ધીરે કાર્યક્ષેત્રોમાં પણ અંતર રહે છે, જતાં એ કાર્યક્ષેત્રનું અંતર તો ઊનડું બન્યું જાતિને પરસ્પર સાધક છે એટલે એ દષ્ટિએ કાંઈ કાંચુ નથી, તેમ નીચું પણ નથી મનુષ્યતાના, મુશિક્ષણના, મયમના અને મોક્ષના નન્નેને સમાન અધિકારો કુ રતી છે જ

જોટલી વીંગનાને પ્રકોમાં અવકાશ છે તેટલી જ વીરતાનો અવકાશ શ્રીઓમા છે, દોલો જોઈએ તમે માગી આ વાતને પ્રથમ તકે કદાચ દમી કાઢો. પણ આખરે સૌને એટલું કબૂલ્યા વિના છૂટકો જ નથી કલ્પનાની પાખ પડેલો એટલે દૂર જઈએ, તો તે કાગથી માડીને આજ સુધીની માનવજાતિની વહીમાં એવા પ્રયત્નો એક અથવા બીજા રૂપે મળી જ આવે છે આપણે અહીં તો માત્ર મોગવકાશનો ઇતિહાસ નહીં એ

એ તો તમે જાણના જ હશે કે મોગન સંસ્થાનના સમયે નારી-જીવન જોખમમાં આવી પડ્યું હતું એમના પત્ત અને અત્યાચારો મુજબના જોઈને, મહાકાળી પડવગે તેમને ને આદતથી બચાવી લેવા સારું જીવેને મુક્ત રહેવાની શ્રેણી પણ પાડી હતી. છતાંય છેલ્લા સો વરસમાં શ્રીજીવન જેટલું પામર અને નિર્વંજ ખની ગયું છે, તેટલું ત્યારે નહોતું કારણ કે સ્ત્રીન અને મત્વરજ્ઞાના આદર્શોની ત્યારે જે કિંમત હતી તે આજે રહી નથી આ દુર્વંશ સાથી થઈ એ પ્રમગ આજે મ્હોટા બહોં તો હું એવું એક જ ઐતિહાસિક ચિન્ન ખડું કરવા માગુ છું કે જે વારા તમને ખ્યાલ આવે કે, જેમ પુરુષ સોને મન આપે છે તે જ રીતે મુશ્કેલી અને કટોમ્હીના સમયે સ્ત્રી પણ મન આપી શકે છે પ્રમગ પડે રણ મથુની વીરાગતા પણ બની શકે છે પુરુષને આદત અને અધ પતનથી બચાવી શકે છે, અને પુરુષથીયે વધી જાય તેવું કાર્ય કરી શકે છે જે કે એ વિનમાં નારીજીવનને સ્પર્શતા સર્વ વિષયોનો સમાવેશ નાંદ ઘાય, પણ તે પરથી શ્રીઓની વશા મરી, રેક પાળવાની અગ્ર મતિ, જ્ઞામય રચનામક શક્તિ, ધીરતા, સહૃદયતા અને સદનયીનતા ઇત્યાદિ ઉચ્ચ ગુણો કેટલી દુર સુધી હોઈ શકે છે, એવું તમને સહેજે માન થશે અને એ માન જ તમને શ્રીમતિ પ્રત્યે એવા અમબાન તરફ દોરી જશે કે જેથી ધણી સામાજિક કોષડાઓનો ઉદ્ધેન તમે શ્વર બાવી શકો.

સોળમાં કિમની આ વાત છે તે રખતે દિવ્વમાં શકેનચાહ અકળરનું શાસન ચાલતું હતું એકદા દિવ્વમાં અનેક રાજા મહારાજાઓનો ત્રમાર બરાંપો હતો તે કાળે દિવ્વ દિવ્વનું પાવતખત મણાતું, રાજકાજ સંબધી અનેક કોષડાઓ ઉભેલા પછી જ્ઞાન ગમ્મન શક થઈ પ્રમગ સાર્થી અકળર બા શાકે કહ્યું, "આહો કાજર રહેના વીરા ! હિંદુ શાસ્ત્રમાં પ્રાચીન કાળની સતીઓના અનેક ઉલ્લેખો મળે છે, પણ આ મળે કોઈને ઘેર સતી શ્રી હશે કે ?" આ પ્રશ્ન

સાબળતા જ ત્યાં બેઠેલા બધા રાજપૂત ચૂપ થઈ ગયા નીરવ શાંતિ ઝાંઘ ગઈ બાદશાહે એ મત્તધ વાતાવરણ પર એક વેધક દાટ કેડી મોં ચન્નચત્ત બની ગયા હતા ડાબુ કહી શકે કે મારે ઘેર પતિવ્રતા નાગી છે ? કદાચ કહે અને કસોટી ચતા પાગ કરતુ પડે તેના ક્રૂતા મૌન રહેલુ શુ ખોટું ? ન કોઈ બિલુ થયુ, ન કોઈ મોત્યુ-બાદશાહનુ મોઢું હવે જરા કડકે આ વક બન્યુ જણે એ બધા રજપૂતો પર તરમ છે એમ ન કહેલુ હોય ? જરા રજપૂતાના મોઢાં પીના થઈ ગયા અને સૌ બોલ તર-જેવા વાગ્યા

હાડાની હિંમત અને હોડ

આ વખતે ત્યાં બેઠેલા જુદીકાટાના ગજવી આપનાજ હાડાથી ન ગૂંચાયુ ક્ષાનનેજથી અળહજતો એ વીર ડોનો થયો અને અમથી કહેરા માડયુ, ' જહાપનાહ ' ધરતી તો અમરવેન કે જગનમાથી સતી એનો નિરસ નથી થયો હજુએ આસવત્ ા વીરાગનાઓ નિરાગનતથી સજિને અજનાગી રહી છે આ મેરુને ઘેર જ મતીરતન મોઢૂં છે '

" સતીની પણ ખરી ખમ તો મોગી થયા પગી જ પડે બાપા પોતાની સતી કોબ ન કપે " મા-શાહે સિમનપૂર્વક ટાણો માથો આડયુ સાબળતા જ હાડા શોભિત ધમકયુ એણે બરસમામા ચેલે જ કરીને કહ્યુ, " માદશાહ ' ગરવાના કે કલ્પનાના આ વેળ નથી, આ તો વજ્જના લેખો છે કમોગી જે રીતે જરવી હોય તે રીતે કરી શકો છો જો આ હાડાની સતી તરીકે સામિત ન થાય અથવા તો કોઈ તેડું ગિયગ ખડિત કરવાની તાકાત ધરાવે તો મારુ માથુ ફૂંડેડુ '

પા-શાહે એમો દષ્ટિ ફેરવી, અને સૌને હેતેશીને કહ્યુ, " સાબલ્યુ ? છે કોઈનામા તાકાત કે જે આપરાજ હાડાની સતી-રતના સતીત્વની પરીક્ષા કરે ? " મનીત્વની પરીક્ષા એ મર્જ જગ્યાના ખેન ન હતા કોની જનેતાએ શેઠ ચૂક ખાંડી હોય કે વીર ક્ષત્રિસણીની કસોટી કરવા તૈયાર થાય ? કસોગી કરના જ કસાઈ જાય વાતાવરણ કરીને

અખીર બન્યું એ જ સખામા પાસાદનો હજુરિયો સેરખા નામનો સિપાઈ બેડો હતો હાડાની પ્રતિમા અને ઇજ્જત એ સાખી રાક્યો નહિ એના મનમા વતવડાટ રાક્યો જેવી પાસાદની નજર ફરતી ફરતી મેરખા પર પડી કે તુરત જ એ શુમાનમૂર્તિ ધ્રુવતે ગાત્રે ખડો થઈ ગયો. “તેરાર પુ ખાનિદ” બધાની આખો એની પર પડી, પણ એવનને જ ને જ. જેમ જેમ નિરાશ ચાર તેમ દષ્ટિ પાછા ફેરવતા ફેરવતા તિરકામનો એક કટાક્ષ સંકેતે ફેરવ્યો.

“મેરખા” હાડાની ઢોલ ધારે છે ને? પાસાદે પૂછ્યું “હા, મરીખનવાજ” જે હાડાની રાણીનું ચિષ્ણ છે મામમા ખતિ કડુ તો આપરાજ હાડાનું મત્ત સર્વ, અને જે તેમ ન કરી મા નો તેને બંને માટુ શિર સમર્પણ કરે.”

એ પણ બધા જમાનો હતો કે જ્યાં આવી હોડા થતી હોય રાખના ફરમારનું મ્વડપ પમટાસુ બંને પક્ષની કબજાનો પર સહીએ સેવાઈ મેરખાએ હા માન રમ્યાન મગે ત્યાંથી હાજર થઈ જતુ, અને હા માસની મૂન પૂરી ન ચાર ત્યાં નગી હાડાને રિન્દી ન છે. બુ, ન્યમ નહીં થયું જમીનો તથા સાક્ષીઆ પણ વેવર્થ આપરાજ હાડાની મેરખા સાથેની હોલ સદિત તો ન જ હતી પણ એટલું ખરું હતું કે આપરાજ હાડાએ જેવું બાખ્યું હતું તેવી જ હાડાની પાતી હાડાહાડા પતિવ્રતથી રમાયતી હતી એના નયન જ સતીત્વના પ્રભાવની સાક્ષી પૂરતા.

મેરખાને ખીડું ઝડપ્યું અને જુદી-કોટા ગયો પણ ખરો પરતુ સોારાખીનું મ્ત્વાન સાબળેને તે હડોમાર થઈ ગયો. અગે વાડો પામેથી સાબળ્યું કે એ મળીનું નાચળું છાટવાયા જીવપનિન બાગે, રોગ મો, જેવી જગતના છે તેજો જુદીકોટામા રહી બની મહે એટલા બધા પ્રયત્નો બાસાદના ખરેખે અજમાવ્યા, પણ સોન રાણીનું ખમીર, તેની સ્વામિક સરવીરતા, તેની અડોન વૃત્તિ, ધ્ય અને હિમત પામે મેરખાની કોઈ રીતે દારીમીરી દાતી નહિ એના

સામે કુદરિથી જોનાર જગાને ભરમ થાય એવી વાનો પણ મામમાયો સાબગી એનું મોઢું સુદા જોવા પામ્યો નહિ. ક્યાયો પામે ? દિવ્ય તાના દર્શન સદેશ નથી એના સતીત્વની હકીકતો સાબગી પોતાના સાદસ માટે તે પમ્તાયો વખતના વડેજી ડી માથે સોરખા વધુ ને વધુ મૂઝાવા સામ્યે.

શક્તિથી તો કેટલ રીતે હારી શકે તેમ હતું જ નહિ તેની ચાપાઈ પણ કશું કાર્ કરી શકી નહિ છેવટે નિર્માર્ણ કે, કેઈ એવી ચીજ મળી જાય તોય જસ કે ત્યા જઈ એ જતાઈને કહી શકાય કે 'હું હાડાના નિવાસમા રજો છું જુઓ, આ તેની નિશાની' પણ ખાની હાથે પાઠો દર તો તો આગ્રના કાકરા થાય અને જન પણ જાલ ઉપરાત રજપૂતોની મુઠ ઊંચો થાય આ કપ્પના એને આઠગાવી મૂકતી, પણ એ ચીજ મેળવવાનો રસ્તો કયો ? છેવટે એક માર્ગ સૂઝયો

છુદીકોટામા એક મહાઅગુર અને નામાકિત વેસ્થા રહેતી હતી એક તો વેસ્થાની જાન અને વળી સાધનો મળે પછી તો પૂછવું જ શ ? મેરખાને એ માર્ગ સૂઝયો અને તે વેસ્થાનું શરણુ લોધવા ઝીપડયો મદનસેના પાસે જઈ આજીજીપૂર્વક પોતાની મહા મૂઝવણ ડી વાત કહી "જો કોઈ પણ રીતે સોનરાણીના શુભ અવગવનું કોઈ ચિન્ન તું જાણી લે અથવા ચાપરાજ હાડાની વાદગીરીની કોઈ એકાદમે વસ્તુ લાવી આપે તો જાલે તે મને હવિતલાન આપ્યું અને તેના જલ્લામા હું તને ન્યાય કરી નાખીશ પછી તારે જિંદગી સુધી આ ધધો જ નહિ કરવો પડે હું દિલ્હીના પાદશાહની પડખે જોમનારો છું"

મદનસેનાએ પોતાની જાંધી શક્તિ અને ચાસાઈ અજમાતીને પણ આ કામ કરી આપવાની ખાતરી આપી આથી સોરખાને આશ્ચસન મળ્યું, અને તેણે વેસ્થાને જોષતા, મપ્પા પ્રમાણે બધા સાધનો પૂરા પાડવા માગ્યા

વેળ્યા તમભન આખા શહેઝની રહસ્થમય વાનોમા પારગત જ હોય, ગજખટપટની ઘણીખરી વાનોનુ તેને જ્ઞાન હોય, અનેક પ્રકારના માણસો પાસેથી જાણવાનું મળવાથી એ જાંધી વાતે નિપુણ હોય, એ દેખીતું છે તેમા પણ મદનસેના તો વળી બારે ચતુર અને કળાબાજ હતી સોનરાણીના જીવનથી તે જરામર પરિચિત હતી, એટલે જી-
ટપટ સિવાય કાવવાનો એકે માર્ગ ન હતો એણે વેશ પાત્રથી વેશ્યાને બદલે કૃત્રિમાણીનો સ્વામ સંભોળે જાણે કેઈ દૂર દેવથી જનનાં આવનો હોય તેમ વાહનો, ચારો અને દાસીઓના બારે આડબર સહિત મ નમેનાએ નમરમા પ્રવેશ ક્યો અને રાજમહેલમા ખમર મોકના કે ચાપરાજ હાડાના રૂઢ્યા પધાર્યા છે

સોનરાણીને ખમર આપવામા આવી એટલે તે ખુશ ખુશ થયા હાડાની રૂઢિમા, અને વળી હાડાની ગેરહાજરીમા પધારે એટલે જરાયે જાણુપ ન દેખાય તેમ જામણુ મન્માન આપવું રહ્યું વાગતેમાજતે સામેયે તેની પધરામણી જરવામા આવી રાજમહેલના મોક સુધી 'સોનમા પધાર્યા અને મહેલમા પોતે જહુ જામકામરૂ સ્વાગત રૂઢુ રૂઢિમાને કેઈ દિવસ નજરે જોયા ન હતા તે આજે મિજબાન બનીને આવતા જોઈ સોનરાણીના હર્ષનો પાર ન રહ્યો સોનરાણીમા જોટલી વીરતા હતી તેટની જ મરજતા હતી

રૂઢિમાને સોનરાણીના આવામ પાસે જ ઉતારો મળ્યો એ ધૂત વેશ્યાએ, રાજપ્રપચની જાણુકાર હોવાથી કેમકે જનાવડી (બજતી) વાનો કરી અને રાણીજીની સરજનાનો સાજ સર્જને જાળ પાધરી

મદનસેના રાણી પર એટલો તો ખાર મતાવે કે સોનનું ઠામજા રૈયુ મદનહિત થઈ જાય કૃત્રિમતાનો ચળકાટ પહેલી તકે તો ખરાને ઝાણુ જ પાડી નાખે કે ચાર દિવસમા તો સોનરાણીનો વિશ્વાસ મદનસેનાએ જીતી લીધો હાકો રૂઢિમાની તારીફ જરેતો ત્યારે રૂઢિમાને મળવાને મટે સોનને બારી મન થતું આજે તો રૂઢિમા આગણે પવાર્થો છે એમ સોન માનતી એટલે એને જહુ માન જાગતું એને

અનેય અગર ન હતી કે રૂઝિયાના ખારના લેવાસમા છુપાયેલી આ વિજયરી વેમ્પા છે

સોન ઠી પતિપરત્યજના અને મતીત્વનો પ્રભાવ એઈ વેસ્થાનો જોડો આત્મા કેઈ કેઈ વાર રહીને કહી દેતો. “ક્યા આ અને ક્યા હુ ?” પણ એ અવાજ હૃદય મુખી પડે એ તે પડેના તો શેઝખાની મયલિ એ ઠી આખો જાજી નાખતી હવે તો મુન પૂરી થતા આતી હતી એટલે ધૂન રૂઝિયાએ પોતાના માનુએને એતજની આપી રીધી છૂપી તંપાગી થઈ ગઈ એટલે તક સાધી રૂઝિયાએ સોનને કહ્યું, “હવે મને રગ આપો” અને એટલું કહેના જ નયપ્રવાહ છૂટ્યો મોન ગિચારી શ્ર જાતો કે, આ એના આમુ નદોના પણ પ્રપચનું છેલ્લો ૧૫૫

સોનરાખીએ રોકવા માટે દિવ દહી આમલ કયા. “રૂઝિયાજી” થાના દિવમ તો હજી રોકાઓ, આપના બત્રીગને આવવાને હવે ઝાઝા ફિગસની વાર નથી એ આપો અને કનુમે કે રૂઝિયાને જાના જ કેમ રહ્યાં તે નહુ આમલ નહિ ક્યો હોય, નહિતર રૂઝિયા મને મળ્યા પિના કેમ આ પા જાય ? આપ મારા ઉપર આ લાવી થોડા દિવસ રોકાઈ જાઓ.” પણ હવે રૂઝિયાની રોકાનાય તેવું રહ્યું નહોતું નથી આમતેમ અને બહાના કાઢી સોનો તેણે મમજલી રીધી

વાત એમ જતી હતી કે વિશ્વાસ છતી લીધા પછી પડેલો રહ્યો ન હતો એક તો સોનલિ, વળી મહેમાન આ હાકાના રૂઝિયા એટલે દિવ ખોળિ એ રાનદહાડો પેટ ઠી બધી વાન વરતી ખાતા, ચામતા, નહાતા અને સૂતા રૂઝિયા તો માથે ને માથે એકલા વિશાળ હોઝળા નહાતા તેની જમણી વાજ પરનું એક લાખાનું ચિહ્ન રૂઝિયાએ જોઈ લીધું હતું એએને પ્રાપ છટા પાળીમા નિર્વજ નહાવું વધુ મમે છે આવું ગ્રામ ગ્યાને રહેલું ચિહ્ન તો તે ખાઈ પોતે જાણે અને ખીજે તેનો દેહમાનિ પતિ જાણે મતીનું આવું ગ્રામ ચિહ્ન ખીજે કેવળ જાણી શકે ? એટલે એ ચિહ્ન જોતા વાર જ

વેશ્યાના હવનો પાર રહ્યો નહિ તેવું કામ પૂરું થયું જાણી તેવું
દેવું નાચવા માગ્યું તેથી હવે એક પળુ દિવસ વડુ રહેવું પાનવે
તેમ ન હવું

જો કે સોનરાણીએ ર્શ્યાને રોડવા બનતું કશું, પરંતુ -છપાએ
તો પોતાના પ્રિય બક્રિનના સોગ- ખાત્રી ચોખ્ખી રાત કરી દીધી
“ હવે હું કાઢીગીતે રહી ચકું તેમ નથી આગ્રહને વચ ધધ મને રખ
મળી હતી તે કરતા હું વડુ રોકાઈ ગઈ મેન ' બેટા સોન ' માડી '
બહુ આગ્રહ ન કર તારા હૃદયને હું દેલી ચકતી નથી, પણ મારી
ગિયતિ હવે વધુ રોગીય ચકું તેવી નથી ” સોને બોધ લીધું કે હવે
રહ્યા કોઈ રીતે રોગીય તેમ યથી ત્યારે સોનરાણીએ કહ્યાને વિદાય
આપતા આપતા રોહ, મૌનન્ય અને ઉદારતા જાતવતા ખતાવતા
કહ્યું, ' રહ્યાજી ' મારાથી આપની ઝંઘ સેવા થઈ ચકી નથી, વરી
વાર જરૂર પધારજો એની આખમા નિર્મળ પ્રેમના મિદુ ટપકી
રણા હતા આ તમનો લાભ લઈ એ ધૂન વેશ્યાએ કર્યું, ' બેટા '
મને પણ તારો વિયોગ ખૂબ માન્યો તે મારી જલ્દ સેવા કરી
મારા આપરાજની ગેરહાજરીમા તમે મારા માટે આટલું કરશો તે
મે ધાર્યું નહોતું બેટા ' હવે તો જતા જતા મારી એ- કમ્પા રહે
છે કે જો પાણીરી તરીકે મારા હાથની કટાર અને રમાન મને મળે
તો નિરાત થાય હું જાણીશ કે હાડો મળ્યો અને ત્યાં બેઠે બેઠે
એ મહારથાથી તમારા બેવના મેળાપ થશે બા, ધડી ધડી થોડું
જ અવાય છે ' આપણી રાજરીતુ એવી રહી ' આમ કહેના કહ્યાએ
મેનના આસુ લૂગ્યા અને માથે હાથ મૂક્યો મેન તો આમારના
મારથી પાણી પાણી થઈ ગઈ

સોનની સ્થિતિ

ત્યારે આપરાજ હાડો જલ્દાર જાય ત્યારે પતિપૂન્ય ચિદ્ધ તરીકે
સોનરાણીએ કટાર અને રમાન જે પડેનાથી જ માગી લીધેના, એને
મામે રાખી હમેશા પતિભક્તિ કરતી અને અનરના બાવો દોળતી

આવી પ્રાણવલ્લભ અને નિત્ય પૂજનની વસ્તુ સોન પ્રાણુતિ પશુ આપી શકે તેમ હતું નહિ એક તરફ આ દસા અને બીજી તરફ કૃષ્ણાની માગ આ બે વચ્ચે એનું મધ્યન વધુ સોન કોઈ હિતર વાળે તે પહેલાં એણે એક વાર કૃષ્ણા સામે જોયું કૃષ્ણાના મુખ પર શોકની છાયા તરવરતી જોઈ એ લાગણીવશ બની ગઈ કૃષ્ણાને આ ચીજો નહિ આપુ તો તેમને કુ ખ લાગશે આ ભવના મળેલા રહેશે, હોડો જાણશે તો ખૂન ગુસ્સે ચરી અને કહેશે કે, “ કૃષ્ણાની એવી નમાવી ચીજની માગણી તુ પૂરી ન કરી શકી ? ” એના વિકલ્પો એની આસપાસ ઘેરાઈ વળ્યા

“ બા ! આ સિવાય બીજી કંઈ પણ માગો આપ તો જાણો જ છો કે આ તો મારી નિત્યપૂજનની વસ્તુઓ છે ” બાવો એક પ્રપલ્લ કયો કૃષ્ણા મૌન રહ્યા અને મોના પરના બાવો બદલ્યા એટલે આખરે સરજ આવથી તેણે કૃષ્ણાને બંને ચીજો અર્પણ કરી

જાસ, હવે કૃષ્ણાને જે કંઈ જોઈતું હતું તે બધું મળ્યા મધુ કૃષ્ણાએ જતા જતા નોકરચાકર, દાસદાસી સૌને ખૂબ છૂટે હાથે સોનામહેરો આપી સોનરાણી પ્રત્યે વાગવાર પ્રેમ બતાવ્યો જતા જતા ખૂબ વિચેત્ર સાક્ષતો હોય તેમ પોકેપોક રાખા કૃષ્ણાનું પોકળ છતાં આ કૂટકું વર્તન જોઈને અત પુરના સઘળા દામદાસીઓથી માંડીને મોટિરા સુધી બધા અગ્નિ મધ્ય કોઈને એ તો ખખર જ ન હતી કે આનું પરિણામ શું આવશે ? વેસ્યા તો પૂરેપૂરું નાટક મજબૂતને પોતાને રથાને પાડી વેળાસર હાજર થઈ

અહીં શેરખા કાગડોળે વાટ જોઈ રહ્યો હતો જતા વેત જ વેસ્યાને તેણે આતુરતાથી પૂછ્યું અને બ્યારે બધું વૃત્તાંત જાણ્યું ત્યારે તેના ખોળિયામાં ફરીવાર શ્વાસ દાખન થયો વેસ્યાએ શેરખાને સોન રાણીના ગુપ્ત ચિહ્નને જરાજરા વર્ણવી કહ્યું અને યાદગીરીની વસ્તુઓ તરીકે ખામ હાડાની જ આપેલી વસ્તુઓ સોપી શેરખાએ વેસ્યાને

ખૂન ઉપકાર માન્યો અને અઢગક ધન આપીને એને ત્યાંથી ચીંતે
હર્ષને રવાના થયો દિવસા ગુમાન હતું અને પગમાં વેગ હતો.

દિલ્હીમાં બરાબર છ છ મામના વહાણા વાયા હતા બા શાહે
આપરાજ હાડને ત્યાં જ રાખવાની વ્યવસ્થા કરી હતી ફરી વાર
દરબાર બરાયો અને બરાબર છ માસે જુનીથી આવીને શેરખા દિલ્હીના
દરબારમાં હાજર થયો.

બા શાહ સમક્ષર હાજર થયા હતા આજનો દરબાર ચિકાર
હતો સૌ કેાઈ પરિણામ નેવાને આતુર ડોળે રાહ નેતા હતા શેર
ખાના મોળા ઉપરની ઉ નાસ અને ગર્વમિશ્રિત રેખાઓ નેર્ડને
રજપૂતો અને ખીજ આશ્ચર્યમાં ગરકાવ થઈ ગયા હતા ' શુ બન્ધુ
દશે ' એ વિચારથી આપરાજ હાડે પણ ચિંતાના મહાસાગરમાં ડૂબકી
મારતો બેઠો હતો બધ કર બાવિની આગાહી આપતુ તેનું હૈયુ ધબકી
રથું હતું, પણ મેડુ નેવો તેનો અટક વિશ્વાસ હતુ મયો ન હતો.

સમય થતા જ બાન્ધાકે શેરખા બખી નેર્ડને પૂછના માડ્યુ -

' શેરખા ' બોન, શો જવાબ છ ? ' એકેએના ડોળા શેરખા
તરફ થબી ગયા શેરખાએ કથું કે ' મરીમપરવર ' શેરખા પાસે
ખીંતે જવાબ શો હોય ? આપરાજ હાડના મહેલમાં ખૂન ખૂન મોળે
હિડાવી છ, અને કાચે સિદ્ધ કરી આ-યો છ સોનરાણીનો શેરખા
પાસે શો ભાર છે કે ટકી સકે ? અને ચાન્ગીરીમાં બા મો છુ એ
હાડાએ સગે હાથે પોતાની પત્નીને આરક ખાતર આપેન આ
કમાન ' હાડા સામે તીરગી મર્વિત દષ્ટિ ફેકી એણે રોડ મિત કથું

રમાન નેતા જ આપરાજના મોતિરા મરી ગયા, તેમ જ આખી
સમા પણ વિરમવ પામી ગઈ આપરાજની પાસે પહાડસિંહ નામનો એક
તેનો ખાસ વ્યગત મિત બેયો હતો સોનરાણીનો તેને ખૂન પરિચય
હતો સોનરાણીના સતીત્વ માટે તેને અખડ વિશ્વાસ હતો આથી
તુરત જ તેણે ઊભા થઈને કથું, ' જહાપનાહ ' આ દુનિયામાં પ્રણામ

ચોરો ચોરી કરવામાં એવા માનાક હોય છે કે ગમે તેની ચીનની ગમે ત્યાંથી ચોરી કરી શકે '

તે સાબળતા જ શેરખાએ હાડાની કટાર બતાવીને પૂછ્યું કે, 'આ કટાર કોની ?' પહાડસિંહે કહ્યું, 'તે પણ ચોરી લાવી શકાય.' હવે ગેરખાથી ન રહેવાયુ તેણે મેળેથી બરસમામાં મર્જના કરતા કહ્યું કે 'સૌ કાંઈ એક ચિત્તથી માબળો.' હું સૌની સમક્ષ ચાપરાજ હાડાને પૂછુ છું કે, સોનરાણીને જમણી જાન પર એક સાખાનું ચિહ્ન છે એ માચી વાન કે ?'

ચાપરાજ સત્યવાદી હતો. આ વાત સાબળના વેત જ તે કે ખી બિડ્યો જે સત્યવાદી ન હોય તો કહી શકત કે એ જૂની બનાવટી વાત છે, પણ એનાથી તે મને તેમ જ ન હતું ક્ષાણ્યારમાં તો તેના મસ્તાકમાં અનેક વિચારોના મોજાઓ આવી ગયા.

મેરુ કે પે પણ મારી મોન ન કરે તેવો એને સોનરાણીમાં વિશ્વાસ હતો, અને તેવી જ તે આટઆટલી હદ સુધી મધ્યમ હતો. પણ ન્યારે આ ચિહ્નની વાત સાબળી ત્યારે તેનું હૈયું હાથ ન રદ્દુ તેનો વિશ્વાસ ખૂટ્યો મુખથી તે જરા બમક્યો 'હટ' રાણી 'તારા વિશ્વાસે જ '

સભામાં મનસનાદી ફેલાઈ

બાદશાહે કહ્યું 'હાડા' હવે તમે હારી ગયા છો. માથું તૈયાર કરો.' સભા કકળી બેઠી ચાપરાજ તો રાજખીજ વીર હતો. તેને માથાની કપડાં પડી ન હતી તેને તો પડી હતી પોતાની ઇજ્જતની જરા આવેશને દબાવી વિનયથી તેણે કહ્યું, 'બાદશાહ' મૃત્યુની બીક નથી ચાપરાજનું ચિર તૈયાર છે, પણ 'પ જુ શુ ?' દિલ્હીના બાદશાહે કહ્યું 'દિલ્હીના મમાટ' પ જુ એટલા માટે કે મરતા પહેલાં સોનને એક વાર મળી લેવાની ઇચ્છા રહી જાય છે માત્ર ત્રણ દિવસની મુદતની જરૂર છે આ હાડો આજથી ત્રીજો દિવસે પાછો આવશે' બાદશાહે ખુશીથી મુદત આપી, પણ તેના જમીનની

માગ્યું કરી અને જે હાડો ત્રણ દિવસમાં પાડો ન આવે તો જમીન પડનારનું માથું ધડથી જુદું થા, જમીને કુ જાડર કર્યું

હાલને મોનને મળવું ન હતું, પણ મોન પામે જઈ પોતાના હૃદયનો રાત માત્રવો હતો, એટલે ત્રણ દિવસની મુલત માગી હતી હપકો આપી પોને તુરત જ હાજર થઈ ત્રણ એવી ખાતરી હતી, પણ બાલ્યાદે ત્યારે શિરને જ ને શિર આપનાર જમીન માગ્યો ત્યારે હાડો વિચારમાં પડી ગયેલ જમીન થાતર અને આ પગપ્રેક્ષમાં માથું આપનાર મિત્ર ઠાળ મત્રે !

‘આપદિ મિત્રપરીક્ષા’ મિત્રોની ખોળી આતા કુ ખાઈ વખતે જ થાય છે ‘માથું આપે તે જ મિત્ર ગણાય’ મિત્રો કહે ખરા કે અમો તમને ખર વખતે કામ આવશું, પણ આવું કહેતા રાઓ વખત આવે તો ટપોટપ સરખી નવય કાંઈ જીન ન રહે આવા મમયે મહોમન ઠાળ સાચવે ! મિત્રજાની ઉઝાવવી કોણ તો જુદી વાત આ તો લોખાના ચખા ચાવવાના દના ‘તનમાં જનાર ધણા મત્રે, પણ જન આપનાર તો વીરતા જ નેવ’ તે જ વખતે મિત્ર પદાસિદ્ધ દિગ્મતભેર ખડો થઈ ગયો ‘નાપરાજ ત્રણ દિવસમાં નહિ આવે તો કુ મારું શિર આપવા રાજખુદીથી તારા કુ’ એ વચનમાં ભારોભાર ની તા, સહૃદયના અને મમપંજુબાવ દના એ દમ્ય જોઈને સફૂના નયન ફાણખર શીતળ થતા જમ પત્ય ત્રણ દિવસ માટે હમાર વિમર્શન થઈ ગયો

જમીન થઈને પદાસિદ્ધ થેર આવ્યો અને પોતાની પત્નીને પોને જમીન થપાની વાત ખરી “જલ્દ જ રફ કર્યું પ્રાણના બોગે તમેને તક જાગવવાનું સૂઝ્યું એ વધુ કિંમતી છે માણસની કિંમત જીવવામાત્રથી નથી, મરના ઠેકાણે ખરીને જીવનાથી છે” આ જવાબ સાંભળી પદાસિદ્ધને પાનો ચગ્ગો મર પુગવો જ નહિ પણ સ્ત્રીઓય કોણ છે તેની ખરી ખાતરી થઈ પોતાના પ્રાણ કરતા

મતી સોને પતિના પ્રાણ વધુ મોઘા હોય છે આવો આપભોગ અતિ દુર્લભ છે પણ એક મઝકારી સ્ત્રી સ્વાર્થજ્ઞની સાક્ષાત મૂર્તિ હોય છે.

આપરાજ હાડો પણ વીર જેવો વીર હતો દિલ્હી જેવા દેશાવરમા માથુ આપનાર મિત્ર મળ્યો, પણ મિત્રનું માથુ જવા દે ત્યારે તો જનનીની રૂખ સાન્ને ને ? દિલ્હીથી કાઠા થાય જ દૂર અને તે સમયે ટ્રેન કે બીજા ઝડપી સાધનો ક્યા હતા ? વીરનું સાધન એ તો પ્રાણપ્યારી ધોડથી તે મોડી પર બેસી બહુ ઉત્તરજથી છુટી-ઠોઠા બધી ઊપડી ગયો.

બોળી સોનનું પતિવ્રત અને પરિસ્થિતિ

સોનરાણીને તો આ ખામતની કશીય ખબર જ નથી ક્યાથી હોય ? દલ અને નિખાનસતાના છેડા જ જુદા છે હાડા મહેનમા એકાએક આવી પહોંચ્યો અંગેઅંગ સ્વેદથી તરબોળ હતા સોનની પૂઠથી દરોક કદમ દૂર રહી એણે એક બેડો નિ શ્વાસ મૂક્યો. પતિ પરાયણ સોન, પતિરાજ હજી કેમ ન આવ્યા એ ચિંતનમા ગરકાવ થઈ હતી. સમૈ પતિની પોતાના હાથે આનેબેઢ છળી હતી અહો ! કેવી પતિમય બનેલી આ જીવત પ્રતિમા ! પણ એ જોવાની આખ આજે હાડાને ન હતી એનું અંતર વયોવાર્ષ રત્નું હતું આખમા ફૂટાસ હતો કોપાવેશમા તેનું આખુએ શરીર ઢૂંચ રહ્યું હતું શ્વાસ માતો ન હતો હાથ પછી જરા શ્વાસ રોકી તે બોલ્યો “ ૬૮ રે ૬૮ ધિક્કાર છે તને ” હજી સોનના ચિંતનસાગરની ડૂબળી પૂરી નહોતી થઈ ત્યાં હાડાએ જરા વચાવીને વાક્ય પૂરું કર્યું “ એ અમામણી ” તારા મિત્રાસે આજથી બીજે દિવસે મારું મમ્ત-લિલ્હીના બરદરબારમા પડશે આખરેય સ્ત્રી તો ખરીને ! એના બરોસા શા ? ધિક્કાર છે તને અને તારી જનેતાને ” સમાધિ-બંગ થયો હોય તેમ સોન ચમકી ગયા પાડુ વળી જુએ છે ત્યાં તો પતિરાજ ! સોને અર્ધ વાક્ય સાંભળ્યું અને પતિની મુખમુદ્રા જોઈ

દશ્યવારમા તો જુવનૂના પાના જીવની પડયા તીવ વ્યથામા અનેક
અનિષ્ટ નિમિત્તો એક પછી એક દેખાવા લાગ્યા થોડી વારે સ્વસ્થ
થઈ પતિ આગળ ઘૂટણિયે પડી હાથ જોડી પૂજવા લાગી “નાથ !
નાથ !” પણ છે શું ? આપ એમણેક ક્યાથી ? આપ શું કહેો છો ?
આ બધું શું બન્યું છે ? પ્રશ્નની પરપરા છે ત પડના હાડો તિર
આરની દૃષ્ટિ દેખી તીર ની જેમ જોપડી અમેલ એ કમ કમ સાબળવા
આન્યો હતો તે જોતો રહે ? મંભળાવવાનું કાર્મ પૂડુ થયું કે એ જોપડી
પેલ સોનરાણીને આમાનું કશું મ્પટ તો મમમન્યુ નહિ પણ તેને
“દૂ નહિ છુ અને તારા વિચારે માડુ માયુ દિલ્હીના નરનારમા
પડશે” આ વાચ્યે ખૂન ચોક્કાતી નીચી એની રજા પાખ-વિદ્વાન
પછી જોડી થઈ થઈ થોડી વાર તો તે દમનો થઈને નીચે દગા
પડી સરળ મેળનો પરમખેડી હાડો સ્વભાવે દૂર ન દનો, પણ એ
પણ ન કારમી હતી, એથી એ ન થયો. તે કે થભવા જોડેનો
વધુ વખત એની પાસે હતો પણ નહિ જોતો રહે અને વિચાર કરે
તો દિલ્હીના મનની અંદર આપેલી મુલો દાખન ન થવાય, અને જો
દાખન ન થવાય તો પહાડસિંહનું માયુ દૂન થાય એ વિચારે પણ
એને ઉતાવળો બનાવી દીધો હતો પણ સોન પ્રત્યે જરા જોડેલી
સહાનુભૂતિનો અસર રાખના અગ્નિ તલે રંગી મથા હોત, તો થોડીક દાયો
તો જરૂર આવી શકત, અને એમણી કસો બન્નેના અંતરની કળ
નાળવા માટે પૂરતી થાત પણ મારા બાઈઓ ! અમળ કળા કોઈથી
કળાણી ?

‘અકળ કળા ન કળાણી, મેરે સાહિબ, અકળ કળા ન કળા’ ૧૧

થોડી વારની મૂર્ઝા પછી સોન સ્વસ્થ થઈ હત્યુ એના કાનમા
હાજના સમ્પેદો મુજ રવા હતલ સોનને સૂઝયું કે “જરૂર મારા માટે
મારા પતિદેવનું માયુ જર્તુ કરો અને એ આટલું મંભળાવવા ન
અહીં આન્યા હોવા જોઈએ તેઓ જાજી પડોચી જામે અને ત્યા
તેમના કહેવા મુજબ મમતકે કપાસે અને મૂલ્યુ થમે તો ? અહાહા !

કેવ ' કેવ ' કેવ ' પણ ત્યારે હવે મારે શું કરવું ? બધી માન્ય બની ગયા પત્રી પ્રબળ શાકામના ? " " હું તો જાઉં તો " જાણે એનું અન કમળ કાન પ્રેરતું હોય " " અરેખર, માટે જાવુ જોઈએ " " પતિ રાગ પડોએ તે પડેના જ " " દિલ્હી પડોએ જાઉં અને વસ્તુસ્થિતિ જાણી લઉં " આ વિચારોએ એનામાં શૂનિ, એતન અને આનંદો શમાય ખડો થયો

તે દીવીપોએ ૧ હતી, વીરામના હતી જે અગળા હોત તો મો વાળ્યુ હોત અથવા મડુ મડુ તો કોઈ ' કેવ દેવીની ' માનતા ' માની હોત, પણ એણે ત કશું કર્યું નહિ હવે અદો હાથવાર પણ રોમાનુ એને અસજ થઈ પડ્યું સામા સામા વિચાર કરવાનો એ સમય પણ ન હતો જાનની દિલ્હી પડોયનું અને જે મુઝે તે ઉપાય કરવો એ જ એની ગટના હતી પવનરેએ જાય તેવી સાદ મેજવી પોતાના પતિ પડ્યા તેણે દિલ્હી પડોયવા તૈયારી કરી સા' પર રવાના થ ' જે આપરાગ પડેયા તે ન પડોએ તો મામનો જગડી જવાનું એને બરાબર બાન હતું સાદે પણ કમાય કરી તે હાડાના પડેના જ દિલ્હી પડોએ ગઈ એક સજ્જન અમીરને ત્યા ઉતારો કર્યો ને બધી ગામતથી થોડી વારમા વાઠે થઈ ગઈ

સોને શુ સાબાળ્યુ ૧

" સોનગણીના મળંધમા સનીત્વની હાડ થઈ હતી, અને તેની સામે શેરખા નામનો સિપાઈ પડ્યો હતો તે સિપાઈ આપરાજની રાણીનું શિયળ ખાતિ કરીને તેનું ગુલ્ય ચિદ્ર જાણી લાવ્યો છે તથા ખુદ હાડાના કમાય અને કટાર પણ પુરાવા માટે બધને દિલ્હી લાવ્યો છે એટલે આ બધા પ્રામાણિક પુરાવા મળના હાડાના શિર રો નું નહી થયું, પણ હાડાએ ત્રણ દિવસની મુદત માગી અને હાડાના મિત્ર જામીન થયા હવે આવતી કાને હાડો કોટાથી દિલ્હી આવશે અને બરતરખાર વચ્ચે તેનું માથું ધડથી ઉઠાવી દેવામાં આવશે તેની મુ ત સવારે પૂરી થાય છે જે વખતખર તે સવારમાં નહિ પડોએ

તો તેના નતમીનના મિત્ર પદાસિંહનું મસ્તક ધણી જુદુ પડ્યો

આ હખીત સાબળી સોનરાણી થોડી વાર તો સૂમસામ ધર્મ
ગઈ કંઈવારે કેવા ॥ તમા પાનાને પસાવી હતી એનો ખ્યાન હવે
એને આપ્યો. એણે જાણ્યું કે જેરખાએ કોઈ ધુતાગીનો આશય લીધો.
હશે એ ફરંગીને નામે જાણ કરીને આવેલી તે કોઈ ચમત્કાર ગણિત
કે વેસ્થા ન હોવી જોઈએ કમાન નો કટાર તો મે એને જ આપ્યા
છે, અને એ જ ધુતાગી મારી એમ જોઈ મર્ હશે અને શેરખાને
કહ્યું હશે જાસ, હવે તેને વખુસ્થિતિનું રહમ્ય જરામર સમજાયુ તે
તુરત જ કહેા માર્ગે વેવો ॥ શુ કરવુ ? એનો અ પ મમયમા નિશ્ચય
કયો તેણે સારા સારા વજો અને આમુખલો મગાવ્યા તાપદાનો
ખ્યાલ સજી બાલ્સાદની કચમા જવાનું વિચાર્યું બાલ્સાદ તાપદાના
નાચનો બારે મોખીન હતા બીજી રીતે તુરત દરવારમા પ્રવેશ કરાવતેમ
ન હતુ સમય રહ્યો ન હતો, એટલે એ મિત્રાન બીજી માર્ગ ન હતા

હાજાએ પૂરજોસમા થોડી ઉપાડી મેવી હતી, પણ હજુ હાડો
આવી પહોંચ્યો ન હતો મમય બગાયે જતો હતો એટલે પદાસિંહ
તૈયાર થઈને પોતાની પત્ની પાસે છેલ્લી નજ મામવા ગયો

આદર્શ શુદ્ધિથી

પોતાના પતિને મૃત્યુને બેટવા પોતાનું વચન પાળવા અને તે
મટે સમર્પણ કરવા જતા જોઈને એ બાલ્સાદ શુદ્ધિ પિતો આત્મા નાચી
બેઠ્યો ધવાયેલુ દિન આમુ લાવે તે પહેલા જ એણે મમયનું શરણ
લીધુ પરદેશ કમાવા જતા પતિને એક વહાનજોઈ વનિના વિદાય
આપે તેમ જોતો કુકુમ ચિહ્ન કર્યું, અનરની આશિષ હોળી, અને
પતિદેવનું કલ્યાણ વાચ્છયુ એ જરા દગ નાચી રહી અને પદાસિંહે
પ્રમાણ કર્યું અહો ' કેવી ન મીડી પ્રતિબા '

શ્રોતામણ ' આવા એ, બે, ચાર કે આગળીને વેગે ગણાય તેટલા
નહિ પણ અમખ્ય નાગીરનો આ આયવનની ખાણુમાવી પાકવા છે

અત્યારે વળી બીજો એક પ્રશ્ન યાદ આવે છે, તે તમારી હમદા મૂકુ ગોડળ રાજ્યની આ વાત છે બહારવટિયાની ભારે રજડ હતી ત્યારે એક રાજસૈનિક એ બહારવટિયા સામે લડતા લડતા ઝપાઝપીમાં મરાઈ ગયો. એ રાજસૈનિકને ત્યાં એક શસ્ત્રીર બાઈ હતી પતિના વીર-મૃત્યુથી તે રાજ્ય ચર્ચ બીજી પતિની તો કંપના સુદા એને હતી જ નહિ એ બાઈ પોતાની આજીવિકા મેળવવા માટે ગોડળ ઠાકોર પાસે ગઈ અને અરજ કરતા કહ્યું કે, 'રાજન' રાજની સેવા બજાવતા મારા પતિએ પ્રાણની આકૃતિ આપી છે, એ આપ જાણતા હશે. આપના ધ્યાનમાં આવે અને માડુ ગુજરાન થાય તેવી જિવાઈ રાજ્ય તરફથી મળે તો સારું '

ઠાકોરે બાઈની ઉંમર અને આકૃતિ જોઈને પૂછ્યું કે 'તમારી નાતમાં નાતડું (પુનર્જન) કરવાનો રિવાજ ખરો કે?' બાઈએ કહ્યું, 'હા, પણ બધા માટે નહિ પતિની બિન-હયાતીમાં જે પોતાનું ચારિત્ર સાચવી ન શકે તેને માટે, પણ ચારિત્રનો ધર્મ સમજનાર હોય તેને માટે નહિ ' એનો કહેવાનો ભાવ એ હતો કે પુનર્જન એ અમારો આપદધર્મ છે પ્રમોજે જ બનાવનારે જોઈને એનો અમન થાય છે ઉત્સર્ગ માર્ગ નથી જો ઉત્સર્ગ માર્ગ થઈ પડે તો હાપત્ય અને પ્રેમને ઢેકાણે ત્રિપ્ત અને સ્વાર્થના જ અખાડા જામે ઠાકોરે કહ્યું 'બહેન' તારી વાત તો ખરી છે, પણ તું હજી નાની છે તારામાં જીવાની છે ને રૂપ છે, માટે કાર્ડ સારું ધર કરી લે. ' હવે ઠાકોરના આ શબ્દો સાંભળી બાઈથી રહેવાયું નહિ એકદમ ગુસ્સાના આવેશમાં આવી જઈ તેણે કહ્યું, 'ઠાકોર' પ્રમના પિતાને સ્થાને છે. બોલતા પહેલાં જરાક તો વિચાર કરો મેં પતિ શોધવામાં જરાયે જૂલ જરી નથી, અને હવે મને બીજાની જૂળ પણ નથી કે હું બીજો કડુ હું તો એવા વીરની પસંદગી કરીને પતિ તરીકે એને પ્રણમ છું કે જે વીરે બલિદાન આપ્યું છે ઠાકોર ' ઠાકોર ' આમ મેં તો ધણી શોધવામાં જૂલ નથી કરી, પણ મારા ધણીએ ધણી

કરવામા બારે જૂન કરી છે બરજુપોપજની પણ હું જૂખી નથી મારા હાથ અને પગ જરાજર હાને છે મારે એ ખાતર આપ ચિંતા ન કરશો. આવા વેળુ હવે મહેરયાની કરીને કોઈની પણ ન કહેશો, સમન્થા ?' એક એક વચન પાછળ ચડી જોતુ પ્રચડ તેજ હતું. દોહર તો સાબજતા જ કહામર થઈ ગયા તેને ખરેખર જ્યાંડ આવ્યો કે શ્રીઓમા પણ મરદાનગી હોય છે અને એમણે તેના બરજુપોપજ મારે વર્ણસન બાધી આશુ આ બીના મે એક જવાબદાર વ્યક્તિ પાસેથી સાબગી છે

આ તરફ સોનગણીએ અમીર મારફતે બાન્સાદને કહેલુ મોકલ્યુ ' છુદીકોટાધી એક તાપરો આવેલ છે તે વૃત્ય અને ગાયનકળામા બહુ જ કુશળ છે તમને એ તો ખ્યાન હમે કે પ્રાચીન કાળમા તેમજ મધ્યકાળમા પણ શ્રીઓને અનેક પ્રકારની કળાએ શીખવવામા આવતી મેનરાણી અને કળાઓમા પ્રીખુ હતી, પણ તેમાય તેનો મૂકીનો કહ અને મગીતનુ ગાન તો અદ્ભુત જ હતા વૃત્યમા તો તેણે અપૂર્વ કૌશલ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતુ. આજે પ્રમગોપાત તેને આ કળાએ આમા ઉપયોગી નીવડી

એક તરફ માચડની તૈયારી થતી હતી, બીજા બાન્સાદે તાપરનુ કહેલુ સાંભળુ અને રોમાચ થયો એ તો પોને ખૂન રોખીન અને તેમાય મંગીત અને વૃત્ય જન્નેનો સુયોગ અને તે પણ ચાલીચલાવીને સામે આવે પછી પૂઠવુ જ શું ? બાન્સાદી હરમાન છૂટ્યુ ' જલદી આવે અને નાચગાન થાય ત્યા સુધી પહાડસિંહને ફાસી આપવાનું મુનનવી રહે ' સોનને બાવતું મળ્યુ ને બાન્સાદની કચેરીમા તે દાખલ થઈ

ફાસી મારે માચડો તૈયાર થયો છે પહાડસિંહ પર મોતના નગારા વાગે છે કેવુ એ કહેલુ હસ્ય ' પણ સોનરાણીએ એ જ કરજી વાળાવરજમા આહવાદનો જુવાળ હીમરાવી ચૂક્યો. આ કચેરી છે કે નાચગૃહ એવુ કશું બાન ન રહ્યું કયાક પર કનાક વીતવા

તાગ્યા એક-સાથ એક મિનિટ જેવો લાગતો હતો નાચ-મુજરો હજુ
યાનુ દનો ત્યા પરસેવાથી ભિંજાયેલ વસ્ત્રે આપરાજો મમાગા પ્રવેશ કર્યો.

સભામાં પ્રવેશના જ આ મોઠો તાપ જોઈ એ તો દિમ્પલ જ
બની ગયો. પ્રેક્ષકગણ તો મોનરાણીના નૃત્ય અને માવનમાં ત શીન
હતો મોનરાણીને ઓગળના આપરાજન વધુ વાર તો ન લાગી,
પણ મારી પદેના ત્યાથી અહીં એ શી ગતિ આવી પડેલી? એ
વિચારે એને મટેલાપીન બનાવી મૂક્યા શું આ સ્વપ્ન તો નથી ને?
હજી હજીને તેણે તેના મો મામુ જોયા કર્યું. આખરે તો લામ્બુ કે
છે તો મોનરાણી જ એ જાણીને તેને તો પારાપાર ખેડ થાય એ
નવાભાવિષ્ટ હતું એણે માત પીરવા, મનમાં ને મનમાં બમણો કે બા
અભાગણીએ હદ છોડી ની મળ્યું કર્યો. ખુત્તે મોઢે બાદશાહની
કમેરીમાં વેસ્વાની પેડ નાચે છે છે સરમ? હાથ! હાથ!

કદી નહિ કદ્યેય આ હૃદય જોઈને તેના મુખમાં કોઈ પાર જ
ન રજો તે સાહસિક હતો, પણ બાદશાહની કમેરીમાં શું થઈ શકે?
ઉંચો વિચાર નહોતો મરણ જ છે એટલે હવે તો પ્રથમ એને મરણ
મારી પછી જ કાસીએ વઢીશ માટે એ રાડો જોટલું ગાકી રહ્યું
હોય તેટલું હજુએ પૂરું મરી લેવા દો' નૃત્ય કરતી કરતી મોનરાણી
પતિના મુખ પરના બાવો વાગી રહી હતી તે જરાનર સમજી મધ
હતી કે થોડું મોડું થયું તો આ હાડો મળ્યું કરી મૂકી, પણ
પોતાનો ઉદાત્ત ઉદ્દેશ એને પાર પાડવો હતો એટલે બીજું કશું
બક્ષમાં લાધા વગર તેણે તો અદ્ભુત રૂપ ક્યા જ કર્યું વિરામ-પણ
આવી કે સમાપ્તથી 'આફ્રીન! આફ્રીન!' હિંમતે છૂટ્યા
પાદશાહ તો ખુશ ખુશ થઈ ગયો હતો આવી આવી પ્રવીણ નર્તિકાઓ
જે જુની-કોટામાં છે, ન જુની-કોટાના નિવાસીઓને ધન્ય છે!
વન્ય છે! ૧

૧૬ બાદશાહ મતેલાવેલમાં જોઈયા 'માગી લે, તારી ઇચ્છા પ્રમાણે
નર્તિકાએ કર્યું, 'અનંદના' થોડા માત્ર પદેના જુની-કોટામાં

અહીંના ઠેઠ એક બન્નાસ આપો દતો અને મારી એક સાખ સોના
મદોરોની ચોરી કરીને તે નાખી મયો છે જલ્દાપનાદ ' મો એ મારી
સોનામદોરા અપાવો એટલે જમ મરીનપરવર ' મારે બીજી કશ
નલેખું નથી '

બાલ્યાદે ' હ ' કરીને જતા આગળી ડિગી કરી પૂછ્યું ' એ
બ નાચ કોખુ દતો ? તેનું નામ તું બલે છે ? ' હા, જલ્દાપનાદ '
એલે પોને જ કશુ દતું કે માટુ નામ મેરખા છે અને તું બાલ્યાદનો
માકર છું અને દિલ્લીમા જ રહું છું સોનામદોરાએ કહ્યું

એ અને વિગત સહિત બાલ્યાદે આગળ ચાલાન્યુ ' હે '
કોખુ મેરખા ? મેરખા તજ બાલ્યાદે જોયું અને પૂછ્યું ' કેમ મેરખા '
આ વાત સાંચી છે '

આ મામળાના જ મેરખાના રામ રમી મયા ન તો વિમુક્ત
મદ મયો આપરામ પજુ સમજા મદ મયો થોડી વારે મેરખા મે
દીને ખરે આજીજી કળા કહ્યું ' નામદાર ' અને તો તું જોગખતો
ય નથી એનું તો મે સમમાય માટુ એયું નથી ' નર્તિકા બોલી
' જોયું, મરીનપરવર ' ધૂન ' કેવો જોડો છે ? સાખ સોનામદોર
આપરી પડે મારે જોડો હા કહે ? નામદાર ' પૂછી તો જુઓ કે એલે
મારે ત્યા રહેલો મારી સાથે કેવી મોજે ઉતારી છે ? એ બધું
આટલી વારમા શું ને જુની મયો ? ' મેરખા બોલ્યો ' મરીન-નવાજ '
ખુદ કરાનના સોમ ' ખાર્જીને કહું છું કે આ વાત જ શી ? એ તો
મરી ' મા ' છે મારી ' નકેન ' છે ખુલા મોજા ખાજીને ખરેખડ કું
કહું છું એ વાક્ય પડુ કરી ' વા માસિક ' આ આજન ' ' એટલું મનમા
બોલી એલે હાય જોડી આપો મીઝી દીધી

જમ, કામ પતી મયુ એટલે તુરત જ ગણીએ આડો પડેા
નખાલી દીધા વેસ્પાનો સ્વામ ઉતારી શુદ્ધ દરિયાશુભિ પોશાક
પહેરીને કહ્યું ' મેરખા મારે ત્યા આવેન નથી અને મારું મોટું પશુ
જોયું નથી તે વાત સાચ માગી છે પશુ—

મહર્ષિની દષ્ટિએ માનવતાનું મૂલ્ય

(આ વ્યાખ્યાન મુજબ આર્યસમાજના એકસામા વાર્ષિક મનોભવના પ્રમુખધાનેથી અપાય છે વ્યાખ્યાનનો વિષય 'માનવતા' હોઈ આ અગાઉના, માનવતાનું વિધાન કરનારા વ્યાખ્યાનોના વિષયને અનુસર ન દોષ એ દેખીતું છે એ દષ્ટિએ વિચારો અને પ્રગતિ પૂર્વે આવી ગયા હોઈ એમાના ફરી અહીં આના છે છતાં આ વ્યાખ્યાન વિવિધ દષ્ટિએ જોતા ઉપયોગી થશે એમ ધારીને અહીં માત્ર નામના યાગ્રિક ફેરફાર માથે અક્ષરચ લીધું છે એમા વ્યાખ્યાન કારનો આર્યસમાજના મર્યાપ્ત પ્રત્યે આત્મ તરી આવે છે પરંતુ એ આ રતું સ્પષ્ટ એમના અત્યજો કે પતિનોના મુદ્દિમકાર, યજ્ઞ અર્પણેનુ-સાધન આશ્રમો અને વીરતાનું શિક્ષણ આદિ કાર્યો પ્રત્યે છે, એમ આગળના આર્યસમાજએને આપેલી સીમણી પરથી સાઠ સાઠ દેખાઈ રહે છે)

यत् स्वरूपमविशाय प्राप्तं तु रामनस्तजम् ।

शापितं तत् पद येन तस्मै सदगुरवे नम ॥

પ્રિય આત્મજનુઓ અને માતાઓ !

આર્યસમાજના જન સાધુ ! આર્યસમાજના મહોત્સવમા જન સાધુ, અને તે પણ પ્રમુખરથાને ! આ પ્રશ્ન તમારામાના હોના દેયે

તો કોઇના હોડે જરૂર બેગી નીકળ્યો હશે અને મો કોઈ પોતા-
પોતાની રીતે તેનું મમાધાન પણ કરી રહ્યા હશે. પરંતુ તમારી
કંપનાનું એ સમાધાન અપૂર્ણ કે તુટિલાળુ ધારતે પડેલા હું પોતે જ
તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરી નાળુ તે વધારે યેક યશે.

સર્વધર્મ-અમલોનાની જરૂર

આજથી પચીસ-પચાસ વર્ષ પૂર્વે કોઈ પણ ધર્મના કે સપ્ર-
દાયના ઉત્સવમાં જુનાજુદા ધર્મ કે જુનાજુદા સપ્રદાયના આચાર્યો
જરાય ભાગ લઈ શકતા ન હતા એટલું જ નહિ પરંતુ પોતાની
શ્રેણીનું સ્થાપન કરવા અને બીજાને ઉતારી પાડવા કે નિહવા એ જ
લગભગ ધર્મગુરુઓના ઝવઝાવ થઈ પડ્યો હતો. ધીમે ધીમે
વખતના વહેવા સાથે આજે જનમમાજમા અજન્મ પરિવર્તન થયેલું
જોઈ શકાય છે. આજે અનુદારતા, અસહિષ્ણુતા અને વાદવિવાદો
ઉપેક્ષાગ્રીય રાખવા એ લગભગ અસમ્ય જોડુ થઈ પડ્યું છે. બધી જાતની
સકુચિત ટૂંકિઓને જડમૂળથી ઉખેડી નાખી સર્વ ધર્મ પ્રત્યે સમમા-
વની ભાવના અચૂંપણે મમત જનતાનું લક્ષ્ય પોતા તરફ ખેંચી રહી
છે. પણ પનડાના આના સુંદર નાતાવરણ વચ્ચે જરાયે મુમર્ઝાચાર્ય
સમાજના અમણી શ્રી પરબુબાર્શિર્મો સામેથી આમ તણુ આપે ત્યારે
મારા જેવો સાધુ તેને કેમ નકારી શકે? મારી ભાવનાને જોએ અલ્પ
અશે પણ જાણે છે, તેઓને માડુ અહીં આવતું જરાય શકાતું
નહિ લાગે. પરંતુ જોએ મારી ભાવનાથી અજાણુ અગર જોએ કાં
ચુસ્ત જોતો હોય તેઓ મારા આ ખુનામા પડી પણ ધાર્મિક ગૌરવને
સમજતા શીખે તોયે ઘણું છે.

માર્ગ દષ્ટિએ તો અમે તેવા વિરોધી ગણાતા સપ્રદાયોના
મંમધર્મા આવડુ એ તો જીવનની લઢાણુ છે ખડુ જોતા ભારત
વર્ષમાં પ્રચલિત બધા ધર્મોના સિદ્ધાંતોમાં જે વિરોધી ભાવ દેખાય
છે તે બેદ દષ્ટિના છે. વિષમ જોવાય તો વાઝામધીની ભાવનામાં જ
છે ધર્મ અને માત્રાધિષ્ઠાનો બેદ જરાયર સમજવો જોઈએ ધર્મ

એ તો મ । અને મર્યા માનવજાતને જીવત, પ્રાણવાન અને તેજસ્વી રાખનાર દિ-૨ પ્રકાર છે ત્યારે સાપ્તાયિકતા એ તો માનવ માનવ વચ્ચે બેઠાસની મોળી દીરાનો ઝેલો કરનાર ગિનેલી છે એટલે જ દોઢ યુગમા યુગપ્રધાન પુરૂષે પોતપોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ પ્રમાણે ધર્મના જ અલુક અસની સ્થાપના કરી માનવજાતિમા નવચેતન રેડ્યું હોય છે અને એ રીતે દોઢ ધર્મનું જુગેજુગી મૂર્તિ કાઓથી પ્રખ્યાત (પ્રખાલ) થયેલું હોય તે પેટનું ખેન એક જ છે, અને તે વચ્ચે જ મહિમઓરનો દષ્ટિએ એ જ મોકમા સુ રીતે વર્ણવેલી છે

બ્રહ્મી સામ્ય યોગ પશુપતિમત્તં ચૈવળવમિદમ્
મમિતે મમ્યાને પશ્ચિમિદમદ પથ્યમિતિ ચ ।
રુદ્રીના ધૈર્યવાનુસુરુટિન્નાનાપદ્યુપામ
નૃણામેકો ગમ્યસ્ત્યમમિ પયમામણય દ્ય ॥

હે પ્રભુ 'નાની મોળી અને ચિત્રવિચિત્ર મતિવાળી નીઓનું વિરામસ્થાન જેમ મહામાગર છે, તેમ હે નાય' રચિઓની બિનતાને કીધે સરળ કે વક્ર, લાગા કે દૂકા વિરિવ પથેને બજનાર મનુષ્યેને તું એક જ પ્રાક્ત્ય હો, તું એ જ અતિમ વિરામ હો તારી પ્રાપ્તિ માટેના બિન્ન બિન્ન પ્રવામેમા ત્રયુ વે, સાખ્ય, મોગ, કકરમત કે વૈષ્ણવમત એ સર્વ તારા તરફ જ અપન કરી રહ્યા કે, જેમ અનેક આડીઅવળી વહેતી નીઓ સમુદ્રને જ મળે છે તેમ

એટલે આ દષ્ટિએ બિન્ન બિન્ન મપ્રકારો એક ખીખના હુમ વોમા ભાગ લેતા થાય એ રસ્તુ આ જમાનામા ખરેખર ધ્વજવા યોગ જ છે વળી આર્ષસમાજના બાપુઓ સાથે વો મારે લાગા વખતનો પરિચય છે, એટલું જ નહિ પણ તે સમાજના ખમીરમા જ વીરતા અને લોખંડેવાની ધમસ દેખાઈ આવે છે એટલે ત્યારે ત્યારે મારા આખ્યાનમા, મારે કોઈ પ્રાણુરાન સમાજનો આ જમાનામા

આદર્શ રજૂ કરવાનો પ્રયત્ન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે ત્યારે કંઈક પક્ષપાતી દૃષ્ટિથી પણ આર્થસમાજ જ મારી નજર સામે ખડો થાય છે

આજથી બે વર્ષ પહેલાં અમારું સ્થાનકવાસી જૈન સાધુઓનું એક મહત્વ મેળેનું અજમેર મુકામે થયું હતું અજમેર એટલે આર્થસમાજનું મોટું ધામ ત્યાં અનેક ગિજી અને વિદ્વાન સમાજિયો નો પરિચય થયો કેટલાકે તો મારા એક શિષ્ય 'સતમાન' ને અવધાનના પ્રયોગો કરાવવાની આગ્રહભરી વિનંતિ કરી તેમની લાગણીને અને આગ્રહને વશ થઈને પ્રયોગો આર્થસમાજ ભવનમાં જ ગોઠવાયા અને ત્યાંના અમગણ્ય પાંડિતોએ પોતાનો પ્રેમ અને શક્તિ પૂર્વક ભાવના દાખવવા મંત્રમાનને 'ભારતરત્ન'ની પદવીનું પ્રદાન કર્યું અહીં મારે કહેવાનું એ જ છે કે આર્થસમાજના ખમીરમાં જ કંઈક એવું છે કે જે શક્તિને પૂરું છે અને શક્તિને ખોળી પણ શકે છે તેઓની લાગણીની અને શક્તિની મારા હૃદયમાં ઊઠી છાપ પડી છે આમ દરેક શહેરમાં ન્યા ન્યા આર્થસમાજની સરથાઓ હોય છે ત્યાં ત્યાં મારું સ્વાભાવિક ખેત્યાણું રહે છે અને ત્યાંના આગેવાનો પણ અમારા પ્રત્યે તેટલો જ મહાભાવ રાખતા હોય છે આથી જ મારે ફરીને કહેવું પડે છે કે આકર્ષણના નિયમને કાણુ ઢેલી શકે ? આ તો પ્રાસંગિક વિવેચન થયું હવેનું મારા મૂળ વિષય પર આવું છું

વિશ્વનો અગાધિત એવો નિયમ ૩ કે ત્યારે વિશ્વમાં જે જે સમયે અને જે જે સ્થાનમાં અધિકારનો વધુ હેતુવો થાય છે, સનાતન સત્યની ચારે તરફ ધૂમમ ફરી વળે છે, મત્તાવાન અને બળવાન વ્યક્તિઓ પોતાના મુદ્ર સ્વાર્થને પોષવા ખાતર અગ્રાની પ્રજાનો હિંધા પાટા બવાની અશાંતિના માર્ગમાં શાંતિની ખોળાધંગી આપે છે, અધર્મના માર્ગમાં ધર્મ મનાવવાનો, અન્યાયમાં ન્યાય મનાવવાનો અને પાપમાં સત્ય મનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે, સમાજમાં અશાંતિ અને અન્યાયનું સામ્રાજ્ય વ્યાપે છે અને સમાજ ત્રાસથી કંકળી ઊઠે છે, તેને કાંઈ પણ શાંતિ આપનાર નવા ઝિરોનોની ઝખના જાગે છે તેના સમયમાં એ

બરમીભૂત થતા પ્રાણીઓની બરમમાથી કેઈ એક મહાન વિજૂનિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે સત્ય, અદ્વિસા, પ્રેમ અને ન્યાયના પ્રયત્ન આદોનનો દારા જગતને ઉચ્ચ પ્રકારના આદર્શો આપી, પશુનાના ૩૦ સસ્કારો પનટાવી, દિનના સસ્કારે રેડી પોનાના જ ચરિત્રથી જગતને સત્યનો રાહ જતાવે છે

૨ પ્રકાશનો અવિર્ભાવ

ફરેક યુગમા યુગપ્રધાન પુરુષની પ્રતિભા પર સમાજનો અમુક ભાગ સહજભાવથી આકર્ષાય છે તે પુરુષનો નવીન પ્રમાણ તે વર્ગને દિતકર લાગે છે, અને તેથી તેઓ તે પ્રકાશને જીવનમા ઉતારવા તે જ મહાપુરુષની અગેવાની સ્વીકારે છે ધીમે ધીમે તે પુરુષના સતત સહવાસથી જે જે વ્યક્તિઓને પ્રત્યક્ષ પ્રતાપ અનુભવવા મળે છે તેવી વ્યક્તિઓનું એક મહાજ ન જની જાય છે

પરંતુ જ્યારે એ પ્રાણ્યૂરક મહાપુરુષ પોતાનું કાર્ય પાર પાડી કુદરતને ખોગે પોતાની જાતને સમાવી દે છે, ત્યારે તેનો દેનાવેન પ્રકાશ ધીમે ધીમે અદશ્ય થવા માડે છે જેમ જેમ એ મજાના સજ્યોમા વારસાગત ધર્મપ્રાપ્તિની ભાનના પ્રચાર પામે છે, તેમ તેમ સમય વધતા યુજ્યપૂજા મટી વ્યક્તિપૂજા અને વ્યક્તિપૂજા મટી છેવટે ક્રિયામંડિતા ખોખાની પૂજા થવી શરૂ થાય છે આ રીતે મૂળ તત્ત્વ છુપાઈ જવાથી સામ્રાજિક ભાવથી મકુચિત વૃત્તિનો ઉદ્ભવ થાય છે અને પ્રેમ, ઉત્તરતા, સેવા અને તિતિસાને ત્યાને દેવ, ઇર્ષા, મનતા, અભિમાન અને અસહિષ્ણુના ઉદ્ભવે છે વધુતા અને નષ્ટતાને બે ને દબ, અભિમાન અને પાખડ પોનાય છે આ સામ્રાજિક કતાન પરિણામે વસ્તુને ભૂલી જઈ માત્ર મહારના ખોખાને વળગરાની આદત પડી જાય છે પછી સમ્રાજનો મોહ એટલો બધો વધી જાય છે કે મ પ્રદાપના એકા નીચે જ એક જાતની મલીન મનોવૃત્તિ બિપજે છે અને પાજાથી એ મહાન પુરુષના નામનું એકું વડુ એ-સ પ્રાપના

માડોમાડે પણ અનેક પેટાવિભાગો ફૂટી નીકળે છે, અને પાંચે માનવમમાજ હમેશતા જૂના ચીવે ચાને છે

ભાગ્યના ધર્મો અને મતભેદો

ભારતવર્ષમા મુખ્ય ત્રણ ધર્મો છે જૈન, વૈદિક અને બૌદ્ધ જૈનતા ત્રણ દિરેકા છે તેમા પણ પેટાવિભાગો છે તેમ બૌદ્ધમા પણ વિભાગો છે આ તરફ તેમનું સાદિત્ય છે, પણ મતપ્રચાર નથી વૈ- ધર્મને અવનમનારા અનેક વિભાગો અને તેના બિનભિન્ન પ્રજોતાએને નામે ઉદ્ભવેલા પથો પણ અનેક છે જેવા કે, ગમાનુજી, ગમાનદી, નિબાર્ણ, સકરાનદી, ચૈત્યોપાસક, ગમકૃષ્ણમત, સહોપાસક, અહમમાજ, આર્યમાજ, ધિયોમોક્ષિન્દ, વ નમમ પ્રદાય, સ્વામીનારાયણ, રાધાસ્વામીપથ, કળીરપથ, શક્તપથ, ગણેશપથ, ગોરખપથ, હનુમાનપથ, નાથપથ, કાલીપથ, મોટોપથ, ખીજડાપથ, અધીરપથ, અતીતપથ, વગેરે ઘણાય પથો છે વળી ભારતી બહારથી પ્રચરતા જરથોસ્ત્રી, હસાઈ, હસ્વામી, આગાખાની, પીર, ગિના, સુની વગેરે અનેક જાતની મોટી શાખાઓ છે એ મધ્યાની ઉત્પત્તિ સમય અને ક્ષેત્રને અનુકૂળ સૌ સૌની સમજ અને શક્તિ અનુમાર અપરના હિતાર્થે થએલી મનાય છે મ પ્રદાયોની મજબૂતાઈ, ઉપયોગિતા અને સાધકતા તે તે સપ્રાપના પ્રજોતાના પ્રભાવ, શક્તિ અને જ્ઞાન ઉપર નિર્ભર રહે છે, અને તે શાખાના આયુધ અને હિંસાજનનાનો આધાર તેના અનુયાયીઓની ઉદ્દેશપરાયણતા શુભપ્રાદકતા, સત્ય, નિરસાર્થતા અને લોભસેવાની ભાવના ઉપર છે અહીં મારે કહેવું જોઈએ કે આટલાટલા મતપથો અને સપ્રાયો અહોનિશ પ્રચલન કરવા છતાં જનતા ૥ દુખ, દર્દો અને ત્રામ ઘટવાને નદને વધના નિહાળીએ છીએ, તેનું કારણ પ્રાણવાન વ્યક્તિની ગેરહાજરી છે એમ્હુ જ નહિ પણ ખીજાએ કારણો છે કે જેને આજે હું મારા વિષયમા ચર્ચવા માગુ છું

માનવતાના અંગે

મનુષ્ય ન્યા સુધી ખરેખર માનવ ન બને, ત્યાં સુધી તેનો દેહાર નથી માલો માનવ તે ન છે કે જેમા વિચાર કરવાની શક્તિ અને તીરના પ્રગટેની રેણ માનવદેહ મળવા છતાં મનુષ્યને માનવધર્મ કે મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થયેલ નથી, તેનું કારણ એ છે કે આપણો આત્મા વિકાસક્રમ પ્રમાણે અનેક ધિયતીય યોનિઓમાંથી પમાર થતા થતા આ ભૂમિમ ઉપર આવ્યો છે એટલે તે તે યોનિના બધા પૂર્વ-જન્મો, અનુભવો અને પામણીઓ મુદ્દમગ્નરૂપે આ છત્ર સાથે માથે ન આવેલ છે એ બધા મગ્નો કે અખ્યામે આજે પણ નિમિત્ત મળતા બહારના જીવનમાં બજૂળી બેઠે છે આપણે જોઈએ છીએ કે ઘણા માણસો માનવ હોવા છતાં, પણ કે પિતામહે પણ શરમાલે તેવા અધમ આચરણો-મર્સો કરતા હોય કે આ ઉપરથી જીવનમાં જો કાંઈ પણ કર્તવ્યરૂપ હોય તો તે એ ન છે કે મનુષ્યે પ્રથમ તો પોતાના જીવનમાંથી પણને સમતા મગ્નરો ધીમે ધીમે કાઢી નાખી વિચારપ્રવાન માનવજીવન જીવતા સીખવું જોઈએ આત્મિક જીવન કે આત્મવિકાસની શરૂઆત માનવજીવન પગે ન થાય છે તે ઘણીવાર કહી ગયો છું કે માનવતા કેવળ એવી ચીજ નથી કે, શ્રીમતો કે રાજા મહારાજા એને મૂલ્ય આપીને ખરીદી શકે, એ તો મારિત્રનો વિષય છે જેને માનવતાના મૂલ્યની પિછાન નથી, એવા ઘણા માણસો પાશવ કે પૈશાચિક પ્રકૃતિવાળા ધનપતિઓને-પૃથ્વીપતિઓને પ્રામાણ્યપણે દેવમમાન માની તેમજ અજ્ઞપણ, પણ એ વધાર્યું નથી. આ ન વ્યાખ્યાનમાત્રમાં અન્યત્ર એ ઉત્તેજ દેશે છે કે ગેમનો બાલ્યાદ નીરો, મોટા મોટા દાણીઓને પર્વતની રોચ ઉપગ્રથી, માન તેના મૃત્યુ વખતનો અવાજ માલગવા મળે ન, ગમગીરી આર્ત-માણુનો દહતો કેટલો અવિચાર ! કેટલી પૈશાચિક દૃષ્ટિ ! આવા નમૂના અનેકની મંખ્યામાં ઇનિદાલ્ય પરા પાડે છે દૂર કમા ન્યા કર્તવ્યમર્તવ્યનો વિચાર નથી હોતો ત્યાં નરપશુનો ભાવ પ્રમટ થાય છે એટલે ન કહ્યું છે કે —

વેા નર પશુ સમાન, બિચાર બિન નર હૈ પશુ સમાન
આર્પંભોમ ઉત્તમ કુળ આવેા, આ ઢર માથામે લપટાયેા,
સાચી કોડી ન એક કમાયેા, નીચ નહત નાનાન બિચાર

પશુ ક્રૂતા નરપશુ વધુ જુડા

પશુ સાથે એ નરપશુને સરખાવેા એ પણ એક પ્રકારે અન્યાય ગણાય, કેમકે પશુ તો દુનિયામા જન્મ જ ઉપયોગી પ્રાણી છે મરી ગયા પછી પણ એના શરીરના સર્વ અંગોપાંગો ઉપયોગમા આવે છે જ્યારે આ નરપશુ જીવતા જમિમા દુ ખડપ હોત છે, અને મરી ગયા પછી કશા કામનો હોતો જ નથી એટલે નરપશુ, નરપિશાચ તો અતિ બયકર છે આ પાશવ-અઝકરોથી જ્યાં સુધી અત કરણુ બરેહું છે, ત્યાં સુધી તો તે સંસ્કાર પ્રમાણે જ વર્તન આચરે છે, અને તેને માટે તે સ્વાભાવિક છે જેમાથી એના પૈશાચિક સંસ્કારો નીકળી ગયા છે, તેવા ઉચ્ચ ડોળીના માનવોના માનસ કેટલા ઉચ્ચ હોય છે, તેનું એક દષ્ટાંત તમેને મમળાનું

બાનનગરના મરહૂમ મહારાજ તખ્તસિ હજી એક સમયે ચોતાના અગીચામા બિરાજમાન હતા ઋતુ ગ્રીષ્મ હતી અગીચામા આમદળોની વિપુનતા હતી. કમ્પાક્ટિન્ડ બહાર પણ કેગીઓ લટકતી હતી તે સમયે એક છોકરાએ બહાર રસ્તા પર ફેરી મેળવવાની લાનચે આમાના વૃક્ષ ઉપર એક પથરો ફેંક્યો તે પથ્થર ફેરીને જાને અદર બિરાજતા તખ્તસિ હજીના મુગટ પર અડળાયો તત્ક્ષણુ ડોનાહન થયો પથ્થર ફેંકના રને શોવતા ઠોકરો પકડાયો અને મહારાજ પામે તેને જામે કયો પૂછવાથી જનામ મળ્યો કે ફેરી લેવાની લાનચે આમા પર પથ્થર ફેંક્યો હતો. છોકરો મૂજતો હતો આ સ્થળે રાજવી, પાશવી બાવનાવાળા હોત, તો જરૂર શિક્ષા કરત પણ આ દિનાવર-દિવના દૈવી મહા રાજાને વિચાર આવ્યો કે આમાને પથ્થર મારવાથી જો ફેરી આપે તો

મારે શું આપતું હોય આપા કરતા અધિક છુ એમ વિચારી, રૂપિયાની એક મૂળી બરીનેછોડાને આપી રેલી કુચ્છ મોની માનવતા આવી જતતની માનવતા પ્રાપ્ત કરી પછી જ અત્યાસત્ય પારખવાની છુદ્ધિ વિકાસ પામે છે આ કારણે, પ્રત્યેક ધર્મધ્યાયકે માનવતાના મૂલ્ય મોધા આપ્યા છે બગવાન મહાશીરે કહ્યું ૭ કે —

ચત્તારિ પરમગાણિ કુલ્લદાણીદ મનુજો ।

માણુમત્તં સુર્તિ મદ્દા મજ્જમમ્મિ ય ધીરિયં ॥

દેવોને ચાર પરમ ગંગો મળવા દુર્લભ છે મનુષ્યત્વ, ધર્મ શ્રુતિ, શ્રદ્ધા અને મયમને વિશે વીર્ય-પરાક્રમ ફાવતું

અને મીમાન્સ શાસ્ત્રમાર્ગ પણ એમ જ મ્હે ઠ —

કુલ્લં મં પ્રથમેષીતદ્ દેવાનુમદદત્તુષ્ઠ ૧ ।

મનુષ્યસ્ય મુષ્ણુમ્સ્ય મદાપુરુષમષય ॥

દુર્લભ એવી નજી આપે, દેવની રૂપા વિના મળતી નથી માણુમાર્ગ, કુલ્લપુત્રા અને સપુરુષોનો સમાગમ આ ગંગોની પ્રાપ્તિમાં દેવોનો અનુમદ જ કારણરૂપ હોય છે

દયાનંદ અને માનવતા

મહર્ષિની સંક્રિાનું વર્ણન પણ જન-સમુદાયને માનવતા તરફ વાળવા માટે ખચીયું છે આર્થમમાજી સામાજિક ક્ષેત્રમાં મહાજ આ જ ખેતરે અનુમક્ષીને છે એમ કહેતું વાસ્તવિક છે, કારણ કે માનવતાના અભાવમાં જ જગતની અશાન્તિનું મૂળ છે પારાવતાના સંગ્રામમાં જીવો જીવસ્ય મમક એટલે કે બીજાને ભોગે પોતાને જીવુ એ હોય છે બ્યારે માનવતાના મંતરકરોમાં જીવો જીવસ્ય રક્ષક એટલે પોતાના ભોગે બીજાનું રક્ષણ કરવાનો સિદ્ધાંત રમ્ય થાય છે

આને દેખાતી માનવ માનવ પ્રત્યેની ધૂણા, ધર્મને નામે પ્રવર્તતા દત્તાકરો, બળાકરો, દભો, પાખડો, અત્યાચારો કે બ્યબિચારો...

મૂળ પણ માનવતાની ગેરહાજરી અને પાશવતા તથા પૈશ્ચાત્તિક સંસ્કારોને આભારી છે

પાતનતાના નમ્કારો જ્યારે જ્યારે જગતમા અતિ પ્રમાણુમા વધે છે, અને સામાજિક જીવન અત્યંત ન્યાર્થપરાયણ તેમજ અત્યંત વ્યસ્ત બની જાય છે ત્યારે ત્યારે આ વિશ્વના ઉદ્ધાર માટે મહાન વિશ્વતિઓ, સર્વનો, મહાજનો, પદ્યગમ્બરો અને પરમપુત્રો ઉત્પન્ન થાય છે એના પુરાવા તરીકે એવી અને-વિશ્વતિઓ આ ભારતવર્ષને આજ સુધી મળી ગઈ છે આ પ્રમગે જેનો ઉ નેષ કરવા માગ્યું છું, તે પણ એક સામાજિક યત્નના યુગદંટા પુરુષ હતા એમનું નામ મહર્ષિ દ્વાપા જેમનોઆજે આપણે વાર્ષિક ઉત્સવ બેજની રંગા છીએ

આજવી લગભગ સો વર્ષ પહેલાં ભારતમા હિંદુ જાતિ, હિંદુ સમાજ અવનતિના પથે ધસી પડે જતો હતો તે સમયે દુ ખી કુનિયાને રાનિતનો મહાન મદદ આપવા એ વીરનો મચ્છુકારના પ્રદેશમા માયેમ ટકારા ગામમા જન્મ થયો પૂર્વમગ્ગરોને બળે પ્રેરાવના નિમિત્તો મળતા ગયા

સત્યની જોત્ર માટે એમ ને કાર્યદેશ

અને છેવટે સત્યની શોધ અર્થે મંસારનો ત્યાગ કરી, ધનુષ દેશમા પરિભ્રમણ કરી, આખર મન્યાસ ગ્રહણ કરી, કાશીમા તેમજો ખૂમ અભ્યાસ દયો અભ્યાસને અને જગત તરફ દૃષ્ટિ કરના તે સમયની પરિસ્થિતિ તેમને બહુ અમલ સાગી જેવેનીઓ અર્થે યજ્ઞોમા પશુહિંમા, મૂર્તિના ઓહા નીચે અનેક દલ, કરોડાના નામા ખર્ચો, શત્રો પ્રત્યે તિરસ્કાર, બાળનમ્, વૃદ્ધનમ્, મૃતનોજન, તીર્થગયાનોમા પાયાઓના જુઓ અને ધર્મને નામે ધેનગ્રઓ, આવી આવી મહુ જ કદોડી ગિયતિ સ્વામીશ્રમે જોઈ હશે ત્યારે એમને જરૂર લાગ્યું હશે કે સમાજની આવી સ્થિતિ યાતુ રહેતો તો માનવજાતનું અને એથીય વધારે સરકૃતિનું પતન થતે બગવાન મહાવીરને જે પશુહિંસા, દંડિનોના દુ યો અને જાતિવાદ ટખતા હતા, તે પશુહિંસા અટકાવના

ઓ દતિનોના ઉદ્ધાર અથે મુર્તિ અને મગ્ગાત્તા માર્ગો તેમજે જતા પા
ગોમાતાના વધો અટકાવવા “ગોમ્મહાનિધિ” રંગી અને માનવોમા
માનવતા પ્રમટાવવા અનેક મગ્ધાઓ જોડીનેનિવળ ઓ નિષ્કેશ મતી
અથેશા બાગ્તસુતાનોમા વીરતા પ્રમટાવી વે નનસ્કૃતિનો પુનરુદ્ધાર
કયો દવેનું એમના અમન જીવન અને કાર્યપ્રયાત્નની દિશાનો તમો
ખ્યામ આપુ મુ

તેઓ પોતાની ખેડમિદિમા આડે આવતા વિધો નિવારવા
દમેશા કટીગદ્ધ રહેતા દતા તેમના જીવનપ્રસંગે પરથી તે ખરખર
જોઇ શકાય છે

નિમ્નશ્ચ નીતિનિપુણા યદિ યા ન્તુષ્ઠશ્ચ

ભ્રમ્મી નમાયિશ્ચ ન્તુ નચ્છત્તુ યા વધેટવ ।

અથેષ યા મરણમસ્તુ યુગાન્તરે યા

ગ્યાપ્યાન્ વય પ્રવિચલન્તિ પદ્ ન ધીરા ॥

નીતિ-નિપુણ, નરનાર-કુશળ મુખો નિં । પ્રે અમર નુતિ

કરે, હકમી વંશન હજી પ્રમાણે આવે અમર નવ, મૃત્યુ આજે જ
માન કે કુત્રો પછી થાય, પરંતુ ધીર-નીર પુરતા ન્યાયયુક્ત માર્ગથી
કમલું પણ ખમતા નથી અથવા અમે તેવા બન કે પ્રોત્સાહના પ્રમગે
પણ ધીર પુરો નરનાર ચત્તામાન-અધિર થતા નથી

અજીમોલ પ્રમગ

આ રીતે એમજે હજારોના રિરાયો વચ્ચે ધીરતા અને વીરતા
જાણી, સતત મુદ્ધિ, મગન, મગ્ગાર, વીરતા આદિ પોતાનું પ્રચાર
કાર્ય આજું રાખ્યું

ન તી નામની ગણિજાતા કિ સા અંગે જોષપુર મહારાજને
દ્ધાર પણ સત્ય ઓ દિનાવદ્ધ વિદ્યા સ્વામીજીએ મુળાવી પગિણામે એ
હવા ઉપાવથી જોરાકમા સિપાનના જોમ ચુ પડ્યું, અને એવા
પ્રસંગે પણ નિવ આપનાર રસોદધ્યા ઉપર એમજે બારે કરણા
ખતાવી ખરેખર,

પોતાના ગળવામાંથી રીવોલ્વર ફાઢી અને સોલ્જર સામે તાકી સોલ્જર ફડોગાર મ્હાં ગયો.

માનવ જ્યારે મૃત્યુના બચ્થી ત્રાસે છે, ત્યારે તેની બધી શક્તિ ચાલી જાય છે, એટલું જ નહિ, પણ તે પોતે પામર બની જાય છે અને બચતે તન્ને છે કે તુરત જ તેની બધી શક્તિ બેભાન નીકળે છે.

ડોન્ટરની મદદનગી દેખીને મોસ્જર એ ક્ષણે તો વીસે મોઢે ચાલ્યો થયો, પણ પાછળથી પેના કિજાનો બદલો લેવા તેણે જીનગી ડોન્ટર પર ફરીબાદ માઢી. ડોન્ટરે આ કેસનો બચાવ કરના માટે આ તકે પેના ગેસન પર હાજર ગહેતા બસો પંજીના બહુઓને સાક્ષી સાક્ષી આપવા માટે સૂચ્ય-સૂ, પરંતુ તેમાનો કાઠ પણ સાક્ષી મુઢાં આપવા તૈયાર થયો નહિ, કારણ કે બધાને પેના સોલ્જરની રીવોલ્વર કે પાવતી હતી આના નામદાં ધર્મ શી રીતે પાળી શકે?

કાયર અને સ્વાર્થપરામણુ માણસો, પ્રભુના મારગની વાતો તો બાણુએ રહી, પણ પોતાના કેદુન, સમાજ કે મેહી પ્રત્યેની ફરજ પણ બજાવી શકતા નથી, પછી એ બચે બહેવા હોય કે અબજુ હોય એવા ઢેલકાક મહાનુભાવો (૧) સમાજોમા બાપજો કરતી વખતે આપણને શરવીર અને પ્રભાવશાળી લાગે છે, પણ પ્રમગ ઉત્પન્ન થતા પોતાનું પોત પ્રકાશે છે.

પામર અને વીર

અમલવાદમા એક મનુ-વિનોદિની પ્રકરણનો કિસ્સો બની ગયો કે જે જગતનંદેર છે તે પ્રસંગે એ પ્રકરણ ૧૧ વિચારણા કરવા પ્રેમાર્માઈ હોનમા એક મહા ગોસ્વાર્થ હતી, તે વખતે એક વક્તા આજ્ઞતા હિંદુ સમાજની અધોગતિનું વર્ણન કરતા કરતા બોલ્યા કે “આપણી બહેનો તથા દીકરીઓને મુસનમાન ગુડાઓ ધોતે દિવસે આખમા ધૂળ નાખીને ઉઢાવી જાય છે તેમની સામે આપણે કશું કરી શકતા નથી.” વક્તાનું એ વાક્ય પૂર્ણ થવાની સાથે તેણે હજારની હિંદુ મેદની વચ્ચે બેઠો.

માત્ર બે જ મુસનમાન મુહસ્થામાના એકે જિભા ઘડ, બરી સમામા પડકાર કર્યો કે “અમરતા” તમે મુસનમાનોને ગુડા કહ્યા માટે એ શબ્દોને પાછા ખેંચી લ્યો.” વક્તાએ કહ્યું “સમગ્ર મુસ્લિમ ડોમ પ્રત્યે મારો આ આક્ષેપ નથી મેં માત્ર મુસ્લિમ ડોમમા જો ગુડાઓ અત્યાચાર કરી રહ્યા છે તેને મનેથીને અને તે પણ ખતેથી ઘટના પ્રમાણે કહ્યું છે તેથી તે શબ્દો પાછા ખેંચવાની કું જરૂર જોતો નથી” પણ પૈના મુસ્લિમ ભાઈનો શબ્દો પાછા ખેંચાવવાનો આમલ જરાય નરમ ન પડ્યો અને એ વાત એટલી વધી જવા લાગી કે આખરે પ્રમુખે વક્તાને તે શબ્દો પાછા ખેંચી લેવાની ફરજ પાડી કેટલી શરમ! કેવી પામરતા! એ સમામા મુસનમાનોતો માત્ર બે જ હતા, બાકી બરા હિંદુઓ હતા. વળી તેમનો આમલ પણ ખેંચી હતો એ અપદ્દ હોવા છતાં કોઈ પણ હિંદુની ત્યા નૈતિક હિમ્મત ન રહી આ પ્રમુખ હિંદુઓની અભસિકે નિર્મળતાનો નમનો છે

આવો જ પ્રમુખ જો મુસ્લિમોની સમામા કેઈ હિંદુ તરફથી ઊભો થયો હોય અને તે મુસ્લિમોએ ડરીને નિભાવી લીરો હોય તો કું ત્યાં મુસ્લિમોની પણ માનસિક નિર્મળતા કડ અને એ હિંદુની એવી જડી હાને વખોડી કાઢું બેન આખો સરખો છે અહીં આ પ્રમુખ દાકવાનો મારો મૂળ આશય તો “વિચારભરી વીરતા” મનુષ્યમા હોવી જ જોઈએ, એવું વિધાન કરવાનો છે અને હિંદુ હો કે મુસ્લિમ રો ખનેને એમસરખો લાગુ પડે છે

મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતીએ આર્થ-સમાજના પાપમા એ વીરતા રાખી છે, એથી જ એવી પ્રાચીન વિજ્ઞાતિનો સમાજમા અભાવ હોવા છતાં, આર્થ-સમાજના મળ્ય તરીકે લેખાના પુરુષો અને સ્ત્રીઓમાથી આવો દાખના આજે પણ જડી આરે છે

એ જ નગરની એક ખીજ વાત જુ અમ ત્યા મા જ ભર ખજરમા એક આર્થ-સમાજ જડેને કેઈ એક મુસ્લિમ મવાનીએ

જરા અડપણું હતું તે જ ક્ષણે ભરતભરમા તે વીર યુવતીએ મવાવીનું કાકુ પકડીને એક તમાચો ચોડી દીધો અને એવા તો વીરતાના શબ્દો ઉચ્ચાર્યા કે પેનો મવાની ઠડોમાર થઈ ગયો. એ બહેનના હાથમાથી સ્વયં કાકુ છોડાવતા અસમર્થ જાણી ગયો અને નિઃશ્વસીભરની ખોડ ભૂલી ગયો. મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતીના ઉદ્દેશથી મધપાચેવી જીવતી સરથાના શિક્ષણના પરિપાકનો આ બીજો નમૂનો ત્યારે આપી વીર રમણીઓ ઘેર ઘેર જીભરાગે ત્યારે જ આ ભૂમિમાથી વીર સતાનેનો પરિપાક થશે.

મહર્ષિ દયાનંદ સરસ્વતી, સત્યવીર મદ્દાનદ, વીર પ્રતાપ અને ક્ષત્રપતિ શિવાજી જેવા રાષ્ટ્રરત્નો વીર માતાઓની દ્રષ્ટિ જ જન્મભાગ્યા હતા. અહીં મારે કહેવું જોઈએ કે જે દેશ આવી વીરમાતાઓ ધમ્મજોતો હોય, તે દેશ સ્ત્રીઓ પ્રત્યે આત્મ-સન્માન ધરાવી તેમને ઉચ્ચ શિક્ષણની સગવડો કરી આપવી ઘટે ત્યાં જેવી ભાવના ત્યાં તેવું ફળ.

“દૂરી ભાવથી દેવ બને છે, ગાંધીથી ગોના થાયે,
ઉદરડી સમજે સ્ત્રીને તો, તેમાયો ઉંડ થાયે.”

સ્ત્રીઓ પ્રત્યે જો વીરાગતા જેવો ભાવ હોય તો એમાથી વીર પેદા થાય. દેવીઓ જ દેવને ઉત્પન્ન કરે પણ આજે સમાજની સ્થિતિ સામે નજર કરતા સ્ત્રીશક્તિની કિંમત શું દેખાય છે? કોઈ કોઈ સમાજમા સ્ત્રીઓ નરક ગુનામડી ઉદરડી કે મરી જાય તો ખાસકરે ક્રાંત્યુ હોય એવી ભાવના દેખાતી હોય છે, પણ એમને જાન નથી કે ગુનામમાથી ગુનામ જ પાકે, ઉદરડીમાથી તો ઉદર જ પાકે અને ખાસકારથી તો ખાસકાર જ મળે ને? (હસાહસ)

ધર્મધેણી

હવે બીજી ધર્મધેણીની થોડી વાત કરું કે જે તરફ પણ મહર્ષિનું ધ્યાન ખેંચાયું હતું. ધર્મધેણી એટલે ધર્મને નામે

દૂસરી ગયેની જોડી રૂઝિ જેવી કે કેમ એક દિંદુને મળાતકારે કેમ વિવર્ધી વટવાલી નામે અને એ દિંદુ હરીથી પોતાના દિંદુ ધર્મમાં આવવા કરગરે છતાં એ ધર્મિક રૂઝિમાં જકડાયેલા દિંદુ સમાજના નેતાઓ તેને અપનાવી સ્વીકાર્યા, પણ વિષમ માત્રા દર્શાવે અનેક અનર્થો વર્ત્યાવે છે આ વાત તમે પેરેડોસરા વાંચી હશે

એક દિંદુ મુદમ્બના ઘરની પડોશમાં મુમવમાન બાઈને નિવાસ હતો. પેના દિંદુની છોકરી મુમવમાન પડોશીને ઘેર હમેશા આવળ કરતી હતી તેવામાં મુમવમાનની ન્હી ગુજરી જવાથી એક દી તે મુમ સમાનને આ દિંદુ સમાજની ધર્મધેવળને સાથ લેવાની ઇચ્છા થઈ આવી, અને પોતાનું ધાતુ યત્ન એમ સમજી તેણે એક દિવસ જ્યારે પેની છોકરી એના ઘરથી પાડી કરતી હતી ત્યારે મેટિયા જૂમ પાડીને જોતવા માંડ્યું, 'એ જો' તમારી છોકરીએ મારા ઘરનું પાણી પી લીધું' અને તાગીએ પાલા સાગી મથે.

આ વાતએમેરે દેનાઈ મર્ઝ અને પડી તે પૂજુ જ સુ કે વટવાઈ જવાની ખીના જાહેર થવાથી તેના પિતાની ઘેરી ધર્મચુસ્તતા બેઠગી આવી અને સમાજમાંથી પોતાનું મ્થાન ગુમારવાનો અને સમાજના ઇમા જીનો ભય લાગ્યો. એથી એ છોકરીને ધર્મમતવા સાથે છોકરીએ રડતા રડતા ધણ કહ્યું કે 'પિતાજી, મે પાણી નથી પીધું' પણ લોકોમાં પેના મુમવમાને એવા રૂપે વાત ફેલાવી કે છોકરીની વાત માનવામાં ન આવી અને આખરે સમાજ ભેંગે થયો. સમાજમાં અધ અને અજ્ઞાન આગેવાનોએ નક્કી કર્યું કે આ છોકરી તે હવે વટવાઈ મર્ઝ અને એને નાનમાં લઈ શકાય નહિ એ જાહેરનું વેવિગળ મર્ઝ મથેલું એટલે એના સાસરિયા મેઝે પણ કહી દીધું કે હવે અમારે એ કન્યા ન ખપે તમે જાણીને આશ્ચર્ય પામશો કે નિરુપાયે એ છોકરીને મુસવમાન થવું પડ્યું સમાજના કરથી, એ રૂ માન્યતાને લીધે, એ આપે છોકરીને તજવા સુધીની નિર્ગળતા દાખવી દિંદુ સમાજની કેવી અધોગતિ!

‘રઘુપતિ રાધવ રાજ રામ, પતિત પાવન સીનારામ’ બોલનારનું
કેટલું અધમ માનસ ?

હગારી અસ્પૃશ્યતા

મુમુક્ષુઓ જ્યારે પોતાના ખુદને પાક પરવરદિગાર કહી તેના
નામે અછૂતોને પણ અપનાવી શકે છે, ઇસાઈઓ ગમે તેવી દમિત, પતિત
અને અશરણ ઠામને અનેક જાતની લાવ્યો આપી પોતાના ભેજવી શકે
છે, ત્યારે હિંદુઓ કે જે અલ્લેષ્ટ સંઘમૂતાના મૈત્ર કહણ ઘય જ
એ ભગવદ્ગીતાના પાઠને રોજ પઢનારા અને સમ્યગ્મયત્તમ્યસ્મ
એમ આદવાન કહેનારા જેનો અછૂતોને અડતા અબડાય છે અડાને
લગવે એવા કાર્ય કરનારા સાથે બધો વ્યવહાર રાખી શકે છે, પરંતુ
રામને ભજનાર હિંદુપણા ગૌરવ રાખનાર પ્રતિદિન રરતા અને પાપ
ખાના શુદ્ધ કરી આરોગ્યનું રક્ષણ કરનાર અછૂતોથી પોતાની જાતને
અબલાવવાનું માને એ કમનસીબીની વાત છે જેમ રામ અને કૃષ્ણના
દરમાનને હિંદુઓ-એના ભક્તો બૂધા કે તેમ અછૂતોને પણ સાધુ
પદ આપનારા અને મોક્ષ મુખીના અધિકારી માનનાર હોદાર જિન
ભગવાનના અનુયાયીઓ પણ માર્ગ બૂધ્યા છે તેમને પણ અન્ય દર્મોનો
એપ લાગ્યો કે શુ પાત કડુ ?

નાસિકના પંડિતો કહે છે કે આમેશ્વર અને એના પદર હજાર
ભાઈઓ હિંદુ ધર્મ ઠાળના હોય તો હોડવા દો, આપણે તેમનાથી
છૂટીએ જીએ આ ‘આત્મવત્ત સર્વજીતેષુ’ની ધોયણા કરનારા માનસ
રામને બજે ત્યામુની અસ્પૃશ્ય અને એ જ માણસ ખીજે ધર્મ સ્વીકારે
તો સ્પૃશ્ય ! કેટલી મૂર્ખતા ! આ મૂર્ખાઈમા તો બધુયે ગુમાવ્યું !
છ ૧૧૬૩મા મહમદ ગોરીએ લિહી લીધું ત્યારે લગભગ પચાસ હજાર
મુસલમાનો પહેલી વખત ભારતમા આત્યાત્પરથી વટાવજીતિ શરૂ થઈ
ને અનેકને વટવાવ્યા જે વટલાણા તેની શુદ્ધિ કરી ન શક્યા એવી
ધર્મધેનજાથી આજે આઠ કરોડ મુમુક્ષુઓ થયા હવે આ બાજુ

સાત કરોડ અત્યંતે છે એને જવા દેશો તો? ક્યા બેઠા રહેશો? ભારત આર્થોના નહિ રહે

આપણે ક્યા છીએ? શું કરી રહ્યા છીએ? શું કરવું જોઈએ? માનવનો ધર્મ શો હો? શકે? તેના જરા વિચાર કરવો જોઈએ, પણ તે તરફ તમારું બારે દુર્બલ છે જે ધર્મ માનવતા ન સીખવે, જે ધર્મ મનુષ્ય મનુષ્ય પ્રત્યે સહૃદયતા, સેવા અને સહાનુભૂતિના બેધપાત્રે જીવનમાં ન ઉતારી શકે અને બિનરુ ધર્મના બદાના તમે માનવ માનવ પ્રત્યે ધૂણા, તિરસ્કાર, વૈર અને અત્યાચારો ગુજારે એ ધર્મ શા કામનો? એવા ધર્મથી તો માનવજાતનું પતન થાય છે, કારણ કે એ તો ધર્મોના નામ નીચે ચાલતો ચોખ્ખો અધર્મ છે

મહર્ષિના પ્રચારનું પરિણામ

મહર્ષિને આ ધર્મધેનુજા સારી હતી મહર્ષિએ ભારતની નાડ પારખી એમ લાગ્યું કે માનવતા વગર આધ્યાત્મિક જ્ઞાન બિનરો અપર્યો કરાવશે તેમણે નિમિત્ત અને પતિતો સાડુ શુદ્ધિમંદિરો, આશ્રમ-મંદિરો વગેરે બોધ્યા એમણે વીરતા ઉત્પન્ન થાય એવી ટેળવણી મળે અને આર્થ ગુનામ ન બને, પણ સાચા ન્યાયો બને, વીર બને એવી ગોઠવણી કરવા મુકુટો ગ્યાખ્યા

આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રના એ મન્યાગીએ આમાનિક સુવારણના અદિાનનો ઉપાડયા ભારતવર્ષમાં ધર્મને નામે નિર્દોષ પ્રાણીઓના હત્યાકાંડો થતા, ભોખો અપાતા, એની સામે એણે ખૂન પ્રચાર કર્યો ભારતની જૂનવાણી દિલિઓ જુનારી વિકાસનો મન્માર્ગ બતાવે એ મહર્ષિના નામ નીચે આર્થસમાજના ત્સ લાખ આયો, ૪૦૦ વ્યાખ્યાતા, ૧૫૦ હાઈસ્કૂલો, ૨ હાઈસ્કૂલ હોમરીઓની, ૬૫ મીડલ સ્કૂલો, ૫૪ મીડલ સ્કૂલો હોમરીઓની, ૧૮૨ પ્રાઈમરી સ્કૂલો, ૧૨૧ પ્રાઈમરી સ્કૂલો હોમરીઓની, ૨ વૈદિક કોલેજો, ૧૪૨ સત્રિશાળાઓ, ૭૫ અનાયાયયો, ૩૦૦ સરકૃત પાઠશાળા ૮૦ દિલિ પાઠશાળા,

૩૫ ગુરુજો, ૬ ગુરુજો હોકરીઓના, ૫૫ દલિત-શાળાઓ, ૩૦૦ કન્યાપાઠશાળાઓ, ૭૦ સિધ્ધાશ્રમો, ૫૦ છાપખાના, ૯ ડોલેજો, ૩ ધાર્મિક કોલેજો, ૧ હજાર મકાનો, ૪૭૨ હિંદી બજાર, ૬૦૬૦ હિંદુ બજાર, ૨૦ મહત્ત્વ ઔદ્યોગિકો, વિક્રમ યુસ્તકાન્યો ૧૨૫, મન્યાસી પાઠશાળાઓ ૪, ગોમાળાઓ ૨, વર્તમાનપત્રો ૬૦ અને બેક ૧, કાર્ય કરે છે

આ આકાશ ઉપરથી તમને જણાશે કે મહર્ષિની પ્રવચનમૂર્તિ રૂપે આ સરથાઓદ્વારા ભારતવર્ષમાં મગકારી શિક્ષણ માટેના ગુરુજો, શાગીરિક અને માનસિક વિકાસ માટેના વ્યાયામમંદિરો ને શુદ્ધિ અને મગકારની ક્રિયાઓ દ્વારા સમાજના દુર્વિનોના અને પતિ તોના આસુ લૂછી શકાય છે

આર્થસમાજનું આ પ્રશન્ત કાર્ય હિંદુ સમાજને આશીર્વાદ રૂપ છે મહર્ષિના સુપૂત્રો અને વિકસાવે માત્ર વ્યાખ્યાન પૂરું કરતા પડેના સમાજ ભાવનો તરફના પ્રેમને કારણે એક મૂલ્યના કરવાની ઇચ્છા થાય છે અને તે હું ખૂબ પ્રેમપૂર્વક કહી શકું

પ્રથમ તો એક વાત એ છે કે સમાજના પડિતોને વાદનો નાદ સાંભળે હોય એવું દેખાય છે જો કે ચર્ચા એ ઉપયોગી નસ્ટુ છે, પણ તેનો ઉપયોગ જિજ્ઞાસુ શુદ્ધિથી અને ન્યા આવશ્યકતા હોય ત્યાં જ હોવો ધટે એમ હું માનું છું ત્યાગીજના વખતમાં એ વસ્તુ બને ઉપયોગી અને સુધારિત હોય (જો કે આ સંગ્રહમાં ઘણી વાનો ચર્ચાર્પદ છે- પરંતુ આ રચણે એ ચર્ચા પ્રસ્તુત નથી) દ્વંભા હું એટલું જ કહું કે આજનો યુગ સર્વધર્મસમભાવનો છે આ યુગમાં વાદો પ્રાય અપ્રામશિક થઈ પડે છે

બીજી વાત એ છે કે મારો અનુભવ છે ત્યાં સુધી હું એમ રૂપે કહી શકું છું કે મહર્ષિને કોઈ પણ સપ્રદાય, મન કે પથ ચલાવવાની કે વાદો આધવાની ઇચ્છા ન હતી કેવળ માનવ-સમાજના

એવ અર્થે કાર્ય કરવું એ જ માત્ર એમનો ઉદ્દેશ હતો, અને તે જ તેમણે મમાજની નિયમાવલિમાં વ્યક્ત કર્યો છે હું એમ જર મંચુ કે વામીજનો આ ઉદ્દેશ તેમના અનુયાયીઓ પૂર્ણ રીતે સ્વળ કરે અને તેઓ જેમ બીજને પચાવી શકે, તેમ માહોમાકે પણ તેમ અને સદિષ્ટતા વડુ ને વડુ કેળવે હું આ એટલા માટે કહું છું કે જેમ કેટલાક મપ્રત્યો કે મતો પોતપોતાનું મળી જોડે જનારી પોતાની મેળે જ પોતાના અસ્તને નોતરે છે, તેવુ આપસમાજનું ન થાય અને મહર્ષિ દયાનંદ પછી જેમ સત્યવીર શ્રદાનંદએ, એ પ થે ચાલી, જીવન સમર્પણ કર્યું, તેમ પુન પુન વારમામા બીજા અવિશેષ પ્રાણવાન વીરો પાકે મહર્ષિની હસ્તી વખતે જે કાર્યદિશા હતી, તે આજે પણ છે માનવસમાજમાં વીરતાની, મધુહિની, મન્દારોની, ધર્મ-શ્રિઓ દૂર કરી સર્વધર્મસમાવતા પ્રચારકોની આજે ખૂબ જરૂર છે માટે મળી જોડે ભાવનાને ઊંડી આવી વ્યાપક કાર્યદિશા દ્વારા એભેરથી ધસી આવતા અનિબંધ અને ભારતની અવ નતિને રાખીને આપસમાજ પોતાની ઉત્ક્રાન્તિ-સાવના અખંડ રાખી મનન અભિનવ પ્રગતિ માટે એમ કહું છું

॥ ૐ શાંતિ ॥

આર્થ ગુરુકુળને સંદેશ

[શ્રી ઘાટકોપર આર્થ-ગુરુકુળ અને આર્થ-હાઈસ્કૂલના વાર્ષિકોત્સવને અતુલક્ષીને મારો સંદેશ]

આતુર્ભાસ મુખર્ત્તું હોઈ હાન તુરત મુખર્થ જવાની ભાવના ન હતી મુક્ત, વિનેપારયે અને વરસોવા તરફ વિચરવાના ભાવે અમે મુક્ત ગયેલા પરંતુ પરધુભાર્થ શર્મા મુક્ત આપ્યા મુખર્થ આર્થ-સમાજના વાર્ષિક મહોત્સવના પ્રસંગને અતુલક્ષીને અમેને પ્રેમભર્યો આગ્રહ કર્યો. હાન તુરત મુખર્થ જવાનો મન્ય જ ન હતો, પણ કુદરતી નિયમ કોને હોડે છે? એ પ્રશ્ન પછી તુરત જ અમે મુખર્થી પાઠા દૂરી વિનેપારયે ગયા ત્યાં તો તા ૧૮-૪-૩૬ ના શ્રી ઘાટકોપર ગુરુકુળના અધિષ્ઠાનાભાર્થ નાગરદાસજી અને પ્રિન્સિપાલ પી વૈદ્ય બન્ને આપ્યા અને પુનઃ તેવો જ પ્રશ્ન બન્ને.

પેના હતા ૫ પરધુભાર્થ શર્મા આ છે ગુરુકુળના અધિષ્ઠાનાભાર્થ નાગરદાસજી અને પ્રિન્સિપાલ વૈદ્ય પેનો હતો મુખર્થ આર્થ-સમાજનો વાર્ષિક મહોત્સવ, આ છે આર્થસમાજ ગુરુકુળ અને હાઈસ્કૂલનો વાર્ષિક-ઉત્સવ આ પ્રશ્ને આપને આવશ્ય જ પડશે એવો તાગણીમયો આગ્રહ એ. મારે આવશ્ય જ જોઈએ કારણ કે આર્થ-સમાજની વીરતા માટે તો મને ખૂબ પક્ષપાત છે, એટલે મા, મન પણ ખેચાય એ આભાવિક છે તથાપિ મારી તબિયતના કેટલાક

કારણોને સહને હું હાન આવી શકીશ નહિ એમ તે બાળ્યોને મારે
કહેવું પડ્યું

નાગરદાસભાઈને મારી ત્યાં હાજરી હોય એવી ખૂબ ઇચ્છા હતી, પણ મારા કારણો સાબળીને તેમણે સતોત માન્યો અને કહ્યું કે
“આપ નથી આવી શકતા તો આપનો અક્ષરદેહ ત્યાં આવે તેથી
અમે સતોત માનીશું” એવા નાગરદાસભાઈના અને બીજા બાળ્યોનાં
આમહવશ આ મહેમા મોકલાવું છું

મેં મુનર્થ આર્થસમાજના મહોત્સવના પ્રસંગે વ્યાસપીઠ પરથી
સમસ્ત આર્યોને એ સંદેશ આપ્યો હતો કે, ભારતવર્ષમાં અને
ખાસ કરીને આપણા હિંદુઓમાં કેળવણીની સમ્યાઓ બહુ ઠગાળ
સખ્યામાં છે આપણા ખ્રિસ્તી બાઈઓ કે જેઓ દૂર સુદૂરના દેશો
માથી આવીને ભારતવર્ષમાં સેવાનારા પોતાની સેકડો સમ્યાઓ
ધરાવે, ત્યારે એ જ ભારતવર્ષમાં વસતા આપણે નજીવી સમ્યાઓ
ધરાવીએ એ એક ખેદની ખીના છે આમ જનવાર્તુ કારણ આપણી
સ્વાર્થપગપણતા, માટોમાડે ધર્મને નામે સડી મરવાની ભાવના,
વ્યક્તિગત દેખને મરથા કે સમાજને જહાને દાનવવાની મનો રા
અને એ બધાના કારણભૂત આપણી અજ્ઞાનતા છે એમ પણ મેં
કહ્યું હતું

મારે આ રચને એ અપ્રદ કહેવું જોઈએ કે આપણી પાસે જે
સરચાઓ ૭, તેમાં આર્થસમાજનો મહત્વનો ફાળો છે, એવો મારો
અનુભવ છે આજે ભારતવર્ષને જે વીરતા અને જ્ઞાનવર્ષના આત્મી
આપવા જોઈએ, તે મહર્ષિ દયાનંદના સંદેશને અનુસરનાર જે જે
આર્યો ત્યાં ત્યાં છે અને જેઓની મપૂર્ણ દેખરેખની નીચે જે જે
શુરુકુળો અને શિક્ષણસંસ્થાઓ ચાલે છે તેમાં મેં જોયા છે

આધુનિક કેળવણીના આત્મ અને પદ્ધતિ વિદેશી હોઈ વ્યવહારુ

મહા નીચે જ્યાં જ્યાં અને જે જે મંસ્થાઓ ચાલતી હોય, ત્યાં જ્યાં અને તેમાં તેમાં તેટલી જ વધુ ઉદારતા હોવી જોઈએ આ સમ્યામાં છે એ જ આશા રાખી જુ કે માર્ગપણ કેમીવાદને ન પોષના મનુષ્યત્વ, વીરતા, અહ્યયર્થ અને એવા એવા ગુણો કે જે લક્ષ મહર્ષિ દયાનંદનું હતું, જેને અર્થ એ જગ્યા હતા, તેવા પ્રકારના ગુણોને કેળવી આવી પ્રજનના આર્થત્વને ખીનવવામાં હાજો આપે *

॥ શાંતિ ॥

—

* આ સંદેશ જોખનો તેમ આ સમ્રાટમાં મૂકવા પાડજ બે હેતુઓ છે (૧) જ્ઞાપ્યનામકારને જ્ઞાપ સમાજની જુનીજુની સાખાઓ સાથે મીઠો સ્તાય કેવો નિર્દોષ અને મ યજ્ઞ સજ્જ છે તેનો વાચકને પરિચય થાય, અને (૨) જેમાંની કિમ્બી ગૂચનાઓ હંતર સંસ્થાઓ તથા નાગરિકોને હાથે ॥ થાય

શક્તિનું મૂળ અને પ્રયોગ

મહાનુભવો !

અત્યારમુધીના બધા વ્યાખ્યાનોમા એક વા બીજો પ્રકારે મે સમાજ અને શક્તિની આવશ્યકતા ઉપર બાર મૂક્યો છે આને 'શક્તિનું મૂળ અને એના પ્રયોગ' સમગ્રી દેહીશ શ્રુત અને શરીર એ બેના બેલે તો તમે સામાન્ય રીતે સમજતા હશો એ વિરોધુ આગળ અવધાને દેહીશ અત્યારે તો માર શ્રુત અને શરીર વચ્ચે દાર દરી રહેના તરવોની વિચારણા કરીએ

જો પ્રાણુશક્તિ વડે દેહધારીમાત્રના દેહમા ચેતન્ય દે છે તે પ્રાણુશક્તિને જન શાઓ દસ પ્રકારમા વહેચી દે છે પાચ ઇદ્રિયો, મન, વચન, કાયા, શામેદ્વિવામ અને આયુધ્ય બીજી રીતે દેહીએ તો પાચ ઇદ્રિયો ન્યૂન છે, ત્યારે બાબીના પાચ પ્રાણો સદમ છે આ પરથી મહેજે સમજતો કે આત્મા અને શરીરનો મધેમ અને વિયોગ પણ એ શક્તિના સદ્ભાવ અને અભાવ પર નિર્ભર છે વગી દારમાત્રનો આધાર પણ એની તાજગી પર છે મનુષ્યમા પ્રાણુશક્તિ સપૂર્ણપણે ખીની શકે એમ છે માટે જ મનુષ્ય એ કિમતી પ્રાણી ગણાત છે, અને ધારે તો જગતના બધા પ્રાણીઓ ઉપર અજન્મ અસર ઉપજાવી શકે એમ છે એની પ્રાણુશક્તિ જોટવી ત્રીન તેટની તેની પ્રતિમા બજવાન અને એની પ્રાણુશક્તિ જોટવી શુગી તેટલો એ પામર, દાર અને નપુસ

મનની નીચે જ્યાં જ્યાં અને જો જો મરથાઓ ચાનતી હોય, ત્યાં ત્યાં અને તેમાં તેમાં તેટલી જ વડુ હિંદારતા હોવી ધટે આ સમયા માટે હું એ જ આશા રાખું છું કે કોઈ પણ કોમીવાતને ન પોષતા મનુષ્યત્વ, વીરતા, બલિયર્થ અને એવા એવા ગુણો કે જે હક્ક મહર્ષિ દ્વાપાનંદનું હતું, જેને અર્થે એ જીવ્યા હતા, તેવા પ્રકારના ગુણોને કેળવી આર્થ પ્રજ્ઞના આર્થત્વને ખીનવવામાં ફાળો આપે *

॥ ૐ શાંતિ ॥

* આ સંદેશ જેમનો તેમ આ સમદમાં મૂકવા પાડ્યું એ હેતુઓ છે (૧) વ્યાખ્યાનદારને આર્થસમાજની જુગીજુહી સાખાઓ સાથે મીઠો છતાય કેવો નિર્દોષ અને મ વચ્ચે સંબંધ છે તેનો વાચકને પરિચય થાય, અને (૨) એમાંની જિંમતી સૂચનાઓ ઇતર સ્થાનો તથા નાગરિકોને ઉપયોગી થાય

શક્તિનું મૂળ અને પ્રયોગ

મહાનુભવો !

અત્યારસુધીના બધા વ્યાખ્યાનોમાં એક જ બીજો પ્રકાર મે સમાજ અને શક્તિની આત્મસ્થિતા ઉપર બાર મુક્યો છે આજે 'શક્તિનું મૂળ અને એના પ્રયોગ' મંત્રી કહીશ છવ અને શરીર એ બેના બેબે તો તમે સામાન્ય રીતે સમજતા હોયો એ વિરુદ્ધ આગળ અવકાશ કહીશ અત્યારે તો માત્ર છવ અને શરીર વચ્ચે કાર્ડ હજી રહેના તત્ત્વોની વિચારણા કરીએ

જો પ્રાણશક્તિ વડે દેહધારીમાત્રના દેહમાં ચિત્તન્ય ટકે છે તે પ્રાણશક્તિને જન શાસ્ત્રો દ્વારા પ્રકારમાં વહેંચી દે છે પાચ હૃદયો, મન, વચન, કાયા, આસોઽપ્વાસ અને આયુષ્ય બીજી રીતે કહીએ તો પાચ હૃદયો રચુળ છે, જ્યારે બાકીના પાચ પ્રાણો સુક્ષ્મ છે આ પરથી સહેજે સમજાશે કે આત્મા અને શરીરનો મંયોગ અને વિયોગ પણ એ શક્તિના સદ્ભાવ અને અભાવ પર નિર્ભર છે વળી કાર્ડમાત્રનો આધાર પણ જેની તાજગી પર છે મનુષ્યમાં પ્રાણશક્તિ મધુર્મધુરે બીની શકે એમ છે ચારે જ મનુષ્ય એ કિમતી પ્રાણી ગણાય છે, અને ધારે તો જગતના બધા પ્રાણીઓ ઉપર અજબ અમર ઉપજાવી શકે એમ છે જેની પ્રાણશક્તિ જોડેલી તીવ્ર તેટની તેની પ્રતિભા બજાવત અને જેની પ્રાણશક્તિ જોડેલી ભુક્ટી તેનો એ પામર, કાપર અને નયુસક

મડળ નીચે જ્યાં જ્યાં અને જો જો મર્યાઓ ચાલતી હોય, ત્યાં ત્યાં અને તેમાં તેમાં તેટલી જ વધુ ઉદારતા હોવી ઘટે આ સમ્યામાં હું એ જ આશા રાખું છું કે કોઈ પણ કામીવાદને ન પોષતા મનુષ્યતા, વીરતા, બ્રહ્મચર્ય અને એવા એવા ગુણો કે જે સદૃશ મહર્ષિ દયાનંદનું હર્ષ, જોને અર્થે એ જ્યાં હતા, તેવા પ્રકારનાં સુએને કેળવી આર્થ પ્રજાના આર્થત્વને ખીલવવામાં ફાળો આપે.*

॥ ૭૬ શાંતિ ॥

---

* આ સંદેશ જેમનો તેમ આ સમ્રદમાં મૂકવા પાછળ તે હેતુઓ છે (૧) વ્યાખ્યાનદારને આવ સમાજની જુદીજુદી શાખાઓ સાથે મીઠો સંતાય કેવો નિર્દોષ અને મધ્ય સંબંધ છે તેનો વાચકવગરે પરિચય થાય, અને (૨) એમાંની દિ મની સૂચનાઓ ઉત્તર સંસ્થાઓ તથા નાગરિકોને રૂપરેગી થાય.

શક્તિનું મૂળ અને પ્રયોગ

મહાનુભવો !

અત્યારસુરીના બધા વ્યાખ્યાનોમા એક યા બીજો પ્રકારે મે સમાજ અને શક્તિની આવશ્યકતા ઉપર બાર મૂક્યો છે આજે 'શક્તિનું મૂળ અને એના પ્રયોગ' મંત્રની કહીશ છવ અને શરીર એ એના બેદને તો તમે સામાન્ય રીતે સમજતા હશે એ વિશે કુ આગળ અવકાશ કહીશ અત્યારે તો માત્ર છવ અને શરીર વચ્ચે કાર્ય કરી રહના તત્ત્વોની વિચારણા કરીએ

જો પ્રાણશક્તિ વડે દેહધારીમાત્રના દેહમા ચેતન્ય દે છે તે પ્રાણશક્તિને જૈન શાસ્ત્રો દ્વય પ્રકારમા વહેંચી દે છે પાચ ઇદ્રિયો, મન, વચન, કાયા, આસોન્દ્રવાસ અને આયુધ્ય બીજી રીતે વહેંચે તો પાચ ઇદ્રિયો રચુળ છે, બ્યારે બાકીના પાચ પ્રાણો સુક્ષ્મ છે આ પરથી સહેજે સમજાશે કે આત્મા અને શરીરનો મયોગ અને વિયોગ પશુ એ શક્તિના સદ્ભાવ અને અભાવ પર નિર્ભર છે વળી કાર્યમાત્રનો આધાર પશુ એની તાજગી પર છે મનુષ્યમા પ્રાણશક્તિ સંપૂર્ણપણે ખીની શકે એમ છે માટે જ મનુષ્ય એ કે મતી પ્રાણી ગણાય છે, અને ધારે તો જગનના બધા પ્રાણીઓ ઉપર અજન્મ અસર ઉપજવી શકે એમ છે જેની પ્રાણશક્તિ જેટલી તીવ્ર તેટલી તેની પ્રતિભા બળવાન અને જેની પ્રાણશક્તિ જેટલી ધુની તેટલો એ પામર, કાષર અને નપુસં

જૈન આગમોમા ‘ મેષ, હેય અને ઉપાદેય’ એ ત્રણ તરવો દર્શાવ્યા છે એ ત્રણનું રહસ્ય એ છે કે, જાણવાયોગ્યને જાણો, ત્યજવા યોગ્યને ત્યજો અને લેવાયોગ્યને લો પ્રાણશક્તિ વાપરવાથી કદી છુટી થતી નથી વાપરવાથી બિચડી તેજ થાય છે, પણ તે ઉપરના કથન પ્રમાણે વાપરવી જોઈએ તો જ તે જીવ અને પોષા બને મનુષ્ય જ્યારે પોતાની માગી સમજનો આટલો ઉપયોગ જૂને છે, ત્યારે જ છોને સાધને તે તગવાને બદલે ફૂળે છે, સ્વચ્છરક્ષણ કરવાને બદલે વિનાશ નોતરે છે ને જીવવાને બદલે મરે છે આ વાત હવે તમને ક્રમપૂર્વક સમજાવું

શક્તિનો દુરુપયોગ

મૌથી પહેલા ચામડી, જીભ, નાક, આંખ અને કાનનો દાખનો લઈએ અર્થેન્દ્રિયા વિષયમા તો પામત જનીને મનુષ્ય શક્તિ, ઈન્દ્રિય, પ્રતિષ્ઠા અને લક્ષ્મીનો અક્ષય દુરુપયોગ કરે છે એની ચાવી રસેન્દ્રિયા છે રમેન્દ્રિયા દુરુપયોગમા પામે ઈન્દ્રિયોના દુરુપયોગ આવી જાય છે ન ખાવાનું ખાય, હૃદ ઉપરાંત ખાય, વગર જૂએ ખાય, અનિયમિતપણે ખાય, ન પીવાનું પીએ, ૧ બોનવાનું બોને, આ જાધા જીભના દુરુપયોગો છે એ જ પ્રમાણે પામે ઈન્દ્રિયો માટે સમજાવું ચામડી આખા શરીરનું વેષ્ટન છે એનાથી જ શરીરનો નિભાવ છે એની ઉપયોગિતા પણ ઘણી છે પણ મનુષ્ય એની ઉપયોગિતા નથી સમજ્યો એટલે જ તે એ સાધનોનો દુરુપયોગ કરી ધાતુક્ષીણ અને હતવીય જની વ્યાધિઓને આમત્રે છે પથ્થાપથ્થ ખોરાક પારખવા માટે, ખાવા માટે અને બોનવામા મદદગાર થવા માટે જીભ છે એને ગલને સ્વાદમા હસાઈ જાય કે તરત જ વ્યાધિ અને વિકાર ફાટી નીચે છે, એ જ તેનો દુરુપયોગ છે નાક મૂળે તો શ્વાસોચ્છવાસની ગળણી છે, પણ મુગ ધીનો નાદ લાગે એટલે ફૂલો, અતર કે મોગરાની કળીઓ જેવા મુમધીવાળા પદાર્થો પાછળ ગાડાતુર બની નહીંએ એવા ઉન્માદથી પણ અનેક અનર્થો પ્રમટે અને આંખ

તો અદ્ભુત યત્ર છે કુદરતના દિવ્ય સૌંદર્યને ઝીંઝી મનને હલકી ભૂમિકામાથી ઉપરની ભૂમિકા પર લઈ જવા માટે તે એ સર્વોત્તમ સાધન છે પણ જ્યાં ત્યાં એની દૃષ્ટિ નાખીએ, ન જોવાનું જોઈએ એટલે તેનાથી મન વ્યથ અને બદ્ધ થાય છે, આવેશ અને આવેશ બને વધે છે, અને આખરે અમૂલ્ય આખ ગુમારી બેઠીએ છીએ અથવા તો આખ વડે આપણું પોતાનું જ અધ પતન કરીએ છીએ કાન, ઉચ્ચ ઠોઠિનું અમૂલ્ય-કમન સામગ્રી માટે છે એને બદને એની પુદ્ગલોનો પ્રક્ષેપ કરીએ, નિદા કે વિકારી સખ્તો સામગ્રીએ એટલે કાનમાં કચરો ભરાય અને ધારણાનું સુર યત્ર બમડે પછાની એકધારી હરિપાદો દોષ છે કે પા શક્તિ જરાય નથી, હાલે હાલે ભૂધી જવાય છે, મન નજી છે, પણ એ સર્વોત્તમ સત્ય નથી તમે જ વિચારો. સુ ઠોઠએ કડવું વચન કહ્યું હોય કે માળ દીધી હોય, તો તે નિદા સુધી જુનાય છે ખરા ? પૈમા ગણના દોષએ ત્યારે તો મન થીજી જ જાય છે, જરાય બીજે નથી જતું કમ સત્ત્વઅવશ્ય કે એવની ઉત્તમ વાત જ પા રહેતી નથી, એ જ કમ ભાગ છે ધણા એવા માણસો પણ દોષ છે કે જ્યારે સદગ બાવે વાનો કરવા બેસે ત્યારે સામાને સામગ્રી છે કે નહિ, એ સ્થળે એ વાત કહેવાની જરૂર છે કે નહિ, સામગ્રીનાર મારી વાતમાં રસ લે છે કે નહિ એનું જ્ઞાન જ રાખના નથી અને મામે માણસ કદાચી જાય ત્યાં સુધી બોલ્યા જ કરે છે આ વાણીનો બારે દુરુપયોગ છે

દુરુપયોગ એ જ પાપ

આવી રીતે જે શક્તિનો સદુપયોગ કરવો જોઈએ તે જ શક્તિનો, તે જ વીરની કચગાથેની જેવા બ્વવહાર માટે દુરુપયોગ કરી શક્તિને હાણુ કરી જીવન બદલ કર્યું વિગત માટે પ્રાપ્ત કરેન શક્તિ નકામી વેડી નાખી આવી રીતે શક્તિ બસાઈ જાય એમાં શી નવાઈ ? મનુષ્યના આયુષ્ય ધટ્ટા તેનું કારણ પણ એ જ છે અજ્ઞાનમરી

રહેણીકરણી, આધળા અનુકરણો, અમાપ બોમ્બર, અનહદ વિનાસ અને દેહનું નુકસાન કરનારા વ્યસનેને કારણે મનુષ્ય પોતે આપત્તિને નોતરે છે કેટલાક જન્મથી જ નિર્બળ, મદારોગી, અધ, બહેરા, લૂના કે પાગળા હોય છે એનું કારણ પણ પૂર્વે કરેલો સક્રિયતાનો દુરુપયોગ જ છે જે સક્રિયતા સદુપયોગ ન કરી જાય, તેની પાસેથી સક્રિયતા અટકી લેવી એ કુદરતનો કાનૂન છે જે રીતે પ્રાણસક્રિયતાનું દુરુપયોગથી માણસ હાથે કરીને મહાન આશ્વર્ય વડે છે તે રીતે જ કુદરતી પદાર્થોનો પણ જે દુરુપયોગ કરીને વિશ્વમ પત્તિને નુકસાન પહોંચાડે છે, તે કુદરતનો ક્રોધ કરે છે એ કુદરતનો ગુનેગાર છે

નિસર્ગે દીધેલા અન્ન, જળ, હવા અને પ્રકાશ એ ચાર રત્નો છે પાપાણુના રત્નો તો અનેક સાપડે અને તે ન મળે તોય એમના વિના આથી પણ શકે, પણ આ 'રત્નચતુષ્ટય' વિના તો જિવાય જ નહિ સ્વમીમા અધ જનેવા લોકોને આ મોઢી ચીજોનો ખ્યાલ પણ નથી હોતો કે કુદરતે જણેલી આ અપૂર્વ દોનતનો તેઓ કેટલો દુરુપયોગ કરી રહ્યા છે ! બેદરકારીને કારણે ગદગદ કરી શુદ્ધ હવાને અશુદ્ધ કરી પોતે બીમાર પડે તે બીજાને પાડે જરા હાથ ધીવો હોય ત્યાં તો ચકલી ખુશી મૂકે અને ધડાના ધડા પાણી નકામું ખનાસ કરે

સ્વચ્છતા અને પોષણને ઉપયોગી તત્ત્વોની કિંમત કેટલી છે ? એની કિંમત તો તે વસ્તુના અભાવમાં જ સમજાય રહ્યુંમા ગયા હોઈએ ને જ્યારે કંઈ સુકાતો હોય ત્યારે જ પાણીની કિંમત કેટલી ? એની ખજાર પડે ને આખા ખૂંસે, લાખો રૂપિયા આપતા પણ જ્યારે પાણી સુધ્ધા ન મળે ત્યારે સમજાય કે તમારા હીરા, માણિકની થી કિંમત છે ? માટે જ કહ્યું છે —

પૃથિવ્યાં ત્રિણિ રત્નાનિ જલમગ્ન સુભાષિત ।

મૃદ વાવાણસ્તદેષુ રત્નસમ્પ્રાપ્તિધીયતે ॥

ખરેખર, આ પૃથ્વી ઉપર અગ્ન, જળ અને મધુર વચન એ ત્રણ

ખરા રત્નો છે અલ્પમત્તુ માણસો હોરા, માણેક વગેરે પથ્થરના
કુખડાને ગલની સજા આપે છે માટે વહાના બધુઓ 'કેઈ
ચીજનો ફુલપોષ કરવાનો તમને અધિકાર નથી

દેહસાક દલીલ કરે છે કે શરીર, મન, પ્રાણ, બુદ્ધિ, ચિત્ત તો
અમારા છે ને આ બી, સેવક અને હોતત પણ અમારા છે, આ
કૂવો, જામ, જેનર અમારાં છે આ પણ અમારા છે, માટે અમે ચાપે
તે ઉપયોગ કરી શકીએ હું કહું છું કે તમે જૂનો છો બધુઓ' તમે
આન્યા ત્યારે કશું સાથે લાવ્યા ન હતા ને જાતી વખતે બધું મૂખી
જવાના આનો તમને અનુમત છે માટે તમે માલિક નહોં, પણ મહેતા
સાધનેનો સારામા સારો ઉપયોગ કરનારા વહીવટદાર છો તમારા
વિકાસ માટે જ આ બધું પ્રાપ્ત થયેલ છે, એટલા માટે તમે તમારા
શરીરનું પણ મહે તે કરો તે ન ચાતે તમારું શરીર સમાજશરીરનું
એક અંગ છે તમે સમાજ સાથે તેમ જ વિશ્વ સાથે મંકળાયેલ
છો તમારી મર્યાદાનો તમને ખ્યાન નથી કુદરતના ખજાનામાંથી માલ
લઈને તમે તમારું દેહપૂતળું રચ્યું છે એનો કુલ્લેપ કરવાની તમને
સત્તા નથી, તો બીજા પદ્ધતિની તો હોય જ શાની? તમારા બુદ્ધિબરેલા
વિચારના આદેશનો, તમેજે બમાડેના વાતાવરણના પુદ્ગલો, બૂસના
રજકોજો તમને એકને જ માન નથી પીડતલ એ તો કુટુબના બાળકો,
સમાજના માનવીએને પણ અસર કરે છે, તેને અપર્ણ રહ્યા છે
તેનો સમય દેઃ રાષ્ટ્ર અને વિશ્વ સુધી છે તમારી જૂઠ્ઠો એપ બીજાને
લાગે એ કાઠ એણુ પાપ છે? ખૂન વિચારો, વિચારીને મનન કરો

પણ આજનો માલવી જવામદારી જૂઠ્ઠો છે હું કોણ? મારું
રયાન શું? મારી ફરજ શી? સમાજ સાથે મારે સંબંધ શો? હું
ક્યાંથી આવ્યો? આ બધું શું છે? આવા જીવનસ્પર્શી પ્રશ્નો એને
ચતા જ નથી એ તો ખાલુ, પીલુ, ખૂલુ અને સ્વેચ્છાચાર પોપલો
એટલું જ સમજ્યો છે લાન્ય, વિકાર, મિથ્યાભિમાન અને ક્રોધાદિ
કપાયો અને વિશ્વ-વિકારની વિશ્વથી મોઢાલી ધાળીને દેવાઈ ગયો છે

નવી કુનિયાતી, નવી પ્રાપ્તિતી, દિવ્ય પ્રકાશની એને ભાગ્યે જ સમજ, જૂખ રહી છે કાંઈ પ્રયત્ન કરે કે હમેશા અવલુ કરનારાને પણ એમ કેમ થાય છે? હમેશા તાત્ત્વિક બોધને અવલુ કરનારાને પણ એમ થાય છે તેનું કારણ અનલુ પછી એને પચાવવાનો સમય એ શ્રોતા લેતો નથી, અને એટલી ચીવટ પણ નથી પણ ખોરાક ખાધા પછી એને ખૂબ વાગે છે એટલે એની એ કુદરતી ક્રિયાથી તેનો ખોરાક પચે છે અને લોહી થાય છે એવી જ રીતે જે સારું તાત્ત્વિક સામગ્રી કે વાગ્યે એણે પણ એની પાછળ સમય, એકાંત અને શાંત નૈસર્ગિક ગ્રંથજે જઈ મનન, ચિંતન, નિદિધ્યાસન કરવું જોઈએ તો જ એની મીઠાશ સમજાય અને જૂખ બાગે, નહિતર એકલા વાચન કે અવલુથી મગજનો બધકોશ થાય. માત્ર પુસ્તક વાગ્યે કે સામગ્રી શું વળે? જીવનમાં એ વસ્તુ વણાય ત્યારે જ એની સ્થિતિ આવે.

ધારણામાં જે વાત બરાબર ઊતરી હોય તેને જીવનમાં વણવાની ધૃત્તિવાળાને વળતા વાર નથી લાગતી ધારણા સુધી પહોંચતા પહેલાં શાસ્ત્રમાં બીજી ત્રણ જૂમિકાઓ પસાર થવાનો હિસ્સો છે (૧) અવગ્રહ, (૨) ઈકા, (૩) અવાય અને અવગ્રહના બે પ્રકાર છે (૧) બ્યજનાવગ્રહ, (૨) અર્થાવગ્રહ કાંઈ પણ વસ્તુને ધારણા સુધી જતા પહેલાં આ બધી જૂમિકાઓ પસાર કરવી પડે છે પ્રથમ, વસ્તુનો થોડો અવ્યક્ત અર્થ થાય તે બ્યજનાવગ્રહ, અને આ કાંઈક છે એમ થાય તે અર્થાવગ્રહ ત્યારબાદ વિચારણા થાય કે આ શું? અથવા કોણ? એ ઈકા ત્યારબાદ કોઈ એક પ્રકારનો વિવેચનશક્તિ દ્વારા નિશ્ચય થાય, તે અવાય કહેવાય છે અને તે નિશ્ચય થયેલ વસ્તુને ચોક્કસ પૂર્વક લાગ્યા સમય સુધી ધારી રાખવી તે ધારણાશક્તિ કેટલાક મનુષ્યોની ધારણાશક્તિ એટલી કેળવણી ગયેલી હોય છે કે વૃદ્ધ વયે પણ બાળ પણની વાતો યાદ કરી શકે, કારણ કે બનેલા પ્રમોલના ફાટા એમના મગજમાં આબેહૂબ ચિતરાઈ ગયા હોય છે પણ કેટલાક તો નકામું ગ્રહે છે અને પાણુ કાઢતા જ નથી એ ધારણાશક્તિનો દુરુપયોગ

હે જેમ નકામી ફાઇનો કાઢીને ફેકી છઠ્ઠે ડીએ તેમ મગજમા બરાબેનો રહી વ્યરો ફેકી દેતા શીખવું જોઈએ ને શ્રેયસ્કારક લાગે તેને સાચવી રાખવું ઘટે અને જેની જરૂર નથી, નુકસાન કારક છે તેને સંકલ્પના બળથી કાઢી નાખના શીખવું જોઈએ

પાંચે ઇન્દ્રિયોદ્ધારા મગજશક્તિ ને રિપોર્ટ મેળવે છે અને ત્યાર પછી ને વિષય ઉપર શક્તિ કેન્દ્રિત થાય છે તે પારણ્યાશક્તિ હવે ક્યા વિષયને સ્વીકારવો ? કેને જતો કરવો ? કોના પર વધુ વશ આપવું, એનો આધારસમજવું, પારખશક્તિ, ફેરનાળનું તથા હિતહિતનું જ્ઞાન એ ઉપર છે અહીં કેમેરાથી અદ્ભુત છે, કેમકે કેમેરાના ખાનામા તો પ્લેટ સમાતી હોય એટલી જ સમાય, અને એટલા જ મારે ફોટો લેનારે જાણવું પડે, સમજવું પડે કે કયું દ્રશ્ય સાચું છે ને પસંદ પડે તેનો જ ફોટો લઈ મે તેમજ તમે પણ બહારના પદાર્થને જુઓ, તપાસો કે આમા દેખવા, સાંભળવા કે સ્પર્શવા જેવું છે કે નહિ ? પછી જ તમારા પ્રાણનો ઉપયોગ કરો. બેળમા ને નકામું ધૂરી મધુ હોય તેને કાઢી નાખો. માણસ સમજવુંને અભાવે પોતાના કિંમતી બેળમા ફેકી દેવા જેવું હોય તે પણ અમ્મપર પરાથી બપો ડરે છે અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય હોય તેને છોડી દે છે શું તમે બધામ પેપરો વાચવા માગો તો વાચી શકો ? અને વાંચો તોયે શું ? જરાતમા જોવાનું, જાણવાનું, શીખવાનું પુષ્ટજ છે, પણ તમે બધુમે જાણી તો ન જ શકો. ધણા પુરતકો છપાય છે બધામ વાંચો તો આખી જિં ગી જાત તોયે પૂરું ન થાય. પણ તેમાથી જાણવાનું જરૂરી હોય તે જાણી લો અને લેવાનું હોય તે જ લો. એટલો વિવેક કરના શ્રેયાર્થીએ શીખવું જ જોઈએ આ બધું આત્મવિકાસ મારે જરૂરનું છે પરંતુ જ્યારે એવું બનતું નથી હોતું ત્યારે જ્ઞાનનું—જાણપણાનું એક જાતનું અશુભ થાય છે અથવા માનસિક બંધકોશ થાય છે એ રોગ આતરકાના બવ કોશથી વધુ જૂડો છે જેમ આતરકામા મળ બરામ અને નધકોશ થાય પછી ઝેરી ગેસ ઉત્પન્ન થઈ લોહીને ઝેરી બનાવે, પરિણામે માયુ

કુખવા આવે, આવા સંલોગોમા મૂળ દર્દનું નિદાન કર્યા વગર માત્ર માથે મનમ લગાડ્યે ન ચાલે એ માટે તો આતરડાનો કચરો સાફ કરવો પડે તેવી જ રીતે જે મન નિર્માણ બીરુ અને પામર બની ગયું છે, એ મનના મળો બહાર કાઢવા શુદ્ધિ માટે રેચ લેવો પડે. મનમા જોડયો નકામો કચરો દેખાદેખીથી, પ્રસોબનથી, મોહથી, અજ્ઞાનથી કે અનુકરણથી બરામો હોય તેનું પૃથક્કરણ કરી, વિવેકરૂપી અમિથી આન કરણનો કચરો માફ કરી નાખવો જોઈ એ તે સિવાય ઉગાર નથી, શાંતિ નથી, રિચરતા નથી તે સિવાય ધાર્મિક ક્રિયાકાંડો પણ નિષ્ફળ જવાના અને શક્તિના કુરુપયોગનું પાપ તમારા શિર ચડવાનું માટે વહાના બધુઓ. તમારે તમારી શક્તિનું માપ કાઢી ક્ષેત્ર, કાળ, પ્રાપ્ત થયેના સાધનો અને કુદરતનું વનથ સર્વ જોઈ તપાસીને જીવનવ્યવહાર (શક્તિનો પ્રયોગ) કરવો ધો

— સાર —

આજના વ્યાખ્યાનનો સાર એ છે કે તમારી હરજ, તમારી શક્તિ વગેરેનું માપ કાઢી, શુ કરો છો? શુ કરી રહ્યા છો? શુ કરવું જોઈએ, તે સમજીને હથાઈ ગયેલું વ્યક્તિત્વ પાડુ સજીવન કરો અને આટલી રંગુઓ ન સમજીને તો કુદરત હરજિયાત સમજાવશે નહિ તજી તો તજવશે. દુર્ફરત પોતાની સત્તા ચનાવશે એક તો તજવા યોગ્યનો તમે જાતે ત્યાગ કરો અથવા દુર્ફરત પરાજી ખૂચવી લે એ બન્ને ક્રિયામા મહાન અતર છે એકમા તમે સ્વતંત્ર છો, ખીનમા તમે પગપા-પરાધીન છો એ વાત જાણ જેવી છે એ માર્ગે જ આત્મવિકાસ છે અને શક્તિનો સદુપયોગ છે ઇત્યન

॥ ૪૬ ચાંતિ ॥

પ્રદેશી રાજા પૂર્વાર્ધ

એવાબિનાથી આત્મમધુઓ અને માતાઓ '

શક્તિ નિષે હું ઠંકી ગયો છું શક્તિનો એકધારો પ્રવાહ જેમા વહેતો હોય, એવા સશક્ત પુરુષો દુનિયામા વિરલ પામે છે પરંતુ મનુષ્યજાતિના ઠોઠ સુભાગી કામે જ એવા વિરલ મલકેનોતી પ્રખર શક્તિ વિશ્વકલ્યાણને માર્ગે વળે છે નહિ તો પ્રાર મનુષ્યો પાશવિક સંસ્કારોમા રાચતા હોય છે આ પ્રમુખે રામનો બાદશાહ નીરોને અને નાગરશાહને યાદ કરાવે એના પુરુષનું ચિત્ર મારી સામે આવે છે, પણ એમના ચરિત્રમા અને આ પુરુષના ચરિત્રમા ફેર એટલો છે કે ઠોઠ અતિ સમર્થ આત્માને ચોમે એનો શક્તિપ્રવાહ આખરે પોતાની ખરી દિશા પકડી જુ જન્મેને અનેક માઠ સાધી શકાય, તેવી મહાસિદ્ધિ એક જ જન્મમા સાધી લે છે જે પુરુષની હું વાત કરવા માગુ છું એનું નામ છે પ્રદેશી

‘રાયપસેણી’ ભામના જૈન સૂત્રમા શ્વેતામિકા-નરેશ ‘પ્રદેશી’-નો ઉદ્દેશ આ પ્રમાણે છે ‘જેના હાથ નિરતર લોડીથી ખરડાયેના રહેતા નિર્દોષ પશુઓના શિકાર પાળી એને રાત્રિ કે દિવસનું ખાન ન રહેતું તનવાર જ એનો મહાપ્રિયુ એમા જ જન્મતને મહાન કરવાનું જળ રજુ છે એમ એ માનતો દેશ અને પ્રજા એને પચને કે પી જાકતા ઠોષ પણ મુનાની સખ એટલે મોન ચીબડાની જેમ માણસને ચીરી નાખતા એના દિનને જરાય આચકો લાગતો નહિ

ધનભંડાર એ એનું પુણ્ય ગમણીના રગરાગ એ એનું સ્વર્ગ
 જુદમ અને પશુબળ એ એનું ઐશ્વર્ય, અને મૃત્યુ એ એનો મોક્ષ
 ખીળ કશામા એ માનતો નહિ મનુષ્ય એ પચમહાભુતનું પૂતળું છે,
 એનું રક્ષણ, પોષણ અને સર્વર્ધન એ ત્રણમા જ ધર્મ છે જગત
 માત્રમા એને આ એક જ નિયમ દેખાનો જાણી પુનર્ભવની વાતો
 અને આત્મા પરમાત્માની વાતો તો કાંઈ પાગલે જોડી કાઢેના
 જોડકણા કે પેટ ભરવાના પેતરા જેવી લાગતી સાધુસન્યામી જોધને
 એ 'ખીચારા મૂખ' 'ભિખારી કહી થોડું હસી લેતો, અને તિરસ્કારની
 નજર ફેંકી ચાલી જતો એના ચોક્કસ કરેલા સિદ્ધાંતો સામે ચર્ચા
 કરવા ધણા પડિતોને, સાધુસતોને એ નોતરતો પણ તર્કબાજ
 પ્રદેશીની ફીપોઃ આગળ આજ સુધી કાંઈ પણ કાવ્યુ નહોતું, એટલે
 જેવી પ્રયત્ન એની શક્તિ હતી તેના કરતાય અભિમાનનો પારો કંઈક
 જીએ ગયો હતો "

આ પરથી તમે સમજી શકશો કે પ્રદેશી એટલે પતનની
 પરાકાષ્ટા, ખીજું કશું નહિ પણ એ પ્રદેશીમા એક ભારે જીએ
 ગુણ્ય હતો દેખીતી રીતે એનું જીવન કૂર, હિંમત અને નિર્ઘંય લાગતું
 હતું, પરંતુ તેના અંતરના ઉડાણમા એ બધાની પાછળ એક જાતની
 સાચી નિઃસાસુવૃત્તિ હતી આ જ એનામા રહેનો વિશિષ્ટ ગુણ્ય હતો
 પરંતુ એનું પારખુ જોધએ ના ?

વળા પ્રદેશી હનિશ્રમી હતો એક વાર નિશ્ચય કર્યો પછી લીધી વાત
 મૂકે નહિ એની નાગ્નિકપણાની માન્યતામા એને સશય રહ્યા કરતો
 તેથી સાચું શું હશે તેને શોધવા અખતરો કર્યો કરતો હતો દુકામા
 સુંદર નૌકા હતી નિષ્ણાત સુકાની હતો સદા જરાગર હતો બધું હતું
 માન દિશાદેર હતો એના હૃદયનો પક્ષટો કરાવે એના પ્રત્યક્ષમાનવાન
 અનુભવીનો ભેટો થયો ન હતો જસ, એટલે જ તે પોતાને અને જગતને
 બન્નેને માટે પ્રથમમૂર્તિ બન્યો હતો એ જોડે જોડે સત્યની શોધમા હતો

એ પ્રદેશી રાજનના મત્રીશ્વર તરીકે તેનો જ મોટો ભાઈ

ચિત્ત નમે સારથિ હતો તે શામ, દામ, વડ અને બેઢનો જાણકાર રાજ નીતિનું હતો. અજ્ઞાનજનિવામાં પણ ખૂબ કુશળ હતો. પ્રજાનું સરક્ષણ કરવું એ જ ક્ષાત્રધર્મ છે, એમ સમજીને તે આચરવા તત્પર હતો. તે એટલો તો તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવાળો હતો, કે મમે તેવી વિપત્તિમાં પણ માર્ગ શોધી કાઢે. મમે તે વિષયના મૂલ્યાંકનના કાંડાને ક્ષણવારમાં ઉઠેની શકે ઔપાતિકા, વૈનયિકા, પારિણમિકા અને કાર્મણિકા એ ચાર બુદ્ધિઓનો તે નિધાન હતો. કાર્પનો હોય કરવાની શક્તિ તેને સહજ પ્રાપ્ત થઈ હતી. પણ માયાન્ય રીતે બુદ્ધિમાન મનુષ્યને માટે એવું બને છે, કે કેટલાક પોતાની બુદ્ધિ વડે પોતાનું અનિષ્ટ કરે છે, એ દુર્બુદ્ધિ કહેવાય છે. એની બુદ્ધિ પોતાને જ હાનિ હોય. તક અને દક્ષીનોની જાળમાં પોતાના દોરોને છુપાવવાની શક્તિઓ રમી એને પતનના માર્ગે ખેંચી જતી હોય છે. આ તા પ્રદેશીની બુદ્ધિ અને શક્તિનો નતીજો આપણે જોઈ ગયા. પરંતુ ચિત્તમાં બુદ્ધિનું પરિણમન તે રીતે થયું ન હતું, કારણ કે તેની બુદ્ધિ સદ્બુદ્ધિ હતી હૃદય અને બુદ્ધિનો સુયોગ હતો. તેથી જ તેની શક્તિઓનો ઉપયોગ માત્ર વિકાસના માર્ગે જ થઈ રહ્યો હતો. આ રીતે ચિત્ત ખૂબ સરકારી હતો. પ્રદેશી મહારાજની મહાશક્તિઓનો આવો દુરુપયોગ એને ખૂબ ખૂશનો, પણ પોતાની પ્રતિભા એવી સમર્થ ન હતી કે પ્રદેશને ટેકાણે લાવી શકે એટલે કાર્ડ પણ સમર્થ પુરુષનો. પ્રદેશીને યોગ મમે તેવી તક હમેશા તે શોધ્યા કરતો હતો.

સાવધા નગરીનો નિતશત્રુ મહારાજ પ્રદેશીનો પરમગ્નેહી અને માત્ર મિત્ર હતો—એક માન્યતાવાળો સમાનવર્મી હતો. એને ત્યાં પ્રસંગ પડતા બેટ મોકલવાનો પ્રદેશીએ એક વખત વિચાર કયો. આ કાર્યને માટે સર્વ રીતે સુયોગ્ય ચિત્ત હતો, એટલે ચિત્તને બોનાવી તે કામ મુખ્ય કર્યું અને રાજકાળને લગતી રહસ્ય-વાતો કહી રવાના કયો. ચિત્ત આવધી નગરીમાં, ટેક શ્વેતાબિકા નગરીથી પ્રદેશી મહારાજની બેઠ યાદને જાહો આવે છે, એવી નિતશત્રુ રાજાને ખબર

પડતા જ તેણે ચિત્તનું અતિ દુઃખાનુભવું સ્વાગત કર્યું. ચિત્તે પ્રવેશીના સમાચાર સાથે બેટણ ધર્યું અને જિતશત્રુએ સન્માનપૂર્વક બેટણ સ્વીકારી પોતાને ત્યાં ચિત્તને રોકના ભારી આગ્રહ કર્યો. તેથી ચિત્તને રોકાવું પડ્યું.

ચિત્ત પોતાના હમેશના સ્વભાવ પ્રમાણે કંઈક ને કંઈક નવું શોધ્યા કરે, અને સમયનો મદુપયોગ કર્યો કરે જે રીતે તેનો વ્યવહાર શુદ્ધ હતો, તે જ રીતે તેની ધર્મપરાયણતા પણ અતિ ઉચ્ચ ઠોટિની હતી એકના રાજભાગના ધોરી રમ્તે મનુષ્યોના ટોળા અતિ ઉનાસપૂર્વક આગળ ધપતા જોઈને ઝડપીમા બેઠેના ચિત્તે નોકરને પૂછ્યું કે આજે આ બધી શાની તૈયારીઓ થાય છે? કોઈ ઈંદ્ર, યક્ષ, દેવ કે માતાનો આ ઉત્સવ છે કે શું? તપાસ કરતા માણસ પડ્યું, કે સારથી નગરીની મહાર આવેના કોણક નામના મધુનનમા ભગવાન પાર્શ્વનાથના સુશિષ્ય શ્રમણ ભગવાન કેશી મહારાજ પધાર્યો છે, અને તેમના દર્શનાર્થે આખી સાવર્યો નગરીનો માનવસાગર પૂર્ણિમાના ચંદ્રને જોઈને ઉદ્ધિ બિહારી તેમ બિલટી પડ્યો છે.

કેશી મહારાજનું નામ એણે પહેલાં પણ સાંભળ્યું હતું એમના પ્રભાવ અને જ્ઞાનની ખ્યાતિ ચોમેર એકસરખી હતી એટલે આ પ્રમુખ જોઈ ચિત્ત ખૂબ પ્રસન્ન થયો. આપણે કહી ગયા તેમ ધણી વખતથી તે આવા જ કોઈ મહાપુરુષની શોધમાં હતો અને પ્રદેશી મહારાજને તેમનો યોગ મેળવી શકાસમાધાન થયા પછી ધર્મભાગે વાળવાની તેની પ્રમણ ધબ્બા હતી, એટલે એને આનંદનો પાર ન રહ્યો. રોકાવું સાર્થક બાસ્યું.

એ તો તમે જાણો જ છો કે પ્રદેશી રાજા એ કોઈ સામાન્ય વ્યક્તિ ન હતી, અને તેમના સિદ્ધાંતો પણ કોઈ ઉપતત્તિકા પોથી પુરતકો વાચીને નિશ્ચિત થયા ન હતા. પ્રદેશી એ આત્મા જેવી કોઈ વસ્તુનું અસ્તિત્વ છે કે નહિ તે જાણવા માટે માણસને ચીરી

થીરીને કોના અણુ અણુ નેખા પાડીને કયા છે આત્મા, કોઈ જતાવો, એમ તપાસી તપાસી આ મા નેવી કોઈ વસ્તુ જાણાની નથી—એવો સિદ્ધાંત એણે બાધ્યો હતો એ આત્મા નથી તો પુનર્જન્મ શાને અને પાપ-પુણ્ય શાને? આ સિદ્ધાંતના પાપા પર જ પશુમજા અને મહાત્મી રોડલીવાનું ચણુનર ચણાણુ હતુ

એટલે જ આવા જક પાત્રી બેસેના મિદ્ધાને દેરવી શકે તેવા માની અને ત્રિકામદર્શી સમર્થ પુરુષની શોધ ચિત્તમારયિ ઘણા સમયથી કરેનો હતો આજે એવા સમય પુરુષ પધાર્યોની ખગર સાબગી ચિત્તને અત્યંત આહવાદ થયો કેટલાક ચિદ્ધો પણ એવા થયા કે જાને પોતાની આશા પરિપૂર્ણ રીતે રજાને એવું બાતી એણે મંથી સીધું ચિત્તે, જિજ્ઞાસુ મહારાજ પાસે ડેશીઅમણના દર્શન કરવાની જિજ્ઞાસા બતાવી તુરંત જ તથાદિ માર્ગ સામગ્રી તૈયાર કરવાનો હુકમ થયો અને આ તરફ પોતે પણ દર્શનાર્થે જવાની તૈયારી કરવા માડી. મદાપુરો પામે શુદ્ધ્ય કછ રીતે અને કેસ વિનયપૂર્વક જઈ શકે તેનું આગ્રેહ્ય ચિત્ર ચિત્તના આ પ્રમગ-નિમિત્તે શાખકારે મૂળપદ્ધતિ આનેખ્યુ છે એ વિધિ પ્રમાણે સૌથી પહેલા ચિત્તે આન કર્યું પછી વસ્ત્ર અને અલકારથી વિશૂળિત ઘર્મ રથમા બેસી જે વનમા ડેશી અમણુ બિરાજમાન હતા ત્યા જવા પ્રયાણ કર્યું જેનું કોઈમવન આ યુ કે તુરંત જ રથથી બેતગી, પચ અભિજમન સાચવી, પુષ્પા પગે આગા ક્ષત્રિ એણે વનમા પ્રવેશ કર્યો ડેશી અમણુને દૂરથી નિહાળતા તેના રોમેરોમ ઉલસિત ઘર્મ મયા તેમની બન્ય મૂર્તિએ અને દેદારે કોના અમમા અમૃત રેડ્યુ

ઘણુખર્તુ “ આકૃતિ એવ ગુણાન કથયતિ ” મનુષ્યેના આકાર, ચેષ્ટાઓ, મતિ અને હાવભાવ પરથી તેમની ઓળખાણુ ઘર્મ જ્ઞપ છે, અને સામા મનુષ્યના હૃદય પર પણ તે જ વાતની છાપ અકિત થાય છે ડેશી અમણુને જોઈને ચિત્તના હ રમા અતિ પ્રેમમાન અને પૂજ્યભાવ જામન થયેલ લઘુ વયથી જ ડેશી અમણુ કૃત્રીન હતા તેમની

માતાના અને પિતાના ઉચ્ચ ક્રાંતિના મંસ્કારોનો વારસો તેમનામાં
ગંપૂર્ણપણે ઊતર્યો હતો. લાગણ્યમાં તેમનું વદન અતિ સુંદર
હતું. સુંદર શરીર, મનોહર આકૃતિ, વિશાળ બાહ્યપ્રદેશ, જ્ઞાન, દર્શન
અને ચારિત્રની ત્રિપુત્રીના તે બહાર, સત્યને ત્યાગની જીવન મૂર્તિ,
તેજના પુજ, સુવાસના કુવારો, મહાન યશસ્વી, ક્યાયેના વિગેતા,
જિતેન્દ્રિય, સંકટોને સહવામાં મહાસુખદ, સદા અપ્રમત્ત, મહાન તપસ્વી,
જ્ઞાન અને ક્રિયા બન્નેનો સમન્વય કરનાર, ગુણના સમુદ્ર, દદનિશ્વરી,
નમ્રતાના બહાર, મનોના પામનમાં વચ્ચેથીયે કઠોર, અને હૃદયમાં
કુસુમથી પણ કોમળ, જીવિત અને મરણ બન્ને દશામાં સમાન,
આપત્તિ સહન કરવામાં મેઠું મમાં અકોષ, મન્ય ઓ મિષ્ટભાષી,
સદા આત્મનક્ષી, એવા એવા ઉચ્ચ સદ્ગુણોથી ઓળખાતો થયેલી
યોગમૂર્તિને જોઈ ચિત્તના હૃદયમાં ઉદ્ધાસ પ્રગટ્યો તેમની યોગ્યતાનું
તેને જ્ઞાન થયું તેમની પાસે જઈ હૃદયના સહભાવથી અષ્ટાંગ
નમાવી નમસ્કાર કરીને એક બાજુ યોગના યોગ્ય સ્થાન પર તે
બેઠો અને પ્રવચનનું શ્રવણ કર્યું.

ચિત્તના પ્રશ્ન પર કેશી શ્રમણનું અમૂલ્ય પ્રવચન

શ્રમણ કેશી મહારાજે તેમની નિઃશ્વાસો જોઈ પ્રશ્ન પૂછ્યાનું કહ્યું
ત્યારે એ પરમ બુદ્ધિમાન ચિત્તે કહ્યું કે, ભગવન! આ સંસારમાં
નાના મોટા સર્વ જીવો સુખનો સતત પ્રયત્ન કરવા છતાં ઊંચકું
અનેક પ્રકારનું હોય અનુભવે છે ત્રિવિધ તાપથી તપી રહ્યા છે
ત્રાહિ ત્રાહિ એમ પોકારી રહ્યા છે તેનું શું કારણ હશે?

ભગવાન કેશી શ્રમણે કહ્યું કે—

મોહાન્ધકારે ધ્રમ્મતીહ તાયત સસારદુ પૈષઃ વદર્થ્યમાન ।

યાવદ્વિવેકાર્કમહોદયેન યથાસ્થિત પશ્યતિ નાત્મરૂપમ્ ॥

પ્રાણીમાત્ર સંસારના દુઝોથી કદર્થના પામતો મોહરૂપી
અંધકારમાં ત્યાં સુધી પરિશ્રમણ કરે છે કે જ્યાં સુધી વિવેકરૂપી
સૂર્યના મહોદય વડે યથારિશ્ત એવા આત્મસ્વરૂપને જોઈ શકતો

નથી જ્યારે વિવેચનપૂર્ણ પ્રગટે ત્યારે મોહાધકાર મો અને ત્યારે કુ ખો
મટે જગતના છવેા પેાને પોતાને સમજી શકના નથી જ્યા સુધી પોતે
પોતાને સમજી શકે નહિ ત્યા સુધી સાચા યત્નોની સંભાવના ન હોઈ
શકે, અને સાચા યત્નોના અભાવે સુખના કાશ નકામા નીવડે એ ખ્યા
ભાવિક છે છવેા માત્ર ચલ કરે છે, પણ કયેા ચલ તે કરી રહ્યા છે,
શા માટે કરી ખ્યા છે, તેનું તેમને જ્ઞાન પણ નથી અને તેનું જ્ઞાન
કરવાની તેમને દરકાર પણ નથી કારણ કે મોહરૂપી મંત્રિ પોને લોકો
જ્ઞાન જૂદા છે

એક વખત કેટલાક મિત્રો મગા નદીની પેલી પાર સામે કિનારે
સારું મ્યાન જોઈને ઉભાણી કરવા ખ્યા હતા, ત્યા જઈ રમેાષ ખનાવી
ખ્યા એક પ કિનએ રસ અને ખ્યાપૂર્વક જમ્યા જમ્યા પછી બધાએ
ભાગનો નરો ચડાવ્યો જેમ જેમ નજારાની અસર થતી ગઈ તેમ
તેમ તેઓ પોતાનું જ્ઞાન જૂતવા સાચા મિજલસનો સમય તો પૂરો
થયો હવે નદી કિનારીને ઘેર જવાનું હતું સૌ તૈયાર થઈ હોડીમા
બેઠા અને હલેસા મારવા લાગ્યા

હવે ખન્ધુ એવું કે, જ્યારે તેઓ નીચે કિતથી ત્યારે પવનથી
હોડકું ક્યાપ ખેચાઈ ન જાય એટલા માટે તેને સગરથી નાગરું હતું
ઘેર જવાની ઉતાવળમા અને નજારાના કેકમા તેમાના કોળને સગર
છોડવાનું જ્ઞાન રહ્યું નહિ બધા અર બેસી ગયાને સગર છોડ્યા
વિના હોડીને અપાટાનધ ચનાવવા મડી પડ્યા દોરકું જરા લાણું
હોવાથી જેમ જેમ હલેસા મારતા જાય તેમ તેમ હોડી જરા ચાનતી
દેખાય, પણ આ દિશાથી પેની દિશામા ને પેની દિશામાથી આ
દિશામા ત્યાની ત્યા જ રૂપો કરે આમ આખી રાત તેઓએ ખૂબ
પ્રયત્ન કર્યો, પણ હોડી આગળ જાય જ રાની કારણ કે તે દોરકાથી
નધાયેલી હતી રાત્રિનો અધકાર અને બેજાન દશા એ જન્ને
કારણો બેમા થયા બધા બેસનારાઓના મનમા જમ કે, જાણે
હોડી ચાલી જાય છે આખી રાત વીતી ગઈ, પણ સામે કિનારો ન

આપ્યો-આખરે સવાર પડી ગઈ ખૂબ મહેનત કરવાથી ધીમે ધીમે બધાનો નશો ઊતરી ગયો અને આખો ખોનીતો જુએ તો હોડી ત્યાં ત્યાં જ નાગરેલી પડી હતી ! બધાજ ખૂબ અકસોસ કરવા લાગ્યા પણ શું વળે ? તેમનો પ્રયત્ન તો ઘણો હતો, છતાં હોડી ન ચાલી, કારણ કે છો-વાનું હતું તે છોડ્યું ન હતું ખીજો બધો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પહેલો જે પ્રયત્ન કરવાનો હતો તે કર્યો ન હતો, અને પોતે ત્યાંના ત્યાં રહ્યા પ્રભાતના પ્રકાશ અને નશાના ઉતાર પછી જાન આબ્યાથી ત્યારે તેમણે લગર છોડ્યું અને પ્રયત્ન શરૂ કર્યો ત્યારે પ્રયાસ પણ સફળ થયો ને ઘેર પહોંચ્યા.

આ જ રીતે જમતના જીવો મોહના નશાથી ચકચૂર બનીને પોતાનું જાન જૂતી ગયા છે દેહરૂપી નૌકા મમત્વ, અહંભાવ અને રાગદ્વેષની ગાદીથી બધાયેલી પડી છે વળી અજ્ઞાનરૂપ ગાદ અધ કાર છે એટલે અહંભાવરૂપી લગરથી પોતાનો જીવનવિકાસ ડુધાઈ રહ્યો છે તેનું તેમને જરાય જાન નથી આવી સ્થિતિમાં જીવ પ્રભુનું નામરમરણ, માળા, ભજન, પૂજન કે ખીજી ધર્મક્રિયાઓના હલેસાએ હમેશાં માયો કરે છે ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો કરે છે, પણ તે નિયારા પેના માણસોની જેમ ત્યાં ને ત્યાં જ રહે છે મારી શક્તિ, મારા ધરખાર, માનુ ધન, મારી સ્ત્રી એમ મારું મારું કરનારા એ નિયારા પામર જીવો જ્ઞાનકિતની ગાદ અધિથી બધાઈ રહ્યા છે વરસોના વરસો વીત્યે જાય છે, છતાં પોતે કંઈ છ તેનો તેમને સારાએ જીવનમાં કદી વિચાર આવતો નથી સમજવાનું સમજી શકતા નથી, સાબળવાનું સાબળી શકતા નથી, કારણ કે તેઓ બધાયેના પોતે પોતાને જૂલ્યા છે તેમને ખમર નથી કે અમારી હોડી ક્યા છે ? કાઠે છે, મધદરિયે છે કે કેાઈ ખરામે ચઢી ગઈ છે ? ત્યારે હૃદયમાં સાચી સમજણનો પ્રકાશ થાય, અજ્ઞાનનું અંધારું દૂર થાય અને મોહમાયાનાં નશો ઊતરે ત્યારે જ પોતાની નૌકા ક્યા છે, તેનો કઈક ખ્યાલ આવે. મહાપુરુષો કહે છે કે

“ શાસ્ત્રદર્શિ શુરુ ભચન વિચારમે, ઘટ દીપક પ્રગટાવે
શાશ્વ સમજે સો મુખ પાવે. ”

શાસ્ત્રોની દર્શિ, મતપુરોત્થા વચન અને પોતાનો વિચાર એ ત્રણેનો યોગ થાય ત્યારે જ સાચો વિવેક જાગે. વાત, તેન, જાજન અને દિવાનગી એ ચારેના યોગ વિના દીપક ક્યાંથી પ્રગટે! પણ આમાં ધણા ખરા તો ડાહ્યા દીવાના હોય છે તેમનો સુધરવાનો તો ઉપાર લગભગ દોનો જ નથી કારણ કે તેમને જ્ઞાપ જાન હોતું નથી, છતાં તે એમ માને છે કે અમે તો બધુ ડાહ્યા છીએ આવા પોતાના માની સીરેના જ્ઞાપણમાં બીજાની વાતનો અવકાશ જ રહેતો નથી તેના મૂર્ખા—ડાહ્યાઓ પોતાને દોશિપાર માની આ મસાજસાગમમાં પોતાનું દોડકુ દતાવ્યા કરે છે તેમની દશા ખૂબ જ રોચનીય છે કેટલાયે જન્મે થયા દોડકુ દતાવ્યા કરે છે, પણ તેમની નીકાત્વાની ત્યા જ જુ પડી છે કેટલાક તો પાછળ પછુ દડી ગયા છે અને કેટલાક પોતાના દોડકાને કાંધુ વાળી રચા હોય છે, જ્યારે કેટલાક પોને અંદર બેગદોવા છતાં પોતાની જ નાલમાં કાણા પાડી રચા છે અનુભવી જનો કહે છે કે —

અપની નીકા અપને કચ્છે મુરખ નિત્ય દૂખાતા હે ।

અપને કચ્છે અસિ ઉડાકર અપને શિર લગાતા હે ।

પોતાના હાથે જ જગતના કુલે પોતાનું જૂક કરી રચા હોય છે, કારણ કે પોતે બેશુદ્ધિમાં છે લગભગ આખું જગત આ જાતનું દીવાનું છે પોતે જ પોતાને બમાડી રચ્છુ છે રસોડું જેમ પોતાના ધુમાડાથી પોને કાણુ જની રચ્છુ છે, તેમ આ જગતના મોટા જામના મનુષ્યો પોતાની કુટેવેથી પોતાના હ વને મહિન બનાવી રચા હોય છે પોતાને હાથે નશી કરી પોતાના શરીરને રોગિષ્ઠ બનાવી મૂકે છે છતાં ખૂબી તો એ છે કે તે બધુ કરવા છતાં, મોજ અનુભવે છે જેમ મોડા માણસ પોને પોતાને માજ દેવા છતાં, પોતે પોતાના હાથે પોતાને મારવા છતાં અદ્દહાસ્મક્યો કરે છે અને પરિણામે પછી પોક મુકાને રહે છે તે જ દશા આ જગતના ડાહ્યા—દીવાનાઓની છે પેના બહારના

દીવાનાઓ કરતા આ અંતરના દીવાનાઓની દશા વધુ બધ કર છે. પેતા બહારના દીવાનાઓ મારે દયા કરનારા વૈદ્યો દુનિયામાં પછાત મળી રહે છે, પરંતુ આવા દર્દીઓના વૈદ્યો જગતમાં બહુ જ ઓછા મળે છે અને કદાચ મળે તોપણ તેની પરવા કરતા નથી અને તેથી જ સત્યાનારાયણ માર્ગે તેઓ આગળ ને આગળ ધપે જાય છે. રત્ન પામે હોવા છતાં તેને છોડીને પથરાઓના સગે માથા ફેડે છે. દૂધથી, વિકાસે અને વિકાસોમાં શક્તિ અને સામર્થ્યને એ હોમી નામે છે. જે માધનો એવો મારે-વિમાસને મારે પ્રાપ્ત થયા છે તેનો જ ઉપયોગ પોતાના નાશ અર્થે, પતન અર્થે કરી અધિગતિમાં સર્વ જાય તેવા કુકર્મો કરે છે તેવા દૂષિતા મૂં મનુષ્યોને ઠાઈ દ્વારા અનુભવી પુરવ ઊભારવાનો પ્રયત્ન કરે તોપણ તેનું અજ્ઞાન તેને સન્માર્ગથી રોકે છે તે જાગતમાં તેને કુરસત હોતી નથી. ઝેર ખાવાની કુરસ મળે છે, પણ અમૃત આરામવાની કુરસત નથી. ઝેર ન મોજ આવે છે અને 'અમૃત' તો દીર્ઘ ગમતું નથી. આવા મનુષ્યો ઓષદ્દિમાં સકતા હોય છે પછી બનેને ધનપતિ હો કે કમાવ હો. ઓષદ્દિને અંગે તેનો આત્મા આવરણથી જ દ કાચેસો રહે છે, અને તેને સ્પર્શી તેઓ સારાસાર કથું સમજી શકતા નથી.

આ બધું સાબળ્યા પછી એ પ્રશ્ન જરૂર ઉત્પન્ન થાય કે બધા પ્રકારનો સુયોગ મળવા છતાં જીવ કેમ અટકી રહે છે? આનો જવાબ જૈન શાસ્ત્રકારની દૃષ્ટિએ એ છે કે, દરેક કાર્યની સિદ્ધિમાં જૈનશાસ્ત્ર પાત્ર સમવાય કારણોની અપેક્ષા જતાવે છે. એ પાચેનો યોગ થાય તો જ કાર્યની સિદ્ધિ થાય. મોક્ષ પામવામાં પણ એ પાચેનો યોગ હોવો જોઈએ એ પાત્રમાં એકની ખામી હોય ત્યાં સુધી કાર્ય ન બને. સ્વભાવ, કાળજળ, પ્રારબ્ધ (કર્મ), પુરુષાર્થ અને અવિતવ્યતા. સ્વભાવ ન હોય તો કાર્ય ન બને. યોગ્યતા હોય પણ કાળનો પરિપાક ન હોય તોપણ કાર્ય ન બને. કાળજળ હોય, પણ કર્મનું ગુરુપણું હોય, પ્રારબ્ધ અનુકૂળ હોય, પણ પુરુષાર્થમાં કાચો હોય, પુરુષાર્થ કરવાનો

સુખેમ મળે છતાં જીવન વના ન લેલ તો તે અટખી રહે આ જીવ
કર્મ આખીથી અટકયો હ એ તો ગાની જાણે છને માધને અટકે
ત્યારે કેવી સ્થિતિ લેલ છે તેનું એક દર્શન કરૂ

કેાડ એક મામમ્મા એક મતપુરવ દેદની પીડાથી પીડાતા હતા
એક મેવાભારી મતજન તે મદાતમાની મેવા કરતો હતો, પરતુ તેની
પામે તનગજ હતું, વન ન હતું અને નેથી ન ઓળખ મેગવી શકતો
ન હતો મદાતમાના વ્દને ઓળખની આવશ્યકતા હતી તે જ મામમ્મા
એક મેડ એક વિમ ત્વથી પસાર થતા હતા તે મેડ ત્યાં જરા
થોભ્યા, વન કરું, તનિસ્તના સમાચાર પૂછ્યા, મેવા કરનારની
પ્રશ્નમા કરી અને ઓળખની જરૂરિયાત જાણાથી તેમણે તે પૂરી
પાડી મદાતમાને અગ્નિ નમનાપૂર્વક નમન કરી પેના બાઈને ઓળખ
ના નાખ્યા આખી “માર કરજો, મને તુ કુરમ નથી” એટલું કહી
શેડ તો રવાના થયા જુઓ, જવા થોથો હતા પણ કર્મે થોભવા
ન દીરે મદાતમાએ અવાજિયા સુરી સેવા કરનારને તેની બુધિ
પ્રમાલો બોધ કર્યો અવાજિયામા ઓળખથી મદાતમાને શાન્તિ થઈ
મદાતમા અરથ થયા, ત્યાર મા તેમને પેના ગોની બકિત સામરી
આવી મેડતા હતા જાણુમા એમને પ્રથમ વ્દને જ પાવના
લાગી હતી, એટલે બકિતનો બદલો સદ્બોધથી વાળવાની તેમને તીવ્ર
છત્રા થઈ જેની પામે જે લેલ તે તેના જનામા આપે મદાતમાએ
પેનાના અનુભવ અને મયનમાથી જે મેજાયુ હતું તે આપવા મટિ
પેલા મેવામિય સજ્જનને શક મેગવી હકીકત પૂછી એને પૂછતા
માત્રમ પડ્યું કે એ મેડ પ્રથમ નિર્ધન અવ સામાસાધુમત, ગરીબ
શુરના, પશુપક્ષી સર્વની મેવામા પ્રેમ રાખતા અને એ સેવાભારી
તરીકે ગામ આખામા એળખાતા, પણ જ્વાલથી તેમને ત્યાં વદમીની
અગિરહિ થવા માડી, ત્યારથી મેવાને મામ્ છૂટી ગયો છે ને ધન
મયપ આટે તેમને એક ઘડીની કુરમ નથી લદમીની આધીએ સેવા
જુવારી શેડ જજનમા જમ્માઈ ગયા છે એટલે મદાતમાનો બોધ

અને શક્તિ પણ હતી, પણ કર્મોવરણે તેમને મૂઝવ્યા હતા માનવી કેવી ઉપાધિ વહોરીને વધાર્યો જાય છે. અને તેમાર ખૂમી તો એ છે કે જે માધનસામગ્રી સુખને માટે ભેગી કરે છે, તેને ભોગવાની તેને કુરમદ જ નથી દા ત તે પોને ધન સુખને માટે ભેગુ કરે છે, ભોગવી નથી શકતો, તેમ નથી ધડીધે નિવૃત્તિ લઈ શકતો. ભોગવવાો માટે તનસે છે, પણ આપણે જોઈશું તો જોઈએ તેના કરતા તેની પાસે પૈસો પુરકળ છે, પણ ભોગવવો છે કોને? ગરેડાની માફક પૈસો ભેગો ખરીને માન ભાર જ વહન ક્યાં કરે છે ચિતા અને ઉપાધિથી સજગ્ય કરે છે સાચા આત્મધનની તો એને પરવાય નથી માન પેટ ભરવા સિવાય બીજી વિચાર પણ નથી આવેનો એવો મહામૂર્ખ કુનિયાદારીના વિષયમાં ડાલ્યોડમરો અને હોશિયાર ગણાય છે આ કેવી જગતની વિચિત્રતા.

મેં સાથે મોહાધકારમાં અટવાયેલા આ માયાની જાળમાં દુઝાયેનાનો વિચાર કરના કરતા મહાત્મા તો વિશ્વ યથા અને શેડ પોતાના ઠામમાં નાગના મેડને બાળે ન હતું કે મહાત્માએ શું કશું હતું. પણ એ મહાત્માના હૃદયમાં શેડને માટે ખૂમ તાનાવેલી લાગી હતી, કારણ કે શેડ મુખાત્ર હતા. એમણે શેડનું હૃદય માથું અને જોયું હતું કે મનુષ્યત્વની જુમિકા ઉપર આવી ગયા છે પણ આ વસ્તુ સામળ વામાં તેને કંઈ થોડા અંતરાયો છે એનો પણ એમને ખ્યાન હતો કે હવે પૂરા આ દિવસ રોહના નથી જો રોહના કણ પ્રમાણે આઠમે દિવસે જઈશ તો રોહના દેહનો બેટો નહિ થાય, અને મારો ધક્કો નકામો પડશે, એમ ધારીને તે નત મહાત્મા બરાબર સાતમે દિવસે રોહને ઘેર ગયા અડો કેવી પરોપકારની પ્રતિમા.

અહીં તો જો 'વોય મા' 'વોર બાપર' 'હાય હાય' એમ કહેતા માદગીના બિઝાનામાં આગનેમ આળોટતા પજા હતા હાયમાં હીરાની વીંટી, ડાકમાં મોતીની મળા, કેડમાં સુવર્ણના કદોગ ને મેડી અને મહેનાતવાળા મેડીની શરમ મસ્વાડને આડે ન આવી મહાત્મા

આવતા ૪૮ શેઠ એળી ગયા મહાત્માએ કહ્યું “આપને એક કાશુ વારની દુરસ ન હતી, આજે આ માદગીને મિઠાને પડવાની દુરસદ ક્યાથી મળી? મિઠાનામા કેમ પડ્યા ઠા? જમના દૂત આવે તો પણ હમણા દુરસદ નથી એમ કહેનારા, તમને આ પચાગીમા પડી રહેલું કેમ ગમે છે?” શેઠ એલ્યા “મહારાજ! માફ કરો, લાચાર થઈ ગયો છું પણ વાધો નથી ડોક્ટર હમણા જ આપ્યા હતા અને એમણે કહ્યું કે બહુ જનની આરામ થઈ જશે જુઓ, તેમણે આ દવા અને લેપ આપેલ છે કેવી ડોક્ટર પર શ્રદ્ધા! ડોક્ટર એલ્યા એટલે ભગવાન એલ્યા આટલી શ્રદ્ધા ભગવાન પર હોય તો બેડો પાર થઈ જાય, પણ જ્યાં ‘સરીરે એ જ દુ’ માન્યુ હોય ત્યાં આવી જ દગા હોયને! ડોક્ટર ગધે હતું મૂતર પાન તો પણ આગમ થવાની આશાએ આખ જલ કરી ગટગટારી જનન ખરામમા ખરામ ન વાતી દવા, મોકજાના આનર-જાનો સેરવો, કુછરના માસનો પાવર હોય, ચરખીની ખતાવેલી દવા હોય કે માઝનાનું તેલ હોય, પણ એ બધું જાણવા હતા માણસ પો જાણ ત્યાં બદ્ધપાત્શ્વન બધુય જુલી જાય અરે! ઝેર જેવા ડોઝ આપે તો પણ લઈ શકાય પણ કેટલે ભવવૈઃ ઘેરે આવીને અમૃત પાન તો પણ તે પીવું ન ગમે ત્યાં તો ઝટ કહી નાખે કે મને દુરમ નથી મહાત્માએ વિચાર્યું કે ખરેખર —

આતમ-રસન વિરતા પાવે, દિલ્લ પ્રેમ વિરતા પ્રમટાવે આં
એ મારગ સમજે ઠોષ વિરતા, વિગાને એમા રસ આવે આં
સદ્ગુરુ સમ કરે ઠોષ વિરતા, અમર ફળોને વિરતા પાવે આં

ચોગના વિના અમૃત ન પિવાય અને કદાચ પીરા જાય તો વમન થાય

જેહની ડોક્ટર પરની શ્રદ્ધા જોઈને મહાત્મા ખૂબ હસ્યા શેઠને સંબોધીને એમણે કહ્યું કે “ડોક્ટર તો સરીરની વર્તમાન સ્થિતિ જોઈને કહી ગયા એમને બવિધ્યની ખગર નથી જોઈ હવે માત્ર ચોવીસ

કતાક બાકી છે પછી તો 'રામ બોલો બાઈ રામ'ના અવાજ કરતા તમારા સ્નેહીએ આ ચૈતન્યહીન દેહને ઉપાડી જઈ અશાન પહોંચાડી રાખ બનાવી દેશે, તેની તમને ક્યા ખબર છે ?" મહાત્માના આ વચન સાંભળી શેફના હંધામા ગોળી વાગી શેફના હોંસકોણ જોડી ગયા

■ દિવસ પહેલા મહાત્માએ જના જતા ને શબ્દો કહ્યા હતા ને ફરી પાછા યાદ આન્યા યા આવતા જ પોતાની મૂર્ખતાનું બાંધ થયું. ધૂસકે ધૂમકે રજવા લાગ્યા અને કહ્યું, "ગુરુજી! હવે કંઈ ઉપાય ?" મહાત્મા કહે, "બાપુ! હવે બીજો શો ઉપાય ? આખી જિંદગી જેણે ઉપાય ન કર્યો તે હવે ચોવીસ કનાકમા શું કરવાનો છે ? મારા મનને ખૂન થયું કે શોણને કંઈક સમજાવું અને એ ખાતર ઉપાય બતાવતા માટે મેં ખૂન ખૂન આટા ખાધા, પણ આપને કુરસ' ક્યા હતી ? મેં તો ઘણું કહ્યું હતું કે —

બીન ગયા સો નાંવે, અવસર ખીત ગયા મો નાંવે,
કિર કિર હર પગ્તાવે, અવસર ખીત ગયા સો નાંવે.
ધનદોનત ઔર માનખમના, મોહક સખ છૂટ જાવે,
પ્રાણ તજે તખ સમ ચયે ના, (હવ) પાપ પુણ્ય દવ પાવે

અવસર૦

શેફ' સમૃદ્ધિ અને શક્તિનો આખી જિંદગી સુધી કુરુપયોગ કયો હવે તો હંની ઘડી આવી તમારા આ હીરા, મોતી, માખ, ધન, દોમત અને ખમના એ બધું નકામું છે આ પુત્ર આ પરીવાર, આ પત્ની, આ સગાવહારા, કોઈ તમને મર્યાબી શકે તેમ નથી " શેફ તો આ બધું સાંભળી પાછી પાછી ચાલ ગયા મોતનું નામ સાંભળી તેમના અંગે અંગ ધૂનવા લાગ્યા

स्यमस्तकसमासुद्धं भृत्यं पश्येत् यदि जन ।
आहारोऽपि न रोचेत् विमुक्ताया विभूतय ॥

મનુષ્યને જ્યારે એટલી ખચ પડી જાય છે કે મારા માથા પર મૃત્યુ બમે છે, હવે હું મરી જાઉં, ત્યારે આહાર પરથી રૂચિ ઊડી જાય છે પછી અન્ય વિનૂનિની તો વાત જ શી ? અત્યાર સુધી એકને જે ચીજ ખાઈ લાગતી હતી તે ડીખ પડી ગઈ ચિતા અને મોકસાગરમાં તે ડૂબી ગયા

પણ આ બધા બધ પામરને હોય કે વીરને ત્યાં હોતો પામર મૃત્યુથી ત્રામે છે, વીર તો મૃત્યુને ભેટવા તત્પર હોય છે જે મનુષ્યે આત્માને ઝોળખ્યો નથી, તેને જ બધ છે, અરેરાડી છે જેણે આત્માને ઝોળખ્યો છે, પરમાત્માની પિછાણ થઈ છે, તેમજ જે હુમ્મસ છે તેને મૃત્યુનો ડર નો ? એ તો એમ જ માને —

અમર બધે ન મરેજે, જન હમ અમર બધે ન મરેજે ।

નારણ કે તેને પ્રતીતિ દેાય છે કે જે જે ચીજો મરવાની હતી તે તે ચીજો તો પેતિ જ છોડી દીધી છે બાળકતા-અજ્ઞાનતા, આનન્ધિ, માનસ, વિષય અને કપામો એ બધી વસ્તુથી તે પર થયો છે દેહમાં જ્યાં સુધી મમત્વ હતું ત્યાં સુધી મૃત્યુનો બધ હતો, પણ જ્યારે ચૈતન્યનું સ્વરૂપ જાણ્યું, પોતાને ઝોળખ્યો, ત્યાર પછી બન શાનો ? પણ આ મિચારા શેડે તો એકદલિમા જ આખી નિદ્રાગી વિતાવી હતી એટલે મૃત્યુનું નામ માબજતા જ બધથી મેળાખ્યો ખની ગયો શેડની આ ગમરામણ બોદને, ડેવને સમયે ધીરજ આપતા એ પરીપકારી મન બોલ્યા, “શેડજી” ગમરાસો નહિ, હજુયે થોડું ઘણું તમારા હાથમાં છે, તેમ ધાળીને જ તમારા જતા પડેના ચોવીસ કતાક વડેવો આપ્યો છું હવે જવી હિપાધિએને અજગી કરીને ખાતા-પોતા ચરહાજ અને બધા બોળીને સમજપૂર્વક મન પરથી દૂર કરોને હું કહું છું તે એક ચિતથી સામજ્યા કરો” એમ કહીને મહાત્માએ પ્રવચન શરૂ કર્યું જાતસ્ય દિ હુષં મૃત્યુ-જ-મેલાનું અવગન મૃત્યુ ધાય છે, મારે મૃત્યુનો બધ જૂની જાય

એક દિન જાના રે, એક દિન જાના રે-એક દિન મિટીમે મીન જાના
 મિટી કહેત હૈ કુબારકો વૂ કયો ગાળત હ મુજકો,
 એક દિન ઐસો બખત આવગો ગાડ દહિગી તુજકો એક દિન
 લકડી કહત હૈ સુનારકો વૂ કયો છીનત હૈ મુજકો,
 એક દિન ઐસો બખત આવગો જઘા દેહગી તુજકો
 એક દિન જાના રે

આ રીતે મિટી જ શુ પણ એકેએક પદાર્થ મનુષ્યોને ક્ષણે
 ક્ષણે પ્રયોધી રહ્યો છે કુદરતની આ અપાર બોધશાળા માનવને ક્ષણે
 ક્ષણે બોલ આપી રહી છે તે કહે છે કે આ અભિમાની માનવ !
 જરા બમત થા તારા જેવા કંઈક પનવારમા અહીં હોમાઈ ગયા છે
 પણ એ સાબળવાની માણસને કુરસ ન ક્યા છે ? તેની આખો
 બહારનું બધુ જોયા કરે છે, પણ આતરદષ્ટિ પ્રગટી નથી, કારણ કે
 આ સસારના મૃગજળ જેવા દુક્યો તેને મનાવે છે કે સુખ અહીં છે,
 શાંતિ અહીં છે આ રીતે રથૂન દષ્ટિ જીરાતમાને ડગી રહી છે, અને
 તેથી જેવા તે બહારના મૌદ્વ્યમા લોભાઈને પડે છે તેવા જ તે જીડે
 જીડે ફૂમતો જાય છે દુકમા, વસ્તુ કે પદાર્થ કંઈ માણસને વળગતા
 નથી પણ માણસ પોતે જ અગાનતાથી મંસારને વળગી પડ્યો છે
 આનું એક રમુજ દષ્ટાંત છે —

એક માણસ એકદા નદીકિનારે બિભો હતો તેણે નદીના પૂરમા
 ધાળજા જેવું કંઈક તણાતું જોયું તુરત જ ધાળજો લેવાને માટે નદીના
 બરપૂર પૂરમા તે ફરી પડ્યો તે ધાળજો ન હતો, પણ રીંછ હતું
 પાસે જતા જ રીંછથી ભાઈ પકડાઈ ગયા પછી તો પેના માણસે
 છૂટવાને ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પણ રીંછ તેને છોડે શાનું ? કાઠે બિભેના
 માણસોએ કહ્યું, “ છોડી દે, છોડી દે ” ત્યારે પેના માણસ કહે,
 “ આઈ તો છડિયા, પણ કયો છડે ન તો ! ” આ દશા માનવીની છે

મહાત્મા રોકેને આ બધું મનજાણ્યે જતા હતા “ બાપજી, આ

વખને બચાવી દ્યો. કૃપા કરો, નહિ તો પાછળ પડેલા આ બધાવનું મૃત્યુ આમળી ચીંધીને રોડ કાપાવાયા કરવા લાગ્યા. ત્યાં મહા-ત્માએ જરા સ્મિત કરીને કહ્યું, “નિમોજ થયેય વાન ફગતી નથી આ બધાનો મોદ્દ મૂકી દો.” બીજી વાર પડકાર કરી કહ્યું, “શે.” મરણ પાસે ઉપાય નથી આયુષ્યની દોરી ખૂંટી જીવનહીનકમા તેલ માં દહે જલદી તેવારી કરી લો, અને બધા મંત્રણો પરથી મનને પાછું વાળી લે. આ જીવનમાં જીવવારે જેવા સંજયો છે તેવા મંત્રણો અનેક વાર બાખ્યા છે અને અનેક વાર છોડ્યા છે અનુભવી જનો કહે છે કે—

યપુર્વિદ્ધિ રુક્માવર્ત, જરાવર્તં ચ ચૌવનમ્ ।

પેશ્વર્થં ચ ચિતાશાસ્ત, મરણાતં ચ સીવિતમ્ ॥

હે મેઠા આ તરીર રોમથી ને યુવારયા ધડપજીથી પેરાયેય જે દેખવ નાશવત છે અને જીવતર દાબુજગુર છે

કરમની મનિ ન્યાગે રે કોઈએ નવ જાણ કરી,

જીવાને આયમનું રે જગત એમ રહ્યું જાણી કર્મની

કોઈ કથ કો, કામિની, કોઈ જામિની કોઈ બાજ,

કાકા, મામા, કોઈને જાણી, સાચી બેરો મમાઈ

એવા મમપણ માની બેરો રે, વાનુ બધી મયો વિમગી કર્મની

આ જગત મુસાદરખાનું છે તેમા વસના માણસો બે દિવમના

મહેમાન છે સસારની રચના વાગના અવ્ર મમી છે

વાદાની રનમ્રમૃદિ

ચીનુમાર્ગ પ્રીને નેક એકનગમ્ય મિચારો વાદો વાણિયો દતો એક વખત લખનગાણો મમલ હતો રાને ગજરમા એક દુકાનના ઓટના પર ચીનુમાર્ગ સૂતા હતા ત્યાં એક પત્રી એક એમ વરોડા નીકળવા લાગ્યા વમના ગીતો માળગના સામગના ચીનુમાર્ગ વિચારના તરજે ચઢ્યા કે બધાના દોન વાગ્યા પણ મારો દોન વાગ્યો નહિ બધાના ગીત ગવાયા ને મારા કા નહિ એવા

એક દિન જના રે, એક દિન જના રે-એક દિન મિટીએ મીન જના
 મિટી કહેન હે કુભારકો વૂ કયો ગાળન હે મુજકો,
 એક દિન એમો જખત આયગો ગાડ દહિંગી તુજકો એક દિન
 લકડી કહત હે મુનારકો વૂ કયો છીનત હે મુજકો,
 એક દિન એમો જખત આયગો જવા દેહિંગી તુજકો
 એક દિન જના રે

આ રીતે મિટી જ શુ પણ એકએક પદાર્થ મનુષ્યોને કષ્ટે
 કષ્ટે પ્રત્યેષી રહ્યો છે કુદરતની આ અપાર બોધશાળા માનવને કષ્ટે
 કષ્ટે બોધ આપી રહી છે તે કહે છે કે આ અભિમાની માનવ !
 જરા જખત થા તારા જેવા કંઈક પક્ષવારમા અહીં હોમાઈ ગયા છે
 પણ એ સામજવાની માથુસને કુરસદ જ કથા છે તેની આખો
 બહારનું બધું જોયા કંઈ છે, પણ આતરદષ્ટિ પ્રગટી નથી, કારણ કે
 આ સસારના મૃગજળ જેવા દૃશ્યો તેને મનાવે છે કે સુખ અહીં છે,
 શાંતિ અહીં છે આ રીતે રથૂન દષ્ટિ જ્ઞાતમાને ઠગી રહી છે, અને
 તેથી જેવા તે બહારના સૌંદર્યમા લોભાઈને પડે છે તેવા જ તે જાડે
 જાડે રૂબતો જાય છે દુકમા, વસ્તુ કે પદાર્થ કંઈ માથુસને વળગતા
 નથી પણ માથુસ પોતે જ અજ્ઞાનતાથી મંસારને વળગી પડ્યો છે
 આનું એક રમુજ દષ્ટાંત છે —

એક માથુસ એકદા નદીકિનારે બિભો હતો તેણે નદીના પૂરમા
 ધાળળા જેવું કંઈક તણાવું જોયું તુરત જ ધામગો લેવાને માટે નદીના
 બરપૂર પૂરમા તે ફૂદી પડ્યો તે ધામગો ન હતો, પણ રીંછ હવે
 પાસે જતા જ રીંછથી બાર્ડ પકડાઈ ગયા પત્રી તો પેતા માથુસે
 છૂટવાને ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો પણ રીંછ તેને છોડે શાનું ? કાંઈ બિભેલા
 માથુસોએ કહ્યું, “ છોડી દે, છોડી દે ” ત્યારે પેનો માથુસ કહે,
 “ આઈ તો છડિયા, પણ કયો છડે ન તો ” આ દશા માનવીની છે

મહાત્મા શેઠને આ બધું મનજાણ્યે જતા હતા “ બાપજી, આ

વખને બચારી થોડા કૂપા કરો, નહિ તો પાછળ પડેલા આ બધાવનું
શુ ?" આગળથી ચીંધીને રોડ કાપાવાયા કરવા લાગ્યા ત્યાં મહા-
ત્માએ જરા રિમત ખીંચી કહ્યું, "નિર્મોલ સચેન વાન ફટી નથી
આ બધાનો મોઢ મૂકી દેલ' ખીંચ વાર પડખર કરી કહ્યું, "શેલ'
મરણ પાસે ઉપાસ નથી આવુધની દોરી ખૂંચી અવનીપકમા તેલ
માટે હવે જલદી તૈયારી કરી લો, અને બધા મળધો પરથી મનને
પાધુ વાળી લેલ આ છવા માંજે અત્યાં જેવા સળધો છે તેવા
અળધો અનેક વાર બાધ્યા છે અને અનેક વાર છેડયા છે અનુભવી
જાતો કહે છે કે—

વપુર્વિદ્ધિ રક્ષાપાતં, કરાપાતં ચ યૌવનમ્ ।

પ્રત્યર્થ ચ વિનાશાન્ત, મરણાતં ચ કીર્તિતમ્ ॥

હે શેલ' આ સગીર રોગથી ને પુવાગ્યા ધડપળથી ઘેરાયેલ
છે વેબવ નાશવત છે અને અવતર લખખગુર છે

કરમતી ગતિ ન્યાગી કે ઠોઠએ નવ જામ કળી

જીવાને આયમવુ કે જગત એમ રહ્યું જાગી કરમતી

કોઈ કય કોઈ ગમિની, કોઈ બમિની મોઢ બાઝ,

કાકા, મામા, કોડને બનાવી, માધી મેરો સગાઈ

એવા મગપણ જાધી ભેરો કે, વાતુ બધી મયો વિસરી કરમતી

આ જગત મુમારખાનું છે તેમા વસના માણસો બે દિવસના

મહેમાન છે સસારની રચના વાઘના નખ સમી કે

નાદાની અન્નમુદિ

ચીનુભાઈ કમીને નક એકવગાડવ મિમારો વાગે વાલિયો
હતો એક વખત લખખગાનો સમય રનો રાને બખરમા એક
કુમારના એટલા પર ચીનુભાઈ સૂતા હતા ત્યાં એક પડી એક
એમ વરધોડા નીકળવા લાગ્યા લખના ખીંચો સાબળના સામળતા
ચીનુભાઈ વિચારના તરબે ચલ્યા કે બધાના દોન વાળ્યા પણ મારો
દોન વાળ્યો નહિ બધાના ખીન મવાના ને મારાં કે નહિ ?

વિચારમાં તે વિચારમાં એને નિદ્રા આવી મધ અને ગ્રામસૃષ્ટિમાં વિહરવા લાગ્યો. જાણે કોઈ એક રાજાની રસ્તામાં મુલાકાત થઈ રાજાએ તેને પોતાની ગાડીમાં બોલાવી લીધો. મહારાજ સાથે દોસ્તી થઈ અને દીવાનની નોકરી મળી પછી શી મળ્યા રહે? દિવસે દિવસે દીવાન સાહેબની વાહવાહ બોનાવા લાગી સાથેસાથે કાર્તિ અને મપત્તિ પણ વધવા લાગી એ જ નગરમાં મૂળચંદ્રમાર્ગ કરીને નગર શેઠ વસના હતા તેમની દીકરી સાથે ચીનુભાઈનું સગપણ થયું રાજાજોરોએ મુદર મુદત જોઈ આપ્યું માડવા ન આપ્યા, ગીત ગવાવા લાગ્યા અને મોટા બપોરથી જન સસરાપક્ષને ધરે મધ રાજાસાહેબ પણ લગ્નમાં સાથે હતા રાજાની દાજરીમાં લગ્નની તૈયારીઓ થવા લાગી માસુ પોખવા આવ્યા અંતે નાક એ ચ્યુ વરરાજાની પ્રુશીનો કઈ પાર ન હતો ચોરીમાં વધુ અને વરને બેસાડ્યા અને પડિને 'શુભમુર્તમ્ શુભનતમ્ હેમમ્ કલ્યાણમ્ આરોગ્યમ્ નિર્વિઘ્નમ્ શુભમ્ ભવતુ' એવા મંત્રો ઉચ્ચારીને પાણિગ્રહણ કરાવ્યું કન્યાના પિતાએ કન્યાદાન આપ્યું જસ, ચીનુભાઈ તો રસબીના થઈ ગયા 'પછી આમ કરશું ને તેમ કરશું' એવા વિચારોના સાગરમાં ડૂબ્યા હતા કંઈપણની ખૂન મોજ માણી રહ્યા હતા કંઈપણ કરતા કરતા જરા હાથ લાગે કંઈ ત્યાં તો જીંતે વીંછી ચોટેયો હતો, એણે ચાલેને આકડે ૫૫ માર્યો જેવો ૫૫ લાગ્યો તેવી કારમી વેદના થઈ અને ચીમ પગ મધ લોકો જવા બેમા થયા કે ચીનુભાઈને શું થયું? પણ એક તરફ ધર બાળ્યાની વેદના અને બીજી તરફ વીંછીની વેદના એ બેધારી વે ના જગત ક્યાથી કળી શકે? લોકોએ તેના રડવાનું કારણ પૂછ્યું એને વીંછી કરતા ભારે માલખી સહિત ધર બાળ્યાનું કષ્ટ વધુ જાણ્યું જે વસ્તુત ગ્રામ સિવાય કશું જ ન હતું

મહાત્મા બોલ્યા 'જેદ' વિશ્વના જંધા પ્રાણીઓની આ દશા છે, એમ આ દષ્ટાંતથી સમજી વેળુ બંધા ઉત્પજ થાય ત્યાં નવા નેહ

જાવે ને જાતી વેળાએ પોત મુકે, જાણે કે આ જથા માગ તેનું
 યુદ્ધ આત્મા એમો જ છે પોતાના કમો પોતે જ ભોગવે છે તેના
 કરેલા કર્મોથી કાઢે તેો છેડાતી સમુદ્ધ નથી એ વાતનું જાણે
 વિચારણુ થયું છે તેથી ખાતી હાથવરાળ કો છે મારે મોઢી નમે
 હવે સુર ઉપરથી મોઢ-મમત્વ છાતી પ્રશ્નનું ખ્યાન ધરો ' આ
 રીતે મહા માએ બિમબિમ પ્રકારે ઉપદેશ આપી તે મોના ખનાન
 રૂપી અધકાળે ઉપદેશરૂપી ઠિરજો કે જ દૂર મ્હો મતનિયમે
 કમળ્યા એમની વિપુલ સમૃદ્ધિનો મોઢ છેડાતી અનેક સારા સારા
 ખાતાઓમા દ્રવ્યનો વ્યવ કરાવ્યો મોઢમમત્વના બધનો છેડાત્યા
 અને પાપનું પ્રાપ્તિ કરાવ્યું મમત્વ જાડો મરા થો અને ઓધ
 દૃષ્ટિમાંથી મિત્રામા ઓ તારામા વાળ્યા અવગત દૂર ક્યો માર્ગો-
 નુસારી બનાવી સમ્પદના સ-સુખ ક્યો, માનવતા પ્રમટાવી, ઓ
 મરણુ સુધાર્યું કેવો સસમનો પ્રનાર' પણ આ જુ ગન્યુ કરારે કે
 ને નેમા પોખના હતી ત્યારે પોખના તિના મસારામિવાળા મટતી
 નથી અને મેદાશબિલાપ પ્રમટતો નથી ઉપદેશ પણ ત્યારે લાગે છે
 ને પોખના ન હોર તો અમૃત પણ એર મની જાય

આ મોઢની નેમ અનેક જવા પાશવ વૃત્તિમા પડેલા હોય છે
 ઓવદૃષ્ટિએ મનાનુમનિ આતી રજા હોય છે વાસનાનું જોર
 મજાદકારે તેઓને સ્વાધ તરક ધસડી જાય છે અનાનતા અને
 અવિદ્યામા તેઓ ત્યાપવ્યા રહે છે આર્થ મિત્રાપ પરમાર્થની
 તેમનામા નેચ પણ લાગળી, જૂળ કે પિપામા હોતી નથી આવા
 ઓવદૃષ્ટિવાળા જોના જ્યા સુધી મિત્રાદૃષ્ટિમા પ્રવેશે નહિ ત્યા સુધી
 તેને આત્મા મંદધીનો વિચાર મરખો પણ આવનો નથી તેથી જ
 બગવાન મહાતીરે કહ્યું છે કે ઓવદૃષ્ટિવાળા જેને મારે સૌથી પ્રથમ
 મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપદેશ આપવો જોઈએ મનુષ્યત્વ મથવા
 મ નિમી જો નહિ ત્યા સુધી અનેક પ્રકારના ચક્રાતમા જીવ બમી
 રજો હોય છે તેનું મન નિશ્ચળ હોતું નથી તે આત્માનું લેશ પમ્ય

કલ્યાણ કરી રહતો નથી ખરો ચરવીર જ કલ્યાણના માર્ગમાં ગમન કરી શકે, ખાવનાઓ પોતાનું કલ્યાણ કરી શકતા નથી આત્મધન લૂટાતું હોય તો તે કામકોલાહિ લૂટારા પાસેથી ચરવીર જ આત્મધન બચાવી શકે છે માળા ફેરવવામાં, ધન્યરત્ન બજાવ કરવામાં, સામાન વિક્રી કરવા કરવામાં કે કોઈ પણ કાર્ય કરવામાં આત્મચીર, દૃઢ આત્મશ્રદ્ધા, આત્મવિશ્વાસ કે આત્મમાનની પ્રથમ આવશ્યકતા છે માલકાગણાઓથી એમાનું કશું બની શકતું નથી એટલે જ ઉપનિષદ કહે પોતાર્યું છે “નાડ્યમાત્મા ચલદીનેન લભ્ય” નિર્મળ માણસો આત્માને પામી શકતા નથી

અંતરના દુસ્ત્રનોને દુરાવી કાઢી મૂકવાનું કાર્ય તો જગત અને મરં જ કરી શકે માળા ફેરવતો હોય અને સાબળે કે ઢોકરો મેડીએથી પડી ગયો, વર્માક્રિયામાં બોંટ્યો હોય અને સાબળે કે ધરમાં લૂટ થઈ, તે વખતે મન સ્થિર રહી શકે? જસ, અહીં જ વીરતા—મરદાનગીની કસોટી થાય છે જો તે વખતે સાચો મનુષ્ય હોય તો તે વિચારે કે મારા કોણ છે? હું કોણ? આવા મનથી કેટલી વાર બાધીને છોડ્યા તેનું જોને જાન છે, તે તો સમજે કે છોકરાયે મારો નથી અને ધન પણ મારું નથી અને હું પણ છોકરાનો નથી, એ જુમિકાએ ખેનતો હોય છે આ વખતે તો આત્મા એ જ માગે છે એમરે આમ લાગી હોય, બધું બગી—મગી જતું હોય, ત્યારે પણ સમજે કે આ મારું નથી તે દોડાડેડ ન કરે, મનને ચચળ પણ ન બનાવે. આટલી દૃઢતા, આટલો અડમ વિશ્વાસ કેળવવા માટે મનુષ્યે પોતાની જુમિકા તૈયાર કરવી જોઈએ

આ જુમિકા શી રીતે કેળવાય?

આ જુમિકા કેળવવા માટે મનુષ્યમત્રિ હ મેશા અતવણી કરવી જોઈએ જેમ કોઈ પેઢીનાજો કોઈ પણ જાતના ખાનાપોના તપાસવા વગર પોતાનું માકું હાક્યે રાખે, તો પરિણામ શું આવે? આખરે પેઢી

દેવાણુ ગમે, જાને પછી તે પેગને તિમિઃ કરાવી લેત તે જ ગીને મનુષ્યે પોને મનુષ્યદેહ, પાત્ર ઇન્દ્રિયો પ્રાણ બુદ્ધિ અને મન એ બધા માધનો મેળવ્યા છે, અને હમેશા હાલે હાલે પાપ અને પુણ્યનો આપાર ખરી રત્નો છ જે તે પોતાના મારા અથવા ખરાગ કનંદ્યોનુ ખાનું તપામે નહિ તો પરિણામે દેવાણુ જ કા નુ પડે અર્દીન દેવાણુ નમે, પણ ત્યા દેવાણુ કા જે ન માને ' ત્યા તો પાછ પાછ વ્યાજ સાથે ભરવી જ પડે આજે ન આપે તો પત્રી ચક્રદિ વ્યાજ માથે આપવુ પડે તીર્થંકર જેવા અનંત મમર્થ આત્માએને પણ કર્મોના ઉદયમાળે ઘરેલીર ચર્મ મવ કર્મોના નાશ કરવા તૈયાર રહેવુ પડુ હવું ત્યા આમળ પોપાગાર્ધનું રાજ્ય નથી મતલબ કે ઉત્પ આલે તેનો સમભાવે ભોગવી હાન કરવે નવા કર્મો ન બધાય તેની ખૂબ સાવચેતી રાખવી પ્રથમની ચાર દષ્ટિમા શુદ્ધિ કરવી દ્રષ્ટારપે પ્રકૃતિથી અતમ જનવાની તાતીમ લેવી આમા ઉપયોગની બહુ જગર ગદે છે

ગત્રે રાજ વિચારો આજ કરમારા શુ અર્દી રે,
શાન્ત પળે અવનોકો, નિજ ધરમા લડિ જઈ રે રાત્રે
કરવાના શા કાર્યો કીપા ? અબુ કરવાના શા તજી નીવા ?
ભામ ખોદમા વધેન બાણુ ઠે કષ્ટ રે રાત્રે

હમેશા પોતાના આખા દિમ્બનો રાજમેળ તપાસના શીખવુ જોઈએ બનકષ, જતવાની ઇચ્છા વિના પરોપકાર, દાન, સેવા કે સત્ય એમાનુ કેટલું થયું ? સત્યોગ તથા અવજયી શુ મેળ યુ એક દર આજે જમા પાસે કેટલુ આ યુ કે ? કોષ ઇર્ષો, અભિમાન, વાસના કે વિકારો એમાનું કેટલુ ઉધાર બાણુ ગયુ છે આમ આત્મનિરી હાણુ કરવાથી માણુમ પોતાની જૂલોને-ત્રુટિએને જગત્તર જોઈ શકે અને પછી તેને કે કી દેવા-કાળી નાખવાનો જેમ જેમ પ્રવલન કરે તેમ તેમ તેના અતરમા ઉત્તરોત્તર મિત્રા, તારા, બના અને દાસા

પ્રતિભાગાળીની ચમત્તી પ્રતિભા દીવી ચિત્તને પૂછતા એ સતની પિછાણ કરાવી, અને ત્યા જવા મૂચન કર્યું બન્ને ત્યા ગયા ચિત્તે વાગવાર મગતક નમાવી વદન કર્યું પ્રદેશી શાને નમે ? આ મુડામા ચિત્ત શુ બાળી ગયો કે મોઝાટ પ્રસસા કરી મને નાહક અહીં સુધી ખેચી લા ચો છે, અને આટલા નમન કરી રહ્યો છે । પણ ટિંકર નહિ આજે હું તેને બતાવી દ્રષ્ય આમ મનમા બગડીને તે પગિપ બણી વળ્યો અને મોટી મેદનીમા મો વાકુ કરી ચિત્તે બનાવેની જગ્યાએ બેસી ગયેલ

વાતાવરણની અસર

મેટા શિખમધ અને માનવસમુદાય ત્યા હાજર હતો, પણ સર્વત્ર મૌન છવાયુ હતુ કેશી મુનિની મનોહર અને સૌમ્ય આકૃતિ, વિદ્યાળ બાન, તેજસ્વી ચહેરા અને અજળ પ્રભાવ ચામેર પથરાયો હતો પ્રદેશીને આત્મા કાલે કાલે અગ્નિનો જતો હતો આ શુ થઈ રહ્યું છે ? એટલુ એ કળી શકતો ન હતો, પણ તાપો દોષ 'મેમમેરી ઝમ'નો પ્રયોગ પોતા પર કેમ ન થઈ રહ્યો હોય એમ લાગતું હતું હવે પ્રદેશીને ધડી પહેતાનો એ જ મુડો કેઈ અજળ પુરુષ દેખાવા લાગ્યો

સામે આખ માટી સૌદર્ પીવા મન લાવ, પણ આખ સામે આખ પડે કે સૂરના તેજમા જેમ આખ અગ્નિ જાય છે તેમ અંતર્ગત જાન આખ મીચાવા માટે કે તરત જ પ્રદેશી પોતાની દષ્ટિ ખીજી તરફ ખેચી લે

"કેમ પ્રદેશી ! મુડાને જોવા મથે છે ખરુ ?" સ્મિત વરી કેશી મુનિએ જે જે વિચારો પ્રદેશીએ પોતાના મનમા ક્યો હતા તે સર્વ જણાવ્યા પ્રદેશીએ મો નીચે વાલ્યુ "કેમ પ્રદેશી ! આ મુડેમુડા, જોજગા, મૂખોઓ કોણ છે ? શુ કરે છે ? હું તેમની ખમર લઈશ, તેમને મોતતા જ બધ કરી દઈશ, એવા વિચારો તે ક્યો હતા, તે વાન સત્ય છે ?" કેશી મુનિના આ વાક્યોને સાંભળીને આત્મા જ

બની મયો. મારી છપી વાન એમને વી રીને જાણી. એને બારે આશ્ચર્ય થયું અને યરમિદો યાની દહાડ બખ્યો.

‘મહાનુભાવ’ એમાં આનર્ક પામવા જેવું કશું નથી. આ સામન્યા પછી હવે પ્રદેશીનું મીન છૂટી ગયું મન મોઝુ કરી બકિલા-બાવે તે બોલ્યો. ‘દામા કરો. સાધુમંત્રામી પ્રત્યે મને મૂળથી જ બારે નકરન હતી, એટલે આપના પ્રત્યે પણ મેં આતુ જ વર્તન રાખ્યું. આપની પ્રતિભાએ મારામાં ઊંડી અમર ‘પગલવી છ અને આપના પ્રત્યે બારે આનર ચાર છે. એ સમત્કારી પુરુષ’ મને તમો એ તો કહો કે તમે કદા વગર મારી છપી વાન કેમ જાણી?’

“પ્રદેશી” એ શોર્ટ જલ્ડ કે સમત્કારનો પ્રયોગ નથી અને એવા સમત્કારના બળે થયેની અસર સમજીતી જ હોર હ ઇન્દ્રિયોથી છપી વાનને તું છપી જાણ્યો હો. પણ પાચ ઇન્દ્રિયોથી પર રહેલા મનથી તારી વાન છપી નહોતી મન પેલે મૂર્ત છે અને મનથી દેહમાં ઊઠતા અદિાનો પણ મૂર્ત છે એ સર્વત્ર વિગ્તરે છે જેમ વાણીના આદોપનો જમનમાં વિગ્તરે છે તેમ મનના આદોપનો સર્વત્ર પ્રસારે છે એને જાણી શકે એવા શાની હોય તે એને જાણી શકે છે, જો કે એ અત્યંત સુદમ કે પણ એ સુદમથી પણ પર રહેતો. આત્મા એ સુદમો જાણી શકે છે જેનો જેટલો વિકાસ તેજસ્વું તે જાણી શકે મનુષ્યના માનસિક વિચારોને મમેતેટસા દૂર રહીને પણ થયાઈ જાણી શકે એવા આ જ્ઞાનને જ્ઞાતામયો મન પર્યાય જ્ઞાન કહે છે ઇન્દ્રિયાદિ વિષયોથી પર થઈ, આત્મા જગતમાં નિર્મળ મન ત્યારે સમતાની શૂનિકા પર રિથર જમૂનિ પામે છે, ત્યારે આ જ્ઞાન સંપમની શૂનિકા પર સાધના કરનાર સાધને થાય છે જેમ હવાના મોજામાં અવાજ તો દરેક રથજો વ્યાપે છે, પણ ન્યા રેલિયો તૈયાર હોય ત્યા જ ખેચાઈ આવે છે મનના પરમાણુઓ તો બધે રથજો કરી

*જેમ ઇન્દ્રિયજ્ઞાન ઇન્દ્રિયો દ્વારા થાય છે તેમ મનોવિજ્ઞાન મનદ્વારા થાય છે

વળે છે, પણ મન પર્યવશાન ધરાના જ્ઞાની તેને જીતી શકે ”

પ્રદેશી “આપ જે વાત કહેો છો તે શરીરથી આત્મા જુદો છે એમ સમજાવવા કહેો છો. પણ મારો આટલા વરમોનો અનુભવ મને કહે છે કે શરીર અને જીવ બન્ને બિન્ન તત્ત્વ નથી જ્યારે પૃથ્વી બાદિ પચતત્ત્વોનું મમાન એકીકરણ થાય છે ત્યારે ચૈતન્ય જેવું તત્ત્વ તેમાંથી ઉદ્ભવે છે જડથી હંતર કોઈ તત્ત્વ હોય એમ કું નથી માનતો.”

કેશી મહારાજ “બના, તું શા આધારે જીવ ને શરીર એક માને છે?”

પ્રદેશી “મેં એ જાણવાને ધણા અખતરા કર્યા છે અનેક વાર ચેરોના શરીરના ટુકડા કરી તપાસ કરી છે લોખંડની કોડીમા જીવતા ચેરને પૂરી પરીક્ષા કરી છે એવા અનેક પ્રયોગોને અને મારી ખાતરી થઈ છે કે મારી માન્યતા પ્રમાણે જીવ અને કાયા એક જ છે મારા ધણા અનુભવને અને મને મારી માન્યતા સાચી જણાય છે કે શરીર ને જીવ જુદા નથી.”

કેશી ગુરુ મહારાજ “પ્રદેશી! તારા બધા પ્રયોગો રથૂા મૂખાઈ બરેતા તેમ જ અવનહારુ હતા આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ન દેખાય તેવા સૂક્ષ્મ છે તારા પ્રયોગો પોખળ હતા.”

એ વાત પ્રદેશીના દિલમાં ધણા પ્રશ્નોત્તર દ્વારા ગ્થાપિત કરાઈ અને ધણા ઠાળની તેની જમણા દૂર કરી સંસારાનું છેદન કર્યું નવો જ પ્રગટ તેનામાં પ્રગટાવ્યો નહિ સમજતે સમજ્યો વસ્તુ સ્વરૂપનું યથાર્થ જ્ઞાન કરા યુ *

પ્રદેશી “પ્રભો! આજ સુધી હું તો એમ જ માનતો હતો કે શરીર અને જીવ એક જ છે પાંચ પ્રકારના મદામૂતોના મયોગથી

* ‘રાયપસેન્વીય’માં પ્રદેશીએ કેશી મહારાજને તેર પ્રશ્નો પૂછ્યા અને શ્રી કેશી મહારાજે તેના સચોટ ખુલાસા કર્યા, જેથી પ્રદેશી રાજ નિ શક થયા, જેણે વિસ્તૃત કહેવન છે બ્વાખ્યાન વખતે તેનો વિસ્તાર કરેલ, પરંતુ અહીં તો તેનો હુકમ સાર જ આપેલ છે —સ પાદક

એક એવું તત્ત્વ બને છે કે જે ખાપ ઠ, પીએ છે, બોમ બોમવે છે
ઓ એ મદામ્તો વિખરાઈ જાય કે તુરત એ તત્ત્વ લપ પામે છે
પણ જો એમ જ હોત તો મારી છપી વાત આપ કેમ જાણી શકત ?
એટલે મો લાગે છે કે સરીર કરતાં જીવ જુદાં દોરો જોઈએ '

પ્રદેશી જાણે નવો જન્મ પામ્યો હોય એવો બનવા લાગ્યો,
હોડે હોડે જનરમયન થવા લાગ્યું અને જિજ્ઞાસા વધવા લાગી

“મદામ્” જે જીવ અને મન તો એક જ વસ્તુ ને !

શુરુ મહારાજ “પ્રદેશી” મન તો જડ છે અને જીવ
ચેતનવત છે મન પૂર્ણ છે, જીવ અપૂર્ણ છે જીવ આત્મી છે, મન
સેવક છે એ જાને એ કેમ દોષ શો ? જાનેના ન્વપમા, સ્વભાવ
મા, અજ્ઞાનમા ફેર છે સરીર અને મનદારા આત્મા પ્રવૃત્તિ પ્રેરે છે
સરીર અને ઈન્દ્રિયા એ ન્ચૂળ યજ્ઞો છે મન, પ્રાણ એ સુક્ષ્મ છે
જાણવાનો અભાવ જાણો છે, જાણો નહિ જીવ સર્વ ક્રિયા જડના
(સરીર-મન-પ્રાણ) મદયાગીપણથી પ્રેરે છે એટલે જાણી જીવ
કર્મગદ્દ છે, ત્યાં સુધી મનદારા જાણે છે એટલે જોનો જાણવાનો
અભાવ છે, તે જ જાણી શકે છે '

પ્રદેશી “ત્યારે જાણી શકે છે તેને જ જાણી જોનો આત્મા
કહે છે !”

શુરુ મહાં “હા એ જ આત્મા, જે અમર અને નિત્ય છે”

પ્રદેશી “હા, જરાગર મમજ્યો મનથી પણ આત્મા બિન જ
ત્યારે આપે જે જીવણુ તે આત્મજાણથી જીવણુ ખરું ને ? એ
આત્મા આટલું જીવ જાણી શકે ?” પ્રદેશી એમગતો હતો, ચક્રોરની
જેમ એ મુનિના મુખમદ્દ મામે જિજ્ઞાસુ વૃત્તિથી તાપી રહ્યો

શુરુ મહાં “રાજા” આત્માના જ્ઞાનની અવધિ નથી સર્વ
જીવ પામે સત્તામા જે અનંત જ્ઞાન પડ્યું છે મનુષ્ય પાસે તો એને
પ્રગટ કરવાના સાધનો પણ છે મન પર્યંત જ્ઞાન એ તો એની એક
મર્યાદિત શ્રુમિકા માત્ર છે જ્યારે મૂળ જ્ઞાનનો પડો છેક જગતકાંઠ

જાય ત્યાર જે જ્ઞાન થાય છે, તે કેવળજ્ઞાન કહેવાય જે કેવળજ્ઞાનમાં મૂર્ત જ પદાર્થો નહિ, પણ અમૂર્ત પદાર્થોય જાણી શકાય છે અર્થાત્ એક સૂક્ષ્મ અલ્પથી માઠી સર લોખના ન્યકપને મંપૂર્ણપણે મૂર્ત તેમજ અમૂર્તને પણ જાણી અને દેખી શકે ”

પ્રેથી ‘અહો ! એ સંપૂર્ણ જ્ઞાન શી રીતે મળે ?’

ગુરુ મહાં ‘શક્તિનો જર્ધા પ્રમાણ આત્મશોધનમાં વપરાય ત્યારે ક્રમે ક્રમે આવરણો ખમતા જાય છે અને તેમ તેમ અગાઉ કહ્યા મુજબ જમિદાર પ્રમાણે જ્ઞાન વધતું જાય છે જ્યાં લગી કર્મના આવરણો હોય ત્યાં લગી મૂળ જ્ઞાન દખાડ રહે છે

પ્રેથી તો વચને વચો નવું અનુભવતો હતો. એણે કદી જ આવું માનજીવું નહોતું આજ સુધી એ જ્ઞાન એટલે બૌદ્ધિક જ્ઞાન જ સમજતો અને શક્તિ એટલે શરીરગળ જ સમજતો. પહેલી જ તકે મુનિના સૂક્ષ્મ જાણની અસરે તેને મહાત કંઈ હતો. છૂપી વાત કહી એ ખરથી એને પોતાના બૌદ્ધિક જ્ઞાનની પામરતાનું જ્ઞાન થયું હતું જેમ જેમ વિચારથી આ વાત સમજતી ગઈ, તેમ તેમ એને ભારે પગ્તાવો થવા લાગ્યો અને હવે એ વાતમાં લગારે સંદેહ ન રહ્યો કે પોતે આજ સુધી જે માર્ગે હતો તે ખોટો હતો. દૂર વૃત્તિએ કરેના પાપો એને ડખવા લાગ્યા

‘પ્રભો ! પ્રભો ! મહાઅપરાધી છું, મહાપાપી છું ઉમારો !’ એમ કહેતા કહેતા એનાં કહેલેલા અતરમાંથી ની જીને આખ વાટે અશુભપ્રવાહ વહેતા માડ્યો

હા, પગ્તાવો વિપુલ જગલ્લુ સ્વર્ગથી ઊતર્યું છે,

પાપી તેમાં ફૂળડી દઈને પુણ્યશાળી બને છે

કલાપી

અને સમામાં કરુણ વાતાવરણ ધાર્ડ રહ્યું

ગુરુ મહાં ‘પ્રેથી ! ખિન્ન થા મા હજી તારા હાથમાં બાજ છે ’

પ્રદેશી 'દીનમન્યુ' પાપો બહુ સાને છે મિચારા નિરપ
રાધીઓને આ ર ર ર કેવી કરપીજનાથી હણ્યા છે 'નાય'
નાય' શુ થશે ?'

અહો ! શૈવ લીલાના તાકર પગ અંદાસ કરનારો પ્રદેશી
ક્યા ? અને રાખે રાખે બાર્દ દિનના આસુ ઢોળનારો પ્રદેશી ક્યા ?

પ્રદેશીનું મન આ અપૂર્વ અને અદ્ભુત અવજ્યથી સ્તબ્ધ મધુ
હતું એ વિચારોમા ગરબાર થઈ ગયો હતો. આ પ્રમંત્રે ચિત્તસારચિનું
મન પણ આવા દરખોથી ને વિચારોથી ધેરાઈ ગયું હતું

'ચિત્ત' આ અંતર જ્ઞાન અને અજ્ઞાન વચ્ચેનું છે પ્રદેશી
તો છ તે જ છે 'આત્મા આ માનો હતો અને આત્મા જ આત્માનો
મિત્ર' એનું સ્વસ્થ તે આ 'ચિત્ત' સામે જોઈ મુનિ બોલ્યા

ચિત્તમારણિ 'પ્રભુ' અજ્ઞાનને કારણે મોહ, અને મોહનું
કારણ કર્મ' વળી કર્મનું આચરણ તે અજ્ઞાન અને અજ્ઞાનથી આધિ,
આધિ અને ઉપાધિમય સંસાર છે આ વાત તો આપે અગાઉ કહી
છે એ પરથી પુનર્જન્મ છે એ વાત તો સમગ્ર છે પુનર્જન્મનું
કારણ અજ્ઞાનભરી વાસના જે પણ સમગ્ર છે અને વામનાના
(કર્મ)ક્ષયથી મુક્તિ એટલે મોક્ષ જ એ વાત પણ સમગ્ર છે
પરંતુ છ અને હાલકી કે ઊંચી ડોળીમા પરવશપણે સહ જવાની વ્યવસ્થા
કેણ કરે છે ?'

શુર મહારાજ 'આ મધુન શરીરની અંતર તેજસ ને કાર્મણ્ય
નામના બે મુક્ત શરીરો છે તેનું ધન્ય જીવે જે યોનિમા જન્મા
યોગ્ય બનાવ્યું હોય તે ગતિમા તે બેચાલ છે એમા હજી અનિ
ચીત્તો સવાદ નથી, પણ સગ્ગતીય પરમાણુને સગ્ગતીય પરમાણુ
એવે એવો સનાતન નિયમ છે, અને બેચાલની કર્મ પાછળ જવામાં
જીવની મોહદસા કારણમૂળ છે એટલે વ્યવહારદષ્ટિએ કર્તા અને
ભોક્તા જીવ પોતે જ છે, બીજો કોઈ નહિ અને નિશ્ચયદષ્ટિએ આત્મા

પોતાના ભાવનો કર્તા છે, અને વિભાન-દાને લીધે કર્મનો કર્તા પણ આત્મા જ અને તે જડ સાથે જડનો બધ પડે છે છતાં વિભાવ-પરિણત આત્મા એમા મારાપણુ આરોપિત કરે છે એટલે દુકામા બધાવુ, છેદાવુ, બેદાવુ, જન્મવુ, મરવુ, કુખી થવુ, સુખી થવુ એ બધી વસ્તુ આરોપિત છે આરોપણુ એટલે પ્રકૃતિના બધા કાર્યો એ મારા કાર્યો છ એ જાતનું મમત્વ, ખોરી રીતે પોતાને નામે ચઢાવવુ ને'

વળી ચિત્ત પૂછે છે 'હે હૃદયવદનબ' જીવ જ્યારે શરીર ઠોડે છે ત્યારે એ એકનો જ જાણ છે કે એની માથે કંઈ હોય છે? શરીર ઉપર અને સગંધીઓ ઉપર તો એને મોહમમતા બહુ હોય છે, છતાં એ બધાને છેડીને એકનો કેમ જાણ છે?'

યુક્ત મહાં 'જિજ્ઞાસુ ચિત્ત' જીવ ગ્રથી શરીર તજે છે, પણ સૂક્ષ્મ શરીર એની સાથે મોહ-શા યુક્ત હોય છે સૂક્ષ્મ શરીરને રથૂળ શરીર મિત્રાથ ગોઠવુ નથી અર્થાત્ રહી શકતું નથી એટલે સૂક્ષ્મ શરીર ॥ જે જાતના સર-નાર, જે જાતનું ઘડતર, ત્યાં ખેચાણુ હોય ત્યાં સૂક્ષ્મ શરીર સાથે આત્મા ચાલ્યો જાય છે મનુષ્ય, તિર્થંચ, નગક, અને દેવ એ ચાર હિતપન્ન થવાના મુખ્ય ગ્રંથો છે એ ચારેના પેટાવિભાગ અનેક હોય છે જે વિભાગને યોગ્ય જીવ હોય તે યોનિમા હિતપન્ન થાય છે અર્થાત્ ત્યાં (તે યોનિમા) ગોપવાઈ જાય છે અને તેને અનુકૂળ થઈ જાય છે પૂર્વની કાવેલી સામગ્રી પ્રમાણે તે યોનિમા શરીરની પ્રાણને ધારણુ કરે છે આમ ત્યાં સુધી વાસનાનો નાશ ન થાય ત્યાં સુધી જન્મમરણની અહંટધટિકાનો અંત નથી આવતો'

પ્રદેશી આ બધી ચર્ચા સાંભળી રહ્યો હતો કેહી શ્રમણે એની દશા જોઈને મીઠી દૃષ્ટિએ એના તરફ જોઈને પૂછ્યું 'કેમ પ્રદેશી' કાંઈ સમજાય છે? દેહાધ્યાસને લીધે શરીર, મન અને પ્રાણ એ સર્વથી આત્મા બિલક છતાં અબિન્ન રૂપે દેખાય છે, પરંતુ એ શ્રમણા

કાગી આખરે તો આજમાને પ્રવૃત્તિઓ દળ, માણી, નિરતા, બતાવે અને પછી સ્થાપી થવાનું છે '.

પ્રદેશી 'દલાણુ' આપે કશું 'દણુ તારા દાણમાં જાણુ છે.' તો કૃપાનિધાન 'કરો, દલે મારે માગી પ્રવૃત્તિના સ્થાપી થવા મળે સુ કરવું કે કપા મારું જણું કે મુ આપરવું કે મુ જાણવું કે મુ તજવું કે એ અને કૃપા કરીને મમજવો.

ગુરુ મળા. ' પ્રદેશી ' રાજ્ય જદું ધોડો છે, કામ પછું કરવાનું છે એ કે તારી સમિતિની જાણુ એવી પૂરેપૂરી જુની મર્ડ છે કે તું બધું કામ પાર પાગી કરીશ, પણ તારે તારી સમિતિના પ્રવાહની દિશા છેક જ પાછી નાખવી પડે.

એણી આચરદામા નરિ કામ પછું કરવાનું છે
મહાત્મા રાખી આ દલે ૫ દાણ મરતા છે
કરેમ પાપવળા કા રજી, તુમ દાણ તરવાનું છે
અર્પોતન, મન, ધન પ્રત્યક્ષે, પ્રજુખાન થરતા છે

મોથી પ્રથમ તો તારે તારી જધી જુનોતો જાણુ એકરાર કરવો પડે અને આપાર સુધી જીવને માગી પેલાના આ માને માયો છે, એવે દલ જીવને દાણે મગી આજમાને ગિલા વે પડે. પ્રદેશી ' પ્રદેશી ' પજારી કાઢીયા પૂરી મુમજાન્યા, પજારી પાણીમા કુમાડીને માર્યા, મનુને જીવિમા ચણા અને જાખાની આગીએ ૮૦૫૫ દલે તો એ જ વીરતા તારી પાપરત્તિને ૮૦૫૫ મળે વાપરવાની છે દલે તારા મહાઅપમાને મરી, તારા પેલાના જ મોડી જો. તારા પર સિતમ ગુનવરમે, એ બધું મૂજે મોટેસદન કરવાનું છે આ જધી મુશોલી પેલાની ને પરની ખરી પિછાણ ન થઈ દોષ ત્યાસુધી

■ પછી એવી મુશોલી તથી સમજ્યા.

પ્રદેશી ' એ તારજુદાર ' તારા, જમનેલી ' રરવું આપનું છે આપ કોઠી એમ કરવા તૈયાર છુ મારુ જગાન ફર કરે. આ પાપપદમા ખૂચી મથેતાનો ઉદાર કરો '.

ગુરુ મહાં ‘પ્રદેશી’ જીવ પોતે જ પોતાને તારી શકે એ બે તૈયાર ન હોય તો બીજા બધા નિમિત્તો નકામા માટે તારે જાતે જ તૈયારી કરવાની છે હું તો તને માર્ગ જતાં જુઓ સમજાવું શુદ્ધિનો ઉપાય જતાં જોઈને અદાપૂર્વક આચરવું એ તારું કામ છે’

‘ફરમાવો પ્રભો!’ પ્રદેશીએ નમ્ર બાવે વિનંતિ કરી

ગુરુ મહાં ‘એક તો તને સહનશીલતાના પાપની વાત કહી ત્યારપછીનો બીજો પાઠ સમર્પણ બાવનો છે સત્યના હોકાયત્રને મરામત રાખી તું અદ્વાની નૌકામાં સમર્પણ અને સહનશીલતાનાં હવેસા મારી આ સંસારસાગરમાં નિર્ભયતાથી ચાલ્યો જાજો ધણી કડવીમીની મુશ્કેલીઓ આવશે, પણ ડરીશ નહિ

સમર્પણબાવ

પ્રદેશી ‘અર્પણભાર એ જીવનની અનોખી રસનહાણ છે અહ વૃત્તિનો નાશ થઈ જ્યારે પોતાની અને પરવશનું પિછાણ થાય છે ત્યારે જ સાચી રીતે બધું અર્પી શકાય છે જીવનના પાપની વસ્તુ જ એ છે કુદરત પામેથી મેળવેલ વસ્તુઓને જીવે પોતાની માની મમત્વ કયો છે સર્વ કુદરતનું છે તું તેને અર્પાવે રમણિક થજો, સહીને કુદન થજો હૃદયશુદ્ધિ થશે એટલે તારા જીવરૂપી ‘નેગેટીવ’ અને પ્રભુરૂપી ‘પોઝીટીવ’ના છેડા મળી જવાથી પરમ જ્યોત પ્રગટશે પરંતુ સૌથી પહેલાં તું રમણિક થજો અને એ રીતે જીવનનું ધડતર કરજો સમજ્યો ?

રમણિક તું રહેજો, હવેથી રમણિક તું રહેજો,

દીધેલાં દુ ખના બદનામાં, સુખ સહુને દેજો હવેં’

‘પ્રભો’ રમણિક કેવી રીતે થતું ? પ્રદેશીએ જિજ્ઞાસા કરી.

ગુરુ મહાં ‘સામજી, જે બાગમાં વિવિધ ખેતી સચી પડતા મહાવૃક્ષો હોય, ફેરમ ફેરતા બાનબાતના ફૂલો હોય, દ્રાક્ષના મડપો

હોય, મીઠા પાણીના ફૂડા બપો હોય, બેસવાની મનોહર બેઠો હોય, જાતજાતના લોકોનો રસમેળો જામ્યો તોય, સુંદર પક્ષીઓ મધુર કંઠોન કરતા હોય, તે વખતે તે જાગ કેવો રમણિક લાગે છે ? કારણ કે જુદોની છાયા ફળ, ફૂલ અને પાનનો એમ મધ્ય પ્રકારે એ જગીયાનો લોકોઉપયોગ કરે છે. એટલે એ જાગ રમણિક લાગે છે તે જ પ્રકારે જે અર્પતો હોય, બધું કુદરતનું સમજી કુદરતના અર્થ જમત મારે ઉપયોગ કરે, એમ સમજી સેવા કરતો હોય, હવેને છાપછપ હોય તે જ માણસ રમણીય લાગે છે તેથી જીનદુ જે જાગની વસ્તુ ખીજાને ખપ ન લાગે, એવા પ્રકારનો શુદ્ધ જની ગયો હોય તે જાગ રમણીય મગી અરમણીય અને જ તેમ સાવન મળવા છતાં જે મનુષ્ય મૂલ સ્વાર્થમા રમ્યોપમ્યો રહે અને ઠેકાને આરામરૂપ ન બને, તો તે ગમે તેવો ફપાગો કે દોલતવાગો હોય પણ તે યા મમનો !

વળી જે સેરડીનો વા. પિનાતો હોય અને રસ નીકળતો હોય, ગોળ તૈયાર થતો હોય ત્યારે તે કેવો રમણિક લાગે છે ? કારણ કે ઘણાં ગોળ મળ, રસ પીવા મળે, મેરડી મળે પણ એ જ ગોળ ધરમા આવે ત્યારે ? તેમ જ્યારે માણસ 'જાણે શું આપી દઉં' એવા ઉતાર બાવમા હોય ત્યાં લગી જ રમણિક લાગે. એ બાર ગયો એટલે ખેત ખવાસ !

ખજામા અનાજ હોય ત્યાં લગી ખજી કેવું સુંદર લાગે ? કેમકે, એ વખતે ઘણાં માણસો, પશુઓ, પક્ષીઓ, લાખ ઉઠારના હોય છે, પણ એ અનાજ કોઠીમા બરાણુ એટલે એવી સું રતા ન રહે ખેડૂત ગમે તેવો ઉતાર હોય, પણ ખજાની ઉતારતા ધરમા ન રહે એમ છે પ્રદેશી ! તુ તો સત્ય રમણિક રહેજે !

પ્રદેશી તો અમૃતથી ભીંજાઈ ગયો. એણે કેસીઅમણને વાર વાર નમીને દદ મંકરૂપ કર્યો, 'દેવ' આપે તો મને માગીમાથી

મનુષ્ય બનાવ્યો કે અહો કેવી નિર્ધાન કડુણા ! દયાદષ્ટિ રાખજો
જ્યારે જનાર મૂઝાઈ ત્યારે આપનું જ નગરજી કરીશ પ્રભુ ! હજી
તો આ પામરને આપે એકડો ઘૂટાવ્યો કે એટલે ગાયુ ખાઈ તો
ખચાવી લેજો, મારી નાડ આપના હાથમા છે '

ગુરુ મહાં ' પ્રદેશી ' એકડા પત્રી બગડાની દિશા આપમેળે
સૂઝે છે તને જ તારી સૂઝ ધીરે ધીરે પડતી જશે માત્ર અખૂટ
વિશ્વાસ, હા નિશ્ચય અને નમ્ર પુરવાર્ય જોઈએ અને તેમાનું ધણ
તારી પાસે છે, માન સાવધાન રહેજો '

કેથી મુનિ પાસેથી ખમવું ગમતું ન હતું, પણ કારમ સાથે રહેવા
જેટલી જમિકા પછું ન હતી, છતાં એકવાર પોતાના સહકુટુંબ કચેરી
મડળ સહિત આવી ગુરુ સમક્ષ પોતાના પાપોનો એન્દાર અને ગુરુનો
ઉપકાર માનવાની ઈચ્છા રાખીને ચિત્તસારથિ અને પ્રદેશી રાગ બન્ને
જોયા ચિત્તની ધારણા જોની જોઈ એના આનંદનો પાર નહોતો
પ્રદેશી નવી દુનિયામા આવી પડ્યો હતો તરમા આની ગુરુવંદનની
તૈયારી કરી અને દમદમાપૂર્વક ધામધૂમથી અત પુર સહિત મૃગવન
તરફ પ્રયાણ કર્યું વિધિપૂર્વક વંદન કરી ગુરુ સમક્ષ જોમા થઈને
પત્તાપાપૂર્વક જોને છે

આ અતર ઘટમા આનંદ જળ જીભરાયે,
સામરનું પાણી, ગામરમા ન સમાયે ૧

અજાન કરી આજે, નિર્ભય રથળ નિરખાવ્યું,
આ કુટિલમતિને, અપૂર્વ જ્ઞાન કરાવ્યું ૨

દિનમા - પ્રગટાવી, ગુરુએ જ્ઞાન દિવાળી,
કડુણા કરી કાઢી, કર્મરેખ મુજ કાળી ૩

હું કાળા અહોનિસ, નીચ કામ કરનારો,
હાથે કરી પરના, ગ્રાણ તણો દરનારો ૪

મહામુખ રચી બવહાર, પેટ બરનારો,
કરી અધાર પાપો, આનંદે દરનારો ૫
અતિ અધ જનીને, અધમને આગરને,
નહિ કરવા જેવા કામ, હામ ધરી કરેના ૬
કરી કુષ્ટ કાર્ય ને દોષ ઘણી નહિ કરના,
દુઃખદર્શિણ અન્યાય વિશે પગ બરેના ૭
દુઃખર્ષી હર્ષને, દોષ સત્ય મમજતો,
ત્યાગી ઝાઝ મન મદત, કુષ્ટ મણી ત્યજતો ૮
આ અધમ નરને, ગુરુ વિષ્ણુ કોણ હમારે ?
જૂરદ નરને તમણુ વિના કોણ નારે ? ૯
સદ્ગુરુ વિષ્ણુ ઝોલે, અવર કોણ મમજતે ?
કુટિલો મારમ, ગુરુ વિષ્ણુ કોણ બનાવે ? ૧૦

ગુરુ પામે મદગલિ કંઠે પેલાની જુઓતો એન્દાર અંશે
પસ્તાવો કરીને કહ્યું કે ' આજથી મારા રાજ્યની સર્વ આવકમાથી
પચીસ ટકા સોમદિતાથે મારે વશપરપરા આપવા એવો આપની
સમક્ષ દુઃખિજીવ કર ધ સિવાય કે મારી પ્રત્યક્ષ સમક્ષ મારા નિષ્કયો
જાણીતી ઝાણમાથી હજવો ચક્ર' છેવટનો ગુન્હોધ સાબળીને નતો
આત્મા પડી વચન કરીને તે પાડો વચ્ચે

પ્રદેશી બે ગીતે દરીને ધર બળી આન્યો એક તો કેમી અમ
જુના દર્શન પામીને ધર બળી વળ્યો અને જીજ્ઞુ નવીન વિચારધારા
પામીને પોતાના આત્મમંત્રિ બળી વળ્યો

પ્રદેશીમા એક મહાયુજી તો ગ્રંથાવસિદ્ધ હતો વમરસમળ્યે
એકાએક ઝાઝ નવી વાત જાને નહિ અને જાને તો થૂકે નહિ દુઃ
નિષ્કય અને વજ્ર મહત્ત્વ તો જાણે એના જ અને ઊંડે ઊંડ પોતાની
માન્યતામા વિશ્વાસ ન હતો એથી જ તે શરીરથી છત્ર બિન્ન છે
કે નહિ એની એ તપાસ ક્યા કરતો પણ અત્યાર સુધી ન પોતાની

તપાસથી સતોષ થયો, તેમ ન કેઈ એના મંત્રણેને હેદનાર માનીને બેટો થયે ન

ભૂમિકા તૈયાર હતી, શક્તિ અમાપ હતી સ્થિતિ પાછી ગઈ હતી અને યોગ્ય ખેડનાર મળ્યા એટલે જ આટલો તત્કાળ હૃદયપથો થયો એણે પોતાની આમ પ્રજાની એક જાહેર સભા બોલાવી મેટો ફરનાર બધે અને પોતાના બવા પાપેનો એકરાર કરી ભાવિ માર્ગની શુધ્ધતાની જાહેરાત કરી.

પ્રાથમિક પગલું

(૧) એણે પડેનું પગલું લીધું કે પ્રજા ઉપરના કરવેરા સક્ય તેટલા ઓછા કર્યા પોતાની પેાસનો ૧/૪ ભાગ (પચીસ ટકા) પ્રજાના માનક્રતિક વિકાસ માટે વાપરવાનો નિર્ણય કરી વસપરપરા સગી એ ધારો પગાય એવો સિનાવેખ મૂક્યો.

(૨) જાતે સિમાર ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી અને પોતાની હાથ અમારિ પટલ વગાડ્યો.

(૩) યુનેગારો માટેના કેદખાનાઓ સુધારી ત્યાં શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિની પરખો માડી.

(૪) પ્રજાપક્ષમાથી યોગ્ય વ્યક્તિઓને ચૂરી એમને પ્રાથમિક પ્રજાકીય હક્કો સોંપ્યા.

(૫) પોતાના પુત્રને રાજ્યચીવટ સુપ્રત કયો અને પોતે રાજ્ય 'ધર્મ' પૂરવાથી જો પાપમાનીનોતરી હતી એનો ખ્યાન આપી મુજથી રાજ્યધર્મ બરાબર જાળવવાની પ્રેરણા આપી પોતે તો માત્ર નામનો રાજા રહ્યો આમ એક તરફથી ગજ્યાધિકારનો મોહ, સત્તાની લાનસા અને સિમાગની લાન ઊઠી અને બીજી તરફ પ્રજા પ્રત્યેનું વાતસલ્ય, અગત ચારિ-વશુદ્ધિ, જીણામા જીણી ધટના પરત્વે પણ લાભો વિચાર, આમ દાણે દાણ મળીમધુને રોમવા લાગ્યો એણે છૂટકા પારણાનું (બે દિનના ઉપવાસ ને ત્રીજે દિન આહાર કરવો તે) ઉપ તથ

શક કહ્યું, અને જીતે મો । પળાવ્યું કેથી મહારાજો ને સાવનાને ।
પાઠ શીખવ્યો, તે પ્રમાણે બરાબર જામનપણે એકાતવાસમા ચિતન
અને મનનમા રોકાવા લાગ્યો સત્વની તાનાવેની શું ન કરે ?

પ્રજાને રામરાજ્ય મળ્યું એના સંભાળનો પાર રહી નહિ
કુમાર પણ મરકારી હનો પિતાના દ વપનટાથી એને પણ કંઈક
હડક વળી પણ રાખી સુરીકતાનો ફરજાટ વધી પડ્યો 'હાથ આ
શું ? કેવી રસિમ્તા હતી ને આમ મુઝા ખાખ કેમ થઈ ગયા ?
રાગરગ, નાચમુજરો બધી રાનક ક્યા બિડી મર્ડ ? કેવા વિનાસ-
વૃત્તિવાગા હતા ને હવે તો ખાતા પીતા કે બોલનાર નથી ધડીવાર
આઘી પાછી જઈ તોય ન જમે અને હવે તો મો પણ જોતા નથી
બોલે છે તોય જાણે મીઠાચ રહી નથી જર પેના સાદુએ કાંઈક
બૂરકી નાખેન છે એનો જ આ વળગાડ છે' મટે જાનજાતના
પ્રયત્ન કરના સાગી સુરીકતાને ખમર ન હતી કે વૈરાગ્ય અને
વિવાસને સો સો ગાંઠના ડેટા છે રમ વૈરાગ્યમા છે કે વિનાસમા ?
એ રહસ્ય પ્રદેશી પાખી મથો હતો રાણીને મિથ્યા પ્રયત્ન કરતી જોધને
એણે એક ફાકો મોઠો તપાસી સુરી-તાને દેશીને કહ્યું, 'દેવી'

આજ સાગી ને અમૃત જાણાવું, તે વિવરણ જણાવું
વિવસમ હતું તે ગુર ઉપજે, અમૃત સમજાયું-
-પાયું પીધા મને નથી સમજાયું જેની ટુને

એકદા ને વખવો અમૃત જેવા લાગતા, તે ખરી વસ્તુનું જ્ઞાન
મતા હવે વિષ જેવા લાગે છે ગુરુએ અમૃતનો ખાનો પાડી દીધો,
દહિનો પન્ટો થયો, મટે મને હવે વારવાર હેરાન ન કરેમ ।'

આ હકીકત રાખીના માનવામા ન આવી એવું અચાનક બને
જ કેમ ? ઉપજેશ તો અમે ધણેએ સામજ્યો હનો અમને કા વૈરાગ્ય
ન જાણ્યો ? આમને મટે મારે ધણે પ્રયત્ન કરવો પડ્યો જેવા તેવા
ઈલમીથી આ વળગાડ નહીં મટે એટલું મનમા વિચારીને રાણીન-

અવદ્યન્તુતરા શિર કૃતાન્તો

મમ તુ મતિર્ન મનાગપેતુ ધર્માન્ ॥

ગત્યપદ્ધતી હમણા જ નાશ થાઓ, મારા શિર પર તનનાર પડે, અથવા ચમરાજ બને માથુ ડાબી લઈ જાઓ પરંતુ મારી મતિ ધર્મમાર્ગથી જરા પણ ચલિત ન થાઓ. ઓ પ્રભુ ' પ્રભુ ' કહેતા એણે સામે નિસાઓ મુક્યો.

' તરકટ ? પિતાને મારી નાખી શુ મારુ જીવન બદલ કરું છું છદ્ છદ્ કહી નહિ ' .

રાણીએ કેન્દ્રી તોળ્યું

સુરીકતાએ લોયુ કે જાળ ખાલી ગઈ, છાપ્પેરા સમજે એમ નથી, એટલે એણે પાસે ફેરવી નાખ્યો. ' માયાસ બેટા સામાસ છે ' હું તો તારી પિતૃમક્તિની પરીક્ષા લેતી હતી કે તું રાજ્યનોખી હશે અને પિતાના આવા પગનાઓથી નારાજ દગે, એવો મને મશય પડવાથી મેં આ પ્રપચ રચ્યો હતો તને ધન્ય છે, પુત્ર હો તો આવા જ હજો ' .

આ બેનનાર માતા સુરીકતાના હૃદયમાં તો હજારો જોર બધું હતું કેવી આસુરી માતા ! કેવા એના ચારિત્ર્ય ! હજુ તો એ જે કંઈ કરવાની છે તેનું માત્ર ક્ષેત્ર તૈયાર થાય છે ! પ્રદેશીની ઐક્ય આત્મૈય દ્વિ આત્મનો ધન્યુ આત્મૈય રિપુરાત્મન એ જાતની હતી જગતમાં આત્મા સિવાય ખીણુ કોઈ જૂરુ કરનાર નથી, એવી એને પાકી આસ્થા હતી એટલે એ પોતાના આત્માને નિરતર મંમેધી રહ્યો હોતો કે ' હું જીવ ' તુ ક્ષમાનો પાર એવો પાકો કરી લે કે તારી ક્ષમાનો કોઈ જગ ન કરે બાળવા જેવું કાંઈ ન હોય ત્યાં આગના અંગારા હોનવાઈ જાય છે ' .

એક મહાત્મા જગનમાં ઝૂપડી માધીને રહેતા હતા લોકો કહે, એનામાં શાંતિ, ક્ષમા, નિર્મોહિતા અપાર ॥ માણસ તો ખરો,

પણ દેવ સમાન છે એક માણસે એક કપિયાની દોડ મૂકી અને એની સાતિનો બગ કરાવીને કોધાવિષ્ટ બનાવવાનું બીકું ઝડપ્યું આ બંને જણ મદાત્મા સમીપ મથા અને જય સમ્મિલનદ કરીને બેઠા. એકે કહ્યું 'મદારાજ' જરા ગાળની ચનમ લાવેલ' મદાત્મા કહે, 'મેં ગાળ નહીં પીતા' 'ત્યારે તમાકુ આપેલ' 'તમાકુ પણ મેંને કશી નહીં સિપા' પેનાએ કહ્યું, 'ત્યારે બાવો બનીને શું બેઠો છો' ધૂતારા' વળી ઉમેર્યું, 'મદા હમારો છે મારો નીકરો' માર વાર તો જેનમા જઈ આ-યો ઝ' સાથીવારને કહે, 'બાનથી' હું સાથે હતેલ અને મોટા માયો હતા તે સોટાના જુઓ આ નિસાન છે રાતે રામકાઓ આવે અને દિવસે મોટો સંત થઈને બેમે હું તો અનુભવી છું એના બેગો રણી છું એમ એજો તો ન કહેવાના વચનો કશા કોવ કરાજવા માટે એના માગાપ બવાને માથોથી ઝાપટવા ને હવટે ઘામો બપો બજાર ખાતી કીધો પણ વ્યર્થ મદાત્માએ તો હસીને તરત જ કહ્યું કે "એક બક્તને સચ્ચરકા પડિના દિયા હૈ, વો પાનીમે જાનર જરા ખી લો, બૈયા' ચક મયે દોગે' પેનો માણસ પગમા પડીને બો યો, 'મને માફ કરો, મદારાજ' મેં આપનો બહુ અપરાધ કર્યો આટલું કહેવા છતાં પણ આપને કીધ કેમ ન થયો?"

મદાત્મા બોલ્યા "બૈયા' બસકી પાસ લૈસા માય લોવે, વો વિસા હી બતાવે લેના ન લેના વો તો પ્રાદ્યખી ઈન્દ્રાકી બાત હે તુમ્હારે પામ જે માય ચા વો તુમને બતનાયા મગર હમકો તો પમ નહીં દે" બંને જણ સગમિ દા ચર્ચ મથા મદાત્માએ કહ્યું, "દુસરે આ મીકી ગતલીસે અપને આ ૨ આગ એતાનેકી કયા જગર? શુરુ મદારાજને હમકો ચહ મિખાયા હૈ કિ કીધ કરના ઓર અપને બલ પર ધુરી મારના દોનો જરાનર હૈ ધર્મ કરના ઓર ઝહર પીના સમાન હૈ તુમ્હારી માલીયા ઓર તુમ્હારા કુષ્ટ વ્યવહાર હમે ઠોઈ ગુરુસાન નહીં કરતા હૈ"

અપદ્મતુતરા શિર મૃતાન્તો

મમ તુ મતિર્ન મનાગૈતુ ધર્માત્ત ॥

રાજ્ય-રક્ષાની હમણા જ નાશ થાઓ, મારા શિર પર તત્તવાર પડે, અથવા યમરાજ બને માથું કાપી લઈ જાઓ, પરંતુ મારી મતિ ધર્મ-માર્ગથી જરા પણ ચલિત ન થાઓ. ઓ પ્રભુ ! પ્રભુ !' કહેતા ઓછું લાગે નિસાસો મૂક્યો.

'તરકટ ? પિતાને મારી નાખી શું મારું જીવન બદલ કરું ? છદ્ છદ્ કદી નહિ.''

રાણીએ કેળવી તોળ્યું

સુરિકતાએ જોયું કે જાળ પાળી ગઈ, ડોહરો સમજે એમ નથી, એટલે એણે પાસે ફેરવી નાખ્યો. 'સામાજ એટા ! સામાજ છે.' હું તો તારી પિતૃબક્તિની પરીક્ષા લેતી હતી કે તું રાજ્યનોભી હશે અને પિતાના આવા પગનાઓથી નારાજ દશે, એવો મને સંશય પડવાથી મેં આ પ્રપચ રચ્યો હતો. તને ધન્ય છે, પુત્ર હો તો આવા જ હશે.'

આ એનનાર માતા સુરિકતાના હૃદયમાં તો હળાહળ ઝેર ભર્યું હતું. 'કેવી આસુરી માતા ! કેના એના ચારિત્ર્ય !' હજુ તો એ જો કંઈ કરવાની જે તેનું માન ક્ષેત્ર તૈયાર થાય છે ! પ્રદેવીની શ્રદ્ધા આત્મૈષ્ઠિ દિ આત્મનો ઘન્યુ આત્મૈષ્ઠિ રિપુરામન એ ગાતની હતી જગનમાં આત્મા સિવાય બીજું કોઈ જૂરુ કરનાર નથી, એવી એને પાકી આશય હતી એટલે એ પોતાના આત્માને નિરતર સમોધી રહી હતો કે 'હો જીવ' તું ક્ષમાનો પાઠ એવો પાકો કરી લે કે તારી ક્ષમાનો કોઈ ભગ ન કરે. જાણવા જેવું કાંઈ ન હોય ત્યાં આગના અગારા હોનવાઈ બાળ છે.'

એક મહાત્મા જગનમાં બૂપડી ગાંધીને રહેતા હતા. લોકો કહે, એનામાં શાંતિ, ક્ષમા, નિર્મોહિતા અપાર છે. માણસ તો ખરો,

પણ દેવ સમાન છે એ- માણમે એક કપિયાની દોડ મૂકી અને એની શાનિતો બચ કરાવીને કોથિવિદ જનાવવાનું બીકું ઝડપ્યુ આ બંને જાણ મહાત્મા મમીપ મથા અને વત્થ સચ્ચિદાનંદ કરીને બેઠા એકે કહ્યું, 'મહારાજ' જરા જાળની ચનમ લાવેલ' મહાત્મા કહે, 'મૈ મળ નહોં પીના' 'ત્યારે તમાકુ આપેલ' 'તમાકુ પણ મેને કમી નહોં લિયા' 'પેનાએ કહ્યું, 'ત્યારે જાવો બનીને યુ બેઠો છે? કૂતારા' વળી ઉમેર્યું, 'મહા દમરો છે મારો નીકરો' ચાર વાર તો જેવમા જઈ આ-ચો છે' સાથી રને કહે, 'બાનુથા' 'તું સાથે ફનેલ જેને સોના માપો હતા તે સેટાના જુઓ આ નિશાન છે રાતે રાતમઓ આવે અને ત્વિસે મેળો સંત યહો બેસે હું તો અનુભવી છુ એના બેગો રથો છુ' એમ એણે તો ન કહેવાના વચનો કરા કોથ કરાવવા મળે એના માગપ બધાને મારોથી આપટયા તે છેવટે મામ્યો બધો બગાર ખાલી કીધો પણ બ્યથ' મહાત્માએ તો હરાનિ તરત જ કહ્યું કે "એક બહાને સજ્જરકા પડિના ત્પિા દે વો પાનીમે જાવકર જરા પી લો, 'બેલા' થક ગયેં હોજે" 'પેનો માણસ પગમા પડીને બોલો, 'મને માર હરો મહારાજ' મે આપનો બહુ અપરાધ કયો આટલું કહેવા છતા પણ આપને કોવ કેમ ન થયો?'

મહાત્મા જોત્યા "બેલા" ભાસકી પામ જેસા માત હોવે, વો દેમા હી ખતાવે લેના ન લેના વો તો માતખી છજાખી ખાત નું છુમ્હારે પામ લે માત યા વો છુમ્ને જાન-ગયા મગર હમો તો પર્મ-નર્તો હ જાને જાણ ચરમિ દા ચર્મ મથા મહાત્માએ કહ્યું, "દૂમર આઠમીકી ગનતીસે અપને જ ર આગ ચેતાનેકી કથા જારી ગુરુ મહારાજને હમો થલ મિખાયા હે કિ કોથ કરના ઔર અપને બ ન પર છુરી મારના દોનો જરામ ને ઇયો કરના ઔર જહર પીના સમાન હ છુમ્હારી માનીયા ઔર છુમ્હારા કુદ જ્યવહાર હમે મેર્ત ગુસ્સાન નહોં કરતા હે "

આ સામળીને પેનો બીકુ ઝડપનાર દારી ગયો. પણ જે બોધપાઠ ભારી કિંમતે પણ ન મળે, તે એને સહેજે મળી ગયો. ચારિત્ર્ય જ મોટામા મોટું શિક્ષણ છે. આટલું સમજાય તો બેડો પાર મહાત્મા સમજતા હતા કે કોઈ ગમે તે કહે કે બોલે, તેમાંથી આપણને ઉપયોગી હોય તેટલું જ લેવું નકામો કચરો શા માટે ભરવો? જેને હું બગ્ગ રડો છું એ તો એવે સ્થળે છે કે જ્યાં કશી દુન્યવી અમર સ્પર્શા શકતી નથી લોકો તો બોખાને અમુક નામે ઓળખી તેને ગાળો. આપે, પણ તે નામ તો નિમિત્ત માત્ર હોય છે. આત્મા ને કોઈ નામ કે રૂપ હોતા નથી એ જ્ઞાનથી એના અંતરમાં દેવ પ્રગટ્યો નહિ.

પ્રદેશી રાજા ઉપર પણ મતના મમામમથી અને એમના વચન પ્રમાણે પ્રાણાતે પખ ન ચળવાના નિશ્ચયથી એને જ્ઞાન થયું હતું. અટલે મોહ મોળો પડતો હતો સુરિકતા તરફથી કંઈ આવતા ગયા, તેમ તેમ તે ઊંડો પગિપકવ થતો ગયો.

કમેાડી વિના કુદન કેમ પરખાય? જેમ સુવર્ણકાર પ્રથમ સોનાને ધસે તે તપાસે, પછી કાપે છતાં પણ પાછી ખાતરી લેવા છેવટે તપાવે અને ટીપે ત્યારે ‘સો ટચ’ ગણાય તેમ શ્રેયાર્થીમાત્રની વિકાસના માર્ગમાં કુદરતી આવી કસોડી થાય જ છે સાચા માણસોની કસોડી કેવા પ્રકારે થાય તેનું એક દૃષ્ટાંત છે.

છત્રપતિ શિવાજીના નામથી તો તમે સૌ જાણીતા છો. એમના ગુરુ રામદાસ સ્વામી હતા. રામદાસ સ્વામીને ઘણા શિષ્યો હતા. તેમાં કલ્યાણ એ ઉત્તમ કોળીનો હતો. પોતાના શિષ્યોની કસોડી કરવા માટે રામદાસ સ્વામીએ એક વખત પાકેલી ઠેરી લાતીને પગે બાધી દીધી, અને ઉપર ગોળ લગાડીને કપડાનો પાટો વીંટાળ્યો. સવારે જીડીને મોઢું ચૂમકું પાક્યું હોય અને ઘણું દરદ થતું હોય તેવા દેખાવ કરી શિષ્યોને બોધાવી કહ્યું કે “એક રાતમાં આ (દુ ખ)

વધી ગયું છે, અને પીડા ઉપરથી એ જીવનેણું ડૂમકું બાજે છે એવી જાતનું છે કે એને નમ્મર મુકાન નહિ પણ એક જ ધનાજ છે કેઈ ખરો બકિતભાવવાળો માનુસ જો આપુ ગૂમકું ચૂસી લે તો જ એ નરમ પડી જાય. પણ ચૂસનાર પર આગત ધિતરે એટલે કેઈને કહેવાન નહિ” બધાર વિચારમાં પડી મથા પણ કલ્યાણ નામનો એક શિષ્ય તો સામનો જ ચરણકમળ પાસે આ યો, અને બોલે “લાલો હું ચૂસી લઉં, પ્રભુ” આપને શાંતિ થતી હોય તો હું મરવાને પણ પ્રુથી છું એમાં મને ખૂબ રસ છે” રામદાસ સ્વામી કહે, “તું અનેક આસાનયો મુવાન છે, તારું બવિધ્ય જીજ્ઞુ છે, ઘણા કામ કરી છડીશ માટે એવી ઇચ્છા શા માટે કરે છે? પછી તો જેવી તારી મરજી” કલ્યાણ તો તત્પર જ હતો એની ત્રીન ઇચ્છા જોઈ ચુકે રામ આપી એટલે એણે તો ચુરહેવનું ગૂમકું ચૂસવા માગ્યું. પણ જેમ જેમ ચૂસે તેમ તેમ અવરથી રસ નીકળે અને મીઠો લાગે રામદાસ સ્વામી બોલી જીકયા “મામાશ! શિષ્ય સામાશ! કલ્યાણ હો! કલ્યાણ હો!” મત્સુના જ ને કેરીનો સ્વાદ અને આશીર્વાદની ભેટ મળી પણ ક્યારે? માયુ મૂક્યુ ત્યારે જવા શિષ્યો અખવાણા પડી ગયા પ્રભેમ જોભો થાય ત્યારે જ ખગી ખખર પડે, બાળા મોથી તો સફૂ હાથ હા કરે

એક ખીજું દૃષ્ટાન્ત —

એ જ રીતે સત્ય, શિવજી, ત્યા, પ્રેમ, ઉદારતા વગેરે ગુણોમાં માણસની કસોટી થાય છે, અને તે સોનાની માફક ચારે પ્રકારે થાય એટલે જ કહ્યું છે —

यथा चतुर्भि कनक परीक्ष्यते,
निघर्षण-च्छेदन-ताप-सादनै
तथा चतुर्भि पुरुष परीक्ष्यते
धृतेन, शीलेन, गुणेन, कर्मणा ॥

જેમ ધર્મજી, હેદન, તાપ (અગ્નિ) અને તાડનથી મોનાની કિંમત થાય છે-સોનાની પરિક્ષા થાય છે તેવી જ રીતે માણસની કમોડી પણ તેને સાબળવાથી, તેના મત્તાચારથી, તેના શુદ્ધવિકાસથી અને તેના કાર્યો પરથી થાય છે જન શાસ્ત્રમા મુર્શનનો એક મુર્શ પ્રમંગ છે શ્રી મુદ્દતન મેઠ બગવાન મહાવીરના યશ્વચર્યલક્ષ્મી ગૃહસ્થ સાધક હતા એની ડસોડી પણ એની જ દડક રીતે થઈ હતી મહારાણી અજવાળે લક્ષ્મી, ધન, વૈભવ અને માન વગેરેનું ધણુ પ્રયોગન બતાવ્યું, તેનું દેવાગના જેવું રૂપ હતું, પણ મુર્શન ડામે નહિ તે સમજ્યો કે ધર્મ ગયો એટલે મરી ગયો. માટે માટું યશ્વચર્ય ખર્ચ ન કરું પડી મહારાણીએ તેના ઉપર આજ નાખી પકડવાનો અને શરીરનો જપ બતાવ્યો, પણ તેણે કોઈ વાને માન્યુ જ નહિ તેને રાણીએ પડ્યો, હાથ જાન્યો, બેમાન્યો, ધણુ સમ જાન્યો, મિન્યો, અનેકાનેક સાબહાનિના માર્ગો બતાવ્યા, વિકાર ઉપજાવવાના પ્રયોગો કર્યા પણ તે વિકારી ન જ બન્યો, તે ન જ બન્યો.

જેને હાડોહાડ સવત્તીનના નિરમો પાળવાની રહના લાગી હોય તે જ આટલું ટપી શકે છેવટે મહારાણીએ જુઓ નાખી દોડો, દોડો, કરી દોવાહય જમારી મુર્શન પડે ખોટું આજ ચાલુ રાણીના બારે પ્રપચ અને સન્દગ્નજથી રાજને સુર્ગન ક્રિપિત જણાયો છેવટે મા તેો શરીરની શિક્ષા થઈ, શરીર પર અન્યો, પણ ડામે નહિ શાસ્ત્રમરિા અહીં કહે છે દરો પ્રભાવ વડે શરીરનું સિદ્ધામન બની ગયું. પુણ્યોની વૃદ્ધિ થઈ એ વાતનો માર એ છે કે મુર્શનને શરીર કવી દુ ખર્ચ અસર ન કરી શકી અને અને એના સત્ય, શિરજ અને બક્ષિના પ્રભાવે પરિણામ એ આન્યુ કે એક વખતે તેના ઉપર દિટમાર કરનારા તે બધા કરી ગયા “હું નહોનો કહેનો કે મુર્શન એવી જૂન કી પણ ન કર” એ સાચો જ હતો તેથી એનો મિજબ થયો મુર્શન ધન્ય છે તને તારા માતાપિતાને, તારા ધમને, ટેકને અને તારા સકલને.”

આખરે મહારાજ સમજી ગયા કે આ રાજીની જ પ્રપચ છે એજે જ સુ-દર્શનના રૂપમાં મોહાઈ આ જાતકરમ્મુ હતું સુ-દર્શનની આ સુંદર દશા જોઈ મહારાજએ જદુ માનપૂર્વક કહ્યું, “તું જે કહે તે આપવા તૈયાર છું” સુ-દર્શન કહે, “જેને મેં મા કહી છે તેનો વાજ વાઠો ન થાય—માત્રુ આપના દો તો એ આપેલ હું જે નિમિત્તે કમોગીમાંથી પાર જીનયો તે નિમિત્તને ક્ષમા આપેલ.”

ચારિત્રની પરીક્ષા તો એમ જ થાય છે કેવી એની ઉચ્ચ શ્રુતિકા! જેનું એનું સિંચા તેરી જ એની ઉત્તરતા જીવનવિગમનું માપ તો અહીં છે

હવે આપણે મજા નિયમ પર આવીએ

જેમ જેમ પ્રદેશી જરાય કમ્પો નહિ અને ગમે તે સહી સેવા તત્પર બન્યો તેમ તેમ સુરીકતા વધુ ને વધુ ઉમ થતી ગઈ હતી બધા ઇનામો અજમાલીને ધાખી ત્યારે એણે પોતાના હાથે જ ઝેર આપવાનો નિર્ણય કીધો. એક દિવસ તેમના છાના પારણાનો દિવસ હતો. રજ દિન લગી જેણે અખડ શાંતિ, સ્થિરતા અને સમતાના પાડો પાકા કરેલા હતા, જે કેશીચુરના જતાવેના માર્ગાનુસાર એનું અનુવીચન પૂર્ણ અદાથી કર્યું હતો, તેના આ છેદના ઉપવાસના પારણા માટે તૈયાર કરેના બોજનમાં સુરીકતાએ સોમમ ભેગવી દીધી કાઢિયો લેતા વાર જ એની અસર જખ્ખાના લાગી એટલે પ્રદેશી સમજી ગયો કે વિપનો પ્રયોગ થયો છે ને સુરીકતાએ જ આમ કર્યું છે. દુરત એને ગુસ્સા જોન સાબયો

“એાગી આવરદામાં તારે કામ બહું કરવાનું છે

મહાક્ષમાં રાખીને તારે પગ્દાથે મરવાનું છે”

એ સમજ્યો કે પરીક્ષાનો છેનો સમય આવી ગયો છે વાહ અપૂર્વ ઘડી! હવે પૌષધદાળામાં નહિ છે’તું કામ કરી લઉં. એમ વિચાર કરી જીંને અલર મયો, ગુસ્સે ગમયો “દેવ! કૃપા કરો!

સમય બરાઈ ગયો હવે મને ક્ષોભ ન થાય ' અંતરમા ઇર્ષા ન પ્રગટે ' એ રીતે સુખદ અંત આવી જાય ' " જસ, તૈયાર થઈ ગયોઃ સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના કરી ગુરુદેવની સાક્ષીએ પર્યાલોચના-આત્મનિરીક્ષણ કર્યું

અહો !

આવી તો ગયો અવસર આવી તો ગયો,
આગળ વધનાનો અવસર આવી તો ગયો

એમ વિચારી સર્વ પદાર્થનો-શરીર સુદ્ધનો ત્યાગ કરી " તુંહી તુંહી તુંહી પ્રભુ ! તુંહી "ની લગની લગાડી

અહો સુરીક તાનું હૃદય ધળકવા લાગ્યું એને થયું કે રખે બાણ ખુણી પડી જાય તો ? એ બચથી એ હાજી બહી " બચકર કોણ ? પાપી કે પાપ ? " પાપ પહેના પાપીને મારે છે અને પાપીને હાથે બીજને મરાવે છે સુરીક તો પૌષ્ઠશાળામા ગઈ અને પ્રદેશીનો મળાનો ટોટો તીક્ષ્ણ નખ વડે દાબી દીધો

શ્રોતાઓ ! સુરીક તાની આટલી હદ સુધીની રોનાનિયત તમેને ઠ પાવી મૂકશે અને જે પહેલાના ધાતકી પ્રદેશીના નામ પર નકરત થતી તે જ પ્રદેશીની આ ઉત્તરાવસ્થામા એની પ્રત્યે દરેકની સહાનુભૂતિ થશે પણ પ્રદેશીએ તો ન જોયું દુનિયાના અભિપ્રાય સામે કે ન જોયું સુરીક તાના આ કુટ કાર્ય સામે એને બરાબર ખબર હતી કે ' મે જ મરિા આ નતીજો હાથે કરીને સર્જ મૂક્યો હતો સુરીક તો તો બિચારી માત્ર એના નિમિત્તરૂપ થઈ છે ' આ જાને જ પ્રદેશીનો વિજય થયો ' વખત થોડો હતો અને કામ અધિક હતું એટલે પ્રદેશી શરીર છૂટ્યા પર્વત શુભ અધ્યવસાયથી રવર્ગે ગયો

જૈનાગમેનું એ પ્રધાન સૂત્ર છે કે " જે કમ્મે શૂરા તે ધમ્મે શૂરા "

પ્રદેશીનું ચિત્ર એની સાખ પૂરે છે કે જે કર્મમાં યત્નથીર હોય છે, તે કર્મને માર્ગે પણ યત્નથીર થાય છે પણ એ પરથી એવો અર્થ માર્ગ ન કારે કે યત્નથીર પ્રથમ પ્રદેશી જેવા કાળા કમો કરવા અને પછી કર્મમાં જોડાવું.

ઉપરના કથનનો ખરો સાર તો એ છે કે જે શક્તિનો દુરુપયોગ વિશ્વાત્માને રજાડે છે, તે જ શક્તિનો મદુપયોગ વિશ્વાત્માને રજા કરે છે અને મુખરને શાંતિ આપે છે એટલે શક્તિ જાળવવી અને એનો સદુપયોગ જ કરવો.

॥ ૭૭ શાંતિ ॥

જીનો અને અદિસા

મહાત્મા અ. ગાંધીજી અર્થ બેઝો :

આજ નમાની પામે એક હરોડાળી જિમિન તાના નર્નન વાનુ
 હરેવા મનુ મુ પર્વિન એરના પ્રો કે જીનો દ મેન અદિસા
 સુદો હરેવા હે, અમે વિધાન. પણ એક દિ અદિસા તરિની તર
 હે. જો નર્નન એરના પ્રો કે હાતના જીનોની. જિમિન અદિસા
 જુમ ત હી વિધાનના માટે હે એરના પ્રો આજે આ વિધ
 પાક ૧૧૧મ. અમે હે હુ હેવા મ પ્રવિન જીનો હે હીની
 હરેવા અગવન મહાત્મા પણ હુ. જો અગવ અગિરે હીની
 હુ હી તાની જીન દુનરો પ્રધાન કરવાનું હાનુ મે કે આજે
 જીનોના જે જીન હે અદિસા આજે હે, તે વાતવિન પ્ર કે હેવા
 જો મે તેમો હેવ દુનુપ દેવ તો હરેવાતના જીનો અદિસા
 પોતાના જાનમાં અગવનુ મહાન હી રીન આજે હી મે પ્ર
 આજે અગવનુ પ્રધાનના પ્રધાન હાત હરે હે એ પ્રધાનમાં
 વિધોપમેમી તત્ત હે, આજા જગતના પ્રધાનને હાત હરે હે.
 તો મી હાત અગવો ને હાતવનુ મહાન હે, મિત્તન હે,
 પમાને જો જાનમાં હેવા

અગવન મહાત્મા અને અદિસા

આ જગતમાં પ્રવર્તતા અને પ્રવર્તમાન પ્રવેશ પર્મ, મન કે
 સંપ્રદાયમાં અદિસા તત્તની મદતતા પૂર્વકાગ્યી ગતતી આતી હે

। મુક્તિ, મોક્ષ, નિર્વાણ કે અખ્યાતમદ્યા પ્રાપ્ત કરવામા તે એક અપૂર્વ સાધન છે એમ પ્રત્યેક મદાપુરુષે કહ્યું છે, સ્વીકાર્યું છે, અને અનુમન્યુ છે છતાં જૈનદર્શનમા અહિંસાનું જે છાત્રવ્યવહારુ સ્થાન છે, તે યહ્યું ઉચ્ચ ઠાળીનું છે, તેમ ધર્મમન-વ્યવ કરનાર ભારત અને ભારતની બહારના પ્રત્યેક વિદ્યાને અર્ચિતસાત્પણે સ્વીકાર્યું છે આ વાત તો મો કોણ જાણે છે વધુમા વધુ જાણવાનું મન્યુ કોણ તો તે વિજ્ઞાનદારક સેકો વગેરે પડેના જૈનશાસ્ત્રીમા જે ઉત્તેજ દતો, તે વિજ્ઞાને દ્રુઢ સમય પડેલા પ્રત્યક્ષ કરી જનાર્યો કે જળ તથા વનરપતિ જેવા તત્ત્વોમા છવ ■ એટલું જ નહિ બનકે તે છવોમા સાગણી, દુ ખ, બધ, કામ, ક્રોધ, મોહ અને ચૈતન્યસુચક સૂક્ષ્મ તત્ત્વો પણ છ વિજ્ઞાનની આ નોધખોળ પછી વિશ્વમા ચૈતન્ય્યો છે, તે વિશેની હવે શકા રહી નથી

જે જૈનદર્શનમા આવી અદ્ભુત ખીનાઓનું પ્રતિપા ન કરેલું છે, જે દર્શન અહિંમાની આત્મની ઘટ્ટી વિચારણા સુધી ગયું છે, તે દર્શનનો મનુષ્ય કેટલો વિચારણીય, વીર અને ઉદાર કોણ વિશ્વમા તેનું સ્થાન કેટલું દિવ અને બન્ય કોણ પબ આજે અતિ દુ ખનો વિષય એ છે કે તે જ જોતાં મો ભાગે નિ મત્ત અને અશ્વિન શક્તિના બની ગયા છે એ ગિયતિ યવત્તા કરણોમા અહિંમાની અણુમમજ એ એમ મહત્ત્વનું કારણુ છે કે જે વિદ્યા આજે દૂ તમેને કહેવા માયુ છુ

અહિંસાની શ્રેયસમજ

અહિંસાની શ્રેયસમજને લીધે આજે જૈન સંસ્કૃતિના મૂળ વગોવાય છે, તેની તમેને ખબર છે ને? એકલા લોકો કહેતા હતા કે અહિંસા-અહિંસા કહીને જૈન સંસ્કૃતિએ ભારતને સત્ત્વહીન-શીઠ અને નિમળ જનાન્યુ મદ્દબાજો વીર માધીછએ આ કમ - તો ઘોણ નાખ્યુ, અને અહિંસાને વ્યવહારુ જનાવીને જનાવી આપ્યું કે અહિંમા

તમેને હું એ સમજાવવા માગુ છું કે તમે એકેન્દ્રિયતા રહી કે
અનુકંપક બને એ ઠીક છે, પણ તેમાં વિવેક કરતા શીબો અને
તેનાથી વધુ સમૃદ્ધિમાન જીવો પર પ્રથમ લક્ષ આપો. ભગવાન મદા
વીર તે દષ્ટિનિદુથી તમારા માટેની અહિંસા પરિમિત બતાવી છે
રહસ્ય સમજો

આજે તમે અહિં માનું વાસ્તવિક રહસ્ય જૂઠ્યા છો અને કતબ
પણ જૂઠ્યા છો. પ્રથમ જૂઠિકાની ચોખ્ખા મેળવ્યા વિના અણગાર
ધર્મ જેવા ધર્મને આચરવાનો પ્રયત્ન કરો છો. જેમ પ્રથમ કક્ષાનો
વિદ્યાર્થી સાનમાં કક્ષામાં જોડે તો પાસ ન થાય અને બનેથી લટકે,
તેમ તમે પોતે અમાગી છો અને અણગાર ધર્મ આરાધવા જાઓ
છો, એટલે જ તમારા જીવનમાં દ્વિધાભાવ આવી ગયો છે. ધર્મ-
જીવન અને વ્યાવહારિક-જીવન એવા બે ભાગમાં પડી ગયા છે એક
ધાર્મિક મનુષ્ય ઉપાશ્રયના ધર્મ-સ્થળમાં જતા વેત જ વામુના જીવની
દયા ખાતર મુખવશિકા, નાના જીવો બચાવવા ખાતર રત્નેકરજી
વગેરે રાખશે કે મદિરે જઈ પ્રબુભક્તિનું આચરણ કરશે, પરંતુ
વ્યાપારમાં વિશ્વાસઘાત, દગો, પ્રત્યક્ષ, એટલું આખી વધુ લેવાની
જૂતિ અને એવા મનિષ્ય વ્યવહારો આચરતા ડરશે નહિ અને તે
પાપોના બદનામાં વ્યાપારથી નિવૃત્ત થઈ એકાદ સામાયિક કે પ્રતિ
ક્રમજી મરીને આશ્વાસન મેળવી લેશે તેમજ પોતાની જાતને માનશે
કે હું કેવો ધર્મી છું? પરિણામે તમે આમજ વધવાને બદલે પાડળ
પડો જાઓ છો એટલે જ હું કહું છું કે ધર્મ એ વ્યવહારુ વસ્તુ
છે અહિંસા એ ઉપાશ્રય કે મદિરમાં જ પાળવાની વસ્તુ નથી, પણ
તમારા જીવનમાં આરાધવાની વસ્તુ છે

હિં મા કેને કહેવાય ?

પ્રથમ તો હિંસા કેને કહેવાય તેનું રહસ્ય સમજો આત્મજ્ઞાન
ચૂકી ખીજી આખીના આજુને ધ્વજ પહોચાડવી તેનું નામ હિંસા

પ્રાણો પરથી હવે પ્રાણી તરીકે ઓળખાય છે. પ્રાણો નિર્મોખતા રીતે દશ પ્રકારના હોય છે પાંચ ધર્મિયોના પાંચ પ્રાણ અને આયુષ્ય, શ્વાસોચ્છવાસ, મન, વચન અને કાનાનું બળ, એમ બધા મળી દશ પ્રાણો થતા.

વસ્તુતઃ પ્રાણ એ સરીરની સચાનક શક્તિ છે તે તે એક જ છે છતાં કાર્યોની ભિન્નતાને લીધે તેના દશ વિભાગો જૈન શાસ્ત્રમાં ઉપર્યુક્ત રીતે ઓળખા છે. પ્રાણના બીજા જ શ્વાસોચ્છવાસ વેવાય છે અને મુકાર છે આ શક્તિ છે ત્યાં સુધી જ હનન, ચનન, રકુરણ્ય વગેરે સરીરની ઉપરની ને અંદરની પ્રવેશ ક્રિયા થાય છે, માટે જ તેને પ્રાણશક્તિ કહેવાય છે તે ગર્ભ એટલે સરીર યત્નવત્ બને છે.

આ શક્તિ મનુષ્યમાં તેમ જ સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ જગત્માં પણ હોય છે, પરંતુ તે બન્ને વચ્ચે વિકાસનું મહાન તારતમ્ય છે. એક એક મહાનમાં જેમ તારતમ્ય હોય છે અને તેને લાગે તે કાર્ય ઓળા વધતું કરે છે તેમ જ તેની ઉપયોગિતા પણ ઓળા વડુ પ્રમાણમાં હોય છે, તે જ રીતે હવેના પણ પરસ્પર છે આ તારતમ્ય આપણે જુનાથુ છે તેથી જ મોટાઓ જોમો થયો છે અને તેથી જ પ્રાણીની સખ્યા પર પાપન બનારણ બધાના નાથુ છે. ઉપરાંત તે જાતની માન્યતાઓ માનવને કર્તવ્યબ્રહ્મ અને માનવતાથી પણ વચિત મનાવી દીધો છે.

ધારો કે એક મૃદરથ છે, તે એમ વિચાર કરે કે એમ બાજુ જૂખી છે ને ધામધારાના અભાવે પીડાતું છે, તેને હું ધાસ નાથુ, પણ એક લીનોતરીના પાનામાં ધણા હવે છે, તેની હિંસા થઈ જશે તેનું શું કે આ રથને જો તે લીનોતરીની દવા પાળવા માગે ધાસ ન નાખે અને અહિંસક કહેવાયે તો ? તો તે શું અહિંસક ગણાય ? હિંમા-અહિંસા કે પાપ-પુણ્ય લેખવાના કાટા ફુર્નબ છે.

પાપ-પુણ્યનો આધાર કાષ્ઠમાર્ગ અને વૃત્તિ પર છે. ધર્મ સર્વના એક ન હોય મૂલ્યનો. ધર્મ જાહેર ત્યાગીનો ધર્મ જાહેર.

તમેને હું એ સમજાવવા માણુ છું કે તમે એકેન્દ્રિયના રક્ષક કે અનુક પક બનેા એ ઠીક છે, પણ તેમા વિવેક કરતા ઠી મો અને તેનાથી વધુ સમૃદ્ધિમાન જીવો પર પ્રથમ લક્ષ આપો. ભગવાન મહા વીરે તે દષ્ટિનિદુથી તમારા માટેની અહિંસા પરિમિત બનાવી છે રહસ્ય સમજો

આજે તમે અહિંસાનું વાસ્તવિક રહસ્ય જૂલ્યા છો અને કતબ્ય પણ જૂલ્યા છો. પ્રથમ જૂમિકાની યોગ્યતા મેળવ્યા વિના અણગાર ધર્મ જોયા ધર્મને આચરવાનો પ્રયત્ન કરો છો. જેમ પ્રથમ કક્ષાનો વિદ્યાર્થી સાતમી ળ્કામા મેસે તો પાસ ન થાય અને બન્નેથી લટકે, તેમ તમે પોતે અગારી છો અને અણગાર ધર્મ આરાધવા જાઓ છો, એટલે જ તમારા જીવનમા દ્વિધાભાવ આવી ગયો છે ધર્મ-જીવન અને વ્યાવહારિક-જીવન એવા બે ભાગના પડી ગયા છે એક ધાર્મિક મનુષ્ય ઉપાશ્રયના ધર્મ-સ્થળમા જતા વેત જ વાયુના જીવની દયા ખાતર મુખવશિકા, નાના જીવો બચાવવા ખાતર રોજકરણ વગેરે રાખશે કે મન્દિરે જઈ પ્રજુબકિતનું આચરણ કરશે, પરંતુ વ્યાપારમા વિશ્વામ માત, દરો, પ્રપચ, એણુ આપી વધુ લેવાની શક્તિ અને એવા મતિન વ્યવહારો આચરતા ડરશે નહિ અને તે પાપોના બદનામા વ્યાપારથી નિવૃત્ત થઈ એકાદ સામાયિક કે પ્રતિ ક્રમણુ કરીને આશ્વામત મેળવી લેશે તેમજ પોતાની જાતને માનશે કે હું કેવો ધર્મિક છું? પરિણામે તમે આગળ વધવાને બદલે પાછળ પડ્યે જાઓ છો એટલે જ હું કહું છું કે ધર્મ એ વ્યવહારુ વસ્તુ જ અહિંસા એ ઉપાશ્રય કે સ્ફિરમા જ પાગલાની વસ્તુ નથી, પણ તમારા જીવનમા આરાધવાની વસ્તુ છે

હિંમત કેને કહેવાય ?

પ્રથમ તો હિંસા કેને કહેવાય તેનું રહસ્ય સમજો આત્મમોહન ચૂળી ખીજા પ્રાણીના પ્રાણને ઇજા પહોચાડવી તેનું નામ હિંસા

પ્રાણો પચ્ચી હવે પ્રાણી તરીકે એજખાય છે પ્રાણો નિન્નેાજા રીને દસ પ્રકારના હોય છે પાચ ઇન્દ્રિયોના પાચ પ્રાણ અને આયુષ્ય, શાસોત્પ્લામ, મન, વચન અને કાયાનું જન, એમ બધા મળી દસ પ્રાણો થાય

પરંતુ પ્રાણ એ શરીરની સચાન સક્તિ છે ને તે એક જ છે હતા કાયોની ભનનવાને લીધે નેના દસ રિભાગો જૈન શાસ્ત્રમા ઉપર્યુક્ત રીને ચોખવા છે પ્રાણના બજથી જ શામેત્પ્લાસ લેવાય છે અને મુકાન છે આ સક્તિ છે ત્યા સુધી જ હનન, ચનન, સુરણ વગેરે શરીરની ઉપરની ને અંતરની પ્રત્યેક ક્રિયા થાય છે, માટે જ તેને પ્રાણસક્તિ કહેવાય છે તે ગર્ભ એટલે શરીર સમત્ત બને છે

આ સક્તિ મનુષ્યમા તેમ જ સૂચમા સૂક્ષ્મ જતુમા પણ હોય છે, પરંતુ તે મને વચ્ચે વિશ્વસનું મહાન તારતમ્ય છે એક એક મગ્ગીનમા જેમ તારતમ્ય હોય છે અને તેને લઈને તે કાર્ત્તે એજ વધતુ કરે છે તેમ જ તેની ઉપયોગિતા પણ એજ વધુ પ્રમાણમા હોય છે, તે જ રીતે હવેમા પણ પરંપર છે આ તારતમ્ય આજે છુનાયુ છે તેથી જ એટલેા જોમો થયો છે અને તેથી જ પ્રાણીની સખ્યા પર પાપનું બવારજ બધામા નામ્યુ છે ઉપરાંત તે જનની માન્યતાએ માનવને કર્તાવ્યક્ષ્ટ અને માનવતાથી પણ વચિત મનાતી દોવો છે

ધારો કે એક શૂદ્રમ્મ ૬, તે એમ વિચાર કરે કે એક માપ ભૂખી છે ને ધામચારના અભાવે પીમાર છે, તેને ૬ ધામ નાખુ, પણ એક લીનેતરીના પા નમા થજા હવેા છે, તેની દિસા થર્જ જરો તેનું શુ ? આ અંગે જો તે લીનેતરીની દસ પાજવા માપને ધાસ ન નામ અને અહિંસક કહેવાયે તો ? તો ને શુ અદિમક ગણાય ? દિસા-અહિંસા ? પાપ-પુણ્ય તેજવાના કારા દુર્વંજ છે

પાપ-પુણ્યનો આધાર કારોમર્મ અને વૃત્તિ પર છે ધર્મ સવના એક ન તેમ શૂદ્રમ્મનો ધર્મ જુદો, ત્યાગીનો ધર્મ જુદો,

માનવનો ધર્મ જુદો, અને પશુનો ધર્મ જુદો. ગૃહસ્થોએ પોતાનો નિયત કરેલો ધર્મ બરાબર જાળવવો અને પછી જીવનને જોખમે પણ નિભાવવો. પણ જૂન ત્યાં થાય છે કે પાપ ક્યાંથી આવે. તે જ તમો સમજ્યા નથી. પાપ એ બહારની રસુ નથી, પણ પાપનો આધાર પોતાની આંતરિક વૃત્તિ પર—અધ્યવસાય પર નિર્ભર છે. જેટલા વિકાસવાળા જીવને, જે માનવાથી, જેટલું કુખ ઉપજાવીએ કે એવા પરિણામ કરીએ તે પ્રમાણમાં આપણો આત્મા મસિન થાય છે, ભારી થાય છે, તે જ પાપ છે એ પાણીનો પ્રવાહ નથી કે જે બહારથી આવ્યો આવે અને તમારામાં ભરાઈ જાય.

આથી જ હિસાબ બેની વ્યાખ્યા જુનીજુની હોય છે એકેન્દ્રિય, બેન્દ્રિય, ત્રિન્દ્રિય, ચતુરન્દ્રિયની અમખ્યગુણી વધારે, કારણ કે તેની પુણ્યાર્ધ અમખ્યગુણી વધારે, તેથી વધારે ત્રીન્દ્રિય અને ચતુરન્દ્રિય પણ તેથીયે પચેન્દ્રિયનો વિકાસ તો અનતગુણો હોવાથી તેની હિસાબ પાપ પણ વિનાશના પ્રમાણમાં વધુ જ હોય તે આભાવિક છે ત્યાં જીવની મખ્યા મજાવાની નહોતી પણ વિકાસ જોવાનો હોય તમો ચેતન્ય દહાવામાં હિસા સમજ્યા છો તે જૂન કાઢી નાખજો જૈન દર્શન મહે છે કે ચેતન્ય કદી દહાવો નથી જીવ મરી ગયો છે એ શબ્દ ઔપચારિક છે—વ્યાવહારિક છે ત્યારે તમો અહીં પ્રશ્ન કરો કે તો પછી પાપ જ શાનું? પાપનો સળધ જીવના જીવન સાથે નથી, પણ સામગ્રી સાથે છે જે જીવ પાસે જેટલી વિકાસ સામગ્રી વધુ, જે જીવની ઉપયોગિતા વધુ તેટલું જ તેની હિસામાં પાપ હિસા કરવી એટલે એની ઋદ્ધિ અને સિદ્ધિ લૂટી લેવી આ લૂટ એ જ હિસા અને એ જ પાપ. પ્રાણીઓના પ્રાણનો અતિપાત એટલે વિનાશ કરવો—એ હિસા.

એકેન્દ્રિયમાં ઓછો વિકાસ છે માટે ઓછું પાપ છે એન્દ્રિયમાં વધુ છે માટે વધુ પાપ છે તે જ રીતે ઉત્તરોત્તર સમજ લેવું જોઈએ આ વસ્તુ તમોને એક સામાન્ય ઉદાહરણથી સમજાવું

કેઈ પશુને એ વાઝી મારે અને મનુષ્યને મારે કેઈ પશુને
માઝ બાંડે અને મનુષ્યને બાંડે ના જન્મે સ્વયં સાગલીઆના
વેલમાં તમેને કાઈ તારતમ્ય તથા છે કે મૃદચ્છને માર્યો દોષ કે
માઝ બાંડી દોષ તે કરિષાદ થાત અને સગ પજ થાય કારણ કે
છ કે જાનવર નો મનુષ્ય વચ્ચે સાગલીનું તત્ત્વ એક વધુ કે
મનુષ્યમાં પણ જે માંડો દોષ તેને માઝ દો, તે તે હસવા માડી
હસી પડીનો દોષ તેને કુખ સામરી, પણ બધું નવું ત્યારે
કેઈ વિકાસવાળાને માઝ આપ્યો તે કે તેને એ વચન પણ અમન
ધર્મ પડી મારાથ કે સમજાવકની અને સાગલીની ત્યા અધિકતા
ત્યા જ કુખ વિગેષ અને આ વિગેરના અને નવનના પર જ પાપનો
આધાર છે

કર્તવ્યકર્તવ્ય

આપી બીનેતરીની ક્યાનો પ્રથમ માપને મચાવવાના ધર્મ આમળ
ગોણુ જો છે ન્યાયનીય યુનેમારને સિદ્ધા કરીને જે પાપ કરે છે
તે પાપનું ફળ તેની ન્યાય પાછળની શુભ નિતિ આમળ તદ્દન નશ્વ
બની જાય છે દહીને થયેલું કુખ જોડરની આરામ કરી આપવાની
બાવના આમળ તુચ્છ ધર્મ જાય છે, કારણ કે ત્યા મર્તવ્યામર્તવ્યો
પ્રથમ છે ત્યા આમળ કર્તવ્ય એ જ તેનો ધર્મ તે ધર્મ થકે એટલે
અધર્મ થયો અને અધર્મ એટલે પાપ પાપ અને પુણ્યને આ ગીતે
સમજતા ધર્મ જવું જોઈએ

હવે તમે ૨૫૪ સમજી સમજા દરો કે પચોન્દિશમાં વધુ વિકાસ
■ અને વધુ ઉપયોગિતા છે, માટે તેનું ધન કરણ ન કુભાય એ સૌથી
પ્રથમ જોવું જોઈએ

આપણું સુકાન

પણ તમે તમારા જીવન સામે વેધક દષ્ટિ ફેંડો તમેને સામરી
કે એ સુકાન અવગા માર્ગે ચાલી રહ્યું છે એ સુકાનની અવગા

દિશાથી તમારી સ્થિતિ પણ તેની જ અજ્ઞા અને સંકુચિત યદ્ય મઠ છે એથી પરિણામ એ આ યુ છે કે નાના પાપો તરફ જોટલું લક્ષ્ય અપાય છે, તેટલું મોટા પાપો તરફ અપાતું નથી અસ્પાર બ તરફ લક્ષ્ય અપાય છે તેટલું મહાર બ તરફ નથી અપાતું પ્રવાહના મોટા ગરનાળા ખુફના ગાખી નાના છિદ્રો બધ કરવાથી સત્તામળી રહી શકે કે કેમ તે તમે જ વિચારજો આટલું વિચારી પછી કુ ખ શાથી છે ? તેના નારજો આપોઆપ મળી રહેશે, છતાં તે ય વિચારવાની તમેને કુરસદ ન હોય તો હું જ આગળ અપે કરીશ

એકેન્દ્રિયની દયા પાળનારા તમે પચેન્દ્રિય જીવો પ્રત્યે કેટલા વડા ર અને રતેહાજી મનો છો નેની તુનના કરો અને જીવો કું પૂછુ છુ કે આડમ પાખી કે પર્વના વિશે લીનોતરી કે ક દમૂળ ખાધા હોય તો તે તમેને સાચે કે, તે દિવસે છર્સી, ક્રોધ, અભિમાન, કે વિશ્વામવાત થનો હોય તે સાને ? વિચારો કેાછએ જૂલ્યે ચૂકમે પર્વના દિવસે ઉપવાસ ન કર્યો હોય, તો તમારી દર્ષિમા તે પામર લાગે અને લીનોતરી ખાધી હોય તો તો તમે તરત જ ધર્મનો અજ્ઞાન જાણી તેના પર કોપ કરો, કે દયા ખાવા મરી પડો જો તે જ દિવસે જૈન યજ્ઞને કદમૂળ ખાનો હોય, તો તો તમેને આજ તૂરી પડવા જેવું લાગે એટલું જ નહિ પણ તેને અવર્મા કે મિથ્યાત્વીનું ઉપનામ પણ તમે આપી દો પરંતુ તમારા હૃદયમા તમે કદી વિચાર કર્યો છે કે તે દિવસે હું પોને અતરને મલિન કરનારા કેટલા પાપોને સેવી રહ્યો છુ ?

એ ફરીફરી માફ રાખજો કે જૈન દર્શનમા કદમૂળ ખાનારને નરક ગતિ મળી હોય તેનું કપાય નથી પણ દમો છા પ્રપચ, વિશ્વામવાન અને અત્યાચાર કરનારને નર- ગતિ મળ્યાના અનેક દષ્ટાંતો મોગુદ છે. મારાંશ કે, પ્રથમ રથૂળ જીવો પછી સુક્ષ્મમા હોડા જિતરો, આ વાન ચિતવો અને જીવનમા ઉતારો

તમેને આ પાઠ હું તમા નથી શીખતો. બમવાન મનાવીરે એ વસ્તુ ફરી ફરી સમજાવી છે, પણ તમે તેને જાતી મના છો તેથી જ તમેને તુ સામમે છત્રપ હું હું છુ કે તે બોધપાર બુધાઈ મના છે, નહિ તો મુદપતિ બાધી સૂચ્ય જીવેને જગ્યાવાની એકા કરનાર ખીજની નિદા, ખજબોદ અને દરામરૂતિની જ બો વડે અમાનુરી કાપ ફરી આત્માને મસિન જનાવવાનું ન જ કરે સુદમ જીવેની દયા પાળનાર મખ્યાનપ મોગ જીવેની નિંદગીમા ઝેર ન રેડે, આપાન ન પડોચાડે અને મારના દિવ પજ ન ફાવે

વર્તમાન દશા

આજે તો મનુષ્યતનું દેવાણુ કાગી રૂઝ મનુષ્ય તરીકેનું બોખુ રાખ્યું છે અને છત્રપ મોગી જાણના જણમા કુકાર છ કે અમે જૈન છીએ મ્હ યોગલાને આ કહેવાર કે તે વાન સમજાતી નથી મધુએ. જાનરના દોઝા છત્રનાર દોષ, સદિપ્ત્ય દોષ, વીર દોષ, ઉદાર દોષ ને નિરામલ દોષ તે જ જૈન કહેવાય

જૈનની પ્રતિજ્ઞા કેવી દોષ ?

આજે તો હું તમેને અહિંસાના મંગલમા કહેવા માગ્યું છું એટલે તે મંગલમા જ હું મુખાઈ, અધરપરા અને ગેરસમજને ધર્મમા રધાન જ નથી વિવેક એ જ જૈન ધર્મમા મુખ્ય વસ્તુ ગણાય છે વિવેક ચૂક્યો એટલે ખતામ આવા વિવેક મારે સાધોને નિયમની-પ્રતિજ્ઞાની આગમ્યકતા ■ જૈનોની અહિંમાત્રી પ્રતિજ્ઞામા શુ વ તુ આવે છે તે મે આગળ કહ્યું છે હવે તે કયા પ્રકારે પાળવાની છે તે હું છુ તે પ્રતિજ્ઞા આવશે છે છ પ્રકારે પાળવાની દોષ છે

(૧) મનથી દિમા કરવી નહિ, (૨) વચનથી કરવી નહિ (૩) કાયાથી કરવી નહિ, (૪) મનથી દિસા કરાવવી નહિ, (૫) વચનથી દિમા કરાવવી નહિ, (૬) મનથી દિસા કરાવવી નહિ આવી પ્રતિજ્ઞા જૈન આવક ગણાતી વ્યક્તિમા એ દોષ છે

દિશાથી તમારી સ્થિતિ પણ તેવી જ અચળ અને સંકુચિત થઈ ગઈ છે એથી પરિણામ એ આ યુ છે કે નાના પાપો તરફ જોટલું લક્ષ અપાય છે, તેટલું મોટા પાપો તરફ અપાતું નથી અલ્પારબ તરફ લક્ષ અપાય છે તેટલું મહારબ તરફ નથી અપાતું પ્રનાહના મોટા ગરનાળા ખુદના રાખી નાના છિદ્રો બંધ કરવાથી સનામતી રહી શકે કે કેમ તે તમે જ વિચારજો આટલું વિચાર્યો પછી હું ખ સાચી છે ? તેના કારણે આપોઆપ મળી રહેશે, છતાં તે ય વિચારવાની તમેને કુરસઃ ન હોય તો હું જ આગળ સ્પષ્ટ કરીશ

એકેન્દ્રિયની દયા પાળનારા તમે પચેન્દ્રિય જીવો પ્રત્યે કેટલા વજા ૧૨ અને રોહાળ મનો છો તેની તુલના કરો અને જુઓઃ હું પૂછુ છું કે આદ્ય પાખી કે પર્વના દિવસે લીનોતરી કે કદમળ ખાધા હોય તો તે તમેને સાને કે, તે દિવસે છાયા, ક્રોધ, અભિમાન, કે વિશ્વાસઘાત થનો હોય તે માને ? વિચારો ઠાંછએ જૂથે ચૂક્યે પર્વના દિવસે ઉપનામ ન ક્યો હોય, તો તમારી હાજિમા તે પામર લાગ અને લીનોતરી ખાધી હોય તો તો તમે તરત જ ધર્મને અગ્નિ જાળી તેના પર ઠાપ કરો, કા દયા આવ્યા મડી પડો ને તે જ વિશે જૈન થઈને કદમળ ખાનો હોય, તો તો તમેને આજ તૂટી પડ્યા જેવું લાગે એટલું જ નહિ પણ તેને અવર્મા કે મિથ્યાનીવું ઉપનામ પણ તમે આપી દો પરંતુ તમારા હૃદયમા તમે કદી વિચાર ક્યો છે કે તે દિવસે હું પોને અંતરને મલિન કરનારા કેટલા પાપોને સેવી રહ્યો છું ?

એ ફરીંગી વાદ રાખજો કે જૈન દર્શનમા કદમળ ખાનારને નરક ગતિ મળી હોય તેનું કસાય નથી, પણ દમો, છાળ, પ્રપચ, વિશ્વાસઘાત અને અત્યાચાર કરનારને નરક ગતિ મળ્યાના અનેક દૃષ્ટાંતો મોખુ છે સારાસ કે, પ્રથમ રથૂળ જુઓ પછી સુક્ષ્મમા હોડા બેલરો આ વાન ચિતવો અને જીવનમા ઉતારો

તમેને આ પાઠ હું નવા નથી શીખવતો. બમવાન મહાવીરે એ વસ્તુ ફરી ફરીને સમજાવી છે, પણ તમે તેને જૂની ગવા છો તેથી જ તમેને નવું સામયે છતાય હું કહું છું કે તે બોધપાઠ સુનાઈ ગવા છે, નહિ તો મૃદુપત્તિ બાધી સૂચ્ય જીવેને જાણવાની એટલા ધરનાર ખીતની નિદા, ખજૂબોદ અને હરામવૃત્તિની જ મો વડે અમાનુષી કાર્ય કરી આત્માને મલિન બનાવવાનું ન જ કર સુદમ જીવોની દયા પાળનાર મધ્યાનધ મોટા જીવોની જિંદગીમા ઝેર ન રહે, આઘાત ન પડેઆડે અને કેઈના દિવ પણ ન ફુભાવે

વર્તમાન દગા

આજે તો મનુષ્યત્વનું દેવાણું કાળી રૂક્ત મનુષ્ય તરીકેનું ખોણુ રાખ્યું છે અને છતાય મોટી બાઈના બજમા કુકાય છે કે અમે જૈન છીએ કહી બોખતાએ આ કહેવાનું છે તે વાત સમજાવી નથી બધુએ! આતરના દોરો જીનનાર હોય, સદિષ્ય હોય, વીર હોય, ઉદાર હોય તે નિયમમદ્દ હોય તે જ જૈન કહેવાય જૈનની પ્રતિજ્ઞા કેરી હોય ?

આજે તો હું તમેને અહિંસાના મંગધમા કહેવા માગું છું એટલે તે મંગધમા જ મુંદું મૂખાઈ, અધપરપરા અને ગેરસમજને ધર્મમા રથાન જ નથી વિવેક એ જ જૈન ધર્મમા મુખ્ય વસ્તુ ગણાવે છે વિવેક ચૂએ એટલે ખનાસ આવા વિવેક માટે માધ્યમે નિમગની-પ્રતિજ્ઞાની આવશ્યકતા છે જૈનોની અહિંસાની પ્રતિજ્ઞામા શું વસ્તુ આવે છે તે એ આગળ કહ્યું છે હવે તે દયા પ્રમારે પાળવાની છે તે કહું છું તે પ્રતિજ્ઞા આવકોએ જ પ્રમારે પાળવાની હોય છે

(૧) મનથી હિંમા કરવી નહિ, (૨) વચનથી કરવી નહિ, (૩) કાયાથી કરવી નહિ, (૪) મનથી હિંસા કરાવવી નહિ, (૫) વચનથી હિંસા કરાવવી નહિ, (૬) કાયાથી હિંસા કરાવવી નહિ આવી પ્રતિજ્ઞા જૈન આત્મ ગણુની વ્યક્તિમાને હોય છે

આ રથને મારે એ પણ કહેવું જોઈએ કે પ્રતિજ્ઞાના સંબંધમાં પણ જૈન સમાજમાં કેટલીક ગેરસમજ પ્રવર્તે છે તે માને છે કે આપણે અમુક પ્રતિજ્ઞા હાઈ લીધી એટલે રાત્રી (પાપ) મટી ગઈ—પાપ આવતું બધ થયું આ વસ્તુ ખોટી નથી, પણ પ્રતિજ્ઞા છત્તાના નિરોધ અર્થ છે, કેવળ પ્રતિજ્ઞા માટે નહિ.

હું આ મબંધમાં એક હાસ્યાસ્પદ ખીના મબળાવું એકદા એક કચ્છી બાઈ મારી પાસે પ્રતિજ્ઞા લેવા આવ્યા હતા તેમણે પ્રતિજ્ઞા લેતા કહ્યું કે હું મુખાઈમાં રહું, ત્યાં મુખી મારે કચ્છના ખેતરો ન ખેડવા તેમની પ્રતિજ્ઞા લેવાની આ રીતિ જોઈ ખીનાઓને હસવું જ આવશે પરંતુ તેવી પ્રતિજ્ઞા લેનાર તે વ્યક્તિ મેને તો નિર્દોષ જ હતી તેના મન પર એક પ્રકારની છાપ હતી કે આમ કરવાથી નમામાં આવતા પાપ બધ થાય લગભગ સાચા ગણાતા જૈનોમાં એક યા ખીજન પ્રકારે આવી જ જાતની લેનડા પ્રવર્તે છે તકલીફ ન પડે, ભોગ આપવો ન પડે અને ધર્મ થાય એ માન્યતા કેવળ જૂનબરેલી છે જે વસ્તુનો ભોગોપભોગ તમે કરતા હો, કે કરી મોકા તેમ હો, છતાં તે ન કરવાનો નિયમ કરો એ પ્રતિજ્ઞા કહેવાય.

પ્રતિજ્ઞાને બરાબર સમજીને લેવી એ આવશ્યક છે જીવનને નિયમિત બનાવવું જોઈએ ખાવાપીવાની વસ્તુઓ, શરીર પર રાખવાની, પહેરવાની કે ઓઢવાની ચીજો ઉપર પણ અકુશની જરૂર છે આજે જે કાંઈ તે ખાતું—ગમે ત્યારે ખાતું—ગમે તેવું ખાતું, ગમે તેવી પવિત્ર—અપવિત્ર વસ્તુનો ઉપયોગ કરવો તેમાં લેશ પણ સંકોચ ન રાખવો એ શારીરિક, આર્થિક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિએ બારે હાનિકારક છે આ જ્વન-જીવનના જમાનામાં નિયમને પણ પરત્રતા મણી કાઢવામાં આવે છે, પણ તે મહાન જૂન છે.

પૂર્વકાલીન જૈન અને આજનો જૈન

પૂર્વ કાળે જૈનોના ઘરમાં ગાયો હતી, બળદો હતા, ગાડા સવારી હતી, આજે મોટરો છે ગાયો પાળવાથી થાપ થાય એ તમે

ખાધી શીખ્યા ? દાંધે છગાની પટીમા પાપ અને આટાની ખીનોના ઉત્તેજનમા પાપ નહિ ' આવુ ઉપુ તમેને કોણે શીખવ્યુ તે કહેશો ? જુઓ ઉપામકદશાગમુચ્ર અત્રકોને ત્યાં ગાયો કેટલી પજાતી ' તમેને જાણીને આમને ઘસે કે ભગવાન મહારીર રજામીના સમયમા, જ્યાં માનમે જોગમા જોગ માર-પામ મજ રાખતા હતા. હમ હમાર જાનરોનું અક નજ એવા ચાઝ મજ એટલે કેટલી મખ્યા ? અને તેમ જનપ તેઓ જૈન ધમના આરાધક હતા એટલું જ નહિ પણ હમે હમે સાધતા કરીને, તે જ ભવમા જ્યો નયતો દના શુ તમારા કરતા તે ધમ' અધર્મને-પાપ પુણ્યને જોતુ મમજતા ? આને માયા નથી પજાતી એટલે પરિજામ જે આપ્યુ કે કસાર્ધખાતા વધવા સાચા મતખાના આને કેટલા છો તેો તમેને કદાચ ખ્યાનંધ નહિ આવતા હાન ?

ગાયેલા મુશબુથી ગાયેનું પાપન થતું અને મરીમ માનવાજનને દૂધ, છાસ મળતાં અને પ્રામા મુદ્ધ સંસ્કારો બીતરતા આને તે નથી જોને નિર્નેજતા છે, નિર્ગળતા છે અને જ્યાં નિર્ગળતા હોય ત્યાં મુ દોષ તે તમે જ મખી લો.

કેટલાક જુઓ જૈન સૂત્રની બે ચાર આડીઅવળી માધાઓ મુખપાક કરી કે મમજ્યા વિચાર વિના જ માર સૂચો મ્હોજે ગોખી અત્યારજ અને મહારબની વ્યાખ્યાઓ બાધવા લાગે છે તેમને પણ આ ન્યજે કહી દેતુ ઉચિત થત પડે કે, જુઓ ' તમે જૈન છો એટલે જ તમારી જવાબદારી વધુ છે તે વાન પા' રાખાને હિંસા કરવાથી જ મહારબ થાય છે, આ દિમાનન્ય વસ્તુ વાપરવાથી મહારબ થતો નથી એ માન્યતા બ્રમજરેલી છે કેટલીક આ રીતની અજુસમજથી અને કેટલીક વિવામીરત્તિથી આને હિંસા થઈ રહી છે વિનાશી જીવનને અને અહિંસાને કશું લાગતું વગમતું જ નથી ભગવાન મહારીર કશું છે કે ' દયાનું મૂળ મંથમ ' મંથમ એટલે આવશ્ય-તાઓ ઘટાડવી

હિ સામન્ય પદાર્થો આજે કેટલા વધી પડ્યા છે ? વિચારો-
વિદ્યાપતી ચરખીવાળા વસ્તો દેહ પર ઉપરાઉપરી ખડકાય છે તેમાં
હિ સા છે તમે કહેશો કે એ અમે ક્યા કરીએ છીએ ? એ જાણે
અને એના કર્મ જાણે ? તે લૂંટી દલીલ આજે નહિ ચાને એ
કાપરતામરેશે ઉત્તર જનજનને નહિ જ જાણે જનની અહિ સા
ગભીર છે, બ્યાપક છે

તમે હિ સામન્ય વસ્તુઓ વાપરવી બંધ કરો, તો જરૂર તે
કારખાનાઓ બંધ થશે પાપ વેગનાગને હાથે છે અને લેનારને નથી
લાગતું તે બ્રમ દૂર કરશે તે સિવાર ઓગ્તના, પહેરવાના, ચોપડવાના,
હાથાડવાના એવા તો અનેક સાધનો તમાગ ધરના કમાગમાં અને
ટોકમાં પડ્યા છે તમારે માટે તેની ઉપયોગિતા શી છે ? અને તે
સાથી બન્યા છે ? તેનો તમેને ખ્યાન પણ નહિ આવે. હોય ?
શાનો આવે ? તમારા અભ્યવહાર અકચરિત જૂદ સામાથી બને છે
એ તમે જાણો છો ? તે મલમલ જીવતા જનજનના આમડામાંથી
બને છે ચરખી અને માટે વપરાય અને જૂદ માટે આમનિ ઉપયોગ
થાય તે ઉપર તમે કરો એટલે જ કમાઈને સારો બાવ ઉત્પન્ન થાય,
તો જ પળખ, ગુજરાત અને કાશિવાડની હાથબી જેવી બેસો અને
માયો કરના જેવા કારખા કારખાનામાં આવીને પ્રતિદિન સે કંડોની
મખ્યામાં કપાયને ? તમેને મૃતપશુના આમડામાંથી બનેલા જોડા કંડે
છે કેમ ? આતુ કોળ બોલી શકે ? અમેને તો સાતુ ને ગુલાતુ જોઈએ,
પછી તે મમે તે હોય એમાં અમારે શું ? હર્ષ દિત્તિઓ તમને આતુ
બોલાવે છે ? જરા વિચારજો જીવતા જનજનનું આમડું ઉનારવું એ
કેટલું બપ કર છે ? એક ઠેકાણે જરા આમડી ઘાટી કે છોલાળી હોય
તો કેવી કાળા વેદના-જનજન થાય છે તે ઉપરથી તેના ખ્યાલ આવે.
વનરપતિની દયા પાળનાર વિદ્યામી જની પચેન્દિય અને તે પણ
લોકોપયોગી પ્રાણીની હિ સામાં આડકતરી રીતે કેવો બાગીનાર થાય
છે ? તનુ આ માન આપુ ચિત્ત જ તમારા બંધ અને પા માટે

કેટલી ધાતો થાય છે? તમારા ચૂડામાં કેટલા સિદ્ધલકીપના હાથીઓ, અને તમારી કાંગડાં ને વાળ ઓગવાના દાંતીઆ ખાતર કેટલા જેડાઓ ખનાસ થાય છે? તમારા રંગબેરંગી પીંછાઓ ખાતર કેટલા પક્ષીઓ પરલોક સિવાયના તે જાણો છો? આ બધું જૈન કરી શકે? તમારો વિનાશ, તમારી અનાલના, મૂખતા અને તમારો શોષ તમને તે વિચારવાની તક જ નથી આપતા

જરા હોડા જીનરો બ્રહ્માને માર્ગે કેટલા પમથીઆ જીન્યાં છો? વિચારો, ફરીથી વિચારો કે આવું શું જૈન બોની શકે? તમારે ના જ કહેવી પડશે તેથી જ કંઈ છુ કે લીનોતરીનો ત્યાગ કરનારા અને કુગળીથી ડરનારા જૈનો! અહીં તમારી લાગણીનું તત્ત્વ કેમ ખૂટી બની જાય છે? ત્યારે આવી જાતના ચામડાની વસ્તુનો વપરાશ નહોતો કે અંધ હોતો ત્યારે અંગને જાનવરો બધું અપ્પ મરતા જીવતા જાનવર કરતામ કેટલીશ્વાર ચામડું, ચરબી અને લોહી વગેરેની કિંમત વધુ મળે છે, માટે સખ્યાનંધ પશુઓ કપાય

આ પરથી તમે સમજી શકશો કે કસાઈઓ માન પૂરો પાડ નારા એજન્ટો મણી શકાત અને તેવા પદાર્થોનો ઉપયોગ કરે છે તે બધા પરાઈ મને હિંમ્મના વધુ ઓછા ભાગીદાર ગણાય. આ જવાબદારીમાંથી કોઈ પણ તેવા પદાર્થ વાપરનાર છટી શકશે નહિ

સ્વાસ્થ્ય અને સ્મૃતિનું ખૂન

હિંસાજન્ય પદાર્થોની વપરાશથી જૈન સ્મૃતિનું ખૂન થયું છે, અને સાથે સાથે સ્વાસ્થ્ય પણ ગુમાવ્યું છે તમારા ખાવા માટે આજે મીતનો લગાથેલો લોટ કે જે રાક્ષસી યત્રમાં સેકડો નાના નાના જીવડા પડી ગયેલ, સડેલું અનાજ પીસાઈ જાય છે, તેનો હોણ છે વેછટેમન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલું ચરબીનું ઘી અને કસાઈખાને જવાને તૈયાર થયેલી બેસનું દૂધ, અને અધુરામાં પૂરું તમારા ચાહ તે તમારે માટે જેમ તમારા જીવન અને સ્વાસ્થ્યને માટે તે માટે

પરિણામે તમારા મોતપરનાં દર, સહિષ્ણુ અને દીર મુખમાં છે સરીર દાડકાનું પૂનશ્ચ સર્જ રહ્યું છે છતાં તમારા નિકાલ અને નિકાસની વાત જ થી કરતી ? તેના ઉપયોગ માટે જોઈએ તેવાર છે તે કદેમે કે કો સીંગ એલ્ફિસ એટલે કે કોડ નામની મત્તવીના કસેટનું તેમ જાવે, એ બધું દોનીક છે આ મિતલ દેમોન્ટોર્નાન-અવના જગજનું અવતુ લોહી, જકરાનું સીવર, વાદરાની જેન્ડ જાણે છે તેઓ માફ્યોને એવો થાડો જ ખ્યાલ દોષ છે કે વનસ્પતિદારીને આ દવા ન શામે' અને જોડરી દરિએ પણ અલગજન થાવ વર્ગતમાપતી, અમલકમરમ અને એવી બીજી દવાઓ આ ઓટી છે પરતુ તે બિચારાને શા દોડ' તે ને તિરેથી અંગરોડો જ માત્ર બની ગયા દોડ તેની પગિચિતિ છે કરોડો રૂપિયાનો બોળે અને ધર્મજાણના એ બે તરવા આથી માપના તેનું તો જાન જ ક્યા છે જોઈએને શ કહીએ ? કોઈક ક્યા તે તરફ જ્યા છે નફુગની મુમતવામા શક્ય એવા બધા માધનો તમારી પામે તેવા છે આ રીતે બૂધ તમે કરો અને તેનું પરિણામ બોમરતુ બીજા નિરપરાધી પ્રાણીઓને આ તે ક્યાનો ન્યાય ? તમારી ક્યા માટે કેટલા પ્રાણી દોમાયા, તે તમે નિચાર્યું છે ? વડેથી અને બાળઅજાની એવો દેવીને કુકા બકરા ચડાવે, તમે આ રીતે જલ્પ્ય અમલખ દિસના બાળીદાર બનેલ તમારામાં અને તેમનામાં અલર કેટલું છે તે જરા કુરમદે તપાસતો

તમારા નિમિત્તે હજારો એવો મરે એ તમેને બેટકુ નથી સામતું ? આ હિસાને ને આવના નોને કાર્લ મેન્ધ છે કે કેમ ? એ એકાતમા વિચારજો અને આ પરથી એ દુ કઈ પણ તમેને જાનતાની વાતવિક વિકાસમાર્ગ અમળવી શક્યો દોઢે તો હવેથી તમારા પ્રયેક કાર્યમા અને વપરાશની ચીજ વાપરવામા તે પ્રાણીજન્ય તો નથી ને, તેનો ઉપયોગ રાખજો અને તમે જાને કાર્ય કરો તેમા પાપ જી અંતર લોકો પ્રાણીજન્ય પદાર્થો જાણે તે વાપરવામા પાપ નથી, એવી બોટી માન્યતાને કાઢી નાખજો એટલેને કૃપિનું

કાર્ય કરતા નાના મોટા જીવોનો અગ્નિજ્વાળા મોગ લેવો પડે છે, તેથી પાપ સાગ્રે છે, માટે આપણે તો નોકરી કરીએ કે સહી કરીએ તેમા પાપ નથી, એ માન્યતાને પણ દૂર કરજો ઉપરના ધધામા પાપ છે, છતાંય તે પાપ ધોઈ ચક્રાવૃત્તિ તેડુ છે વસ્તુતઃ વૃત્તિમા પાપની જડ છે તે તો નોકરી કરનારને અને તેથી સનગણી સહી કરનારને રહે છે, તે રહ્ય પશુ આજની અહિંસાની વ્યાપકતા પરથી સમજવાનું છે

આ સિવાય પશુ નાની જાતનોમા તમારી બેદર દીધી કેટલી હિંસા માપ હ તે તમેને દૂકમા સમજવી હઁ ધણા બાધ્યાં અને બેદર પોતાની આજ્ઞાસુ વૃત્તિથી ખાજ કે ચોપડીમા બરાચેતું પાણી તેમ ને તેમ રાખી મુકે છે થી તેન વમેરના વાસજો ખૂન મળી દે છે, આમા કેટલા નાના જાતુઓનો કચ્ચરધાણુ વગે છે અને પોતાનું અરિઅષ બગડે છે તે સમજવું જોઈએ આમા ધનની કે શક્તિની જરૂર નથી, કેવળ વિવેકની જ જરૂર છે

ધણા લોકો પદાર્થોના વપરાશમા ઉપયોગિતાનું ભક્ષ રાખતા જ નથી. દાખલા તરીકે મુનર્થ જેવા મોટા સહેરમા તમારે ધેર નાનું સાધન દોષ છે ગામડામા પશુ જે સાધન રાખ્ય નથી, તે મીઠા પાણી દૂર દૂર રહેના આવા સહેરોમા મળી શકે છે, પણ તે સગવડનો સાજ કષ્ટ રીતે લેવો? તેની સામાન્ય વસ્તુનું પશુ તમેને જ્ઞાન ક્યા છે? એક નજા ધીરે બેઠા એટલે ગમે તેટલું પાણી નકામું વહી જતું હોય તેની દરકાર કેમ રાખે છે? આમા નથી જળવાનો સ્વચ્છતાનો નિયમ કે નથી જળવાતો વ્યવસ્થાનો નિયમ તેમા માત્ર જીવનની એ અનુપમ જરૂરિયાતની કુદરતી ચીજનો દુર્નય છે આવી નાની નાની જાતનો તમારા જીવનમાથી વીજવા બેસીએ, તો મજબૂત પાર ન આવે. એવી હિંસાઓ તમારી અવિવેકિતા અને વિનાસવૃત્તિથી પ્રતિક્ષાને ધર્મ રહી છે તેના પર મીટ માગવાનો આજ્ઞથી જ નિયમ કરે.

સાચી અહિંસાનો આરાધક પણ પોતાનો વ્યવહાર તો બધોય કરે, છતાં ક્રિયા પાછળની વૃત્તિમાં ખૂબ ફેર હોય હિંસક હિંમા જ કરે, અને અહિંસક હિંસા ન જ કરે, તે કઈ અહિંસક અને હિંસકને ઓળખવાનું એક જ ચિહ્ન નથી સેકડો! શૂરપતિએ! જૈનો દ્વંતા એ વાત જૈન આગમો અને ઇતિહાસો બન્ને કહે છે શુ તેઓ ન્યાય કે કર્તવ્ય ખાતર અપરાધીની હિંમા નહિ કરતા હોય ? જરૂર, પણ ફેર માત્ર એટલો કે કર્તવ્ય ખાતર, નહિ કે હિંસા ખાતર

સાચો વીર જ અહિંસક બની શકે ને અહિં માને પચાવી શકે નિર્મળ માણસ પ્રત્યક્ષ હિંસા બંધ ન કરતો હોય તો પણ તેની વૃત્તિનું માતિન્ય એટલું બધું કાળુ અને કારમું હોય કે તેને જૈન દર્શનથી માપીએ તો તે અહિંસા ન ગણાય વીરપુરુષ જ સદિધ્યુતા જાળવી શકે છે એટલે કહેવાતા જૈને વૃત્તિમાં આખા વિશ્વ સાથે મિત્રમાન કેળવના સારું “મિત્રી મેં સઘ્વમુપસુ” એ સૂત્ર કહેવામાં નહિ પણ વર્તનમાં અનુભવવાનું રહ્યું ત્યારે આવી જગવાન મહા વીરની ઉદાર અહિંસાની સમીક્ષા થશે, ત્યારે માનવજાતિ પ્રથમ તો માનવજાતિ પ્રાચ્ય પ્રેમના મહેલુ વહાવરો, અને માનવ માનવને ઉપયોગી થઈ પડશે ત્યારે માનવજાત રોટનાના કુકડા માટે ટળવળશે નહિ, ઉપયોગી જનવરો, શોખ, વિનાસ અને રસાગ્વાદ માટે કપાશે નહિ, માનવજાતની સંસ્કૃતિ બેજાળશે અને જગતની શાન્તિમાં ઉમેરો થશે.

માનવતાનું મીઠું જગત

ભાગ બીજો

પ્રવચનકાર
કવિવર્ય યુનિથી નાનચ દલ મહારાજ
'સંતસિધ્ધ'

વિચારસરણિ ....

‘ માનવતાનું મીઠું જગત ’ એ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં માનવતાના પાયાની વાત કરી ગયા આ બીજા ભાગમાં પણ પાયાની વાતનો વિસ્તાર અને ઝાંઝાળ ચર્ચાએ આપવા ધારેલ છે એને અગે, સમગ્ર વિચારસરણિ નીચે મુજબ છે

જીવનમાં જેમ જેમ માનવતાનો વિકાસ થતો જાય છે, તેમ તેમ માનવની વિચારશક્તિ સર્વતોમુખી અને ઉદાર બને છે એટલે કે એવો માનવી, જીવનના તમામ ક્ષેત્રોમાં વિચારદ્રષ્ટિથી દેખતો થઈ જાય છે, અવગાહન કરતો થઈ જાય છે પછી તેની સમજશક્તિનું કેન્દ્ર માત્ર પોતાપૂરતું જ નથી રહેતું, પરંતુ કુટુંબ, સમાજ, મામ, રાષ્ટ્ર અને વિશ્વ સુધી તે પોતાની સમજશક્તિનો વિસ્તાર કરે છે આ થઈ સમજશક્તિ અથવા વિવેકબુદ્ધિની વાત

પરંતુ સમજશક્તિ એ કાર્ષ સંપૂર્ણ માનવતા નથી સમજ શક્તિ તો એક જાતની દ્રષ્ટિ છે એ દ્રષ્ટિથી માનવ, જગતને યોગ્ય રીતે જોઈ શકે છે એટલું જ માત્ર એ તો માનવતાનું પહેલું પગલું દ્રષ્ટિથી જગત જેવા પ્રકારે દેખાય તેવા પ્રકારે તો જીવનમાં ધારણ કરવા માટે નિષ્ઠા-શ્રદ્ધા જોઈએ નિષ્ઠા એટલે વિચારદ્રષ્ટિથી જે સમજાયું, તેને તે જ સ્વરૂપે હૃદયપૂર્વક સ્વીકારવું-શ્રદ્ધા માનવતાના વિકાસનું આ બીજું પગલું છે જેના જીવનમાં એવી નિષ્ઠા દૃઢ થઈ

હોય તે માનવી, કર્તવ્યના ક્ષેત્રમાં મનથી, જુદીથી, વચનથી અને ક્રમથી પોતાની જાતને વિસ્તારવા—પહોંચી કરવા—મથે છે પરિણામે પ્રત્યાધાતી બનેા સામે ટક્કર ઝીંતવા માટે તેને ઐદિક સુખ સમવડનો ભોગ આપવા પણ તૈયાર રહેવું પડે છે એ જૂમિકાના દષ્ટાન્તો પણ આ વ્યાખ્યાનમાળામાં આપેલા છે

માણસ વિચારશીલ હોય—નિર્લપીયની સ્ફુરણાને વેગ આપતા આપતા નિષ્કામપણ પણ બને પરંતુ તેમ છતાંય મપૂર્ણ માનવ બનવા માટે તેણે એક ત્રીજી અને વિરાટ પગલું ભરવાનું હોય છે એ પગલાનું નામ છે રમણતા—તત્પરાયણતા રમણતા એટલે જગત જેડુ દેખાયુ હોય અને પરિણામે જે નિરા ડીપણ હોય તેટલા પ્રમાણમાં મન, જુદિ, પ્રાણ અને દેહથી તે વસ્તુમાં જીવડુ એટલે કે તેવા જગતને અનુભવથી માણવુ આ ત્રીજા પગલાનો પ્રમાણ જ એવો અધૌકિક છે કે તે માનવને ‘વામન માથી ‘વિગટ’ બનાવી દે છે, સામાન્યમાંથી અસામાન્ય બનાવી દે છે એટલું જ નહિ પણ એક સત્રાટ જેવો સ્વતંત્ર બનાવી દે છે માનવતાના વિકાસની આ પરામણા ■ આ ત્રણ પગલાને અનુક્રમે (૧) કર્તવ્યજુદિ, (૨) કર્તવ્યનિર્ણ, અને (૩) કર્તવ્યપરાયણતા નામ આપીએ તો તે સુયોગ્ય ગણાશે

માનવજીવનવિકાસની બે જૂમિકાઓ આર્યશાસ્ત્રકારોએ સમજાવી છે પહેલી મનુષ્યત્વની અને બીજી આર્યત્વની પ્રથમ જૂમિકાના વિકાસનો, વ્યવહારુ ભાષામાં આપણે હિપર મુળજ નજી પગલાનો નામ સહિત ઉ’નેષ કયો ત્યારનાં આર્યત્વની જૂમિકામાં ત્યારે માનવજીવન પ્રવેશ કરે છે ત્યારે જૈન-તત્ત્વજ્ઞાનની પરિભાષામાં એ ત્રણે પહોંનું મધ્યગાન, મધ્યગદ્ગન અને સમ્યક્ચારિત્ર રૂપે પરિણુમન થાય છે તેથી જ શાસ્ત્રકારોએ મેદામાર્ગનું વિધાન કરતા કહ્યું છે —

‘ સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ ’ ।

(તત્ત્વાર્થસૂત્ર)

વળી ખીન્ન સૂત્રકારે મોક્ષમાર્ગનો સંક્ષેપ કરતા કહ્યું ॥ ૩

“ જ્ઞાત્રિયામ્યામ્ મોક્ષા । ”

ટૂંકમાં, ‘ માનવતાનું મીઠું જગત ’ એ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં તેમજ આ ખીન્ન ભાગમાં મુખ્યત્વે મનુષ્યત્વો જ વિષય થયોયો જે હવે પછી આર્પણનો તાત્ત્વિક વિકાસ અને તેનું સુરેખ ચિત્ર આપવાનો વિચાર છે એ બેખર્ચભૂમિકામાં વિહરતા આર્પણરૂપોનો આદિસ કલ્પ નીચે મુજબ હોય છે —

કર્તવ્યમેય કર્તવ્યં, પ્રાણે કંઠગતૈરપિ ।

અકર્તવ્યં નૈય કર્તવ્યં, પ્રાણે કંઠગતૈરપિ ॥

અર્થાત્-પ્રાણનો, જીવનનો ભોગ આપીને પ્રજા જે કંઈ કર્તવ્ય હોય તે અવશ્યે આદરણું જ લેઈએ, અને જે અકર્તવ્ય સમજાય તેનો જીવનના ભોગે પણ આદર ન કરવો.

૨

હવે પ્રકાશન સંબંધી બે બોન કહું

પહેલા ભાગનું તેમજ આ ખીન્ન ભાગનું સંપાદનકાર્પ સત બાતજીએ સહર્પ સ્વીકાર્યું છે તેનો અને તેના અનુરાગી મડળનો પૂર્ણ સહકાર જરૂર નોંધવાનું છે વિશેષમાં બાઈ ઉત્તમલાલે (બચુ બાઈએ) બધા લખાણની ત્રેસકોપી કરવામાં જે શ્રમ લીધો છે, જે કાળજી અને મમતા દર્શાવી છે, તેના પરિણામે જ આ ખીન્ન ભાગ પણ આદર્શી ટૂંકી મુદતમાં પ્રસિદ્ધ થવા પામ્યો ॥

અં શાન્તિ । । ।

જોરાવરનગર

આવણ સુદ ૮, સ ૨૦૦૪ }
શુરુવાર

મુનિ નાનચ દ્રશ

સ પાઠકીય

‘માનવતાનું મીઠું જમત’નો પ્રથમ ભાગ બહાર પડ્યા બાદ નો આવકાર પામ્યો છે તે જોતા આ બીજો ભાગ પણ આવકાર પામશે એ આશા બરમાને નહિ ગણાય.

વાચકે જાણી શકશે કે આ ‘માનવતાનું મીઠું જમત’નો બીજો ભાગ માનવતા અંગેના જ પ્રવચનોની સાક્ષરરૂપે હોવાથી તેને પ્રથમ ખૂબના બીજા ભાગ તરીકે મૂલ્યાંકન આપી શકાય છે. વિષયના વર્ગીકરણ પ્રમાણે આનું નામ ‘માનવતાના કર્તવ્યપાઠો’ રખાયું છે. આની પછીની શ્રેણિકા રૂપે ‘જીવનનું રહસ્ય’ એ પુસ્તક તો હવે પછી પ્રગટ કરવાની ધારણા છે આ બહાર પડેલો બીજો ભાગ પણ ‘વિશ્વનાસત્ય’ના વાચકોને આ વર્ષની એટઆપવાનું વિચાર્યું છે.

કર્તવ્યપાઠોમાના પ્રવચનો છુદ્દ જ એવા છે કે જેને પ્રત્તાવતાની ભાગ્યે જ જરૂર હોય. ‘માનવતાનું મીઠું જમત’ના પહેલા ભાગમાં નો જોવાનું હતું તે કરતા આ ભાગમાં વધુ ઝડેવા જેવું હોય તો તે એટલું કે, આ ભાગ પ્રથમ ભાગનો પૂરક છે.

માનવી એ સામાજિક પ્રાણી છે કુટુંબ, સમાજ, રાષ્ટ્ર એ બધાનું એ અંગ છે એને જેમ પોતાની આંતરિક નિશુદ્ધિની સાધના કરવાની હોય છે, તેમ પોતાના કુટુંબ, સમાજ, રાષ્ટ્ર આદિ તરફ

પણ પોતાની કરજ જાળવવાની હોય છે જ ને લોકો એમ માને છે કે આપણે આપણું કસ્યાણું કરી લઈએ એટલે પત્યુ, એ માન્યતાને આ પરતક પડકાર આપે છે એ કહે છે આપણું કસ્યાણું એટલે આપણા આ સાત વેતના શરીરનું નહિ પણ એ શરીરમા પેઠેલા અનંતનું કસ્યાણું કરવું હોય તો પોતાના કર્તવ્યક્ષેત્રને પણ અનંતતાવાળું (વિશાળ) બનાવવું જ પડશે નહિ તો આત્મકલ્યાણને નામે જાણ્યે અજ્ઞપણે પણ મનુષ્ય ઠા તો ખોગે આત્મમતોપ અનુભવીને સતપ્રત્યુપાધ હીન બનવાનો અથવા તો સ્વાર્થમા મૂઢ બની પતનવહોરી બેસવાનો. આ બધું આ ભાગમા દાખના રીતે માથે સમજાવવામા આવ્યું છે

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની વ્યાખ્યાનશૈલીએ માનવતાના વિષય પર એવું પ્રભુત્વ મેળવ્યું છે કે જે રસની જમાવટ એમના મુખેથી પ્રવચન સાંભળનારને થાય છે, તે રસમય જમાવટ મપાદનમા જળનાથ રહે એવી ઇચ્છાથી પ્રયાન કયો છે હિપરાત પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની નજર પણ આ બધા પ્રવચનો પર ફરી મર્મ છે એમ છતાં રસક્ષતિ જણાય તો એ મારી જ ઊણુપ છે આશા છે, વાચકો એને ચનાવી લેશે

રાજકોટ, તા ૧૦-૮-૪૮

‘ સ તથાહ ’

કૌટુંબિક કર્તવ્ય

વહાના શ્રોતાજનો ।

નિશાચર અને વીરતા એ માનવતાના એ અગ્રો વિશે ખૂબ કહેવાઈ ચુકે છે. મરુજીતિ અને કમલ તથા પ્રદેશી એ એ ચારત્ર દ્વારા શક્તિના કુરુપયોગનું અને સકુપયોગનું પરિણામ પણ સ્પષ્ટ થયું હશે તમેને અંગત રીતે મનથી એ પ્રશ્ન ડાઘી કે હવે અમારે વિચાર અને વીરતાનો વ્યવહારુ ઉપયોગ કેઈ રીતે કરવો ?

એના મમાધાન મારે હવે હું એ મુદ્દા પર ભલે છું

માનવી ન્યારથી જન્મે ત્યારથી એના બૌદ્ધિક અને શારીરિક બન્ને પ્રકારના બળનો લાભ લે એની પોતાની જાનને આ કરીએ તો કુટુંબને મળે છે માનવી જાત જગતી દસામા હતી ત્યારે પણ એને કુટુંબન્યવસ્થા હતી જ, પ્રાણીમાનને કૌટુંબિક કર્તવ્યક્ષેત્ર હોય છે આ રીતે 'શૂર સ્વાર્થત્યાગ' એ જ જો ધર્મની વ્યાખ્યા હ' એ તો મનુષ્યના વિભાસનું પ્રથમ પગલું કુટુંબ અર્થે 'શૂર સ્વાર્થત્યાગ' નું છે વિશ્વ-આપકતા સુધી જો ધર્મની વ્યાખ્યા લખાવીએ તો પ્રથમ પોતાના દેહની સંકીર્ણતામાથી નીકળી એ કુટુંબ જોઈએ વ્યાપક બને છે અને એ વર્તુલ પણ વધી વધી આ કૌટુંબિક કર્તવ્યની પૂર્ણતાએ

તો મનુષ્ય ત્યારે જ પડોચે છે, કે જ્યારે એ જગત જોટલો બાપક અને ઉદાર બને છે. હૃદયરચનાનાં તુ ઘસુધૈષ કુદુમ્બકમ્ । એ ભૂમિકાએ ન પડોચે ત્યા લગી એના કુદુમ્બકર્તવ્ય અપૂર્ણ હોઈ કર્તવ્ય બળવવામા કોઈ ને કોઈ દોષ એવો રહેવાનો કે જે દારા એ પોતાના આત્માને અને વિશ્વને ગ્રાધ્ય થઈ પડે એટલે આજે હું તમારી મામે એવો કૌટુંબિક આદર્શ ખડો કરવા માગુ છું, કે જે આદર્શ સામે રાખી તમે કૌટુંબિક કર્તવ્યોને વફાદાર રહી શકો અને છતાં ય આત્મહિત અને વિશ્વહિતને આચ ન આવે.

એ તો ખરું જ છે કે, એવો આદર્શ નિરંતર સામે રાખીને કૌટુંબિક કર્તવ્યોની વફાદારી જાળવવામા તમારે વિચાર અને વીરતાની સાથે બીજી પણ ઘણી વસ્તુઓની જરૂર પડશે પણ એ વિષે હું ક્રમે ક્રમે કહીશ અત્યારે તો આટલું સૂચનમાત્ર કરી આજે કહેવાની બાબત પર આવું છું.

રામાયણ

તમે સહુએ રામાયણનું નામ તો સાંભળ્યું છે વાંચીશો એના મૂળ કતો હતા. એમનું ચરિત્ર કેટલું ઉદાર છે, એ તો એ મન્યની સૈની જ કહી આપે છે. રામાયણની મહત્તા એ આવકવિની બાપા કે વણુંનશક્તિમા જ નથી એમજો રહેના હૃદયમા છે. ગોસ્વામી છુનમીતામજીએ પણ એને દેશી બાપામા ઉતારીને અવધિ કરી છે. છુનસી સજીનું પૂર્વજીવન પણ સુરદાસને લગભગ મળતું હતું પોતાની સ્ત્રીથી એક રાત્રિ જ વેગળા પડનારો. અવસર એને અસહ્ય થઈ પડ્યો હતો. અર્ધી રાત્રે જાગ્યો યમુના નદીને પેને પાર દૂર એક ગામડામા એનું સાસરું હતું ત્યાં ત્યાં હતા કામાતુર છુનસીએ મેઘની રાતે ત્યાં જવા હામ બીડી, અને જાનને જોખમે યમુનાને વટાવી એ ત્યાં પડોચો. જેમ સુરદાસને આવી જ પળોમા ચિતામણીએ જે વચન મળ્યાનું, તે જ વચન છુનસીને એમના પત્નીએ મળ્યાનું.

‘અહા ! આ હાડ, મામ ને આમણી મહેના ચરીરના જુગુપ્સાપાત્ર રૂપ કરતા આમસુર હરિનું સૌન્દર્ય કેટલું ચક્રિયાનું છે ! એની ખાતર આટલો બોમ અપાય તો બેડો પાર ન થાય ?’ એમ કહી એમણે જોડો આસ ખેંચ્યો ને મૂક્યો એ દેવાના એક એ- શબ્દે તુરતીનો આત્મા બગી બેઠ્યો સ્ત્રીના ઉદ્દમોધનથી જે સ્ત્રીકામાતુર તુલસી હતા, એ જ પ્રભુપ્રેમાતુર તુલસી બન્યા જે રામાના હતા, તે રામના બન્યા કાજરના એનું બમ્બિભાનું દેસુ બાબેદ્દમ તરવરે છે

કરુણ પ્રમગ

રામાયણનો પ્રારબ પણ કરજતાથી જ થયો છે દશરથ રાજ એકલા અયોધ્યા બહાર સિકાન્ની સીધા આટવીમા કરે છે એમા ધરડા મામાપની કાવડ કાધે ચાલી દેરવનાર અવળ ઢેક કાવેરી જતા રસ્તામા તૃપાતુર થયેના મામાપ માટે પાણી લાવવા તળાવકાઠે ગયો છે જેવું તુંબીપાન બોલ્યું તેવો જ અવાજ થયો દશરથે ડાઁ વિરાજ પશુ ધારી નિશાન તાક્યું અને મરામર માથે વામતા જ ‘પિતા, માતા !’ કહેતો અવજ્ય પૃથ્વી પર ઢળી પડ્યો પછી તો દશરથ ઢોઢી આવ્યો તેની હકીકત સાબળી થઈ આભાસન આપ્યું ‘અવજ્ય ! તું નિમિત્ત થજો હું તારા ધરના મામાપની સેવા કરીશ !’ અવજ્ય ગતપ્રાણ થયો ત્યારે દશરથ તેના ધરડા મામાપ પામે પાણી લાવી મૂક્યું પણ એ પીએ શાના ?

‘અવજ્ય ! બેટા અવજ્ય ! કેમ બોનતો નથી ? શું રિસાયો છે બેટા !’

અડો, કેવું એ મીઠું વાતસલ્ય ! અવજ્ય જ એમની આખ, અવજ્ય જ એમનો પ્રાણ હતો

દશરથે, હું બોલીશ તો પાણી નહિ પીએ, એમ સમજી મૌન રહી પાણી પાવતો પ્રવલ કયો સેવામા અને કરમરવામા મણા ન

રાખી અહીં વાઙ્મીકિણ કમચોગનું તત્ત્વજ્ઞાન આપેખીને કમાન કરે છે કેવટે દશરથ એ વૃદ્ધો પાસે ખૂબ નમ્ર બાવે થયેવ ખૂબ જાણાવે છે, અને તે શ્રવણના મૃત્યુની વાત સાબળતા જન્ને વૃદ્ધો ઢગી પડે છે

‘ જે જેની ચીજ પડારી લે છે, તેને તેવી જ ચીજ મહામહેનતે આપીને કુદરત પડાવી લે છે ’ એ વૃદ્ધોના શાપે કહો, કે કર્મની સફળતાએ કહો, પણ દશરથ અને રામનો વિરહ થયો જ થયો અને તે કેવી દશામાં કેંકેથી અને મથરા એ તો માત્ર નિમિત્ત હતો

રામચંદ્રજીના અદ્ભુત જીવનની ખરી આનંદમય અહીંથી શરૂ થાય છે રામનો વનવિહાર, નારાજિયા ઉપરનો પ્રેમપ્રવાહ, શમરીના ખેતરમાં મિશ્નિત થયેલી ભક્તિનો ઉપયોગ અને અદ્ભુત વાતસલ્ય, અહસ્યાનો ઉદ્ધાર, હનુમાન અને સુગ્રીવ જેવાને મળવાનો યોગ, ભક્ત જટાશૂરી સ્વયં કરેલી સેવા એવી એવી રામાયણની અનોઢ ઘટનાઓ જુદા જુદા પ્રકારની કઈ ને કઈ મુદ્દાઓએ જોડીને અનુકરણ કરવા જેવી મામતો આપે છે રામાયણ કર્તાવ્યધર્મની મૂલ્યણીનો અનોઢ અથ છે પણ અહીં એની વિશાલ ચર્ચા પ્રસંગોચિત નથી, એટલે માત્ર કૌટુંબિક કર્તાવ્યો જતાવતી હળવી બાજુ જ લઉં છું

પ્રથમ દૃષ્ટિએ જ રામાયણના મુખ્ય પાત્ર રામ પર ધ્યાન દોરાય છે એક તરફ રાજ્યારાહબની વ્યવમાજરેલી લેવારી એકેએક પ્રજાજનના હૃદયમાં રમતા રામનો આ પ્રભાવ અમોખાના હૃદયમાં નીગળ હતો બીજા તરફ અખેય નહિ કલ્પેનો એવો કૌરવ અરણ્ય વાસ પ્રભાવમાં રામ દશરથ અર્થ પિતાજી નજીક આવ્યા, તે વખતે દશરથ બેઠેલી સદે તવી નિયતિમાં ન હતા ત્યારે પૂછવાને આતુર બનેલા રામને દેખી માતા કેંકેથી બોલી બેઠ્યા, ‘ બેટા ’ વાત આમ બની છે, એમ બોલી ઘટના અક્ષરશઃ કહી દીધી વચ્ચે વચ્ચે ઢાઈ ઢાઈ વાર કેંકેથીની જીભ અચકાતી હતી ખરી.

પિતૃભક્તિ

પશુ તીરે રામ તો સાબળતા જ બોલી જાયા, 'બસ' એટલી જ વાત ? અને તેમા પિતાએ મૂર્ખા આવી ?' પિતાએ પામે જઈ એમણે આગળ શબ્દો હજારેથી અરખતિન હિચારા અરો ' પિતાએના વચનપાનની આ ધરી મારા જીવન માટે ફરી અપૂર્વ છે ' હું કેટલો ધન્ય છું ' બરત તો મારો (એક પિતાનો પુત્ર) બાઈ, અને તે પશુ સુધુ અને સાચો તે માગે એમે એ કેટલું આદર્શ જનક છે ' ' પિતાના અંતરને તત્કાળ આ શબ્દોથી કળ વળી રામની ફેવી હૃદય ફેલીની પિતૃભક્તિ ' રામે મનમા જરા ય કમવાદ આપ્યા સિવાય એ જ પગે કુ ખંડ વનવિદાર કબૂલી લીધો

આટલો આગ્રે ત્યામ પિતાએના અપાયેલા વચનની ખાતર સ્વીકારનાર, એવો આકરો પુત્રધર્મ જાળવનાર રામનો જોગે કયા મગરો ?

કયા રાજ્યારોહણ અને કયા હડકારવપનિવાસ આજે પશુ વિચારતા ફાલી આખ બીની થતા વિના રહેશે ? વિચારનારો આગ્રહ થાય ત્યારે અનુભવનારને શું ન થાય ? પશુ રામના મો પર તો એનું એ દાસ્ય વિમસતું હતું રાજમાની અને વનવાસ બંને સ્થિતિ એને સમાન હતી જે પિતાનું વાસત્ય રાજ્યારોહણ જોરા ધિગતું હતું, જે જ પિતાનું અપાયેલ વચન પાળતું એ રામને સ્વધર્મ સૂત્રને હતો એ પગે રામને માટે ખીજા ધર્મો પર હતા '

અપર ધર્મો દેખાવમા બાર સુંડ હતા પ્રજાનું રક્ષણ એ કઈ ઓઠા મદ્દાન ધર્મ છે ? જો એવી આટની લાગી જૂમિકા ન હોત તો જોની બુદ્ધિ એને જરૂર કમવા પ્રયત્ન કરત, કે શું એક કેમ્બી માતાના અવિવેકી વિચારને હું અનુસરું ? પિતા પોને પશુ હું વન જાઉં તેમા ખુશી નથી, નમરજનો એ વાત સાબળીને જ કપી જાહરો, માતા કુમિત્રા અને ગૌરવ્યાને કેટલું કુ ખંડ થશે ? અને બિચારી સીતાનું શું ?

પરંતુ એનું હૃદય જમત હતું એટલે અધર્મ ગાંધી કાઢ્યો, અને એની વફાવારી માટે તત્પર બન્યા એણે જોયું કે સ્વધર્મની બળવણીમા જે ધર્મો આડા આવે તે ગમે એવા મુંઝર હોય તોય નબમા એ જો ગમે તો એમ માનતું રહ્યું કે હૃદયમાં જીડે જીડે પણ ત્રુટિ હોવી જોઈએ આવા માનપૂર્વક એણે પોતાની વિવેકબુદ્ધિથી પોતાની મેજે જ આ રીતે સમાવાન કર્યું ' એ કૈકયી માનાએ આવે ટાણે જ આ વચન ન માગ્યું હોત તો મારી જાત ક્યા છે, એનો મને ખરાન જ કેમ આવત ? પિતાને માગે વિરહ અસભ્ય થશે, એ ખરું, પણ સિર સારે વચનપાનન, એ ક્ષાનધર્મનો ખ્યાન એમને નનજીવન બક્ષશે. માતાએને પણ આ પ્રસંગ વાળ જતા સંતોષપ્રદ નીવડશે અને સીતા તો સ્વયં વૈદેહી છે વીરાગનાને બીજું પ્રિય શું હોય ? અને પ્રજાનું રક્ષણ તો જેમ રામ કરે તોમ ભરત પણ કરશે એમ પિતાજી દશરથનું જ રાજબીજ છે '

અતરને! નિર્ણય કરી તે સફ પામે છેત્થી વિદાય માગવા નીકળ્યા વસંતી વિદાય વેળા પિતા પાસે આવે ત્યાં તો કૈકયીના આ વેળાએ માગેલા આ વચને એમને બારે આઘાત જીપળવ્યો. રામ પિતાના વચન ખાતર આટલો ભોગ આપશે કે કેમ, એ સંદેહ એમને ન હતો પણ આ મગજ પ્રમંથે આવી કઠોર માગણી કૈકયી જેવી પતિપરાયણાએ કેમ મૂકી ? એ મૂઝવે જ એમને બેચેન બનાવી મૂક્યા હતા રામના વિરહની કલ્પના એમને અસભ્ય બની હતી એક તરફ દશરથની આ દયા હતી અને ત્યાં હાજર રહેના કૈકયી મા-રાજમાતા થવાના સ્વપ્નામા રામતા હતા એના મો પર મીઠું સ્મિત ફરકતું હતું

રામની અહીં હાજરી ન હોય તો જ ભરત નિરાકુળતાએ સ્વતંત્ર રાજ કરી શકે એવી કલ્પનાથી જ કૈકયીએ રામનો ચૌદ વર્ષનો નવવાસ માગ્યો હતો શું એને મહારાજ દશરથ પર આછો

પ્રેમ હતો ? ના ત્યારે શુ રામ પ્રત્યે વત્સલતા નહોતી ? ના ત્યારે માનવતાના એક સામટા જ્યાં લખ્યોનો નાશ એકાએક કેમ થયો ? એનું કારણ, કામના—અપત્યમોહ

‘મારો પુત્ર ભરત મારીએ એસે તો જ ખરી રાજમાતા હું ગણાઉં, અને ભરત મારી પર ત્યારે જ આવી શકે કે ત્યારે રામ અહીં હાજર ન હોય.’ આ કામનાએ કેકેયીને કેહ આ દલા પર મૂકી દીધી રણમધ્યે કેકેયીએ દશરથ મહારાજની જે અતુલ સેવા કરેલી તે બદલ એમણે બે વચન આપેલા એ જ બે વચન એમણે આ તકે માખ્યા (૧) ચૌ વરસ મરિ રામ રનવામ કરે, અને (૨) ચૌદ વરસ લગી ભરત રાજ કરે

પતિપ્રેમ

રામ અયોધ્યા છોડવા તૈયાર થયા કૌશલ્યાજીએ પણ રડતા હૃદયે વિદાય આપી ત્યારે રામે સીતાને ઉદેશીને કહ્યું, ‘દેવી’ તારી મનોઅથા હું જાણુ છું અયોધ્યામા રહીશ ત્યાં લગી તને દામ્પત્ય-સમારણા અમળાવી મૂકતો થોગ ત્વિસ વીત્યા પછી માતાજી પ્રસન્ન તાથી રજા આપે તો તુ તારે પિયર જાજે ત્યાં તારી બાળસહચરી-એના વિનોદમા અને માતાપની ખીડી વત્સલતામા દિરસેા જટ વીતી જશે મારી લગીરે ચિંતા ન કરીશ સામુજીને તો તે મા બનાવી દીધા છે તેમની સેવા તો તને પ્રાણપ્રિય છે એટલે તેમને છોડીને પિયર જવું તને નહિ ગમે એ હું જાણુ છું પણ તારા હુ ખતો ભાર હજવો કરવા આ માર્ગ બતાવુ છું’

‘નાય, પ્રાણ ગયા પછી કાયા ટકે ખરી ?’ સીતાનું એક જ વચન રામને જસ હતું સીતાનો એકેએક રોમ રામ પાછળ જવા તલસનો હતો પતિના સુખે સુખી, પતિના દુઃખે દુઃખી, એમ એનો સ્વધર્મ એના દિનને પ્રેરતો હતો પણ કૌશલ્યાએ કહ્યું, ‘એટા’ તે કદી કદનું મો જોયું નથી ક્યા અયોધ્યા અને ક્યા અરણ્ય ? અને રામ અને તુ બન્ને જશે તો હું કેમ રહી શકીશ ?’

‘માતાશ્રી’ આપ હેતથી આશિષ આપે. આપની આશિષ અમોને બધું બળ આપશે. આપને અમારો વિયોગ સાથે એના કરતા અમોને આપની ચરણસેવાનો વિયોગ બધું સાથે છે. માતાશ્રી’ આપે જ અમોને શીખવ્યું છે, કે નિયત કર્મ આગળ બીજું મધુ ગોણું છે’

કૌશલ્યાશ્રીએ સીતાશ્રીને માથે મીઠો હાથ ફેરવી ‘બેટા’ અખડ સૌભાગ્યવતી રહેા,’ એમ કહી આશિષ આપી. પોતાના પુત્રને સીતાને સાચવવાની મધુર શિખામણ આપી.

કેવું પત્નીરત્ન !

સીતાએ સાસુશ્રીનો સ્નેહ જાળવ્યો, આશીર્વા મેળવ્યા અને પતિભક્તિ પણ સિદ્ધ કરી. હૃદયથી લાગેલી સ્વધર્મની લગની પરધર્મોની લાનચમા કમાતી નથી તેમ પરધર્મોને હણતી પણ નથી. સ્વધર્મ જળવાતા આખરે બધા ધર્મો મરામર જળનાય છે અને જે એ સુકાય, તો બીજા ધર્મોને તરત કળાય કે ન કળાય પણ આખરે હાનિ પહોંચે જ છે. કઈ વેળાએ કયો સ્વધર્મ તે સીતા અને રામના પ્રમગ્નો પરથી તમે જોઈ લીધું.

આ ચિત્ર પાઞ્જી રામનો ભગીરથ ત્યાગ, અખૂટ સમતા, જ્વનત વીરતા અને ટેકપાવનનો ઉત્કટ આગ્રહ તો છે જ પણ આ પણ સૌથી ચડી જાય તેવી છે એમની પિતૃભક્તિ એક પિતાના નાનકડા વચન ખાતર આટલું બધું ? એમ તમોને લામગે ખરું પણ રામે વૈશ્વવૃત્તિ રાખી લાભખોટના સરવાળાગાદનાકી ન ગણ્યા, એણે તો ‘સ્વધર્મે નિઘન શ્રેયઃ પરધર્મે મયાવહ’ એ જ જીવનસૂત્રની પમત્તી કરી ક્યા અયોધ્યાના રાજૈભવ અને વિલાસ અને ક્યા એક એક જૂથો ઉતાડીને વંકલ પહેરી વનવાટે વિહરવા સજ્જ થએલા રામ’ રનેહી જનો અને પ્રજાજનોના આસુથી પોતે ભીંજાઈ

ગયા ને બોલ્યા—

યચિન્તિતં તદિદં વૃત્તર પ્રયાતિ ।

યચ્ચેતસા ન ગણિતં તદિદામ્યુપૈતિ ॥

પ્રાતર્ભયામિ ધસુધાધિપ ચમચર્તી ।

સોડહં વ્રજામિ વિપિને જટિલતપસ્યી ॥

બન્ધુપ્રેમ

હકમજીને ત્યારે ખમર પડી કે બન્ધુ રામચદ્રજી વનમાં જાય છે, ત્યારે સ્વર્ગીય સુખની મીઠી દૂદ છેડી, જમનની કાટાગી જૂમિ પર પગ માડવા ને રામની પાઠગ જવા તે આતુર બને છે, અને સાગયો જ દોકે છે માતૃચરણ તરફ માતઆચા તો તે સમયે પ્રાણ ગણાતી માનાઓ પણ માતા જેવી જ હતી તેમનામાં વાતસલ્ય હતું, રનેહ હતો, બધુવ હતું, પણ તે વેવના ન હતા કર્તવ્યનુ તેમને પણ પળે રમરણ રહેતું

આશ માતાનું હૃદય

પોતાના પુત્રના વડીલ બન્ધુ પ્રત્યેના આરા સેવકપ્રેમને જોતા જ માતાનું હૃદય હર્ષિન થયું, ને સુમિત્રાદેવીએ કહ્યું, 'બેટા' માતાને માટે પુત્રવિયોગ જેવું બીજું કોઈ કપરું કષ્ટ નથી પરંતુ તારી આ ભાવના, તારો આ ઉત્કર્ષ આજે મને સત્યત એતનાઓ સુરાવે છે બેટા' ખુશીથી જ તને મારી આશિષ છે'

કેવા એ બ વ શબ્દો 'હર્ષાશ્રુથી નવડાવતા એમણે આગળ ચાના યુ 'બેટા' રામ દશરથ વિદ્ધિ હવે તું રામને બન્ધુ જ ન લેખીશ પણ દશરથતુલ્ય એટલે કે પિતા લેખજો મા વિદ્ધિ જનકાત્મજામ્ અને જનકપુત્રી જનનીજીએ મારા જેવી એટલે કે માતાપ સમજજો તથા અયાધ્યા અટર્વી વિદ્ધિ । અટવીને અયોધ્યા નગરી સમજને રહેજો એટલે કે હવે જ્યાં રામ ત્યા જ તારું બધું કલ્પી લેજો અહીંનું જો યાદ આન્યુ તો સમજજો કે ત્યાનો ધર્મ ચૂકયો મરુદ્ધ તાત થયા સુખમ્ જસ, હવે જાપ' સુખેથી જા'

હતું પણ મથરા દાસીના સમર્થદોષથી કહો, રાજમાનાના પદનો મોઢ વાગવાને કારણે કહો, કે જાનિ બાવના કારણે મતિમા મસ્તિતા પ્રગળી કહો, પણ એ આધીમા તેનું વહાણ ડૂબી ગયું હતું ભરતને એ ખ્યાન જ ન હતો.

જો કે કૈંકેયીને એમ લાગતું હતું કે મારો પુત્ર મારી વાતને નહિ અવગણે, પરંતુ તે પુત્ર માતૃસ્નેહમા તરબોળ હોવા છતાં માતૃ મોહમા પામી ન હતો. રાજમાનીની લાનસાને એના કર્તાવ્યધર્મે અન્યા ન દોરી તે અયોધ્યામા આવ્યો અને પહેલો જ મા પાસે ગયો. માતાને ચરણે બેસી પૂજ્ય બાવના સામે રાખી બિભવતા હૃદયે એણે કહ્યું, 'માતા ! માતા ! આપને આ શુ વિપરીત સૂઝ્યું ? અરે મા ! આકાશ પાતાળ એક થાય તોય રામ વનવાસ જાય અને હું માતાએ બેસું એ મને ? જનેતા ! ને જ બાતૃપ્રેમના સરકારો વાળ્યા છે આજે તારું એ કંપદુઃખ સમુદેહવૃક્ષ કયા સ્વાર્થમા સ્વકાર્ત્ત ગયું ?'

ભરતના એક એક વચનમા ગિરિને કપાવે તેડું ગૌરવ હતું કૈંકેયી અવાજ બની ગઈ તેને આ સાબળી નવાઈ લાગી ભરત રાજમાદોષી ખુશી થશે એમ તે માત્રી હતી, પણ ભરત તો ભરત જ હતો ! એ દગરથ જેવા પિતાનો અંગમત અને રામ જેવા બાઈનો બન્ધુ હતો એક તરફ રાજમાની અને બીજી તરફ બધુસેવા, એ બે વસ્તુમા બીજીની પસંગી જ પડેલી કરે તેવો હતો.

કૈંકેયીને બૂલતું લાન

કૈંકેયીને ભરતના બોલ પછી બૂનતું બાન થવા લાગ્યું અરે રે ! મથરા જેવી દાસીના ભરમાવરાથી મેં આ શુ કર્યું ? તે વિચારે તેને ચક્રોગે ચઢાવી હવે એને પોતાની કંપનાના ઢોઢ પર ધૂણા છૂટી બારે પધાત્તાપ થવા લાગ્યો અનર કંકણી બિડતું વૃત્તિ પવદાર્થ ગઈ પણ હવે શો ઉપાય ?

ભરત અને પ્રજાજનો

ભરતને પ્રજાજનો આમહ કરવા લાગ્યા ‘દેવ’ આપ પશુ દેવના બાધવ છે. અપોખ્યાનું શાસન કરે. રાજની ધુર શરીરો.’

ભરતનું તો મન જ ચાતું હતું વડીનમંદુ ગમ અરણ્યમા બટકે અને હું રાજનૈભવ માણુ ! એ વિચારે તેને હાથે હાથે કપા વતા હતા ‘દેવો હિમ્ય આદર્શ’ ‘દેવી કૌટુંબિક પ્રેમની ભાવના’ તે દિવસો ગયા આજે તો વડીલોની આજ્ઞાને અધીન થવામા પણ સ્વ તત્ત્વતાને ધક્કો પડેગી બધ એમ માને ત્યા આજ પ્રમગે તો પૂછવું જ શું ! પિતાની, વડીની, મુરબ્બીઓ કે અન્ય સજ્જનોની સેવા બળવવામા કે કર્તવ્યધર્મના પાનનમા એમને પરાધીનતા લાગે, પણ બ્યસનો અને વિવાસના માર્ગે ધસડાતી વૃત્તિની પરાધીનતાને તો અને ખ્યાન પણ ન આવે આર્થ પ્રજાને કર્તવ્યજ્ઞાન પૂર્વે તો હતું જ, પણ આજે તો પેટ અને અહ વૃત્તિ પોષવા આવા કપડા વિના, આવા ઘોરાક વિના, આવા જૂટ વિના નહિ ચાને પણ સેવાનો કે કર્તવ્યધર્મ બળવવાનો પ્રમંગ આવે કે છટકી જવા પ્રયત્ન કરશે હિમ્ય ગણાતા શિક્ષણ પામેનાની પણ આ દશા છે આ દશા સાથી મર્જ તે હું પ્રમગે કહીશ આજે તો આ રામાયણના પાત્રો તમારી સામે મૂકી કૌટુંબિક કર્તવ્યનો બન્ય આદર્શ સમજાવો રહી છું

ભરતનો સ્વાર્થત્યાગ

ભરતમા સ્વાર્થત્યાગની ભાવનાનો વિકાસ હતો ત્યારે જ અઢો કિક પ્રેમ પ્રગટાવી શક્યા હતા તેની સ્વાર્થત્યાગ અને સમર્પણની ભાવના પર જરા લક્ષ આપો, તેના જીવનમા ખૂબ ડાંગા બેઠે. ત્યારે જ તેની મદદવા ક્યા છે તેનો સાચો ખ્યાન આવશે ક્ષત્રિય રાજનૈતિક નિયમને અનુસરીને નાના ભાઈને માત્ર ન હોય, સ્વામિભાવ રાજગાદીની સંભાળના ન હોય, તે (રાજગાદી) નાના ભાઈ ભરતને

તેના મન પર નિયંત્ર દેતા હતા તેણે મને-કમને પણ તે વાન
ખીમગી અયોધ્યાની રાજધુરા ચનાવવાની બધુઆજ્ઞા શિરોધાર
કરી, પણ રાજા તરીકે નહિ એક સેવક તરીકે-સિપાઈ તરીકે

બરત અધર્મ ખાતર અયોધ્યા પાછો વળ્યો રામ કનેથી
વિદાય માગી એ દુ ખિત હત્યે વળ્યો વિદાય મમથે બરતના મનમા
હૃદય મર્યુ હતુ બાનુપ્રેમ, બાનુમેવા, રાજગાદી, એ શબ્દો મૂઝવતા
હતા એ જ મૂઝવણ સાથે તે અયોધ્યા આવ્યો

અયોધ્યાની પ્રજાએ પ્રેમપૂર્વક સન્માન્યો બરતે તો રાજ્યા
ભિષેક સમયે રાજગાદી ઉપર રામની પાહુકા રાખી પૂજન કર્યું
અને પોતે તેમની આજ્ઞાના પાનનાથે રાજગાદી ખીકારે છે,
તેવા ખ્યાન આપ્યો કેવો બન્ધુપ્રેમ કેવી એ કર્તવ્યપરાયણતા !
રામાયણના આ પાત્રોના જીવન વિચારના જેવા છે

રામાયણ ત્રિષે આટલું સાબળના પછી રામે રાવણ સામે યુદ્ધ
કેમ કર્યું ? અને સીતાને સગર્ભા ગ્રિહિતિમા વનગમનમા કેમ મોકલ્યા ?
એ જે પ્રશ્નો ઉદ્ભવે

રામની કર્તવ્યપરાયણતા

સીતાને રાવણ ઉપાડી ગયો, ત્યાર રામ વિચારમા પડ્યા
એમને થયું, પત્ની એ પતિનું અર્ધાગ છે તે પતિ સાથે સુખ છોડી
વનમા આન્યા રામના સુખે સુખી બન્યા અને દુ ખે દુ ખી બન્યા
તેનું કોઈ પણ બોલે રક્ષણ કરવું તે મારું કર્તવ્ય છે તેની ખાતર
આકાશપાતાળ એક થાય તોય શું ? તેની ખાતર તકય એટલું બધું
કરીને પણ સીતાજી મેળવવા નેજાએ અહીં યાદ રાખવું જોઈએ કે
રામાયણનું મુદ્દ સીતાજીના મોહ ખાતર નહિ પણ એક પતિનું કર્તવ્ય
શું હોઈ શકે તે ખાતર હતું

જે પતિ, બાઈ કે પિતા કાર્ત ગુડો પોતાની સ્ત્રી, બેન કે
દીકરીને ઉઠાવી બધ ત્યારે હશે, જેવા જોના ઉત્તર બનવાયોગ્ય

બને છે ' અથવા ' એ જાણે અને એના કર્મ જાણે પાપી પાપથી
દુઃખી, ' એવા આશામન કર્તવ્ય મર્કને મેસી રહે છે, તેમજ
કોટુબિક કર્તવ્ય પારખ્યુ નર નથી એવા માખસો તો ખરેખર
નરાધમો છે એવા સમયે પોતાની અશક્તિ દાકવા કર્મની દિનસરી
ડોલવા એમે એમનું જીવન ભૂમિને ભાગ રૂપ છે એમજો વાલ રાખતુ
જોઈએ કે કર્તવ્યમજ થવા પછી માનવ માનવ નથી રહેતો, પણ
પિતાય કે રાક્ષસ બને છે

કર્તવ્ય ખાતર

કર્તવ્યધર્મ ખાતર મમે તે જાહનો વરમે તે સદન કરી આગળ
ધપવુ જોઈએ, અને કોઈપણ જોમે મતકર્તવ્યમા હ રહેવુ જોઈએ
ભગવાન મહાવીરના અઠ મ ઉપાસક થી એના મદારાખનુ ચિત્ર જોઈ ગયા
કર્તવ્યધર્મની ખાતર તેમને મુદમા જો નુ પડ્યુ તેમજો બડાઈ કરી
પસદ કરી પણ કનવ્યમજ થવુ પસદ ન કયું એથી જ એ મુદ
તેમને મન કરમ મુદ નહોતું પણ ધર્મમુદ હતું તેથી જ તેમના
સદગરમા ખીજ ૧૮ દેશના રાખ્યો કે જે તેમના મિત્ર હતા અને
મહાવીર ભગવાનના અનુયાયીઓ હતા તે જવા બળ્યા મુદ કરના
પહેના એમજો જાનેનું રવમાન સમવાય એવાં મુનેહ સમાવાનના
ખીજ અનેક પમતા ફૂલિક નજીક જવા માટે ભપાં રના સો સો
વાર પોતાની ભૂમિકા પ્રમાણે વિચાર્યું હતુ પણ જ્યારે એમને લાગ્યુ
કે હવે તો કર્તવ્યમજ થવાથી જ મુદ અટકે એવુ છે, ત્યાર કનવ્ય
મજ થવા કગતા ખીજે માગ પસદ કરવો પડ્યો, અને ફૂલિકની
સામે મુદના મોરચા માખ્યા ફૂલિક માટે તો એ મુદ કર્તવ્ય
ધર્મથી સાવ વિનુદ હતું એ મુદમા એક કરોડ ને એથી લાખ
મુખડો મારી ગયા તે વિમન તમે સાબળી ચૂખ્યા હા. આ
રીતે પ્રજાગણ્ય માટે ખીજે કોઈ માર્ગ ન રહે તો હાનિપને મુદ કરવુ
અવિવાર્થ થઈ પડે છે

એ કે માનવતાની ઉચ્ચ કોટીએ ગયા પંતી કોઈ પણ સન્મેગોર્મા પશુમળનો સામનો એ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી, પણ ત્યાં સગી એ જુમિકા રનાભાવિક ન હોય ત્યાં સગી એ આપદધર્મમાં ગળી ક્ષમ થાય કે, જો એમાં કેવળ નિ સ્વાર્થ હોય તો કારણ કે એવો નિ આર્થ આખરે એને એવી અહિંસાની કક્ષા ઉપર ઈર્ષ જાય છે કે ત્યાં બહારના યુદ્ધને અવકાશ જ રહેતો નથી પણ જ દોસી, પોચો, દીનો કે કર્તવ્યધર્મમાં સિધ્ધિ હોય તે તો ઈર્ષ ન કરી શકે એવા કાપર અને અપ્રામાણિકને તો અહિં માનું અને ક્ષમાનું હથિયાર પામરતા અને અધ પતનના કારણ રૂપ જ બને છે

ધોખીના વચન ખાતર

આટલું સાબળ્યા પછી હવે છેલ્લો એક પ્રશ્ન રહ્યો એ શકા થવી સાવ આભાવિક છે કે જો રામે પતિધર્મ બજાવવા જતા પત્ની ખાતર રાવણ સામે મહા જંગ ખેડ્યો, તે જ રામે માત્ર એક ધોખીએ ધોમણને ઉદ્દેશીને કહેના વચન ખાતર પોતાની ગર્ભવતી પત્નીને જંગનમાં મોકલવાની દૂર આશા કેમ કરી હશે? પણ ખરી રીતે તો રામના પતિકર્તવ્યધર્મની આકરી કસોટી એ જ પ્રસંગે થાય છે એ વેળાએ રાજધર્મ એવો સ્વધર્મ બન્યો હતો એણે વિચાર્યું કે સીતા તો સતી જ છે રાવણને ત્યાં રહેવા છતાં એમના અખડ ચારિત્ર્ય માટે અને સ્વપ્નેય શકા નથી પણ હું જે પદ ઉપર છું તે પદે મારી જવાબદારી મહાનથી પણ મહાન છે એટલે પ્રજાપાતક વત્સન રાજનો એ ધર્મ છે કે પોતાના જીવનના એક નાનામાં નાના પ્રમગનું પણ પ્રજાનો કાર્ત્ત વર્ગ બેદરકારીથી ઉદાહરણ ન લે તેની સતત ચોખી રાખવી તેથી પતિત-પાત્રની સીતા માટે જો અપના બોનાયો તેની શુદ્ધિ માટે કયો માર્ગ લેવો તે એમની તે કાળની પરિસ્થિતિ ઉપર આધાર રાખે છે એ સંમધી આપણે કોઈ જાતનો અભિપ્રાય આપવો એ ધૃષ્ટતા જેવું લાગે છે તેથી

એવું સમાધાન મેળવીએ કે, જો બીજે માર્ગે હોત તો શ્રી ગમ
સીતાજીને તત્કાળ જ મક્કામાં જાવવામાં તો ન જ મોકલ્યા એટલું
રામ જેવા ચારિત્રવાન, ન્યાયમૂર્તિ અને દયાસિંધુ માટે માનવું જ રહ્યું
અહીં તો હું એટલું જ કહું છું કે જો સીતા પ્રેમને પ્રેમ મેળો હોત
એટલે કે એ પ્રેમમાં વિકાર કે યોદની પ્રત્યક્ષતા હોત તો અરણ્યમાં
મમ્મા રહેનાર રામ આવે વખતે મીનાનો વિરદ ન જ માખી રાખત !

દામ્પત્ય

કૌટુંબિક કર્તવ્યો વિશે સામાન્ય રીતે હું કહી ગયો છું કુટુંબ પછી અનુક્રમે સમાજ, દેશ અને વિશ્વ સુધી કર્તવ્યનું ક્ષેત્ર વિસ્તરે છે ત્યાં સગી કુટુંબ, સમાજ અને દેશ સગી એની મર્યાદા રહે ત્યાં સગી એને કર્તવ્ય, ફરજ અથવા નીતિ કહેવાય છે, પરંતુ ત્યારે એ કર્તવ્ય અનહદ એટલે કે વિશ્વવ્યાપક બને છે ત્યારે તેને ધર્મ કહેવાય છે

એ વિશ્વવ્યાપી આધ્યાત્મિક ધર્મની ભૂમિકામાં જવા પડેના જે ભૂમિકાઓ વટાવવી પડે અને જે લાવકાત મેળવવી પડે, તેને સગતી વાતો જ હું આ ખડમા કરવાનો છું આજે તમોને દામ્પત્ય એટલે કે દંપતીધર્મ સંબંધમાં જ મુખ્યત્વે કહીશ

કૌટુંબિક કર્તવ્યપાઠ પછી અહીં ‘દામ્પત્ય’ વિષય લેવાનું પ્રયોજન એ છે કે માનવી જન્મે છે ત્યારથી એ માતા અને પિતાના વાસવ્યને માણે છે, બાઈ, બાકુ, વડીન, મુરખ્ખીના ખોળા ખૂદે છે સારાશ કે કૌટુંબિક ફરજોની સાથે જ અનેકવિધ કસોટીએ ચત્તા, અનુભવની સરાએ ચત્તા એનું જીવન સુસૌભિત અને ખુશનુમા બને

છે ત્યારે એ ઠી પણ આ મીઠા સહચાર વિના રહી શકતું નથી જ્યાં
એની સામાન્ય કે વિશેષ જૂમિકા તે પ્રમાણે એ મહારાણી, મન્મથ
કે સદ્ગુણની શોધ કરી લે છે

એ પ્રથમ જૂમિકાના નરહત્યનું નારીહ વ માથે જોડાતું તે
વચ પત્નીની પતિમા અને પતિની પત્ની-જાણ્યા સમર્પણ તે
દામ્પત્ય જાણ અને પતિ બન્ને સમ્મો એનમેલ થઈને જ રૂપતી
સમ બને છે એ દંપતીધર્મ તે જ દામ્પત્ય જાણી દામ્પત્ય એ
ગૃહમથશ્રવનનો પાયો છે પતિપત્ની વચ્ચે જો એકરસતા હોય તો
પરસ્પરની પ્રેરણાથી એમનો જગત વિજાસ જાણી થાય અને જગતને
પણ એ ઉપયોગી થઈ પડે એટલે કે કર્તવ્યમાન અને ધર્મમાન
એમને સહજ બની રહે પણ જાણી એકરસતા તો જામે કે જો
વિચારપૂર્તિને બદલે દામ્પત્યનો આદર્શ બદલ્યો હોય વીર્યની ક્રિયિત
મ્મનના પણ એને જાણની જેમ સાથે પ્રજાઈ ગૃહમેધિનામ
એવી ગૃહસ્થાશ્રમની સ્વર્ણવિરમ મયોતથી અધિક છૂટ લેવામાં
પણ એટલે અમે એ દામ્પત્યની શુદ્ધતા ખાત્રિ થયેલી માને એવા
પત્નીની જૂમિકા પ્રજુરોગીની મળ્યા હવે આ જ મિદાનને હું
દર્શાવો દારા સગળવી.

પ્રતિજ્ઞાનિષ્ઠ હરિશ્ચંદ્ર

તમેને બધાને ખ્યાલ હશે કે હરિશ્ચંદ્ર મહારાજને વિદ્યામિત્ર
શ્રુતિને વર મામવાનું વચન આપેલું એ શ્રુતિ હરિશ્ચંદ્રની સામ-
નિદાની કસોટી સારું આપ્યા હતા તેમણે તો આખું રાજપાટ માગી
લીધું, તે તેમને આખું પણ તે પહેલાં એમ લક્ષ સુવર્ણ માગેત તે
આપવા રાજ બવાયેના હતા પરંતુ હવે રાજપાટ મવા પછી તેની
પામે દ્રવ્ય ક્યાથી હોય ? છતાં,

રઘુકુલરીતિ સદા ચલી આઈ ।

પ્રાણ જાય પર વચન ન જાઈ ॥

એ ધણી બાબતોમાં પુરવજાતિને કર્તવ્યપાત્રનમાં પ્રેરક અને માર્ગ-દર્શક બની શકે તેમ છે એનું કારણ સ્ત્રીઓનું હૃદય પુરુષ કરતા સામાન્ય રીતે ક્રોધ અને ભક્તિપ્રધાન હોય છે પણ પુરવજાતિના કાર્મ દુબાગ્યને લીધે એ પોતાનો પતિધર્મ પાયાથી જ ખૂલી જઈ આવેશ અને વિકારનો ગુનામ બની કા તો પત્નીની અવગણના કરે છે કા તો મોહાધ બને ઈ કર્તવ્યધર્મની આ એક મહાન ત્રુટિ મળાય. પુરુષ અને સ્ત્રી બન્ને ગૃહસ્થાશ્રમના સમાન અંગ છે, બન્નેએ પરસ્પર પોતાના કર્તવ્ય બજાવવાના છે, એ વાત માત્ર વાગીમાં રહી છે

ધણી વાર પુરુષ સ્ત્રી પ્રત્યે બારે નિષ્કુર વર્તન ચલાવે છે એની આખમાં સત્તા અને મન્ની જુમારી હોય છે એ ક્રોધને લીધે એને પોતા પ્રત્યેનું સ્ત્રીનું સહજ સમર્પણ ખ્યાલમાં આવતું નથી ન્યાયી ક્રુદ્ધરત આ કુર્વર્તન સાખી શકતી નથી, એટલે કંઈ ને કંઈ કસોડી કરે છે કા તો એને બાગે નિર્ધન અવસ્થા આવે છે અથવા તે સ્ત્રીનો વિયોગ થાય છે, અને ત્યાર પછી બીજી સ્ત્રી એવી પ્રકૃતિની આવે ઈ કે જે એની નિષ્કુરતાને ટપી જાય તેવે વખતે તેની આખ બિઘડે છે, વિયોગ સાથે છે, અને પોતાની બેરકારી પ્રત્યે ખેદ જન્મે છે કેટલાક વિરલ દાખલાઓમાં એવું પણ બને છે કે કોઈ આર્થ સ્ત્રી આવ્યા પછી દુરાચારી કે અકર્મી પુરુષ તેના સત્સંગ અને પ્રેરણાથી સચારી અને કર્તવ્યપરાયણ પણ બની જાય છે

આદર્શ સ્ત્રી

એ રીતે એક આર્થ સ્ત્રી આ ગૃહસ્થાશ્રમના નાવની સાચી સુકાની બની શકે તે હજારો દુ ખો સહન કરી કુટુંબના અનેક મનુષ્યોના મહેણાટોણાઓને ગળી જઈ સાચી સેવા સમર્પે એક માત્ર પતિની ખાતર નહિ, પણ આખાએ કુટુંબ અને તેની આગળ સમાજ,

દેશ અને વિશ્વ માથે મનપ થરાતી શકે, તેટલું તેની સેવાનું ક્ષેત્ર, સેવાની ભાવના વિશાળ હોય. હજારો પીડિતોને તે વતસપ્રતાથી પપાળી શકે કનેશ, કકાસ, કોષ, કુટિલના કે તેવા કુચુલો તેના આગમથિ ન હોય. સદિપ્લુતા, નજના, સદ્વિચાર અને વીરતા જ તેના સાથી હોય. આત્મી શૃદ્ધિથી તે આત્મી સૌ મળ્યાય.

એક દષ્ટાન્ત લક્ષ્મીવર શેઠ

લક્ષ્મીવર કરીને એક ધનાઢ્ય શેઠ હતો તેને ઘેર એક આવુ જ આત્મી સીરતન હતું તેનું નામ કમજા હતું. લક્ષ્મીવરનો સખાવ પ્રથમ ખૂબ વિગિજ હતો, પણ ધીરે ધીરે પત્નીના પ્રમેગથી સુધરી જતા પામ્યો હતો. એથી જન્મે પેલપોનાના કનઢ્યોમા કુશળ રહેતા, અને સદાચારી દામ્પત્ય, સુખ માળુના પોનાનો પતિ લક્ષ્મીવર જ્યારે બહારના ધમથી યાજીને ઘેર આવે ત્યારે પત્ની દુરન જ તેની જરૂરિયાનો વગરમાઢ્યે હાજર કરે, મીઠા વચ્ચોથી પ્રસન્ન કરે અને ચિંતા હોય તો સાન્વન આપે સેવા જાનવવામા તો એટલી નિપુણ અને તત્પર કે માત્ર એટા પરથી આવેને સમજી જાય તેને કહેવાની બાઢ્યે જ જરૂર પડે.

આ બાઈ જેટલી બ્યવહારપદુ હતી તેટલી જ ધાર્મિક હતી કુશળતા અને કાર્યપરાનજુતા એ જીવનમાયક વસ્તુ છે. 'જે બ્યવહારમા શુદ્ધ હોય તે જ ધર્મમા શુદ્ધ હોઈ શકે' એ સૂત્ર એના જીવનમા અદારશ જીર્ણુ હતું અને એ તો દેખીતું જ છે કે જે બાર્ધ ધરમા કૂવડ, કીધી અને કનિયાળા હોય તેણે ધર્મરચાનમા જઈ વરોના વરો સુધી ક્રિયા કરી હોય તોય એ નિરર્થક છે.

આ બાર્ડના જીવનમા ધર્મ અને બ્યવહારનો સુમેળ હોવાથી એણે આખા કુટુંબને વસ કરી લીધું હતું, એટલું જ નહિ જયકે જેના જેના સહવાસમા એ આવે તે સૌ કોઈ પ્રસન્ન જ યાય અને તેના પ્રત્યે સદ્ભાવ, પૂજ્યભાવ જાળ્યા વિના રહે જ નહિ. કોઈને પણ

નારાજ કરવાનું તેના સ્વભાવમાં ન હતું અને કોઈ નારાજ થાય કે એનું અતર તરત દુભાતું એની સુવાસ કુટુંબ કે અમુક સમાજમાં જ નહિ, આખા ગામમાં અને આસપાસના ગામોમાં ફેલાઈ હતી.

આતિથ્યસન્માનમાં તો તે અબ્બેડ હતી જ્યારે તરફ એને બારે આદર હતો. બહેની મમતિથી ગૃહમંસારના નિવસોની મર્યાદા બાંધી લીધી હતી. પતિ પણ સહવર્તનમાં ઠીકઠીક માથ પૂરતો. જે કે એનામાં હાડતો સંયમ ન હતો, પણ પત્નીની ઇચ્છાને પ્રતિકૂળ ન થવા એ હંમેશા કાળજી રાખતો. આખરે મર્યાદિત ગૃહમંસારને પરિણામે એમને એક સુંદર પુત્રસ્ત્રીની પ્રતિ થઈ હવે એણે પોતાના પતિની સમતિ લઈ અખડ રીતે અમુક કાળની મર્યાદા લઈ જઈ અર્ચની આરાધના શરૂ કરી, અને માતાને છાત્રતા બધા ધર્મો પુત્ર પ્રત્યે બળવી સુમંરકારો ગેરવા માડ્યા, અને સુમંરકારો સાથે જેમ જેમ વય વધતી ગઈ તેમ તેમ શિક્ષણ આપવા માડ્યું.

આ રીતે આ ગૃહસ્થાશ્રમીનો ગૃહસ્થાશ્રમ છતર મૃદ્ધીઓને ઈર્ષ્યા જીપ્સવતો. પણ બાવિના ગર્ભમાં કે ઈકે જુદું જ બનવાનું નિર્માણ હતું એક વર્ષ પહેલાં લક્ષ્મીધર બીમાર પડે ત્યારે કમળાએ પતિની સેવામાં રાતદિનના ઉઝમરા ક્યા અતિ પરિશ્રમથી ગેઠ તો સાજ થયા પણ કમળાનું શરીર લસાઈ ગયું, તે છતાં નિયમિત ગૃહસ્તવ્ય નભાવ્યે જ જતી હતી પોતાના કર્તવ્યમાં એ હંમેશા જાગ્રત હતી.

તે બાઈનું કાળયોગે એકના શરીર લથડ્યું અને બીમાર પડી તેની બીમારી દિવસે દિવસે વધતી ગાતી તેના પતિએ આ સમયે પોતાનો પનિધર્મ બળવવામાં ખામી ન રાખી ઔષધોપચાર અને સેવાયાકરી ખૂન કરી, પણ અતિ વિધિના હાથમાં વાત ગઈ દઈ અસાધ્ય બનતું ગયું, અને છેવટે જયવાની કોઈ પણ આશા ન રહી હવે તો તેના મૃત્યુની અંતિમ પજો હતી અંતિમ અવસરે બ્યારે આ ગૃહ અને આ દેવમંદિરમાંથી તેના આત્મા વિદાય થવાની નૈયારી

કરી રહ્યો હતો ત્યારે મૃત્યુસપ્નામાં પડેલી એ પત્નીની પાસે તેનો પ્રાણપ્રિય પતિ બેઠો હતો.

આ અંતિમ અવસરે કમળાએ જરા હાથ લપાવી કહ્યું આકાશામયી ઇશ્વરો ક્યો લક્ષ્મીધરે જાણ્યું કે એ કહ્યું કહેવા માટે છે તુરત તેણે પોતાનું મોઢું નીચું નાખી તેના મુખ પાસે ઠાન ધર્યો.

ધીમે ધીમે તે જાણ્યું આટલા સન્દો પોતાના પતિને કશા 'પ્રાણનાથ' હવે હું તો જાઉં છું આપણો ફરી મેળાપ તો હવે કુદરતને અધીન છે મારા અપરાધ ધણા ઢોળ તો માફ કરજો મારા ગયા પત્ની તમે ખીજી સ્ત્રી પરણો. તે પણ બનવાનું છે એ વિશે હું આનાકાની નથી કરતી પરંતુ (ચિડો. શ્વાસ લીધા પછી) તમોને આટલું જ છેલ્લું વેળું કહેતી જાઉં છું કે (પોતાના પુત્ર સામે આમળા ચીંધીને) આને મંજાવજો '

લક્ષ્મીધર જરા ખેતપૂર્વક બોલ્યો 'તને મારો હજી આટલોય વિશ્વાસ નથી ! આવે વખતે તને એ ' એમ કહી પત્નીના મોં પરનો પરસેવો રેતુપૂર્વક લૂછી નાખ્યો.

સીએ કહ્યું, ' હું તો કહું છું અત્યારે તો એ આપનો પુત્ર છે આપનો મારાથી અપાર તેના પર રહેલ છે પરંતુ ત્યારે નવીના પગરજી ધરી ત્યારે તે નીનો પુત્ર જો નહિ રહે તો તમારો પણ નહિ રહે એવું બપોર બાવિ સૂઝવાથી મને કહેવાનું મન થઈ ગયું '

લક્ષ્મીધર આ વિચારોનું મૂળ શોધવામાં મુજાબો આ વિચારો ઉદભવવાનું એક કારણ જન્મ્યું હતું

ચકલી-ચકલાની વાત

તે જાર્ડ સુતી હતી તે જગ્યાએ તેના ખાટવાની ઉપર એક ચકલા-ચકલીનાં માળો હતો ચકલી અને ચકલાનો ખૂન ઊંડો રહેલ હતો પણ મૃત્યુ ક્યા રીતેને ઊંડે છે ? પતિ અને પત્ની એ

બન્નેમાંથી વહેયોમોડો એકનો વિયોગ તો લખાયો હોય છે પણી
જેમએ તો પતિ વહેતો જાય કે પત્ની વહેલી જાય ચકલી મૃત્યુને
શરણ થઈ મરતા પડેના જે ઈડા મૂકી ગઈ હતી

ચકલીના મૃત્યુ પછી તુરત જ ચકલો બીજા ચકલીને શોધી
લાવ્યો. પણ એ નહીં ચકલી જ્યાં સુધી જૂની ચકલીના ઈડા એ
માળામાં હતા ત્યાં સુધી આમતેમ જોયા કરે પણ એ માળાની અંદર
ઠાઈ મેળે દાખલ ન થાય ચકલાને તો નવી ચકલીનો મોહ હતો
એને તો ઠાઈ પણ રીને ચકલીને પોતાની કરવી હતી, અને તેથી
આખરે જ્યારે ચકલાએ એ બન્ને ઈડાને બહાર ફેંકી દીધા ત્યારે
જ નવી ચકલી આ ૨ માળામાં પેડી

આ દૃશ્ય ક્રમનાએ નજરે જોયું હતું તે તેણે રોકીને કહી
મમળાવ્યું અને ફરી પોતાના પુત્ર સામે આગળી રાખી આની દશા
એની ન થાય, તેમ સૂચવ્યું

‘ભોળા ૨ ભોળા, દેવી ! એવું ક’ગ અને નહીં તું એ મારે
બેનિકર રહે’ એમ કહી રોકે પત્નીના હૃદય પર હાથ ફેરવ્યો, જાણે
એને આશ્વાસન આપી રહ્યો હોય.

એને લક્ષ્મીધરના પ્રેમની કદર નહોતી એમ નહિ, પણ એ
પુરુષસ્વભાવની પારખ હતી એ જાણતી હતી, કે પુરુષનો સ્વભાવ
લાનસુ અને આવેશમય હોય છે એઓના હાવભાવ આગળ તે
લાનસુ સ્વભાવ આકર્ષાય છે, આગળી જાય છે, અને આવેશવશ થઈ
પુરુષ પોતાનું કતવ્યજ્ઞાન જૂલી જાય છે આ દુનિયાના ઘણાંયે
પુરુષોની આ ચકલા જેવી દશા હોય છે

એટલે જ લક્ષ્મીધરના હાથમાં પોતાનો હાથ મૂકી એણે કહ્યું,
‘મારા દેવ’ માફ ન લગાડશો પુત્ર પરનું મીઠું વાતસલ્ય અને આ
શબ્દો બોનાવે છે એટલે મારા આ અનિમ શબ્દોને વાદ રાખજો,
એમ હજી એક વાર ફરીને કહું છું પુનર્જન્મની ઈચ્છા થાય તો બને

પુનર્નન કરજો પણ આ પુત્ર પરની ન્યાયદષ્ટિ નવી આવ્યા પછી જરા સંભાળજો જોકે મારા અગળતમા મેં ખૂબ સરકારો રે. ચા છે, જેથી એ નવી માતાને પણ મારી માફક વફાદાર રહેશે, પરંતુ માનવસ્વભાવ મનુષ્યને છોડી શકતો નથી (ચોડો શ્વાસ લઈ) આવતી સ્ત્રીને આ પુત્ર પ્રત્યે 'આ મારો નથી એ જાતની બાવના રહેવાની, અને જો તેમ જ રહે તો આ જાણક તેને આખા કણાની માફક ખૂબ્યા કરશે હવે વધુ કહેવાની મારામા સક્તિ નથી હ આ માળ કને આપના કરમા સોપુ છુ' એમ કહી અંતિમ શ્વાસોન્નવાસ નેતો તેનો પ્રાણ બહી ગયો. પુત્રને મૂકીને માતા પરચોક સિધાવી ગઈ

આ વખતે લક્ષ્મીધર અને એક પાડોશજી સુન્દરાણી બાઈ હાજર હતા પુત્રને એ બાઈએ સમયસર ખેસરી લીધો. સ્ત્રીના મૃત્યુ પાછળ એક આર્થ પુરુષ જે બાવો દસાંવે તેવા જ બાવો લક્ષ્મીધરે દાનન્યા એની ઈચ્છા તે વખતે ફરીને પરણવાની જરાયે ન હતી મનથી તો એણે નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો કે જીભુ વચ્ચે નહિ જ કરે

પણ દિવસો વીત્યા તેમ એનામા પરિવર્તન થતુ ગયુ વિનાસ અને વૈભવના અનેરા સાવનો વચ્ચે રહેના એ સુવાનને જેમ જેમ પ્રથમ પત્નીના વિયોગની ચાગ જોઈ મવા લાગી તેમ તેમ ડાહ નવીન સહચારિણી શોધી લેવાની આકાંક્ષા થવા લાગી વળી મિત્રોની-સ્નેહી જનોની પ્રેરણા વારંવાર થવાથી તે હીનો યયો. મનથી કરેલા નિશ્ચયનું બળ ધીમે ધીમે ખુટવા લાગ્યુ, અને તેમાય એકી અને સમધીએના મીઠા આગ્રહે સાથ પૂર્વે

ફરીથી લગ્ન અને નવીન આગમન

છેવટે તે જ શહેરમા રહેતી એ કુમારિના સાથે એનો મળધ થયો અને ફરી જોળધાણા વડેચાયા લક્ષ્મીધરનું દૈયુ નવપ્રદેશમા વિહરવા લાગ્યુ

અહો ક્યા પુરુષની નિષ્ઠા અને ક્યા સ્ત્રીની ! માનો કે લક્ષ્મી

ધર ન વહેનો જાત તો ? આખી જિંદગી સુધી એ પત્ની અખંડ વૈધવ્ય પાળત જ ને ?

ધામધૂમથી એ કુમારિકા એકલતા સાથે લગ્ન થયું એ બાઈ બહુ જ રૂપાળી હતી, પણ રૂપ બહારનું હતું, અંદરનું નહીં. માત્ર બહારથી રૂપાળા માણસો હોય છે તે બહારનો દોરો કરવામાં અને શણગાર સજવામાં કાળ પસાર કરે છે, અને હોય તેના કરતા વધારે મુંઝર દેખાવા પ્રયત્ન કરે છે.

લક્ષ્મીધરના તો પુનર્જન્ન થયા હતા, પણ અને તો પહેલો જ પહેલો હતો એ બાળનો ધણોખરો સમય આરસી, દાંતિયો, નવ-ડર અને પાવડરની પાછળ જ વીતી જાય. ગૃહસ્થાશ્રમ શુ, પતિ અને પત્નીના કર્તવ્યો શા, પોતાની ફરજ શી, એ બધું વિચારવાની આ નવીને જરા પણ કુરસ ન હતી, એની માએ પણ એવું શીખવવા શ્રમ નહોતો લીધો, અને લક્ષ્મીધર પણ એવું જોવા ન ચોક્કસ કારણ કે પહેલાના લક્ષ્મીધરમાં અને આજના લક્ષ્મીધરમાં ઘણું અંતર પડી ગયું હતું.

નવીએ જ્યારથી પગરણ માડ્યા ત્યારથી જ શેર વ્યવસ્થા, રવજતા, સાફાઈ, નિયમિતતા પરવારી ગયા, અને વિલાસીના ધર-મનિા બધાય ડોળડમાક આ ધરમાં ધીમે ધીમે પેસવા લાગ્યો. પ્રથમના આતિથ્યમન્માન પણ ગયા નવી ઉપરથી નેટલી રૂપાળી હતી એટલી જ મિથ્યાભિમાની અને કિંબાળોર જ્વબાનની હતી પણ લક્ષ્મીધર તો કંઈમા પામવ જન્યો હતો હવે પેટી ઉપર પણ એની જગ્યાએ એકી ઘર્ષ મઠ હતી મોટે બાગે ઘેર જ હોય.

જનીનો પુત્ર છંદુ તો દિવસે દિવસે મોટો થયો નિગાજથી ઘેર આવે અને વાત્સા કરે પણ આ પિતા પુત્રને જોતાં, અભ્યાસ મંમથી પૂજે, અને તેની સભાળ માટે વખત કાઢે, તેથી નવીના રગમાં ભગ પડ્યા લાગ્યો. આથી એ છોકરો તેને ખૂચવા લાગ્યો, અને દેવનો તણખો નીના દેવામાં પડીને વધવા લાગ્યો.

પતિને પુત્ર એ મારો પુત્ર એ સિદ્ધાન્ત એને જાન હોત તો ?
 'તેવું સુંદર' પણ વિકાર અને વાત્સલ્ય જન્મેનો મેળ ક્યાથી હોય ?
 'સ્વાર્થ' મુતામા નિ 'સ્વાર્થ' જાવ ક્યાથી જન્મે ? અને જ્યાં આ
 મિથિતિ હોય ત્યાં બીજી પરિણામ શું આવે ?

પ્રથમે પ્રસન્ને વચરવાઠે નવી પુત્ર પર મિડાયા કરે અને
 શાળાએ જવાનો સમય થાય તો પણ ખાતરીવાનું બરાબર ન
 સાચવે. ધીમે ધીમે એણે પુત્રને દુઃખ દવાનું પણ શરૂ કરી દીધું,
 અને બીજી તરફ પોતાના પતિ પાસે રાત કરવા માઢી.

નમાયા બાળકની ડેવી બૂરી દશા ! એ નજીવી જૂન ચર્ડ હોય
 તેને બપોરે સ્વરૂપ આપી કઠાસ કપો કરે, ડોહ વસ્તુ તેને હાથે દોળાય
 કે પૂરી જામ ત્યારે જલ્દી કે રજુચદી રણે ચની ન હોય, તેમ છો રાતે
 ધમકાવે, માણી આપે, માર મારે, અને તે પણ જલ્દી ઓધુ રહેતું હોય
 ને, એટલે પોતાના ધણી પાસે રોજ રોજ તેની દરિયાદ કપો કરે,
 અને કહે 'મારાથી આ તોડફોડ, અને તોડાન, અને આ કુળાટ
 સહન થતો નથી તમારો પુત્ર એ તો જલ્દી રાજકુમાર તેને ડોહ
 ફિલમ તમારે તો કાઢ કહેવું જ નહિ, ખૂન મોએ ચાવી દીધો છે
 હું તો કહી કહીને યાકી એ સાહજીદો માડુ તો સાબળે જ જાનો ?
 હું તો જાણે એને દુરમન જેવી લાગુ 'આવી આવી વાનો કહીને
 હમેશા પતિના કાનમાં ઝેર રેડવા કરે

પતિરાજ પ્રથમ તો નવીની વાત પર વધુ સક્ષ ન આપતા,
 પણ તે તો નવીમા મુગ્ધ જન્યા હતા, તેથી ધીમે ધીમે નવીની આ
 વાતની અસર થવા લાગી એ અસરને લઈને પુત્ર પરતુ વાત્સલ્ય
 અને સ્નેહ ઓસરતા ગયા જેમ પ્રેમનો પડો છે, તેમ કોધનો
 પણ પડો છે હમેશનો નવીનો કટખાટ, હમેશની દરિયાદ આથી
 કરીને પુત્ર પ્રત્યે તેને હવે તો ડોહ ડોહ વખત ચીડ આવવા લાગી,
 અને તે પોતે પણ ધમકાવવા લાગ્યો. પતિને આટલી અસર થવા

પછી નવીને બરાબર મોકો મળતો ગયો કમ્પી રીને આ સાવને કાંતુ એ જ વિચારો હવે એના મનમાં ઘોળાયા તાપ્યા

છોકરાને કાઢી મૂક્યો

એકદા તેનો પતિ યાદી યાદીને બહારથી આવેલો, ત્યારે નવીએ તો છોકરાની એક નાની જૂતને બચકર સ્વરૂપ આપી જમરી ધમાલ મચાવી મૂકી હતી, અને જ્યો તેનો પતિ આગ્યો કે તુરત જ મીઠું મરચુ બજારીને આડીઅવળી કંઈક વાતો કરી લક્ષ્મીધર વિચારો યાદીયાદીને બહારથી આવેલો, ખૂબ જૂખ લાગેલી અને મગજ જરા ગરમ થઈ ગયેલું તેવે વખતે જ તે તાપને શાન્ત કરવાને મહેને ધૂણી ધખાવી મૂકી

‘માગથી હવે તમારા કુવરનું પૂરું નહિ પડે જાણે મારી તો કીમત જ નહિ મોઢે આમ ચડાવતો હશે.’ વગેરે પ્રવચન શરૂ કર્યું

કોઈ દિવસ નહિ આવેલો એવો લક્ષ્મીધરને કોઈ વ્યાખ્યો અને છોકરા ઉપર ખૂબ જ ગુસ્સે થયો. આવેશમાં ને આવેશમાં એક બારે હાથની એણે હલકા લગાવી છોકરો કંઈક બોલવાનો પ્રયત્ન કરે તેટલામાં જ તેને હાથે જાની બહાર ખેંચ્યો, અને ‘ભાગી જા અહીંથી, કનિયાળા, મને મોઢું ન ખનાવીશ.’ આવા આવા કંઠોર વચનો કહી તેને બહાર કાઢ્યો અને બારણું બંધ કર્યું છોટે જીભી રહીને તીરછી આખે જોતી નવીના દિનમાં હા જ ના ઉદ્દગાર નીકળ્યા આ દૈન્યથી એને બારે હડક વળી, અને તે તો પોતાના પતિદેવને રીઝવવાની સામગ્રીમાં પરોવાઈ ગઈ ગરમાગરમ મસાવેદાર દૂધ પતિદેવ પાસે ધરી દીધું અને મહાપતિષ્ઠતાની જેમ પવન દોળતી શેઠની માદીની બાજુમાં જીભી રહી ગઈ

છોકરો બહાર જૂએ ટળવળતો હતો ચોમાસાના દિવસો હતા

માથે વરસાદ વરસતો હતો વરડા નીચે આવવાની પિનાની આસા નહોતી રસોડાના પાછળના મકાનની તરડમા મો નાખી એ નવીને વિનવતો હતો ' મા, હવે હું કરીથી એવું નહિ કરું '

નવી અને લક્ષ્મીધર વિનોભા પડયા હતા

છોકરો સાગણપ્રધાન હતો આ રખતે એને ચોતાની માતા સામરી આવી અને ' મા, મા ' કહેતો એ હસકે હસકે રડવા લાગ્યો. ' હું હૃદયદ્રવ્યક રુદ્ધ ' લોભવાયકા એમ બોલે છે, ' સાખોના પાળનારા પિતા જ્યાં તે બને, પણ દળણની દળનાગ માન જાળે '

આ વેળાએ અચાનક પાડોશમા રહેલી તેની ધાવમાતા સુન ક્ષણની દૃષ્ટિ પડી અને તુરત જ તે દોડી આવી તેણે છોકરાને ડાલી સરસો ચાપીને મો પર હાથ ફેરવી આસુ લુછયા

અહા, જ્યારે વિશ્વપ્રત્ય સમયે દાહ સંજ્ઞા દેખાડે છે, ત્યારે માતૃહૃદયનું માધુર્ય પ્રેમથી નીતરે છે ક્યા નવી માની દૃષ્ટિ અને ક્યા પાડોશજીની દૃષ્ટિ ' અને માતૃહૃદય હતા, પણ

સુનક્ષણાએ ચોનાના ધરમા ત્રણ જણ, ખાઈ લે, બેટા । ' કહી વાસા પર હાથ ફેરવી ખવડાવવા માડ્યું છોકરાને ક્ષણભર તો સાગ્ય કે આ માગી મગી મા જ સ્વર્ગમાંથી આવી છે છોકરાનું બરાબેશું હૃદય ખાતી થયું

સુનક્ષણાએ ખૂન દિમત આપી અને કહ્યું ' બેટા ' તું ચિંતા ન કરીશ '

' પણ બાપાજી મારગે તો ? ' બાપાજીએ મને અડ્ડોથી ચાલી જવાનું કહ્યું છે '

સુનક્ષણાને બાળકનું નિખાનસ દિન જોઈ તેની મરનાર માતા ગુણો સાલગી, અને પેની ચક્રવાચકલીની વાત યાદ આવી ગઈ તેથી તે બોલી, ' બાઈ, જો તારી માએ મરતી વેળાએ પેની ચક્રીચક્રવાની વાત તારા બાપાને કહી હતી તે તને યાદ છે ? '

‘હા, હા’

‘ત્યારે એ વાતને બારણાથી છેડા બંધો રહીને તારા બાપા સામળે તેમ કહે જા’

માપાના કોપનો અગ્નિ હવે તો ઠંડો પડ્યો હતો હવે બારણા ખુલ્લા થઈ ગયા હતા

છોકરો બારણા આમળાનીને કહેવા લાગ્યો, ‘બાપુ’ આપે ધરમા પેસવાની ના કહી છે, એ હુકમનો હું અનાદર નથી કરતો પરંતુ આપ સામળો તો મારે એક વાત કહેવાની છે દૂકમા જ તે કહીને હું, મને જે કંઈ માર્ગ પ્રભુ સુઝાડશે તે પકડી લઈશ’

‘બોન, શું કહેતું છે?’

‘માપુજી! પેના ચકતા અને ચકવીની વાત યાદ છે ને?’

છોકરાના આ શબ્દો કાને પડતા જ તે ચમક્યો ચકલા-ચકલીની વાત અને તે વાતની સાથે જ પોતાની જૂની ધર્મપત્ની સામરી અને સાથે જ એનો પ્રેમ, એની નિદોષતા, એની સાદાઈ અને સતોષ, એની મરતા સમયની બચાવણ અને પોતાનું આપેલ વચન એ બધું એક પછી એક યાદ આવતું ગયું

આ બાળુ નવીના સ્વભાવમાં જડાયેલા ઝમઝા, કાસ, કૂથલી, નિંદા વગેરે દુર્ગુણ અને ખીજ તરફ રેતેલ, સૌજન્ય, નિખાનમતા, એવા એવા જૂનીની સદ્ગુણો નજર સામે તરવરવા લાગ્યા તેની પ્રિયકબુદ્ધિ જાગત થઈ ગઈ અને ટુનના કરવા લાગી

જેમ જેમ ટુનના કરતો ગયો તેમ તેમ તેને જૂની અને નવી વચ્ચેનું અંતર સમજાતું ગયું અતિમ અવસરનો જૂનીનો દેખાવ અને પોતાનું ત્યારનું નિશ્ચયમળ ફરીને યાદ આવ્યું અને દીવા જેવી જૂન દેખાઈ હૃદય ખરાઈ આવ્યું નયનો અશ્રુબીના થયા એકદમ

મેરો યહ પુત્ર થામે જઈ તેને વળગી પડ્યો બાગે પડનાવો થવા
લાગ્યો. પુત્ર પર સ્નેહની ઊર્મિઓ આવવા લાગી

છોકરો તો એટલું જ કદીને પોતાનો રસતો પડ્યો હતો, પગ
હવે લક્ષ્મીધર યાનો જવા દે ? હેનખે દે એણે છોકરાને જોઈમા
સીરો. અત્યંત વદાવ કર્યું કરીને આણુ નદિ કર્યું એમ વદાનખથી
વચનો કલા અને અ ર લાગ્યો.

પિતાય દળી હવે તે પિતા જન્મે હતો

બાળકની નિરોપના અને પોતાના અવિચાર તરફ લગ જતા
એની આંખોમાંથી બેચાં આણુ દપડી પડ્યા

તેણે નથીની પાસે આંખોને કંપુ, ' નથી ' આ છોકરો મારા
ધરમા મમે તેટલું નુખ્સાન કર, છતાં તેને આજથી એક અક્ષર
પણ ન કહેવો. તને એ ન પોસાય તો તાર પિયર આની જ

લક્ષ્મીધર છોકરાને ભોળન કરાવી દુરન જ પોતાની મેડી પર
થડી મયે. નથી તો આ જાણુ અમાનક થયેલ પરિવર્તન જોઈ ન અને
લક્ષ્મીધરના વચન સાંભળી ઉપાર્જ મર્જ તેને ખૂન જ નવાઈ લાગી
લક્ષ્મીધરની આખ રૂપે દેખીને નથી ચૂપ થઈ મર્જ

આ તરફ લક્ષ્મીધર ધીર ધીર સીડી પર ચડવા ગયો. તેમ
તેમ એની વિચારની સીડીઓ પણ આગળ ને આગળ ચલે જતી
હતી લક્ષ્મીધર ખાતો નધ થયો એટલે છોકરા સામે તિરમ્કારની
એક દષ્ટિ ફેંકી નવી યીવાનખાનામા આની ગઈ

દુખિયાન ૬ પતી

મથનવેળાએ મળેલું નીરવ એમત મારાણુ મિત્રની ગરજ
સારે છે લક્ષ્મીધર મથનમા એકાગ્ર હતો, તે જ વેળાએ વરસાથી
બોળાઈને આવેલું એક દુખી પતિપત્નીનું જોડું પોતાનો ઉપરના
બોળાયેના કપડા સુકવવા અને થમથી યાજી મયેવ હાઈ આરામ

એમ કહેતા ત હીમકવા ત્રાગ્યો લક્ષ્મીધરની આખે એમ
પૂરેપૂરી સહાનુભૂતિ દેખાડી

‘નાથ! નાથ! આપ આ શું બોલો છો? જવાની ઈચ્છા
હોત તો આપણે શ્રીપુર છોડ્યું ત્યારે તમે મને જવાનો આમહ ધણો
કર્ષો હતો. પણ એ બંને જ નહિ ‘પત્ની એ તો પતિનું અર્ધાગ છે’
એ શું માત્ર બોનવાની જ વાત છે? ખારા ‘આપ મને છાયા ગણો-
પદાર્થથી છાયા છૂટી કેમ પડે? સારામા સારે વખતે આપે મને
સાથે રાખી દામ્પત્યસુખ આપ્યું છે હું એ બધું બુલી નથી મારા
વહાલા, સુખ અને દુખ એ તો વાદળના રંગો છે વીરિતે વળી
દુખ શા? કૃપા કરી ખીજુ બધું કહેજો, પણ વિખૂટા પડનાનું ન
કહેતા આવા દુખના વિવેકો શું હ મેંસ રહવાના છે? મારી ફરજ
બળવતા હું મરી તો મારી સદ્ગતિ થશે, મારા હૃદયેશ્વર!’

અહો! ‘કેવી નપત્યપરાયણતા!’ સ્ત્રિય પરીક્ષા તુ નિધને પુસિ
એ ખરેખર માયુજ છે સ્ત્રીની પરીક્ષા તો આવા વખતે જ થાય
સાચી સ્ત્રી વખત આ-એ ધણીને દુખમા રખડતો મુકી પિંધર ન
ચાલી જાય તે તો પતિને સુખે સુખી ને પતિના દુખે દુખી
ખાદાન અને ગયા કુળનું માપ રૂપ નવી પણ મહાયુજ છે

‘પ્રજા! મારાથી મને છે તે સેવા કરું છું ને કરીશ મને
એમા મોજ છે આપના મુખે સુખી અને આપના દુખે દુખી
નથી છારાની માફ આપની સાથે જ રહીશ, અને આપની સાથે જ
જીવીશ કે મરીશ.’

દેવીના એકેએક વચન લક્ષ્મીધરને મધુર ઝવર્ગસૃષ્ટિ તર- પ્રેરી
જતા હતા વાક્યે વક્યે કમળા સાબરી આવવી હતી કમળા જેવી
જ મધુરતા, પતિપરાયણતા ઠમળાને સાદસ જોઈ એના હૃદયમા
આ દપતી પ્રત્યે સહાનુભૂતિ સાથે જ રોદ અને સેવાના
ભાવો જાગ્યા

‘ મીઠું દેયું વડે ન્યારે, પુર ખાગી શકે ન કે ! ’

દેવાની એળખાણ નથી એળખાણોની સિરોમણિ છે દાર્દિક સદ્ભાવ રચૂળ ખોખાને નથી જોનો, એ તો અનરની આત્મીયતામાં રાગે છે

લક્ષ્મીધર દુરત જ નીચે જીનચૌ ખૂળ આમહપૂર્વક એ ‘ પતીને પોને પોતાના ઘરમાં લાવેો ગરમ પાણી કરી નવજાળા બાં નવા અને એળખા વસેો પોતાની પેગીમાંથી કાઢી આપ્યા સન્માન કરી બપોરનું ભોજન લીધા પછી એકાતમાં તે દપતીને લઈ જઈ તેમનું વૃત્તાત જણાવવા આમહ ક્યૌ લક્ષ્મીધર સમજતો હતો કે કેમ દુર્ભાગ્યવશાત્ આ કેમ ખાન ખ પતિપત્ની અહીં આવી ચડ્યા છે

લક્ષ્મીધરના આમહથી પુરુષે પોતાના વોતની વાત શરૂ કરી

‘ મેઁ ! માડુ નામ શ્રીધર ? શ્રીપુર અમાડુ નિવાસસ્થાન ’

‘ હે ! તમે પોને જ શ્રીધર શેઁ ? ’

‘ છ, હા ! ’

‘ તમારા નામને તો હું સારી રીતે જાણુ છું કહો, કહો ! ’ શેઁ આમહ ક્યૌ

‘ ત્યાના વિજયસેન વૃષતિ સાથે મારો ધણો સુમેળ હતો, એટલે તે નગરમાં રાહત આપવાના કે સેવાના કાર્યોમાં મારી સનાહ મહારાજા માન્ય કરતા મહારાજા ધણાખરા સત્કાર્યો મારી મારફત જ કરાવતા હતા એ વાત જીલ્લિવન નામના દીવાનને ડુચ્છી ન હતી પણ વૃષતિના મારામાં પૂર્ણ વિશ્વાસ, મારા પ્રત્યે પ્રેમ, એટલે દીવાનનું કશું ચાનતું નહિ હું પણ દીવાનના અજુગમાં તરફ તથા આપનો નહિ અને મારાથી જને તેમના પરોપકારના, સેવાના, બનામગુના કાર્યો ક્યૌ જતો હતો, તેમ તેમ જીવાન મારા પર વેરભાવ રાખ્યે જતો હતો પણ એક સરખા લિસ સુખના કેમના જતા નથી એ નિયમ મુજબ માડુ પણ એવું જ જન્યુ એક વખતે મહારાજા

ખીમાર પડ્યા અને છેવટે કાળધર્મ પામ્યા તેમની પછી ગાદીએ યુવરાજ જયકુમાર આન્યા જયકુમાર અને દીવાનો સારો મેળ હતો. યુવરાજના કાનમાં દીવાન હમેશા મારી વિરુદ્ધ એર રેડતો હતો. એવામાં જયકુમાર ગાદીનશીન થયા તેમને નજરાણું દરવાનો વખત આવ્યો. મેં ઠીમતી દીરામાણેકના નમનુ એક પડીકું વાળ્યું અને ધરની જોડમાં ગાદી નીચે એ પડીકું મૂકી હું જમવા મેં.

‘ ભોજન કરીને જોઉં તો વખત થઈ ગયો હતો, એટલે ઉતાવળે ઉતાવળે કપડા પહેરી ગાદી નીચેનું પડીકું લઈને ગજબગારમાં ગયો ત્યાં નજગણાનો વિધિ ચાલતો હતો. દીવાન તેની નોંધ કરતો હતો. મારો વારો આવ્યો. મેં પડીકું નૃપતા ચરણમાં ધર્યું, તેને દીવાને જોસ્યું નરત જ સાન પીળો થઈ તેણે તે મહારાજને બતાવ્યું અને કાનમાં કાંઈક કીધું. મહારાજ પછ ક્રોધાત્મક થઈ, મને કાંઈ પણ પૂછ્યા ક્યાં સિવાય, જાણે મેં મહાન અપરાધ કર્યો હોય તેમ એકદમ મારા ધરને ઠડિયું કરી દેશનીકાનનો હુકમ ઠોડચો દીવાનનો પામો. બરાબર પડ્યો મને બાર આગળ થયો વજ્રપાન થયો હોય તેમ હું કંપી જીક્યો આશ્ચર્ય થયું કે મારા પડીકાથી મહારાજ પ્રસન્ન થયા. જોઈએ તેને જ એ આવો કોપ શા માટે ?

‘ પ્રથમ તો કશી સમજ ન પડી હું ગભરાઈ ગયો. વાનગીતનો કે પૂછવાનો વખત જ દીવાને ન આવવા દીધો ધરના અને હુકાનના માણસોને બહાર કાઢ્યા ધરમાં તથા હુકાનો ઉપર તાળા લાગી ગયા અને મારી પત્ની સુયોચનને મહા નીકળવા હુકમ થયો.

‘ આ અચાનક દરમાનથી સુનોચના ડઘાઈ માર્ગ એટલું જ નહિ પણ અમને કેઈએ મદદ ન કરવી, સહાય પણ ન આપવી, એવું રાજાએ કડક ફરમાન કાઢ્યું. કોઈ પણ જાતની સહાય આપનાર ગુનેગાર ગણાશે શુ થઈ ગયું તે ન સમજાયું મંદચયુક્ત, ગભરાયેલા મને અમો જાણે પહેરેને કપડે નગર બહાર નીકળ્યા.

‘નગરનો મેળો જાગ મને ચાહનારો હતો. મારી આજનથી નગરમાં સનમનાગી બોલી મર્મ ધબ્બાના દિવ કકળી જોડ્યા પળ રાજ્યના મખન દુનમને લીધે મારી તરફેળ કરવાની કાઠની દિમ્મન આવી નહિ

‘અમેા થોડે દૂર મથ ત્યા રાજ્યના એક મારા રોડી નને મને ખમર આખા કે રોડ, પડીકામાં વાગ નાખી નજરાણું કરવાની તમને કુમતિ કેમ સૂઝી ? એ સાબળતા નું ચમક્યો અને આમર્ષ પામ્યો, કે વાગ કેસ ? એ તો પડીકામાં ઉત્તમ ઝવેરાન મુકેવ હતું ‘શીશી’ તમારી ગમે તે પ્રકારે મૂકવન થા’ હેલ, પણ પડીકામાં વાગ હતા એ મે નજરે જોયા હતા,’ એટલું જાણતી તે માણસ તો મયો. અમે પતિપત્ની બન્ને જળ એક જણ નીચે બેગી વિચારમાં પડ્યા કે આ શું થયું ? ઝવેરાન નાખેલ તેના વળ કેમ જો ? તેવામાં મારી પત્નીએ પૂછ્યું કે તમે પડીક વાળ્યા પડી અને આપવા પડેલા ઉપાડીને જોયું હતું ? એ ના પાડી ત્યારે કહે, કે તમે જે રમના કામગીરીમાં ઝવેરાન મૂક્યું હતું તેજ રમના ખીંગા કામગીરી દુકામાં મે માથુ ઝાગીને પડેલ વાગનું પડીક વાગીને પછી નાખી દેશ એમ ધારી એ જ બેઠકની માગે રીએ મૂક્યું હતું જમ, એ સાબળતા નું નુપના ઠોપનું જનજનર કારણ પામી ગયો, અને મનમાં બરાબર સમજ્યો કે મારા નસીબે મને જુદા થો, કારણ કે ઝવેરાતના પડીકાને બાને જૂનથી ઉનાચળા ઉતારળા સરખા રમવાળા કામગીરું વાળવાનું પડીક લાગે નજરાણામાં ધરું મને બવિધે બારે જૂન ખવડાવી, અને દીવાનને તો મારું અનિષ્ટ કરવાનું નિમિત્ત જોઈતું જ હતું ખરેખર ‘વખત પવટાલ ન જ્યારે જણ પવટાલ નતમે છે’ એ નિયમ સુઝગ મારું નન્યુ

‘ત્યારમાઠ મારી પત્નીને મારી સાથે ક્યા રઝળાણુ એ વિચારથી મે મારી પત્નીને તેના પિયર જવાનું ધણ સમજવ્યું, પણ એ તો એકની બે ન જ થઈ, અને અમે અસહાય જોયા જન્ને જણ ચાની નીચળા શોડશ, એ વખતની મારી સ્થિતિ વણુંવું તો એક દિવાન બરાબર

‘રસ્તામાં અનેક ઇંછો, અનેક આપસિઓ, ન અનુભવેલા અનુભવો’ મેળવતા ‘મેળવતા અનેક સ્વર્ગોમાં ભ્રમણ કરતા કરતા ચીથરે હાથ બનેલાં બે વર્ષે’ અમે આ રથને આપ્યા અને અચાનક તમારી નજરે ચડ્યા ગોઠી. આજે અમેને સન્માનપૂર્વક સુખાનુભવ થયો તેવો બે વર્ષના ગાળામાં ક્યાય નથી સાપડ્યો માર્ગમાં મારી જીએ અનેક કષ્ટો વેડીને મારી જે સેવા કરી છે અને તે ઉપરાંત દિવાસાભેર જે હિંમત આપી છે, તે તો વર્ણવી શકું તેમ નથી. એટલે કહેતા શ્રીવરનો કંઠ ગદગદિત થઈ ગયો.

લક્ષ્મીધર કહે, ‘હવે બે ન કરો, બાવિ કોઈ મિથ્યા કરી શકતું નથી બધું સારું થશે તમે મારે ત્યાં કોઈ પણ જાતના મંદોચ વિના તમારું પોતાનું જ ઘર છે તેમ સમજીને રહો. હું મારાથી બનતું કરીશ.’

નનીને બધી બનામણ કરીને લક્ષ્મીધર ગઈ શ્રીપુર ગયા તપાસ કરતા ખગર મળ્યા કે પ્રધાન હુદ્દિધનનું અચાનક મરણ થયું છે, અને તેની જગ્યાએ સુહૃદ્ધિ પ્રધાન આવેલ છે એ ઘણો બનો અને સાચક છે વળી, એ શ્રીધર શેઠની સજ્જનતાને જાણનાર છે, એવું સાબળાં તેને વધુ હિંમત આપી. એટલે પોતે પ્રધાનને જઈ મળ્યા, અને ઉપરની બધી હકીકત જણાવી કરેલ નજરાણાનું પડીકું મનાયું છે, તે બનનારીને ખાતરી કરાવતા માટે મહારાજને કહીને તે શ્રીધર શેઠનું ઘર બિલકાવી માગી નીચેનું પડીકું બતાવ્યું પડીકામાં ઝવેરાત નેહને મહારાજને ખાતરી થઈ દીનાનની શિખવણીથી દોરવાઈને રોડને પૂઠપગ્ગ ક્યાં વિના કરેલ બારે સિક્કા માટે પોતાને ખેદ થયો.

જપદેવ નૃપના વિચારોનું પરિવર્તન થયું અને ઘણું જ સન્માન પૂર્વક રોડને પોતાના રાજ્યમાં બોનાવવા પ્રમથ કયો, અને એ દૃષ્ટીને આદરપૂર્વક નમરપ્રવેશ કરાવ્યો પછી મહાના રૂપમાં હજારો મનુષ્યો વચ્ચે નૃપતિએ પડીકાનો જની ગયેન ઈચ્છો અને તેને અંગે કરેલ

હકક દિમાનો બેઠ મમામા નજા-ચો ત્યાર પછી મેંને સરપાવ સાથે ધગ વગેરે મરે વસ્તુઓ સુખન દરી અને વધુમા તેમના વધારી રકામ એટલા માનમરતનો વધારા ને પોતાના અવિચાર માટે ક્ષમા માગી

સદ્ગ્રીધર અને ગ્રીધર ગેઠ મને સમાન ધધતાગા હતા, એટલે બંને વચ્ચે ગાન મૈત્રી ઘર્જ વગા શ્રીવરના ભાગ્યો રવાળે જોસવામા સદ્ગ્રીધર મેઠ નિમિત્ત બન્યા, એમણે ખૂબ જલ્દેમત ઉઘાડી, સજ્જનતા દાખવી, તેથી ગ્રીધર ગેઠ સદ્ગ્રીધર શેડના જીવનપર્યંતના મજા બન્યા

વિશેષમા તો સદ્ગ્રીધર શેડના ધરે ગ્રીધર શેઠ અને સુનોચના બંદેન અઠવાડિયું રોકાયા તેમા સુનોચનાનો વિનય, નમ્રતા, પરિચારી, વાણીની મધુરતા અને એના સદ્વર્તનનો સામ નવીને ડીંગીક મળ્યો. એ દપતીની જલ્દેજાગીમાથી નૃપતિના ડાપે ઘમેલી એકાદ ગિચિતિ અને એ રિચિતિમા પણ સુખનીએ પોતાના પતિનો બાળવેલી સેવાની ખીના સામગી તેને સુનોચના પ્રત્યે બારે માન ધનુ ઉપરાત પોતાની જૂનો તે જોઈ રહી અને થોડા સદવામથી પણ નરીના જીવનમા બારે સુધારો થયો

ખાન ાની કે અમીનત, સજ્જનતા કે સંસ્કારિતાની પરીક્ષા આવા પ્રસંગે જ પડે છે આ આખી ઘટનામા સુનોચનાની અપૂર્વ પતિભક્તિ અને કમગાની સંસ્કારિતા આત્મસ્ફૂર છે છેવટે ગ્રીધર મેડનું બધુ યાગે પડે ગયુ એટલે તેમની રજા લઈને સદ્ગ્રીધર પોતાને વતન ગયા

એ કહેવાની હવે જાગ્યે જ જરૂર દોષ કે સદ્ગ્રીધર હવે રોહનના મોહમા ચૂકાયો નહિ અને પુનઃ પર અપાર પ્રેમ વર્ણવવા લાગ્યો. વિકાર કરતા વાત્સલ્યની મધુરતા નધુ છે, એનું એને બરાબર ખાન ધનુ રોહનનાને પણ સુનોચનાના સદવાસથી મળી જતી અસર

ચાર જ વર્ષ હતા, અને તેઓની વચ્ચે બારે સંગીન મગદન હતું એ મંગીન સંગઠનને લીધે સહજ ગુણે પ્રમાણે કામે વહેવાર જવાથી સમય અને શક્તિનો બચાવ થયો અને સસ્કૃતિ તથા શાન્તિમાં વધારો થયો. આનો ઉત્તેજ્ય મહાભારત અને ગીતાશ્રમા છે, અને એક બંગાળીના ચાર અગતરીકે ગણાવી મગદનની મહત્તા બતાવી છે.

એ દુર્ભાગ્યની વાત છે કે ગાંધી, ધર્મ, પ્રાણ, કે દેશનું એકું લઈ માનવીએ પોતપોતાના જ બાગના પાડીને દીરાગો ખડી કરી છે એટલે આ પ્રસંગે સમાજધર્મ પર કહેવા માટે હું મહત્વના અંગરૂપ સંગઠનનો વિગત ગચ્છીશ, કારણકે મગદન જ સમાજશ્રવણનો આત્મા છે ખરી રીતે તો સામાજિક કલ્યાણ એટલે જ મગદનની હિમાયત સંગઠનનો સાંસ્કૃતિક નિધન.

વિશ્વરચના ઉપર દષ્ટિ ફેરવો તો નમને જણાશે કે આખું વિશ્વ એ સંગઠનનું સાક્ષાત્ મૂર્તરૂપ છે સંગઠન વિના વસ્તુનું અસ્તિત્વ ટપી શકતું નથી જડ કે ચેતન પદાર્થ મગદનની શક્તિના આધારે પોતાનો પ્રમાણ ફેરારી ગયે છે.

આ ચરમાનું ધરુ જ થયો તે પણ સૂક્ષ્મ પરમાણુની મંગદન-શક્તિને લીધે જ દ્રવ્ય પદાર્થરૂપ બનેલું છે નાતામા નાનું પરમાણુ પણ મગદનશક્તિના બળે અદ્રવ્ય કામ કરતું દેખાય છે મકાન કે આપણા શરીરની રચના જુઓ તો જણાશે કે એ મંગદનનું સાક્ષાત્ રૂપ છે મંગદિત થઈ સજાતીય પદાર્થોને આકર્ષવા એ પદાર્થમાત્રનો ગુણ ૩

ઠરિયામા માર્છલોના માર્છને સુધી કોનસાની ખાણો છે આ ખાણોમા કોઈએ કોનસાને દાસી દાગીને બધી નથી પણ કોનમો, પથ્થર, સોનુ, રૂપ, આદિ જડ પદાર્થોમા એ આમાનિ ગુણ છે કે તે એકબીજાના આકર્ષણને લીધે સજાતીય તત્વને પોતા તરફ ખેંચે છે અને તદ્દરૂપ બની ગય છે આ જડ સંગઠનના પ્રત્યક્ષ દષ્ટાન્તો છે.

હાથી બધાય છે નીતિકારોએ 'અહ્યાનામપિ ઘસ્તુના સદતિ કાર્યમાધિક્ષા અર્થાત્ તુરજ સ્તુઓનું પણ સગદન કાર્યસાધક હોય છે, એમ જે નીતિસાધ્ય કહ્યું છે, તે બહુ જ સારગર્ભિત છે આ એક જ નીતિવાક્યને જીવનમાં તાણાતાણીની માફક વણવામાં આવે તો કંપના ઠરો કે કેટલું સઘમળ વધે? અને સઘમળ વધે તો સમાજમાં કેટની સુખશાન્તિ રહે? ન્યા સઘમળ હોય ત્યાં લેશ માન બધ ન હોય, પણ જ્યાં મગદન બળ ઝોડુ છે, ત્યાં ચારે બાજુ બળનું સામ્રાજ્ય ફેલાયેલું હોય છે આ વાત નીચેના દૃષ્ટાન્તથી વધારે સ્પષ્ટ થશે

સગદનના અભાવનું બચકર પરિણામ

ત્રણ હમર ઘરનું એક ગામ છે તે ગામમાં જૈનોનું મંદિર, ઉપાધ્યો, સ્વામિનારાયણનું મંદિર, શિવનું મંદિર, કાકોરજનું મંદિર, કખીરનું ધર્મસ્થાન, હનુમાનનું મંદિર, માનાજીના ત્રણ મંદિરો વગેરે હતા ઉપરાંત ભગવની જગ્યા હતી

આ બધા ધર્મગ્રંથોમાં હમેશા જતારા, ધર્મ કરનારા માણ મોની ૫૦૦૦ની વસ્તીવાળા એ ગામમાં એક દિવસ અચાનક ધાકુ પકડ્યું ધાકવાળા કમ્તા દસ જણા હતા પણ એ ૧૦ માણસો સગદિત થઈ આ ગા હતા અને લૂટ ચનારી ગામના લોકોમાં એકમુખ ન હતો. કોઈ કોઈને મંદિરો તેમ ન હતું હમેશા ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરનારમાં એક માનવધર્મનો અભાવ હતો એટલે બધા ડરીને ધરમાં ઘૂમી ગયા પરિણામ એ આ યુ કે ૧૦ માણસોના એકસરે ૫૦૦૦ માણસોના બળને પરાજિત કરી ગામની માનમત્તા લૂટી લીધી લોકોએ માર ખારો તે વધારામાં

તમે કહેજો કે 'મહારાજશ્રી! ધર્મનો જીવ અને પાપનો ક્ષય થવાને બદલે પાપનો જીવ અને ધર્મનો ક્ષય કેમ થયો? ૧૦ માણસો ૫૦૦૦ માણસોને લૂટીને ચાલ્યા જાય તો દુનિયામાં કાળો કેર

વર્તે ને ? દુનિયામાં ઈશ્વર-ધર્મ કે કે નહિ ? આ પ્રશ્નનો ટૂંકો જવાબ એ છે કે હા, સ્વાર્થાધિના કે કાચગાના પક્ષમાં ધર્મ કે ઈશ્વર જોવા રહેતા જ નથી ધર્મ તો સમિતિનો બોગ માથે છે નિર્જળ વ્યક્તિ ધર્મને પચાવી ન શકે વિચારશીન પુરષો જ ધર્મ પચાવી શકે, પાત્રી ગર અને તાપ્તવી શકે

લૂટારાના પક્ષે લૂટવાની ઈચ્છા એ પાપ હતુ એનું સાધન એને માટે પશુમળ જ હોઈને એ પણ પાપસાનન હતું પણ એમનામાં એક વસ્તુ ઉમદા હતી તેમનામાં સગવડ હતુ, જ્યારે લૂટનારમાં તો મૂળ આર્થનું પાપ હતું એનું સાધન કાચરની દિસા હતી, અને મમકૂન તો હતું જ નહિ એટલે લૂટારાનો પત્ત છતી ગયો 'આપણે શું' એમ માનીને સતતા માડ્યુ જે ખરી માનવતા હોત તો એમ વિચારત કે મારા પડોશીને માર પડેનો હોય ત્યાં મારે દોડી જવું જોઈએ પ્રામાણિક મન માં જોવા રહેવું એ તો મારુ સામાન્ય કર્તવ્ય છે દર વ્યક્તિએમાં જે મમકૂનગળ હોય તો તે ૧૦૦૦ હુદીછવાઈ વ્યક્તિએને હતી શકે છે, એટલુ આ વ્યવસ્થા તાકવ્ય છે

સમાજ અને ધર્મનો નબળ

તમે કહો, ' મહારજશી ' સમાજ અને ધર્મને શું લાગેવળગે ? ' તમારા આ પ્રશ્નના જવાબમાં મારે જણાવવું જોઈએ કે જ્યાં સુધી મનુષ્યમાં કર્તવ્યભાવના ન જાગે, ત્યાં જ્યાં ધર્મ જીવનમાં પ્રવેશ કરી શકે નથી કર્તવ્ય કરવું, પ્રામાણિક રીતે કરજ જાળવવી, એ ધર્મનો પાયો છે

માતાપત્ની કે સાસુસસરાની તેમ જ ડોઈ પણ સેવા કરવાના યોગ્ય સ્થળે સેવા ન કરવી, બાળકોની મજાજ ન રાખવી, પડોશી ધર્મ ન પાળવો, કુટુંબ, સમાજ અને દેશ પ્રત્યેની દરજ અદા ન કરવી, અને માત્ર માવજીપાડ, સંખ્યાપૂજન, સામાયિકપ્રતિક્રમણ તથા પૌષ્ઠ

જેવી આધ્યાત્મિક ધર્મની લૂખી ક્રિયાઓ કરનાર એ ધર્મનો પાયો જૂની જાય છે એ ધર્મ જ નથી સમજ્યો.

કુટુંબ, સમાજ, દેશ અને જગત ક્રત્યેના માનવતાભર્યા કર્તવ્યો બજાવવામાં ધર્મનો કેમિક વિશ્વાસ છે ધર્મનું ક્ષેત્ર મંકીર્ણ નથી, ધર્મની વ્યાપકતા બહુ જ વિસ્તીર્ણ છે ધર્મ અમુક જગ્યાએ જ ધર્મ શકે એવું નથી ધર્મ તો વ્યાપક છે ધર્મ તો જીવનના અણ્ય અણ્યમાં વ્યાપેલ છે જે ધડીએ જીવનમાંથી ધર્મતત્ત્વ અળગુ થયું તે ધડીએ સમજવું કે આત્મા વિનાના મરીર જેવું ખોપ્પુ રહ્યું છે ધર્મ જીવનથી જુદો ધર્મ શકે જ નહિ.

‘ઘણું જાણ્યો ધર્મનો—વસ્તુનો સ્વભાવ જ ધર્મ છે,’ એ રીતે માનવનો સ્વભાવ એ માનવનો ધર્મ કર્તવ્યો કરવા, સેવા કરવી, એ પણ સમાજમાં વસતા માનવનો ધર્મ છે કર્તવ્યવ્યુત ઘટ્ટએ તો ધર્મવ્યુત ઘટ્ટએ કર્તવ્યપાનનમાં ધર્મ રહેવો છે, એટલે મમાજ ધર્મ એ આધ્યાત્મિક ધર્મનું પ્રધાન અંગ જ છે.

કોઈ મવાથી કોઈની વહુમેટી કે બહેનની લાજ લૂટતો દોષ, અને તે વેળાએ ત્યાંથી પોતાના સ્પષ્ટ કર્તવ્યમાંથી છટકી કોઈ સ્વાર્થી, બીડુ, પામર, સામાયિક પ્રતિક્રમણ કે પૂજા કરવા માથ્યો જાય, તો એને કોણ આધ્યાત્મિક ધર્મ કહેશે? માટે જ કહું છું કે ક્રમેક્રમે વિકાસના પગથિયા ચડો સામાયિક, પ્રતિક્રમણ, પોષધ એ તો યોગિક ધર્મક્રિયા છે, આધ્યાત્મિક જીવિ એણી છે આ જીવિ એણીએ એકદમ કૂદકો મારવા પડેલા, પડેને પગથિયે પગ મૂકવો જરૂરી છે પ્રાથમિક પાડો ભણ્યા પડેના મેટ્રિકની પરીક્ષા આપના જઈએ તો પરિણામ દાન્યમાં જ આવે અને થમ તથા સમય બન્ને ગુમાવવા પડે તેમ જીવિ ધર્મક્રિયા કરનાર નીતિ, પ્રામાણિકતા આદિ ગુણોને જીવનમાં સક્રિય રૂપ ન આપે તો તેની એવી જ દશા થાય માટેજ હું કહું છું કે, સામાયિક જીવનમાં વ્યવહારશુદ્ધિ એ પ્રાથમિક પાડ છે.

તૈયારી માટે એ પ્રાથમિક મમાન બાવના ડેળવી સમાજમાં
એક વધારવું જોઈએ એકની પાળા આખો સમાજ ડીએનો છે,
એવી એકતાની બાવના પ્રગટવી જોઈએ મમાન એટલે મારા તમારા
જેવી વ્યક્તિએનો સમૂહ તેમાં જવાન તર વ્યક્તિ તરીકે હું પડેનો
એવી બાવના વ્યક્તિમાનમાં પ્રગટવી જોઈએ, કેમ કે બધાના રક્ષણમાં
પોતાનું રક્ષણ રહેલું છે સમષ્ટિના સુખ સાથે વ્યક્તિનું સુખ સકળા
ચેલું છે, એવું બાન પ્રગટે ત્યારે જ આવી વિશ્વોન્મુખી અસ્મિતા
ખીને, અને જો આવી વિકાસોન્મુખી અસ્મિતા ખીની જોય તો
સમાજની છુટિઓ એકેએક વ્યક્તિને સાતી જોઈએ

વિવશ માતાએના કે કુખિન બહેનોના કુખ ટો, અમકાપ દનિન
વર્ગના દીએના કુખો, મમાનનું દારિદ્ર્ય, અનાથની નિદામણા,
એવા એવા અનેક પ્રમેા એકેએક વ્યક્તિને ખૂંચતા જોઈએ એનું
મૂળ ઝાડી એના ઉપાયો માટે તત્પર રહેવું જોઈએ પણ જાન તો
નિયતિ તદ્દન હીનગી છે એકતાનો અભાવે “અમારે શું એ જાણે બો
એના કમો જાણે” અથવા બહુમત્તુ તો પાપની નિંદા કરવાને મને
પાપીની નિંદા કરવા જેસે સામાન્ય બામનમાય મનને ડીએ મયો
કે કનેશ અને કકામ ડીએ જ છ આનું કારણ પોતાની જવાન
દારીનું બાન જ નથી જાણે બહુમત્તુ તો મારું ધર, મારું કુટુંબ,
મારા ગૈરાઠોકરા અને માનમિનન મિત્રાન એનું મમત્વ આગળ
વધુ જ નથી મારા સમાજ, મારા દેશ, મારું જમન એ વિચાર
દષ્ટિ કે જ નહિ ! એટલે જ મારામારે લડી પોતાની જ ખરાખી
ચક રહી છે

એ વખતે પાલોની કેલએ પ્રગ કચો કે નમે કેટલા ? ત્યારે
તેમણે કહ્યું,

अथै सार्धं विरोधेन यय पचोत्तरशतम् ।
परस्परविरोधेन ययं पच, च ते शतम् ॥

અમારે કોઈ બીજા માથે લકાઈ થતી ત્યારે અમે ૧૦૫ હતા પણ અમે પરસ્પર લડીએ છીએ ત્યારે અમે પાંચ છીએ અને તેઓ ૧૦૦ છે આજે અમે તેમનું જગ તોડીએ છીએ, તેઓ અમારું જગ તોડે છે

એ મહાભારતનું પરિણામ પણ સૌએ સામળ્યુ છે સાખો માણસોનો નાશ થઈ ગયો. પાંચે જીત્યા તોય હાપી જ જેણે મહાપ્રભુ બીજા, દ્રોણાચાર્ય કે કર્ણ જેવા મહાપુરોહિતો માર્યા ગયા. કારણ ? જમણાને સાન્યુ કે જાગોને મારવું જોઈએ, કારણ કે એ જીને છે, અંતે ડાખાએ માન્યુ કે જમણાને મારવો બન્ને સડે તો શુ થાય ? બન્ને શરીરના અગડિપાગ છે એ જાન જીને તો પરિણામ શુ આવે ? આ રીતે મધ્ય પજા ધારી વ્યક્તિઓનું જૂથ છે એક એક વ્યક્તિનો બનેલો એ મમાજ છે એ વ્યક્તિઓ એના એ સપ્તરૂપી આખા શરીરના અગડિપાગ છે હાથ, પગ, આખ, કાન છે તેના નાશમા તો શરીરની જ હાનિ છે હાથનો નખ ઉતારી નાખે તો વેઠના એડના હાથને જ નહિ પણ આખા શરીરો ધાર, અંતે જેણે ખસે તો એ બધુય જાય એકેએક અગ શરીરના વિકાસમા ઉપયોગી છે એ ગુમાવે તો વિકાસ, શાંતિ અને ગોના મર્વે ગુમાવે જેણે જો હાથ માટે એ રક્તાર રહે તો શરીરને જ હાનિ પડાયે તેમ આગેવાન પણ જો એક વ્યક્તિને તિરસ્કારે તો આખા મંડળે જ હાનિ પડાયે બન્નેનો મંડળ છે મોર પીંછાથી રજિયામણો છે, અને પીંછાની કિંમત પણ મોરથી છે. પણ એના ઉપરથી પીંછા નીચળ્યા પછી પડેનાની કિંમત જેવી નથી હોતી મહિ વીટીમા ડોલ અંતે વીટી મહિ સાથે ડોલ એ એ બીજાની ગોખા છે

હવે શુ ? અહીં સુધી તો મમાજ અને ત્રુટિથી થતી સ્થિતિ મંડળી મે કહ્યું હવે પ્રથમ એ થાય છે કે એ મંડળનો ઉપાય શો ? ખરો ઉપાય તો માનવતા છે, અર્થત્યાગ છે પણ એની આશા સૌથી પહેલી આગેવાનો પાસેથી રાખી મકાલ આજે સમાજ સત્તાગત,

મધ્યમ, પથ્યમ કે ધર્મ્યમ દોષ, પણ એ મંદધાના મુખ્ય આગેવાન]
કર્તવ્ય એમને અવશ્ય મમજનુ જોઈએ

મદનચીપ્ત, વિચાર, વીરતા, પ્રામાણિક કર્તવ્યપરાયણતા,
હૃદયની વિશાળતા, નિઃસ્વાર્થતા આદિવા મુજો વિશે કહેવાઈ મધુ
તે મુજો એમણે જીવનમાં હિતાગી લેતા જોઈએ જેમ મોમ આખા
ધરતો ભાર ઝીંતે છે એટલું જ નહિ પણ ખીલાય એના ઉપર વડુ
ને વડુ પડે છે, તેમ સમાજ, મંથ કે મંદિરના આગેવાનોએ પણ
એના મોમ કપ મનુ જોઈએ લોડો એને જેવ રીતે નિમ્ન પોતાના
મદા અવશ્યને નહિ જુએ, પણ આગેવાનોની જરા જૂદ ધર્મ કે
હિતારી પા વાતા પ્રયામ કરશે આગેવાન પ્રથમા કરવા જેવો દોષ
છતા થોડો પ્રમાદ કે નન થતા અપકીર્તિ મરને પોતાનું અમન
વેરઝેર મમાજમા ફેલાવશે. પણ આગેવાને જરાય ઝેરના કટોરા જેમ
બગવાન ય કર પી ગયા તેમ પી જવા પ શે, અને જો જાને અમન
આપતુ પ મે ખરી મોટાઈ ધન, દાણ, સત્તા કે અન પજામા નથી,
પણ નિઃસ્વાય પ્રેમ અને તજામગીને રહી નમવાથી પોતાનું કર્તવ્ય
અમનવશમા છે આતા આગેવાનના મરણમા સમાજ વહેનો કે મોડો
દળમે જ મદાદમા માધીજી એનું મયોદ ઉ દરજી છે એ માર્ગે ચાલતા
જ એનું હોન વિશ્વમાપક બન્યુ છે, અને એ વિશ્વના આર પામ્યા છે

મમાજને હમેશા હિતમ આગેવાનની જરૂર રહી છે અને
રહેવાની, કારણ કે એ સમાજચરીરના પ્રાગુરુ છે

આ શરીરમા અનેક સચેત અણુઓ દોષ છે જે એમા ખીમ
કોઈ જાતુમે દાણન થાય તો જા તો એ જાતુએને જ રના જાતુ
જેવુ થતુ જોઈએ, નહિતર એને ગમે તે રીતે બદલ કાળી મૂકે
પણ આ જાતુ શરીરમા કૈનન્ય દોષ ત્યા મુધી જ જાને કૈનન્યનો
કાજૂ ગયો કે જાતુઓ પ્રવસ કરે અને શરીર વાસ મારવા માડે
આપણે જોઈએ છીએ કે હજારોનું સૈન્ય એક દુકમ આપનાર સેના

પતિના અભાવે છિન્નભિન્ન થઈ જાય છે, ગોથા ખાય છે આથી એક સેનાપતિ મરે કે તરત જ બીજો સ્થાપવો પડે ■

સક્રિય કર્તવ્ય

હવે આગેવાનોએ આજના ટુટચાકૂટચા સમાજને સગઠિત કરવા માટે પ્રાથમિક સક્રિય કયા પગલા લેવા જોઈએ તે કહું

સમાજને સગઠિત બનાવવા માટે સર્વ પ્રથમ તો સમાજની સ્થિતિ ઊંડાણથી જાણી જોઈએ, અને બ્રાહ્મભાવનાને સક્રિય રૂપ આપવું જોઈએ એ નક્કી જ છે કે બ્રાહ્મભાવના પ્રગટ થશે તો કર્તવ્યબુદ્ધિ પણ સ્વયં જાગરશે. સમાજમાં બ્રાહ્મભાવ પ્રગટાવવા માટે એક એવું મડળ જોઈ કરવું જોઈએ, કે જેનો ઉદ્દેશ સામાજિક બ્રાહ્મભાવ દ્વારા સમાજને કૌટુંબિક રૂપ આપવાનો હોય, અને સહવિચાર તથા સહવર્તન દ્વારા સમાજમાં બ્રાહ્મભાવનો પ્રચાર થાય

સામાન્ય રીતે બ્રાહ્મભાવના પ્રચાર માટે સમાજ પામેથી ત્રણ પ્રકારની મદદ જોઈ શકીએ

૧ શારીરિક મદદ, ૨ આર્થિક મદદ, ૩ માનસિક મદદ

આ ત્રણ પ્રકારમાંની કોઈ પણ મદદ આપનારના મૃત્યુ સુરખા જ હોવા જોઈએ, કારણ કે જ્યાં કોઈ પણ અગના મૃત્યુ ઓગાં આકવાની દૃષ્ટિ છે, ત્યાં બ્રાહ્મભાવનાનો આર્થ ભાગી પડે છે આર્થ તો હ મેશા જવનન અને જીવત હોવા જોઈએ

બ્રાહ્મભાવના પ્રચારની જુગિકા માટે સર્વ પ્રથમ તો વિખરાયેના છૂટાઝાવા બુદ્ધિને જોળખના માટે પરસ્પર મેદગમબધ ગ્યાપવો જોઈએ તે માટે એક વસતીપત્રક ચુ જોઈએ એ તૈયાર થયા પછી કૌટુંબિક કરજ અદા કરવા માટે—મનુષ્યના જમાવવા માટે પરસ્પરના સહકારથી વ્યવસ્થિત પ્રમથ થવો જોઈએ એટલે કે માદાની માવજત કરવી, આશ્રય અને જોળખ વિનાના બન્યુંને આશ્રય અને જોળખની શકન વ્યવસ્થા કરવી, આજીવિકાના સાધનવિહોણાને

તે મેળવી આપવા, બૌદ્ધિક કે શારીરિક અમશ્ચીની જરૂરિયાતવાળા અને તેવા અમશ્ચીની જરૂરિયાતવાળા, સહાય કરનારા અને સહાય આહીનારા, સેવા દેનારા અને સેવા લેનારા નોખરી લેનાર અને નોકરી કરનારા આદિનો પરસ્પર સુમેળ સાધી આપવો, શરીરસ્વાસ્થ્ય માટે વ્યાયામતાળા ખોલવી વામનાનયો ખોલવા, આ અને એવા અને-કામો છે પણ એક ડગલું આગળ આપ્યા પછી આગળની કાર્યદિશા સ્વયં સૂઝી જાય તો સિદ્ધિમુખ્ય મળવાથી સમાજનો પાયો મજબૂત થશે અને જેથી આ સમાજમંદિર સુંદર અને સરકૂત થશે એમા જરા પણ શંકા નથી.

આજે જેમ મધ્યમમાનના મનધર્મા કશું છે તેવી જ રીતે દેશ અને વિશ્વ સાથે પણ આખરે એકવચ્ચ પાડે જ છૂટકો છે, પણ એક ડગલું જ આજે જોયું નહિ સર્વ હેતુ તે આવતી કાલે સાખી મજલ આપવા માટે નાનાપક જ કરશે.

સ્વધર્મ

સત્યમેવ જીતેત્યહમ્ ।

આજે તો સ્વધર્મ મગધી થોડુંક જોવીશ

જૈન તત્ત્વજ્ઞાનમાં, દરેક વસ્તુને ચતુર્વિધ સ્વરૂપે નિરૂપવામાં આવે છે દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાળથી અને ભાવથી એ જ દૃષ્ટિથી આજે આપણે ધર્મતત્ત્વને વિચારીએ દ્રવ્યધર્મ, ક્ષેત્રધર્મ, કાળધર્મ અને ભાવધર્મ

દ્રવ્યધર્મ એટલે ધર્મનું વ્યાવહારિક સ્વરૂપ, જેની ચર્ચા આપણે ઠીકઠીક કરી ગયા ક્ષેત્રધર્મ એટલે મનુષ્ય જે ક્ષેત્રમાં હોય, જે સંયોગો વચ્ચે હોય, જે ભૂમિકા પર હોય તે પરિસ્થિતિમાં આચરવા યોગ્ય ધર્મ આને લગતી ઉપરંતપકેની વાનો તો હું કહી ગયેલ છું, પણ આજે વિશેષ સ્પષ્ટતાથી કહીશ

વૈદિક યજ્ઞોમાં 'ક્ષેત્રધર્મ' શબ્દની લગભગ આવી રીતે એવો 'વર્ણાશ્રમધર્મ' શબ્દ છે પણ આજે તો તે શબ્દોનો અનર્થ થયો છે ગીતાજીમાં ક્ષેત્રધર્મને જરાયર બધમેસતો શબ્દ 'સ્વધર્મ' છે

ધેયાન્ સ્વધર્મો વિગુણ પરધર્માત્ સ્વનુષ્ટિતાત્ ।

સ્વધર્મે નિધન ઐય પરધર્મા ભયાવહ ॥

શ્રી દશૈકાતિક સૂત્રામાં એવો ઉદ્દેશ છે કે —

ઘટ્થ શામ ચ પેહાય, સદ્દા મારોગમપ્પણો ।

સિત્ત ફાલ ચ ચિનાય, તદ્દ ષાણ નિજુજ્જપ્પ ॥

અમાન-તારી સામે કેઈ કર્તવ્ય આવે ત્યારે તું પ્રથમ તો તારું શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક બધું તપાસ તારા આરામ અને શ્રદ્ધા તરફ દષ્ટિ કર અને પછી હોત તથા કાળને જોઈને એની સાથે દિવ દહનિ જોડાઈ જા

આત્મી દીર્ઘ દષ્ટિ દોહા-આ પછી તો

કર્તવ્યમેષ કતવ્ય પ્રાણે કણ્ઠગતીરપિ ।

કાકર્તવ્ય ન કર્તવ્ય પ્રાણે કણ્ઠગતરપિ ॥

પોતા જોમ કત-અ ન પ્રાપ્તને જોમે કરવું પોતાને અજોમ એવું પ્રાણાન્તે પણ ન કરવું આ ધડનાની ચોખવટ થોડા દૃષ્ટાંતો આપીને કરે

અધ્યાયાનો બુધાય કિંદીપ

કાનિદામના 'રઘુવંશ મા કિન્દીપ રાખતો એક પ્રમખ છે કવિ એને દશરથના પ્રપિતામહ તરીકે ઓળખાવે છ કિન્દીપરાગ્ન અરણ્યમા ક્ષેત્રમન્ધામ વ્વીકારી હમેશા નિતિ માપને ચારવા માટે સ' જાય છે એકલા એ વસિષ્ઠ મુરની ધેનુને ચતારવા માટે જ મનમા નીમ્જન છે ધેનુ ચર્ચા કરે છે અને પોને સુદૃષ્ટી નાં નીરમે છે, એટલામા અચાનક જ મમ પર એમ સિંદ પડે છેપાડે છે, ને ગાય શોડા પાડે છે લાગવી જ કિન્દીપની દષ્ટિ એની હપર પડે છે, એટલે 'અરે, આ શું ? મે બાર પ્રમાદ સેવ્યો એમ કહી કિન્દીપ દુરત જ માનને બચાવતા માટે પોતા બાયામાથી તીર કાઢી ધનુર પર ચડાવવા તૈયાર કરવા જાય છે, પણ હાથ એમનો એમ રમખી જાય છે પ્રપત્ન ધડો કરે છે, પણ નિમ્જન જાય છે

બારે આશ્વર્ય અને ખેદ યાય છે, ત્યારે પેનો સિંદ મનુષ્ય બાપામા કહે છે, 'બાપ' તૃયા પ્રપત્ન ન કર, કેમકે તે જોમ હોત સન્ધાસ સ્વીકાર્યો છે તેમ મે પણ સ્વીકાર્યો છે અને આ પાર્વતીના પુત્રસમા પ્રિય દેવદારના વૃક્ષનું રક્ષણ કરવા ખુદ મહાદેવ પ્રભુએ

મૂક્યો છે, અને મારા ખેરાક મટિ મર્યાદા બાધી આપી છે કે અચાનક તારી કને તારી બાવેલી હદમા કોઈ આતી પડે તો એને વાપરવું તું જાણે છે કે મારા શરીરનું બંધારણ જ એવું ઘડ્યું છે કે મારે માસાદાર કંપે જ છૂટકો, અને આ ગાય ન્વય મારી હદમા આવી ચઢી છે, એટલે મારો આ બક્ષ છે '.

‘ ગાય તો મારે ઘરલે છે, એને મરતી કુ નોર્ડ ન શકું ’ એમ કહી દિતીપ પ્રયત્ન કરે છે, પણ હાથ ખસતો જ નથી સિંહ મો હક્ષાવે છે.

દિવીપ વિચારમા પડ્યો ‘ શુ ધર્મની એક જ બાજુ છે ? ’ મૂક્યો ‘ શુ હું બ્રહ્મ છું ? જરાગર ’ હવે મને મમજાનુ ગાય બયે અને સિંહની ક્ષુધા ટળે એવો માર્ગ મારે શોધવો જોઈએ ’.

પુરત જ તેણે કપજ ઉતારી અને મિલક કને જઈ ગોઠ્યો, ‘ ખારા મિત્ર ! એને છોડી દે એના જાદને આ મારા શરીરનો બક્ષ તૈયાર છે ’.

સિંહે કહ્યું, ‘ એક ગાયને ખાતર અગોખ્યાની બધી પ્રજા અને રાણીઓ રડાશે, એનો તે વિચાર કયો ? આ તારી વાત મૂખાઈ બરી છે કાચ વમિષ્ઠ ઋષિના પુણ્યપ્રકોપની તને ખીક હોય, તો એકને બદલે બીજા અનેક ગાયો આપીને તું તેમને સતોપી શકે તેમ છે ’.

‘ ઋષિષ્ઠ ઋષિના પુણ્યપ્રકોપનો ભય કે અગોખ્યાની પ્રજા અને રાણીઓ રડાશે એના ભય કરતા મારો સ્વધર્મ રાડે એ વધુ ભયકર છે ક્ષાત્રધર્મમા ભૌતિક પદાર્થની ગણતરી નથી હોતી જે મળેગ સામે હોય એમા બન્ને પક્ષને ન્યાય મળે ■ કે કેમ ? એ ન્યાય જળવાતા છતાં સત્યને લગીરે હાનિ પહોંચતી નથી ને ? ખસ ! આ બે જાળવીને મૃત્યુના સુખમા પેગી જવાનું નિર્માયુ હોય તો ત્યાં મરીને ય છવવાનું છે આ રહસ્ય મને મારા અંતર્નાદે મુઝાડ્યું છે એટલે બાઈ ! હવે તું મારી ચિંતા ન કર, પણ તારું કામ કર ’.

સિંહે ધણા પકારે સમજાવ્યું ' એક માથ અથો તારા જેવા
ચાલતીએ મરવું એ નરી મૂંના છે '

પણ દિસીય કજૂન ન યથો, ત્યારે સિંહે ગાયને છોડી એને
સ્તીકાર્યો ' પણ સિંહ પાસે પડયા પછી ન્યા તિયે જુએ ત્યા ઉપર
આમ અને નીચે ધરતી ' સિંહ ન મગે અને માથ ચરે છે ટીપને
થયુ કે આ તે સ્વપ્ન કે સત્ય ?

કવિરત્ન કાષિદાસ કહે છે કે એ તો કામકુધા મામની જ માયા
હતી એ ધેનુએ જ પોતાના મેવન્ના સ્વધર્મપાતનની કમોગી કરી
હતી સિંહને મનુષ્યવાણી શી ? દેવમાયા શી ? માથ શેની કસોગી
કરે ? આવા આવા બૌદ્ધિક પ્રશ્નો તમને ઘરો જ પડ્યુ એ જીવિને
વિષય નથી મે તો આશ્ચર્યે એ દષ્ટાન એમાનદાસધર્મમા સ્વધર્મની
માદુ સમજાવવા પૂરતું લીધુ છે હવે આમળ ચાલો

દાદામાઈ પાંડિત્રું નામ તો તમે માજાવ્યુ હશે સુરતની તાપી
નદીમા એક વખતે મહાપૂજ આપ્યુ ને ઘઝા સોડે તજાવા સામ્યા,
ત્યારે પેલે તો સુરસિન જ હતા છતાં તેમજે માન્યુ કે મારા બન્ધુએ
તજાવ છે અને તરી જાણુ છુ જતા ઊનો ઊમો તજાતા બન્ધુ
એને જોયા કડુ, તો તો મારી માનવતા સાજે બચકર પૂરમા
કર્તવ્યધર્મ બજાવવા ખાતર તેમજે સુરત જ ઝપવાવ્યુ મારુ શુ ધરો,
એનો એજે વિચાર ન કયો પોતાનો વિચાર આવે તો કર્તવ્ય બજાવી
પણ ન શકે એ દાદામાઈએ પોતાના પ્રાણની જાછ સમાડીને પણ
હૂની જતા એક સો ને આઠ જન ઉમાયો

મે જો બે દષ્ટાતો આપ્યા તે તો મરણના મુખમા જઈને પણ
જમી મયા હવે પોતાના સ્વધર્મ ખાતર જાને જ હોમાઈ ગયાના
ઉદાહરણો આપુ એ પરથી કઈક વધુ સચોટ ખ્યાન આવશે

મહાત્મા ધર્મસેાધ

પાટલીપુત્રનું નામ તો તમે માજાવ્યુ જ હશે, જો આજે

પટણા તરીકે ઓળખાય છે ત્યાં મગધના નરાધિપ શ્રેણિક મહારાજાના પ્રપુત્ર ઉદાયી નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. જગવાન મહાવીરના દામનના એ અરગ ઉપામડ હતા શ્રાવકધર્મના સાચા આરાધક હતા એક પણ પાખી પૌષધ વિનાની ખાવી ન જાય આનોચના, પ્રતિક્રમણ અને સમભાવભરી મામાધિક વગેરે બધી ક્રિયાઓ તેા તે હમેશા કરે

આજના જૈનોને આ જાણી આશ્ચર્ય જરૂર લાગશે, કારણ કે તેમને એમ લાગશે કે મહારાજાને એટલી કુરુમદ કેમ મળી શકે? આમ તેમને લાગનાડું કારણ એ છે કે નિવૃત્તિ નથી એમ કહી છૂટી જવાનો તેમની પામે એક ખમિયો છે પરંતુ તેઓ જૂની જાય છે કે નિવૃત્તિ કે પ્રવૃત્તિ એ માત્ર વૃત્તિની વસ્તુ છે જેના આત્માએ વૃત્તિ પર વિજય મેળવ્યો છે, જેણે જીવનના ધોય સબધી પ્રિયાર્થ છે, તેના આત્મા હમેશા વિજેતા જ હોય છે નિવૃત્તિ નથી મળતી એમ કહેવું તે તો માન બદલના છે જે જે કાર્યની આત કરણપૂર્વક આવશ્યકતા સ્વીકારાય છે, તે તે કાર્ય માટે મનુષ્ય જરૂર કુરુમદ મેળવી શકે છે

એકદા ઉપધુકેન રાજા ઉદાયીને ઉત્તરજૈનના રાજા અદ્રપ્રઘોતન સાથે રાજનવર્મ બળાવવા જતાં યત્રુતા જામી છે, અને તે યત્રુતાને પરિણામે તે ન-ને નચે વૃશ્ચય યુદ્ધ થયું પણ એ યુદ્ધમાં રાજા ઉદાયીને અદ્રપ્રઘોતન જીતી યત્ર્યો નહિ પણ હાર્યો, ત્યારે તેણે ઉદાયીને પકડવા માટે ટેટલાક ગુપ્ત માણસો મોકલાવેન છે છતાં પણ એ જાનના બવા પ્રયોગોમાં અદ્રપ્રઘોતન આખરે નિર્જીત નીવડ્યો છે છેવટે ઉદાયીને પન્ડી લાવે તેને મોટું ઇનામ આપવું એમ જાહેર કર્યું છે તે ઇનામની લાનચે એક ધૂર્તે બીકું ઝાપ્યું

ધૂર્તનો પ્રપચ

વખત વીત્યા છતાં કોઈ પણ પ્રકારે ઉદાયીને પકડવાનું બની શક્યું નહિ જનામની લાવચ-પ્રયોજનની પ્રકૃતિ તેને જરાય ઝપવા

દેવી નથી પ્રકૃતિના મુદો કેવા હોય છે તે કમઠ મરુજૂતિના ચિત્રમા તમે જોયું છે આખરે વિચારમા ને વિચારમા તે ધૂતને એક માર્ગ સુઝી આવ્યો તેણે જોયું કે ઉઠાણી પાડો ધર્મનિહ છે તે ધર્મને બહાને અવશ્ય સપડારો તેથી તે રીત ખૂન સરળ અને સદળ છે એમ માની તે રીતે તેને રસાવવા માટે તે તૈયાર થયો.

તે સમયે અવજી બનવાન મહાવીરના શાસનમા ધર્મધોષ નામના મુનિરાજ તે પ્રદેશમા વિચરતા હતા તેમની પામે જડ પેન ધૂતે મસ્તક ઝૂનાયુ અને મોઢ યુગયુગના જૂના વૈરાગ્યથી તરબોળ યોગીને છાંજે તેવી શાન્ત રસથી બીજાએની વાનો ઠરી, અને મહારાજની પાસે દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા દર્શાવી આવી વૈરાગ્યબીની વાનોથી ધર્મ-ધોષ મુનિ બેઠાવાઈ ગયા ધૂત દીક્ષિત થયો અને ત્યાગનો ગ્વામ સંજો પડી પોતાની છાપ એસાજા માટે તેણે એટલી તો દહો ક્રિયાઓ પાળવા માઢી કે રધૂજ દષ્ટિએ જોનાર તે તરફ આખ્યાયા વિના ન રહે જનસમુદાયનો મોટો ભાગ ઉપરનું જ નિહાળી રાકે છે અં ર તો હજાહજ પ્રકોપની જ્વાના અને પ્રગટ અતુલિ હતી પરંતુ હબના પગથી તેને લાખી રાખી હતી

એમ કરતા કરતા મહિનાઓ ચીલા, હતા એ મોઢિએ તેનું હૃદય ન પારખ્યું બનવાન મહાવીર વ્હે છે, કે ને ક્રિયાઓનો માથા શાન સાથે કે હૃદય સાથે મનધ નથી તે ક્રિયાઓ એતન વિનાના દેહ જેવી જડ છે નાન સહિનની ક્રિયાથી ક્ષણવારમા ને રજ થાય છે તે રજ અનેત કળની જડ ક્રિયાઓથી નથી મટ

એમ મુનિ ધર્મધોષ મહારાજ પોતાની જાંધી શિષ્યમડળા સાથે રૂગતા કરતા તે જ પાટલીપુત્રમા પુન પધાર્યો દીક્ષિત ધૂત માધુ પજી તેમની માથે જ હોદ પજી દવે તો સૌ મોઢ તેને તપસ્વી અને ધ્યાની તરીકે ઓગળતા હતા, કારણ કે તેનો આખો સમય તપશ્ચર્યા અને ધ્યાન (૧) પાળ્ય જતો હતો.

ધર્મધોષ મહાત્મા પધાર્થોના સમાચાર મળતા જ મહારાજ ઉભા થઈ પરીવર સાથે તેઓની વાતચીત કરી અને બહુ પૂર્વક મીઠું મુનિવરોને વદના કરી, સદ્બોધ મેળવી, તેઓ પુનઃ જાન પુર તરફ પાછા વળ્યા.

તેવામાં એક પાખી પડેલાં દ્વિસ આંખો પાખીને દિવસ હોવાથી ઉદાસી મહારાજને આજે જન્મે એક બાજુ મૂકી દીધી અને જ્યાં એ મહાત્મા વિરાજમાન હતા ત્યાં આગળ આવીને એમને પૌત્ર ક્રિયા આદરી દીધી.

ધૂત મતની વૃત્તિ આજે વિકરાળ અરપ ધારણ કરી રહી હતી. માડમાં તેના હાથમાં આ તક આવી હતી જે કાર્પ માટે સાબુવેશ ધારણ કર્યો હતો, તે સમય આવેન જાણી તેમણે કરી દ્વિસ વીલ્યો, શનિ મર્ત સૌ મુનિવરો સ્વાખ્યાર કરીને સૌ મૌના રથને નિદ્રાધીન થયા. જ્યાં નિદ્રા આવી પરંતુ ધૂત સત આજે જન્મે હતો તેને શયતાન તેને પીગી રહ્યો હતો.

તકનો લાભ બધને તે દુરત જ જાયો અને પોતાના ઉપકરણોમાં ખાનગી રીતે હમેશા પોતાની પાસે જે એક નાનું ખજૂર રાખતો હતો તેને હાથમાં લીધું, અને ધીમે ધીમે જ્યાં મહારાજ ઉભા હતા તે જગ્યાએ એક પથ્થર પર સૂતા હતા, ત્યાં ગયો. આસપાસ એક ત્રીણી દૃષ્ટિ દેહી તે વખતે ત્યાં કોઈ નહોતું. બરાબર લામ જેને તેણે ખજૂર બોલી દીધું. ખજૂર લાગતા જ પોહીની ધારા વહી જાય એટલે જીડો મગો હતો કે કશું જોતે તે પહેલાં જ ઉભા થઈ મહારાજના પ્રાણ પરલોક સિધાવી ગયા. આ રીતે એ ધાનકી રાક્ષસ પોતાનું રાજ પૂર્ણ કરી તે જ વખતે સાધુનો વેશ ઉતારી નાસી ગયો.

પરેલ થયું ધર્મધોષ મુનિવર જ્યાં પ્રતિકમલની ક્રિયા સમાધિ પૂર્વક કરી અને ઉપાના આગળ ઉભા થઈ પોહીથી તરમોળ થયેલું ઉભા થઈને મહારાજના ધર્મધોષની નજરે પડે તે પહેલાં તે પડે તે પહેલાં

જતા જ ધર્મધોષ કહ્યા ' કહ્યું વહેમાણ પેનો તપગ્રી મન ત્યા ન
હને. આમપામ ખૂબ તપામ કરી, હતા જ્યારે પત્નો ન મળ્યો ત્યા
ધર્મધોષ : મહાત્માને ચોક્કમ સમગ્રણ કે મારો સાધુ જ મને ફગી
ગયો ' અહાહા ' એ જારે જૂન કરી. દુઃખાગતી માયામા દુઃ દુઃખાગે
ઉપરની ક્રિયા, તપગ્રીએ મને બેળગી નાખ્યો. એથી દુઃખારીક
તપામ ફગી જ ન શક્યો એના આતર છવનની નજીક હું ગયો. જ
નહિ હા ' હવે, હવે શું જૂનનું પ્રાપ્તિત બોગણુ એ જ અધર્મ

પ્રાયશ્ચિત્ત

કાઠને એવળા સિવાય ધીમેધીમે આગળ વધીને મુનિરાજો
એ જ લોહીપાળા ખજરને પોતાના હાથમા લીધું શિખો તો બધાય
બહાર હતા તેમને કેલનિય ખજર ન પડે તે પ્રમાણે ખજરને
પોતાના જ હાથે પોતાના કનેજમા બોજી દીધું, અને ચૂકે આ કપો
વગર શાન્ત રીતે મડયા રજા. મૃત્યુના અંતિમ મમય સુધી ધર્મ
શાસનનું હિત અને મહાવીરના નામનો અખડ જાપ તેમના કંઠમા
ચાતુ હતો. થોડી વાર પડી શિખોને જલજી થઈ અને સારા રહેવા
એમ જાહેર થયું કે કાઠ ઘાનગી પુરુષ મુનિવર ધર્મધોષ આચાર્ય
અને મહારાજા ઉદાસીને મારીને નાખી ગયો છે

આ રીતે ધર્મધોષ મહાત્માનો પ્રાણ ગયો પણ શાસનની શાન્ત
રહી ગઈ ચાતુ નામ તે અધર્મનું પાનન નહિ તો લોકો તો
એમ જ માનત કે મુનિએ આ કામ કર્યું હશે ' જો કે મહાત્મા
ધર્મધોષે તો પોતાના અધર્મ ખાતર જ જો કર્યું હતું એથી જ એ
આપધાતક નહિ પણ આત્મરક્ષા નીવારુ શાસનરમા અર્થે પોતાનું
બલિદાન આપ્યું

એક બીજું દષ્ટાન્ત

મોગનમજની આ વાત છે એકદા ચિત્તોડના મહારાજા પ્રતાપ
અને તેમના ભાઈ શકિતસિંહ એ જન્મે જલ્દી સિંહાર ખેનતા, ઠેક

જાનના પડોઆ છે એક જ મૃગનાની પાઠળ તે બન્ને હરીફ બનીને પોતાના અશ્વો દોડારી રહ્યા છે આખરે એ બન્નેના તીર જેવા ઘોડાઓની વચ્ચે તીનવેગી મૃગનાની ગતિ શુભળાય છે, અને સાગ જેતા જ એ બન્ને વીગેના બાજુ એકીસાથે છૂટે છે અને એ મૃગ અફળાઈને જમિ પર પડે છે અરે 'નિશાનમાછના શોખ ખાતર મૃગતાના પ્રાણનો ભોગ' પણ એ વિચારને બદલે બેનટા આ પ્રમગે એ બન્ને હરીફો હરીફાઈની હોડે ચડ્યા

રાજા પ્રતાપ કહે, 'જોયુ કે સક્તિસિંહ ? મારા શરથી મૃગ ધવાયો'

સક્તિસિંહ કહે, 'ના રે ના' પડેલું બાણ તો બદાનું પડ્યું છે આપ શાના કુતાઓ છો ?'

એક કહે, મારું બાણ પડેના પડ્યું, અને મીંતે કહે, મારું પડેલું પડ્યું ત્રીજી ઠોઠ વ્યક્તિ ત્યાં હાજર જ ન હતી કે આનો ન્યાય કરે એ બન્નેની હુસાનુમી વધતી ચાલી બાઈબાઈ વચ્ચે ખટરાગ તો પડેનેથી જ હતો એ ખીમમા આ હાથી પોપણ મળ્યું એ મમત્વ ગાઠ રીતે પરસ્પર વધતો ગયો અને વાત એટલી હદ સુધી ગઈ કે તેઓ બન્ને એખીમ સાથે બડવા લાગ્યા

અહીં આમ બની રહ્યું છે ત્યારે બીજી તરફ ચિત્તોડના કિલ્લાની આસપાસ ચિત્તોડને છતવા આવેના નાદગાદનું જે મૈત્ર્ય વિખરાયેલું પડ્યું હતું એણે આ તરફ શોધવા માઢી

આ બન્ને મિથિતાના સમાચાર ચિત્તોડના પુરોહિતને મળ્યા એને તુરત જ પોતાની ફરજનું બાન થયું પુરોહિત એટલે રાગ અને નગરનું દિલ ચાલનાર વ્યક્તિ તે બન્નેની ખાતર મરી શીટનાર વીર, સમૃતિ અને ધર્મનો ચાખનો હતો એને વિચાર આવ્યો 'જો એ બન્નેની દુમાતુસીમા ઠોઠ એક વીર માર્યો ગયો તો ચિત્તોડ રડાઈ જશે ચિત્તોડનું બારે અદિત થશે અને ચિત્તોડ ગયું એટલે મેવાડનું શું?' આ બચકર બાવિની કલ્પનાએ એને વ્યાજબી બનાવ્યો હતો

દાવ્યવાર પણ એને જિજ્ઞાસુ રહેતું અસંભવ થયું તે વીરે કામચી જ
જગત જાણી દોષ મૂકી

જગતમાં એ જન્મે વીરોનું સમ્બુદ્ધ ચાલતું હતું અને ઠાઠ
મહામહારાગને ગળેપેના રિપુઓ કા ન જિત્યાં દેવા ' કા મા વોર
હતું આખોમાં દુનાય હતો હમણા એક પર ધા યશે અને મરશે,
તેવો અતિમ દેખાવ જોનારને લાગ્યા મરે પણ તે જ પ્રયોગે તે એક
એક 'સોખી' ખાઈને નીકળી જાય એવી મૃત્યુરમત ચાલતી હતી

પુરોહિતે જન્મે સમન્વત્તાની ધાણી કાઢિયા કરી, પરંતુ લડા
ઈને રંગ એટલો ખોટો લીધો હતો કે તે બેભની થઈ અમર ન
થઈ અને કુદ તો ચાલુ હતું પુરોહિતે જોયું કે હવે ખીજે ઠાઠ
હિપાય રહી નથી, ત્યારે તેણે તુરંત જ દાયમા ખજાર હઈ પોતાના
કોળ પર દુશ્મની દીધું જેથી આતરડનો જંગલો નીચા પડ્યો '

'હા, રાજા' 'હો મહાદત્તા' એવી કામચી ચીમની સાથે જ
એનો પ્રાણ જીવી ગયો. આ દૃશ્ય જોતા જ અને આ અવાજ કાને
પડતા જ જન્મે ઓછી ગિરવા

પુરોહિતની હત્યા ? ખબર હત્યા ?

જોતા જ વીરોનો આક્રમણ શરૂ થઈ ગયો તદ્દવારે દાનત પડી
ગઈ મન્નેને પોતાની જૂઠા સમગ્ર સંકિર્તિદ શરમિદો જતી
ચાલી પીકળ્યે

જે વસ્તુ પડ્યા સમજતી મોઝતી હતી તે હવે સમજાઈ
જન્મેને કર્તવ્યનું જ્ઞાન થયું અને પ્રત્યાપે ચિત્તોડ બળી અમરે દોડતી
મૂક્યો પુરોહિતનો કેવો મદાન બોગ ' મરીને તે અમર જન્મે

આ વિશ્વમાં ધન, પરિવાર, પશુ કે અધિકાર એ બધાય
કરતા વધ્ધમ જો ઠાઠ વસ્તુ દોષ તો તે પોતાના જ પ્રાણ છ
દેશને બધે એ પુરોહિતે પોતાનો વદાવામા વદાનો પ્રાણ આપ્યો
આખો દેશ રડાઈ જાય તે કરના આ દાણે મારે જ મરી જવું એ જ

દષ્ટિ પહોંચે તેટલા વર્ષો પહેલાં જ બંધે આવ્યા હોય, પરંતુ એમણે હિંદને અને હિંદની પ્રાચીન પ્રજાને પણ પોતામા રાખી નાખ્યા છે એટલું જ નહિ પણ જહારની જે જે પ્રજા વિચિત્ર માન્યતાઓ અને વિનિધિ ધર્મો સર્જીને દાખલ થઈ છે તેને પણ સમુદ્ર જેવા વહાનથી સમાવી દીધી છે આથી તમો સમજી શકશો કે હિંદ માતા કેટલો નિશાળ ભાવ ભરીને બેઠી છે એનું ક્ષેત્ર કેટલું વ્યાપક છે ।

આર્ય સંસ્કૃતિના ધર્મોચારો આર્યદેશોના અને એમની ધ્યાન મૂર્તિ વિષય હતું એથી જ આર્ય સંસ્કૃતિ નિશ્ચયિશાળ બની ગયા ત્યાં આર્ય શાસ્ત્રો ગયા ત્યાં ત્યાં એ જાનહૃદયમા ઉચ્ચ સ્થાન પામ્યા, એ એની શાખ છે

હિન્દુ નિશાળ

પૂર્વના વ્યાખ્યાનોમા અને છેવટે સ્વધર્મના નિયમમા હું જે જે દેખાનો આપી ગયો, તે બધા હિન્દના ઉત્તમત્વના રત્નો પરથી તમો સમજી શકશો કે હિન્દનું નિશાળ શું હતું

આર્ય સંસ્કૃતિનું ધ્યેય આત્મસુક્તિ હતું હિંદુ અંતરગ ધ્યેય આત્મસ્વાતંત્ર્ય હતું એટલે એનું ચલુતર જ એ રીતે થયું છે એણે બીજા દેશોને હડપ કરવાની ઓહિયાનીતિ સેવી નથી બન્ય રાષ્ટ્રોની પીડિત અને સત્રસ્ત પ્રજાને પ્રસન્ન રમ પાયા છે સારાસ કે હિંદ ધરમૂળથી શાંતિપ્રિય હતું વેબવ, વિનાશ અને રાગરગની કુનિયા કરતા એને સાન્નિધ્ય અને સંયમ વધુ પ્રિય હતા

હિન્દી પ્રજાના પૂજ્ય સ્થાને નિરતર સત મહાત્માઓ નિરાજતા આથી પરબળની લડાઈઓ જે કંઈ અપવાદે થતી, તે પણ ઢાઢ ને ઢાઢ પ્રકારના કર્તવ્યને સારુ અનિવાર્ય રીતે થતી એ તરફ પ્રજા-હૃદયની નકરત હતી

ધર્મ એ દેવળ કે મંદિરની ઘીજ નહોતી ધર્મનું સ્થાન વ્યવહાર-માત્રમાં હતું પણ આજે એ ધર્મ તરિલાવે પામ્યો છે માનવનો સામાન્ય ધર્મ પણ મોટે ભાગે હુમ થયો દેખાય છે, અને એને પરિણામે ક્રમેક્રમે કુડુગધર્મ, સમાજધર્મ, નગરધર્મ, રાષ્ટ્રધર્મ એ સૌ હુમ થયા છે હરને ભુનાઈ, કર્તવ્યો ભુનાયા રાષ્ટ્ર આટલું નીચે સરકી આન્યુ આજે હું તમો સમીપે એ સાબિત કરવામાં માગુ છું કે દેશની ગિયતિ કેવી છે

એ સમઘી હું થોડા પ્રશ્નો પૂછુ

૧ તમે જે સ્થાનમાં જોડા છો ત્યાં જ મનો કે તમારા માહેના કોઈ એક જણ પાકિટ ભૂતી ગયા તો એ એવી જ સ્થિતિમાં આવતી કાને મગવાની ખાતરી ખરી ?

જાપાનમાં એક વખતે એક હિન્દી ભાઈનું પાકિટ ક્યાંય પડી ગયું તે હોટલમાં ગયો અને નીકળતી વેળા જુએ તો ખિન્સામાં પાકિટ ન મળે !

હોટલના માલિકે પૂછ્યું, 'કંઈ ખોવાયું છે ?'

હિન્દી કહે, 'હા, પાકિટ પડી ગયું છે'

'મૂઝાસો નહિ કાને મગી જશે'

ખીજે જ નિવસે પેપરમાં વાચ્યું કે અમુક ગ્યાનેથી પાકિટ મળ્યું છે તેનું હોલ તે સાબિત કરી લઈ જાય આનું નામ પ્રામાણિકતા ત્યારે અહીં ધર્મસ્થાનમાં પણ જો પ્રામાણિકતાનું દેરાણ દેખાનું હોય તો જહારનું તો પૂછવું જ શું ?

૨ હવે ખીજ વાત અહીંથી જહાર જતી વેળા તમને પતાસા આપવામાં આવે છે પોતાનો દીકરો એ પતામાં વહેંચનારને થાપ આપી બે વાર લઈ આવે, તો એના માળાપ ખિન્ન થ કે છોકરે ઘણું ખોટું કર્યું એમ લાગશે ?

૩ શાકભાજી કે ઘી લેવા બચ્ચો ત્યાં વાળમી રીતે તોળીને આપે તે કરતા થોડું વધુ લેવાનું મન થાય ખરું ?

૪ રેલવેની ટિકિટ 'એકર' એક કરતા કે લેના બૂની બપ, તો ફરી વાપરો ખરા ?

આ તો સામાન્ય નીતિની કસોટીની વાતો છે

અમેરિકાના મોટા શહેરની નાકાની બેન્ડ ઉપર ફેરિયાઓ પેપરના થોકડા મૂળી આવે પછી હાજર હોય કે ન હોય, પણ કોઈ મફત પેપર લે જ નહિ. પૈસા મૂકે ને પેપર લે તમે 'મુબ્બહ સમાચાર' ? થોકડો એવી જ રીતે મૂળીને બે ઠવાક પછી જુઓ— પૈસા અને પેપર કશુંય મળે છે ?

લોકોમાં હરામનું લેવું અને જોડું આપવું એ જ હાલત થઈ ગઈ છે શેઠ જુઓ કે વાણીજન જુઓ, ઠાકતર જુઓ કે દર્દી જુઓ, કારીગર જુઓ કે કામ લેનાર જુઓ, વડું જુઓ કે સામું જુઓ, પતિ જુઓ કે પત્ની જુઓ, મામાપ જુઓ કે મનતિ જુઓ, મવત્ર એક જ દષ્ટિ—વધુ લેવું અને જોડું દેવું એટલે પરસ્પરનો વિશ્વાસ કે જાયા પ્રકારની અમિતતા જેવું નિશાન નહિ મળે સ્વાર્થાધતા, સક્રિય વૃત્તિ અને સ્વચ્છતા એટલી વધી છે કે શિયાળ તાજી સીમ બણી ને ફૂતડું તાજે ગામ બણી એ દશા થઈ ગઈ જ્યાં દ્રવ્યધર્મ, સ્ત્રીધર્મ ગયો, ત્યાં કાગધર્મ અને ભાવધર્મ તો રહે જ શાનો ? લોકો ધર્મનું નામ લે, પણ એ તો પેના ગોળના ખાની માટના ઉપર રહેના આક જેવું ઉપર લખ્યું હોય પોણો મણ ને પાંચ શેર અંદર જુઓ તો ગોળ મોકડા આઈ ગયા એટલે આ તો બેય ખોયા

અગાઉનો એક પ્રસંગ કહું એક જાપાની સ્ટીમરમાં એક હિન્દી બાઈ બેઠા હતા. એની બાજુમાં જ એક જાપાની બાર્ડ બિભો હતો.

હિન્દી બાઈ બોલ્યા, 'જાપાનની સ્ટીમરમાં થઈ' કલામ મારે સમયડ જરાજાર ન મળે'

પેલા શિખેલા જાપાનીને જાપાનનું નામ સાબળતા જ 'મારું જાપાન' એ લાગણીનો જિમળકો બારાઈ આવ્યો. એનાથી સૂચ ન રહેવાય એ પેલા જેમતાર બારાઈ તરફ મબ્બતાપૂર્વક દષ્ટિ કરી કહેવા લાગ્યો, 'મહાશય' આપને શી જગત છે? કહેા, તું બંધી મગતક પૂરી પાડીશ પણ મહેરમાની કરી આપ જાપાનનું બૂકું ન બોલતા "

ઠેકું દેવાબિમાન' જોડે દેશાભિમાનમાં પણ નેટકું અવિચારી જનન દોષ તે અનિષ્ટ છે પણ વ્યક્તિની વિકાસાભિમુખ અગ્નિના વિના કોઈ દેશ ત્યો આવી જ ન રહે'.

એ જાપાની બાહ્યના રથાને તમાગાખતો જ કોઈ દોષ તો? તમે જ સાથે સૂઝ પુરાવતો કે હા, બારાઈ હા, અમારો દેશ, અમારો સમાજ તો એવો જ છે દેશનું વાકું બોલતી વખતે પેલે પણ આ દેશનો જ અને દેશની ત્રુટિઓ એ મારી જ ત્રુટિઓ છે, એ ખ્યાલ માગુસને ખાખે જ રહે છે એટલે જ લાખોની કમાળીવાળા મિત્ર માણિઓ પણ વિદેશી માખે દેશીમાં ખપા પો અથવા દેશી માનના બાર એકના દોષગણા કે ગમણા લીલા' આમાં કયા રજો વિશ્વાસપાનના પાપનો જ અને કયા રજી દેશદાઝ કે દેશરાખીઓ પ્રત્યેની સદાનુશ્રુતિ?

આટલી નૈતિક નવગણ જોવા પછી હવે મામાજિક નવગાંધના કુખ્ય પ્રસંગો કહું

મામાજિક નિર્બંજતા

તું અગાઈની વ્યાખ્યાનોમાં કહી ગયો છું કે આ આર્ષોવર્તમાં ચાર જ વર્ગો હતા, અને તે એક અંમના ચાર અંગો ૩૫ હતા (૧) બ્રાહ્મણ, (૨) ક્ષત્રિય, (૩) વૈશ્ય, અને (૪) શૂદ્ર આજ એ અખડ અંગીના નાતજનના સેકડો દુકડાએ ભાગલા પાડી નાખ્યા છે એવ દીક પણ આજાકેટનું અલોકેરું અંગ એવું તો ધૂસી ગયું છે કે વાત જ ન પૂડો

કોઈ એક સાદો જ પ્રશ્ન કરે, બના' બગી અછૂત-અસ્પૃશ્ય શા માટે? તમે કહેશો કે મેં જુ ઉપાડે છે માટે ત્યારે એ ફરીથી પૂછશે કે મેં જુ પેદા કોણે કર્યું? તમારે કહેવું જ પડશે કે અમે 'હવે તે પૂછો, ત્યારે મેં જુ પેદા કરી આમોહવા જમાડનાર અછૂત? કે જમાડેનું માન જરી આમોહવા સુધારનાર મહાસેવક અછૂત? માનો કે તે લોકો સપ કરીને મેં જુ ઉઠાવવાનું જ બધ કરે તો? તરત જ તમારે ચૂપ થઈ જવું પડે

અછૂતના ધરના કૂતગને અડી સોકો, બિલાડાને અડી સોકો, બગીના ધરેથી છોને આ-આ હોય 'અરે' જેનો ભક્ષ જ વિદ્યા અને મળ છે, એવા સૂવરને ય અડી સોકો પણ એક માનવ જેવા માનવ બન્ધુને ન અડી સોકો' આ તો એક સાદી શુદ્ધિનું પણ ચોખ્ખું દેવાળું જ છે ને? અને છનાય ત્યા મનાતન ધર્મનું આહું ધરાય છે ।

આજે દેશ-ચાપી હરિજનસેવાના આંદોનન પછી તમારામાના ઘણાને આ વાત સમજાઈ દરો, પણ વર્તી શકાતું નથી, કારણ કે જાહેર નિમિત્તનો અભાવ છે જરાનર સમજાયા પડી અને દેખીતો અન્યાય જણાતો હોય છતાં પણ વર્તનમાં નથી મૂકી શકતા સમાજ શુ કહેરો, એ હાથે હજુ તમારી મામે બિલો છે અરે મરફ એ હાથેથી ન જ ડરે

હવે સ્ત્રીઓના પ્રશ્નો વિચારીએ

સ્ત્રી એટલે નંદૂતિની જનેતા' આજે એની દશા તો જુઓ એક તરફ સ્ત્રી એટલે વિનામનું રમકકું બીજી તરફ સ્ત્રી એટલે ઘૂઘટો તાણી ધુમાડાના ઘૂટ ખાતી, અધારિયા રસોડામાં રસોઈ કરનાર, ચાર દીવાલ વચ્ચે હાનતું ચાનતું પ્રાણી એક તરફ વળી મુરોપીય દબાવનો નબસિખનો આછકડો પડે પાડી સિનેમા-હોટલમાં રાત્રી સુવતી, એક તરફ ચોટલા દટા મૂકીને ટેનીસ રમતી

કુરતી, બીજી તરફ મોખમ કાળના રિવાજની રસીધી બધાયેલ
ઓઝખવાળી આધિક નારી' એક તરફ દીનદુખિવારો પર તિરસ્કારની
દષ્ટિ ફેંકી ચાલી જતી મેદરમાગીમા મદાલની કુરતી બીજી તરફ
મૂતકની પાઠળ કેવળ ડકિયી દાખ નોમરો સર્જી હતી કૂટુંબ
નારીજીવ ' અને તે આ જન્મે પતન અને પરાધીનતાના ઉગ્ર દેખાવ
હિ અને એનું આત્મેદન પ્રતીક આત્મની પ્રજા છે

શારીરિક નમજાપ

આ ભારતવાસીઓ વર્તનું આયુષ્યપ્રમાણ સદાજ રતું તેમથી
ધરીને જ્યારે ૪૦ થી ૫૦ થયા ત્યા જુઓ ત્યા કેન્સર, દાખ, એપેન્ડી
સાઈટીસ વગેરે બપહર દોંધી મરણપ્રમાણ એટલું તો વધી ગયું છે
કે દદ ' પ્રાણતત્ત્વ એટલું ધરી ગયું કે દાખના ને ચાતના ના. તે
વેલ કે દાખરના જ દાખમા ફેગિટી ડોક્ટર રાખતા પડે સોએની
સુવાવડ વખતે જીવનમરણના મોઢા જેના બાધા મનોખા જેવા
દાખના ને સાખના સમકાર્થ જાય આવી માતાએની પ્રજામા ખડતલ
મતોઈની આશા કાપી 1

હમીરની મા કોણ ?

એક વખતે સિંહારે તીજેલ મિતોનો રાજો ને મૂવરની પાછળ
દોડ્યો હતો તે સુવર એક ખેતરમા પેકું એટલે સાથેના ઘોડેમારો
ખેતરમા ગયા ખેતરમાથી એક બાર્ડ આવીત દાખત મારી ને
કહેવા લાગી — ' અરે, એ કોણ છે ? ખેતર છા સારું ખૂદે છે ? '
ઘોડેમારોએ કહ્યું કે, ' અમારું સુવર અત્યંત પેકું છે ' જવાબ મળ્યો
કે, હમણા જ સુવર બદાર કાઢ્યું છું એમ કહી એક મજબૂત દોરક
સર્વ સુવરને તગડી કાઢ્યું એનું જોમ અજળ દીકું દાખા મણ્ડી
જતારા પક્ષીએને ઉડાવતા એ બાર્ડની બોલણુમાથી છટકેલ એક
પત્યરો એક ઘોડાને લાગ્યો કે ઘોડાનો પગ લમડા થઈ ગયો આ

પરથી એના ખડતલ શરીરનો તમને ખ્યાન આવશે એ જ બાર્ડ થોડી વાર પછી બહાર નીકળી માથે મોઠો બાગે, પગમાં સો તોના ચાદીના કડના, કેડમાં ખેડૂતનું છોન્ડુ, અને એક હાથેથી દોરોને હાકતી હાકતી ઘર તરફ જવા નીકળી એક સનારે પાઠળથી જરા મસ્કરી કરી, એટલે તો બાર્ડે પાછું ફરીને હાથમાંની રાશ એવી તો જોરથી ફટકારી કે ઘોડો અને એનો સવાર બન્ને જમીનદોસ્ત થયા આ જોઈ રાણો બાર્ડની બદાફૂરી પર ખુસ થઈ ગયો એણે તુરત તપાસ કરાવી તો જણાયું કે બાર્ડ રાજપૂતપુત્રી છે, પણ નાની અવસ્થાથી મામાપના અભાવે ખેડૂતના ઘરમાં બિછરેલ એક કુમારિકા છે એમ ખાતરી થતા રાણાએ માથું મોકલ્યું અને પરખ્યો.

એ જ બાર્ડને પેટે હમીર પાડ્યો, કે જે વીર ગયેલું ચિનોડ પાછું મેળવ્યું.

શ્રુતિ વડે છે 'નાયમાત્રમા વચ્ચાનેન સમ્ય' નિર્મળ હોય તે આત્મજ્ઞાન પણ ન મેળવી શકે અરે' આત્મજ્ઞાન તો જરા દૂર રહ્યું, પણ અક્ષરનાનને પણ ન મેળવી શકે માવકામની પ્રજા મુનાની બાળસે જ જીવતી હોય છે.

આર્થિક નબળાઈ

કે માસિયતમાં ભારતવર્ષનું સ્થાન કેદાચ દુનિયાભરના દેશો કરતાં મોખરે હશે જે દેશમાં આગળ કહ્યું તેમ હિતમ પ્રકારની સક્રિય, સમૃદ્ધિ અને નાતિ હતી અને પશુપક્ષીઓ સહા તૃપ્ત રહેતા, તે જ દેશમાં આજે ૧/૩ ભાગના મનુષ્યોને બે ટક પૂરું ખાવા અન્ન અને લજ્જા હાકવાના કપડા બાગ્યે જ મળે છે આ દુર્દશા હજી હિંદના રાજ્યો અને હિંદના ગ્રામીણોને સાની નથી બિનટા રાજ્યો નવા નવા કરવેરાઓ વધારી પાગ લાખની આવકને દમ લાખની કરે છે અને એવા અમનદાર રાખ્યા હોય તે રૈયતને ચૂસી ખાય છિ થોડું રાજની તિમ્મેરીમાં જાય અને થોડું પેતે હજમ કરી જાય એવું હરમનું જમી જનારા એમ ન

સમજે કે મારા માનવનપુત્રોના થમનુ, તેના સાચા પરસેવાનુ આ નાણુ મેં મારે ત્યાં અન્યાયથી ભરી કાઢ્યું છે એનું પ્રાયશ્ચિત્ત નહિ કરુ તો ભવભવમા પપ્પુ નહિ છટું અમનતરો શુ કે વેપારી શુ, હરામથી મેળવેલા ધનને ધર્મોદા કરવા નીકળે પછી પચીસ, પચાસ કે મો એવે ઠેકાણે આપે કે જ્યાં મોટા અક્ષરે દાનેશ્વરીને। અમનેજ આંખે એટલે વાચી વાચીને મનમાં કુલાય, અને આજુ/બાજુના પડખિયાઓને વચાવે પોતાના જ સમા ભાઈના છોકરાને અભવજના વાધા હોય, પણ અહીં ભાઈ દાનેશ્વરી મહુલય । એને શરમ પણ ન આવે કે આ હું શુ કરી રહ્યો છું

પાંચ સેને લૂટી પાંચ આપવા અને પાંચ દાનેશ્વરી કહેવડાવવું । મજૂરી કરી કરી હીર ચુસાવી દેનાર મજૂરના પેટનો ખ ડા પ માડ માડ પુરાય, ત્યારે માનિષ્ઠને એના મહિનાના પગાર જેટલી રોજ સિંગાર વાપરવા જોઈએ ।

મહાત્મા ઈશુએ ખરુ જ કહ્યું છે કે, 'સૌનાના નાગમાથી હાથી નીકળી જવાની કંપના કરવી સહેલી, પણ અવિચારી માને ટુલ્લરને સ્વર્ગમાં જવાની કલ્પના અસંકલ્પ' પણ મહાખાની વાત તો એ છે કે જે ધર્મ ત્યાગ અને વેરાગ્યની ઉદ્દેશ્યતા કરે છે, તે જ ધર્મને નામે આજે ધનના તગતા ખડકાન છે લોકોને ખાવા અન ન મળે અને ભગવાનને નામે ધર્મના ઠેકેદાર માનીપતિ, ધર્મ શુરુઓ અને મુખાધીશોએ જમીન અને નાણા બે પ એટલા તો રાખ્યા છે અને પરિગ્રહ એટલો વધારી મૂક્યો છે કે રાગ અને શ્રીમતો બેરતે પ એ ટપી જાય છે જે પ્રજાના સસૃત્તિપ્રચારકો અને પ્રજાને સાચો રાહ જતારનારા ખરા સેવકો હતા, તેમને ત્યાં આજે પરાણો અને શુરખાઓ નાણા ઠોઠાં ઉઠાવી ન જાય તે માટે ચોક્કી કરવા લાગ્યા છે ।

હિંદુ પરાધીન રાણી છે, એ જિંદે હવે તમને વિમાસણુ નહિ રહે પણ આ બધુ શાથી થયું, એ તમે પૂછો, એટલે એ મનધર્મા થોડું કહું

પરાધીનતાનું મૂળ અને સ્વતંત્ર્યનો ઉપાય

આર્યમસ્કૃતિના આદર્શોનું અધ્યયન એ ભારતની પરાધીનતાનું મૂળ છે. આર્યમસ્કૃતિના આદર્શોનો ઉદ્ધાર એ જ એની અસલ સ્વાધીનતાનો કાયમી ઉપાય છે. ભારતવર્ષના એટલા સદ્ભાગ્ય છે કે આજે એ એવા જ રાષ્ટ્રચુરને પામ્યું છે કે જે એને માત્રી સ્વતંત્રતાને માર્ગે દર્શાવશે એવી સ્વતંત્રતા માનવતાથી જ આવશે, પશુગળથી નહિ. સ્વતંત્રતાથી જીવી એકે વસ્તુ નથી તે જોઈ જાય છે, તેટલી જ કિંમત માગે છે હવે હું એના ઉપાયોની ચર્ચા ઉપર આવીશ. આજે તો માનવતાને ખીનવો તેવી સાદી જ વાતો કહીશ.

માનવતા ખીલ્યા સિવાય રાજકીય સ્વતંત્રતા આવે તો ય કશુંજીવી હોઈ છેવટે નકામી છે અને કલ્પ માનો કે માનવતા ખીલ્યા વિના ભારત પરાધીનતાથી છૂટે અને સ્વતંત્ર થાય તો પણ સ્વતંત્રતાના મુખ્ય તે માણી શકવાનું નથી, એ ખાતરી નહીં. સ્વતંત્ર થવાની આજના રાજ્યનારે પ્રથમ પોતે જ સુધરવું પડે સામાના જેવી આજના રાજ્યતા હો તો પોતે જનનું જોઈએ.

મોગનોના આક્રમણ પછી આર્યમસ્કૃતિના આદર્શોને ભારે ધક્કો પડ્યો છે, એમ કહેવું જોઈએ પણ યુરોપીય સત્તા પછી તો જાણે એના મૂળમાં જ કુદાડો પડ્યો છે, એમ મસ્કૃતિનો ઇતિહાસ કહે છે. યવના અને વિજ્ઞાનના ઝૂપી વિકાસે ઉદ્યોગનો અત્યંત આજે વિદેશીઓના મગધ પછી ત્યાના સાહિત્યે અને જે હમની કેળવણી અપાય છે તે કેળવણીએ મજબૂત વાળ્યો છે એમના મગ મગાટમાં જાન જ બુનાઈ ગયું છે એમાં આપણી નમજાઈ અને ત્યાનું શિક્ષણ—દોષ જનનેનો છે તે લોકો પાસેથી તો પણ શીખવા જેવું છે પણ આપણે નક્કર સદ્ગુણોને જાળવે ઉપરનો બપોલો જ લીધો.

અગાઉ આ દિલ્લમાં જાણ મગજના ઠેરા કાગળમાં શિક્ષણની સાથે મસ્કૃતિના આદર્શોની આજે ફેશન, પહેરવેશનો હકારો, નકામા

અર્થ અને સ્વતંત્રતાને નામે અચ્છદ આપ્યો. કાપિહુનિઓના નેમ
ગિંક વાનાવરખુમા અમારું જાનુઆરી, સ્વાતંત્ર્યજન, સદાચાર, મધ્ય
અને શાંતિના મરકારો રેજવાના થીજીવ્ય અને મુદ્દામા દેવાના અનેક
ચિત્રો એની માખ પૂરે છે

આગતની સિગ્નલપ્રજ્જાસિમામા પામ્યાત્વ મેરકૂતિની મુખ્ય હાપ
છે, અને તેથી જ આગતની પ્રજ્જામા ત્યાનુ પ્રતિજિંમ જગી છે
તેનામાથી રરેરેરેમ, સાહમિતના, વ્યાપારની એકનિત્રાની પદતિ ન
શીખ્યા, અને આપણી મનોતરત્તિ, વડીતોનો વિનય, સાર્જી, ધર્મ-
પ્રેમ, અમ્મિ વગેરે જૂના એટલે ઉભયપ્રદ થયા ત્યાના અને અર્દીના
સમનિયમન, મમાન્યવચ્ચા વચ્ચે વિગિ. મતમેદ છે ત્યાં બાજક
ઉમ્મરસાપક થયેઃ એટલે સમન્યવચ્ચાનો બાર તેના પર સોપી
તેને મુખા કરવામા આવે છે, બ્યારે અર્દીની ચિતિ તદ્દન જુગી છે
એટલે એ પ્રજ્જાસિકા પાજ્જા મુખાચપ દોલ તોય અર્દીની પ્રજ્જા મા
તે આતરપ છે

તમે કદાચ કહેશો કે બાજક ઉમ્મરસાપક થયા પછી શુદ્ધ
મ્યાત્રમમા પેસવાનો દોલ તો એ જ એની સદચારિણી મોથી લે અને
માખાપથી જુદો રહે તેમા શુ ખોટું છે? આથી તો બિનદા ત્યાનુ
બવ અને સ્વાતંત્ર્યજનના પાકો પાકો થશે

એક દૃષ્ટિએ આ રીતિ સારી દેખાય છે બવિખને. વિચાર
કરતા મને લાગે છે કે અર્દી એક વાત સાત જૂની જવાપ છે તે
એ કે અનુભવી માખાપિનાની દર અને સીરી દેખરેખના અમાપમા
બિગતી જુવાનનિા વેમ એટલો તો લેખમી છે કે સ્વાનુભવ અને
સ્વાતંત્ર્યજનને બંને પતન તરફ ધસડાઈ જતા વાર લાગતી નથી
આ વાત દુ સુયોગ્ય માખાપ અને સુયોગ્ય પુત્રોના નિર્મળ મંબધ
અને વાતમલ્લના પદમા કહી રહો છુ એટલે તમે એને એમાત રૂપે
ન પકડી લેશો. માખાપ ગમે તે કહે કે મમે તેમ વર્ન, તેલ એની

જલુ મમે, પ્રિય લાગે સામળતા સામળતા સ્થિર થઈ જાય અને ક્યારે એ આચરીએ એવી તેમને લગની લાગે ! પ્રભુમય જીવન ગાળીએ, અનીતિ ન થાય, સાત્ત્વથી રહીએ, એરી જ એમની ખાવતા ચતુરાનાર્ પશુ મહાવર્મિષ્ઠ અને વિવેકી જેહનો અનાજ-કરિયાણાનો વેપાર હતો ચપકલાય જલુ પૈમાદાર નહિ, તેમ ગરીમ પશુ નહિ, એમ મધ્યમ સ્થિતિના હતા ચ પાની ઉમ્મર લગભગ તેર-ચૌદ વર્ષની, પશુ ભારે મરકારી હતી, કારણ કે મંત્રતિ ઉપર સારા સરકાર રેહી સાચા નાગરિક બનાવવાનું ચતુરા જરામર સમજતી હતી

અક્ષરગાન સાથે પ્રજાને મહાયર્થ અને માનવમર્મનું શિક્ષણ તો મળવું જ જોઈએ, એમ ધારીને ચતુરાએ આ કરવાયોગ્ય છે, આ નહિ કરવાયોગ્ય છે પિતા, માતા, સાસુ, નણ્ણદ, બોળધ, દેરાપૂત્રી, જોડાગી અને માણસો પ્રત્યે કેવું વર્તન રાખવું, વગેરે ઉપરાંત વિનય, વિવેક, મેવા, ચ્વરજના, સુધ્વજના તથા નિયમિતતાના પાઠો ચ પાને સારી રીતે બજાવ્યા હતા વિરોધ કહેવું જ ન પડે સાનમા સમજી જાય એરી તો એ આનામ્ બની હતી લગ્ન તો એની આખમા સદજ હતી આનું નામ તે કેળવણી લોનેજમા માક્સે લઈને પાસ થયેલી કન્યાઓને આવી સદજ નાનિમ મામાપ સિનાય ક્ષમાથી મળે ! ચારિત્ર્યની તાલિમ વિનાના પ્રસ્તકિયા જ્ઞાનની વિંમત એકલા વિનાના મોઝાથી વધુ નથી એવું જ્ઞાન તો બેનહુ દાનિજનક નીવડે !

એકલા ચપકલાન શેક જમવા બેઠા ચતુરાનાર્ પાકશાસ્ત્રમા દુશિવાર હતા તોડે દુકાનેથી મોઝાવાવેન બેજળી જરનો મુંદરમા મુંદર રેપલો શોની ધ્વજાનુસાર બના થો હતો શેક જમીને તેમના ચોર-જામા મયા દીકરી ચ પાએ પાનમેપારી વગેરે મુખવામથી બરેલો ; દામડો લાવીને પિતા આગળ હમેશની માફક દાજર કચો

ચ પાના ચૌવનની ટિપા ખી લી હતી આજે એ જ પોતાની પુત્રીને જોઈ ગેહની દષ્ટિ ફરી ગઈ.

દષ્ટિ પવિત્ર છે કે અપવિત્ર, સ્નેહીની કે દુરમનની, વિકારી કે અવિકારી, તે અમૂલ્ય અનર તુરત જ ઓળખી શકે છે કહ્યું છે કે —

આર્ષાર્શિરિદ્ધિતૈર્ગત્યા લેષ્ટયા માયણેન ચ ।

નેત્રલક્ષ્યવિકારેણ લક્ષ્યતેઽન્તર્મત મમ ॥

જો આનાકે માણુમ હોય તો સામાન્ય મનુષ્યની આકૃતિ, હાવભાવ, ગતિ, ચેષ્ટા, વાણી, આખ કે મુખ ઉપરના ફેરફાર પરથી મનોભાવ કળી શકે છે

આનાકે ચ પા તુરત જ કળી ગઈ કે આજે પિતાજીની દષ્ટિ, વાણી, ચેષ્ટા, મુખ તથા આખમા ફેર છે. પણ ક્ષણમાત્રમા તો ચ પખસાને હાથ લાગે કરીને ચ પાનુ કાકુ પખ્યુ ચ પા નિ રાક બેઠ પામી ગઈ, અને તુરત કાકુ ડોઝારી મા પાસે જઈ છાતી ઉપર માથુ રાખીને રોવા મઢી ગઈ

માએ વિદ્વજનાથી પૂછ્યુ 'બેટા' શું છે? કાકુએ કહ્યું 'કહ્યું?'

જેમ જેમ પૂછે તેમ તેમ હીમકે ને હીમકે એણે તો ગઈને આસુની ધારથી છાતી ભીંજવી ચતુરામાઠને મહુ નવાઈ લાગી માએ હાથ ફેરવતા કહ્યું, 'બેટા' પણ જન્યુ શું છે? તુ કહેતા કેમ અચકાય છે?

ચ પા થોડી હિમ્મત એમ્ડી કરી આટલું બોલી 'મા' 'મા' શું બોલુ? ત્યાં જળમાથી જ્વાળા બેઠે' પૂજ્ય પિતાજીની દષ્ટિ આજે જુગી હતી એમણે મારુ કા '

જસ આટલામા જ મા સમજી ગઈ એણે ચ પાને દિનાસો આપ્યો, પણ પોતે બાંધે વિચારમા પડી ગઈ એને નવાઈ અને ખેદ બન્ને એકીસાથે થવા લાગ્યા જે પતિ પરત્વીને જોતા જ નજર નીચી ઢાળી નાખે, તે પતિ પોતાની જ દીકરી સામે વિકારથી જુએ, એ શું બનવાયેલ્ય છે?

વિચારતા એને વાગ્યું રખે આજે જે ખોરાક ખાધો એ કારણે તો નહિ હોય ! એ જ ક્ષણે જીવિને ચતુરાએ કાઢી લીધી અને પતિ પામે ગઈ

‘ આ ફાટી લઈલો આજે તમારા પેટમાં એન નથી લાગતું, આથી ઠીક થઈ જશે ’

ચતુરાએ ફાટી અને જળ બન્ને ધર્યા ફાટી વમનકારક હતી. ચપકવાને પાણી સાથે ફાટી લીધી, અને ક્ષણ વારમાં તો બારે જીનડી થઈ ખોરાક નીકળી ગયો ચતુરાએ ગા ૧ પાથર્યું ને કહ્યું, ‘ સુઈ જાએ. ’

ચપકનાતકત્વ તો ગયા, પણ એને કેમે કરી જઈ આવી નહિ ! એ તો મોટીથી રોમાંજ લાગ્યા રહે, રહે, તે પાર નહિ એટલું રહે.

‘ હાથ, હાથ, આજે મને શું થઈ ગયું ? હવે મોઢું શું બનાવું ? આપધાન કરું કે મરી જાઉં ? ’

ચતુરાએ કહ્યું, ‘ નાથ ! એમાં તમારો દોષ નથી પણ ખોરાકનો દોષ છે મને એવી પાળ ખાતરી થઈ છે મને શકા પડવાથી જ આપને જીનડીની કાઢી આપી હતી હવે મને કહો, આજે જે જીનડી જીર લાગ્યા હતા તે ક્યાંથી આવી હતી ? ’

શહે પોતાના પાણીતરને બોનાવી આદિથી અંત સુધી જુવારનો ઇતિહાસ જાણ્યો તો માત્રમ પચ્ચ કે એક ગણિકાનો યાર ચોરી કરીને આ જુવાર લા-યો હતો, અને પ્રેમને ખાતર રખાતને ત્યાં થોડી તેજો મોકલી હતી ગણિકાની દાસીએ એ જુવારની ચોરી કરીને તેના યાર ટેકવાને આપી હતી, અને એ ટેનવો રોઢની દુકાને અર્ધે ભાવે વેચી ગયો હતો.

સંસ્કારના આદોક્ષ એવા તો સૂક્ષ્મ હોય છે કે દળવાથી એ જાણ નહિ આ જુવાર ઉપર ચોરી અને વ્યભિચારના સંસ્કારો ચોટ્યા હતા

મનુષ્યે એટલુ યાજ્ઞ રાખવુ જોઈએ કે જેમ કાગા કપડામા ડાબ પડે તોય જણાતો નથી, તેમ હમેશના માગ વ્યવહારથી દેવાયેલા તન ઉપર આના સૂદમ મજકારાની અસર તત્કાળ થતી નથી પણ જેમ ધોયેલા સડે લૂમડામા પડેલો ડાબ તુરત જ દેખાત, તેમ શેડ શુદ્ધ હતો એનું હૃદય પવિત્ર હતું અણુહનુ કોઈ દિવસ ખાતો નહિ આજે જ એના વાણોતરે જુવાર અડધી કિંમતે સીધી, અને એ વાત એને ગમી, એટલે એ જુવારની ખરામ અસર તુરત થઈ ગઈ

તમે કદાચ કહેશો કે આટલુ જીકુ જોવા જઈએ તો આ લીમળી સીમા જીવવુ અશક્ય થઈ પડે કું તમેજો ખાતરી આપુ છુ કે એટલુ જીકુ જોવા માટે કોઈ કાળ નડતો નથી બને તમે એટલે જડે ન જઈ સહો, પણ અધર્મનું, અણુહકનું, વિધામધાનનું અને હરામનું તેમજ અપવિત્ર ન ખાવાની ટેવ પાડે, તોય થપ્ છે ગેઠે જો એ જુવાર અડધા બાવે સઠ પોતાનુ નૈતિક બળ ધટાડયુ ન હોત તો એની એ હિમ્મત નૈતિક અસર ખોરાખના પરમાણુની બૂગી અમર મામે દહર જીની સકત

કેટલાક લોકો તરફથી એવુ કહેવામા આવે છે કે અમે ગમે તેવો ખોરાક ખાઈએ તોપણ ખૂરી અસર ન જ થાય આ કથન યથાર્થ નથી કા તો તમે એવા ખોરાકથી દેવાઈ ગયા છો, કા તો તમને તેની સૂદમ અસરનો ખ્યાલ નથી પદાર્થ પદાર્થનું કામ કરે જ માત્ર કે કોઈને એવી અમર ન પણ થાય તોત સુઈ એ તો અપવાદ ગણાય નિર્મળ સરીર અને નમ્રતા હૃદયવાળા માણુએને ટાઈફોઇડ, ન્યુમેનિયા, કેન્સર વગેરે રોગો ઝડપથી લાગુ પડે છે, કારણ કે રોગિષ્ટ જીવુઓ સામે દહર જીને એવા એમના પ્રાણતત્વો નથી હોતા અને જેમના પ્રાણતત્ત્વ મનન-સકત છે, તેમને જીવુઓ અસર ન કડી સહે એ સ્વાભાવિક છે એ જ રીતે નૈતિક શક્તિના તત્ત્વો પ્રજ્ઞાથી ધગી બધા હોત છે, એટલે શારીરિક, માનસિક અને આર્થિક એમ ત્રણે દિશાએ ખોરાકની શુદ્ધિ બળવવી જરૂરી થઈ પડે છે

શારીરિક દૃષ્ટિએ

આજના સત્ત્વવિદોષા આન-પાન શારીરિક દૃષ્ટિએ કેવા બનકર નીવડ્યા છે, તેનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ નમજા બાધાની નવી પ્રજા છે. આજે જે ખોરાક લેવાય છે, તેમાં પ્રાણુતત્ત્વ બહુ જ ઓછા પ્રમાણમાં હોય છે. અગાઉ ભારતવર્ષમાં ગોધન એટલું બધું હતું કે ઘી, દૂધ, દહીં, મલાઈ, માખણ ને છાશનો અુખ્ય ખોરાક હતો. આજે એ ધનના મોટા ભાગનો કુમાર્જીભાનામાં નાગ ચંદ્ર મયો છે. 'નર્તમાન પરિસ્થિતિ' અને અર્ધિસા'માં હું એની બધી વીગનો બબાણપૂર્વક કહી ગયો છું. આજે જે કંઈ સચવાયું છે તેનું પણ ચોખ્ખું દૂધ-ધી ક્યા મળે છે?

ચડાનણી આ અને ડેરીઓના પ્રતાપે દૂધના વ્યાપારમાં પાશ વાગે છેતરપિંડીઓ પેસી ગઈ છે. ઘેર ગાય રાખવાની વાત કરું તો તમે મારી વાતને દસી જ કાઢવાના, અને અનેક જાતની દલીલો કરી ગાય રાખવાની અસમ્ભવતા બતાવવાના, કારણ કે તમારી કુર્ફશાનો તમને યથાર્થ ખ્યાન નથી થયેલો. કહે છે કે પ્રથમ તો અમને દૂધ પડે છે જ મ્યા? અને પછી તાકાત ન હોય તો મોટર, બસ, ગાડીની મમવડ ક્યા નથાં? આવી દલીલો અર્થશૂન્ય છે. આ તો થાક ઉતારવાને બલે મગજ ઉત્કેરનારા પીણા પીને જિંદગી પૂરી કરવી છે. કેટલાક તો કહે છે, 'પણ મુઝામાં ગાય ક્યા માધીએ.'

એ મોટરવાળાને મોટર વાસ્તે તમેવા મળે છે, પણ ગાય મટિ નહીં. જે રાખવી જ હોય તો સાધન ક્યા થોડા છે? હા ત, તમારા માના પન્થાસ જાણુ તૈયાર થાય તો એક સ્વનત્ર મોટો તમેવો પરામા વમાવીને રાખી શકે. અથવા તમારા ખર્ચે ઘાટકોપર ગોશાલાવાળા ગાયો રાખી શકે. ને તમને દૂધ પડેલો પછી ખરી વાત એ છે કે એટલી તગ્ગર જ નથી અરે 'સત્ત્વવાળા ખોરાકને નિ સત્ત્વ કરીને જ ખાનાની ટેવ પડી છે, ત્યાં બીજી શી આશા રાખવી?

ચોખ્ખા તમે એસાવીને ખાઓ છો, અને એસામણનું સત્ત્વ

ફેડી દો છે. જ્યારે ચીનના માણસોનો જોસામણ જ મુખ્ય ખેરાક છે, કારણકે એમાં જ પ્રાજ્વત્તવનો મોટો અને મુખ્ય ભાગ દોર છે એવી તો અને- દુ ખની વાનો છે તમેલા ખેરાક હમેશા પગલામાં ખારે હોય છે, છતાં પણ તમેલી જ તુએ ખાલી ગમે ૬ દાથ દોલા સોડને બદલે ચક્રોનો કે મિલ્કો પીમેનો નિ મત્તર લોટ જ તમે ફાસે મેલે વાપમે ૩૧ બિમ્બિટ, ચોખ્ખેટ ઉપરાંત દોલકની જ તુએ ખૂમ ગમે ૭ આના મરતા અધિ- પૌષ્ટિક ને મ્યાનિટ ખેરાક ધરમા બનાવી શકાય, પણ એ જાનનો વિચાર કે આવડત જ કેને બન્યા હતા ?

ઉપરના ખેરાકથી દેખતરી જમડે અને દી વધે એ સમજી રમાય તેવું છે પણ તો વરે તો ગ્રેન્ડરો ક્વા થોડા છે ? બાઈઓ, દદ એ પોતાની જ જૂલની રિદા છે એટલે માદા ૫ તુ એ એક પાપ છે એ જૂલકુ ન લોઈએ જ્યાં પરદેશી દવાઓમાં મોટો ભાગે અબક્ષ્ય ચીને આવે છે એ વિખ્ખર લા કે પછી જૈન દો, તમે ખરાખર જાનો છો સેજત પણ મોટા અક્ષર નોટકુ હોય, પછી કેમ ન જાણે ? પણ અંધારું એનું વાત ગયું છે કે કીઝિયારુ પૂરનાર જાને હાડી, મઠોની અને ગમ્લા, પરિવા પર ત્યા બતાવનાર એ પ્રાણીગત્ય ત્યા પીના જરાય અચમતો નથી કેજી કહેગ કે એના હાડમાં ખરા ધર્મનો રંગ સાચો હો

એટલે જ મે વારવાર હતું છે કે આધ્યાત્મિક ધર્મ પાળવા પડેના આ બધી પરીક્ષાઓ આપણની રદ છે વિશેષ તો જાતી બીમાળીઓમાં રિવાજા દોના બના જાડો, અધિક પ્રમાણમાં આ બીડી, સિગાર જેવા વ્યમનોની જૂરી સતમા રમાય છે

ગાનું પાપ તો હવે જ્યા બેઠું છે *

૨ પણ આ અને તમાકુમિગારેટો તો સિતમ વરમાયો છે, ધર

* આ વ્યાખ્યાનો મુબઈમાં અપાયા પછી દસ વર્ષ વીટી ગયા અત્યારે તો સરખરે જ હાડને દેશમાંથી કબજા આપીને પ્રબને દગલી કરી છે

ધરમા અગ્રા જમાયા છે શહેરી પ્રજા અને તેમાય ખાસ મુંગા લાઇએ તેા પ્રજાને આ અને બીડીના અર્થ જોટવો જોરાકનો અર્થ પણ બાગ્યે જ હશે ' આ અને તમાકુમા આતતા ઝેરી તરવો અદ્યમ તુકસાન કરે છે આ આતરડાને ખરામ કરે છે, હોજરીને રંગી નાખે છે, અંદરથી જોરાક સાવે મળતા પાત્રક રસના છિદ્રોને બધ કરે છે આના આતરમા લોહી પડે છે, પીરીટ છટાપ છે આના બગીચા જે વિદેશીઓના હાથમા છે ત્યાં મામ કરતા દેવી માથુસોના હીર મુસામ છે તમાકુથી છાનીમા ડાખ પડે છે દમ, ખાસી અને કેન્સર જેવા બધાકર દોનો ભોગ બને છે ઉપરાત બરોડો રૂપિયાના ધુમાડા સાથે વ્યાધિને નોતરે છે

આ વ્યસનોની નિત્યની ગુનામીના બધાકર પરિણામો મનથી પુષ્કળ સાહિત્ય બહાર પડી ચૂક્યું હોઈ એટલે જ નિદેશ કરુ છુ-

આવા પ્રખરના ખાનપાનથી જુવા પિતુ નૂર મુસાઈ જાય એટલે હોડની લાથી અને મોની ખૂમસરતી ક્યાથી રહે ? પછી એ લાવવા માટે લીપસ્ટીક અને પાકિડર લગાડે, અને ફેશનદાર કપડાનો હાકમાક કરી રૂપકડા દેખાવાનો પ્રયત્ન કરે પણ એથી માત્રુ સૌ દર્પ ક્યાથી આવે ? આ રીતે શક્તિ, સમય અને સંપત્તિ એ ત્રણેથી ભારતવર્ષની પ્રજા ખુબર ઘણ રહી કે રમકડા, ફેશનની ચીજો, વિનાસની અનેક નવનવી ચીજો, પહેરવા, ઝોના તથા વાપરવાની વસ્તુઓ, અબજોની કિંમતના પદાર્થો વિદેશથી આવી દિ દનું ધન બરખી જાય છે

આવી રીતે એક બાજુથી નિર્માણના, બીજી તરફથી ઉત્તેજક પદાર્થો અને ત્રીજી બાજુ યત્રોને લીધે તારીરિક શ્રમનો અભાવ, આ ત્રણુમાથી માનસિક વિચારો વધે છે, અને નમણુ મન વાર વાર ક્ષણિક આરામ શોધવા લગ્ન્યાય છે એટલે એને માટે અહીં એક નવી સૃષ્ટિ ખડી થઈ ગઈ છે કુટુંબખાના, જુમારખાના, વિકૃત સુમારખાના નાટ્ય ગૃહો અને સિનેમા એની મામે ખડા થાય છે ભારતવર્ષની પ્રાચીન ગણિકા

સંસ્થામાં અને આજના વેસ્થાગૃહોમાં આમમાન જમીનનું અતર છે, એ કહેવાનું જરૂરી નથી સિનેમાથી એક પ્રકારે લાભ થાય, જો લોકોના જીવનમાં સારી અસર ઉત્પન્નવે તેવા હોય પણ એ લક્ષ્ય નથી હોતું માત્ર લોકો કેમ પ્રમત્ત થાય એ લક્ષ્ય હોય છે એ અતિ દુર્ભાગ્યની ઘટના છે

૧

ટાગોર સમા નચ્કારમૂર્તિ ડગ્લાખરોના નૃત્યનાટ્યો પ્રજાના નિર્ભય પ્રેમો સ્થાન હોય એ સમજી શકાય પણ જોખના મંચાનકો કે કળાપરોમાં સમૃદ્ધિવિકાસના ધ્યેયનો છારો થ ન હોય ત્યાં શી દશા થાય? નાટ્યગૃહો કે સિનેમા એ માત્ર લોકોને રંજન કરી નાણા કમાવવાના જ પ્રયોગો છે તેથી એ કળાને એકે જતાવાતા દરેકોમાં એક દૃષ્ટિએ બચકર જોખમ છે

મારી આ વાત તમારામાંના ધણા વિશ્લિનેતે ખટકશે, પણ મારી વ્યાખ્યાના તરીકેની કાળી ફરજ બજાવતા મારે નિ સંકોચ રીતે મારો અભિપ્રાય જણાવવો જ રહ્યો હું માનું છું કે કળા ચારિત્ર્ય ખાતર જ આગ્રિય વિના કળા શીને નહિ એટલે કળા બને ગમે તેટલી મું ૨ હોય, પણ એના દર્શકમાં ચારિત્ર્યની ભૂમિના જોઈ એ આપણને વિનો અને શિક્ષણ મળે છે, તો પછી કળાધરનું ચારિત્ર્ય જોવાની શી જરૂર? એ રીત હિ બને નહિ પાનવે મિનેમાથી થનો આખનો ખો અને હજારોનું પાણી બને કામ્ય મણાય, પણ ચારિત્ર્યની હાનિ સામે આખર્મીઆમણા ન ચાની શકે

ધણા યુવાન કોનેલિયનો સિનેમા જોઈને આજના પછી પોતાને નમણા અસર, નમણી બાવનાને લીધે વીર્યહાનિ થવાની પ્રિયારો કરે છે આમાં મિનેમા જન્મતની પાળા રટેની અનૈતિક સૃષ્ટિ મુખ્યત્વે જવામ ૨ છે

વ્યાપારી જગત

આટલું કહ્યા પછી હવે વ્યાપારી ક્ષેત્ર તરફ આવે ૮ પ્રકારના

વિલાસોને પોપવા માટે ધન પણ પુષ્કળ બોધ્યો, અને શ્રીમત તો આગળાને વેટે અણુય તેટલા એટલે બીજાએ શુ કરવું ? એવાને માટે સંદેહ જુગારના સાધનો સામે જ છે એકના નવ આપવાવાળો આકરક અને હજારની મૂડીએ લાખોનો વ્યાપાર એકાવનારો સદો આજે તો એણે પ્રજાને ચોમેરથી બીડો લીધો છે એક પણ વ્યાપારી ક્ષેત્ર સદા વિડોણું મથુ નથી 'રેઈસ' પાછળ તો રીતમંડ રાખથી રક સદા દોડે છે લોટરીની અને આકરકની લગથી એક દેવપાટી કરનારો મજૂર પણ છૂટી શક્યો નથી થોડા દેવા અને વધુ પડાવી લેવા પૈસાની તો માત્ર હેરફેર થાય એકની પામેથી બીજા પાસે અને બીજા પાસેથી ત્રીજા પાસે એમ અંદર અંદર અદનામની થાય. નવું સજન ન થાય આ વાત બધા અપ્રેક્ષ્ય સમજે છે, છતા હરામની વૃત્તિ એટલું સમજવા જ નથી દેતી આ બધા શરમજનક બ્યાહારો પરિણામે પ્રજા એકાદ તેમજ આતરપીડાયો ધેરાતી જાય છે, અને રિકારા માથે નીતિઅપ્રજ્ઞતા-હરામ વૃત્તિની પ્રજાના જ્ઞાનસા વધ્યે જ જાય છે

જે માતાને દૂધ પચતું નથી, જે યુવાની હારી બેઠી છે, જે માની પૂરેપૂરી યુનામ છે, જે માતાની પ્રજા કેવી હોય ? છતાં વિકારો વધવાને પરિણામે જૂડની જેમ પ્રજાની પરપરા રધતી જાય છે હમેશા પ્રજા ઉત્પન્ન થતા પહેલા જ એ માખ જીઓ મરે છે. આવી કડુણ દશા હિં મિત્રાથ બીજા કયા દેશની હશે ?

સતતિનિયમનનું કાલિસ એર

પ્રજાની દૃઢિ ન થાય અને વિકારો ઉચ્છૃંખન ભાવે ચોપાન એવો એક નવો માર્ગ અગ્રીના યુવક-યુવતીઓએ લેવા માડ્યો છે એ માર્ગનું નામ છે 'સતતિનિયમન' 'અતતિનિયમન'ના સિદ્ધાંતનો પ્રચાર કરનારુ એરી સાહિત્ય વિદેશથી ખૂબ ખૂબ હિંદમા પેકુ છે

થોડા જ વખત પહેલા એક વિદેશી વિદ્યાર્થી અહીં પ્રચારાર્થે આવેલી મહાત્માજીએ તો એને રોકકું પરખાવી દીધું કે હિંદ માટે

એ દળાદળ વિષય પશુ એને ટોઠાં આપનાર દંત્રુ યોગ નથી મંત્રિતિનિયમનો. સાચો ઇનાજ વિકારને પોતીને કૃત્રિમ ઉપાયો યોગ્યતા એ નથી, પણ એનો ઇલાજ કેવળ વિચાર ઉપર મયમ રાખવો, એટલે કે વિભાગી બાતના પર કાબુ ગાખવો તે છે.

પ્રથમ માર્ગમા કેટલું નુકસાન છે તે એના પ્રચારો ન થોડા વખત પછી નજરે નેરો પશુએને પણ એ ક્રિયા નૈમર્ગિક ન હોય છે સંભોગી મધોરા હોય છે માનવીને એ ભોવપા આપે છે કે—
'મજાવી શુદ્ધમેધિનામ્ ।' પ્રત્યેત્પત્તિના હેતુ મિલાવેના મનોગ એ કેવળ વિચાર છે, પાપ છે, અને અયોગ્યતિનું મદાગરણ.

સામાજિક શિક્ષો:

આટલા દો ઉપરાંત દંત્રુ દિનનું એ વિનિષ્ક છે સામાજિક શિક્ષોનું અમારી ગતિનો સિવાજ છે, સુ કરીએ. આટલું તો કરવું ન જોઈએ, એમા ન ચારે આમ ગતિના નામે, સમાજના નામે, માણસ શિક્ષોનો યુવામ ચર્ચ નાદાના સમખચો કર છે હજુછવી નામના ખાતર મેળાવડાએ અને ધામડૂમે પાઞ્ગ દળરોનું પાળી કરે છે ત્યાં મારા દેશનંધુઓની હી દસા છે, એનું એને બાન રહેતું નથી, અને રહે તો ય સમાજના મદ્યુરોળા આગળ ગિયર રહેવાની જાહેર દિમન કે સક્તિ નથી જોડી દેખાદેખીથી નકામા ખર્ચ કરીને હાથ કમી પાવમાત ચર્ચ રવા છે.

આજે મધ્યમ વર્ગની જેવી દસા ચર્ચ છે કે મોળા બામને તો ખાવાના માસા છે જમથી તો સગીર ટેવાયુ ન પી દોલું, અને હાથ ખચોળ દોય છે એટલે અનીનિનો માર્ગ ન એને બાગે આવી પડે છે પછી કા તો આપધાન કરવો પડે છે. સ્ત્રીઓ ને માચી ડેળવારેની હોય તો આવે વખતે તે પુત્ર ને જરાગર માર્ગદશક ચર્ચ પડે છે પણ પરેણા, ટાપટીય, વસ્ત્રોની વિવિધતા અને વૃત્તિવિદામ સિવાય એની આખ દંત્રુ આગળ ચર્ચ ન નથી, એ તો સાવો, સાવો ને સાવોમા ન સમજે છે.

એમની આ દશા માટે પુરુષજાતિ પણ મુખ્યત્વે જવાબદાર જ છે બાળનર અને ઘૂઘટ એ મોગતમાળના અવશેષો છે એને વિદાય આપવી જોઈએ બાળનરના પરિણામે જમાળમા થયેલી સાખો બાળવિધવાઓનું સીધું જ પરિણામ વેશ્યાટુદિમા આવ્યું છે ઘૂઘટ એ સ્વલ્પ જાળવવાની વસ્તુ છે એ દલી-રમા કરુ ય વજ્રદ નથી મરકારી દક્ષિણી બહેનોની આખમા રહે-રી નૈસર્ગિક સ્વભાવ જોનારને એનો સાચો ખ્યાન આવ્યા વિના નહિ જ રહે રડવાદૂટવાની કૃત્રિમ પ્રથા અને મરેયાની પાછળના મીઠા ભોજનના વ્યવહારો જગથી પશુનો અતિરેક ખતાવે છે

‘ માણસ બાળ્યુ છે કે સાકડુ ? ’ માટે પછાડ ખાવી જ જોઈએ । આવા જીવાણીના વેણે સામળીને પછાડ ખાનારી અને ફૂટી ફૂટી છાની તોળનારી ધણી બહેનોએ છાતીના ફેંદાં નોતર્યા છે, અને મરણુ શરણુ થઈ છે આ ઉપરાંત કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય અને સીમત પાછળના જમણવાર વગેરે ખર્ચોએ તો માઝા મૂકી છે

વહેમ અને ભ્રમ

માણસ જરા ખીમાર પડ્યો કે ઉપવાસનો નૈસર્ગિક ઉપાય નહિ લે, પણ દવા લેવા દોડશે, અથવા તો અમાણની કે છુટમાની માનતા માનશે ‘ દિસ્ટીરિયા ’ એ એક પ્રકારનું ફેડ છે, તે તો હવે લોકોએ જાણ્યું પણ તે પહેલાં તો જૂવા અને પાખડીઓ જ પોપાતા ધમને નામે પણ અસંખ્ય પ્રકારની વહેમજાળો પથરાઈ છે એ વિષે કું વિસ્તારથી આગળ કહેવાનો છું, એટલે અહીં હિંદની પરાનીનતાનો આટલો ખ્યાલ આપી હવે શું કર્તાવ્ય છે તે જણાવી દઉં

તો હવે શું કરવું જોઈએ ?

૧ પ્રથમ તો બાળાઓને શાલ્યચર્પની અને મૃદહજનની ખરેખરી તાક્ષિમ મળે તે માટે કેવળ સરકારી બહેનોની સીધી દેખરેખ નીચે ચાલતી મંરથાઓ નિભાવવી જોઈએ એટલે સ્વરક્ષણ, સ્વાવલંબન,

સંઘક્ષતા, નિષ્ક્રિયાતા, મુષ્કળતા, નીચતા, વિવેક, સ્વીકૃત્ય, માદની
માદગત જેવા અનેક સેવાના પાઠો ને શીખે ને તેપર ધ્યાન

૩ આજીવે માટે અમારું કલ્યાણ પ્રમાણે આજીવના અપાના
શિશુની પ્રજાસિકા ફેલીને સરેશ્વરેય વરદા પરી, નૈનિત પાપા માથે
આર્જનમૂર્તિ અને ઉલોચે નરદ વધુ પાપા આપવું ભેદે છે

૪ એજામા એજા વીમ વરં જાદ્યધર્મની નાશીમ લીધા
પછી જ શુદ્ધમાધર્મમાં પડવા રચના જ્ઞાન-ગુણીને પરજાણે
જ્ઞાપિત મજલો જોઈને કીકુનિષ્ઠ, મામાનિષ્ઠ કનંધપાઠો વર્તન
દારા અવદાર મજલા જોઈએ

૫ એકપતિવતની જેમ એકપતિવતનો આપદ પણ સેવાવે
ભેદે છે

૬ જાગવિધવાઓ પછીની જે મરગિયાન વિધવા માટે
એમને માટે મંથપોષા માધનમગ્યાઓ પોતની ભેદે છે અને
જે મ ગિયાન વિધવા ન પાળે સો એમને વધુ અથ પતનને માર્ગે
જાતી અટકાવવાનો આપદમાર્ગ સમાજના મદરથ નાણાએ નિમજ
દષ્ટિએ ગમ્પાને સીમાડી લેવે ભેદે છે એવી તતવિધવાઓની
મંજળ જાગમજ અને પ્રિાજ્ઞાનો નિષેધ થવાથી સદેજે પાશે

૭ નાટકસિનેમાના વિકારી હમ્બોથી સારપાન રહેવું ભેદે છે

૮ ગોપન વધે જેવી દષ્ટિ ગમ્પાથી ભેદે છે

૯ ખાતી અને દથી વળુએને અપનાવવી ભેદે છે

૧૦ પત્તાને એજામા એજા રોડ મજે એવું માડું અને
મંથથી જ્ઞાન આધારવું ભેદે છે

૧૧ બ્વમ્બ, રડિઓ અને વડેમોની ગુલામીથી છૂતીને અમ
પ્રધાન અને મંત્રેતરી જ્ઞાન જ્ઞાવું ભેદે છે

૧૨ તમામા વધુ પડતા ખર્ચો થતાવા અને જરૂરિયાતો જાતી
સો તેટલી એજા કરવી

૧૨ બાર્બાર વચ્ચેની આમડછેદના શૂતે જે ભ્રમભરી દીવાલ ખડી કરી છે, તેમા માનવતા નથી, પણ નયો તિરસ્કાર અને અભિમાન પોપાય છે તેને ખ ખેરી નાખી પરસ્પર ભાનુભાવ-પ્રેમભાવને વધારી કર્ત્ત્વ યનિદ બનતું એ જીવનવિકાસનું પ્રાથમિક પગથિયું છે એ પગથિયે ચડવામા પ્રથમ આરોગ્યની જરૂર પડે છે

એટલે જ ગૃહસ્થાશ્રમીઓ માટે પરણવા ટાલે માસુ પોખરા આવે છે, ત્યારે હજુ પણ જે પાંચ વસ્તુઓ ત્રાક, રૈયો, સામેલું, ધોમરુ વગેરે બતાવે છે, તે પચ્ચસ સુખી જીવનના પાયા હોય એમ સંકેતયુક્ત વ્યવહાર છે એનું રહસ્ય પ્રત્યેક ગૃહસ્થાશ્રમીએ જીવનમા વણી લેવું જોઈએ

મૂતર કાતવાનું, હાથ વસોવવાનું, ચોખા હડવાનું, ધટીએ ફળવાનું અને એતીનું કાર્ષ્ણ એ પાંચે ક્રિયાઓ પૂર્વજ્ઞેએ અર્થપૂર્ણ થોઈ જણાય છે એના મુજબા ત્રીઓના શારીરિક શ્રમ અને ધરની ઉપયોગિતા બરચડ નગરે પડે છે પણ ત્યારથી એ જુનાયા છે, ત્યારથી જ શારીરિક અને એ જો અભિ સામાજિક, આર્થિક તથા નૈતિક અવનતિ શરૂ થઈ છે ફરીથી હિંદુ પૂર્વની બુનાયેલી પ્રજ્ઞાસિકાને ઓળખી લે અને નખતો ઉઘાડી જામત બને, પરાનીનના છાંડી આગ્રા અને આની સ્વામાવિ આગ્રામાથી આજના જગતને નવો જ બોવપાસ સાપડશે હિં ના નછર સ્વરાજની આવી તે આ

૨૧૦૨ એટલે અનેક ગામનગરનો સમૂહ, અને ગામનગર એટલે અનેક સમાજનો સમૂહ, તથા સમાજ એટલે અનેક માણસોનો સમૂહ એટલે માણસો પોતાના માનવધર્મનું પાન કરે તો સમાજધર્મ, નગરધર્મ અને રાષ્ટ્રધર્મનું પાન કરી શકે—એટલે જ માનવસમાજમા પડેલી ત્રુટિઓ જણાવીને તેના ઉપાય બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે

યુગધર્મ

વાંછા ઓનામને '

આજે મેં 'યુગધર્મ' પર દૃઢતા પાળું છે એવ માથે ધમતો
કે । મનપ છે તે તમે જોઈ મળા જેમ એવ માથે ધમતો મનપ છે
તેમ કાળ સાથે પણ છે ધર્મો મૂળ આત્મા વિકાસપ્રાપ્તિ કે
પર દેશકાળ પ્રમાણે એનું બેઠેલું બદલાય છે, અને બદલાયું જોઈએ
ધીમાન કરાવાઈ પણ શકે છે —

यस्मिन् देशे काले यो धर्मो भवति ।

तस्य निमित्तान्तरैषु अधर्मा भवत्येव ॥

'એક કાળે જે ધર્મ દોર હતો, તે જ કાળાન્તરે અધર્મ રૂપ
બની જાય છે' એ કથન રહ્યું એ ■ કે એક કાળે જે ક્રિયા
ધર્મ ॥ મૂળ આત્માને અનુકૂળ દોર, તે જ ક્રિયા બીજા કાળે ધર્મ ॥
મૂળ આત્માને પ્રતિજ્ઞા થઈ પડે છે દિવસમાં દરેક બચવું એ
કે જે દેશકાળમાં અરમીથી બાકુ જે કે જે એમ મૂળ ધર્મ
બનેમા સમસ્યાઓના જાણવાઈ રહે જે સરખું જે પણ ક્રિયામાં
માથ અને ત્યાજ્ય એવો પરસ્પર વિરોધ આવે છે

જે રીતે નવુમા છે તે પ્રમાણ દેઠ સંબધમાં અને તે જ રીતે
ધર્મ અને યુગ મંત્રધર્મ બાબત

યુગપ્રધાન યુગેય અને પ્રાણીજનિ

યુગેયે અનેક મનુ યોગાથી એક યુગપુર પાડે છે તે દેશકાળ

પ્રમાણે પ્રાણીજાતના સાર્વાત્રિક કલ્યાણ માટે યોજનાઓ ઘડે છે એ શબ્દો ગુણ્ય છે, અને તે શાસ્ત્રો તરીકે ઓળખાય છે

આ રીતે શાસ્ત્રો એટલે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ ભેદ પ્રાણીજાતના હિતને માટે યોજાયેલા ધર્મતત્ત્વનું નિરીક્ષણ કરવાનો મુવમોટો, અને તેનો ત્રાણમૂલિજન્ય પરિચય જનતાને પોતાના જીવન દ્વારા આપે તે યુગપ્રધાન પુરુષ કહેવાય છે

આવી યુગપ્રધાન વિશ્રુતિની દૃષ્ટિ વિશ્વવિશાળ હોય છે એટલે એમનું જીવનક્ષેત્ર પણ એટલું જ વ્યાપક હોય છે

જન આગમોમા આના તીર્થધરોનો ઉત્તેજ મળે છે એમાના સૌથી આદિપુરુષ ભગવાન ઋષભદેવે તે વખતના બિનઆવડતના ભોળા સરવ પુમનિયા ઉપર દયા કરી દરેક પ્રકારની કષ્ટાઓ, કુખરો, ઉદ્વેગ, જીવન-વ્યવહાર સિખાવી જગતનું મહાપરિવર્તન કર્યોનો નોંધો સિદ્ધાન્તોમા મહેપથી ને પ્રયોમા વિન્તાગથી મળે છે ભગવાન મહાવીરે બ્રહ્મચર્યનો મહિમા, અહિસાની સૂક્ષ્મ શોધ, વહેંચેલી જાતિતા, મંકુચિત વૃત્તિઓ, કર્મના અગાધિન નિયમો અને જીવનું ઊંડું તત્ત્વ-ગાન જગત સામે મૂકી મહાવર્મમંકરણ કર્યું છે

આ જ રીતે વિશ્વત્રિય બુદ્ધ, મહાત્મા મૃશ્તિ, અમો જરથુશ્ત્ર અને હજરત મોહમ્મ સાહેબે પોતપોતાના ક્ષેત્ર અને કાળ પ્રમાણે જગત ચરણે પોતપોતાની કક્ષા પ્રમાણે જુદાજુદા તત્ત્વો ધરી છે મહાત્મા કૃષ્ણમદ્ અને ન્યાયમૂર્તિ રામ બન્ને ચિત્રો આર્થમંકૃતિના વિવિધ કક્ષાના મુખ્યમણિ છે

આ તો આપણે અનિપરિચિત નામનો ઉત્તેજ કયો સામાન્ય ગતે નેછએ તો નાનીમોની વિશ્રુતિઓ ગુપ્ત કે પ્રગટપણે કાળે કાળે પાડતી જ રહે છે વિશ્વદક્ષમાથી જે એવા મુરુર ક્રોધ ન પાડતા હોત તો એની આજે દરબી જ ન હોત

પણ ખેદની વાત તો એ છે કે એ વિશ્રુતિની પાછળ રહેલો અનુયાયીગણ આ મૂળ મુદ્દાની વાત જૂલી ભય છે અને સાધનને

સાધ્ય માની બેસે છે તે બોખાને જ વસ્તુ માની બેમે છે, ક્રિયામા જ પર્યાપ્તિ માની બેસે છે એટલે મતમતાતરો થઈ વિવાદ જન્મે છે તે વિવાદમાંથી વિતડાવાનું થઈ આખરે કદામદમાં પરિણામ આવે છે એ એર એટલું તો બપ કર છે કે માનવજાતનું વધુમાં વડુ તુકમાન એ એર જ કર્યું છે ધર્મને નામે પૈસાચિન્તા, ધર્મના નામે રત્નપાન, ધર્મના નામે જ પાશવલીલા, આસુરી તાવડ એ બધું જન્મ્યું છે.

ગરસમજ અને મમજ

દિંદુ અને મુસનમાન વચ્ચેના ઝગઝગો ૧૬ મેગન કાળથી આજ પર્યંત આત્મા આવે છે બન્ને મિત્રાર છે, પણ હાથોહાથ મેળવતા તે અચકાન ■ મરદાનગીવાળા બાબ્યાનમાં હું એ વિશે પણ કહી મથો છું

જે રીતે દિંદુ-મુસનમાન વચ્ચે તે જ રીતે જૈનો અને બૌદ્ધો વચ્ચે, જૈનો અને વૈષ્ણવો વચ્ચે અને એમાં પણ પોતપોતાના પેટા બેટા પર વે બારે મનબેટા છે આ રીતે જોવા જઈ એ તો એક જ ગામમાં, એક જ મંડોઈનામાં, એક જ મેઝીમાં અનેક ધર્મો, અનેક જાતો અને અને જાતના મતમતાતરો બાપી રહેવ છે બ્યારે એન જોવા ૪૮ કરોડની વસ્તીવાળા દેશમાં માત્ર એક જ બૌદ્ધધર્મ છે.

એટલું ખરું કે જો મુજ ધ્યેય સમજાય તો તો આ બધા બેટા ખૂન સાધક થઈ પડે સ્વામી વિવેકાનંદ આ બેટાને તો કળાના વિવિધ આવિષ્કારો તરીકે વર્ણવતા, અને એની પાછળ રહેતો આત્મા અખડ છે, એમ કહેતા યોગીશ્વર આનંદચંદ્ર મદારાજ કહે છે

રામ કહો, રહેમાન કહો કોડિ કાંન કહો મદાદેવ રી રે,
પાર્થનાથ કહો, કોઈ બહા, સકળ બહ્વ સ્વયમેવ રી રે

જોઈએ તો બને રામ કહો, રહેમાન કહો, મદાદેવ કહો,
પાર્થનાથ કહો, બહા કહો, જે કહો તે બધા એક જ સ્વરૂપના ભિન્ન ભિન્ન નામ છે

આ જમાનામાં પણ દેવ કે દેવીની સામે જીવતા જનરેતે હોમે, ત્યારે તો એ નિર્દયતાની અવધિ જ ગણાય. જમલી લોકો પણ હવે તો મમજી ગયા છે કે, 'દેવી કે દેવ એ જો પ્રાણીમાત્રના માખાપ હોય તો નાના કે મોટા બધા પ્રાણી એમને તો બાળ સમા જ હોય. એ એક બાળકને હાથે બીજા બાળકને મારવાનું કેમ કહે? આ તો જૂવાના ધતિમ છે.' અને એ અક્ષરશઃ સત્ય છે માથુસ પોનાની સ્વાદ્યોનુપતા પોપવા ખાતર દેવદેવીનું જોડું લઈ આવું પૈશાચિક તાડવ બેસે છે.

લોહ હાર્ડિંગના પિતા ત્યારે દિવના વાઈસરોયપદે નિયત થઈને આવ્યા ત્યારે આજે ન્યા મહાકાલી રોશન છે તે સ્થળે મહાકાલી માતાનું મંદિર હતું, તે તેની આગળ એના જૂવાઓ ગર્ભિણી સ્ત્રીઓને પકડી લાવીને નવરાત્રિમાં ભોગ ચડાવતા. આ રૌદ્ર લીનાની વાત સામળી એમનું હૃદય ઠકળી જાયું તેઓને સમજવવાના વાઈસરોયે ધણી પ્રયાસો કર્યા પણ તે લોકો ન જ માન્યા અને પ્રયાસો ત્યારે નિષ્ફળ ગયા ત્યારે જે દિવસે એ રાક્ષસી ક્રિયા થવાની હતી, તે જ દિવસે એક શસ્ત્રધારી મોટી ફોજ છપ્પી ગોઠવી ત્યારે જૂવાઓ ધૂણવા લાગ્યા અને બંદેનોને મારવાને તૈયાર થયા, ત્યારે મોટા પ્રમાણે એકદમ ગત્રે સશસ્ત્ર ફોજ ખડી થઈ ગઈ અને જૂવાઓને મારી નાખી માતાઓને મુક્ત કરી ઉપરાત એ સ્થાનને હતું ન હતું કરી મેશ્યુ મૂર્તિનું નિશાન સૂઝા ન રહેવા દીધું એક જ રાત્રિમાં એ બધું કામ અપઘાતક કરી નાખ્યું આજે આ યથે રેલવેનું મહાકાળી નામનું રોશન છે કોઈ પણ શાસ્ત્રીય ગ્રંથો પશુનવિ કે નરબલિનું વિધાન નથી કરતા એ ભાગ્યે જ કહેનાનું હોય. વેદના વાસ્તવિક અર્થોને, તેના રહસ્યોને નહિ જાણવાથી જ, પરિણામ હિંસામાં આ વ્યુત્ક્રિયોના વિષયોને હોમી પવિત્ર સયમનું આરાધન કરવું, એ વૈત્તિક કમકાડોનો મુખ્ય ખ્યાલ છે કોઈ કામના મિદ્દ કરવા કામ્ય યત્ન કરે છે, એ દ્રવ્યયત્નમાં પણ પ્રાણીજન્ય હિંસાને સ્થાન નથી

તે રીતે વૈદિક ધર્મોની વાત કરી, તે જ રીતે કુરાન અને બાઈબલ કે દત્તર ઠાઠ ધર્મશાસ્ત્રમા ઠાઠ દિસાનું પ્રતિપાદન નથી

હું કહી ગયો છું કે કુરાને સરીક્ષમા ઠાઠ એવી આજ્ઞા નથી કે ઇસ્લામને નામે દિસાનું વિધાન કરી સકાય, અને ન જ દોર કેમો મત્ત એ સત્ત જ છે, એ એ નથી દોળા મને એ બારે આમર્થ સાય છે કે ને ઇસ્લામીનું દેશ હજ વખતે વીલા દાનખુની સગી પજ દાપતા કુખાત છે, તે જ છરનામી નિગર હને દહાડે કરોડોની તાતલમા બકરીઓની કતલ કહે કવેતે કેમ સહી શો છે? એક વાય દોષ તે બક્ષ માટે પશુને માટે એ મમલ્લ સકાય છે, કારણ કે એની દોઢરી અને બુમિકા જ એવી છે પણ માણુમ નિર્દોષ પ્રાણીએને કતલ કરી માસાદાર કરે, એ વાત મને જ ઊતરતી નથી. ને એ એનેા આદ્વા જ દોલ તો એની દોઢરી, દાન અને નખ જુદા જ પ્રકારના દોલ, અને મામને રાધવુ ન પાત' પણ માણુમ ત્યા સમી માનવનાને માર્ગે નથી ત્યા સમી તે આવા અનર્થ કરી રહી છે અર્દો તો હું એ કહી રહી છું કે આ અનર્થને અનર્થ માને કે હોખે ત્યા સમી ઊગમવાનો આરો છે પણ બ્યારે ધર્મને એકે જ માણુમ અનર્થ કરે છે ત્યારે તો એ બારે અક્ષમ્મ ધર્મ પડે છે આમ કરીને પોત પોતાના ધર્મની અને પધમબરોની પ્રતિષ્ઠા માણુમ ખોઈ બેસે છે, અપ પતનને માર્ગે ધોમાય છે

‘જેન ધર્મને નામે’

જેન ધર્મના નામે ધણા પયો રહી ગયા છ એમનામા ધ્વા કે ખીજા ઠાઠ બદાને ગ્યજ દિસા નથી એટલુ જ નહો પણ જમનની નિરામિયાદારી મર્વ પ્રગ્તએ ઉપર જેન સંસ્કારોની રીતી કે આ - કતરી છાપ છે આર્થ પ્રગ્તને મ્જોનું સુદ ત્વરપ અમળવવામા મદારીર અને બમવાન જુદનો મદાન કારો છે જેન સંસ્કૃતિએ અદિસાની ને સક્રિય પ્રજ્ઞાથી આપી છે, તે અબ્નેડ છ આમ છતા આજે એમની અદિસાનું ક્ષેત્ર બારે દુક અને ખોયવિહોણ બની મય છે. એ સત્ત

મારે કહેવું જ જોઈ એ એ વિશે વિસ્તારથી હું પ્રમગ્ધોપાત્ત કહીશ અહો
તો એટલું જ કહું કે એ નાના સુદમ અને સુદ્ર જીવોની દયા પણ
વામા નેટલી કાળજી રાખે ■ તેટલી કાળજી માનવજાતિ પ્રત્યે હોત
તો આજનું હિંદ અગાધ દોત ' એની સેવા અને અપંગતાઓ
જગતને ચમત્કારી લાગી હોત '

એક વિચિત્ર સપ્રદાય

એ જ જૈન ધર્મને નામે આજે એક એવો મપ્રદાય ચાલી રહ્યો
છે કે જે ધર્મ મનુષ્યમા ભારે વિચિત્ર ખ્યાન ધરાવે છે એમની
માન્યતા આ જાતની છે " એક ગાયનો મોઢો વાડો હોય અને તેમા
આગ લાગી હોય, ગાયો બળતી હોય, તો પણ તેમને બચાવવાનો
પુરપાર્ય ન કરવો કારણ કે એ ગાયો જ્યે તો જે કંઈ ખાય, પીએ,
સાસારિક ક્રિયા કરે, લડે, વડે, એ બધું પાપ બચાવનારને લાગે "
દૂકમા ફાઈ પ્રાણી મરતું હોય તો તેને બચાવવામા અને પોતાના
સાધુઓ સિવાયનાને દાનદેવામા એકાન પાપ થાય છે, એમ એ માને
છે માનવી સારવાર કે દવા આપનામા પણ તે પાપ માને છે તમને
તો આ વાત સાબળતા જ ત્રાસ છૂટશે પરંતુ આવા હિપદેશે ચાનનારા
એમના અનુયાયીઓની મોટી સંખ્યા માગવા, માળવા, મેવાડમા છે

એમને ડોઈ પૂઠે કે તમે બમવાન મહાવીરને તો માનો ને ?
પણ એ જ બમવાન મહાવીરે દયા અને દાન પર આર આપ્યો
છે ગૃહસ્થાશ્રમી હતા ત્યારે વરસ સુધી અખંડ રીતે દાનપ્રવાહ
વહેવડાવ્યો, તેનું શું ? ત્યારે એ કહેને કે એ તો હ્રદયસ્થ હતા ત્યારે '
હવે પૃથ્વક કહેશે, તા તમે મપૂર્ણ છો ? તમે જેમને આવો હિપદેશ
દેરો છો તે મપૂર્ણ છે ? ત્યારે તે કાંઈ ખીજ જ સુવાદ મારશે જે
કે ' દાન અને દયામા પણ વિવેક તો જોઈએ જ દાન એટલે
આર્યત્યાગમર્ચ સમર્પણ, અને દયા એટલે પ્રેમનું મધૂળ સ્વરૂપ,
આ રીતે એ એની કક્ષાઓ હોય તો જ શોભે છે, અને સદૃશ બને
છે જે એક માણસ અનીતિથી લાખોની લૂટ કરે ને પાચપચીસનું

દાન કરી દાનેશ્વરી થતા નીકળે, તો એવા નાનેશ્વરી થનારનું દાન મરકરીતું છે એ જ રીતે કોઈ જોની દાન ખાતર અવજનથી સેવનારની દયા પણ ધૂણાનક છે વસ્તુતઃ એ દાન ના છે જ નહિ, એ તો કીર્તિલાભના અને જીભેદ છે એટલે એવા લાખના પરથી કઈ દાન કે દયાનો મૂળ સિદ્ધાન્ત ખડિત થતો નથી અમ્મ

આપો હવે આગળ લેાતમા કેવનદિન, વિસિષ્ટદિન અને દેવદિન વચ્ચેના વિવાદો, જૈનમા દિગ્ગજર અને શ્વેતાનરના અગડાઓ, સ્થાનક વાળી, દેરાવામીના મૂર્તિઅમૂર્તિના મતભેદો, અને મુમતીના અગડાઓ અને તેમની માન્યતાના ભેદો, આચારવિચારના વિવાદો, આમ નાના મોટા અનેક પ્રકારના વૈમનસ્યો પ્રત્યેક મંથને દેખાત છે એના મૂળમા અજ્ઞાનતા અને એકાતદ્વિષ્ટિ, પરંપરને સમજવામા અસહિષ્ણુતા એ સિવાય બીજું કશું જ નથી અને તેથી જ આત્મકલ્યાણ માટે સેકડો શાસ્ત્રો, કરોડો ક્રિયાઓ, તાપો મંદિરો અને દેવજો હોવા છતાં સદ્વિચારના અભાવે, સાદી માનવતાને પણ ટણ મનુષ્ય સમજી શક્યો નથી એક પણ સાચી ક્રિયા અક્ષણ જતી નથી, તો ધાર્મિક ક્રિયા કેમ અમળે તપ ? પણ ભક્ત્યેવ નૃસિંહે ખરું જ કહ્યું છે કે,

‘ જ્યાં લગી આત્મા તત્ત્વ સમજ્યો નહિ,

ત્યાં લગી સાનના સરે જુદી ’

જ્યાં મન આત્મા ન હોય, ત્યાં હાડપિંજર તો ખપતું ?

માલકા પતા નહિ, સીસ જરામંડ હૈ ’

અહીં મને એક રમજી ઉત્તરરજુ યાદ આવે છે, તે તમોને કહું એક જમાનખા કરીને પગલું હલો તેને બેકમા ચોડીપકેરો બરવા માટે રાખ્યો હતો જમાનખા હમેશા સાજના જ્યારે બેક બધ થાય અને તેને તાળા લાગી સીન મરાય ત્યારે ત્યાં ચોડી યાતર્યે બેકમા પકેરો બરતો હતો કોઈ ભૂટી ન જાય તે માટે તેને રાખવામા આવ્યો હતો જમાનખા હમેશા એકનિહાથી એ બેકની ચાવીમા ફપો કરતો અને સીન જોયા કરતો એકદા જમા-

લખા ખડી બફકે ચોટી ભર્યા કરે છે અને રાત્રિનો અધકાર ચોમેર છવાઈ ગયો છે સમય પણ ઠીન્ડીક પસાર થઈ ગયો છે તેામા યોગાનુયોગ કેટલાક ડાકુઓ આવી પહોંચ્યા અને એ બેકની પાછળની દીવાને બાકુ પાડી અંતર ઘૂસીને સર્વ મિનકત લૂટીને પોમારા મણી ગયા

જમાનખા તો જરામર ચોટી કરતો અને વારવાર સીત તો સાખૂત હૈ ન? એમ જોયા કરતો હતો આખનું મટકુ માર્યા વિના ખડે પગે તેનો પહેરા તો ચોંચુ જ હતો

પ્રમાન થયું બેકના માણસો આવ્યા મેનેજર પણ આવી પહોંચ્યા ત્યાં ઘુસત ખમર પડી કે કોઈ ડાકુઓ પેસીને ધન લૂટી ગરા છે મેનેજરે પૂછ્યું કે આજ રાતની ચોટી પર કોણુ હતું? જમાનખા 'હ જનામ' કરીને ઘુસત જ હાજર થયો મેનેજરે પૂછ્યું, 'અરે' જમાનખા 'કયા ઘુમ સોયા યા?' તેણે જરામ આપ્યો, 'મેરી ઈતની નોકરીમે કબી મેને નાદિકા એક એક બી નહિ સિયા, સાહેબ' મે સારી રાત જરામર જગતા હૈ ઓર કેમત રહેતા હૈ " ત્યારે મેનેજરે કહ્યું, 'તો શીર યહ ચોરી કેસી હુઈ?' 'સાહેબ' વો મુઝે પતા નહિ દેખો, સાહેબ સીત તો જરામર મોજુદ હૈ' મેનેજર જરામરે થઈને બોલ્યા, 'અરે મૂખ કે જામ' સીનકો કયા કરના? સીન ખીસ કે વિચે દે? માન મયે તમ મીનકો કયા કરના?' જમાનખાએ કહ્યું 'સાહેબ' આપને તો મુઝે કહા યા કે સીન કો જરામર દેખને રહેના દેખો સાહેબ' સીન તો અમ બી જરામર હૈ'

આ જમાનખાની વૃણહાકુરી પર અને તેની મૂખોઈ પર તમને હસવું આવશે, પરંતુ એ જમાનખાના જેવી જ લગભગ આપણી સ્થિતિ છે મોઢે મુઠપત્તિબાધવી, કે કપાળમા ટીલાટપકા કરવા, કે કઠી પહેરવી, એ બધાં તો ઉપરના સીન છે, અને તે આ કયા ધર્મનો

કયા વિનામની માણસ છે, એ જનાવે હૈ ઉપરાત એ ચિત્રીમાં
અમુક સોન દોષ છે પોને કોને અર્પણ થયો છે એની વાગીશ
એ ચિત્રીની યોજના થયેલ છે પણ અંદરનો માવ તો કોમગતા, દયા,
પ્રેમ, બદ્ધચર્ય, મત્ત, મંતોર, શ્રદ્ધા, મહિષ્યુના, મેવા, અર્પણતા ઇત્યાદિ
છે પણ જેમ જમાણખા જરોતર ચોડી કરતા દોરા હતા અદરથી
ડાકુઓ માન છુટી મથા તો તેને ખાન ન રહ્યું, કારણ કે તે સીલ
માત્રુ જોનો હતો, તેમ આપણે પણ મોળા સીન તરફ જોઈએ
છીએ અને અંદરનો માવ કુરિય, મુન્ના, અર્થ અને કામનાઓ
રૂપી ચોગી વૂટી રહ્યા છે હતા આપણે તો આપણા એ સીલ, મોડાં કે
ચિત્રીની જ તકરારમાં પડ્યા છીએ 'કારણ જમાનખાની માલક આપણી
નજર સીન પર છે, માવ પર નથી એથી જ અમાઉ કળ્યા તેવાં વડેમ,
આસુરી વૃત્તિ અને પામરતા પાગરતા રહ્યા છે, અને છુવતા ભગ
વાનને બે ને જડપૂર્ણ વધની મર્ડ છે મડેનતુ માણમને ખાવા નથી
મળતુ, પણ દેવને નામે એક એક દિવસમાં હજારોના ભોગો ધરાય છે
અને પેદજરા માનવી આમજ માવમનીલ અને રમરામની કુનિયા
ખટી થાય છે

તમે પૂછશો કે હવે મૂળ રિધતિ પર લ્યાતા ઉપાય શા? એ
તો મે પ્રથમ જ કહ્યું છે કે 'સુમધર્મ' જ રદસ્થ સમજી આજનો
સુમધર્મ એ કહે છે કે પરમતમહિષ્યુના કેળી સર્વ ધર્મના આદર
કરતા થીબો, અનેકાંત દ્રષ્ટિથી જોતા થીબો, સ્વાદવાદનુ રદસ્થ જાત્રો,
પોતાની કુટિઓને, નિર્જાળતાને, છુત્તાને, મહુચિન રત્તિને જોતા
થીબો, અને તજવાયોગ્ય વાગે તેને તજે, સમજાવને કેળવે અને
ધર્મ ઉપર ચડેલા વડેમ અને પાખડના પગ ઉબેડી નામે

સર્વધર્મમેના

મૂળ તો જધા ધર્મનો પાયો માનવતા એટલે સહવિચારની
જૂમિ પર રોપાયો છે, અને તે જધા કોઈને કોઈ સત્યના શુદ્ધાશુદ્ધ

આવિષ્કારો છે અરણ્યતાનના પ્રદેશ વચ્ચે જન્મેલા પચમ મરનો સમય અને ક્ષેત્ર બેઈએ તો એકેશ્વરવાદ માથે એની નેકી, દયા અને મપ ની ત્રિવેણીનું રહસ્ય કોને માન નહિ જન્માવે? એ જ રીતે ધરાનના પ્રદેશમા પવિત્રતાનો પથગામ પહેચ્યાડતા પાક જરથુસ્ત્રની નિખાનમતા અને પરસનેમના ઈશુથી ક્ષમા કોને નહિ દ્રવીમૂલ હરે? આમ એકે એક નાનામોટા મત, પથ કે ધર્મમા વિવિધ ભવ્યતા ભરી પડી છે ‘મારુ તે જ ખરુ’ નો કદાબ્રહ્મ છોડી ‘ખરુ તે જ મારુ’ એ ભાવના કેળવવી બેઈએ આવી સહિષ્ણતા સેવનાર જ્યુય ગુમાવતો નથી, ઉત્કો ન્યાનદષ્ટિએ એજ ધર્માનિહારી હરે છે

ધણા વખતની એક પ્રચલિત વાત છે એકદા એક ઇપાળા અને ચાલાક નાના છોડરાની બે માતાઓ ઘર્ષ ગર્ભ એક કહે છે કે આ મારો છોડરો, ત્યાર ખીજ કહે કે એ મારો છે, તું શાની એની મા થયા આવી ઠો? જરાડે ખૂન વધ્યો ગાળાગાળી ઘર્ષ અને વાત મારામારી પર આવી ગઈ ગામના લોકોએ બન્નેને ઘણીએ સમજાવી, પણ નિર્ણય ઘર્ષ શક્યો નહિ એટલે ન્યાયની અદાનમમા ઠોકરો અને બન્ને માતાઓને લઈ જવામા આવી ત્યા નટોના સાક્ષીપુરાવા કે ખીજ પ્રમાણે એક ખર્ષ કહે કે આ મારો છોડરો છે અને ખીજ કહે, મારો છે છોકરો તજન નાનો હતો આખરે ન્યાયાધીશને એક મુક્તિ સૂત્રી અને તુરત તેણે દુઃખ ક્યો કે, બન્નો, આ છોડરાના બે કુખડા કરી આવો અને એ બન્નેને એક એક વહે ચી આપે

સાચી માતા હતી તે તુરત જ ગભરાઈ ગઈને બોની બીડી અને દાખની કરવા લાગી કે, ‘માડેન, મારે દોકડે નથી બેઈતો, એના દુકડા ન કરશો, બને તે લઈ જાય ન્યાયાધીશ તુરત જ મમજી ગયો કે સાચી મા ન્યા જ છે ત્યારે જ તેને લાગણી જાગી તુરત જ છોકરો તે બાળને સોંપાયો અને પેની બાળને શિક્ષા મળી

આ પરથી સમજવાનું એ છે કે આવા ઝગઝગાએમાં જે ધર્મનું
મથાર્થ રહસ્ય સમજે છે તે પેલી બાર્ડની જેમ વીરતાપૂર્વક નમતું
ચૂકે છે, કારણ કે તે જરાગર સમજે છે કે મને તે મમત્વથી પોતાનો
કક્કો સાચો કહે, પણ અમારા ઝગઝગા ધર્મ ન હજીવો જોઈએ
થાક ગાળો.

યા. રાખજો કે ધર્મ લીખવાનું કે કેળવવાનું સ્થાન ધર્મસ્થાન
બને હોય, પણ આપારનું ધ્યાન તો ઇવન છે ત્યા ત્યા તમારું
ઇવન હોય ત્યા ત્યા તમારા ઇવનનો ધર્મ હોવો જ જોઈએ. આ
રહસ્ય સમજ્યા પછી માણસ માનવતાની ભૂમિમાં ચર્ચને સમ્યક્
ત્વની ભૂમિકા ઉપર પહોંચે છે અહીં પરાપકાર અને અપરજીતા
બન્ને આગ ખીની જડે છે.

તે સમજે છે કે મને જે પ્રિય છે તે મારે ખીલ પ્રતિ આપ
રુ જોઈએ જો હું બવાઈ ઈસ્ટુ છું, તો ખીલ પ્રત્યે મારે બવા
થવું જોઈએ જો હું જમતની સેવા ઈસ્ટુ છું અને સહુ છું, તો
મારે એ નહીં ચૂકવવું જ રહ્યું આવો માણસ પછી તે રામને
બજતો હોય કે કૃષ્ણને બજતો હોય, મહમદને કે મહાવીરને બજતો
હોય, પરંતુ,—

જનસેવા તે પ્રજાની સેવા, એક સમજા વિસરાય નહિ,

જીવનીયતા એક પ્રજાના મારગમાં થાય નહિ

આટલું આચર્યો વિના જાપજો નહિ. આની સ્વયં પરહિતની
અને સમર્પણની બાવના આ-ત્યા પછી પણ ધર્મ જુ ાગુદા હશે,
અને અંતર મ ભૂમિકાઓ પણ જીવી, નીચી, વિવિધ પ્રકારની હશે,
છતાં માનવ માનવ વચ્ચે માનિક ગુનામની, સત્તાધીશ સત્તાધીનની
તથા ધનવાન ને નિર્ધન વચ્ચેની દીવાન નહિ દોષ સદ્ દાથોદાય
મેળવી સદાકારમર્ચુ ઇવન છતી રહ્યા હશે

સેવાનો રાહ

વહાવા આત્મમધુઓ અને માતાઓ ।

ગયા વ્યાખ્યાનને બંધે મે જો વાત મૂકી હતી, તે જ વિષય પર આજે બોનીશ એ વિષયનું નામ મે 'સેવાનો રાહ' એટલા માટે રાખ્યું છે કે, પરોપકાર અને અર્પણતા બંને સેવાના માર્ગના ક્રમિક પગથિયા છે સેવા એટની તો ઊંડી ચીજ છે કે જેમ જેમ હુમકી મારીએ, તેમ તેમ એના વિવિધ સ્વરૂપો નજરે પડે । સેવા જ્યારે સંપૂર્ણ બને છે ત્યારે એ સેવા સ્વાભાવિક જ અદ્વિત બની રહે છે

ભગવાન મહાવીર અને સેવા

ભગવાન મહાવીરને નિઃકામ સેવા ખૂબ પ્રિય હતી તેમણે સાધુ અને શ્રાવકને ઉદ્દેશીને કહ્યું છે કે તમે આ લોકમા બદલાની આશાએ, ધન, માન, આગર, ઈશ્વરતાની સાથે સેવા ન કરજો, પણ તમારા આત્માનું હિત સમજીને કરજો સેવાથી સેવા લેનારને લાભ થશે, પણ જોનો સાચો લાભ તો મેવા આપનારને થાય છે જ્યાં તપશ્રીઓ અધિકાર 'દત્ત વૈશ્યાનિક સૂત્ર'ના નવમા અધ્યયનમાં સમજાવ્યો છે, ત્યાં કહ્યું છે —

નો ઈદલોગટયાએ તવ મહિક્ષિન્ન, નો પરનોગટયાએ તવ મહિક્ષિન્ન, નો કિતિવન્નસ દ્વિસિનોગટયાએ, તવ મહિક્ષિન્ન નન્નથ નિજ્જરકયાએ, તવ મહિક્ષિન્ન

અર્થાત્, આ લોકના ભોગોપભોગને માટે, પરવોડના વૈભવોને માટે, કીર્તિ, યશ, માન કે સન્માન અર્થે તપશ્વર્ગ કરવી ન થો પશુ એકાત નિર્જરા અર્થે તપશ્વર્ગ કરવી જોઈએ નિર્જરા એટલે આત્મશુદ્ધિ, તમારા આત્મા ઉપરનો ભોગને ઝોડો કરવો, આવરણ દૂર કરવું તે નિર્જરા જેમ તપશ્વર્ગ માટે કસ્યું છે, તેમ આચાર કે ઠોઠ પશુ ક્રિયા કે સેવા માટે પશુ મમજડુ સમજપૂર્વકની નિષ્કામ સેવાઓ આત્માની શુદ્ધિ કરે છે

સેવા એ તપશ્વર્ગનો એક વિભાગ છે

સેવા એ તપ શી રીતે, એવી ઠોઠ ચકા ન કરે ? ઇચ્છાનિરોધ એ તપ ની વ્યાખ્યા છે સેવામા નિરોધ કે મનોનિમગ્ન જોઈએ જ એ વગર મેલા ચક્ર નથી મેવાના કાર્યમા માની લીધેની આપણી ઠોઠ માન્યતા કે ઇચ્છા સુખસમગ્ર કે છુટ વસ્તુનો ભોગ આપતો જ પડે, અને ત્યારે જ સેવા થઈ શકે, એટલે ઇચ્છાનિરોધ થાય જ, અને એ જ તપશ્વર્ગ આથી જ આનરિક તપમા સેવા અથવા વૈવાચ્યર્થુ સ્થાન છે

કુદરતના નૈસર્ગિક રાજ્યમા જ્યાં નજર નાખો ત્યાં એવી નિવ્યોજ સેવાના જીવંત આદર્શો પાયા છે

જુઓ તો ખરો, સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહો, નક્ષત્ર, તારા, સમુદ્ર, મેઘ, વાયુ, વૃક્ષાદિ સર્વે પ્રાણીમાત્રને પોતપોતાની જાન અર્પીને, અહોનિશ સેવા અર્પી રહ્યા છે ! તે વડે હવા, પ્રકાશ, પાણી, હાથા, કળ, ફૂલાદિની મામઝી અનાયાસે અથવા સહજ પ્રવામે સ્વાભાવિક જ સાપડે છે જે હવા વિના કશુંવારે ઠોઠ પ્રાણી જીવી શકતા નથી, એ હવા મક્ત સૂર્યચંદ્રના પ્રકાશ જેવી મહાકિમતી વસ્તુ તે પશુ મક્ત. હતા એ પોતાના અસીમ ઉપકારના મત્વામા કંઈ ઇચ્છે છે ? કેમ ઇચ્છે ? એ તો એનો નૈસર્ગિક ધર્મ છે જે એનો ધર્મ હોય તો માનવીનો ધર્મ કેમ = હોય ?

અહો ! મૂઢ સ્વાર્થી માનવી તો જુઓ. એ તો ખાઉં, ખાઉં ને ખાઉં, લાવો, લાવો ને લાવો, સર્વ મ્યજે પોતાનું જ કરી લેવા લાગી પડ્યો છે આવા સ્વાર્થી સૂત્રોને જાળવી રાખવા છતાં પણ દાનેશ્વરી, કર્તવ્યપરાયણ, પરાયકારી, સેવામૂર્તિ એવા વિરોધભો મેળવવાની એ નવી નવી મુક્તિઓ ગોધી રહ્યો હોય છે કેવી મૂળતા !

ન્યા જીવ જીવે બદાક છે, પોતાના ન્યાર્થ માટે ખીજનું પડાવી લેવાની જાનનાવણા છે, ત્યા તે સેવા શુ કરવાના ? ન્યા આદિયાનીતિનો સિદ્ધાન્ત મમે છે, ત્યા સેવાના વિચાર રાહની વાત શી કરવી ? જોકે આખરે તો એ નીતિનો અંગતમ એ આવે છે કે ખીજને બદાવા પહેલા કે બદાના બદાતા આખરે એનો જ શિકાર થઈ જાય છે

મહાન સિંહને પડકાર

આ પ્રમંથ મહાન સિંહર અને સત વચ્ચેનો છે સિંહરે એક મંત્રની જલ્દ તારીફ સાબળી, એટલે માજસને બોનાવવા મોકલ્યો. એ જાણે હું મહાન સમ્રાટ છું એટલે જધાને બોનાવી શકું, પણ એને ખમર નહોતી કે મંત્ર અધિકાર કે લક્ષ્મીમા ન જાનવ સંતે પેના બોનાવવા આવનાર માણુમ સાથે સદેશો કહેવડાવ્યો “ જા, તું જાણે તારા સિંહરને પૂછ ‘ તમે ધણા દેશો જીતી લીધા પણ હજી તમે તમારો મિત્ર કીધો કે નહિ ? જો હા કહે તો હું તુરત આવીશ, નહિ તો તારા સમ્રાટને અહીં મોજાનું ’ ” સિંહરે આ સાબળી ખૂન વિચાર કયો એને મંત્ર પામે જ્યા જેવું લાગ્યું એને થયું કે, ‘ કાઈ સાચો મંત્ર છે તો એ બને ન આવે હું જાઉં ’ સિંહર મળવા ગયા સંતપુરુષે તેમને બેસાડ્યા અને કહ્યું કે ‘ તું સાચો સમ્રાટ નહિ પણ મહાન બિખારી અને મોટો કરજદાર છે ’ એવા ધણા દષ્ટાંતો આપી તે વાત સમજાવી સિંહરને તે વાત સત્ય લાગી ટેવટે મંત્રે એક સૂત્ર આપ્યું

“ સાબળ ’ વધુ નહિ, પણ જે ત્રીજા તુ આપી ન શકે તે ખીભની પાસેથી ન લેવી તે તારે। અધિકાર નથી ખુદા મિયાપ દેખે કશું આપી શકે નથી છતાં તને લાગે છે કે હું પૈસા, માન આપવા સક્તિમાન છું, પણ કાઠને જીવન તો આપી શકું નથી એ વાત બે સત્ય લાગતી હોય તો તારે કાંઈ પણ પ્રાણીનો વગર અપરાધે જીવ ન લેવો એટલે જીવંદિસા કરવી નહિ ” સિકંદરે એ હરમાન સ્વીકાર્યું

આ મુત્તરું જાંઠું રહ્યું તો એ ઠેકે માણુમ જન્મથી માટીને જ કુદરતનો ઝાણી બન્યો છે જન્મતા જ પોતાની માતાના માનમાંથી મોતના દૂધ પર તે જન્મે છે પછી વિશ્વમાંથી તેને હવા, સૂર્યપ્રકાશ, જળ મળે છે, તેમ તેમ તે વિશ્વે ઠેકે દુન્યવી ખોરાક અને પાંચોંથી તેનું પાનનપોષણ થાય છે દુનિયાના અનેક જીવોની વચ્ચે કે અવ્યક્ત સેવાથી એ સમૃદ્ધ થતો જાય છે આથી સ્પષ્ટ સમજાયે કે એ મનુષ્ય જન્મતો એક મહાન મણી છે

જાણ્યું થૂકવડું એ કંઈ ઉપકાર નથી, એ તો હરજ છે બે એ જાણ્યું ન થૂકવે તો તે દેવાળિયો કહેવાય । બાળમરના સમયે વિંતક દોહસદોષ એમ કહે છે કે, ‘ તુ ખીભ ઉપર બોળે ન નાખીસ, તો તે જગતની બારે સેવા કરી મણીસે ’ આ મૂલ જૂદા છે એટલે મુશ્કેલીસ અને માનેતુજાર, માનિક અને મજૂર જેવા અખડ માનવ વશના બે વિભાગ થાય છે બિયાનીયાના બેઠો વિકૃત રૂપે જાગે છે, અને તેમાંથી પરિમહવાદ અને આરભવા જન્મે છે આ વિષે હું અગાઉ સારી પેઠે કહી ગયો છું અને ફરી ફરીને હું એ કહેવા માણુ છું કે આજ સુધીની થયેલી જૂનથી માણુસ પાઠે વળે અમણુઆઠજોએ ક્રિયાકર્મકાંડને અને શ્રીમતોએ લક્ષ્મીને, અને રાજાએ પાશવી સત્તાને પોતાની ઉપાસ્ય મૂર્તિ બનાવી છે, તેને બલે સેવાને પોતાની ઉપાસ્ય મૂર્તિ બનાવે ।

પશુઓની અવ્યક્ત પરોપકરણવૃત્તિ

પશુઓમાં ઝણ ચૂકવવાની વૃત્તિ સ્વાભાવિક જ હોય છે કેટલાય ઘોડાએ અને ગાયોએ તેમના માલિકને જનનને જોખમે મદદ કર્યાના ઐતિહાસિક દાખલા છે કૂતરો તો વધારા પ્રાણી તરીકે પ્રસિદ્ધ છે

એક વજુજારાને એક વ્યાપારીનું બસોનું દેણું હતું વાણિયો હ મેશા રૂપિયાની ઉધરાણી કરે પણ વજુજારાની સ્થિતિ ખરાબ હોઈ દેણું ભરી શકતો નહિ પછી હ મેશની ઉધરાણીથી વજુજારો ક ટાળ્યો તેણે શેઠને કહ્યું, ' મારી પામે ખીજ કેમ ચીજ નથી, પણ એક જાતવાન કૂતરો છે તે તમે ધરાણે રાખો, અને પૈસા ભરે ત્યારે મારો કૂતરો મને પાડે આપણે મને એ બધું વહાવ્યો છે અને ઉપયોગી પણ છે તે તમારી સેવા બળવશે શેઠે વિચાર કર્યો કે પૈસા તો હાન પતે તેમ જાગતું નથી તેણે હા કહી વજુજારાએ ગદ્ગદિત કહે કૂતરાની ખીંડ થામડી અને સાનથી તેને સમજાવ્યો અને શેઠને સોંપ્યો કૂતરો છૂટે પડ્યો એ કૂતરો નવા માલિકની નોકરી નિમજ્જનાથી કરવા લાગ્યો એક રાત્રે શેઠને ત્યાં ખાનર પડ્યું ખૂબ ધન ચોગ્લોક્ષે ઉઠાવી ગયા કૂતરો જાગતો હતો થોડું બસ્યા પછી ગમે તે કારણે બસનો બધ થઈ ગયો પ્રભાત થયું શેઠને ખબર પડી શોધખોળ થવા લાગી કૂતરો શેઠ પાસે ગયો, અને શેઠનું કપડું મોઢેથી ખેંચવા લાગ્યો ગેર તેના મોઢામાંથી કપડું છાડાવે અને કૂતરો ફરીથી ખેંચે બિચારો પશુ ' વાત કરવી હતી પણ વાત્યા ન મળે બેચાર વાર કપડું ખેંચવાથી શેઠ જામ્યા થયા અને કૂતરાની પાછળ ચાલવા લાગ્યા કૂતરો આગળ અને શેઠ પાછળ દૂર દૂર જ ગતમા શેઠને તે ઘડી મળ્યો રાત્રે બેચારે ખાનર પડ્યું ત્યારે કૂતરો બસવું મૂળે ઈને ચોરની પછવાડે ઈને ચોરવોડાએ ત્યાં ધન દાટ્યું હતું એ જગ્યા જોઈ આવેતો એ જ જગ્યા ઉપર

શહેને સર્વ મહેલ પગથી જમીન ખોલરવા માડી મોઢે પણ ખોલવા માણુ

ચોરાર્થ મહેનો હજારોનો માન ત્યાથી નીકળ્યો. વણખરા પામે તો શેઠના સેત્રમે જોડના કહેવા દતા, પણ ફતરાએ તો શેઠના હજારો બચાવ્યા ક્યા ફતરો ને ક્યા માણુમાં શી વાત કરવી? આજે મોઢે બારે માણુમમા માણુમાર્થ જ દેખાતી નથી માત્ર માણુસની આકૃતિ છે હજારો રૂપિયા ખર્ચાને માણુમે જેને બજાએ દોષ, શેઠે મત્દ આપી દોષ, મોંબરથીપ આપી આમજ વધાર્યો દોષ, અગર નાનપણથી મા-બાપે મોઢે કયો દોષ, છતાં એ વાતને જુની જાથ એટલું જ નહિ પણ મામે વર્ષને બેસે. એવા નિમકહરામે પોતાના પોતાનારનું જ અદિત બોલતા દોષ અને ના આપ્યે દા વાળવાની રાહ જોના દોષ. બીજી બાજુ જોમા તો જે નોકરના પગસેવાથી એ- મોઢે હજારો રૂપિયા કમાનો દોષ તે નોકર બિચારો મમે તેટલા કદ વેળે શેઠની સેવા બળવતો દોષ, પણ તે નિમકહરાન નોકરને પૂરુ ખાવા મમે છે કે નહિ. તેને કેવી મુશી બનો છે? તેના પરની રિયતિ કેવી કહેલી છે? તેનો લેણ પણ વિચાર શહેને આવતો નથી કેના વખાણુ કરતા? શેઠના કે નોકરના? ધણીના કે ચાકરના? રાખના કે પ્રખના? મૂઢીવહીના કે અમછીના? મૂળ વસ્તુ માણુમાર્થ જ નથી એમા સુ મામ?

ફતરાની આટલી બધી અકસ્મનીય નિમકહતાથી જોઈ ત્યારે શેઠે પ્રસન્ન થઈને ફતરાને કહ્યું, 'બ બેટા' તારા રોનું સજુ વળી મધુ છે હવે તારા શેઠ પાસે જ ' એમ કહી પોતાની સહીથી મમે એક ચિઠ્ઠી લખી કે તમારા ફતરાએ તમારું સજુ વળ્યું છે તમે હવે કરજતમુક્ત છે. ફતરો તો ત્યાથી હસતે મુખે ધણીને મળવા છૂટ્યો એ નિમકહરાન ફતરો એવ કરનો હર્ષજેર ધણીને મળવા આવ્યો આવે છે વણખરાએ એને દુગ્ધી જોયો એને મનમા વડેમ આવ્યો

કે રખે આ કૃતરો શોને મૂકી ભાગી આ-યો લાગે છે' એટલે એને લેતા જ ક્રોધ ચઢ્યો કૃતરો નજદીક આવે તે પહેલાં તેા ક્રોધાવેશમાં પાસે પડેલો પથ્થર ઉપાડીને સીધો કૃતરાને માથામાં માર્યો પથ્થર લાગ્યો કે તુરત જ તે રામશરણ ચર્મ ગયો.

પાછળથી જ્યારે વલુજ્જરાએ ચિઠ્ઠી વાચી ત્યારે તેના ઓરગાનેા પાર ન રહ્યો આખી જિંદગી તેને એ કુ બ સા-યુ એક જ બૃખનું કેવું પરિભ્રમ' એક ટુકડા ખાનાર કૃતરામાં પણ કેવી કૃતચતા અને ફરજનું ભાન હોય છે' આવા અનેક દષ્ટાંતો દર્શાવ્યા છે પ્રતાપનો ચેતક

એક વખત રાણા પ્રતાપ સમીપ સાથેના યુદ્ધમાં મેનાપતિના મહેતાનુસાર યુદ્ધથી પાઝા ફરે છે, ને પાઝળ મોગન ઘોડેસવારો પૂઠ પકડે છે રાણાનો અશ્વ ચેતક ઘવાયો છે કુશ્મનો પાછળ આવે છે ચેતક ચાનવા અશક્ત છે, પણ દેશ્યોએ રસ્તામાં જાડી અને પડોળી નદી આવે છે ઘવાયેલો ચેતક થયેલો તેનામાં નદી ઠેકવાની શક્તિ અત્યારે રહી નહોતી છતાં પ્રતાપ કહે છે કે — 'બેટા! ચેતક! રગ્તામાં જ મરનારીશ! આટલા શબ્દો મરણનો છેલ્લો શ્વાસ લેતા એ મૂળા પ્રાણીના કાન ઉપર પડે છે પશુના અનરમાં પોતાની ફરજનું ભાન વધુ થાય છે અને? ચેતક પોતાની બધી શક્તિ એકઠી કરી ઠેકડો મારે છે, પ્રતાપને લઈને નદીને સામે કાંડે પડે છે ચેતકના જીવનની ત્યા સમાપ્તિ થાય છે અને પ્રતાપ જમી જાય છે ફરજનું ભાન-ખીવેલું વ્યક્તિત્વ-પશુજાતમાં ય દેખાય છે એક જ ટકોરે તે ચેતકને આટલું જળ આપે છે, પણ માનવપશુઓ આવી હજારો ટકોરોને ગળી જાય છે શી વાત કરવી?

અમરસિંહનો અશ્વ

આવી જ બીજી વાત આમાના કિ'વામાં બની છે સિત્તેર ફૂટ ઊંચો અને ૨૫ થી ૩૦ ફૂટ પહોળો કિલ્લો છે કિલ્લા બહાર ૨૦

ફૂટતી ખાઈ છે એ દિલ્લો ડેરી નાસવાની અમરસિંદને ૪૧૨ પડે છે, ત્યારે તેનો વફાદાર અથ એને દેખતે પોતાના માસિક અમર મિલનો હવ બચાવે છે અથ ત્યાં જ ખનમ ચર્ચ તપ છે એ અમનું સમાગ્ક હસ્ત મેળૂ છે અને એ દિલ્લો અને અમનું ગમારક બેયુ છે એ પશુઓની કૃતજ્ઞતા અને પગપાટુ રૂત્તિ કેટલી? એની સેવામાંથી માણસોને કેટલું ધીખવાનું થયે છે ?

હાથીનું અદ્વિજીત સમર્પણ

આનુ જ પ્તા વપુ જ ન એ- હિદાદરજુ જેન આગમમાના શાનામૂત્રમા છે એના મૂળથી માલીને અંતમુખીનું વાતોટ્ટાત ધણું જ પ્રેરક અને સમપ્રત છે પણ એ પ્રકારનો ધજોખરો વિષય મે 'કમક મરમૂતિ' તથા 'વિત પ્રેલી' ના દશનોમા કહી દીધા છે એટલે અહીં તો માત્ર પ્રમંગપૂરની નાન કુ ધુ

વાન એમ છે કે એકદા વિખ્યાટવીમા ચોમેરથી દાવાનજ સામે છે અને પખીઓ દૂર ને દૂર જાડી જાય છે ત્યાર પશુઓ બચવા માટે આમથી તેમ નાસવા માડે છે એક રિકારી હાથીને પૂર્ણતુ ભગ્ના સમૃતિમંગ્કારદારા સ્વય પ્રેરખા થવાથી અગાઉથી જ એણે જગમનો એક પ્રેષ ખૂન પ્રથલ કરીને નિરૂંદા કરી સપાટ બનાવી મૂક્યો છે, એટલે આમિ ફેનાવાનો જય ન દેતાથી તે ભાગમા હાથીની પાછળ બીજી અમખ્ય પશુસૃષ્ટિ દોડે છે, અને એ મધ્ય દિત ભાગ સડેજે માકડો બની રહે છે બારી બીડ વખતે પેપેા હાથી અંગ અજવાળવા ખાતર પોતાનો એક પગ જીચકે છે ત્યાં બીડથી હડસેનાનું હ-સેવાતુ એક સસલુ એ પગની નીચેના ખાવી ભાગમા સરકીને બેસી જાય છે હાથી જેવો પગ અજવાળીને નીચે મૂકવા તપ છે, તેવું જ નીચે કામળ કામળ જણવાથી હાથીને ખ્યાન આવે છે કે 'કામ હવ છે જો પગ મૂકે તો પળવારમા એ પ્રાણીના

અહીં જ મમ રમી જવ દમડા મામં થઈ ને નિગાઠ પ્રાણી
મગી જવ મો પમ ઝિન્ના જ રાણુ " અના દરવા ૧૪૫૫૦
દેવી રાનિ જગતપી દાપી પોતાનો પમ ડાઆ ગમે ૪ પજુ એની
" તારી તો પૂંપૂરી થાય ૪ આમ રો અહીં દિવન મૂંડી ખુશખી
નહી અને પશુએની જાં તેમ ને તેમ રહે ૪ દાપી એમ ને એમ
મળ પમે ઝિએ ગતો અની વેલા દનું દળે વધની દલી મદી
અતઃર્ષ જનું દનું પજુ દેવી દનિન્ન એને જગત્તર દહર ગ્રીતે
એનું સુદમ જગ આપુ આજે જગત્તર આમ ખુશખી અર્ષ અને
વનગરો આપ્યા મપા મમતો મરણી મયો અને દાપીજ દળવેર રહીને
પમ મળા મોડપો પજુ એ નો થાજના થન મયો દનેદ મોડીનું
દલનમલન નથ થડુ દનું પમ મળતાંની માથે જ નમ તુડના મહા-
દાવા મળદી પદી અજ દિવન સુધી અસજ વેલા પોવા લાં એ
એવદ મારા પગિજામથી કાજમમ વાથેદ એની અતિમ પમે માન
વનાથી ત પોજ દની નેદલે એ કર્પના અચૂર દિવમ પ્રમાણે ઉચ્ચ
કાદિનો મળ્ય ન પેદ એ રાજયદનમરમા મેંજિર રાજને ત્યા
ધારણીરાણીને કુશીએ ઉત્પલ થયેદ એ જ નામ મેંપકમાર

ત્યારે માનવો કેવા ?

પશુએમા આવી કેલ વશાદારીભરી સેવા દેખાવ દે છે, જ્યારે
માનવોમા મોટા મમુત્ય તો 'ગ્રીવો ગ્રીવમ્મ મમ્મ' એવી
અમાડે કદી મયો એ નીતિમા જીવતો દોષ છે મેવામાત્રો બીજો
પ્રકાર એવો છે, કે જો આપણે 'દારવાપદ દાનેશરી' રાતિવાદો
વર્ગ કદી સહીએ આ વર્ગ ચૂમણુ પીતિના પાપ દાહવા મોટે કહો,
કે સમાજમા પોતાનું ઘ્યાન દકાવવા મોટે કહો, કેર્ષ પજુ રીને સેવા
કરવાનો પ્રયત્ન કરતો દોષ છે એને જ લમતો બીજો એવો વર્ગ
છે કે જોને દુ 'ઓપદષ્ટિવાતા દાનાર્મ' તરીકે ઓગખાતીય આવા
વર્ગમા અધ અનુકરણ જ દોષ છે

કાંઈ કહે આટલું કરવું પડે કરવાની ઈચ્છા કે સમજણ ન હોય, પણ ખીજાએ કહ્યું છે માટે કરવું જોઈએ, અમર નહિ કડુ તો માત્ર ખરાબ મનમાં અમર મોટા લોભાનું ગાંધુ દોષ એટલે મને કે કમને કરવું પડે ને કરે પણ પોતે શું કરે છે? શા માટે કરે છે? એનું કળ શું? એનો વિચાર જ ન થયો હોય. માત્ર લોભા કરે છે, કરે છે, માટે જ કરે છે મૃત્યુની સખા પર પડેલા સ્નેહી જનને ઉત્તે છેને ધમકોડો સબજાવે તેમાં રિવાજ મૂલ્ય સંજગાથે આ કથો 'ત્રે' અને એ ચાલતી આવતી કિયાએને જ અનુસરે એ કિયા પાળના દિતાદિતને ન વિચારે કે ન વિચારવા થોભે કે આ સમયે ચાની જરૂર છે પોતાને માટે એ કિયા થોખ્ય છે કે કમ તે પણ ન મિલવે, અને મવાનુમતિ કથે જ ના પા એ જ જોવદિ

ઓપદેશિતુ દશાત

કાંઈ ખીજાને ત્યા ખરખરે (દિશ્યા અર્થે) જલ ત્યાં તેને સાડુ સમાવા જોડુ જોડુ રહે, સામને આપાન આપવાને બત્તે રહાવવાનો પ્રયાસ કરે, હંપમાં જરાય માલો કે અસર અગ્નીયે ન હોય, પણ ખૂન કુખ મલું હોય તેમ જવાસલા દબી પ્રયામે કરે ત્યા જે સ્થળે સમાડા કુખમાં જામ થેત એ મયો છે ત્યા આશાસન આપવાની વાત તો કૈવી, વિનુ એનું કુખ વધારવાના નિમિત્તરૂપ થાય. આડું નામ રમિત કિયા તથા ઓપદેશિ

આ રીતે જે માર્ગ સેવાનો હતો, ત્યાં જોપપર પરાએ દહ્યાવેવાને ચકિત આપવાને બત્તે વડુ દહ્યાના પ્રયત્નો થાય અને કુખની વિશ્વૃતિ કરાવવાને બત્તે વડુ જામ મળાવે, આવી મુખી ઈમા સેવા કેવી? જે એ સહવિચાર કે રૂંધાખ્યો હોત તો જેને જે કાર્ય કરે તેની ઉપયોગીતા કેવી એના પ્રમાર એનો વિચાર જરૂર કરે, અને એ માધ્યમ ત્યારે જેમજ સેવામાં જોખ્ય

અવશ્ય તે વ્યક્તિને શાન્તિ આપે જિમાર હોય તો આશ્વાસન આપે સામાના દુ ખમા ભાગ લે પણ આ જ્ઞાન કેને હોય ? જેનામા વિચારશક્તિ નથી, હું શું કરું છું એનું જ્ઞાન નથી, એ વિચારવિહીન સેવાને બહાને બિનદો અનર્થ જ કરી બેસે વાદરાના હાથમા ગતન આવે, તો દુઝડા જ કરે કે બીજું કાંઈ ? આવી ગિચિતિ આધદષ્ટિવાળા સેવકવર્ગની છે

સેનામા નિવેક અને વિચારની આનર્યકતા

આવા વર્ગમા વિવેકશુદ્ધિ અને વિચારશક્તિનો અભાવ હોય છે, અને તેવી જ વિચારી નથી શક્તા કે સેવાના ક્ષેત્રમા કૂતરા, મિનાડા, ચકના, પારેવા પહેના ? કે નિરાધાર માનવ પહેના ? સેવા બને સર્વની થાય, પણ કાંઈ વિવેક જોઈએ સેવાના પ્રકાર તો અનેક હોય છે એકસાથે અનેક કાંઈ દષ્ટિપથમા આવે, ત્યાં વિવેકની જરૂર છે ધારે કે એકીવખને સમાચાર મળ્યા કે પાનરાપોળમા જનાનરોની ખિમારીને લીધે સેવાની જરૂર છે મિત્રની ગિચિતિ ગબીર છે પિતાજી સેના માગે છે પુત્ર જિમાર છે ગરીબ પાડોશીને સારવારની ઘણી અગત્ય છે શાંતિમધુ મોટી આકતમા છે એમ સેવાના અનેક પ્રસંગો આવી પડે તે સમયે પહેનું કના જણુ ઘટે ? બીજાની શી વ્યવસ્થા કરવી ? કેને એવાની વધુ જરૂર છે ? પહેલી ફરજ કઈ ? એ બધામા સમજ અને વિવેકની જરૂર છે વિચારશીન પુરવ જ એનેા વચાર્થ રરતો કાઢી શકે અને પોતાની શક્તિનો સદુપયોગ કરી શકે વિવેક અને સદ્વિચાર વિનાની સેવાબદ્ધધા લાખને જ સે ગેર લાભ કરે છ આધદષ્ટિવાળો માણસ તો તેણે સામજ્યુ હોય કે દીકું હોય તે જ માર્ગે દોડે, અને મમજદાર વ્યક્તિ વિવેકદષ્ટિ વડે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળભાવ જોઈ સેવા અર્થે યોજાય. એને ફરજનું જ્ઞાન હોય, જવાનદારીનું અમરણ હોય એણે આધણી કિયાને જ સર્વસ્વ ન માની હોય, પણ એની પછવાડે ભાવના અને ફરજતો એને ખ્યાલ હોય. આધદષ્ટિવાળો રૂઢિ મુજબ કૂતરા, પારેવા વગેરે જાનવરને બચા-

વવા પ્રયત્ન સેવે અને વૃદ્ધ, જ્વાન કે અસક્ત મનુષ્ય તરફ દુર્વૃદ્ધ કરે, એમાં અતિશયોક્તિ નથી જરા નજર કર્યો તો જાણ્યો કે આજે શું બની રહ્યું છે ? વિચારશીલ મુરબોને તો જરૂર સામવાનું કે આજ સુધી અમે કર્તવ્યનો પાર તો બખ્યા જ નથી માત્ર દેખા દેખીએ, સમજના વિના, ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં જ ભવ માણ્યો છે સાચી સેવા!! હજી સ્વપ્નેય આવ્યા નથી કર્તવ્યમાં જ માનવતા છે જગત ચૂકે એ માનવ નથી, તો ધર્મિય તો ક્યાથી હોય ? સેવાને નિમિત્તે પૈસા તો ધણાવ ખર્ચાય છે નાખો રૂપિયા વેડફાય છે પણ તે બધું એાનદષ્ટિએ, માત્ર ગનાનુગતિક સેવાભાવે વાખો રૂપિયાના મુગટો અને આબૂપણો ભગવાનને ચડાવાય છે અને પૌતાની જાતને કૃતાર્થ મનાવવામાં આવે છે એમજે માન્યુ હોય છે કે આમ પ્રભુની સેવા કરવાથી તીર્થંકર નામકર્મ જવાય સેવાથી જવાય એ વાત સાચી છે પણ એ સેવા કઈ, કેની, કયા પ્રકારની, કઈ બાવના-પૂર્વકની અને કેટલી વિવેકશુદ્ધિવાળી હોય ? સેવાની જાણ્યામાં જ અતર કો નિષ્કામ સેવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત ન કર્યો હોય, તો બને સકામ સેવા કરે, તોપણ સેવામાં વિવેકશુદ્ધિની પૂર્ણ આવશ્યકતા છે

જો એને સાને જ ભગવાનની સેવા કરવી હોય તો તેઓના કમમાનને વિચારત એ જ ભગવાનના બાળકોને રોડી વખર રિમાના, શાન મેગવવા માટે જ્યાંયા ફાટા મારતા, અન્યતા આશ્રય માટે રક્ષકતા ન દેખી શકતા નઅ કરતા ન નિરખી શકતા આવી ગિચ્છિમાં સમાજ સમગ્રતો હોય, હજારો બધુઓ માધનના અભાવે મરતા હોય અને મજૂરી કરવા છતાં હુન્ડો રોટલો પ્રાપ્ત ન થયો હોય, તેવે વખતે જો એ દેનારમાં વિચારશુદ્ધિ પ્રમટે, તો એ પ્રભુની મૂર્તિને લાખેના મુગટ ચડાવવાને બદલે પ્રભુના પૂજક અસહાય માનવોની સેવા અર્થે લક્ષ્મીનો જરૂર વ્યય કરે, અને વિચાર કરે કે, અરેરે ! આ માનવજન શૂન્ય-દુ ખથી રિમાની હોય એ વખતે મારી ફરજ શી ? કયા માર્ગે મારી શકિત અને નાણાનો વ્યય કરવો ?

જે પ્રજાની મૂર્તિ બોલે તો જમવાની નથી, તેના આગળ હંમેશાં સેકડો જે દબારો રૂપિયાને ખર્ચે મિષ્ટાન્નો, બોમ્બો, અમરૂટો બરી દેનારને તે જ જમવાનના જૂએ મરના સાખા માળકોના ઉદરરૂઝિને શાન કરવા દેતો વિચાર સરખોય નથી આવતો, એ જ બનાવી આપે છે કે જમવાનની સાચી સેવા કરવાના પાઠ તેઓ શીખ્યા જ નથી તેઓ માત્ર અધપરપરાએ નાણાંનો વ્યય કરે છે મેવાને મત્ય પાઠ છવનમા ઉતારે, તો પિતા જેવું દેખાય કે જમવાનની સાચી સેવા જમવાનની મૂર્તિને આશ્રૂપજો કે ઉમટા ભોમ ધરવા કરતાં શ્રીમુખે ફરમાવેના પવિત્ર ફરમાનોને અનુસરવામાં છે તેના પ્રિય બાળકોની સેવા, મદાય અને અનુકંપામાં પ્રજાની પ્રમત્તા છે મનુષ્યોએ ચાલેના જનમસા આશ્રૂપજો અને ધરેલાં પકવાનો કે અગદળાટ કરતી બત્તીઓની એને કરી જ જરૂર નથી એ પ્રકાશના પુજા આગળ અજવાળું ડરનાર અને અનંત મૌદ્વ્યના અધિપતિ એને સુશોભિત કરનાર માનવ કોણ ? જરા વિચારો સ્વાર્પણ કરે તે જ બકત ચર્ચ શકે સાચા બકત બનવું હોય એમણે આ દબ, આ અધપરપરાનો ત્યાગ કર્યો જ છૂટકો ■

હવે જે ત્રીજો પ્રકાર આવે છે તે ‘સકામ મેવક વર્ગ’માં આવી શકે છે આ વર્ગને એક કોટિના પરાપકારી પણ કહી શકાય આ વર્ગે દિલ્લી રાષ્ટ્રીય યજ્ઞવળમાં, આન્દોલનોમાં મોટો ફાગો આપ્યો છે અને આપે છે પણ જોડે જોડે એમને કાર્ડ ને કાર્ડ પ્રકારની કામના પૂરવાનો કે નામના મેળવવાનો હેતુ હોય છે આ હેતુ એમને ઉચ્ચ પ્રમાણના મેવાવર્મને પહોંચવા દેતો નથી, જો કે સેવામાં મદદની આશા રાખનારને જનો તો મળે છે કીર્તિ મેળવનારને કાર્ડ પણ મળે છે પણ કીર્તિના ચામની ગિરતા કેટલી ? આજે જે ગુણુગાન ગાને તે જ કાલે જૂની જરો, અને કદાચ એ જ કાલે વખોડે તો નવાઈ પામવા જેવું નથી બદલાતી આશા રાખવી એ મેવા નથી, અતે બાપાર છે, ખરું જોતા નિષ્કામ, નિષ્કામ, બદલાતી બાવના

ચમર તન, મન, ધન અને વચનરૂપી અમૂળ સાધનોમાથી કાંઈ પણ બીજાને ખાતર અર્પાં દેવું એ જ ખરી સેવા છે એનું જાણ તેને કલ્પનામાં પણ ન આવે એવું સુમધુર મળે છે પણ જ્યાં લગી મેવા દેવું હોય છે, દૃષ્ટિમાં સ્વાર્થ બંધો હોય છે, ત્યાં લગી આતુ ચોખ્ખું સનાતન સત્ય દેખી શકાતું નથી

ધિયાના પ્રમાણમાં તેનું જાણ અવસ્થા મળે છે, એ કુદરતનો નિશ્ચિત કાયદો છે એમના હૃદયર મળે છે ચોકના નવ જેવો એ સો નથી એકના અમખ્યો આ વ્યાપાર છે જીન વ્યાપાર કે સદામાં ખોટ પણ જાણ, કારણ કે તેમાં દાનન ખોળી દેવાનો અભવ છે આમાં તો ખોટ જાણ નહિ પણ વિશ્વાસ જોઈએ

હવે શેવાભાન અથવા સેનાવૃત્તિનો થોથા પ્રકાર કહું

સમય જોઈને, કર્તવ્ય માની, માનવતાને નામે જે મેવા કરે છે, તે વર્ગ ઉચ્ચ ઠેઠિનો પરાપકારી વર્ગ છે એકે કેવળ નિષ્કામ વૃત્તિના સમર્પણની પાસે તો આ વર્ગ પણ જીતરતી ઠેઠિનો જ ગણાય પણ અહીં કાંઈ ને કાંઈ ઉચ્ચ પ્રકારનો અને વ્યાપક આશય હોવાથી આ વર્ગ સેવાની પ્રથમ કક્ષામાં આવી શકે છે આવી પરાપકારી વૃત્તિ મોટું શું જોઈએ ? આતુ પરાપકારવૃત્તિખર્ચુ કારં તમારી પાસે જે કાંઈ તન, મન, વચન ને ધન હોય તે સાધનથી આચરી શકાય છે માત્ર દિપથી જીગવું જોઈએ થોડા ઉદાહરણો આપી આવાનની ચોખ્ખવટ કડું

આધજો અને સગીતકાર

વિયેનામાં એક આધજો માણસ હીઝનથી મેળામાં બજન માનો હતો પણ કદ ખોખરો, મારો નહિ, એટલે ન કાંઈ સાબળે કે ન કાંઈ કાઠ આવે ! એક સુપ્રસિદ્ધ ગવૈયો મેળામાં ગયો હતો તેનો કદ સારો હતો એને આધજાની જા દશા જોઈ બની લાગી પી થઈ આવી એને વિચાર સૂત્રો કે કાંઈ પણ પ્રકારે આગે મારે મદદ કરવી જે

એ વિચારને પરિણામે એણે તુરત જ આધળા પસંદગી તેની દીકરા
સહ બજાવ લવકાર્યું ને લોકો એકઠા થઈ ગયા એક કલાકની
સેવામાં તે આધળાની યાજ્ઞ પૈસાથી બરાબ મધ આ મંગીતકારને
ઠાઈ કહેવા ગયું ન હતું, કે આ આધળી સેવા કરે! પણ એને સ્વયં
જિયું કે આ ઠેકાણે મારે કંઈક કરવું જ જોઈએ આ પણ એક શાસ્ત્ર છે
પણ નિર્ગાનનું શિક્ષણશાસ્ત્ર અને આ જન્મે જુદા! આમાં સદૃશ થવું
તે અતિશય મુશ્કેલ છે

લાલો ભગત

માયનાના યાના ભગતનું નામ હવે તે ખૂબ પ્રસિદ્ધ થઈ
ચૂક્યું છે પોતે હૈયાત નથી પણ એમનું નામ ચોમેર ખ્યાતિ પામ્યું છે
સાપલાને લોકો ભગતના ગામને નામે એળખે છે તેઓ મ ૧૮૫૬માં
સૌંધાવરમાં જન્મ્યા હતા એ લાલો ભગતની ઉંમર ■ વર્ષની
હતી ત્યારે એને દુકાને બેસાડી એના પિતાજી ક્યાક મદાર ગયા
આ જ પ્રમગે દશમાર સાધુઓને ટાંકે મૂજતા એણે દીકરા એની પાસે
પૈમા નહોતા લાનાને વિચાર થયો કે દુકાનમાં કામળાઓ ખૂબ પડી છે
લાવ, એમને એક એક આપુ એ સરકારી જવ હતો તેણે પાચ-
સાત-દશ એમ ૫૨ કામળાઓ કાઢી આપી ટાંકે મૂજતાઓ સહ
ચાનના થયા, પણ લાનાને થયું કે મારા આપુ આવશે કે કામળાઓ
નહિ દેખે ત્યારે મને મારશે બલે મારે માર ખમીશ એમ વિચારતો
એ બહાર ગયો પાછળથી એનો જાપ આવ્યો પડખેના દુકાનદારોએ
કહ્યું કે તારા લાનાએ આજ વ્યાપાર ખૂબ કર્યો છે ' જરા કામ
ળાઓ ગણી લે એ સાબળા બાપે કામળાઓ ગણી પણ એકે ઘડી
નહિ નજરે જોનાર પડેશી કહે, ' અમે ખોટી વાત તથી કરતા,
અમારી સાથે આવો, તમને પ્રત્યક્ષ બતાવીએ ' એમ કહી બાવા ગયા
હતા તે માર્ગે તે લઈ ગયો ને બાવાને બેટાડ્યા ન્યા જુએ ત્યા કામળા
દીડી ત્યારથી જ લાવજની પ્રજા પ્રત્યેની શ્રદ્ધા જામી પોતે સત્યવાદી

હતો, એટલે બાપને બન્યું હતું તે હતું બાપ તો આશ્ચર્યમાં ગરકાવ ન થઈ ગયેલ એમનું જીવનચરિત્ર અનેક આશ્ચર્યોથી ભરેલ છે

નાગેન્દ્ર મહાશય

નાગેન્દ્ર મહાશય નામના એક મંગળા દાખતર હતા એ સ્વામી રામકૃષ્ણ પરમહંસના શિષ્ય હતા હતા તો દાકતર, પશુ હે વખા બારે કરણા, એટલે દહીં કેમ સાળે થાય એ ન દર્શિ રાખે આ-ના દાકતરી જીવન જેવું 'તાવ પૈમા, લાવ પૈસા એમ પૈસા સાથે ન મંજલ નહોતો એટલે ન પોતાનું માડ માડ પૂરું કરતા એવી ગિયતિ હતી, પશુ એ રિચનિમાય તે રાજ રહેતા એમના એક મહાશયને ત્યાં હમનેા મદેક્સવ હતો, ત્યાં એમને ઉપાખ્યાય તરીકે જવાનું હતું પેને એ કિવસથી કચુપ ખાવાનું લીજુ ન હતું ખિમ્મામા હકત માડીમાડા જેટના ન પૈસા હતા રસ્તામા એને એક ટુ ખિયેા દહીં મળ્યો, એટલે પોતાની સ્વભાવમિદ પ્રતિથી એ જેમી ગયા હવા ખનાવી પશુ પેના દહીં પાસે તો ખાવાનું પશુ નહોતું, એટલે પોતાની પાસેના પૈસા આપી દીધા વળી દહીં હોવાથી પોતાની સાથ તેને એનાડી દીધી એને એ વિચાર ન ન આન્યે કે ખારે મામ પાઠા દાટિયા ધસના જલુ પડને અને કામળી વિના બારે દા' સહેરી પડશે એ વિચાર ખરા સેવને કહી બિમતો નથી પરમજીપણું એનામા મુખ્ય હોય છે એટલે મે જલુ કરી નાખ્યું એમ કહી એના દિનને ન થાય ' આમનું જીવનચરિત્ર ધણું મુંદર અને આશ્ચર્ય પમાડે એવું છે

ઉપરના ત્રણ દર્શાનોમા મલમ, સક્રિત, સાધના અને અપેવાની ખાવના જુનાનું પ્રકારની હતી, પણ એકદરે ઉચ્ચ પ્રમારની સેવા હતી અને દરેકમા પોતાની આનરિક જૂમિકા પ્રમાણે મનોમજ, ચારિત્રમા અને સુમગ્ધરિના ભરેલા હતા

હવે પોતાની જનથી માનવતાને નામે જાનને જોખમે મદદ કરવાનું દર્શાત હું કહીશ

મૂરખ પડિત

એવો જ મૂર્ખ પડિતો એક ગ્યણે ઉદ્દેશ છે એનું નામ હતું કાશીગમ પડ્યા એક નાનકડા મામમા કાશીરામ પડ્યા નિશાળ બાણવતા હતા પણ વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાદાન દેવું એટલે પશુમાથી માણસ બનાવવા એ બાવનાથી પડ્યાજી અમલું હતા એ તો ચોપડીએ વચાવી પાસ કરાવવામા સમાપ્તિ માનતા એક સમયે રમુ નામનો એક રમતિયાળ છોકરો માતરની મનાઈ છતાં રતાન કરવાના ધરાધારી ફૂના ઉપર ગયો બનવાકાળ છોકરાનો પગ લપસ્યો અને ફૂવામા પડ્યો છોકરો બિચારો તરવાનું બાણુનો ન હતો, એટલે ગમગ ખાવા માગ્યો તે જ સમયે તેને શોધવા માટે નીકળેલા પડ્યાજીનું અચાનક ત્યાં નીકળવું થયું, ને માતરની નજર ફૂવામા ગળકા ખાતા રમુ ઉપર પડી સાહેબ ખિન્ન પડ્યા રમુને તેની જૂત માટે ઠપકો આપવા લાગ્યા અને એમ નહિ કરવા માટે ઉપદેશની ઝડી વરસાવવા મઠી પડ્યા “ મૂર્ખ ! શિક્ષાનું નહિ માનનારના આવા જ હાન થશે—થવા જોઈએ ” એ કેવું પોથી પાડિય ‘ મૂર્ખ ’ પડ્યાજીને એટલી અછત ન પડેાચી કે પુ પહેના એને બહાર કાઢું અને પછી ઉપદેશ આપુ આપુ તો ધણા કિંસામા બને છે તમે તમારા નિત્ય જીવન ઉપર દિટિપાત કરો તો પડ્યાજી જેવી જૂલો તમે પણ કરી હોય છે તેમ કેખામે પડ્યાજીની ઉપદેશધારા ચાતુ હતી લામા હાથ કરીને ફૂવામા બાપલું આપતા આ મૂર્ખને જોઈને રમ્મે ચાલ્યા જતા એક બરવાડને કુતૂદન થયું કે માતર કેાની સાથે બોને છે ? જેવી એજે ફૂવા બહારી નજર કરી તો વતળા મારતો છોકરો દોરે બરવાડ સેવાના શાઓ બળ્યો ન હતો, પણ એનામા લાગણીનું તત્ત્વ હતું એ દસ્ય જોયું કે તરત જ એજે ફૂવામા ઝપનાચ્યું અને છોકરાને ખૂમ પ્રથલ કરી બહાર કાઢ્યો છોકરો બેશુદ્ધ હતો અનેક ઉપા-યોથી તેણે પીધેલું પાણી બહાર કાઢ્યું છોકરો જાગી ગયો કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આમા શ્રેષ્ઠ કેને કહેવો ? બરવાડને કે માતરને ?

મારતરનો પુનઝીવો ઉપદેશ સત્યો હતો. બરવાડને એમાનું કંઈ આવડતું ન હતું એ તો માત્ર એટલું જ સમજતો હતો કે માણુમ મરતો હોય અને આપણામા એને જ્યાજ્વાની સક્રિય હોય ત્યારે યોભાય જ કેમ ? એથી જ સાન્નો કહે છે કે જોને દબ્બ, હેન, કાજ, બાવનું બાન નથી એની સેવા બદ્ધા નિર્ગ્ય- નીવડે છે એવા એ કંઈ શેતબવાની, શપવાની વ્યાપારી વસ્તુ નથી એ તો જીવનની સુમંગલગન થીજ છે પણ એ મળે ક્યારે ? જ્યારે માનસના પ્રગટે ત્યારે

જમનમા બદ્ધા આ પડયા જેવું જ મનનું હોય છે કમનમીએ કેઈ એક વ્યક્તિએ શૂન્ય કરી અને તેના પરિપાકથી તે રિમાનો હોય, જિમરવાના મ્થાનને શોધતો હોય, ત્યારે તેને થીમાન ઉપદેશ દેવા બેસે કે આમ નડોનું કરવું અમે નડોનું કહ્યું ? આમ કરાય ? જરાક તો વિચાર કરવો હતો ? વગેરે આ રીતે જાણે પોતામા ડહાપણને ખજાનો ભર્યો હોય અને પોતે કેઈ દિવસ જુન જ ન કરતો હોય એમ શિક્ષાનો ધારામવાહ ચનાવવા સામી જાય છે ' દાઝયા ઉપર નામ અને પડયા ઉપર પાડુ ' જેવું કરે તેવું દુર્વર્તન ' એવે વખતે પણ એને મદદ કરવાની અને સાતિ આપવાની તક એ જતી કરી શકે છે, પણ સિખામણ દેવાની તક એ જતી કરી શકતો નથી ' માનવતા ખીરી હોય તો એમ ન થાય

આ જઘા પરાપકારના દષ્ટાન્તો અને અમાઉ સ્વધર્મના જે દૃષ્ટિતો આપી મયો છુ તે જાનને વચ્ચે એક મહત્વનો ફેર છે તે અહીં કહી લઉં અધર્મમા પોને જે ભૂમિકા પર છે, તે ભૂમિકાને ચરિતાય કરવાના હિત હેતુની વક્ષાદારીનો પ્રશ્ન છે એટલે ત્યા જે જે પ્રકારની અંતરમ ભૂમિમા અને પોતાની શેત્રમર્ષાન હોય તે તે જાતનો ધર્મ જાળવવાનો હોય છે એટલે એ વ્યક્તિએ જાળવેલા સ્વધર્મ વચ્ચે અને જીમએ જાળવેલા અધર્મ વચ્ચે ભાગે અંતર હોય એ સ્વાભાવિક જ છે વળી સ્વધર્મમા કેા ને કેા પ્રકારની દ નિહાનું જાળ હોય છે, ઘણા વખતથી એકધારી ચાલી આવેલી સાધના

હોય છે, ત્યારે પરોપકારમાં ઉદાત્ત ધ્યેય કરતાં ય લાગણીનું તત્ત્વ ખળતર હોય છે. જીજ્ઞાસી આવી પડેલી પરિસ્થિતિમાં માનવતાને નામે જે કંઈ સૂઝે તે પરોપકારની બાબતમાં માનવી પાસે કરાવી નાખે છે. સારાશ કે સ્વધર્મમાં અંગત સુધારા એ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન છે અને એવા પ્રકારનું ધ્યેય છે, જ્યારે પરોપકારમાં પરપીડાનિવારણ એ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન છે અને એના પ્રકારનું ધ્યેય છે. સ્વધર્મમાં માનવતાના ધ્યેયથી માડીને ઠેઠ મોક્ષ સુધીની ભૂમિકાઓનો સમાવેશ થાય છે, જ્યારે પરોપકારમાં કેવળ વિશુદ્ધ માનવતાની ભૂમિકા છે. એ શુભ ભાવથી પુણ્ય ઉપાર્જન પ્રેરે છે, અને એ માનવતાની ભૂમિકામાંથી સેનાના ક્ષેત્રમાં ક્રમે ક્રમે દૃષ્ટિ બદલાઈ એ પણ જોએ ને જોએ જઈ શકે છે. પણ સ્વધર્મના લક્ષ્યથી ઉપર ચડેનો સેવક 'સ્વ અને પર' બન્નેનો સમન્વય માવવામાં ચોક્કસ પ્રકારની કતેહ પામે છે તેવી કતેહની આશા પરોપકારના પમચિયે સીધા ચક્રનારમાં ન રાખી શકાય.

પરોપકારનું ક્ષેત્ર

માનવતાને નામે પરોપકારનું ક્ષેત્ર એટલું બધું વિશાળ બનીગય છે કે, તેવા પરોપકારી પુરવઠે પત્રી નિંમ, જાતિ, દેશકાળના બેદોની દીવાન નડતી નથી બાવના ખૂન કેસ એ તેનું તાણુ દટાત છે.

મુગડના નેપિયનસી રાડ પરના બાવના ખૂન કેસ વિષેની બની બીનાઓથી તમે સારી રીતે પરિચિત છો. એટલે અહીં માત્ર એનો ઉપરચોદિયો ઉ વેળ જ કમ છુ ત્યાંથી મોટરમાં પસાર થતા મુરોપિયન બંધુઓએ બાવનાને જચાવવા માટે દિગ્મતપૂર્વક જીવના જોખમે સાડસ કર્યું તે શુદ્ધ માનવતાભર્યા પરોપકારનો જ્વલત પુરાવો છે.

માણસ ઉપર આદત છે અને અમે પણ માણસ છીએ, માટે માનવતાને નામે મદદ કરવી જ જોઈએ, એવી માનવતાની લાગણીથી તેમણે મુશ્કેલી પરિસ્થિતિ બારે વિષમ હતી આમેનો પક્ષ ધણી જ સાધેનો સાથે બચસ્થિત થઈને આ-ઓ હતો પોતાના જનનું

જોખમ એમાં મમાયેલું હતું પણ જાન કરતા કર્તવ્ય એમને મહાન લાગ્યું, અને એમણે પોતાના જાનની પરવા કર્યા વગર ઝપટાવ્યું. જાવનાને તો ગોળીની એવી ચોટ લાગી હતી કે તે ન જમી શક્યો. પણ આ ગોરા માનવમધુઓએ તેનો અચૂક સામનો કર્યો. જોકે પશુમળ સામે એ પશુમળનો મામનો અતરંગ દષ્ટિએ બાજુ ઠરોળી માગે છે, એટલે એ માર્ગ વિવેચ હનો કે અવિષેષ તે વિરે કું ચર્ચા નથી કરતો, અને તે ચર્ચા અહીં પ્રામગિ- પણ નથી કું તો અહીં પરોપકાર માટે મારુ જે કંઈ વક્તવ્ય છે તેનું જ સમર્થન કરી રહ્યો છું. પરોપકારની માનવમુખ મહાનુભૂતિની સામગ્રીએ એમને લિંગ, જાતિ કે દેશમળનો જે ન જોવા દીધો. પોતે બીજા જ દેહાકાની સ્તીમરમા સ્વદેશ જવાના હતા આ મંડાવણીમાં કદાચ બચારી તોયે કાળક્ષેપ થયો એવા મૂલ સ્વાર્થી ખ્યાતોએ પણ એમને મૂઝાવા ન દીધા. બાસ બગવાન ઠીક જ કહે છે

પરોપકારસ્તુ પુણ્યાય, પાપાય પરપીડનમ્ :

મહારાષ્ટ્રે ' અહીં સુધી તો આપણે જૈન તત્ત્વજ્ઞાનની દષ્ટિએ માર્ગોત્સારીની વિચારબા કરી ત્યારપછી વિકાસની દષ્ટિએ બીજું પગલું અર્પણતાનું આવે છે

ઉપરની નજરે તો પરોપકારની ભૂમિકા અને અર્પણતાની ભૂમિકામાં લાભો ફેર જળાનો નથી. ધણી વાર એવું જ અને કે પરોપકારની લાગણીથી પ્રેરણેનાનું જાનિત અર્પણતાથી ૫ વધુ દેખાન પણ અંતરંગ કદાનો એ જે વચ્ચે મહાભે- રહ્યો છે. ખ્યેવદષ્ટિ ગિર થયા વિના અને વિચારાની પરિપક્વતા જામ્યા વિના અર્પણતાથી ભૂમિકા પામી શકતી નથી અર્પણમાનો ભોમ રથૂગ દષ્ટિએ જોતા એટલે લાગે તોય સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ મહાન અને કારમી હોય છે, એથી એ પોતાના ચિત્તને હરપણે પ્રસન્ન રાખી શકે છે, અને એની અર્પણતાના પાનને પણ પ્રેરી શકે છે. હવે આ બીજાને કું વિવિધ ચિત્રો દ્વારા સ્પષ્ટ કરું

મહામહોપાધ્યાય શકરલાલ શાસ્ત્રી

ચોરની ગામના પ્રસિદ્ધ પંડિત શકરલાલ શાસ્ત્રીનું નામ એક વિદ્વાન તરીકે કાઠિયાવાડ અને ઠેકાણુજીના સુધી તો જાણીતું જ હતું, પણ તેમની વધુ વિશેષતા તો તેમના હૃદયની ઉનરતામાં હતી ઉદાર મનોવૃત્તિ પૂર્વસરકારોમાંથી સાપડે છે તે વાત તો ચર્ચાવાની બાબતે જ જરૂર હોય.

એકદા એ મહામહોપાધ્યાય શકરલાલ શાસ્ત્રી પૂજામાં બેઠા હતા, એટલામાં એક બ્રાહ્મણ બિશુક 'લક્ષ્મી પ્રસન્ન' નારાયણ હરે' કહી લોટ માગવા માટે આવી જ્યોત્સી રથો ધરમાં ઠોઈ ન હતું, અને શાસ્ત્રીજી તો બીજા પૂજામાં બેઠા હતા ધરની ઓસરી પાસેની નીચેની પેઠી પર સજાસે જવાનો પિત્તળનો લોટ પડેલો હતો આમતેમ એકાએક નજર ફેળવી, એ બ્રાહ્મણ બિશુકે તકનો લાભ લઈ લોટને હળવેથી ઉઠાવીને ઝડ ઓળીમાં મૂકી દીધો ને લોટ લેવા માટે જરા વાર થોભ્યો.

ચોરનામાં એક બાજુમાં પૂજા કરતા શાસ્ત્રીજીની દષ્ટિ અંક રમાંત જ સામે ગઈ, અને પેના લોટાનું દસ્ય દેખાઈ ગયું પૂજા પૂર્ણ થઈ અને તે બહાર આવ્યા હવે માનો કે શકરલાલ શાસ્ત્રીને ઠેકાણે તમે જ હો, તો તે વખતે તમે શું કરો? તેની બિચારાની કેવી ફળેતી કરો? પહેલા તો સાળા, ચોરડા, એવી પાંચપચીસ ગાળો જ કાઢાને! અને પછી આખા ગામને ગળાવી મૂકો, એનો ફળેતો કરો, તકદો કરો, અને પકાવો!

ચોરને લોટ!

હવે આવો, આ તરફ શકરલાલ શાસ્ત્રીએ શું કહ્યું તે જુઓ શાસ્ત્રીજીએ વિચાર્યું કે બિચારાને ખપ હશે, જૂખ હશે, માટે જ આમ કહ્યું હશે જૂખ્યો માણસ શું ન કરે? છે તો બ્રાહ્મણ એવું

વિચારતા જ તેના અંતરમાં રહેલી પરાપકારની વૃત્તિએ ઇશ્વરપૂજન વિષેનો યોગવાસિદ્ધનો એક પ્રસિદ્ધ શ્લોક વાંચ કરી આપ્યો —

યેન યેન પ્રકારેણ યસ્ય કમ્યાપિ દેહિન ।

સન્તોષં જનયેત્ રામ । તદેવેશ્વરપૂજનમ્ ॥

“હે રામ ! કેઈ પણ પ્રકાર દ્વારા કેઈ પણ પ્રાણીને (મનુષ્યની) મનોવ આપવો એ જ ખરું ઇશ્વરપૂજન છે’ આ પૂજન રહસ્યને શાસ્ત્રીજીએ પચાસુ હતું એટલે તુરંત જ તેમણે ખાન ગીમાં પોતાના નોકરને બોલાવી બજારમાંથી જલદી એક પિત્તળની થાળી, નવો વાક્રો અને નવો લોટો સાવવાનું કહી એ બ્રાહ્મણ બિંદુક સાથે વાનો કરવા લાગ્યા “જુરેવ ! આપ કેમ છો ? શું કરો છો ?” આમ પોતાની સ્વભાવસિદ્ધ માયાણુ દબે એમણે વાન કરવી શરૂ કરી.

તેજામાં જ તેમનો માણસ બન્યા નવા ચક્રચક્ર કરતા વામણો સારી દાગર ધર્યા માણસને રમ આપી, શાસ્ત્રીજીએ તુરંત જ થાળીમાં લોટ, લોટમાં ધી, અને વાક્રમાં દાગ બરીને બિંદુકને ચણે ધર્યા અને કહ્યું, ‘પેનો જોળીમાં છે તે તે લોટો બહુ ખરાબ છે મંગામે જવાનો લોટો છે તેને કાઢી નાખો ફેંકી દો, અને આ લઈ લ્યો.’

બ્રાહ્મણ તો આ બધું જોઈ દિશ્મૂ જ બની ગયો તે ખૂન જખવાયો, શરમાયો લગભગી તેનું માથું નીચે નમી ગયું “જુરેવ !” શાસ્ત્રીજીએ કહ્યું, “આપ પણ બ્રાહ્મણ-કુળમાં ઉત્પન્ન થયા છે. તું પણ તે જ કુળમાં જન્મ્યો હું આપણે બધા બધુએ જ છીએ જરાયે ન મૂઝાતું બ્યારે ખપ હોય ત્યારે મારી પાસે આવવું, જોઈએ તે માગી લેવું, જરાયે ન શરમાવું, પણ આમ ન કરવું હો’ એથી આપના જવાને વાહન લાગે’ બ્રાહ્મણ કેમ વગોરાય.” આમ કહી અમીનરી આપે અને પ્રેમભરી વાણીએ શાસ્ત્રીજીએ પેલા બ્રાહ્મણને વિદાય આપી

હવે પસંદો થયો.

દેવી એ ઉદારતા ! કેટલી સમતા ! મન, વચન અને કાળાના વ્યવહારની કેટલી નિર્મળતા ! તમે કદાચ એમ માનતા હો કે ધનાચ્છ હોય તે જ ઉદારતા રાખી ગકે, તો ખૂનો ટો ઉદારતા ધનનો વિષય જ નથી ઉદારતા એ તો મુખ્યત્વે હોડી અને સાચી સમજ તથા એ પ્રકારના રંગારી મનનો વિષય છે મહાનમા મહાન ધનિદ તો મોટામા મોટો મૂજ હોય છે ધિક્કતા અને મનસ્વી ઉદારતા એ બેનો મેળ જવને જ મળે છે

શાસ્ત્રીજી ધનવાન નહોતા, પણ મનસ્વી હતા એ માનતા હતા કે સર્વ ભગવાનનું છે મિથ્યા મારાપણનો ખાર તે વેદારતા નહોતો વળી નાર ખાતે મડાવી મડાવીને પણ તે સુપાને અર્પતા એ ભગવાનની વસ્તુ ભગવાના આજ્ઞાને અપાય છે એમ માનતા હતા અર્પણતા અને પ્રમોદ એ બે તો તેમના જીવનસૂત્રો હતા પોતે ધુરધર વિદ્વાન અને પદ્મશાસ્ત્રના ગાતા હોવા છતાં એક સામાન્ય વિદ્વાનની પણ તે પ્રશસા કરવાનું શૂકતા નહિ

परगुणपरमाणु पर्वतीकृत्य नित्यम् ।

निजदृदि चिकसन्त संति सन्त कियन्त ॥

ખીખના શુભો જોઈ જોઈ તે પ્રમોદતા બ્રાહ્મણ પડિતોમા જે ધર્મા, જે મિથ્યાભિમાન અને જે અમતોત્તરતિના દોષ હોય છે, તેનાથી તેમનામા સાવ જ ઊતરું હતું જીવનની કસોટી તો આવા મથળે જ ચાલે છે જેનું વ્યાવહારિક જીવન ઉચ્ચ છે તે જ ધર્મને સમજ્યો છે, એમ સમજવું જોઈએ ધર્મ એ ધર્મસ્થળમા પાળવાની વસ્તુ નથી એ તો જીવનમા આચરવાની વસ્તુ છે આવા સમજનોના વ્યવહારુ જીવનમાથી આવું ધણુય શીખવાનું અને લેવાનું મળી શકે તેવું શીખવા અને લેવા માટે મુખ્યે હમેશા તૈયાર રહેવું જોઈએ એમના આ એક જ પ્રમતે પેના બ્રાહ્મણનો હૃદયપત્રો કરી નાખ્યો

તમે જકામ કહેશો કે એ બાહ્ય હતો એટલે મુઘરી ગયો, પણ ચોર હોત તો ? ચોર પણ અત્ય સુધરે—માત્ર સુવારકની જામી જમિકા જોઈએ એકનાથ મહાત્મા માટે એક એવા જ પ્રકારનો ઉદ્દેશ મને છે

એકનાથ મહાત્મા અને ચોર

એકનાથ મહાત્માની પવિત્ર ભક્તિ દક્ષિણમાં તો ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. સૌ કોઈએ જોયું તેમનું નામ તો સાબરમતી જ હશે તેઓ પોતાના ગૃહ-મંદિરમાં એકાન્ત રાત્રે એકાકી ખ્યાન કરી રહ્યા હતા, તેવામાં ધરમાં કોઈ જ નથી તેમ ધારી કોઈ ચપળ ચોર ઘૂસી ગયો. ને કંઈ દેખાયું તે બધું લૂટી જવા માટે એણે ભેળું કરી લીધું.

થોડી વારમાં જ તે મહાત્મા ખ્યાનમાંથી મુક્ત થતા અને આખા ઉપાડી જોયું તો એક ચોરને પોતાનું કામ કરી રહેતો જોયો. ચોર બધું ખારીને જવાની તૈયારીમાં જ હતો, ત્યાં “ભાઈ” હતું એક સ્ત્રી જ રહી જાય છે જો, આ એક મારા હાથમાં વીંટી રહી ગઈ છે તે તેનો જ, આપ” એમ કહીને તુરંત જ વીંટી કાઢી મહાત્માએ હાથ લાગેા કપો.

પોતો ચોર તો ચોક્કસ જાણ્યો, ‘આ ક્યાથી ? હવે શું કરવું ? ક્યા બાપુ ? કેમ બાપુ ?’ તે મભરાત ગયો મહાત્માએ કહ્યું, ‘જેટા’ શા માટે મભરાય ? આમાં તારા ભાગનું જે તે જ તું લઈ જઈ રાક્ષસ વિશ્વનો એ અચળ નિયમ છે કે જે પોતાનું નથી તે લઈ જવાની કોઈનીયે તાત નથી’ એમને આવેા પુરુષ કહીએ નહોતો મળ્યો આવી સ્થિતિમાં બીજો માણસ હોય તો પોતાને શું કરે ? એ વિચારે એને આ પુરુષ પ્રત્યે ભારે સન્માન થયું અને માફી માગવા ગયો. ‘અરે’ અરે’ એ ભારે જૂન કરી આપના જેના દેવપુરુષ’ એનું હૃદય પીગળવા લાગ્યું મહાત્માએ એને બેસાડ્યો, બોળત કરાડ્યું, અને ઉપદેશ આપીને તેને માર્યો. માર્ગ સમજાવ્યો, ત્યારથી તે ચોર મગી, પણ મગી, માનવ ચર્ક

ગયો, અને એની વેડફાતી શક્તિ સામે માર્ગે વધરાવા લાગી 'કેવો બગીરથ ઉપકાર'.

ચોર આવે તો તેને ચોરી કરવા દેવી, પોતાની પામે હોય તે આપી દેવું, અને પછી ઉપરેશ કરવો એવું આ દષ્ટાન્ત પરથી કોઈ અર્થ અનુકરણ રખે કરે. આ દષ્ટાન્ત તો એકનાથ મહાત્માની કેટલી ઉદારતા હતી તે બતાવે છે. આવી ઉદારતા ઉચ્ચ કોટિની ભૂમિકા વિના મળવી શકે જ નહિ. પ્રમળ વીરતા હોવા છતાં ક્ષમા આપવી, ચોરી કરનારને નગરે જોવા છતાં વૃત્તિને રિધર રાખવી, એ હૃદયની પૂર્ણ ઉચ્ચતાનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.

આ દૃશ્ય સાથે મનુષ્યે પોતાના જીવનઅવહારનો સમન્વય કરવો જોઈએ. સગા બાઈને અર્પવાની કે મહાત્મ્ય કરવાની પણ રવય ધરાવવા નથી થતી, ત્યાં આટલી બધી આશા તો ફર જ સમજવી. હજારો લાખો શાંતિજનો સાધનો વિના પીડાતા હોવા છતાં અને પોતાની પાસે સાધનોની વિપુલતા હોવા છતાં અર્પવાનું મન નથી થતું, તેનું ખીજી કારણ કશું નથી. માત્ર તીવ્ર આસક્તિ અને અધ સ્વાર્થવૃત્તિ જ છે. આવી આસક્તિ અને મૂઢ મ્વાર્થ માણસને ધન પૂજક, સ્વાર્થાધિ, પામર અને અસુર બનાવી મૂકે છે.

આ જો ઐતિહાસિક ઉદાહરણો પરથી તમે એ તો સાદું સમજી શક્યા હો. કે મમર્ષણ એ વસ્તુ જ એવી છે કે જે સામાના આત્માને પ્રસન્ન કરે છે, અને સમર્પણને પાત્ર બનારના સુપુત્ર આત્માને / ઢોળીને જાગ્રત કરે છે જે કાર્ય કરોડો ઉપદેશો ન કરી શકે તે સાચા મમર્ષકનું એક વાક્ય કરી શકે.

ગુરુ ચૈતન્યની ઘટના

જૈન અગસ્ટ 'શાંતા' માં એક ગુરુ-શિષ્ય વચ્ચેની આના પ્રજ્ઞા રત્ની મચોટ ઘટના છે.

પાંચ સો શિષ્યોના ગુરુ ચૈતન્ય, મૂળે ચૈતન્યપુરના મહારાજ છે, પણ શુદ્ધ નામના જૈનાચાર્યનો પ્રભાવ અને પૂર્વ સસ્કારોના ઉદયને યોગે

મહુક નામના યુવરાજને માગે મોખી પોતાના પાચ મો રાજકર્મ-
ચાગીઓ સાથે એ ત્યાગમાર્ગે સ્વીકારે છે એમણે માધનને માર્ગે
જતા આકરી બાલ્ય તપશ્ચર્યા પોતાની કાયા એટલી તો શીર્ષ
કરી નાખી છે કે આખરે અસાધ્ય રોગ થાય છે દેશ-પ્રાત વિચ
રતા એકદા એ જ સૈવક જાપિ પોતાના પૂર્વોત્તમના દેવકપુર નગરમા
પધારે છે એમને મહુક મયમોચિત આમદ કરીને ઉપચારાર્થે રોગ
છે વેદગ્રીપ સારવાર અને ઉપચારાર્થે શરીર નીરાગી થઈ જાય છે,
પણ આમરી બાલ્ય તપશ્ચર્યા પ્રત્યાધાનરૂપે સ્વાદનેતુપતાનો બહુર
પાગરે છ પોતાના જ બરા પૂર્વપરિચિત જનો દોષને આઢી ખાન
પાનની પ્રાકળ મમવા છે, એટલે આઢીથી ખસતુ ગમતુ નથી
એક પથજી સિવાય માથેના બીજા જદ્દ સિધ્ધેને ગુરુદેવની આ
મનોદશા અનુચિત લાગી પણ ‘ગુરુ શિષ્યને બોધે, શિષ્ય ગુરુને કેમ
બોધે?’ એ કે આ વાક્યનું ખરું રહસ્ય તો એ છે કે ગુરુનું ચારિત્ર્ય
જ એવું ઉત્કટ હોય જોઈ એ કે શિષ્યને પ્રભોધવાનો સમય જ ન આવે
ગુરુ એટલે માગ-સંકે, હિતરાહક, હિતોપદેશ અને શિષ્ય એટલે
ગુરુનો અનન્ય બક્ત, ગુરુચરણો સર્વત્ર અપનાર, આત્માધારક સેવક
આવા પરમ્પરના ધર્મો જ ઉત્તમમુખી એક-બીજાની કદા જાળવી
રામે છે આનંદગ વિકાસ ચીજ જ એવી છે કે જે ગુરુપદે કે શિષ્યપદે
ગમે ત્યા હોય ત્યાથી જાળીને પરમ્પરચરક સંકે જની રહે છે
આખરે એવું બન્યું કે, જેવી પરિસ્થિતિમા અનહ-ધીરજ ધરનારા
એક પથજી ગુરુસેવામા રજા માખીના ચાર સો નવાણુ તો રજા
મેળવી પોતપોતાની સાવનારો વિચરી ગયા પથકે માન્યુ કે મારી
ખરી સાવના આ જ છે, જે સેવાસેવ મને સ્વાભાવિક મળ્યું છે, તે તજ
જવા કરતા એમાથી જ મત્ત કા ન ખેચવું?

એ પથક પોતાના ગુરુદેવ સૈનકની અનન્ય બાવે સેવા નિયમિત
પણે જાળ પે જાય છે આવા લોનુપ ગુરુની સેવામાથી પથક શુ
મેળવશે, એવું આપણે તો માન્ય કહી નાખીએ, પણ પથકને કે રતી

કાપલામાં અવિચળ નિષ્ઠા હતી “ શૈનક બ્યાથી વૈરાગ્ય પામ્યા છે, ત્યાથી જ રસયોલુપતાની વિરજિત પામશે આને જે વેગ છે તે કહેતાથી નહિ શમે, પણ સ્વયં એમનો આત્મા જાગશે ત્યારે એ વેગ આપોઆપ બદલી જશે ધીરજ અને આત્મસમર્પણ એ જમારો ધર્મ ” આ સવિવેકી ને સમજાપૂર્વકના વનણીથી જ તે સમજાવ રાખી શકતા. ગિરધ ગુઝને જગાડે છે

આ રીતે આતુર્ભાસ પર આતુર્ભાસ વીતતા જ જાય છે એવડા કાર્તિક પૂર્ણિમાનો અવસર આવે કે પથક દિવસ મનથી ક્રિયાઓની આનોયના અને આતુર્ભાસિક કાળ દરમ્યાન લાગેના બધા સુદ્ધ-અધુજ પાપોના પ્રાન્નિત-પ્રભાતાપ-રૂપ પ્રતિક્રમણની આઘા લેના અને ગુરુનેના કોઈ અવિનય, અબક્તિ, અપરાધ થયા હોય તો તેની માફી માગવા ગુરુચરણે મસ્તક નમાવે છે ગુરુદેવ તો માલો ખાનપાન લીધેન હોવાથી મધ્યાહ્નને જ ગુલામી તદ્દર્માં ધોરતા હતા આ મસ્તકનો સ્પર્શ થતા જ એમા ખવેન પડવાથી એ એકાએક ચોટી જાય

‘ અરે ! કોણ છે એ કુદ્દ પાપી ! મને જગાડ્યો ? ’ એમ કહી ગુરુ તાકે છે

‘ જગાડુ ’ એ તો હું આપનો પથક આને ચોમામાના છે’વા પ્રતિક્રમણની આઘા લેવા વ ન દર્શાવના કરવા જતા મારું મસ્તક આપના પવિત્ર ચરણે નમાવતા અડી ગયું, અને નિદ્રામગ થયો. દર્શા કરો, પ્રભુ ! દર્શા કરો !

પથકના એકેએક વચનમાં ઝંજીરતા અને નંત્રના ભારોભાર હતી આવે મળે આટલું આત્મવિનોયન વિરલા જ જાળવી શકે ! પણ પથકે જાળ-ચુ તો એનું પરિણામ ઉભર પક્ષે વિજયમાં આવ્યું

પથકની સાધના સિદ્ધ થઈ અને ગુરુદેવનો આત્મા સજવ-ચો ચરણસ્પર્શથી તો પેરવું મન જાગ્યું, પણ આ સન્દર્શથી તો અતરંગ આત્મા જાગ્યો ડારણ કે શબ્દો માત્ર ગમ્મો ન હતા, પાળા અનેન વિક્તિ હતી

અડો ! દીક્ષા વખતનો યૈતક ક્યા અને ક્યા આપ્તો !

ક્યા તપસી સૈયક અને ક્યા રસનોતુપ ડ્રેક્ષ !

ક્યા એરી જલુ પ્રત્યે પશુ કાયા સાધનો મૈયન, અને ક્યા એ વિનયમર્તિ સિધ્ધ માટે તાડુકનાર સૈતક ! ક્યા રાત્રિના બળ્લે તજુ તજુ પ્રદગ ખાનગ્ય રહેનાર સૈતક, અને ક્યા કાર્તિક પૂર્ણિમાની મહાપાખીના દિવસની પુણ્યમંખ્યાએ ઘોરનો સૈતક ! કેટલી ત્રિધિમયા ! એને બારે પખાવો થયો

એ અતિ વદાનબધો સન્દર્શી બોલ્યા

“ અડો ! ખારા પયક ! તારી ધીરજને વન્ય છે અવા ગુરને પશુ આખરે ન તળયો, અને અગ્ને મનકમ્પસાના જ વાર્મા ગુરમે દેનારનેય ‘ભમનન, કામા કરો !’ અડો ! શી તારી હિલારના ! પયક ! પયક ! ક્યા તારી સદ્ગુણાવધિ અને ક્યા સૈતમ્ની દોષાવધિ ! ખરેખર, પયક ! તું એમ્નો ટપી રજો મારા પરમેષ્વકાગી પયક ! તું ન દોન તો મારુ શુ થાન !” જેમ પયક આમળ એમજે અશુધારાથી દેપુ દળવુ કર્યું વૈરાગ્યનો પારો પ્રતિયજે મડવા લાગ્યો આત્મીયતાની અપૂર્વ પજો ‘આ ગુર, આ સિધ્ધ એવો મધુન પડો ખરી પડે છે ગુરમે પ્રમાત્ને જ ખગી પ્રમાતે વિહાર મરવાની બાવના બ્યક્ત કરી

“ ગુરદેવ ! પયકમા જે કંઈ છે તે આપની જ પ્રસાદી છે સિધ્ધ એટલે ગુરની છાયા ! હિપામ્ની અનદન સીધેરી પ્રમાગીમાથી સ્વન્ય ધરવુ એ તો ચતુર્ધિચિત્ત જાનુ વાળવાની દળવી મનોભાવના છે પ્રભુ ! એ પણ ક્યારે આવે કે આપનું સમગ્ર સજ્જ વાગી શકુ ! નાથ ! આવીતો આપો આપના નિમિત્તે મેસારતવાનતથી આ આત્મા બચ્યો છે, તો આત્મ સુધી આપના નિમજ્જ અવતબને આર પાર નીકળાને મળ્યો સેવક અને સમર્પક ખની રહે !”

ધ ધ એ પયમ્ને ! ધન્ય એ હૈમન્ને !

આની અદ્વિતદામોમાં ગુસાર્નિનું વાકન પૂરેપૂરું

આધી મે આધી ઘડી, આધી મે પુનિ આધ,
 તુન્સી મંગત સાધુકી, કટે કાટિ અપરાધ
 હવે તમારી સામે છેલ્લે છેલ્લે એક સમર્પણની સર્વાગમ્યતિ
 ચિત ખડુ કરી દઉં

મહાત્મા મૂળદાસ

મહાત્મા મૂળદાસ તો હવે ઢેઢ ચિતપટ સુધી પહોંચ્યા છે.
 એટલે તમે એ વિષે ઠીક ઠીક જાણો છો. છતાં હું મારી દષ્ટિએ
 ફરીવાર તમને એ ચિત્ર યાદ કરાવીશ

મૂળદાસ એ વાતોનું પાત્ર નથી, એ તો જીવંતી જાગતી વ્યક્તિ
 થઈ ગઈ છે. પ્રમંથની શક્તિ આ જાતની છે. અધારી રાત્રિને મમ્મ
 એક બાઈ કૂવાની આમપાસ પથરા વીણી બોળામા ભરતી હતી
 તે કૂવામા પડી આપધાન કરવાની આ જાતની છેલ્લી તૈયારીમા હતી

‘પ્રભુ’ મારી જૂળને માટે મરવું પડે છે—સવારે કોર્ટમા નામ
 દેવું પડશે—એના કરતાં મરવું બહેતર છે.”

મૂળદાસ કૂવાની આસપાસ નીકળતા આ સખ્તો સાબળી ગયા
 તે બોલ્યા, ‘સખૂર’ બહેન! સખૂર! તું કોણ? શા માટે આમ
 વગરમેતે મરે છે?’

‘તમે મને છોડી દો’ એમ કહેતા કહેતા તે રડી પડી

બાઈ વિધવા હતી, પણ એના નિઃશ્વરના જ પુરુષે બળાતકાર કરી
 એને બુનાની અને એ જૂની ગર્ભિણી થઈ એટલે આમ જાતર
 ગર્ભપાત કરવા પેનો પુરુષ કરગર્યો, પણ આજે ગર્ભપાત ન કર્યો
 અને વચન આપ્યું, ‘તને આચ નહિ આવવા દઉં’ ગર્ભિણીદશા
 સમાજ હવમલી બેઠો વાત કોઈ પહોંચી કાઢે
 બાઈને માટે આ જ માર્ગ રહ્યો, એટલે
 હેયુ આ કરણ પ્રમથ જોઈ રહી શક્યું

હસનારાની સાથે હસવું, રડનારા

કૃપા માટે દયા અને માણસ માટે નહિ

કૃષ્ણ દેખી કમળા જવાવે ને માણસ દાસ પડ્યો દોષ તો મૂકે નહિ ' ધાર્મિક કિયાઓ દમેલા કનાર પણ ધરમા સદેગે બૂધ પડી દોષ તો ધમો સમાવે ને કહેમે ' મરી જન, ગડ ' તે કુળ ભોલુ ' એના મોળામા અમૃત ન હોય એના મોળામા અમૃત બધું દોષ તે આમ ન કરે

મૂળદાસ પેલી બાઈને કહે છે, ' બહેન ' માણસ જૂઠો પાત્ર છે, અને દામાને પાત્ર પણ છે બીજાનું નામ વેળાવ એમ ન દોષ, તો તું મારું નામ લેગે મા, નામ મૂળદાસ ખરું યુ છે તે તું, હું અને નાથ મળે હ '

ધન્ય છે મૂળામ તારી મમપ જ્ઞાને ' મુળદાસે પ્રાપ્તને એળખ્યા હતા, એટલે જ 'જમત યુ મ્હેલે, કેવા કિટખર વરસાતમે' એ સામે ન જોયું જે જમન મામે સજ્જ રાખી જમતથી જનો કરે છે તે બદ્ધાર સારો દેખાવા બધું કરે, અને બદ્ધથી જૂડો દોષ આવા માણસથી પ્રભુ હોગ મ્હે હ એ ખરા વિદ્યારો સાધી સન્તો નથી મમપજ્ઞ- સક્તિ તો એનામા જામે જ ક્યાંથી ?

મુળદાસે વિચાર્યું ' પતિતના હૃદયમસ્તિમા પણ આત્મા જ વસી રહ્યો છે પતિત તો ઓપુરુષ બન્ને નજાય, પણ પુરુષનું નામ ન લેના આપધાનની હ' સુધી જનારી આ માવાનો વેગ મારો વળે તો બેડો પાર થાય ' કેવો દિવ્ય વિચાર !

આવા પુરો જમન માથે અદૈતનું અનમંધાન કરી રળા દોષ છે એ જમનના દિતમા અને પોતાના દિતમા અભેદ જુએ હ એને એકનવાણુ બે-ત્રુ મમતું નથી એ પોને કીડે છે અને જમનને પાખમા લે છે એનો હૃદયજ્ઞાનિ નિરતર આ જાનનો દોષ છે

આવો આવો વદાન સાથે બીડીએ,

ભોગવવાને કઈ કઈ દિવ્ય વિનામ જો '

હું બીજા વ્યાખ્યાનમા જ કહી ગયો છું કે ભગવાન ધજા નથી નામ જુદા છે, પણ બધા નામોની પાઠજનું મૂળ અરૂપ એક જ છે

આવું છું છવ સાથે તાદાત્મ્ય જોટવા પ્રમાણમાં અનુભવાય તેટલા પ્રમાણમાં તૃપ્તિ, આનંદ અને શાંતિ મળે ખરો સમર્પક જ આવી તૃપ્તિ અનુભવે બીજામાં એ ભાવ નથી પ્રગટતો

જે હુમાં તે સહુમાં, સહુનું હું વિશે,
પ્રતિ આત્માનો એવો વિશ્વ અભેદ જો

એ અનુભવમાં બેઠું સુખ સમગ્રજ છે,
સહજ થતો અતરંગિનો છેદ જો

મારામાં છે તે સૌમાં છે, અને સૌમાં છે તે મારામાં છે એ જાતનો અનુભવ થતો હોય ત્યાં અતરંગિનો છેદ થાય છે, મોહની અધિ તૂટી પડે છે

મૂળદાસ પદ દુનિયાના દ્વિતકારો

બાઈએ નિદોષ મૂળદાસનું નામ લેવામાં આનાકાની તો ધણી કરી, પણ મૂળદાસે કહ્યું, “તારે જુદું તરકટ કરું કરવું નહિ પડે માત્ર કોર્ટમાં જઈને એટલું જ કહેવું કે આ મૂળદાસને પૂછો. હુ ત્યાં હાજર જ હોઈશ પ્રભુકૃપાએ તું, સત્ય અને પેનો પુરવં ત્રણે બધી જશે” “પણ આપની જીવનમોઢી પ્રતિદાનુ શું?” “પ્રતિદા? અહો! અતરંગ મૂમિકા એ જ ખરી પ્રતિદા છે—તે ક્યા જવાની છે? અને લોકખ્યાતિ તો જળતરંગ છે, ક્ષણે દેખાય અને ક્ષણે વિલીન થાય ખેટા! તું એવી ચિંતા ન કર આપણો રામ સાક્ષી છે.” મૂળદાસ કોર્ટમાં આવ્યો અને ‘મૂળદાસને પૂછો’ કહ્યું પછી સાક્ષી પુરાવા કે સત્ય શું છે એ કોણ પૂછે છે? લોકોએ તો ચોમેરથી દ્વિતકારની ઝંડી વરસાવવા માડી ‘જુઓ આ મૂળદાસ, મોટો ભગત! તારું સત્યાનાંશ જાય’ હરામી લુચ્ચો દમ” મૂળદાસને તન માન હોખ ન થયો બાઈને સમાજ તો મધરે જ શાંતી? મૂળદાસ બાઈને પોતાના આશ્રમમાં લઈ ગયો હજારો વિરોધ અને આટલિકાની તમ રિયતિમાં પણ એ પ્રભુપરાયણ મૂળદાસ હિમ્મત ન હાથે બાઈને રાખી, બાઈની પ્રસવ-ચવચ્ચા કરી, બાળકને ઉઠેર્યું, અને દિવ્ય સરકારો

રેડવા માડપા આખરે એક વખતે નગરનરેશ એ ગમે તીકળે છે
એને પૂછ્યા કરતા માત્ર પડે છે કે આ કુટિર પેના મૂળદાસની છે
ત્યા જઈને એ છૂપી રીતે એમની જન્મેની આતરચર્યા સાબળી જાય છે
એ જન્મેનો નિર્ભય પિતાપુત્રીનો વાનીવાપ સાબળના સત્ય આપોઆપ
પુસ્તક થાય છે રાજ પેલાની જૂઠ જુએ છે, ક્ષમા માગે છે ને
સન્માને છે જમ પછી તો પૂઠુ જ રુડ એને દુનિયા સોગળા
ભાવે પૂજે છે

પારસમણિ ઓર મનમે બડો આતરો જાણુ,
વો લોહા કાચન કરે, વો કરે આપ સમાન

એમ સન મૂળદાસ પોને કાજળની કાટકી સાથે છના નિર્ભય
નિ રજા સત તરીકે પૂજયા અને એમજે સમાજનિરમ્કૃતા પતિના
બાઈને પૂજી સાખી અને જગદ્વદ્યા બનાવી દીધી પણ આ તો
ધીરજ, આત્મભોગ અને કર્તવ્યપરાયણતાની પારાકાષ્ટા ચર્ચ ગણાય
પરમાત્મનિજાનું આ જીવતું જાગતું મૂર્ત કિલકરણ છે

આટલી હ. સુધી એક જ ડગલે દૂરકો મારીને નથી પડોચાતું,
પણ આજે જે ક્રમપૂર્વક સમર્પણના દષ્ટાંતો મુખી તમારી સામે
સમર્પણની દુનિયા ખડી કરી છે તેમા વડેનામેણુ ગયે જ છૂટકો છે

સેવાનો ધર્મ છે મોટા યોગીને પણ દોલનો,

સેવામાર્ગે મ્હુ પેલા ચિત્તશુદ્ધિ મનુષ્યની

મમર્પણે સિંધુ સમેા સમર્પકે,

વાત્સલ્યમા માન સમાન વત્તમ,

શુદ્ધિપ્રમાણે સરિતા સમેાવડો,

પાપી તથા પાપ પ્રીતિ પખાળતો

જન્માષ્ટમીનું રહસ્ય

શ્રીકૃષ્ણ દ્વે માનવજાતિના વિકાસ માટે વૈશ્યાને
બોધિસો કૃષિ અને ગોપાલન એ સનાતન ધર્મ

આત્મમધુએ અને માતાએ ।

આજનો દિવસ જન્માષ્ટમીનો છે, જો કે જન્માષ્ટમીનો દિન સમગ્ર ભારતને માટે અદ્વિતીય દિન છે જન્માષ્ટમીનો દિવસ એ ભગવાન કૃષ્ણદેવનો જન્મદિન છે આ વાત તો સહુ કોઈ જાણે છે, પરંતુ જન્માષ્ટમીને જયતી માની શા માટે જિજ્ઞાસીએ છીએ તેનું રહસ્ય તો કોઈ વિરન જ જાણતો હશે આજે હું તમોને તે જ દૃષ્ટિમિદુથી જયતીનું રહસ્ય મમળવવા માગુ છું

પ્રથમ તો જયતી શા માટે જિજ્ઞાસી? અને કેની જિજ્ઞાસી? એ પ્રશ્ન જરૂર થાય જે જયનું જીવન જીવી ગયા તેની જ જયતી જિજ્ઞાસ્ય અને આપણે જે ભાતના જયના જીવન માટે ઝખીએ છીએ તે જાનનું જેણે જીવન જીવી જાણ્યું હોય તેની જયતી જિજ્ઞાસ્ય ભગવાન કૃષ્ણ યુક્તયોગી હતા ભગવાન મહાતીર અધ્યાત્મયોગી હતા, અને ભગવાન શુદ્ધ નિર્વાણરહસ્યને પામ્યા હતા આ રીતે એ મહાપુરુષો જયનું જીવન જીવ્યા હતા અને સમસ્ત વિશ્વને જયનો સંદેશ આપ્યો

દેતા માટે જ આપણે તેમની જ્યતી ઊજાવીએ છીએ, અને તે જ દિવસે જ્યતી ઊજાવી શેષ છે

આજે તો આપણે તેની જ્યતી નથી ઊજાવતા, પરંતુ બાળકીના ઠરીએ છીએ, અને આપણી એ બાળકીવામાં તે બગવાનોને પણ આપણા જેવા કંઈ તદ્દનમાર અતિ તુલ્ય રીતે ઉત્સવ ઊજાવી, જ્યતીની ઇતિહાસમાં મની બેઠીએ છીએ

જુઓ, એ બાળકીનું એક પ્રદર્શન બતાવું નૈન દર્શકે તે બગવાન મદાતીરના જન્મને તેને જન્મદિવસે વૈષ્ણવ દર્શકે તે કૃષ્ણા દર્શકે દિવસે મોળામાં જગા પાડી તેમાં બગવાનની મૂર્તિ પધરાવી, કમળા ખોલી જાણે મળ્યાથી દમણા કેમ ન જન્મ્યા હોય, તેમ જન્મ કરાવતાં દર્શકે તેમની મા જનમે તો દર્શક વળી પિતાજી જનમે અને તેને દર્શક પ્રમ કરે કે બગવાનો વળી જન્મ દર્શકે શકે ? જેઓની યેરના જનમ જન્મ, જન્મ, મૃત્યુના કુખથી મુકાવે છે તેવા એ ઉપકારી, મુક્ત થયેલા બગવાનોના પણ આપણે જન્મ કરાવીએ અને તે પરમ પિતાને બાળક બનાવીએ (આપણે તેના બાળક બનીએ કે તેને બાળક બનાવીએ ?) તેમજ તે ઉત્સવ કરી જ્યતીની પૂર્ણતા કંઈ કંઈએ એ આપણી મૂર્ખતા જ છે, અને તે માત્રકીડા જ મળ્યાપણે કે જેઓ આમ કરે છે તેઓ બકિતભાવે જ કરે જ, તેમાં શકા નથી પણ તે બકિત આજાને મર્ડને જીતી ગયામાં દોરાર્ક જાવ છે, તે જ હું સમજાવવા માગુ છું. અરેખર અર્ધો એ તત્ત્વનું પુરવઠું છે કે —

મોહાધવારે મમતીદ સાયત મંમારદુર્ગમ કદર્થ્યમાન ।

યાયદ્વિયેવાર્કમદોદયેન, યથાસિયત પશ્યતિ નામ્નરૂપમ્ ॥

જ્યા સુધી રિવેકકથી સુરનો ઉત્પ થતા નથી ત્યા સુધી આ સસારના ક્રોધો મોહાધવારમાં મનાનુભૂતિક બન્યા કરે છે અને બીજાઓનું અધિ અનુભવ કરી કરે છે મોહ એ મહા નનો છે

જે નશામાં ચંચૂર બનેલા મિત્રારા ખરું સ્વરૂપ કદી જાણી શકે જ નહિ આ જ ગિચ્છિતિ તમબગ આજના જ્યતી જિજ્ઞાસારાએમાં મોટે ભાગે પ્રવર્તી રહી છે

જ્યતી ગી મીતે ઊજનાય ?

વસ્તુત વ્યક્તિની જ્યતી વ્યક્તિને લીધે ઊજવતા નથી, પણ વ્યક્તિના અનંત ઉપચારા અને મહાગુણોને અનુતક્ષીને આપણે જ્યતી જિજ્ઞાસવી જોઈએ તેટલો જ ખ્યાન રહે તો આપણને -એ તેવું આપણે ન કરી શકીએ, પણ જે પ્રભુને ગમે તેવું વર્તન કરીએ. આજે જોકુળઅદ્ધમી દોવાથી બગવાન કૃષ્ણને શું ગમવું હતું તે જ મિત્રારનું ધો એટલું ચોક્કસ યાદ ગણવું ધો કે, ત્યારે માનવ સમાજમાં વિકાસની તીન જૂથ જન્મન થાન, ત્યારે જ બગવાન કોટિના ઉત્તમ પુરો જગનના કોર્મને કોર્મ કેન્દ્રમાં તૈયાર થતા હોય છે. એટલે જ ગીતામાં કહ્યું છે —

यदा यदा हि धर्मस्य, ग्लानिर्भवति भारत ।

अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम् ॥

परिब्राજायन्नाથના विनाशाय च दुःकृताम् ।

धर्मसंस्थापनार्थाय संभवामि युगे युगे ॥

હે ભારત! ત્યારે ત્યારે આ જગતમાં ધર્મ વિકૃત થાય છે અને અધર્મનું જોગ વ્યાપે છે, ત્યારે તેવા સમયે અત્યાચારનું અનિષ્ટ તત્ત્વ વધે છે જે અનિષ્ટ તત્ત્વ વધવાથી સત્યમાં લાઠન પેસે છે અને તે બાળનથી પ્રજા પીડાય છે માટે જે પીડા નાબૂદ કરના અને સત્યનું રક્ષક સમજાવવા માટે હું યુગે યુગે જન્મ લઉં છું

આ કર્મ અવતારવા નું નિરૂપણ નથી પરંતુ ખરેખર જગનની એવી વિકૃત સ્થિતિમાં કોર્મને કોર્મ શક્તિશાળી વિભૂતિ જગતના ઉદ્ધાર અર્થે ઝગમગ જ જોડે છે તે મનાવવાનું રહસ્ય છે ને જ રીતે આ ભારતના કોર્મકુખ કાળે ભારતની પ્રજા પહેલ, રૂઢિ અને અગ્રા નતાથી પીડાતી હતી ત્યારે તેવા સમયે જોગવાન કૃષ્ણનું

આગમન થયું હતું તે ભગવાને દુ ખી પ્રાપ્તિને દુ ખથી ડોકાવવા માટે મુખ્ય ચાર ધર્મો બતાવ્યા હતા શ્રાદ્ધલવર્મ, ક્ષત્રિયવર્મ, વૈશ્યધર્મ અને શૂદ્રધર્મ આ ચારે ધર્મોની વ્યાખ્યા ગીતાકારે આ પ્રમાણે આપી છે

શમો દમસ્તપ શીચ, શાન્તિરાર્જયમેથ ચ ।

જ્ઞાનવિજ્ઞાનમાસ્તિક્ષય, શ્રદ્ધાકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

સદગત શાન્તિમય જીવન, આત્મદમન, તપશ્ચરણ, પવિત્ર અને કરણ, તેજસ્વી ક્ષમા, હિદાર મૃદુતા, નાન, વિજ્ઞાન અને શ્રદ્ધા એ શ્રાદ્ધલવર્મા સ્વાભાવિક ગુણો હોય શ્રાદ્ધલ જન્મથી નથી થતો, સતકર્મથી થાય છે આ જ જનનનો અપેક્ષિત ઉદ્દેશ્ય પ્રાપ્તિન એવા જૈન અને બૌદ્ધ બંને ધર્મમાં છે મહાવીર કહે છે કે

કમ્મુણા યમણો હોદ્દ કમ્મુણા હોદ્દ સ્વતિયો ।

કમ્મુણા ચરિસો હોદ્દ સુહો દવ્વદ્દ કમ્મુણ ॥

કર્મ (કાર્ય)થી જ શ્રાદ્ધલ, કર્મથી જ ક્ષત્રિય, કર્મથી જ વૈશ્ય અને કર્મથી જ શૂદ્ર કહેવાય ॥

ક્ષત્રિય કોણ ?

શૌર્ય તેજો ધૃતિર્દાકય, યુદ્ધે શાપ્ચપલાયનમ્ ।

દાનમીશ્વરભાવથ ક્ષાત્ર કર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

શૂરવીરતા, તેજસ્વિતા, ધૈર્ય, ઇચ્છા, સંગ્રામમાં અભીગતા હિદારતા અને અશ્વર્થ એ ક્ષત્રિયતા સ્વાભાવિક ગુણો ॥ ક્ષત્રિય વ્યાપારમાં કુશળ ન હોય તેની ક્ષિકર નહિ, કારણ કે તે કંઈતેનો ધર્મ નથી પણ ગામમાં ડાકુઓ આવ્યા હોય ત્યારે તો તે કાલ પશુ ન થેજો તે કાર્યમાં, તે કળામાં તો તે કુશળ જ હોય, કારણ કે ક્ષાત્રધર્મ એ જ તેનો ધર્મ પ્રાપ્તિને નિપત્તિમાંથી ઉગારી તે જ તેનું કનવ્ય તે ખાતર તે મરી શકે, પણ પોતાનો ધર્મ તો ન જ ચૂકે યુદ્ધમાં જઈ પાડો કરે તો તેની જાનેના છાન્ને તેની માતાના

દૂધમા ચોરના મચ્છરો દાસી દાસીને બપો હોય ફરિયાદને ધનનો લોભ ન હોય, તેને તો પ્રજાના ચાહો લોભ હોય, તેથી તે જડ તિંગેરીમા નાણા ન બરી રાખે પણ પ્રજાની જીવની મૂર્તિમત તિંગેરીમા નાણા બરે તેનું તેજ તેનો પ્રભાવ અને તેનું ઐશ્વર્ય એટલું તો ઉમ્મ હોય કે ગુનેગારોનો ગુનો ત્યાં ત્રાસનો કરે ભલભના તેના તેજમા અગ્નિ જાય

શુદ્ધકર્મ

વિચારાત્મક કર્મ શુદ્ધસ્યાપિ સ્વભાવજન્મ ।

શુદ્ધકર્મ એટલે સેવાકર્મ તે જીવમાત્રનો સામાન્ય ધર્મ ગણાય તે તો મૌમા સ્વાભાવિક હોય જ શુદ્ધ બનતા હાજો તે કદી ખામણ ન બને અને વૈશ્ય પણ ન બને સેવાનું કર્મ એ તો યોગીઓનો પણ ધર્મ ગણાય મેરામા જોને શરમ આવે છે, સેવાના દમને જે તુચ્છ ગણે છે, સેવામા જે નીચતા કહે છે, તે ખરેખર પોતે જ અધમ ગણાય સેવા એ તો પગમ અમૃત છે ભગવાન કૃષ્ણાચારે સેવાને પાતાના જીવનમા સર્વોપરિ સ્થાન આપ્યું હતું, તેથી તેના સાચા ભક્તો દીધે સેવાને ન અવગણી શકે હવે આપણે એ ભગવાને વસ્થાધર્મ તો સમજાવ્યો છે તે જોઈએ વૈશ્યકર્મ

કૃષિગૌરક્ષયાણિક્ય ધૈર્યકર્મ સ્વભાવજન્મ ।

કૃષિ, વાણિજ્ય અને ગોપાન આ ત્રણ વૈશ્યોના મુખ્ય ધર્મો છે શ્રીકૃષ્ણ તો પોતે જ ગોપાન ગણાવે છે ગોકુળમા ગાય ચરાવનાર તરીકેનું જીવન જીતીને પોતે જગતિખ્યાત-જગવલ્લભ થયા છે, તે મનધર્મા તો સ્પષ્ટ કરવાનું છે જ ક્યા દે વળી જોનેના આદિ ભગવાન શ્રી ઋષભદેવે પણ એ ત્રણે વસ્તુને પોતપોતાના નિર્વાહ અર્થે કૃષિ, વાણિજ્ય અને ગોપાનનાદિ સેવાના પાંડો શીખવી કળામા પ્રવીણ કર્યા હતા આ પરથી જ દર્શનમા તેનું ઉચ્ચ સ્થાન છે તે પણ સ્પષ્ટ છે

પરંતુ તેમના બન્ન તરીકે જોગખાતી જોર લેતી આગની પ્રજા તે પરમપુરોના આશપો સમજી સખી નથી બક્ષિ કેને કહેવાય, તેનું તેને જ્ઞાન જ રહ્યું નથી આજે વધુ કુ ખનું કારણ તો એ છે કે અદિ મકે તરીકે મ્હેવગ્રાતી કોમ પણ અદિ સાનુ સાનુ મ્હેવ સમજતી નથી, તેથી તે જાણે જાણપણે અદિ માને નામે પણ અતિદિ સાને પોષી રહેત છે

જન્મતનું જીવન

આખામે જન્મતનું જીવન કૃપિ પર છે અને તે કાપ કરવું એ વૈશ્યનો મુખ્ય અને અનિવાર્ય ધર્મ મણાખ્યો છે પણ આજે તો વૈશ્યનો મોટો વર્ગ કૃપિજીવન તરફ ઉપેક્ષાશુદ્ધિ જ રાખે છે, અને કેટલોક વર્ગ ખેતીના કારમાં જે પાપ યાપ છે તે અધર્મ છે એમ માની બેમે છે આ માન્યના કેવળ જીવનરેલી છે પાપ કેને મટિ અને ક્યા ? તે સૌથી પ્રથમ સમજી લેવું જોઈએ

જ્યા કર્તવ્ય જુતાપ ત્યા જ ધર્મનો નાશ યાપ તમારું કર્તવ્ય સમાજપ અને ત નુસાર આચરણ કરવા સામે એ તમારા મટિ ધર્મ મણાપ ધર્મ અને અધર્મની વ્યાખ્યા પોતાનું સ્થાન અને કર્તવ્યા કર્તવ્યના જ્ઞાન પર નિર્ભર છે વૈશ્યોએ સમજવું જોઈએ કે કૃપિ એ અધર્મ જ હોત તો સ્વખર્ચે જ જીવવાનું પોને લોભને અમિ, મસી અને કૃપિ આદિ સર્વ પ્રજાની જીવનનિર્ણય અર્થની કળાઓ તા મટિ રીખવતી શ્રીકૃષ્ણને પણ એ જ પ્રિય હતું તમે જે વૈશ્ય હો તો તમારે માટે પાપ જીને કયો ધર્મ હો ? શકે ? એટલે કૃપિ વૈશ્યોનું તો અનિવાર્ય જીવનકર્મ છે

વસ્તુતઃ કૃપિકર્મ કરવું એ અવર્મ નથી, વાસ્તવિકત્વે કરવું એ અધર્મ નથી પણ તે ધધાયા વિવેકને જોઈને નેવે મૂકવું તે અધર્મ છે વ્યાપારી એક માત્ર

ખીન્ને, દેખાડે વધુ અને આપે ઓટું આનું નામ જ અધર્મ—અર્થાત્ કતવ્યની ત્રુટિ એ જ અધર્મ વૈશ્વધર્મ જેવૈશ્વ ભૂતે તે જ અધર્મ તે પોતાનું કતવ્ય ચૂક્યો એટલે આત્માને બૂલ્યો, અને સાથે સાથે પરમાત્માને પણ બૂલ્યો સમજવો, કારણ કે જે જમ્યાએ ખેતી નથી ત્યાં શુ થાય છે તે તમે જાણો છો? ત્યાં મામ ખરાબ છે જાનરો અને મનુષ્યો જેવા ઉપયોગી હોવોનો વધ થાય છે

હિં. આર્થ ગણાય છે શાથી? ખેતીથી જ આર્થદેશ એ કૃષિપ્રધાન દેશ છે ત્યાં આર્થનો ધર્મ એટલે કૃષિ, વાણિજ્ય અને ગોસેવા હોય. આખા જગતના નેત્રો આપદેશને જોઈ થનથનાટ કરે છે, નાચે છે, બાહનાદ્યેના ખને છે આર્થભૂમિ નિવાન અમી છે, એમ કહે છે, શાથી? એ પ્રશ્ન પૂછો તો જવાબ મળી જ રહેશે કે આર્થદેશ સૌનું જીવનધન છે, કારણ કે આર્થ દેશની જાડોજનાની ખેતી, ગોસેવા અને ન્યાયયુક્ત વાણિજ્યમા રહેલી છે, અને તેથી જ વૈશ્વેશો એ ધર્મ ગીતામા ગણાવ્યો છે ભારતનો વૈશ્વ જગતનો પિતા ગણાયો તે પશુ આને જ કીલે

પરંતુ આજે તો વર્જાઈમના ધર્મ જ જુલાઈ ગયા છે વૈશ્વ એટલે વાણિયો એમ સમજાયું છે, ત્યારે જ આ ગોટાળો જોમો થયો છે

કૃષિ, વાણિજ્ય અને ગોસેવા એ ત્રણ

વૈશ્યના જ અંગ્રોહ અને મુખ્ય ધર્મો માં આટલે ?

ગોપાલન પર માનવોનું જીવન છે તેથી જ ગોસેવા એ ધર્મ છે કૃષ્ણને ગોપાલન આથી જ પ્રિય હતું ગોપાલનમા પોતાનું અને સમાજનું જન્નેનું રક્ષણ છે આથી જ શ્રીકૃષ્ણે ગોસેવાને અધર્મ ગણ્યો આે સમજાવ્યો ગીતામાં તો ત્યાં સુધી કહે છે કે

શ્રેયાન્ સ્વધર્મા વિગુણ પરધર્માન્ સ્વનુષ્ઠિતાન્ ।

સ્વધર્મે નિધન શ્રેય પરધર્મો મયાવહ ॥

પોતાનો ધર્મ મામાન્ય યુદ્ધરાયો દેખાતો હોય છતાં સ્વધર્મમાં મરણ માડુ, પરંતુ પરધર્મને સ્પર્શ ન કરવો. પરધર્મ એ અતિ બલાનક નાનું છે. આ કથનનું એ જ રહસ્ય છે કે મનુષ્ય જે સ્થાન પર હોય તેને યોગ્ય કાર્ય તેણે સૌથી પ્રથમ કરવું જોઈએ. એક મૃદમ્ય પોતાના મૃદરધર્મને પાળી સમ્મો ન હોય અને ત્યાગધર્મ શ્રાવ્ય છે એમ ધારી તેને પાળવા માટે, તો તે બને માર્ગ શૂંકે.

હાથી, દૂધ, ઘી, માખણ અને છાસ પર આર્યોનું સાત્ત્વિક જીવન અવધે છે. આથી જે મુચુટમણિ ભગવાનથી સંપર્કમદેવે તો સમજાવ્યું અને ધીમ યુ પથુ ખરું વર્ગી એ તો મો જાણે છે કે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને ગાય ગમતી, માખણચોર મણાવામાં તેઓ ગૌરવ લેતા, અને એ માખણ આપનારી ઘેનને જનેતા સમી મીઠી વાતસલ્યની ખાકુ માની તેને વહાન કરતા, પ પાળતા અને રક્ષતા. કેવો તેનો મીઠો સ્નેહસંબધ ! ભગવાનના સાચા ભક્તો તે સમયે આ રીતે જોમેવા કરતા, નિદોષ વાણિજ્ય સેવતા. કૃષિકાર્યનું પ્રધાન્ય હતું અને સૌ પોતપોતાના કાર્યપરાયણ હતા તેઓ સાચા ભક્ત હતા. આજના ભક્તો તે ધર્મ જૂની ગયા છે.

બક્તિનું રહસ્ય

હવે વિચારો કે ભગવાને જીવનમાં ઉતારેલ અને પોતાના ભક્તોને દરમાવેલી આગને તામે શું તે સાચી બક્તિ છે, કે તમને શવે તેવું વર્તન ચલાવવું તે સાચી બક્તિ છે ? તેમણે બતાવેલા માર્ગે ચાલવું તે જ્યતીની સાર્થકતા છે કે બાળનીના કપો કરવી તે સાચી જ્યતીની સાર્થકતા છે ? આ સમજવા માટે એક નાનકડું દષ્ટાંત આપું.

એકદા એક સ્વામીએ સેવકને આજ્ઞા કરી કે અમુક વખત પહેલા તારે આ કાર્ય પતાવી દેડ. કારણ કે તે ઘણ જ જરૂરનું છે તે ન જૂનો. ફગી એનાબ્યો કે ન જૂનો છ'હા, કહી પેવો નોકર

તો ઘેર આ-યો, અને આપેલું કામ જાગ્રુએ મૂકી તેણે નાહી ધોઈ ૨૧૨૦ થઈ દીવો. ક્યો તેમજ મહારાજના નામની માળા હાથમાં લીની અને માળામાં જણાવેલા વખત સુધી મહારાજના હસ્તાનું ખૂમ ખૂમ ભક્તિપૂર્વક ચિતન કર્યું સારાસર કે મહારાજના નામની અને કાર્યની માળા તો ખૂમ ફેરવી, પરંતુ બતાવેલું કાર્ય ન કર્યું.

બીજો દિવસે સવારના તે પોતાના મામિક પાસે ગયો, ત્યારે તેણે પૂ-પુ કે કામ કરી આવ્યો કે? ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે મહારાજશ્રી 'આપનો દુકમ માનવતા પત્રી મામનો જ તે કામ ફરવાને બંને હું ઘેર ગયો અને નાહી, ધોઈ, ધૂપ-પાંચથી આપના નામની માળા ફરવા લાગ્યો અને ભક્તિપૂર્વક આપનું ચિંતન કર્યું આ સામગ્રતા જ મહારાજ કોપારમાન થઈને સદમા બોલી જોયા કે, 'ઝરે મર્ખના મરફાર' તને શું હતું તે કામ કર્યું કે નહિ? તે કહે ને, બીજી પચાસ થી કરે છે? જવાબમાં તેણે વીતે મોઢે કર્યું કે કામ તો નથી કર્યું કહ્યો, આ જવાબથી મામિક પ્રમથ થાય કે અપ્રસન્ન થાય?

હવે આ ઉપરથી તમે પોતે જ વિચારો કે શ્રીકૃષ્ણના નામની માન માળા ફેરવવી એ જ સાચી ભક્તિ છે કે તેમના હસ્તાને તાળે થવું, તેમને રમે તેમ ચર્તવું તે સાચી ભક્તિ છે? ભગવાન કેમ પ્રસન્ન થાય? તેને કોણ પ્રિય હોય?

તેના ઉત્તરમાં ગીતાજ્ઞના જવાબમાં અધ્યાવમા જણાવ્યું છે કે

यस्माश्नोद्विजते लोको लोकाश्नोद्विजते च य ।

हर्षामर्षमयाद्वेगैर्मुक्तो य स च मे प्रिय ॥

જેનું પર્તન કોણે કુ અરૂપ ન હોય પરંતુ ઉપકારક જ હોય, જે કોઈને બધે કે ત્રામ ન આપે અને પોતે પણ નિર્ભય રહે તેમજ હર્ષ, રોક, બપ અને ઉદ્વેગથી મુક્ત હોય, એ જ સાચો ભક્ત છે, તે જ મને પ્રિય છે.

આત્મની કમળ દશા

આજે છટકો એવન પ્રતિભા નાખેની મેખ્યામાં નહ પણ
રહ્યું છે જે પર ભારતના તુલસેના ચંદન્ય, શક્તિ અને પ્રાણુ ટપી
ગયા તેની આ દશા ' સાચો આપ—સાચો કૃષ્ણજન્મ આ દસ્ય
જેઈને કાશ્યપર પશુ ગિચ રહી શકે ખરો? હતા આજે તો પ્રતિ
ભા તે કરણુ દશા જેવા હતા, અને જે પેનુમાતાના મરણના
કરણુ ખાતે નિત્ય સામગ્રી હતા સૌએ મોજપૂર્વક જાણી રહ્યા છે
આથી બીજી કઈ વસ્તુ કુખ નહા હોય શકે? અનેક ઉપકારો એવી
માયમાના પર આવેલા દગાદગ જુદાં જુદાં યામ અને તે નિખાલી લેનાર
મોખાધનો બન્ના મણાપ' શુ એ તમેને વાસ્તવિક લાગે છે?

એક વખતે એ કવિને એક બાત્તાકે પ્રશ્ન પૂછ્યો કે નાજિયેર
પોતાના પેટમાં પાણી રાખે છ તેનું શુ કારણુ હતું? કવિએ કહ્યું

प्रथम घण्टि पीत, तायमरुपं हसन्त

शिरसि निदतभाग, नात्रिफरा नराणाम् ।

उद्धममृतकल्प, एगुराजीविता तम्

न हि कृतमुपचार, नाधर्यी विस्मरति ॥

ત્યારે નાજિયેરી નાની હતી ત્યારે તે જુદાના માનિને તેને
પાણી પાણુ હતુ પાણી ખાતે ઉઠેરી મોટું કર્યું એ ઉપકાર પાક
મરી પાણીના બનામા હમેશા અમૃત જેવું ઉઠેરનારને પાણી
પાણુ એ વિચારથી નાજિયેરનું જુદા પોતાના જીવન સુખી અમૃત
જેવું મિષ્ટ અને નિર્દોષ પાણી મધરી રાખી ઉપકારનો બધો વાજે
કે એક નાજિયેરી જેવી સામાન્ય વસ્તુ પોતાના ઉપકારક પ્રત્યે આટલી
વગાદાર છે, ત્યારે માનવ કેટલો ઉપકારક હોઈ શકે? તેની પુનના કરવાની
શુદ્ધિ કેમકે આજનો વિષ એ વાત સંભારવા માટે છે
માયમાતાના ઉપકારો

પેનુના ઉપકારો ન વર્ણવી શકાય તેટલા અનેક તેના શરી
રના પ્રત્યેક ભાગમાં ભારતના આયોની જીવની જરી છે આજે

કૃતમી લેણી જેના દૂધ, દહીં, માખણ, મસત, ઘી, છાય ખાધા છે તેને કમાઈવાડે હડસેલી મૂંઝા જરા પણ અચકાતા નથી અને કેટલાક એવા પણ મૂંઝાઓ છે કે જેઓ આવા ધાતળી કાર્યો સામે આખગિચામણા કરી પામર જીવન જીવી રહ્યા છે 'કરશે તે બરશે, આપણે શું કરીએ? કર્મના પરિણામ આવા જ હોય છે,' એવા એવા વાક્યો બોલી 'વા ખાનારા બિચારા મૂં પુગે' શું આર્પત્વ ટકાવી શકશે?

ઉદ્દ્યોગન ?

વહાયાઓ ! આર્પદેશ એ તો જગનનુ ખોલબિંદુ છે જગનનું શાન્તિચત્ર જે આર્પદેશની સનામતી પર નિર્ભર છે તે આર્પદેશમાં પણ આર્પત્વ તો અમુક વિભાગમાં જ છે જે વર્ગ જૈન અને વૈષ્ણવ સંસ્કૃતિથી અનકૃત છે તેટલો જ વર્ગ તદ્દન વનસ્પત્યાહારી છે બાળીના મો લગભગ શ્રદ્ધિ કે રમસ્વાસ્તે વસ યજ્ઞ માસાહાર કરી રહ્યા છે અને જાખ્યે અજાખ્યે ઉપયોગી પ્રાણીઓની હિંસા તેઓ દ્વારા થઈ રહી છે તેથી તેઓની અજ્ઞાન દશા દૂર કરવાના કાર્યની જવાબદારી પણ ઉપરના વર્ગ પર જ હોય ॥

તમારો સમાવેશ ઉપના વર્ગમાં થાય છે મારે જ તમને પુન પુન યાદી આપવી પડે છે કે જ્યાં સુધી ગાયમાતાઓની કલ્હ આપણા જ પાદરમાં થતી હોય ત્યાં સુધી ગાયોના પાનક એ ગોપાતની (શ્રી કૃષ્ણઅદ્ર) જ્યતી બારે ગબીરતાથી ઊજવવી ધરે. ખરેખર, આજે કૃષ્ણની કિંમ્મ જોવાને બદલે મત્સ્યાખાનાના દરયો જોવા ધરે કે જ્યાં એ પવિત્ર, નિર્દોષ અને અતિ ઉપયોગી પશુઓના રક્તપ્રવાહો રેતાર્ત રહ્યા છે, એ શોષિતની નીઓ, હાડકાના ગજ અને મામના દગના એ બધું જોયા પછી તમારી આખો ખૂંચે અને અનુક પાના, દયાના, અને અહિં માના વાર્તાવિક સ્વરૂપને સમજવાની તમોને તમ મો જોમ ધરજી હ આ બધું હું એમને કહી રહ્યો છું

કે જેમનામાં ધર્મિયતા છે, બળિ છે, પ્રાણીપ્રેમ છે, છતાં આને જેમનું સુખન દીક્ષટા માર્ગ પર દોરાર્થ રક્ષુ છે બાઈઓ ! બક્ષિનું રહસ્ય સુખને ન્યાતીના ઉદ્દેશો સમજો

આ વાત તો તમારા ઉપકાળકના ઉપકારને સમારી તેનો જાનો વાળવાની જ કદું છુ શ્રીઓપાત તો ત્યાં સુધી કહે છે કે જીવનમાત્ર સાથે મિત્રતા રાખો એટલું જ નહિ પણ તેની અદિસાની બાળ્યા તો ત્યાં સુધી જીડી અને દૂરદૂધી' છે કે સત્ય પ્રત્યે પણ મિત્ર ભાવથી અને સેવાભાવથી વર્તવું થો જે દિસા કરે નથી અને જોઈ પણ શકેતો નથી, તે અદિસક છે કારણ કે વસ્તુત પ્રેમ એ એવી પવિત્ર વસ્તુ છે કે દુષ્ટ, વેર અને ઝેર એ બધું તે અમૃતમા મગ્ન અને નિર્વિકાર બની રહે છે

એક દષ્ટાત

એકદા દારિદ્ર નમરીના એક મહોદધામા મોટા વિપધર સર્પ નીકળેનો તે જોતા વાર જ ત્યાંના લોકો એકજિત થઈ ગયા અને દૂર રહીને પથર વનેરે ફેંકી મારવા લાગ્યા સર્પ ત્રામથી પીડાઈ રહ્યો હતો, તેવામાં વિશ્વનથુતની બાવનાથી રમણેનો એક વીર આવી પહોંચ્યો તેણે તેમને—મારતા લોકોને અટકાવવા માંડ્યા ત્યારે તેમણે એક જગુ દુરત જ બોલી જાયો કે, બાઈ ! જમ કરો, એવી દયાવાળાના દીકરા હો તો આને તમારે ઘેર જ સર્વ જાઓ અને સેવા કરો લોકોએ તો મુગ્ધામાં જ કહ્યું, પરંતુ પેના દવાળુ માણસે તો દુરત જ પોનાનો જોળો પાપરી સર્પને લઈ લીધો સાચા અદિસક કે ત્યાંપ્રેમી વીરને માટે આ કર્ત અમબવિત વસ્તુ નથી હમણા જ ગાંધીજીએ ઝેરી સર્પને નિર્મલતાપૂર્વક મળે વીંટાળ્યાનો અદ્વિત જાત 'દરિજનનથુ'મા આપ્યો હતો

સર્પ જેવા પ્રાણીને પણ બહુ સાન હોય છે તેમા વિપ હોય છે ખડુ, પરંતુ તે વિષને પ્રેમનું અમૃત સ્તબાવી શકે છે તે પ્રાણી

તેને જરાય કચડ્યું નહિ અને તે વીર એ સપ્તને ગામ બહાર ઘર્ષ જઈને વગડામાં મૂકી આવ્યો. જ્યારે તે મામમા પાછો ફર્યો ત્યારે પ્રથમથી એ દમ્ય જોનારા કોઈ એક ધનાઢ્યે કહ્યું કે, “ ભાઈ, તમે તો ભારે બહાદુરીનું કાર્ય કર્યું હવે એવ કામ કરશો ? આ જીવ બચાવવાનું જે પુણ્ય તમેને થયું તે મને આપો અને અદનામાં તમે માગો તેટલું ધન આપું ”

પેનો માણસ તો પ્રામાણિક જ હતો. તેને વધારે ખપતું ન હતું અને ઓછું લેતું નહોતું તેણે કહ્યું આ સોનાનો તોડ આપણે ન કાઢી શકીએ એ તો કોઈ બન્ને વસ્તુને પામેનો પુરુષ હોય તે જ કરી શકે તેમ વિચારીને તેઓ મુધિષ્ટિર પાસે ગયા, અને ન્યાય તોળવાની અરજ કરી શ્રી મુધિષ્ટિરે પણ એ ન્યાય તોળવામાં અસમર્થતા બતાવી, અને તેઓ બન્ને ખુબ ભગવાન કૃષ્ણ પામે ગયા શ્રી કૃષ્ણ ચક્રે કહ્યું કે ધન અને ધર્મ બન્ને વસ્તુ જ બિન છે ધર્મ એ અંતરની વસ્તુ છે અને વન બહારની વસ્તુ છે અંતરની અને બહારની વસ્તુની ટુવના ન જ હોઈ શકે તે છતાં ધનાઢ્યે કિંમત આકવાની માગણી કરી ત્યારે તેના જવાબમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું

યો દયામ વાઙ્મનો મેઠઃ કૃત્સ્ના સૈવ યસ્યધરા ।

યસ્ય ઝીવિત દયામ ન ચ કુલ્ય મુધિષ્ટિર ! ॥

હે મુધિષ્ટિર ! કદાચ કોઈ સુવર્ણનો મેરુ આપી દે, કિંવા આપી પૃથ્વીનું દાન કરે, તોપણ એવ જીવના અવિતદાનની ટુવનામાં તે દાન કદી આપી શકે નહિ આ કથન માનશી પેનો ભક્તીવાન તો હંકા જ ચર્ચ ગયો બધુઓ ! એરી જીવને જીવનદાન આપવાથી જ્યારે આટલું ફળ પ્રાપ્ત થાય તો પત્રી દુનરો મનુષ્યોને જિનાડનાર એ ઉપયોગી જાનવરના જીવનદાનનું કેટલું મોડું ફળ મળે ? તે તમે પોતે જ વિચારો.

બ ને સાધના

દુધાગા પશુઓને જીવનગત આપવાથી, ગોપાલન કરવાથી અને ગાયોને આશ્રય આપવાથી એક તો આપજે ગોપાન્ના સુપુત્ર બનીએ અને ધનનો પણ સદુપયોગ થાય. ધન ઠેકાણે પડે અને ગાયોની એવા થાય કેવી રીતે અને મરસ વસ્તુ ઠેકાણે ઠેકાણે થીમ-તેને પોતાના રૂપિયા લેએ તમારો માટે દુઝીઓ નીમવા પડે છે, ચેડાગીરન દુસ્ત્ર કરવા પડે છે, લીમ કરી જાય પડે છે, તેને બદલે આ રીતે પોતાના જ હાથે જો તેના ઉપયોગ થાય તો અકાળે મરણને શરણ થવા હજારો—નાખો જનવરોને બચાવી શકાત આ રીતે જનવરો બચે અને પોતાની મૂડી દારા મહત્ત્વ પ્રુણ ઉત્તરજન કરી શકાય.

જેનો કે વેળાએ તીર્થયાત્રા માટે સુખ કાઢે તે કરતા આજે કલ્પ થતા લાખો દુધાગા જનવરોને કાળના ઝપાટાથી બચાવી તે જનવરોનો મોઢ કાઢે તો બમવાન સપભદેવ અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર જન્મેની પ્રસન્ન ભક્તિ થાત બમવાન મહાવીરે દરમાબ્ધુ છે કે—

પર્યંતુ નાણિણો સાર જ ન દિસેદ્ધિ કિંચન

જાની પુત્રોના ઉપદેશનું માખણ જ એ છે કે સાચી દયાના આશાધક બનવું જેના હૃદયમાં લીરતાભરી દયા નથી તે બક્ષા તો શુ પણ માણસ જ જાનો? પ્રાણીમાત્રની સેવા તે જ પ્રતુભક્તિ.

પરકાળ કષ્ટ ઉડાવતા, સત્યો ખરા સમજવતા,

સેવા સમાજ જાળવતા, મૃત્યુ થયુ તો શુ થયુ?

બમવાન મહાવીરે કહ્યું છે કે મર્ત જીવેને જીવન પ્રિય છે, સુખ પ્રિય છે, માટે તમેને સુખ લોઈ જો તો જીવનને બચાવો, જીવનની રક્ષા કરો. પ્રાણના ભોજે જે જીવનનું રક્ષણ કહે છે તે જ સાચો બક્ષા છે.

તમે બહુ બહુ ગાયમાતાના ગીત ગાઓ કે બચાવ કરો, તેમાં કાઈ તેની સેવા નથી એવા તો તેના રક્ષણમાં છે અહિંસાનું રહસ્ય.

નહિ સમજનારા મૂર્ખ માણસો પોતે કોઈનો વધ ન કરે એટલેથી જ પોતાની જાતને અહિંસક માની લે છે અને ભગવાનના ભજનો ગાઈને કે બાજ પૂજા કરીને પોતાને કૃત્યકૃત્ય અને પૂર્ણ ભક્ત માની બેસે છે. આ જાતની મૂર્ખતાએ વધુમા વધુ ને ક્યાંય પણ નુકસાન કર્યું હોય તો તે ભારતમાં જ એક નરકથી ભગવાનના ભક્ત મળ્યાં અને ખીજી તરફ ભગવાનના હજારો બાળકો તરફ બેદરકાર રહેવું, આ તે કઈ જાતની ભક્તિ ? જરા ઘડાણથી ચિંતવજો.

આ વાત તો તદ્દન અપ્રેક્ષ્ય છે, છતાં તમેને એક નાના દૃષ્ટાંતથી વિશેષ સમજાવું.

એક મહારાજાએ એક ગુનેગારને કોર્ટ અપરાધને લીધે કાસીની શિક્ષા ફરમાવેથી તે કાળમાં કાસીના શિક્ષાપાત્રને ફાંખીએ ચડાવતા પહેલાં જ્ઞાન કપડા અને કંચણની માળા પહેરાવી આખા ગામમાં ફેરવવામાં આવતો.

તે ગુનેગાર ગામમાં ફરતો ફરતો રાજમહેલ પાસે આવ્યો ત્યાં આવતા જ એક રાણીને માનવહૃદયસુન્ન દયા આવી અને ત્યાં તેણે તેને એક દિવસ માટે બચાવી લેવાની મહારાજા પાસે માગણી કરી. મહારાજાએ રાણીનું વચનસન્માન જાળવી તેમ કરવા કબૂલ કર્યું. તેણે તે ગુનેગારને પોતાના મહેનમાં બોનાવીને નવડાંચો, બિન્ન બિન્ન પ્રકારની વાનીઓ નિપજાવી પ્રેમપૂર્વક જમાવ્યો અને અનેક વસ્ત્ર તથા આભૂષણોથી અત્યંત કથો ખીજી દિવસે ખીજી રાણીએ પણ એક દિન બચાવવાનું વચન માગ્યું. રીતિ તો આ જ સ્વીકારી, પણ ફેર એટલો જ કે તેણે કંઈક પહેલી રાણી કરતાં વિરોધ સેવા કરી. ત્યારમાઠ ત્રીજી રાણી માટે પણ તેનું જ બંધુ.

તે મહારાજાને ચાર પટરાણીઓ હતી તે પૈકીની ત્રણ મહા રાણીઓએ આ રીતે એક એક દિવસ પોતા ખાતર ગુનેગારને બચાવી લીધો અને અધિકાધિક સેવા કરી. છેલ્લો વારો ચોથી રાણીનો આવ્યો. તેણે મહારાજા પાસેથી પ્રથમ જ માગી લીધું કે

આપ વિચાર કરીને જ મામવાની રત્ન આપને મહારાજાએ કહ્યું
 “ ધણી ખુશીથી જ માગવું હોય તે માગો ” તેણે કહ્યું “ મારી
 એ માગણી છે કે તેને અભય કરો—મૃત્યુની શિક્ષા માફ કરો ”
 મહારાજાએ તેમ કહ્યું અને તેને મુક્તિ આપી તે રાણીએ તેને
 જમાજો નહિ અને ઘેર જોનાર્યો વ નહિ આપી ત્રણે મહારાજા
 ઓ એકઠી થઈ તેની મસ્કરી કરવા લાગી કે, વાદ રે વાદ ' પટરાણી
 હોવા છતાં તેણે તે મિચારાને જરાય મોજ ન કરાવી અને કંઈ
 ખરચ્યું નહિ આમા તેણે કહ્યું છે સુઃ

આ વાન સાબળી મહારાજાએ આ ચાર પટરાણીઓમા મૌથી
 વધુ સેવા ફેણે બજાવી, તે જનતાને સમજાવવા ખાતર ખુદ તે
 યુનેમારને જ જોનારી મગાન્થો ત્યારે “ આ ચારે મહારાણીઓમા
 વધુ સેવા ફેણે બજાવી ? ” એમ પૂછવામા આ કુ, ત્યારે તેણે મૌથીને
 જ પ્રધાન્ય આપ્યું આ જોઈ ત્રણે રાણીઓને બહુ આશ્ચર્ય થયું
 પરંતુ યુનેમારે પોતે જ આ વસ્તુને સ્પષ્ટ સમજાવી કે ન્યા મુખી
 મારે માથે મૃત્યુનો બર હતો ત્યાં મુખી ભોગ, વજ્ર, આનૂપમ કે
 ભોજન જરા પણ મુખકર નહોતું મારે મન તે વિનામો નીરમ
 અને હુ ખડપ જ હતા ત્યારે મૃત્યુનો ભય ગયો ત્યારે મને સુઝો
 ફેટલો પણ અમૃતરૂપ લાગ્યો

આ દશાત હિપરથી તમારે ખૂન ખૂન સમજવાનું છે ન્યા
 મુખી આ ભારતમા પ્રાણીશતક અનેક કલ્પખાના જાનતા હોય
 ત્યાં મુખી જાનવરોને નિર્મલતા ક્યાથી હોય અને મુમજની તો
 વાન જ છોડી દો તે જાનવરોના ગવની માલિકો ન્યા મુખી તે મીઠું
 મીઠું દૂધ આપે ત્યાં મુખી ખૂન સરસ અને સું ર ખરાડાવે, પણ
 ત્યારે દૂધ ઘટે ને વસૂડી જાય ત્યારે તેને માથે મૃત્યુનો ભય તો
 જામો ને જામો જ છે પણ તેમા મિચારા અવધીઓત્રાયે જો દોષ ?
 તેની ધણીવાર એવી કપરી ગિયતિ થાય છે કે તેમ કંઈ વિના ખીજે

હરિનો મારગ છે ધરાનો, નહિ કાવરનું કામ જોતે,
પરથમ પહેના મસ્તક મૂકી, વળની લેવું નામ જોતે

શિર મૂક્યા વિના ભક્તિ થઈ જ ન શકે આટલી તૈયારી કેળવા
પડી જ ભક્ત પની સકાય માટે જે ભારતમા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે વૈષ્ણવો
ધર્મ અને ગોતાની પ્રાણપ્રિય વસ્તુ ગોસેવાના કિડિમનાદો પોકાયો
હતા, તે જ ભારતમા આજે ગોધન નષ્ટ થઈ રહ્યું છે, અને પ્રજના
પ્રાણ્ય પ્રેરનારી એ ચેતનાશક્તિ હીણ થતી જાય છે, તે દેશના આ
નરનારીઓ! આ જન્મભાષ્ટ્રમીના દિવસે ઉપરનો સંદેશ પુન પુન વાઢ
રાખો! એ જ જન્મન્તી જિજ્ઞવવાનું રહસ્ય છે એમ એમ સમજો
એટલું સરમરણ કરાવી વિરમુ છુ

ૐ શાન્તિ

સંસારમાં સ્વર્ગ

શ્રેયાભિનાષી બન્ધુઓ !

મારુ આજન્તુ પ્રવચન મસારમાં અર્થ એ વિષય ઉપર છે
આ વિષયને આજસુધીના બધા બાબ્યાનેના ઉપસહાર તરીકે
લેખો તો ચાનશે આ સંસારમાં સ્વર્ગોનાને પ્રગટાવ્યા વિના
આધ્યાત્મિક લાગમાં મુકિત અસકત છે આ સુને લક્ષમાં રાખી ૫
અસાર સુધી તમારી સમક્ષ ખોલતો રહ્યો છું

સ્વર્ગ એટલે દિવ્ય સમૃદ્ધિ અને સૌ દર્પની ભોગમુખિ, આટલું
તો તમે પરપરાને સાબળતા આવ્યા છો પણ એ સમૃદ્ધિ અને
સુંદરતા સૂક્ષ્મ દેહની, સ્થૂળ દેહની નહિ ! આટલીવાન તમા વિચારવી
રહી જાય તો જોતાજો થાય જો એ વિચારાય તો સહેજે સમજાય કે
એવું સ્વર્ગ પહેલ પ્રથમ આદી જ રચાય છે

નૈન શાઓમાં એક મુન્દર ઉત્તેજ છે કે ઉવટ મૃત્યુના અન
મુર્દાત પહેલા જ જીવ જો યોનિમાં જવાનો હોય તે સ્થાનની લેસ્થા,
વાતાવરણ, જ્ઞાન પ્રથમ આદી જ પ્રગટે પછી જ તે સ્થળે મર્તિ થાય
છે અર્થાત્ પ્રથમ સૂક્ષ્મ શરીર આદી તૈયાર કરે છે, પછી જ સ્થૂળ
શરીર સર્જાય છે દેવ જેવું સૂક્ષ્મ શરીર બનાવ્યું હોય તે જ દેવ

શ્રુતિ તરફ જોયાય. બીજી ગતિ માટે પણ એમ જ જાણવું સારાસ એ કે સ્વર્ગમા જનારના પ્રથમ સ્વર્ગીય ભાવ, લેશના, જ્ઞાન, વાનાવરણ અહીં હોવા જ જોઈએ

જીવનવિજ્ઞાન

અમુક વખતે ઠંડી પડે, અમુક વખતે ગરમી જ પડે, શિયાળું વા, ઉનાળું વા જુદા હોય, ચોમાસાનું વાતાવરણ જુદું હોય, એમ ને રીતે પ્રકાશ અને વાયુમાનને ચોક્કસ નિયમો છે, તેમ જીવનને પણ ચોક્કસ નિયમો છે. સૂર્ય નજીક હોવા છતાં કિરણો નાસા પડે એટલે શિયાળામા ઠંડી લાગે, ઉનાળામા સૂર્ય દૂર હોવા છતાં કિરણો સીવા પડે એટલે ગરમી પડે અને ઉનાળાની ગરમીને ક્ષીણે પાણી સુકાઈ વરાળ થઈ ઉપર ચડે, ઘટ થાય, વાદળા બને, અને અમુક સયોગો બેગા થાય પછી અમુક જ્વલતી હવા લાગવાથી તે વરાળ ઘટ થઈ વરસાદ રૂપે વરસી પડે. આ બધું અકસ્માત નથી, પણ નિયમ પૂર્વક તાનમદ્ છે એ નિયમોના વેગાનિત પૃથક્કરણનું જ્ઞાન થતા વિપુલ અમલદારો પણ સામાન્ય જેવા લાગે છે, તેમ જીવનવિજ્ઞાનનું યથાર્થ જ્ઞાન થતા રહસ્ય હરનમત થવાથી કોનકા ઉકેનાઈ જતા બધી ધટનાઓના કાર્યકારણો સમજાઈ ગયા પછી વિપુલ પ્રસાદ, સમાધાન, આનંદ, નિ સંદેહતાજન્મે છે આ બધું પ્રસાદ આગળ બીજું બધું ટુંક છે

એક આચાર્ય કહે છે —

या सिद्धयोऽष्टावपि दुर्लभा ये, रसायनं चाञ्जनधातुयादा ।
द्यातानि मन्त्राश्च समाधियोगाच्चित्तं प्रसन्नं विषयवद् भवति ॥

ત્યારે પ્રાણીને ચિત્તની પ્રસન્નતા (પ્રસાદ) પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે દુર્લભ એવી આઠ સિદ્ધિઓ અજન, રસાયન, ધાતુવાદ, ધ્યાન, મંત્ર, સમાધિ અને યોગ એ મને વિષ જેવા ત્યાગ્ય લાગે છે, અર્થાત્ નિરુપયોગી લાગે છે

અગ્નિમા, ગરિમા, સધિમા આદિ આઠ પ્રભરની સિદ્ધિઓ
 યાચ છે જેણે એ પ્રાપ્ત કીધી હોય તે જો મહત્ત્વ દરે તો એમ ન
 કાશ્યમા કુમવા જેવો અણુ મની જાય બધિમા નામે મિદિયી મુદ્દમ
 મનીને બહાર નીકળી જાય, પળવારમા આમણમા લોકે મુદ્દમ હોય
 છતા મહાન જની જાય, દહો મગડી શકે વળી બીજા પ્રભરની
 સિદ્ધિવાળા માણસે એવું રસાનજી પ્રાપ્ત કીધું હોય કે જેના વડે
 વેદુ સોનું જની જાય એવું અગ્નિ મેળવ્યું હોય કે જેના પ્રભાવે
 જમીનમા વ્હાણેલું મધુ ધન પ્રત્યક્ષ જોઈ શકે જેણે ધ્યાન ધરવાની
 મિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હોય તેને સમાધિમા ખાડો ખોળે દાગ, પછી
 માથે વાવેતર કરો, બા. ૭ માસ પછી મોય લાગીને ખાડો ખોળી
 તેને બહાર કાઢો, તો એવો તે એવો સાચો નીચો આ આજો મની
 રહેલી વાનો છે પણ તેથી શું ? આ બધી ચમત્કારિક વસ્તુઓ
 ચિત્તની પ્રસન્નતા આમળ આવ લુ નક છે આજો જ્યાં લદમીના
 બહારો પ્રાપ્ત કરવા માટે સફળ માણસો ઢોડી રલા હોય, રેનવે,
 મ્હીમરો અને એજાએન દારા આમથી તેમ તે તેમથી આમ માર્ગ
 લોના માર્ગન ધૂમતા હોય, જ્યાં આત્મા કે પરમાત્માનો વિચાર કર
 વાની જરા પણ કુરસદ નથી, તેવા માધનિયા જીવન-ચરદારમા અને
 મહાન પ્રવૃત્તિના વાળાવરણમા ચિત્તની ખરી પ્રસન્નતાનો ખ્યાલેય
 આવવો કઠણ છે પ્રસન્નતાની જમિન આ-જે આત્મવિકાસમા અતિ
 ઉપયોગી એક અપૂર્વ કિરણ પ્રગટે, એટલે પોને પચી જાય છે,
 અને પોતાનો માર્ગ એ પોને જ પિઝળી તકે પછી એ પામર કે
 પરાધીન ન રહે સ્વતંત્રતાના સાચા મૂલ્ય સમજે-અનુભવે અને
 ત્યારે જ ચિત્તની પ્રસન્નતા કહેવાય

નકલ અને અસલ

આ તો જરા મીઠું કે સ્વાદીયું ખાણુપીણું મન્ય કે પિત્તવત !
 બનકાથી દળમત કરાવીને મુખ આરસીમા જોયું કે મોજ !
 ઘોઝીના ઘોઝેયા ઈશ્તીબધ કપડા પહેર્યા કે આનં. ' ફેરે

અવકારની સમજૂત કરી બહાર નીકળ્યા કે મજાદ ' હમેશની હાજત મુજમ મરમાગરમ આ, પાન ને સિગરેટ મળ્યા કે તિજજત ' ધારવા પ્રમાણે બજાર આ યો ને જરા કમાણો કે તિજજત ' સાચું જુઠું માનપત્ર મત્યુ કે બોટરીની ટિમ્પટ લાગી કે વિજજત ' લાગવગ લગાડી ખોટો કેમ પણ જીત્યા કે સિજજત ' આવી સિજજતો અને મોજમજાદ એ તો સખ્યાના રગ છે, ખરી સિજજતનો એક છાટો મજો ત્યા નકેવ અને અસનનો બેદ પરખાર્જ નય '

અસલી (સાચી) પ્રસજતા સાધવી એ જ મસારતું સ્વર્ગ છે, બાકી બધા કામ છે અલ્પ કાળની માનેની તિજજત તો ક્ષણિક છે, પણ અસન તિજજત પ્રાપ્ત થઈ તો બધું પ્રાપ્ત થયું બાકી તો પેતા કકીરે કહ્યું તેમ અનુભવને અને જણાય છે

એક વખતે એક કકીર સ્મશાન પાસેથી નીકળ્યો, ત્યાં એક તવગરની ચેહ ચદનના લાકડાથી બળતી હતી સેકડો માણસો સુવાસિત પદાર્થો વેરતા હતા થોડે જ દૂર જુએ ત્યાં એક ગરીમની ચેહ બળતી હતી, એમા જ્યાત્યાથી વીણી લાવી એકા કરેલા લાકડા હતા અને ચિથરેહાલ હાડપિંજર જેવી બેચાર જીવતી પ્રતિમાઓ પાસે બેસી હતી બગી રલા પગી કકીરને વિચાર થયો કે લાવને બન્ને ચેહમાંથી થોડી રાખ લાઈને અઝમાપશ કરું કે આ બેમા કાઈ તકાવત છે કે નહિ ? એમ વિચારી એણે ગરીમની ચેહમાંથી થોડી રાખ લીધી અને પેતા તવગરની ચેહમાંથી થોડી રાખ લીધી, બન્ને સૂધી, ચાખી, જરામર તપાસી પણ બેમાંથી જરા ચે ફેર ન લાગ્યો

તવગરે આખી જિંદગી તગી ઉપર કહી એવી તિજજતોના રગ, રાગ, વૈભવ, વિલાસ, મોજમોખમા જ કારાને મુનાયમ બનાવી હતી, કાયાને ખૂમ શૂગારો વડે લાડ લગાવ્યા હતા, માનમવીદા ખવડાવી કાપા હાટપુષ્ટ બનાવી હતી અને અતરની ખાટલીઓ ઉડાડી

હાડી ખૂસમોમય કરી હતી જેના બિચારા મરીગ બન્ધુને તો તેમાનું કથુ જ નહોતું માડમાડ પેટનો ખાડો પૂરતો છતાં અંતે તો બન્ને સરખા જ્યારે કશેા ય ફેર ન દાડો ત્યારે ફરીના મુખમાથી સ્ત્રી પડ્યુ

કીતને તવ ગર હો મયે, કીતને જી મુશ્લીસ હો મયે,
પહ ખાખમે જળ મીન મયે, દોનો બરાબર હો મયે

આ જ અનુભવ સિક્ક દરને મરતી વેળાએ થયો એને બચાવવાને પાંચમો હાખમો, પાચથી દસ લાખની ફેઝ, અગ્નિનો ખળતો હતો, પણ એને જતી વેળાએ એ બધુ નકામુ થયુ અને પશ્ચાત્તાપનો પાર ન રહ્યો 'ખાલી મૂકીએ આ-યો હતો, ખાલી હાથે મયે.' આ વાત ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે આવા અનેક દૃષ્ટાંતો આપણને પાક શીખવી રહ્યા છે, મારે જ ફરી ફરીને કહું છું કે ખરુ સ્વર્ગ ચિત્તનો પ્રસાદ, હૃદિની વિસાગતા, હૃદયની નિર્મળતા, સમભાવની સમૃદ્ધિ અને દિવ્યતામયી મનની મધુરતા છે

મનનો મધુર મકરદ

આવો મનનો મધુર મકરદ પોતાને અને પરને ઉભયને રસિક બનાવે પ્રકાશનો પુજ પોતે પ્રકાશે અને બીજાને પ્રકાશ આપે હોમડાનું વૃક્ષ કે અંધારુ પોતે જ કાણુ અને કાણુ, તે બીજાને શી રીતે મીઠાસ કે ઉજસ આપે ?

હવે તમારે એવી સ્થિતિ કેમ અને ક્યારે થાય એ પૂછવાપણુ રહ્યું નથી ક્રમે ક્રમે એ બધુ દૃષ્ટિા આપી આપીને કહેવાયુ છે એ બધુ ફરી ફરી વિચારશેા અને જીવનમા ઉતારશેા

આત્માને ઓળખવા પહેલા તો માનવતાથી માડીને ઠેઠ માગોનુસારીની ભૂમિકા તૈયાર થવી જોઈએ માનવતા એટલે વિચાર બરી સક્રિય અને કર્તવ્યનિષ્ઠા એ સાર્થર્તો પહેલા પાસથી અને દાનવી વૃત્તિના અનેક દુર્ગુણો ઓળખવા ૧ સાચી વસ્તુ

મેળવા પૂરેપૂરી કિંમત ભરવી પડે છે. ઘણા કાળના જામી ગયેલા મેના સરકારોનું રૂપાંતર કરી દિવ્ય બનાવી અંત કરાવના પ્રદેશને સ્વચ્છ કરવો પડે છે. ધનધાવસાના ફાફા છોડી દેવા પડે છે. વિકાર, વિનાસ અને બસનોના પાપથી ચેતતા રહેવું પડે છે. હકની રાટ્ટી જ પરિશ્રમે મેળવવાની રહે છે. પોતાને મળેલા સાધનોનો સ્વાર્થભોગે સદુપયોગ કરવાનો રહે છે, અને છેવટે અહ વૃત્તિનું બંધન છેલ્લું પડે છે. એ જવનિકા છેલ્લ ત્યારે જ સત્યનું દર્શન થાય છે. માટે મિથ્યાભિમાનનું પગ્નું છોડીને પોતાની જાતને પ્રભુ અને પ્રભુના બાળકો અર્થે જૂલી જવા સુધીની સ્વાર્પણતા ખીસવવી પડે છે. મનનથી કે જીવનનું ધડતર જ નવી પ્રજ્ઞાસિકાએ કરવું પડે છે.

મનુષ્ય એટલે સંયોગાધીન પ્રાણી, મનુષ્ય એટલે પચમહા જૂતનું આકરિત્રક જાની ગયેલું સચેતન પૂતણુ. આવી વ્યાખ્યાએ જૂલી જાતને મનુષ્ય એટલે નૈસર્ગિક સદ્ગુણ અને સુદૃઢ શક્તિઓનો અદ્વંજક બહાર, દેવનું પૂજ્ય ધોત્ર અને પ્રભુનું સચેતન કેન્દ્ર, એનું જ બાળક એ જાવના અણુએ અણુમા એતપ્રેત થવી જોઈએ. નિર્જાળતા, વહેંચ, અવિશ્વાસ અને પામરતા જેવા વળગાડને જાત્રત બનીને ખૂંચેરી નાખવા જોઈએ. એટલે તમારા હૃદય સ્વર્ગીય બનવાના એ નિમ્નેહ વાત છે.

અમારો સર્વને છેત્રો માત્ર મહેશ આટલો,
ઉતાગે સ્વર્ગ સસારે, મીઠી માનવતા બર્ણુ

હતિ

